

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
19

Sayı / Number
3

Eylül / September 2021

Beşeri Bilimler Sayısı
Humanities Sciences Issue

Manisa 2021

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIPIO”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIPIO, TEI, ASOS, İSAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE and ARASTIRMAX.

DergiPark
AKADEMİK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board
Doç. Dr. Ülviyye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülenaz SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Dr. Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Medine YILDIZ
Arş. Gör. Ali GERİŞ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ahmet AKKAYA	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent KARA	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Devrim Alıcı	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul USTA	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhayat ÇELEBİ	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Selami ERYILMAZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARAKÖSE	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Metin TOPRAK	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Barış Öztuna	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Bilgehan TEKİN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Elvettin AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Göknur EGE	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmiye TÜRESİN TETİK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin SELVİ	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Gökhan ULUM	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Serpil ERSÖZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Berna KÖSEOĞLU	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulvahap Onur BAMYACI	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Asu ERSOY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt ÖZATA	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Engin KARAKIŞ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Şefik ERKURT	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Elanur KAPLAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKAR	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İnci POLAT SESLİOKUYUCU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orkun KOCABIYIK	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman ORUÇ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özcan EKİCİ	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ERYATMAZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezer Sabriye İkiz	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tayfun CAYMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turgay KABAK	Bayburt Üniversitesi
Dr. Remzi YILDIRIM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Yüksel BÜLBÜL	Giresun Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Conflict and Contact: From John Donne's "Dialogue of One" to T. S. Eliot's Monologue	Gökhan Albayrak	1-12
XV. Yüzyılın Ansiklopedisi Dürr-i Meknun ve Dili Üzerine Bir İnceleme	Zeynep Şimşek Umaç	13-31
Bireysel Banka Müşterilerinin Online Bankacılığa Yönelik Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi	Mine Berber, Aslıhan Nakiboğlu	33-48
Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterlikleri	Ertuğ Can, Yüksel Gündüz	49-68
8. Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabının Edebi Eserler Açısından Değerlendirilmesi	Meltem Elif Çelik, Hacer Dolanbay	69-81
Self-Destruction of Africans in Alice Walker's Possessing the Secret of Joy	Samet Güven, Rana Erdoğan	82-89
Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesinin Kalkolitik Dönem Kültür Katları Üzerine Bir Değerlendirme	Erkan Gürçal	90-110
Covid-19 Kriz Sürecinin Çalışan Motivasyonuna Etkilerinin Belirlenmesi: Bir İşletmede İnsan Kaynakları Uygulamaları	Gülşen Sarı Gerşil, Gülsüm Yüksel Şentürk	111-138
STEM Etkinliklerinin Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumuna ve Fene Yönelik Motivasyonlarına Etkisi	Mustafa Şanlı, Demet Hatice Somuncuoğlu Özerbaş	139-154
Sosyal Bir Sorun Alanı Olarak Yaşlı Yoksulluğunun İncelenmesi	Gizem Karasoy	155-167
Toplum Çevirmenliğinde Fikir Madenciliği ve Duygu Analizi	Olca Şener Erkirtay, Ceyda Ünal	168-185
Türkiye'deki İllerin Ulaştırma Göstergelerine Göre Kümeleme Analizi Yöntemleriyle Sınıflandırılması	Aynur İncekırık, Erkan Altın	186-206
İşlevsel Halk Bilimi Kuramı Bağlamında İzmir Aliağa Yöresi Karaköy Köyü Mânileri	Necati Özcan	207-2019
Representations of Intellectuals in Changing Places: A Tale of Two Campuses (1975): An Existentialist View	İbrahim Kâtip, Aylin Atilla	220-233
Okul Müdürlerinin Karizmatik Liderlik Özelliklerinin Okulların Kurumsal İtibarına Etkisi	Cüneyt Demir, Ramazan Yirci	234-256
Motivation and Self-Regulated Learning in Digital Platforms	Nurcihan Yürük	257-278
"Sinağrit Baba" ve "Köpek Balıkları İnsan Olsaydı" İsimli Kısa Öykülerde Sistem ve Toplum Eleştirisi	Meryem Nakiboğlu, Betül Aşık	279-293
Türkiye'de Metropolen Alan ve Büyükşehir Yönetimi Bakımından 6360 Sayılı Kanunun Değerlendirilmesi	Namık Kemal Öztürk, Eren Tozak	294-306
Öğretmenler İçin Göreceli Yoksunluk Ölçeği Geliştirme Çalışması	Olca Altınlı, N. Bilge Uzun, Yusuf İnandı	307-324
Türkçe Öğretmeni Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Teknoloji Yeterliği Öz-Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki	Yusuf Mete Elkıran	325-343

Çatışma ve Temas: John Donne'ın "Dialogue of One"ndan T. S. Eliot'ın Monoloğuna

Gökhan Albayrak^{a, b}

Özet

Bu çalışma Donne'ın aşk şiirleri ile Eliot'ın "J. Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı" adlı şiirini birlikte okumayı amaçlamaktadır. Eliot, on yedinci yüzyılda yazılmış İngiliz şiirinin, yirminci yüzyılda yazılmış şiiri yankıladığını düşünmektedir. Bu yüzden bu çalışma Eliot'ın modernist şiiri ile Donne'ın metafizik şiiri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları araştırmayı hedefler. Bu araştırma Donne'ın şiirlerindeki bütünlük fikri ile Eliot'ın şiirindeki parçalanmışlık kavramı üzerine kuruludur. Bütünlük ve bölünmüşlük temalarının incelendiği bu yazı öncelikle esrime mefhumuna odaklanır, kendi ve öteki arasındaki sınırın nasıl aşındığını ve beden ve ruh arasındaki geleneksel karşıtlığın nasıl alt üst edildiğini çözümler. Bunun yanı sıra, bu çalışma ironiyi ele alır ve Eliot'ın şiirindeki ironi kullanımı ile metafizik şiirdeki ikili karşıtlıklar üzerine kurulu mecazları karşılaştırır. Bu yazı ayrıca her iki şaire de dil ve duygu meselesi açısından yaklaşır. Bunlara ek olarak, on yedinci yüzyıl şairinin bütünlük duyarlılığı ile yirminci yüzyıl şairinin ayrılmış duyarlılığını karşılaştırır. Donne'ın birlik üzerine kurulu diyalogunun bir çatışmaya ve temasa yol açtığını, Eliot'ın monoloğunun ise bir temasa meydan vermediğini görürüz.

Anahtar Kelimeler

John Donne
T. S. Eliot
Metafizik Şiir
Modernist Şiir

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.07.2019
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.589648

Conflict and Contact: From John Donne's "Dialogue of One" to T. S. Eliot's Monologue

Abstract

This paper aims to read Donne's certain love poems in conjunction with Eliot's "The Love Song of J. Alfred Prufrock". Eliot believes English poetry composed in the 17th century resonates with that of the 20th century. Therefore, this article explores the similarities and differences between the metaphysical poetry and the modernist poetry. This discussion is predicated upon the notion of wholeness in Donne and the idea of fragmentation in Eliot. The exploration of the themes of completion and disintegration initially focuses on the concept of ecstasy, analyses how the boundary between the self and the other dissolves and how the conventional dichotomy between the body and the spirit is challenged. This article also deals with the notion of irony in terms of fragmentation and compares the use of irony in Eliot's poem with the employment of metaphysical conceits based on binary oppositions in Donne's poems. This study further concentrates on both poets with regards to the sensuousness of language. It finally contrasts the unified sensibility of the seventeenth-century poet with the dissociated sensibility of the twentieth-century poet. This paper concludes Donne's "dialogue of one" rests upon conflict and contact whereas Eliot's monologue does not lead to contact.

Keywords

John Donne
T. S. Eliot
Metaphysical Poetry
Modernist Poetry

About Article

Received: 09.07.2019
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.589648

^a galbayrak@ankara.edu.tr

^b Öğretim Görevlisi Dr., Ankara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, 0000-0003-2703-4326

T. S. Eliot is generally credited with rediscovering Donne in the twentieth century. Eliot, who rekindles interest in Donne, reckons that "this poetry and this age [the seventeenth century] have some peculiar affinity with our own poetry and our own age [the twentieth century]" and believes that "our mentality and feelings are better expressed by the seventeenth century than by the nineteenth or even the eighteenth" (1994, p. 43). Eliot also asserts that the metaphysical poets are "in the direct current of English poetry" (2014, p. 383). In accordance with this observation, this paper, based on this above-mentioned eerie affinity, explores the similarities and differences between the modernist poetry of the twentieth century and the metaphysical poetry of the seventeenth century. It aims to compare and contrast certain love poems by John Donne and "The Love Song of J. Alfred Prufrock" by T. S. Eliot. This study is predicated upon the idea that the metaphysical poetry of the seventeenth century is "a kind of forerunner of our modern sensibility" (Low, 2006, p. 242) and "the decisive precursor of modernism" (Haskin, 2006, p. 242). Both Donne's and Eliot's poetry seems to be characterized by binary oppositions such as the dichotomy between the body and the soul. This opposition appears to be fundamental to the work of both poets. Hence, this article discusses how these two poets deal with the rupture between the seemingly mutually-exclusive concepts such as the body and the soul, the self and the other. The essential cleavage between the body and the soul also informs the divide between the self and the other. Therefore, the disintegration of the self in Prufrock resonates with the idea of unification in Donne. Eliot is engrossed in Donne's poetry because he is impressed by Donne's yearning for a unified notion of the self. Both poets seem to make use of fragmented images, yet Donne desires to achieve a sense of completeness whereas Eliot's Prufrock remains fragmented and split at the very end of the poem.

One of the most fruitful ways to compare and contrast the idea of disintegration and the notion of unity in these two poets is to study their poems through the concept of ecstasy, to analyse them with regards to the boundary between interiority and externality. The word ecstasy originally means "the *ek-statis*, or being beside the body" (Stewart, 2002, p. 179). Similarly, "ecstasy" derives from "Greek *ekstatis* 'standing outside oneself', based on *ek-* 'out' + *histanai* 'to place'; in relation to this, "ecstasy" also means "an emotional or religious frenzy or trancelike state, originally one involving an experience of mystic self-transcendence" (Lexico, 2021). Therefore, this paper discusses whether the poetic personas in Eliot's and Donne's poems are able to achieve the state of ecstasy, to stand outside their selves, to realize the notion of a unified self. Guibbory (2006) argues that Donne is "keenly aware of the instability of desire, of the conflict between our longing to dissolve the boundary between self and other and our impulse to withdraw and reassert the self's separate identity" (p. 141). In Donne's love poems, the boundary between self and other dissolves, whereas the self appears to withdraw into interiority in Eliot's love song.

The meaning of ecstasy refers to an experience of self-transcendence. Donne's poetry involves certain elements of transcendence. His poetry is marked by the *trans-* words such as transubstantiation and conversion. For instance, Donne speaks of love in terms of metamorphose in his "Twickenham Garden": "The spider Love, which transubstantiates all, / And can convert manna to gall" (2013, 6-7ⁱ). In this poem he points to the transformative power of love; even though he seems to present love in a negative way in this part of the poem, he is cognizant of the experience of metamorphose as a result of love. Donne seems to be a poet who is able to experience the state of ecstasy. For example, in "Twickenham Garden" he

desires to step out of his body and wants to be “[s]ome senseless piece of this place”, to be made into “a mandrake” or “a stone fountain weeping out my [his] year” (16-8). These lines demonstrate that he does not want to be captured in his internal self; he is willing to be transubstantiated into something else other than himself, outside his interiority because Donne believes that “[n]o man is an island, entire of itself; every man is a piece of the continent, a part of the main” as he says in his “Meditation XVII” (201, 1-3). This impulse to be immersed in the whole and thus to accomplish a sense of completeness is a manifestation of the poet’s desire to discard the individual self.

In order to achieve the state of ecstasy, one needs to step out of their self; the self is interdependent on the other so as to accomplish a unified notion of self. In Donne’s love poems, the “experience of loving and being loved offers a feeling of integration that contrasts with the fragmentation and corruption [in “The Love Song of J. Alfred Prufrock”] the speaker finds in the real world”; therefore, “we find circles, images of perfection and wholeness, in the ‘mutual’ love poems” (Guibbory, 2006, p. 141). Accordingly, Donne cherishes the idea of fusion in his poem “The Ecstasy”, in which the lovers are intermingled through poetic images and metaphors: their hands are “firmly cemented”, attached and glued to each other; their eye-beams are twisted so their eyes are threaded “upon one double string” (2013, 5-8). These images evince that the lovers are interwoven; they are able to open up their interior selves to each other in order to only realize that oneness is achieved through being doubled; they disregard their singular one-ness to experience plural oneness, that is unity; they do not hesitate to be integrated into one another; they are not intimidated to externalize themselves only to be internalized by the lover/beloved. Likewise, their hands are engrafted, which they see as “the means to make us [them] one” (9-10). “Graft” means “a shoot or twig inserted into a slit on the trunk or stem of a living plant, from which it receives sap” (Lexico, 2021). The lovers seem to be inserted into one another; they regenerate each other by means of being fused into one another. Thus, the lovers are transplanted and implanted in one another. Also, the idea of transplant as a poetic image invokes the state of ecstasy, standing outside oneself and experiencing transcendence. The image of the engrafted hands is followed by the image of “pictures in our [their] eyes to get / Was all our propagation”; the lovers of “The Ecstasy” only propagate through their eyes (Donne, 2013, 11-12). The etymology of the word “propagate” refers to “multiplied from layers or shoots” in Latin (Lexico, 2021). Hence, the lovers are multiplied in their eyes through their reflections in each other’s eyes; thus, the lovers become multi-layered or at least double-layered as they cease to exist as a single entity. Also, “propagate” means “breed specimens of (a plant, animal, etc.) by natural processes from the parent stock” (Lexico, 2021). In accordance with this meaning, the lovers breed/reproduce themselves and each other in the eyes; they are both specimens and the parent stock; they originate from and end up in each other. So they animate each other through specular procreation; the eye-beams that are transmitted between the lovers give birth to this propagation in the eyes. The lovers in “The Ecstasy” are entwined in such a way that their “souls - which to advance their state, / Were gone out – ‘twixt her and me” (Donne, 2013, 15-6). The lovers of this poem seem to have achieved the state of ecstasy as their souls are disembodied; the lover is to disintegrate within himself so as to be fused with the beloved. Their souls are located in the interspace between their bodies, and thus their bodies are bridged to form one, yet double, entity. The lovers of “The Ecstasy” are so much intermingled that they no longer recognize whose soul it is that speaks: “He – though he knew not which

soul spake, / Because both meant, both spake the same" (25-6). The boundary between the lover and the beloved is blurred due to the yearning for completeness; the border between self and other is eradicated.

The lover in Donne's "The Ecstasy" contends that the ecstatic mixture of the souls does not confuse them: "This ecstasy doth unperplex / (We said) and tell us what we love" (29-30). Fusion is not confusion; the lovers who are entwined should not be confounded by this intermingling; fusion is not supposed to muddle the lovers. The lover admits that the soul is already a mixture of things; the mixed souls become one soul only through being mixed again: "But as all several souls contain / Mixture of things they know not what, / Love these mix'd souls doth mix again, / And makes both one, each this, and that" (33-36). In a way he warns the lovers that they should not give up on the mixture of souls as he believes it is only the fusion of the souls that disambiguates the confusion. As a result of the ecstatic experience of being in love, the lover might be intimidated as he is likely to misjudge that he is to lose his self and he might get baffled as there is intimidation in intimacy. Nevertheless, the lover asserts that one should cease to exist in his own self and step out of his self in order only to achieve the sense of a unified self. The lover also assures that integration follows disintegration; the fragmented self gets disintegrated only to be integrated into a more complete sense of being. Donne keeps on using the *trans-* words in "The Ecstasy": "A single violet transplant, / The strength, the colour, and the size / All which before was poor and scant / Redoubles still, and multiplies" (37-40). The metaphysical poet deploys the language of transplant so as to highlight the power of the fusion of the lovers. Being entwined in love does not lessen one's sense of being; on the contrary, being cemented in love intensifies and aggrandizes one's existence. Donne repeatedly brings to attention that one needs to be lost in ecstasy in order to find himself, and that one should relate to the other than to the self in order to attain a harmonious sense of being. When in love, two souls inter-animate each other; the use of the prefix *inter* points to the act of being immersed in one another and the sense of transmission and transformation into each other when one experiences the ecstasy of being in love, standing outside oneself.

Having dwelled on the fusion of the souls and the interdependency of the self on the other, Donne moves on to turn upside down the alleged dichotomy between the body and the soul in "The Ecstasy": "But, oh alas! so long, so far, / Our bodies why do we forbear? / They are ours, though not we; we are / The intelligences, they the spheres" (49-52). He argues that our souls are grounded in our bodies; he rejects the constructed opposition between the spirit and the flesh; in other words, Donne defies "the Neoplatonic body/soul dualism" (Guibbory, 2006, p. 142). Instead of the Neoplatonic lover that leaves the earthly body behind and climbs up the ladder to heavenly love, Donne "immortalizes the intersubjective union of man and woman" (Bell, 2006, p. 212). Furthermore, he asserts that the lovers should be grateful to their bodies as the bodies make it possible for the souls to melt into each other. Therefore, if the souls in love in "The Ecstasy" desire to be fused into one another, they should make use of their bodies: "For soul into the soul may flow, / Though it to body first repair" (Donne, 2013, 59-60). The body must be cherished in order to propagate the souls' fusion as the following lines from "The Ecstasy" suggest: "As our blood labours to beget / Spirits, as like souls as it can; / Because such fingers need to knit / That subtle knot, which makes us man" (61-4). Donne introduces another image of the lovers intertwined through the use of the fingers knitted; he believes that

the knot that knits the lovers makes them into complete human beings. Human is imperfect without his self being fused into the other in both body and soul; in order to achieve “this dialogue of one”, the lovers in “The Ecstasy” should be “to bodies gone” (74-76). Accordingly, Bennett (1966) argues that “Donne, in “The Ecstasy”, is attempting to explain that the union of spirit with spirit expresses itself in the flesh, just as the soul lives in the body and, in this world, cannot exist without it” (p. 169). Likewise, in “Air and Angels”, Donne celebrates the unity of the body and the soul: “But since my soul, whose child love is, / Takes limbs of flesh, and else could do nothing do, / More subtle than the parent is / love must not be, but take a body too” (2013, 7-10). The soul and the body are transmuted into one another; the spirit is fleshed out as the soul turns out to be more ethereal when in love. These poems demonstrate that Donne believes that “body and soul are interdependent” (Guibbory, 2006, p. 143). In support of this, Eliot (1994) claims that “[o]ne of the capital ideas of Donne, the one which is perhaps his peculiar gift to humanity, is that of the union, the fusion and identification of souls in sexual love” (p. 54). Eliot, the creator of Alfred J. Prufrock, the disintegrated and fragmented self, appreciates the unity in Donne; this appreciation of the fusion in Donne’s poetry makes its lack in Eliot’s poem more prominent.

This image of the lovers fused into one another in Donne’s poem constitutes a stark contrast to the self which is fragmented and disintegrated due to the rupture between the self and the other in Eliot’s “The Love Song of J. Alfred Prufrock”, a modernist poem marked by “the terrifying problem of personal communication” (Shusterman, 1994, p. 35). It has been repeatedly noted that Prufrock is unable to live a meaningful life, therefore he feels frustrated; he represents “split personality” (Donoghue, 2011, pp. 99-100), the divided self that presents itself as the disintegration of the totalizable voice. Prufrock’s unified self-image is severely threatened because of the self-cancelling oppositions such as the dichotomy between the body and the soul, the self and the other. Differing from Donne’s poetic personas who seek to be immersed in unity and harmony (to what extent they fulfil their desire is another matter of discussion), Prufrock, “the solitary, the shipwrecked, solipsistic lyric self” (Mays, 1994, p. 111), suffers from fragmentation and disintegration. He has a fragmented perception of his existence and the outside world, and the unified notion of his self is disrupted. To use Donne’s language of fusion, Prufrock seems to be unable to be engrafted onto another being, or his eye-beams do not appear to be twisted with those of the beloved, or his hands are not firmly cemented with those of somebody else. In contrast to the male lover in Donne who experiences a mystical self-transcendence in the ecstatic state of love, Prufrock is indulged in his own interiority. The experience of ecstatic, mystical transcendence in Donne is replaced by Prufrock’s mind that “lavished on [...] puny epiphanies” (Donoghue, 2011, p. 101). He does not stand outside himself; rather than extending himself to the outside world, he delves into the floating ideas in his mind. The chasm between the self and the other, the soul and the body is much wider in Eliot’s modernist poem than that in Donne’s early modern poems. Both poets recognize the rupture; the lover in Donne strives to bridge it, whereas the self-deprecating Prufrock, “a thinking, inert sensitive self” (Mays, 1994, p. 110), remains fragmented at the end of the poem.

Irony is the primary literary device employed by Eliot that foregrounds disintegration and fragmentation. The modernist poet “involves the self in the divorce between content and form, between what is intended and what can be said” (Mays, 1994, p. 110). The title that Eliot chooses for his poem is ironic; the poem is supposed to be a love song, yet it turns out that

Prufrock is far from experiencing the ecstatic state of love. Bloom (2011) states that Christopher Ricks finds the title incongruous and the name Prufrock outrageous (p. 1). Irony is a poetic device used by the poet to point to the dividedness of the self that Prufrock suffers from; even the title of the poem does not relate to the poem unless it strikes the poem in an ironic way. The breach between the title and the poem itself may be considered to reflect the rupture that Prufrock experiences. Irony is employed to point to the dissonance between what one says and what he means; it introduces incongruity and discordance. The dissonance that is created by irony is similar to the rupture that the modern poet experiences and expresses.

Irony in Eliot's poem and metaphysical conceits in Donne's poems could be discussed in relation to each other. Irony brings up the opposition in the same way that the metaphysical conceits are built on binary oppositions. Irony expresses the conflict by means of uncovering the disparity between the signifier (what one says) and the signified (what one means). Detached from the meanings they signify, signifiers float in the world of the solipsistic Prufrock due to "a Prufrockian dispersal of focus within the alternate meanings that metaphors introduce" (Altieri, 1994, p. 204). This disparity between the signifier and the signified in Eliot's poem could be seen as related to the dichotomy between the body and the soul, the self and the other in Donne's poems; this rupture could be associated with the conceits of the metaphysical poetry which rely on binaries. Irony is fundamental to "The Love Song of J. Alfred Prufrock" and conceits based on binary oppositions are central to Donne's metaphysical poetry; irony points to the irrevocable rupture in the former, while conflict between binary oppositions leads to contact in the latter.

Differing from Donne's "dialogue of one" from "The Ecstasy", "The Love Song of J. Alfred Prufrock" is a monologue, which suggests that Prufrock is dissociated from the external world and does not engage in a dialogue with the other. In opposition to Donne's vision of fusion described in "The Good-Morrow" as in "If our two loves be one, or thou and I, / Love so alike that none can slacken, none can die" (Donne, 2013, 20-21), Prufrock's love song opens up with "Let us go then, you and I" (Eliot, 2000, 1). This opening line might be interpreted as Prufrock's talking to himself as he does not appear to address a particular beloved in the course of the poem. Eliot (1994) contends that "[c]onflict is contact" (p. 84). The conflict between such binary oppositions as the body and the mind, the self and the other would be a form of contact for Prufrock. However, he is so immersed in his own self and buried in his own mind that he does not appear to have a contact with the external world. In other words, he does not stand outside himself; he does not extend himself to the outside world; he does not participate in the external world. As opposed to the forward-thrusting male lover in Donne's poems who hankers after attachments, Prufrock, an "obsessed evader of the sexual experience" (Bloom, 2011, p. 2), is a detached observer who agonizes over his imaginary encounter with the women in his destination, and his anxiety triggers the monologue in his mind, which is haunted with "the room [where] women come and go / Talking of Michelangelo" (Eliot, 2000, 13-4). These lines demonstrate that he and the women definitely are not inter-animated souls like the lovers in Donne's poem. He is so different from the lovers in Donne's "The Good-Morrow" who are described as two hemispheres that complete one another (2013, 17); Donne's poem celebrates "a sense of completion, as if the lover has finally found what was missing from life, his other half" (Guibbory, 2006, p. 141). Alienated from this sense of completion and wholeness, Prufrock thinks that only his bald head or his thin arms could be material for women's

conversation: “(They will say: ‘How his hair is growing thin!’)”; (They will say: “But how his arms and legs are thin!”)” (Eliot, 2000, 41, 44). Prufrock is far from being able to achieve a fusion with the beloved. His reveries become masochistic when he remembers the eyes of these women who pass judgment on his physical appearance and dominate him in a relationship. Their eyes paralyze him as they perceive his weaknesses and prevent him from asserting himself; therefore, he is scared of the eyes fixing him: “And I have known the eyes already, known them all - / The eyes that fix you in a formulated phrase, / And when I am formulated, sprawling on a pin, / When I am pinned and wriggling on the wall” (Eliot, 2000, 55-8). The image of the male lover who is pinned on the wall by the eyes of women who have “an overwhelming sexual power” for him (Bloom, 2011, p. 2) is very different from the male lover in Donne’s poem whose eye-beams are twisted with those of the beloved, and whose eyes are threaded with those of the beloved upon one double string. The lover in Donne’s poem is assertive whereas Prufrock is timid and intimidated; Prufrock seems to be unable to transcend himself and be merged into the other. The lover in Donne’s work tries to terminate the fissure between the body and the soul, the self and the other, and to interweave himself with the beloved while Prufrock seems to be captured by the self. For Prufrock, the other does not exist; therefore, there is neither conflict nor contact between the self and the other. Donne’s struggle represents his attempt to bridge the divide between the body and the soul; the seventeenth century poet seeks to change conflict into contact. The metaphysical poet seems to be able to achieve a sense of unity and fusion; in Donne’s poetry, the rupture between the body and the soul produces a conflict for the poet to achieve contact in the early modern period. On the other hand, the rupture between the mind and the soul seems to Eliot to be insurmountable as he believes that the soul has almost disappeared under the supremacy of the mind: “The soul itself had to be constructed first; and since the soul has disappeared we have many other things, the analysis of Stendhal, the madness of Dostoevski” (Eliot, 1994, p. 54). Eliot asserts that the soul has to be reconstructed in order to accomplish such unity as Donne’s. The seventeenth century poet says in “Love’s Growth” that “Love sometimes would contemplate, sometimes do” (Donne, 2013, 14). Donne cherishes the combination between the mind and the body, fusing thought and emotion; he has both philosophic speculation and strong emotion. On the other hand, love seems to only contemplate in Prufrock’s case; he embodies “a resounding clash between his thought and his feeling” (Oser, 2011, p. 85). Owing to this rupture between thought and feeling, the mind and the body in modern poetry, Eliot is engrossed by the metaphysical poetry of the seventeenth century, when “[s]ensation became word and word was sensation”, “a period when the intellect was immediately at the tips of the senses” (Eliot, 2014, p. 248).

Besides the dialectics of fragmentation and fusion, integration and disintegration, another way to compare and contrast Donne’s poems with Eliot’s poem is to focus on sensuousness in their poems. Eliot finds in Donne “a direct sensuous apprehension of thought or a recreation of thought into feeling” (Eliot, 2014, p. 379). According to Eliot, Donne has the essential quality of transmuting ideas into sensations, of transforming an intellectual observation into a feeling. Eliot cherishes the quality in Donne that enables the metaphysical poet to interconnect the mind with the body. Donne’s poems point to “a kind of *intellectual-bodily* imagination of the embodied soul” (Byatt, 2006, p. 251). Embodied thought or thinking body is fundamental to Donne’s poetry. However, Prufrock’s mind predominates his body, and he is, therefore, “[l]ike a patient etherized upon a table” (Eliot, 2000, 3), who is unable to interlink his feelings and

thoughts. Eliot (2014) acknowledges the quality of the seventeenth century metaphysical poetry which transmutes thoughts into sensations: "in certain periods the revolution of the sphere of thought will so to speak throw off ideas which will fall within the attraction of poetry, and which the operation of poetry will transmute into the immediacy of feeling" (53). In Donne's poems, feelings are not repressed; on the contrary, they are transubstantiated into thoughts through intellectualization. On the other hand, in Prufrock, one comes across the frustration of feelings. Donne is aware of dissonances and creates a harmony out of them; however, Prufrock is suppressed by dissonances, which causes him to procrastinate rather than arrive at a resolution. As a result of this frustration, he does not dare to ask the overwhelming question although he is already overwhelmed by the question; he does not dare to "disturb the universe" (Eliot, 2000, 45-6). Prufrock is not a man willing to join himself with the universe; Prufrock, who is steeped in the floating ideas of his mind, constitutes a contrast to the lover in Donne's "The Sun-Rising" who dares to "eclipse and cloud" the universe "with a wink" (Donne, 2013, 13), and to the lover in "A Valediction: Of Weeping" whose tears run over the world: "Till thy tears mix'd with mine do overflow / This world; by waters sent from thee, my heaven dissolved so" (Donne, 2013, 17-8). Donne's orgasmic language not only refers to his sensual union with the beloved, but also to his fusion with the world around himself; he extends his self to the external world; his sexually aroused body becomes the dissolving heaven; his orgasmic diction points to his organic, bodily union with the world. Donne's attachment to the bodily/earthly self demonstrates that "human souls are blessed with the gift of corporeality" (Targoff, 2006, p. 224). His orgasmic language is a manifestation of the merging of the corporeal and the incorporeal.

Donne's voluptuous language shows the lovers in an interpersonal and inter-bodied relationship, whereas Eliot's sexually frustrated Prufrock regresses into a realm where the other does not exist. The lover in Donne's "The Canonization" is not scared of losing himself in love; the lovers are willing to be burnt away in love: "Call us what you will, we are made such by love; / Call her one, me another fly, / We're tapers too, and at our own cost die" (2013, 19-21). These lovers are both the tapers and the flies that fly towards the tapers and are burned to death. They are willing to be killed in love as they know they "die and rise again" like the phoenix (23-26). They are eager to be disintegrated from their own selves, their bodies in order to be united and fused into one another; their singular disintegration is rewarded by the plural integration into unity. The sexual overtones of dying support the same view, for the pun on "die" means "both to expire and to reach sexual climax" (Bell, 2006, p. 213). In order to achieve orgasmic unity, the lovers are ready to kill their own selves; they melt into each other; they are transplanted into one another. Love in "The Canonization" makes the lovers each other's "hermitage" (Donne, 2013, 37-38); they shut out the world to be immersed in each other. Brooks (1966) notes that Donne "daringly treats profane love as if it were divine love" and adds that the canonization is "not that of a pair of holy anchorites who renounced the world and the flesh. The hermitage of each is the other's body" (p. 179). Donne celebrates "erotic love as a spiritual experience"; his sensuous language "makes sexual love sacred, suggesting that it offers an experience of transcendence, a taste of the divine" (Guibbory, 2006, pp. 142-143). On the other hand, Prufrock goes into the sea where there are the mermaids that won't sing to him and this is how the poem closes: "We have lingered in the chambers of the sea / By sea-girls wreathed with seaweed red and brown / Till human voices wake us, and we drown" (Eliot, 2000, 129-31). The mermaids are fantasy figures; they are not flesh and blood; they are

the creatures of his mind. Also, the sea is a metaphor for his escape from the external into the internal. In opposition to the lovers in Donne's poem who cherish the life of a hermit in each other, Prufrock is secluded in himself; the external world drowns Prufrock.

Donne's orgasmic language culminates in unity while Prufrock's love song ends in a solipsistic world. Donne (2013) celebrates unity in his love poems as he believes that "[p]erfection is in unity" in his Elegy XIX (9): "Whoever loves, if he do not propose / The right true end of love, he's one that goes / To sea for nothing but to make him sick" (1-3). For the metaphysical poet, the true end of love is to be immersed in unity, both body and soul; the lover who is not fused into the other becomes sick in the sea of love. However, in contrast to the "self whose identity is fluid" presented in Donne's poems (Guibbory, 2006, p. 136), Prufrock goes to the sea where the mermaids do not sing to him, where the self does not flow into the other, because he is not immersed in unity with the beloved; he goes to the sea only to be secluded in himself; he feels sick since he does not stand outside himself and extend himself to the other so as to merge and be inter-animated with the beloved. Grierson (1966) points out that Donne is "more aware of disintegration than of comprehensive harmony" (p. 113). Similarly, Guibbory (2006) points out that "[o]bsessed with change and decay, Donne desires permanence and stability" (p. 138). In this sense, Donne is similar to Eliot; both poets are keenly aware of the dissonances and discordances in their respective times. They both suffer from the clashes at the core of human existence. Nevertheless, Donne, differing from Eliot, strives very hard to create a harmony out of disintegration and fragmentation because Donne has a poet's mind which constantly amalgamates "disparate experience", fuses "the ordinary man's experience [which] is chaotic, irregular, fragmentary" (Eliot, 2014, p. 380). In Donne's case, conflict is contact; the rupture makes him all the more passionate to achieve fusion although it is also true that conflict severely threatens his sense of unity. In his "The Metaphysical Poets" Eliot (2014) speaks of "a dissociation of sensibility set in [in the seventeenth century], from which we have never recovered" (p. 380). Prufrock agonizes over this state of dissociation of sensibility; his intellectual visions and revisions are cut off from feelings and sensations. In his case, thoughts are not merged with feelings; his contemplative side takes over his feelings. The hierarchy between the mind and the body in Prufrock's case is similar to the divide between the soul and the body in Donne's poetry. Grierson (1966) puts forward that Donne strives "to find a rhythm that will express the passionate fullness of his mind, the fluxes and refluxes of his moods" (p. 119). Donne seeks to make his thoughts embedded in his feelings. On the other hand, Eliot's Prufrock is overwhelmed by the floating ideas in his mind which do not seem to be transmuted into sensations; he is oppressed by "a tedious argument / Of insidious intent" (Eliot, 2000, 8-9); his mind is clouded like the yellow fog that "lingered upon the pools that stand in drains" (14-17). He exercises philosophical speculation, yet he lacks strong emotion while Donne has both; he does not dare to squeeze "the universe into a ball" (93), whereas Donne (2013) claims in "Love's Growth" that the lover is the centre of the universe that all the other spheres revolve around: "If, as in water stirr'd more circles be / Produced by one, love such additions take, / Those like so many spheres but one heaven make, / For they are all concentric unto thee" (21-24). Donne's poetry is marked by the excess of images and the dispersion of intellectual curiosity; his poetic persona disperses himself, extends himself, disseminates himself both bodily and cerebrally as his orgasmic language refers to the dissolution of the body and the mind at once. On the other hand, the imagery used to express Prufrock's states of the mind is dull, stale and dysfunctional; he does not disseminate in the

bodily sense of the word; his intellectual side closes in upon himself instead of dispersion. The imagery employed to express Prufrock's sense of being is like "[a] kind of sorrowing dullness to the mind" in the words of Donne as he says in his "Farewell to Love" (2013, 20). Donne uses this figure of speech to express the state of the lover who only cares about the body and does not feel the urge to achieve a fusion of the body and the soul when he is in love; once his fleshly desires are satisfied, he is overwhelmed by the sorrowing dullness of the mind. The mind might trigger this kind of sorrowing dullness when the mind is cut off from the body, and when the body is not intermingled with the soul/mind. Therefore, Prufrock is handicapped by this kind of sorrowing dullness because he seems to be unable to accomplish the fusion, and he is impaired by the rupture between the mind and the body. However, Donne seeks to create a harmony out of "a harder fight between the secular, the 'man of the world' temper of his mind and the claims of a pious and ascetic calling" (Grierson, 1966, p. 121). Donne attempts to achieve a sense of fusion out of this fissure between the two sides of his personality; therefore, this clash between the soul and the body is fruitful in Donne's case since conflict is contact; yet, in Eliot's poetry, his poetic persona seems to be unable to benefit from such a conflict because Eliot believes that the soul has already disappeared and needs to be reconstructed first. Without binary oppositions being set first, conflict does not lead to contact in Eliot's case.

In conclusion, Donne's poems marked by "a genuinely modern sensibility" (Haskin, 2006, p. 237) speak to Eliot. In opposition to the dissociated sensibility that characterizes "The Love Song of J. Alfred Prufrock", the seventeenth century metaphysical poetry of John Donne is claimed to have "unified sensibility" (Leishman, 1966, p. 131). Donne's metaphysical poetry has a poetic vision that glimpses various kinds of unity and relationship in an infinitely complex, baffling world. Donne as a metaphysical poet is aware of the dissonances, yet his metaphysical conceits show that "even the more violent couplings of dissimilars were simply expressions of the underlying unity of all things" (Mazzeo, 1966, p. 135). He desires to obliterate the disjunction between the body and the soul, the self and the other; therefore, Brooks (1966) points out that "Donne's imagination seems obsessed with the problem of unity [...] it welds together the discordant and the contradictory" (p. 184). Likewise, Hunt (1966) argues that Donne's poetry "equates the sinful pleasures of the flesh with the pure bliss of heaven (p. 190). Thus, Donne equates the soul with the body and seeks to terminate the sharp dichotomy between the body and the soul. In his attempt to reconcile the body with the soul, he strives to achieve a fusion where "words, movement, and feeling have a unity in which no element outweighs the other" (Gardner, 1966, p. 220). Unity is fundamental to Donne's poetry. Eliot (1994) claims that "genius tends toward unity" (p. 52). Eliot finds the metaphysical poetry to be the harbinger of the modernist poetry of the twentieth century; he thinks that "the present age is a metaphysical age" (p. 43). The metaphysical poetry of the seventeenth century and the modernist poetry of the twentieth century reflect and shed light on each other, both are preoccupied with the issue of the duality and binary oppositions. Donne is obsessed with the rupture between the body and the soul, the self and the other; in order to bridge the divide and achieve a fusion, he tries to combine the body with the soul and attempts to step out of his self, stand outside himself, be submerged, intermingled, and inter-animated with the other through the ecstatic experience of being in love. On the other hand, Prufrock seems to be unable to achieve unity between the fragments of existence; he is severely overwhelmed by the breach between the mind and the body. From the early modern period onward, with the rise of rationalism, the soul has been replaced by the mind. Eliot feels that the soul has

disappeared under the sovereignty of the mind and needs to be reconstructed; he wants the soul to be refashioned because his poetic persona Prufrock seems to be unable to accomplish a unified sense of being. Prufrock fails to stand outside his mind and relate to the external world; he is engrossed in his interiority where there is no divide between the self and the other.

References

- Altieri, C. (1994). Eliot's impact on Twentieth-Century Anglo-American poetry. In A. D. Moody (Ed), *The Cambridge companion to T. S. Eliot*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bell, I. (2006). Gender matters: the women in Donne's poems. In A. Guibbory (Ed), *The Cambridge companion to John Donne*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bennett, J. (2006). The love poetry of John Donne. In A. L. Clements (Ed), *A Norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Bloom, H. (2011). Introduction. In H. Bloom (Ed), *Bloom's modern critical views: T. S. Eliot*. New York: Infobase Publishing.
- Brooks, C. (1966). The language of paradox. In A. L. Clements (Ed), *A Norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Byatt, A. S. (2006). Feeling thought: Donne and the embodied mind. In A. Guibbory (Ed), *The Cambridge companion to John Donne*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donne, J. (2013). In R. Robbins (Ed.), *The complete poems of John Donne*. London and New York: Routledge.
- Donoghue, D. (2011). Beginning. In H. Bloom (Ed), *Bloom's modern critical views: T. S. Eliot*. New York: Infobase Publishing.
- Eliot, T. S. (2000). "The Love Song of J. Alfred Prufrock". *The Norton anthology of English Literature*. 7th ed. Vol. II. New York: W.W. Norton and Company.
- Eliot, T. S. (1994). *The varieties of metaphysical poetry*. Ed. R. Schuchard. Florida, Orlando: Harcourt Brace and Company.
- Eliot, T. S. (2014). *The complete prose of T. S. Eliot: the critical edition: the perfect critic, 1919-1926*. Eds. A. Cuda and R. Schuchard. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press; London: Faber & Faber.
- Gardner, H. (1966). The religious poetry of John Donne. In A. L. Clements (Ed), *A Norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Gierson, H. (1966). Donne and metaphysical poetry. In A. L. Clements (Ed), *A Norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Guibbory, A. (2006). Erotic poetry. In A. Guibbory (Ed), *The Cambridge companion to John Donne*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haskin, D. (2006). Donne's afterlife. In A. Guibbory (Ed), *The Cambridge companion to John Donne*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunt, C. (1966). Elegy 19: "To his mistress going to bed". In A. L. Clements (Ed), *A Norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Lexico. (n. d.). Ecstasy. In *Lexico.com dictionary*. Retrieved September 2, 2021, from <https://www.lexico.com/definition/ecstasy>
- Lexico. (n. d.). Graft. In *Lexico.com dictionary*. Retrieved September 2, 2021, from <https://www.lexico.com/definition/graft>
- Lexico. (n. d.). Propagate. In *Lexico.com dictionary*. Retrieved September 2, 2021, from <https://www.lexico.com/definition/propagate>

- Leishman, J. B. (1966). Dissociation of sensibility. In A. L. Clements (Ed), *A norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Low, A. (2006). Richard Crashaw. In T. N. Corns (Ed), *The Cambridge companion to English poetry: Donne to Marvell*. Ed. Cambridge: Cambridge U P.
- Mays, J. C. C. (1994). Early poems: From "Prufrock" to "Gerontion". In A. D. Moody (Ed), *The Cambridge companion to T. S. Eliot*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mazzeo, J. A. (1966). A critique of some modern theories of metaphysical poetry. In A. L. Clements (Ed), *A norton critical edition: John Donne's poetry*. New York: W.W. Norton and Company.
- Oser, L. (2011). Prufrock's guilty pleasures. In H. Bloom (Ed), *Bloom's modern critical views: T. S. Eliot*. New York: Infobase Publishing.
- Shusterman, R. (1994). Eliot as philosopher. In A. D. Moody (Ed), *The Cambridge companion to T. S. Eliot*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stewart, S. (2002). *Poetry and the fate of the senses*. Chicago: University of Chicago Press.
- Targoff, R. (2006). Facing death. In A. Guibbory (Ed), *The Cambridge companion to John Donne*. Cambridge: Cambridge University Press.

ⁱ In this study, poems have been quoted with line numbers instead of page numbers.

XV. Yüzyılın Ansiklopedisi Dürr-i Meknun ve Dili Üzerine Bir İnceleme

Zeynep Şimşek Umacı^{a, b}

Özet

Bu çalışmada, Batı Türkçesinin en önemli devirlerinden olan Eski Oğuz Türkçesinin son döneminde kaleme alınmış bir eser olan Dürr-i Meknun'un dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Eser içeriğinin zenginliğinden dolayı yazıldığı dönem için bir ansiklopedi niteliği taşımaktadır. Eserin ait olduğu dönem, Eski Oğuz Türkçesi ile Osmanlıca olarak anılan Batı Türkçesinin olgun yazı dili arasında bir köprü vazifesi görür. Bu çalışmayla geçiş dönemine ait bir eserin dil özelliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Eser ve yazarıyla ilgili genel bilgiler verilerek de eserin kültür tarihimizdeki yeri hatırlatılmaya çalışılmıştır. Daha önce üzerine çalışma yapılmış bir eser olduğundan bu çalışmada sadece dönemin öne çıkan ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde durulmuş ve dönemi niteleyen geçiş dönemi özelliklerinin vurgulanması amaçlanmıştır. Eser döneminin özelliklerine uygun olarak Osmanlı yazı diline ait özelliklerin koyulaştığı bir görünümde dir.

Anahtar Kelimeler

Eski Oğuz Türkçesi
Dürr-i Meknun
Klasik Osmanlı Türkçesine
Geçiş
Ansiklopedi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.10.2019
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.627817

XV. Century's Encyclopedia: Dürr-i Meknun and a Study About Its language

Abstract

In this article, Dürr-i Meknun's grammatical properties has studied. Dürr-i Meknun was written in Old Oghuz Turkish which is the most important periods of Western Turkish. It is an encyclopedia for the period in which was written due to the richness of its contents. Period of this book is a transition period between the Old Oghuz Turkish to advanced literary language which was called Ottoman Turkish. In this study was aimed to introduce of a transition period's book's grammatical properties. The place of the book in our cultural history was tried to be reminded by giving general information about the book and the author. Because of this book has been studied before, in this study only the prominent phonetic and morphological properties of the period are emphasized it is aimed to emphasize the transition period properties that characterize the period. In accordance with the characteristics of the period, the book appears to have gived point to the features of the Ottoman Turkish literary language.

Keywords

Old Oghuz Turkish
Dürr-i Meknun
Transition to Classical Ottoman
Turkish
Encyclopedia

About Article

Received: 01.10.2019
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.627817

^a İletişim Yazarı: zeynepsimsekumac@balikesir.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-2241-2578

Giriş

Bu çalışmada, Batı Türkçesinin kuruluş dönemleri içinde tarihlenen bir eserin dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Eser yazıldığı devir itibarıyla Eski Oğuz Türkçesinin son dönemi olan Klasik Osmanlı Türkçesine Geçiş dönemine aittir. Bir yazı dilinin kuruluş döneminin son adımını temsil eden bu gibi eserlerde, hem yazı dilinin kuruluş aşamasına ait özellikler hem de olgunlaşmış yazı dilinde yerleşmiş şekiller bir arada bulunmaktadır. Bu çalışmada da bu geçişin izlenebileceği ses ve şekil bilgisi özellikleri değerlendirilmiş, kuruluş aşamasındaki yazı dilinden olgun bir edebiyat diline geçişe dair izler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bunun yanında edebî kaygılar dışında devrin kâinat tasavvurunu –devrin bilim anlayışını– yansıtan bu eser ve yazarı hakkında kısa bilgiler verilerek kültür tarihimizdeki yerinin hatırlatılması amaçlanmıştır.

Eserin incelenmesinde iki ana başlığa yer verilmiştir. Birinci başlık altında Dürr-i Meknun adlı eser ve yazarı kısaca tanıtılıp eserin içeriğine kısaca değinilmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde dil incelemesi yer almaktadır. Burada dil incelemesi yaparken Eski Oğuz Türkçesinin özelliklerinin tanımlanmasında Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lugati't-Türk'te Oğuzların diline dair verdiği bilgiler önemli bir çıkış noktası oluşturur. Buradaki tarihî Oğuzcaya dair ipuçlarıyla Eski Oğuz Türkçesi metinlerine dair çalışmaları birleştiren önemli araştırmacılar, eski Oğuz Türkçesinin özelliklerini ortaya koymuşlardır (Korkmaz, 1975; Ercilasun, 2005; Gülsevin, 2007).

Demirtaş tarafından yapılan imlâ ve ses bilgisi özellikleri incelemesi ile dönemin bir kesiti ortaya konmuş, bu şekilde eserin diğer çalışmalarla birlikte değerlendirilerek Türkiye Türkçesinin tarihî gramerinin oluşturulmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır (Demirtaş, 2009, 248). Bu çalışmada ise eserin Eski Oğuz Türkçesinin son dönemine ait olduğu ve Osmanlıcaya geçiş dönemi özellikleri gösterdiği vurgulanmıştır. Eser Eski Oğuz Türkçesi metinlerine ait özelliklerin azalıp Osmanlı yazı diline ait özelliklerin koyulaştığı bir görünümdeydir. Çalışmamızda eserin bu yönü incelenip ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Geçiş dönemi özelliklerinin vurgulanması amaçlanmıştır.

Yöntem

Eserin yazıldığı dönem itibarıyla bir geçiş dönemi eseri olması ve eski ve yeni şekilleri bir arada bulundurmasından dolayı ağırlıklı olarak bu değişen şekilleri tespit edebileceğimiz özellikler üzerinde durulmuştur. Özellikle Eski Türkçe ile Eski Oğuz Türkçesini birbirinden ayıran özellikler üzerinde durulmuş, bu özelliklerin de Osmanlıca içinde değişime uğrayan şekilleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmalarında Eski Oğuz Türkçesinin kendi içinde devirlere ayırarak ayrıntılı biçimde incelemiş olan araştırmacıların çalışmalarından yer verdikleri, üzerinde durdukları özellikler hareket noktamız olmuştur. Eserin tam bir imlâ, ses ve şekil bilgisi incelemesi verilmemiş, daha önceki eserlerde de tespit edilen bu dilbilgisel özelliklerin eserin dönemini yorumlamada kullanılması yoluna gidilmiştir.

Eserin incelenmesinde Demirtaş'ın Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshaya dayanarak yaptığı okumalardan yararlanılmış, inceleme sonuçlarından da gerekli görülen yerlerde istifade edilmiştir.

Çalışmada verilen örneklerin tamamı Demirtaş'ın çalışmasından (2009) alınmıştır. Örnekler verilirken el yazması metnin varak ve sayfa numarası verilmiştir. Ayrıca çalışmadaki sayfa numarası belirtilmemiştir.

Bulgular

Dürr-i Meknun Nedir?

Dürr-i Meknun, sözcük anlamı olarak “dizilmiş inci” yani “inci dizisi” anlamına gelmektedir. Sıraya koyduğu bilgilerin her birinin bir inci tanesi gibi değerli olduğunu belirtmek isteyen nasir, eserine bu adı uygun görmüştür.

Dürr-i Meknun, XV. yüzyıl Osmanlısının genel kültür konularından olan; geçmiş medeniyetlere ait bilgiler, cennet, cehennem, kıyamet günü tasvirleri, gökyüzündeki yıldızlar ve bunların dünyaya etkileri, yeryüzündeki dağlar, denizler, ırmaklar, adalar ve buralarda yaşayan çeşitli mahlûkatın durumları gibi konuları içeren, bu konuları dinî-tasavvufî ve efsanevî kaynaklardan alıp işlemiş olan, bir genel kültür ansiklopedisi niteliğinde Türkçe bir eserdir. Gerek kozmogoniye yer vermesi, gerek yıldızlar ve gökyüzü ile ilgili bilgilerin yer alması ve kendi dışındaki dünyayı tasvir etme çabası eserde coğrafi unsurların çokluğuna yol açmaktadır.

Dinî ve mitolojik motiflerle süslenmiş coğrafya ve seyahat kitapları Arap ve İran edebiyatında yaygın bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar daha çok “Acâibü'l-Büldan”, “Acâibü'l-Hind”, “Acâibü'l-Mahlukât” gibi isimler alırdı. Buradaki “acâib” sözcükleriyle “hârikalar, görülmemiş ve duyulmamış garip şeyler” ifade edilirdi. Arap ve İran edebiyatında pek çok örneği bulunan bu türün Türkçe tercümelemleri de görülmektedir (Kut, 1988, s.315).

Dürr-i Meknun'un yazarı Ahmet Bican da Kazvinî'nin Acâibü'l-Mahlukât adlı eserinin serbest bir çevirisini yapmıştır. Ancak Dürr-i Meknun içerik olarak bu eserlere benzemekle birlikte telif bir eserdir.

Bu eser yazıldığı yüzyıldan itibaren en çok okunan eserlerden biri olmuştur. Bunu da çeşitli kütüphanelerde bulunan eserin günümüze ulaşmış otuz dokuz nüshasının olmasından anlıyoruz. Bu kadar çok istinsah edilen az sayıda eser vardır. Bu nüshaların dört tanesinin de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde yer almasından dolayı, Osmanlı Sultanlarının da bu esere yabancı kalmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Bu nüshalardan birisi Hanifi Vural tarafından bir makalesinde tanıtılmış olan Viyana Flügel Nüshasıdır (2008). Eserin Gaziantep'te elde edilmiş bir nüshası da Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından “Dürr-i Meknun- Saklı İnciler” adıyla yayınlanmıştır (Sakaoğlu, 1999).

Eserin nüshaları arasında inceleme yapan Ahmet Demirtaş, çalışmasında metni kurarken iki nüshayı esas almıştır. Bunlardan birincisi orijinal nüshaya yakınlık ve devrin dil özelliklerini koruması bakımından tercih edilen Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitaplığı 456

numarada kayıtlı nüshadır. Metni kurarken yararlanılan ikinci nüsha ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 916 numarada kayıtlı yazma olarak belirlemiş ve bu nüshalarla kurulan metin üzerine doktora tezi yapılmıştır. Biz de değerlendirmelerimizde Demirtaş tarafından kurulan metinden yararlandık.

Söz konusu nüshalardan Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitaplığı 456 numarada kayıtlı nüsha; H.1092/M. 1681 tarihini taşıyan, müstensihinin adı Katib Ahmed olan, harekeli nesihle yazılmış, 162 varaktan oluşan bir nüshadır. Çalışmada yararlanılan bir diğer nüsha olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 916 numarada kayıtlı nüsha; H. 1042/M. 1633 tarihinde İstanbul'da Abdussamed Ali b. Muhammed tarafından istinsah edilmiş, harekeli nesihle yazılmış, baştan bir yaprağı eksik bir nüshadır (Demirtaş, 2009, s.12-13).

Dürri-i Meknun'un Yazarı

Eserin yazarı Yazıcıoğlu Ahmed Bican, XV. yüzyılda yaşamış aydın bir aileden gelen âlim, mutasavvıf, mütercim ve nasirdir. Babası Yazıcı Salih, ağabeyi ise Muhammediye adlı eseriyle ünlü Yazıcıoğlu Mehmed'dir. Ahmed Bican'ın babası ve ağabeyi Malkara'ya bağlı Kadıköy'den gelip Gelibolu'ya yerleşmiştir. Yazarın, devrin ilimlerini tahsil ettiği ve Arapça ve Farsça'yı iyi bildiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte; babasının "Şemsiyye" adlı eserini 1466'da nesre çevirdiği kabul edilirse takip eden yıllarda vefat ettiği tahmin edilmektedir. (Çelebioğlu, 1989, s.49-51)

Ahmed Bican'ın en bilinen eseri Envarü'l-Aşıkın'dır. Ahmed Bican, ağabeyine "dünyanın vefası olmadığını, geride bir eser bırakmasını" tavsiye eder. O da Arapça bir eser olan Megâribü'z-zaman li gurubü'l- eşyâ fi'l-ayn ve'l-ıy'ân adlı eseri yazar. Ahmed Bican bu eserin Türkçeye serbest bir çevirisini yapar, böylece Envarü'l-Aşıkın ortaya çıkar (Çelebioğlu, 1989, s.49-51).

Bir diğer eseri olan Acâibü'l-Mahlukât; Kazvinî'nin aynı adlı kozmoğrafya, coğrafya ve biyolojiye dair eserinin serbest bir tercümesidir (Çelebioğlu, 1989, s.49-51).

Bunların yanında kısaca Münteha adıyla bilinen bir eseri vardır. Bu eser Yazıcıoğlu Mehmed'in, Muhiyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fususu'l-Hükem adlı eserinin Müeyyed Cendî şerhine yaptığı, Münteha adlı Arapça şerhin Türkçeye tercümesidir (Çelebioğlu, 1989, s.49-51).

Eserlerinde sanat gayesi gütmeyen Ahmed Bican'ın dili son derece sade ve akıcıdır. Genellikle kısa cümleler kullanmışsa da tercümenin gerektirdiği devrik cümlelerin de başarılı örneklerini vermiş, "Türk nesir tarihi açısından ihmal edilmemesi gereken bir isimdir" (Çelebioğlu, 1989, s.49-51).

Dürri-i Meknun'un İçeriğine Dair

Yazarın eseri yazış amacı; bu eseri okuyanın, yaratılmış olan yerlerden, göklerden, bunların içindekilerden ve ötesinden haberdar olup, yaratılan bu âlemin büyüklüğü ve kusursuzluğu karşısında Allah'ın kudretinin farkına varmasını sağlamaktır. Ayrıca bu karışıklık ve fitne zamanında kısa ömürde insanın gezmesine gerek olmadığını kendisinin pek çok eserden bu

bilgileri topladığını belirtir günümüzde oldukça yadırganabilecek bu anlayış zamanının şartlarında düşünülduğünde anlamlı olacaktır.

Yazar eserini 18 bölümden, eserdeki adıyla 18 babdan oluşturmuştur. Eserde sırasıyla; gökler, göklerdeki acayıplikler, cennet ve cehennem, ay, gün ve yıldızlar; yerler, yerlerde olan acayıplikler ve cehennem; yeryüzü; iklimler, günler, saatler; dağlar, sular ve adalar; şehirler, ülkeler; mescitler, diyarlar; Süleyman Peygamber ve Belkıs'a ait kıssalar; ömürlerin takdir edilişi; Allah'ın hışmından helak olan yerler; otlar, yemişler, taşlar; Simurg-ı Anka Hikâyesi; kozmogoni; kıyamet alametleri ve münacat bölümleri bulunur. (Demirtaş, 2009, s.92).

Eserin yazılışında dinî bir amaç güdülmüşse de, bunu anlatma vasıtası olarak döneminin coğrafya bilgilerinden yararlandığı görülmektedir. Osmanlı döneminde medreselerde bir ders olarak okutulmayan coğrafya ile ilgili kitap yazmak için pratik veya ilmî amaçlardan önce uhrevî amaçlar gelmekteydi (Gümüüşçü, 2006: 69). Allah'ın yarattıklarından insanları haberdar edip, yaratılmışların azametini fark eden insanın yaratıcının azametini görüp iman etmesini ve iyi bir Müslüman olmasını sağlamak ve dünya durdukça bu salih Müslümanlardan hayır dua almak müelliflerin eser vermelerindeki temel amaçtır.

Dürr-i Meknun'un Dili

Eser Türk dili açısından da önemli bir kaynaktır. Eserin yazıldığı tarihî dönem Türk dili araştırmacıları tarafından yaygın olarak "Eski Anadolu Türkçesi" adıyla adlandırılan dönemdir. "Eski Oğuz Türkçesi" de bu dönemi adlandırmak için kullanılan bir başka terimdir (Ercilasun, 2005, s.442).

XII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar süren ve Oğuz konuşma diline dayalı yazı dilinin kuruluş aşaması olan bu dönem kendi içinde Anadolu'da geçirdiği sosyal ve siyasî aşamalara bağlı olarak dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler; I- Selçuklu Devri Türkçesi, II- Beylikler Devri Türkçesi, III-Klasik Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemidir (Korkmaz, 2005, s.419-423).

Bu dönemlerden ilki; Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularının hâkimiyeti devresidir. XI.-XIII. yüzyıllar arasında Batı Türkistan'dan Horasan ve Anadolu'ya doğru gerçekleşen Oğuz göçleri sonucunda 1040'da Horasan'da Büyük Selçuklu Devleti, 1077'de de Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması bu devletlerin kurucusu ve tebaası durumundaki Oğuzların kendi konuşma dillerinin yazı dili olma sürecini başlatmıştır. Ancak bu iki devlette de resmî dilin Farsça, dönemin geçerli bilim dilinin ise Arapça olması bu dönemde halkın konuştuğu Oğuz Türkçesinin yazı dili olma sürecinin başlamasını sağlamış ama gelişmesi yönünde çok büyük katkısı olmamıştır. Dolayısıyla XIII. yüzyıla kadar olan dönemde yalnızca halk için yazılmış dinî veya tasavvufî içerikli daha çok öğretici olmayı amaçlayan eserler karşımıza çıkar (Korkmaz, 2013, s.81).

Selçuklu Dönemi Türkçesinin ardından Oğuzcanın yazı dili olma sürecinde önemli bir dönemeç kabul edilebilecek Beylikler Dönemi gelir. Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasının ardından kurulan Anadolu Beyliklerinin hâkimiyeti altında şekillenen bu dönem XIII-XV. yüzyıllar arasını kapsar. Bu dönem Farsça ve Arapça karşısında Türkçenin hâkim kılındığı, eski şekillerle konuşma diline dayalı yeni şekillerin mücadelesinde yeni

şekillerin galip geldiği ve böylece Oğuz konuşma diline dayalı bu yazı dilinin olgunlaştığı bir dönem olmuştur (Korkmaz, 2013, s.81).

Eserimizin ait olduğu dönem ise Eski Oğuz Türkçesi içerisinde “Osmanlı Türkçesi’ne Geçiş Dönemi” olarak adlandırılan dönemdir.

Bu dönem XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyıla kadar olan dönemi kapsar. İstanbul’un fethini takip eden dönemde Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak yerleşmesi başarıyla tamamlanmıştır. Bu olumlu gelişmenin yanında XVI. yüzyıla kadar Oğuz yazı diline girmemiş Arapça ve Farsça unsurların bu olgunlaşmış yazı dilinde kendine yer bulabildiğini görürüz. Fetih’ten sonra Fatih’in bilim kültür hayatını geliştirme yolunda hız kazandırdığı Arapça, Farsça, Yunanca, Latince gibi dillerden yapılan çeviriler; Arapça ve Farsça unsurların dilimize girmesini hızlandırmış (Korkmaz, 2013, s.110) ancak Dürr-i Meknun gibi eserlerin kaleme alınmasında da ilham kaynağı olmuştur.

Eser yazıldığı dönem itibarıyla yazı dili olma sürecini tamamlamış bir Oğuz Türkçesiyle oluşturulmuştur. Bunun yanında bilim dili Arapçayı ve sanat dili Farsçayı iyi öğrenmiş bir kişi tarafından bu iki dile ait unsurlara da başvurularak yazılmıştır. Bu yönden eserde Eski Oğuz Türkçesini tasvir eden dil özelliklerini ve Arapça, Farsça unsurları görmekteyiz.

Eserin dilinde Eski Oğuz Türkçesine ait kabul edebileceğimiz, bugün yazı dilimizde yaşamayan ya da değişmiş olarak yaşayan ancak ağızlarda örneğini bulabileceğimiz örnekler de yer almaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: biti (mektup), buru (sancı), dükeli (hepsi, bütünü), namazlağı (seccade), ogrı (hırsız), oğur (zaman), pusarik (duman; sis), viribi- (gönder-), isicak (sıcak), isitme (sitma), vb. (Demirtaş, 2009, s.261-590)

Bunun yanında Kur’an-ı Kerim’den alıntılanan ayetlerden tutun da pek çok insan ve yer ismi aynı zamanda özellikle dini terim adlarının Arapçadan alıntı olduğunu görürüz.

Başta eserin adı olmak üzere Farsça sözcük ve tamlama kullanımının da son derece yaygın olduğu görülmektedir.

Oğuzların kendi şiveleriyle oluşturdukları bir yazı dili olan Eski Oğuz Türkçesinden Türk dünyasının en büyük edebiyat dillerinden birisi olan Osmanlı Türkçesi dönemine geçişin aşamaları son derece önemlidir. Dürr-i Meknun gibi eserler bu geçişin ne şekilde gerçekleştiğini ortaya koyabilecek eserlerdir. O yüzden bu gibi eserler vasıtasıyla Eski Oğuz Türkçesi özelliklerini koruması veya bazı özelliklerin değişim göstererek Osmanlı Türkçesi içinde standartlaşmış şekillere dönüşmesinin izlenebilmesi mümkün olabilmektedir.

Dönemin Öne Çıkan Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri Bakımından Dürr-i Meknun:

Ses Bilgisi:

a. /d/ > /y/ değişimi

/d/ > /y/ değişimi Eski Oğuz Türkçesini Eski Türkçeden ayıran en önemli özelliklerdendir (Ercilasun, 2005, s.457).

Korkmaz, Kaşgarlı'nın $d > y$ değişimi hakkındaki açıklamasına değindikten sonra Oğuz Türkçesindeki bu değişimin XI.-XIII yüzyıllar arasında tamamlandığını belirtir (2013, s.58).

Eski Türkçe dış arası d'lerin korunduğu örnekler görülmez, metinde bu değişimin tamamen gerçekleştiği örnekler yer alır.

- ... başları 'arşda **ayaqları** tahte's-serādudur... [8a, 14]
- ... pençelerin açup **kuyrukların** yire ururlardı... [92a, 9] .

b. Birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki G'lerin erimesi

g ve ğ seslerinin "(birden fazla heceli sözcüklerde) arkasında yuvarlaklaşmış bir ünlü bırakarak" düşmesi pek çok çalışmada da örneklenmiştir (Mansuroğlu; 1998, s.255)

XIII. yüzyıl sonlarından itibaren G seslerine birden fazla heceli sözcüklerin sonunda rastlanmaz. Sözcüklerin sonundaki G'lerin düşmesi bazı sözcükleri yuvarlaklaştırırken bazısında böyle bir yuvarlaklaşmaya neden olmaz (Korkmaz; 2013, s.59)

Metinde geçen birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki g ve ğ düşmeleri gösterilirken bu seslerin düşmenin yuvarlaklaşmaya sebep olduğu da belirtilmiştir (Demirtaş, 2009, s.53)

- ... gün **tolunsa yatsu** olmadın girü şabāh olur... [50a/7-8]
- ... üzerine **şaçu** şaçdılar idi... [59a/8]
- ... dünya yaradıldan berü ol **kapu** açıkdur... [154b/4]

Birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki g ve ğ seslerinin düşmesi sonunda sözcük sonu ünlüsü yuvarlaklaşmaya uğramayan sözcükler de mevcuttur, bunlar da örneklendirilmiştir.

- ... ölüm uluya ve **kiçiye** berāberdür... [100b/6]
- ... cümle **katı** nesnelere ol deler... [115b/13]
- ... muhîṭ cezîrelerinde taht üzre **diri** gibi yatur dirler... [93b/2]

Bu erime neticesinde bazı sözcüklerde ikizleşmeler meydana gelmiştir.(Ercilasun, 2005, s.459)

Bunun örnekleri metinde de bulunur:

- ... ve daḥı ağulara **aşşı** eyler ve tütüyā daḥı olur... [116a/6]
- ... ğāyet de **issi** olur... [32a/8]
- ...ve daḥı **issi** olursa ādeme zarar itmez... [84b/6]

c. Ek ve hece başlarındaki G'lerin erimesi

Bu değişiklik de XIII. yüzyıl sonlarında tamamlanmıştır (Korkmaz, 2013, s.59)

- ... **eyü** kırtıldum senden ... [20b/7]
- ... sıçrayup **içerü** girdi...[94b/2]
- ... ol zālīmüñ öcinden **kalan** halk daḥı hışma uğramışlar... [105a/1-14]

Bu değişmeyi göstermemiş olup da Eski Türkçedeki şeklini koruyan bir örnek de eserde yer almaktadır.

- ... *andan şac iderler üzerinde yufka gibi etmek bişürürler ve **kazganların** anda iderler ...* [111a/4-5]

kazgan sözcüğünün kazan anlamı açıktır (Demirtaş, 2009, s.437).

d. Tonlulaşma

Tonlulaşma Eski Türkçeden Eski Oğuz Türkçesine geçişte özellikle sözcük başında k > g ve t > d şeklinde gerçekleşmiştir.

#k > # g

Arap alfabesinde k ve g seslerinin kef harfiyle gösterilmesi ve metnin imlâ yönünden bu iki sesi ayırıcı bir işaretlemeye gitmemiş olmaması metin neşrini yapan Demirtaş okumalarında bugünkü yazı dilindeki görünüşü esas aldığını belirtir (2009, s.77)

Sözcük başında k sesinin korundu örnekler şöyle sıralanır:

“keserdi, kesilür, keskin, kez, kimesne, kimse, kirpikleri, kirlense, köpük, kötilediler” (Demirtaş, 2009, s. 77)

Sözcük başı g sesiyle okunmuş örnekler de şu şekildedir:

“gebe, geçdiler, geldi, gemi, gerçek, gerek, getirür, geodesi, geymedi, gezdüm, gibi, gice, girdi, girü, gitdiler, gizledi, göbek, göçeler, gögsi, gök, gölgesi, gönderdi, gönül, gördi, göre, gösterür, götürmedi, göz, gözüngü, gücüm, gülerler, gümüş, gün, gündüz, güneş, güzel”. (Demirtaş, 2009, s.77-78)

#t > # d

Eski Türkçedeki sözcük başındaki t sesinin Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde korunması veya d sesine dönüşmesi yüzyıllara ve eserlere göre karmaşık bir durum sergiler Daha çok ince sıradan sözcüklerde #t > #d değişimi gözlenmesine rağmen bu konuda kurallı bir durumdan bahsedilemez. (Korkmaz, 2013, s.93).

Metinde sözcük başında t sesinin korunduğu sözcükler şöyle sıralanmıştır:

“tabana, tağ, tağıldı, taldı, talgası, tam, tamarın, tamlı, tamlamasına, tamu, tanıklığı, tañlar, tanukları, taparduk, tapdurdı, tapu, tarla, tarlıgandı, tartağan, taş, taşırđı, taşmaz, taşra, tatduralum, tatlu, tavarımuğu, tayağıla, tayanma, tek, tekerlek, tıkalı, tıkar, tırnağından, toğdı, toğrı, toğurdı, toğurğan, toksan, tokuz, tolunsa, toñdurdı, tonlar, toñuz, toprak, toptolu, topuğına, toruğı, toyalar, toz, tuçdan, tudaklarına, tul, tutdırup, tutıla, tutındı, tuz, tuzlu, tügi, tükürmesine” (Demirtaş, 2009, s.80-81).

#t > #d değişiminin yaşandığı sözcükler de şunlardır:

“dağıdur, dahı, darı, debrenür, degdi, degin, degirmen, degirmi, degme, degül, dek, deler, delik, delinmediük, delü, deniz, denlü, depelediler, derdi, deriñ, derisi, deve, deyinçe, didi, dikerler, dikilür, dil, diledi, dilenürler, dilkü, dinleyüp, direk, diri, dirmedi, diş, dişi, ditredi, dizlerine, dolanmış,

doldurdu, dorusma, döğüp, döker, döndi, dört, döşek, döşeyüp, durak, düğün, dükene, dürlü, dürüp, düşer, düşümi, düzendür" ... (Demirtaş, 2009, s.79-80)

Hem #d'li hem #t'li şekilleri olanlar şunlardır:

demür / timür depe / tepe dokın-, tokın- (Demirtaş, 2009, s.78)

e. bol- > ol- Değişimi

Metnin yazıldığı dönem itibarıyla ol- fiilinin eski şekli olan bol- şekliyle karışık bir kullanımı söz konusu değildir. Metnin tamamında ol- şekli kullanılmıştır.

f. Çift dudak v si olarak nitelenen w'lerin dış-dudak v'sine dönüşmesi.

Eski Türkçedeki b sesinin değişerek w / v olmasında Oğuz Türkçesi v (dış-dudak v'si) tarafındadır (Korkmaz, 2013, s.57-93)

İlgili değişimi geçirmiş sözcükler metinde dış-dudak v'si ileler.

- ... anuñ dört kanadı **vardur** ... [10a/13]
- ... bir kişiye biñ altun **virdiler** ... [76b/15]
- ... kaşd itdiler ki bir eāleme dahı **varalar** ... [137a/5]
- ... **evler** hāneler itmezler ... [36a/11]
- ... gemide nūh aña **yavuz** du^eā eyledi ... [44b/3]

g. Dudak Uyumu Meselesi

Bazı eklerin sadece yuvarlak veya sadece düz biçimleri vardır. Eski oğuz Türkçesinde dudak uyumu yoktur. Bu daha çok yuvarlak şekillerin hâkimiyetiyle yuvarlaklaşma şeklinde karşımıza çıkar. Bu Eski Oğuz Türkçesinin en belirgin özelliğidir (Ercilasun, 2005, s.459).

Eski Oğuz Türkçesinde dudak benzeşmesinin olmaması ve ek sonundaki #g sesinin düşmesi ve öncesindeki düz dar ünlüyü düz yuvarlak ünlüye çevirmesi Eski Oğuz Türkçesindeki pek çok ekin değişiklik geçirmesine neden olmuştur.

Eklerde ortaya çıkan bu yuvarlaklaşma iki başlık altında incelenmelidir:

1. Eski Türkçeden Beri Yuvarlak Olan Şekiller
2. Sonradan Yuvarlaklaşmış Şekiller

Demirtaş çalışmasında "Eklerde Yuvarlaklaşma" başlığı altında Eski Türkçede de yuvarlak ünlülü olan ve bu yuvarlaklığı Eski Anadolu Türkçesinde koruyan ekler sıralanmıştır. (2009, s. 56) Metinde yer alan bu ekler şu şekilde verilmiştir.

"-up, -üp: Zarf-fiil Eki

-duk, -dük: Sıfat-fiil Eki

-ur, -ür, -dur, -dür, -gür: Ettirgen Çatı Eki

-sun, -sün,-sunlar, -sünler: Emir Eki,

-dur, -dür Bildirme Eki" (Demirtaş, 2009, s.56-59)

Metinde -Up zarf-fiil ekinin bir yerde düz ünlülü, -dUk sıfat-fiil ekinin yüzden fazla yerde yuvarlak ünlülü sadece dört yerde düz ünlülü, -Ur- ettirgenlik ekinin dokuz örnekte düz ünlülü, -dUr- ettirgenlik ekinin beş yerde düz ünlülü, -sUn emir eki beş yerde düz ünlülü, -dUr bildirme ekinin düz ünlülü şekline ise sadece bir yerde karşılaştığı bilgisi de paylaşılmıştır (Demirtaş, 2009, s.57-59)

Demirtaş çalışmasında“Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Olanlar” başlığı sonradan yuvarlaklaşmış şekilleri de belirtmiştir. (Demirtaş, 2009, s.59-67)

Bu örnekler Eski Oğuz Türkçesinin son dönemi olan Osmanlıcaya geçiş dönemini işaret etmesi bakımından ve günümüz Türkiye Türkçesinde oturmuş bir uyum olan küçük ünlü uyumunun başlangıç seviyelerini yansıması bakımından önemlidir. Bu yüzden Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlaklaşmış olan ekler üzerinde ayrıntılı biçimde durulacaktır.

Çalışmamızda bu ekler örneklerden yola çıkarak değerlendirilmiştir.

• Birinci Teklik ve Çokluk İyelik Ekleri: +(U)m, +(U)mUz

- ... benüm **katumda** hācetüñ var mı?... [23a/10]
- ...yā **meleklerüm** uçmağda sizi aña kul kılısaram, didi... [121a/9]
- ... **ilmümüz** irdüğü kadar bir mikdār beyān eyleyelüm... [2a/14])
- ... elbette **birimüz** fırsat bulmaya mı? didi... [124b/8-9]

Birinci teklik şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsünün 60 kez yuvarlak ünlülü, 42 kez de düz ünlülü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Demirtaş,2009, s.59)

Birinci çokluk iyelik eki ise metinde 69 kez geçmiş, 52 kez “-(i)muz, -(i)müz” şeklinde geçmiştir. Bu kullanıma; cürmümüzi, kızlarımız, yüzümüz gibi kullanımları örnek gösterebiliriz. (Demirtaş: 2009, s.60)

• İkinci Teklik ve Çokluk İyelik Ekleri: +(U)ñ, +(U)ñUz

- ...dünyā **didüğüñ** zıll ü hayāl gibidür... [4a/3]
- ... yā rabbî müsā seniñ **kelîmüñ** degil miyidi, didiler... [120b/8-9]
- ... bu yanadan deccāl geldi, **evleriñüzi** hāraba virdi... [148a/7]
- ... iy benüm aṣḥābum dilerseñüz sizin **atalarıñuzı** ve **analarıñuzı** diri kılayım...[151a/5-6]

İkinci teklik şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsünün 79 kez yuvarlak ünlülü, 19 kez de düz ünlülü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Demirtaş, 2009, s.61)

Metinde 18 yerde tespit edilen ikinci çokluk iyelik eki 13 kez “-(i)ñuz, -(i)ñüz” şeklinde geçmiştir. (Demirtaş, 2009, s.61)

Gülsevin çalışmasında bu eklerin yuvarlak şekillerini verirken Türkiye Türkçesindeki küçük ünlü uyumunun Eski Oğuz Türkçesinde yerleşmemiş olmasından dolayı bu eklerin yuvarlak ünlü ile kalıplaştığını belirtir (1997, s.12)

- **İlgi Hâli Eki: +(n)Uŋ**

- ... ol *denizüŋ* yirleri şehristān ve köyler imiş... [108a/3-4]
- ... *ikisinüŋ* dahı şavkı bir dürlü ola... [154a/13-14]

Metinde 946 kez yuvarlak ünlülü olarak geçerken 10 kez de düz ünlülü olarak geçmektedir. (Demirtaş; 2009, s.62)

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde daima dar-yuvarlak biçimde “dudak uyumuna” aykırı kullanımı belirtilen ekin (Gülsevin, 1997, s.25) düzleşmiş örnekleri az da olsa görülür.

- **İsimden İsim Yapma Eki: +IU**

- ...arслан *şüretlü*, fil *gevdeliü*, dört *ayaqlu*, başı *yağrında*, <ağzından> odlar *şaçılur* ve kimi fil *dişlü* ve fil *hortumlu*... [93a/2-3]

Bu ek 137 kez yuvarlak ünlülü yazılmasına karşılık 17 kez de düz ünlüyle yazılmıştır (Demirtaş, 2009, s.62)

Eski Türkçede +IIG ekinden ek sonundaki G sesinin düşmesiyle yuvarlaklaşmış olan bu ekin ünlüsü Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde kurallı biçimde yuvarlaktır (Gülsevin, 1997, s.118).

Metinde düzleşmiş örneklerin az da olsa görülmesi dudak uyumunun başlangıcını işaret etmesi bakımından önemlidir.

- **Görülen Geçmiş Zaman Eki Birinci Teklik ve Çokluk Şahısları ve İkinci Teklik ve Çokluk Şahısları: -dUm, -dUk, -dUŋ, -dUŋUz**

- ... bu kez seni bir kişiye *virdüm* ki ... [90b/9-10]
- ... ikimiz beraber *geldük* ammā ben biraz andan *öhdin geldüm* ... [156b/ 9]
- ... ol *ahdin şıyan ādemmiŋ nesline virdiŋ* ... [90b/8]
- ... ya anları *neylediŋüz* ... [57b/ 2]

Ek Eski Oğuz Türkçesinde “ötümlülük-ötümsüzlük” uyumuna bağlı değildir. Üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda ekin sadece düz şekilleri “-dI” bulunur (Gülsevin; 1997, s.89)

Ekin birinci teklik şahsında düz ünlüyle kullanılan şekle rastlanmazken, yuvarlak ünlüyle 59 kez kullanılmıştır. Birinci Çokluk şahıs çekiminde 39 yuvarlak ünlü kullanıma karşı 4 kez düz ünlüyle kullanılmıştır. İkinci teklik şahıs çekiminde 28 yerde yuvarlak ünlüyle yalnız 1 yerde düz ünlüyle kullanılmıştır. İkinci çokluk şahıs çekiminde ekin hem yuvarlak hem düz ünlü ile kullanılan şekilleri görülmekte fakat görülen geçmiş zaman eki düz ünlü ile kullanılsa bile şahıs eklerinin yuvarlaklığını koruduğu görülmektedir (Demirtaş, 2009, s.64)

- **Çokluk Şahıs Eki: +Uz / +vUz**

- ... anuŋ derinliğin dimege *kādir degülüz* ...[30a/8]
- ... ammā *işidürüz* ol nice *mahlūkāta hüküm idermiş*...[94b/8]
- ... biz dahı *bilevüz* *aqlı kāmīl midür*... [96b/6]
- ... *cümlesin dirsevüz kitāba şığmaz*... [12b/5]

Birinci çokluk şahıs eki –uz /-üz bu yuvarlak ünlülü şekliyle 3 yerde, düz ünlülü –iz şekli bir yerde –eyleriz- geçmektedir. Bildirme ekinin birinci çokluk şahısı görevinde 4 kez yuvarlak

ünlülü, 2 kez düz ünlülü olarak geçmektedir. –vUz şeklindeki birinci çokluk şahıs eki 6 yerde yuvarlak ünlüyle kullanılmıştır (Demirtaş, 2009, s.64-65)

- **1. Çokluk Şahıs Emir Eki: -AlUm**
 - ... *gel imdi çık, gidelüm...* [43b/3]
 - ... *yā varalum veyā ölelüm...*[125b/4]

Bu ek metinde 23 kez yuvarlak ünlüyle 7 kez de düz ünlü ile geçmiştir (Demirtaş, 2009, s.65)

- **2. Çokluk Şahıs Emir Eki: -(U)η**
 - ... *bilüh ki vāhid ü ferdem kimse benden toğmadı...* [3b/2]
 - ... *eger inanmazsanuz, gelüh, görüh...* [106b/15]

2. çokluk şahıs emir ekinde –ηuz şekli sadece bir kez geçerken, yaygın biçimde kullanılan –η ekinin yuvarlak ünlü ile 12 kez geçtiği, düz ünlülü olarak sadece 1 kez geçtiği görülür (Demirtaş, 2009, s.65)

- **Geniş Zaman Eki: -(U)r**
 - ... *her şabāh ol bahre girür, çıkar, silkinür...* [10a/8]
 - ... *ve bir tarafı gelür firengistāna ulaşur...* [62b/10]

Gülsevin –(V)r şeklinde gösterdiği bu ekin “dar-yuvarlak” ünlülülü olanlarının tercih edildiğini ifade eder (1997, s. 92)

Düz-geniş a-e vokalli olanları yuvarlaklaşma olayını incelediğimizden değerlendirmemiz dışında bıraktık

Geniş zaman eki –r’nin yardımcı ünlüsünün düz olduğu sadece 2 örneğe rastlanırken diğer örnekler yuvarlak ünlülüdür (Demirtaş, 2009, s.66)

- **Zarf-fiil Ekleri: -dUkçA, -dUkdA, -(y)U**
 - ... *içdükce içeceği gelür...* [16b/15]
 - ... *güçümüz yitdükce biñde birin diyelüm...* [29b/3]
 - ... *siz ne dirsiz, didükde begler eyitdi...* [94b/5]
 - ... *ol zamān geldükde allāhun emriyle biz bunları helāk iderüz...* [107a/12-13]
 - ... *ıtut habībüm muhammedüh emrini diyü buyurıla...*[160b/3]

-dIkçA / -dUkçA günümüz yazı diline aynı birleşik şekillerini koruyan zarf-fiiller olarak ulaşmıştır (Gülsevin, 2000) Birleşik zarf-fiiller makalesi Dürr-i Meknun bu ekin dudak uyumuna girme sürecini görebildiğimiz bir metindir.

Metinde -dUkçA zarf-fiil ekinin 12 kez yuvarlak, 13 kez düz ünlülü olarak kullanıldığı; -dUkdA ve (y) I / U zarf-fiil eklerinin ise hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir (Demirtaş, 2009, s.66-67)

- **İsimden İsim Yapım Eki: +cUk**
 - ... *ve dahı bir cānavarcuğ vardır ...*[22b/3]
 - ... *ol zamān dāniyāl ‘aleyhi’s-selām oğlancuğ idi...* [122b/13]

Bu ek metinde sadece 2 yerde yuvarlak ünlü ile geçer, 12 yerde düz ünlü ile kullanılmıştır (Demirtaş, 2009, s.67)

• **Fiilden İsim Yapım Eki: -GUn**

- ... *bu yana yiriyüzünde cin t̄ā'ifesi içre azğunlık belürdi* ... [39a/15]
- ... *ol gün güneş kat ıssı ve kızgün oldı...* [102a/5]

Metinde sadece yuvarlak ünlülü şekilleri mevcuttur (Demirtaş, 2009, s.67).

Bu bilgilerden yola çıkarak eklerin düz ünlülü veya yuvarlak ünlülü kullanımlarını göz önüne serecek bir tablo yaptığımızda şu şekilde bir tablo elde ederiz.

Tablo 1. Eserdeki Eklerin Düz Ünlülü veya Yuvarlak Ünlülü Kullanımı

Ekler	Yuvarlak Ünlülü Kullanım Sayısı	Düz Ünlülü Kullanım Sayısı
Birinci Teklik Şahıs İyelik Ekleri: +(I/U)m (Ekin yardımcı ünlüsü)	60	42
Birinci Çokluk Şahıs İyelik Eki: +(I/U)mUz	69	0
İkinci Teklik Şahıs İyelik Ekleri: +(I/U)η (Ekin yardımcı ünlüsü)	79	19
İkinci Çokluk Şahıs İyelik Eki: +(I)ηUz	18	0
İlgi Hâli Eki: +(n)Uη	946	10
1. Çokluk Şahıs Eki: +Uz / +vUz	3	1
Bildirme Eki 1. Çokluk Şahıs: +Uz / +vUz	4	2
Görülen Geçmiş Zaman I. Teklik Şahıs Eki: -dUm	59	0
Görülen Geçmiş Zaman I. Çokluk Şahıs Eki: -dUk	39	4
Görülen Geçmiş Zaman II. Teklik Şahıs Eki: -dUηUz	28	1
Geniş Zaman Eki: -(U)r	Diğer Tüm Örnekler	2
1. Çokluk Şahıs Emir Eki: -AIUm	23	7
2. Çokluk Şahıs Emir Eki: -(u)η	12	1
İsimden İsim Yapma Eki: +IU	137	17
İsimden İsim Yapım Eki: +cUk	2	12

Fiilden İsim Yapım Eki: -gUn	Sadece Yuvarlak Ünlülü	0
Zarf-fiil Ekleri: -dUkca	12	13

Kartallıoğlu'nun Osmanlı Türkçesi döneminde dudak uyumunun gelişme seyrini takip ettiği çalışmasında "U Sınıfı Ekler" olarak belirtmiş olduğu ekler burada "Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Ekler" içerisinde bahsedilen eklerle uymaktadır. 16. yüzyılda başlangıç aşamasında olan dudak uyumu, 17. yüzyılda gelişme göstermiş ve 18. yüzyılda ise yerleşmiştir. Dudak uyumu bakımından 16. yüzyılda eklerin büyük oranda Eski Oğuz Türkçesindeki şekillerini koruduğu görülürken, dudak uyumuna giren şekiller de bu yüzyılda görülmeye başlanmıştır (Kartallıoğlu, 2008, s.478).

Tablo incelendiğinde eserin dilinde dudak uyumunun başlangıç aşamasında olduğu görülür. Eserin yazıldığı dönem dikkate alındığında bu beklenen bir durumdur.

h. Ünsüz Uyumsuzluğu

Bugünkü anlamda bir ünsüz uyumun bulunmayıp günümüz de ünsüz uyumuna bağlı olarak t sesi ile de başlayabilen eklerin sadece d'li şekillerinin bulunması da Eski Oğuz Türkçesine özgü bir özelliktir (Ercilasun, 2005, s.459).

Sürekli ötümsüz bir ünsüzle başlayarak ünlü-ünsüz uyumsuzluğuna sebep olan ekler Gülsevin ve Boz'un çalışmasında da sıralanmıştır (2004, s.96).

Eserin inceleme bölümünde tek şekilli olduğu ve ünsüz uyumu dışında kaldığı belirtilen, d ünsüzü ile yazılan ekler örneklenmiştir.

"-dı, -di: Görülen Geçmiş Zaman Eki": *açdı, öğretti, uçtı, ...*

"-duk, -dük: Sıfat-fiil Eki": *geçtiğin, yapıdığı, ittiği, ...*

"--dur, -dür: Ettirgen Çatı Eki": *itdürür, ekdürdi, tatdurdık, ...*

"-dur, dür (-durur, -dürür) Bildirme Eki": *açıkdur, dördür, yüksekdür, ...*

"-da, -de: Bulunma Hâl Eki": *beşikde, uçmakta, vaktde,...*

"dan, -den: Ayrılma Hâl Eki": *ağaçdan, ıraktan, ümmetden, ...* (Demirtaş, 2009, s.82-84).

Şekil Bilgisi

a. Çıkma Hâli Eki

Çıkma hâli ekinde +dIn > +dAn şeklinde bir değişim görülür. (Ercilasun,2005, s.459).

+dIn şekli Eski Oğuz Türkçesi için karakteristik olmayan, seyrek görülen bir şekildir. Kullanımı öñ sözcüğü ve bazı edatlarla sınırlıdır (Gülsevin, 1997, s.57).

Çıkma hâli ekinin metnin tamamında d sesiyle ötümlüleşmiş olarak kullanıldığı “İmlâsı Kalıplaşmış Ekler” içinde yer verilerek belirtilmiştir (Demirtaş, 2009, s.82). Ekin vokalinde de I > A değişimi gerçekleşmiştir. Metinde aksine bir örneğe rastlanmaz.

- ... *hak ta^cālā ādemi balçıkdan yarattı ...*[39b/10]
- ... *cemi^c ümmetden öñ muhammed ümmeti uçmağa giriserdür...*[48a/6]

b. Yükleme Hâl Eki

Yükleme hâli eki +g erimiş, +g’den önce yer alan ünlü yükleme hâli eki görevini üstlenmiştir.(Ercilasun, 2005, s.459).

Eski Türkçedeki +(I/U)G terk edilmiş, Eski Anadolu Türkçesinde +(y)I şekli kullanılmıştır. III. Teklik iyelik ekinin üzerine eksiz yükleme hâli gelir (Gülsevin, 1997, s.31-32).

- ... *hilâfet yüzüğün süleymana ilet...* [81b/9]
- ... *kağırler şulhın boza ...* [147a/6]
- ... *halkını kırmak kaşdın eyledi ...* [83b/10]
- ... *dâb deyince günâhı yüklendik ...* [159b/ 3]

c. Vasıta Hâli Eki

Vasıta hâli eki +n’nin kullanımı düşmüştür. İle edatının ekleşmesiyle oluşan +lA şeklinin kullanımı yaygınlaşmıştır (Ercilasun, 2005, s.459).

- ...*hak ta^cālā rıyayıla olan ^cameli kabul eylemez...* [2b-10-11]
- ... *anuy-ıla bile tesbîh iderler...* [8b-13]

+n vasıta hâli eki daha çok kalıplaşmış yer ve zaman zarfı olarak kullanılmıştır (Korkmaz, 2013, s.98-99)

- ... *yazın taşar, kışın kan akar...* [49a/12]
- ... *sîmurğ-ı ^cankâ gündüzün süleymân hıdmetinde, gice gelir kız ile olurdu...* [133a/8]

d. Şahıs Eklerinin Durumu

Eski Oğuz Türkçesinde zamir kökenli teklik 1. şahıs eki -vAm ve -Am’dır, -vAn ve -Im şekilleri de görülür (Korkmaz, 2013, s.98-99).

Metinde -vAm ve -vAn şekilleri yer almaz. Yazı dilindeki gelişmeye bağlı olarak çok şekillilikten ses uyumlarına bağlı istikrarlı şekillere geçiş yaşanmıştır.

- ... *anuy gönlindekin ben bilürem ...* [43a/9]
- ... *ya meleklerüm uçmağda sizi anı kul kılsaram ...* [121a/9]
- ... *yâ ^cāzrâ^cil dilerem beni uçmağa iledesin uçmağı görem* [43a/ 11-2]
- ... *yâ fâıtma, yedi yıldır ben beyâbânda gezerim ...* [28b/ 9]

Çokluk 1. şahıs eki -vUz, -Uz şeklindedir (Ercilasun, 2005, s.460; Korkmaz, 2013, s.98)

Metinde bu şekillerin örnekleri görülür.

- ... *yıldızları yirlü yerinde göreler, ne az uyumışuz diyeler ...*[154a/6]

- ... *biz ol kavmüz ki denizde balığı tutup bişirüp yirüz ...* [127b/7]
- ... *biz dağı bilevüz aklı kāmīl midür ...* [96b/6]
- ... *lāzımdur ki varup görevüz ...*[131a/3-4]

İyelik kökenli 1. Çokluk şahıs eki –mIz yerine –k şeklinde kullanılır olmuştur. (Ercilasun, 2005, s.460)

- ... *kürsîden eyitdük uçmağa geldük ...* [12b/7]
- ... *seni hep cümle çerîñ ile devşirüp kavmimüze iledürdük ...* [127b/12]

Şart ekinin 1. Çokluk şahıs çekiminde hem zamir kökenli hem de iyelik kökenli şekiller kullanılmıştır. Eserin bu iki şeklin birlikte kullanıldığı bir geçiş döneminin mahsulü olduğunu ifade etmek için bu örnekler uygundur.

- ... *cümlesin dirsevüz kitāba şığmaz ...* [12b/5]
- ... *biz dağı bilevüz aklı kāmīl midür ...* [96b/6]
- ... *zîrâ iki üç günlük yoldan bir mu^cazzam nesneye baksak bir güçcek nesne görünür ...* [22a/3]
- ... *ol ki cāhildür biñ bunun gibi dirsek kulağına girmez ...* [159a/12]

e. Gelecek Zaman Eki

Gelecek zaman eki olarak –IsAr kullanılır (Ercilasun, 2003, s.460).

Gülsevin'in çalışmasında da bu ek en işlek gelecek zaman eki olarak belirtilir (1997, s.100)

Eski Anadolu Türkçesinin bu karakteristik eki metinde sıkça kullanılmıştır.

- ... *her kişi hayr ve şer her ne itdiyise bir bir şorilup cezāsın bulsardur ...* [158a/ 9-10]
- ... *ol dağı mevî şarābın içiserdür ...* [120a/10-11]

–AcAk şeklinin gelecek zaman çekiminde kullanımına örnek teşkil edebilecek şu cümle, yeni şekillerin yazı diline nasıl yavaş yavaş dahil edildiğini gösterir niteliktedir.

- ... *üzerine dürlü şüretler kendüinden kazmışlar bu āleme enbiyādan ve beglerden kimler geldi ve kimler gelecekdür...* [78a/1]

f. İstek Eki

Eski Türkçenin gelecek zaman eki –gA, –a'ya dönüşmüş ve istek fonksiyonunda kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Ercilasun, 2005, s.460).

Gelecek zaman fonksiyonu yanında geniş zaman ve şimdiki zaman da gösterebilen, Eski Türkçedeki –gA'dan gelen –(y)A ekinin istek fonksiyonu yaygınlık kazanmıştır (Gülsevin, 1997, s.125).

Eserde istek kipi kullanımı yaygındır.

- ... *ol dağı getüre ...* [134a, 15]
- ... *uymayanı cehennem diyü aña bırağa, ol aña cennet ola ...* [150b, 8-9]

g. Ek-Fiil

Ek-fiilde er- > i- değişimi gerçekleşmiştir. (Ercilasun, 2005, s.460).

- ... *‘arafatun öte ucında idi* [84a-13]
- ... *hergiz ‘aynına almaz idi* ... [39a/11]

h. Bildime Eki

Ek-fiilin şimdiki zamanı III. Teklik şahsında görülen turur şekli tonlulararak durur şekline geçmiş, aynı zamanda ekleşerek bildirme eki –dur şeklini almıştır (Ercilasun, 2005, s.460).

- ... *yâ İskender kuvvet ve kudret benümdür* ... [38a/4-5]
- ... *ve bir büyük cezâre vardur* ... [66a/7]

–dur şeklinin yaygınlaşmasına rağmen eserde dört kez durur şeklinin geçtiği örneklere de rastlanır. (Demirtaş, 2009, s.59).

- ... *‘arşun altında yüz bin kındîl aşılı durur*... [7b/10]
- *işleri anun kamu hikmet durur*
her ne bakarsan ibret durur [56b/1-2]

Aşağıdaki örnekte ise dur-fiilin yardımcı fiil olarak kullanılıp ekleşmesinden çok gerçek fiil anlamını koruduğu düşünülebilir.

- ... *anlar ki risâlete irmedi, millet ve mezheb nedür bilmezler, hayvân gibi dururlar* [52a/12]

1. Yeterlilik Yardımcı Fiilin Olumsuz Şekli

Karahanlı Türkçesi eserlerinden itibaren takip edilebilen bil- yeterlilik yardımcı fiilin olumlu şekli Eski Oğuz Türkçesi eserlerinde de karşımıza çıkar. Yeterlilik yardımcı fiili ile ilgili asıl dikkat çekici nokta; Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde Harezmi sahasında yazılmış Türkmen ve Kıpçak özellikleri taşıyan eserlerde körlenmiş olan u- yardımcı fiili ile yapılan yeterliliğin olumsuz şeklinin tekrar ortaya çıkmasıdır (Korkmaz, 1988, s.112)

Korkmaz, -uma- yardımcı fiilin III.-XVI. yüzyıllar arasında üç farklı gelişme merhalesi gösterdiğini ancak bunların kronolojik olarak bir sıraya sokulmasının pek mümkün görünmediğini belirtmiştir. Bu merhaleleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

I. -U zarf-fiil ekinin U- yardımcı fiiliyle kaynaştığı böylece esas fiille kaynaşıp ekleştiği merhale: -UmA- “bulumadım, bilümedi”

II. –U zarf-fiili ekinin eklendiği fiile uyuma girerek düzleştiği merhale: “doymaz, götürmez”

III. –I zarf-fiil eklerinin genişleyerek –A şekline geçtiği merhale: “alamadı, sökemez” (1988, s.113-114)

Eserde yeterlilik fiilin olumsuz şekli kullanılırken II. ve III. merhale olarak ifade edilen şekilleri tespit etmek mümkün olabilmektedir.

- ... *niçe pādīšāhlar kaşd itdiler anı alımadılar...* [103a/8]
- ... *āhir zamanda cümle memleketleri alıcak anı alımayalar...* [116b,6]
- ... *her kim mūsāyı tuta veyāhud öldürebilürse kızım anı vireyim ...* [124b/12]
- ... *ben eglenemezem yalnızuz...* [134a/14]

Bil-yeterlilik yardımı fiili kullanılırken de zarf-fiil ekinin düzleştiği bir örneğe rastlanmıştır.

- ... *habesten ilerü kışm varibilürler şusuzlıktan...* [42b/10]
- Bu örnekler de Eski Oğuz Türkçesinde yaşanan değişimi göstermektedir.

i. -İÇAk Zarf-fiil Eki

Eski Anadolu Türkçesine has olan -İÇAk zarf-fiili kullanılmıştır (Ercilasun, 2005, s.460).

Bu zarf-fiil eki Eski Anadolu Türkçesini en işlek zarf-fiil eklerindedir. Gülsevin tarafından da “Müstakil Eklerle Yapılanlar” başlığı altında “Orjinalde Zarf-fiil Eki Olanlar” şeklinde sınıflandırılmıştır (1997, s.125).

Metinde örneklerine rastlanır.

- ... *ol ocağ söyünicek devlet horasana intikāl itti ...* [146b/12]
- ... *kubbeye gelicek mi‘mārī gāyib oldı* [86b/11]

Sonuç

Bu eser XV. yüzyıla ait Osmanlı sahasında yazılmış, döneminin dil malzemesini yansıtan bir eser olarak dilbilim çalışmaları için önemli bir kaynaktır.

Eserin yazıldığı dönem Oğuz Türkçesinin bir yazı dili haline gelişinin tamamlanmış olduğu devredir.

Eserin yazıldığı XV. yüzyılın ikinci yarısı Türkoloji literatüründe Eski Oğuz Türkçesinin üçüncü ve son evresi olan Osmanlıcaya geçiş dönemi olarak nitelendirilmektedir. Bu devrede Eski Oğuz Türkçesinin, Osmanlıcaya –daha doğrusu günümüz Türkçesine-taşınmayacak olan ses ve şekil özelliklerinde önemli miktarda azalma görülür. Osmanlıca içinde yaşamaya devam edecek özelliklerin ise korunduğu görülür.

İncelemiş olduğumuz eser de bu yönüyle devrinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Eserde Eski Oğuz Türkçesi için standart kabul edilen şekiller ve yeni şekiller yan yana görülür. Durumun eski veya yeni şekillerin lehine olması konusu ise özelliklere göre farklılık gösterir. Kök ünlüsünden sonraki d ünsüzlerinin y’ye dönüşmesi, ek ve hece başı g’lerin erimesi, tonlulaşma, ol- şeklinin kullanımı istisnasız bir şekilde gerçekleşirken; dudak uyumunun başlangıç aşamasında olması, zamir kökenli teklik 1. şahıs ekinin -Am şekline dönmüşken zamir kökenli çokluk 1. şahıs ekinin hem -Uz hem de -vUz şeklinde görülmesi, gelecek zamanda bir örnekte de olsa -AcAk şekline rastlanması geçiş dönemini açıkça takip edebileceğimiz örneklerdir.

Kaynakça

- Çelebioğlu, A. (1989). Ahmed Bican Maddesi. *İslam Ansiklopedisi C. 2*, (s. 49-51), İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları
- Demirtaş, A. (2009). *Yazıcıoğlu Ahmed Bican Dürr-i Meknun (Tıpkıbasım, İnceleme, Çevriyazi, Dizin)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Gülsevin, G., & Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Gülsevin, G. (2000). Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, 122-143.
- Gülsevin, G. (2007). Oğuzca Olmayan Tarihî Metinlerde Oğuzca Unsurlar ve Nehcü'l-Feradis Örneği. 46. *Uluslararası Altaistik Konferansı (PIAC), 22-27 Haziran 2003*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Gümüşçü, O. (2006). *Tarihî Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi
- Kartallıoğlu, Y. (2008). Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır? *Turkish Studies* 3(6), 458-481. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.471>
- Korkmaz, Z. (1988). Türkiye Türkçesinde "iktidar" ve "İmkân" Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959*, 107-124. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z. (1975) Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Bilimsel Bildiriler 1972- I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z. (2005). Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar Birinci Cilt*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Kut, G. (1988). Acâibü'l-Mahlûkat Maddesi. *İslam Ansiklopedisi C. 1*, (s. 315-317), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Mansuroğlu, M. (1988). Eski Osmanlıca. *Tarihi Türk Şiveleri, Mehmet Akalın (haz.)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları Ankara.
- Sakaoğlu, N. (1999). *Dürr-i Meknun Saklı İnciler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Vural, H. (2008). Yazıcızade Ahmed Bican'ın Dürr-i Meknun Adlı Eseri Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2008-1*, 127-134, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Bireysel Banka Müşterilerinin Online Bankacılığa Yönelik Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi

Mine Berber^{a, b}, Aslihan Nakiboğlu^c

Özet

Bu araştırma bireysel banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Amaç doğrultusunda hazırlanan anket formu, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurul'unun 10/12/2020 tarih ve 7227 sayılı onayı ile 12-31 Aralık 2020 tarihleri arasında online olarak uygulanmıştır. Ulaşılan veriler SPSS 22.0 istatistik programında analiz edilmiştir. Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerini belirlenmesinde frekans ve yüzde analizlerinden, online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesinde ortalama ve standart sapma analizlerinden faydalanılmıştır. Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesinde ise t testi, tek yönlü Anova testi ve Anova sonrası farklılık bulunan grupların kaynağını incelemeye post-hoc analizlerine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda bireysel banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik oldukça olumlu tutumlar içerisinde oldukları, katılımcıların cinsiyetlerine ve online bankacılıkta en çok yaptıkları işlemlere göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarında farklılıkların olmadığı, yaşlarına, medeni durumlarına, öğrenim durumlarına ve online bankacılık kullanım sıklıklarına göre, farklılaşmaların olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Online Bankacılık
Bireysel Banka Müşterileri
İnternet Bankacılığı
Bankacılık İşlemleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.02.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.873169

Examination of Attitudes and Behaviors of Individual Bank Customers Related to Online Banking

Abstract

This research was conducted to examine the attitudes and behaviors of individual bank customers towards online banking. The questionnaire prepared for the purpose was applied online between 12-31 December 2020 with the approval of the Ethics Board of Niğde Ömer Halisdemir University on 10/2/2020 and 7227. The data obtained were analyzed in SPSS 22.0 statistical program. Frequency and percentage analyses were used to determine the descriptive characteristics of the participants, and mean and standard deviation analyses were used to examine their attitudes and behaviors towards online banking. In the study of the attitudes and behaviors of participants towards online banking according to their descriptive characteristics, post-hoc analyses were applied to examine the source of the groups with differences after the T-test, one-way ANOVA test and Anova. Individual bank customers towards online banking as a result of research that were quite positive attitudes of the participants towards online banking to do most of what gender and the absence of differences in attitude and behavior compared to their age, their marital status, educational status, and according to frequent use online banking, it was determined that differentiation.

Keywords

Online Banking
Individual Bank Customers
Internet Banking
Banking Operations

About Article

Received: 02.02.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.873169

^a İletişim Yazarı: mineberber51@gmail.com

^b İktisat Bilim Uzmanı, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat 0000-0001-5497-9523

^c Doç.Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi /İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat 0000-0002-6825-984X

Giriş

İçinde bulunduğumuz yüzyılda yaşanan bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişim ve değişimler sosyal ve ekonomik yaşamın tüm alanlarını etkilemiş, bu etkiler bazı sektörlerde daha yoğun olarak hissedilmiştir. Bu sektörlerden birisi de bankacılıktır. Özellikle bireysel banka müşterilerinin sosyal hayatlarında ihtiyaç duydukları fatura ödeme, kredi-kredi kartı işlemleri ve para transferi yapma gibi işlemler bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeler sayesinde daha kolay banka şubesine gitmeden yapılabilir hale gelmiştir. Bireysel bankacılık işlemleri ilk önce ATM'ler aracılığıyla yapılmaya başlanmış, ilerleyen yıllarda internet teknolojileri sayesinde önce bilgisayarlara ardından ise akıllı telefonlar sayesinde bireylerin ceplerine kadar gelerek zamandan ve mekandan bağımsız ve kolay bir şekilde online olarak yapılmaya başlanmıştır.

Basın yayın organlarında çıkan online bankacılık şifrelerinin çalınması, kredi kartı bilgilerinin kopyalanması gibi haberler bireylerin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları üzerinde olumsuz etkiler bıraksa da, bankaların her geçen gün artırdığı güvenlik tedbirlerinin yanısıra, hukuksal açıdan online bankacılık yoluyla çalınan paralardan bankaların sorumlu tutulmasına yönelik kararların alınması (Vatan Gazetesi, 25 Eylül 2019) kullanım kolaylığı ve sunduğu avantajlardan dolayı online bankacılığa yönelik ilginin giderek arttığı gözlenmektedir. Online bankacılığa yönelik güven unsurunun artırılması kapsamında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 15 Mart 2020 tarihli "Bankaların Bilgi Sistemleri ve Elektronik Bankacılık Hizmetleri Hakkındaki Yönetmelik'te önemli gelişmeler içermektedir. Adı geçen yönetmeliğin 35. maddesinde;

"Banka, akıllı telefonlar gibi birden fazla kimlik doğrulama bileşeninin bankaya iletilmesinde kullanılan mobil cihazlar üzerindeki bankacılık uygulamalarının kullandığı hassas verilerin, aynı mobil cihaz üzerindeki diğer uygulamalar ve çalışmakta olan işlemler tarafından erişilemez olmasını sağlayacak önlemler alır. Banka, söz konusu mobil cihazların kaybolması ya da çalınması halinde bunlar üzerindeki hassas verilerin yetkisiz kişilerce erişilemez olmasını sağlamak ve mobil cihazların ele geçirilmesi, güvenilirliğinin bozulması, işletim sistemi yazılımının kırılması veya değiştirilmesi gibi hallerden kaynaklanacak risklerin azaltılması amacıyla günün teknolojisine uygun kontroller tesis etmekle yükümlüdür." ifadesi yer almaktadır.

Böylelikle online bankacılık işlemleri sırasında herhangi bir güvenlik açığından bankalar sorumlu tutularak, tüketicilerin online bankacılığa yönelik işlemlerindeki güvenlik kaygıları giderilmeye çalışılmıştır.

Literatürde online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları inceleyen çalışmalar mevcuttur (Okumuş, Bozbay ve Dağlı, 2010; Altınöz, 2016; Özkan ve İpekten, 2017; Kaplan, 2019; Kocabıyık ve Fattah, 2019). Ancak içinde bulunulan Covid-19 salgın dönemi, diğer dönemlerden farklı özellikler içermektedir. Salgın nedeniyle uygulanan önlemler, dışarı çıkma kısıtlamaları vb. uygulamalar, bireyleri daha fazla elektronik ticarete yöneltmiş, bu durumun da online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları etkilediği düşünölmüştür.

Bu çalışmada bireysel banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları Niğde ili özelinde incelenmektedir. Bu kapsamda araştırmada öncelikle online bankacılık tanımlanmakta, online bankacılık tercihinde etkili olan faktörlerden bahsedilmektedir. Araştırmanın uygulama kısmında yönteminden bahsedilerek, elde edilen veriler tablo ve grafikler aracılığıyla yorumlanarak sunulmaktadır.

Online Bankacılık

Günümüzde her alanda çok hızlı bir değişim ve gelişim yaşanmaktadır. Bu değişim ve gelişimin tetikleyici unsuru olarak iletişim ve iletişim teknolojilerinin etkileri yaşamın her alanında kendini hissettirmektedir. İletişimin bu denli gelişiminde internet kullanımının yaygınlaşmasının önemli bir yeri bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik yaşamın hemen hemen her alanında kullanımı yaygınlaşan internet, zaman ve mekândan bağımsız kullanımı ve karşılıklı etkileşime olanak sağladığından bireylerin yaşamının adeta vazgeçilmezi haline gelmiştir (Kaplan, 2019, s. 126). Gelişen bu teknoloji ve hızlı değişimler neticesinde insanlar artık günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında bile internetten e-ticaret uygulamalarıyla faydalanmakta ve bu durum internet kullanımını daha popüler bir hale getirmektedir (Titu ve Rahman, 2013, s. 37).

Teknolojik alanda yaşanan değişim ve gelişimler tüm sektörleri bir şekilde etkisi altına almaktadır. Yaşanan bu değişim ve gelişimden yoğun etkilenen sektörlerden birisi de bankacılıktır. Her geçen gün pazar payı büyüyen bankacılık sektöründe yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet ortamı bankacılığın gelişimine olumlu katkı sağlayarak değişimin ve gelişimin hızını artırmaktadır (Kaya ve Arslan, 2016, s. 424; Yılmaz, Boz ve Yaprak, 2017, s. 1703). Rekabete ön planda olmak için müşterilerin memnun edilmesi, istek ve beklentilerinin hızlı bir şekilde giderilmesi önem kazanmaktadır. Müşteri istek ve beklentilerinin hızlı bir şekilde karşılanmasında internet bankalara önemli avantajlar sağlamaktadır (Okumuş, Bozbay ve Dağlı, 2010, s. 90). Bankacılık sektörüne teknolojinin girmesi, müşterilerin bankacılık hizmetlerinden her zaman ve her yerde ATM, İnternet Bankacılığı ve online bankacılık şeklinde yararlanmasını sağlamıştır (Solanki, 2018, s. 978).

Online bankacılık; bankacılık işlemlerinde iletişimin internet ortamında gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Kaya ve Arslan, 2016, s.425). Online bankacılık, bankaların müşterilerinin bilgi almak için talep edebilecekleri ve bankacılık işlemlerinin çoğunu akıllı cihazları ve bilgisayarları aracılığıyla gerçekleştirebilecekleri çeşitli hizmetler sunmaktadır (Suriya, Mahalakshmi ve Karthik, 2012, s. 15). Online bankacılık internete bağlanan bir cihaz (bilgisayar, akıllı telefon, tablet, vb) ile zaman ve mekandan bağımsız olarak internet üzerinden bankacılık hizmetlerinin verildiği alternatif bir dağıtım kanalıdır. Dünyanın her yerinden 7/24 internet erişimi olan bir cihazdan kullanılabilen bir hizmettir (Özkan ve İpekten, 2017, s. 649). Diğer bir ifade ile online bankacılık, bankaların ve müşterilerin fiziksel kaynaklarını kullanmadan teknoloji yoluyla bankacılık hizmetleri sunma süreci olarak ifade edilmektedir. Bu tanım, internet bankacılığının daha az banka ve müşteri kaynağı kullandığını göstermektedir. Online bankacılık sayesinde, bankalar tarafından fatura sunumu, fon transferi, yatırım alımları ve satışları, kredi işlemleri, banka ekstrelerini kontrol etme ve diğer birçok hizmet gibi internet medyası aracılığıyla geniş bir hizmet yelpazesi sunulmaktadır (Alsajja ve Dennis 2010, s. 957).

Online bankacılık son yıllarda farklı kitleler tarafından kabul görerek kullanımı artmıştır. Özellikle internetin farklı özelliklerdeki kitleler tarafından benimsenerek kullanımının artması bireysel bankacılığa yönelen bankalar açısından online bankacılığı önemli bir kanal haline getirmiştir (Okumuş, Bozbay ve Dağlı, 2010, s.91-92). Online bankacılık, geleneksel bankacılığa hem fırsat hem de rekabet ortamı sağlamıştır. Hızla büyüyen bir dünyada, online bankacılık uygulamaları adeta bir zorunluluk halini almıştır (Titu ve Rahman, 2013, s. 37).

Online bankacılığın gelişmesinde ve yayılmasında temel iki neden olduğu belirtilmektedir (Pikkarainen vd., 2004, s.1):

- a. Birincisi bankalar online bankacılık hizmetleri sayesinde önemli bir maliyet avantajı sağlamaktadırlar. Online bankacılık sayesinde bankalar, uygun bir maliyetler ürünlerinin tanıtımını yapabilmekte, hizmetlerini sunabilmektedir. Bu durum önemli düzeyde çalışan işgücünden tasarruf sağlamıştır.
- b. İkincisi ise müşterilere sağladığı zaman tasarrufu, hız ve maliyet avantajıdır. Bankacılık hizmetleri için banka şubelerine gitmek zorunluluğunu bulunmayan müşteriler önemli bir zaman avantajı kazanırlarken, 7/24 bankacılık hizmetlerini kendilerinin özgür bir şekilde gerçekleştirmesi hız kazandırmakta, geleneksel bankacılıkta ödedikleri hizmet maliyetlerinin online bankacılıkta düşük olması da maliyet avantajı sağlamaktadır.

Online bankacılık, bankacılık operatörleri tarafından uzun yıllardır geliştirilen, gerçek zamanlı, hızlı ve rahat hizmetler sunan bir finansal hizmettir. Tüketiciler, kendilerine ait bir dizi hesap ve şifre için başvurduktan sonra çevrimiçi transferler, faturaların ödenmesi, döviz bozdurma hizmetleri, hesap verilerinin sorgulanması ve finansal yatırımlar gibi çeşitli bankacılık hizmetlerine erişebilirler. Online bankacılık sayesinde tüketiciler, tezgah üstü hizmet için gereken bekleme süresini önemli ölçüde kısaltabilmekte ve bankanın mesai saatleri sınırlamalarından kurtulabilmektedir (Li, Wang ve Hung, 2020).

Online bankacılık kapsamında bankaların müşterilerine verdikleri hizmetler şu şekilde sıralanabilmektedir (Öztan ve İpekten, 2017, s.649-650):

- a. "Hesap Açılışları (vadeli, vadesiz, yatırım,vb.)
- b. Para Transferleri (havale, EFT, otomatik havale talimatları)
- c. Yatırım İşlemleri (repo, yatırım fonu, hisse senedi, döviz, hazine bonosu gibi menkul
- d. Kıymetlerin alımı ve satımı)
- e. Ödeme İşlemleri (fatura, vergi, trafik, üniversite harç,vb. ödemeler)
- f. Kredi Kartı İşlemleri (her türlü kredi kartı borç ödemeleri)
- g. Başvuru İşlemleri (hesap açma, kredi kartı istemi, otomatik ödeme talimatı verme,vb.)"

Görüldüğü üzere online bankacılık sayesinde özellikle bireysel banka müşterilerinin banka şubelerinde yapabilecekleri işlemlerin hemen hemen hepsi yapılabilmektedir.

Online Bankacılık Tercihini Etkileyen Faktörler

Online bankacılık tercihinin etki eden faktörlerin bilinmesi ve bu doğrultuda bankaların hizmetlerini geliştirmelerinin ve hizmetlerini çeşitlendirmelerinin online bankacılık kullanıcı sayısının artmasını sağlayacaktır (Uzundağ, 2013, s.50).

Bireylerin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarında, teknoloji kabul ve bilgi düzeylerinin yanında farklı sosyo psikolojik etkenler ve risk algısı vb. farklı birçok birbirinin içine geçmiş yapılardan etkilendiği belirtilmektedir. Bu nedenle online bankacılık kullanana bireylerin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarının nasıl olduğu ve online bankacılık kullanmanın avantaj ve dezavantajlarının neler olduğunu bilmek önem arz etmektedir (Doğan, Şen ve Yılmaz, 2015, s. 3-4).

Bireylerin online bankacılık tercihini etkileyen faktörleri aşağıdaki başlıklar altında inceleyebiliriz;

Kesintisiz ulaşılabilir: Online bankacılığının en önemli tercih edilme sebeplerinden birisi, kesintisiz olarak ulaşılmasıdır. Online bankacılık kullanımının müşterileri akıllı cihazları ve bilgisayarlarını birer banka şubesine çevrilebilmektedir. 7/24 saat ulaşılabilirlik, müşterilerin internet kullanımındaki en önemli nedenlerden biridir (Altunöz, 2016, s.133-134).

Yer ve zaman sınırının olmaması: Web tabanlı hizmetlerin sağladığı en önemli avantajlardan birisi zaman ve mekandan bağımsız olmasıdır. Zamandan önemli düzeyde tasarruf sağladığı için online bankacılığın kullanımı hergeçen gün daha da yaygınlaşmaktadır (Kaya ve Arslan, 2016, s. 431). Müşteriler şubeye veya ATM'ye gitmeden işlemlerini online bankacılık ile hızlı bir şekilde yapabilmeleri, zaman ve para tasarrufu sağlamaktadır. Tüm bankalar için, online bankacılık, giderek daha rekabetçi bir bankacılık ortamında pahalı kâğıt işleme ve manuel vezne etkileşimlerini ortadan kaldırmaya yardımcı olurken, yeni müşteriler kazanmak için de güçlü bir araç haline gelmektedir (Titu ve Rahman, 2013, s. 37-38).

Düşük maliyet: Online bankacılık, bankalar için potansiyel bir rekabet avantajı sunmaktadır; bu avantaj, maliyet düşürme ve müşteri ihtiyaçlarının daha fazla karşılanmasıdır (Al-Weshah, 2013, s. 3). Online bankacılıkta özel müşteri, genel müşteri ayrımı yoktur. Masraflar şubelere göre çok daha düşüktür (Altunöz, 2016, s.133-134). Bankacılar, online bankacılığı işlem maliyetini düşürebilecek, müşteri hizmetlerini geliştirebilecek, müşteri tabanını artıracabilecek ve çapraz satış fırsatlarını artıracabilecek stratejik bir fırsat olarak görmektedirler (Al-Weshah, 2013, s. 3).

Yalın ve anlaşılır olması: Online bankacılık hizmetlerinin yalın ve anlaşılabilir olması müşteri tercihlerinde etkilidir. Bu konuda bankalar son yıllarda mobil uygulamalarla önemli mesafe katetmişlerdir. Önceden daha zor ve karmaşık olan bankacılık işlemleri hergeçen gün daha anlaşılabilir şekilde sadeleştirilerek, kullanım kolaylığı sunacak şekilde güncellenmektedir. Birçok bankanın mobil asistan kullanarak müşterilerin işlemlerini daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmesine yardımcı olmaya çalıştıkları gözlenmektedir.

Güvenirlilik: Bireylerin online bankacılığı tercih etmeleri için, aldıkları hizmetlerin güvenilir olduğuna inanmaları gerekmektedir (Kaya ve Arslan, 2016. 431). bireylerin bankalardan yasal mesajlar geldiğinden emin olmaları ve online bankacılık işlemlerinden üçüncü şahısların haberdar olmamaları gerekmektedir. Özellikle kart bilgi ve şifrelerinin çalışması, bireysel bilgilerin üçüncü şahıslarla paylaşılması konularında bankaların güvenlik sistemlerinin gelişmiş olması gerekliliktir (Barışık ve Temel, 2007:136-160).

Yöntem

Nicel araştırma yöntemlerine göre hazırlanan araştırmanın bu bölümünde modelinden bahsedilmekte, evren ve örnekleme açıklanarak veri toplama araçları hakkında bilgiler verilerek verilerin analizi açıklanmaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. “Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bu evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin

tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örnekleme üzerinden yapılan tarama düzenlemeleridir” (Karasar, 2012, s.77). Bu çalışmada bireysel banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları hakkında Niğde ili özelinde genel bir yargıya ulaşmak için genel tarama modeli seçilmiştir.

Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Niğde ilindeki bireysel banka müşterileri oluşturmaktadır. Niğde ilindeki bireysel banka müşterilerinin tam sayısına ulaşamadığı için Niğde il nüfusundan hareket edilerek Niğde’de yaşayan 18 yaş üzerindeki bireyler evren olarak ele alınmıştır. Buna göre 2019 yılında Niğde’de 18 yaş üzerinde 275.285 kişi yaşamaktadır (<https://www.nufusu.com>). Tamamının potansiyel bireysel bankacılık müşterisi olma durumu göz önüne alındığında tahmini örnekleme büyüklüğü tablosuna göre 100.000 ile 500.000 arasında yer alan evrenler için %95 güven aralığında ve %5 hata düzeyinde 383-384 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olacağı belirtilmektedir (Büyüköztürk vd., 2016). Bu kapsamda çalışmada belirtilen örneklem büyüklüğünün üzerine çıkılmaya çalışılmış ve 394 bireysel banka müşterisine ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri bireysel banka müşterilerine yönelik hazırlanan online anket formu ile toplanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde araştırmacı tarafından oluşturulan çoktan seçmeli altı adet çoktan seçmeli soru yer almaktadır. İkinci bölümünde ise Abrol (2014) tarafından geliştirilen ve (Kocabıyık ve Fattah, 2019) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan “Elektronik Bankacılık Tutum Ölçeği” bulunmaktadır. Ölçekte yedi boyut altında 56 tane beşli likert tipinde önerme yer almaktadır. Araştırmada ölçeğin mevcut faktör yapısı kullanılmıştır, ancak güvenilirlik analizleri tekrar edilmiştir. Tablo 1’de ölçekte yer alan boyutlar, içerdikleri önerme sayıları ve güvenilirlik analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Ölçekte Yer Alan Boyut Ve Önermelerin Güvenirlik Değerleri

Boyut	Önerme sayısı	Güvenirlik değeri (Kocabıyık ve Fattah, 2019)	Güvenirlik değeri
Güven	11	,927,11	,958
Sadakat/Bağlılık	4	,606,4	,778
Hizmet Kalitesi	13	,914,13	,965
Kullanım Kolaylığı	5	,825,5	,872
Algılanan Fayda	6	,913,6	,954
Davranışsal Niyet	4	,811,4	,936
Müşteri Memnuniyeti	13	,917,13	,949
Toplam Ölçek Güvenirliği	56	,971	,985

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde ölçek banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesinde oldukça güvenilir düzeydedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması için öncelikle Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurul'una başvuruda bulunulmuş ve 10/12/2020 tarih ve 7227 sayılı kararı etik kurul onayı alınmıştır. Online olarak hazırlanan anket formu, bireysel banka müşterilerine, bankalar aracılığı ile akıllı telefonlar vasıtasıyla ulaştırılmıştır. Uygulama 12-31 Aralık 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Ulaşılan veriler SPSS 22.0 istatistik programına aktarılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin belirlenmesinde frekans ve yüzde analizlerinden, online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarının incelenmesinde ortalama ve standart sapma analizlerinden faydalanılmıştır. Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları incelemeye önce veriler normalite testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu kapsamda parametrik olarak t testi, tek yönlü Anova testi ve Anova sonrası farklılık bulunan grupların kaynağını incelemeye ise post-hoc analizlerine başvurulmuştur. Manidarlık 0,05 düzeyinde sınanmıştır.

Bulgular

Tablo 2'de katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine yönelik veriler yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

	Grup	Frekans (n)	Yüzde (%)
Yaş	35 yaş ve altı	193	49,0
	36 yaş ve üzeri	201	51,0
Cinsiyetiniz	Kadın	152	38,6
	Erkek	242	61,4
Medeni Durumunuz	Evli	216	54,8
	Bekâr	178	45,2
Eğitim Durumunuz	Lise ve altı	76	19,3
	Ön lisans	90	22,8
	Lisans	184	46,7
Online Bankacılığı Hangi Sıklıkta Kullanıyorsunuz	Lisansüstü	44	11,2
	Hergün	176	44,7
	Haftada bir kaç kez	154	39,1
	Haftada 1	20	5,1
Online Bankacılıkta En Çok Yaptığınız İşlem Hangisidir	Ayda bir kaç kez	30	7,6
	Ayda 1	14	3,6
	Para transferi	128	32,5
Online Bankacılıkta En Çok Yaptığınız İşlem Hangisidir	Ödemeler	172	43,7
	Kredi kartı işlemleri	40	10,2
	Diğer	54	13,7

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde araştırmaya katılanların 193'ü (% 49,0) 35 yaş ve altı, 201'i (% 51,0) 36 yaş ve üzeri yaşlarda olup, 152'si (%38,6) kadın, 242'si (%61,4) erkek, 216'sı (%54,8) evli, 178'i (%45,2) bekârdır. Katılımcıların 76'sı (%19,3) lise ve altı, 90'nı (%22,8) ön lisans, 184'ü (%46,7), lisans, 44'ü (%11,2) lisansüstü mezunu olarak dağılmaktadır.

Katılımcılar online bankacılık kullanma sıklığına göre 176'si (%44,7) hergün, 154'ü (%39,1) haftada bir kaç kez, 20'si (%5,1) haftada 1, 30'u (%7,6) ayda bir kaç kez, 14'ü (%3,6) ayda 1 olarak dağılmaktadır. Online bankacılıkta en çok yaptıkları işlemlere göre 128'i (%32,5) para transferi, 172'si (%43,7) ödemeler, 40'ı (%10,2) kredi kartı işlemleri, 54'ü (%13,7) diğer olarak dağılmaktadır.

Araştırmaya katılanların online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarının ortalamaları Tablo 3'de verilmiştir

Tablo 3. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Ortalaması

	N	Ort.	Ss.	Düzy
Güven	394	4,0295	,65604	Yüksek
Sadakat/bağlılık	394	3,9175	,68368	Yüksek
Hizmet kalitesi	394	3,9371	,74782	Yüksek
Kullanım kolaylığı	394	3,7635	,52798	Yüksek
Algılanan fayda	394	4,3194	,70371	Çok Yüksek
Davranışsal niyet	394	4,3299	,69368	Çok Yüksek
Müşteri memnuniyeti	394	4,0549	,60761	Yüksek

Tablo 3'deki verilere bakıldığında; araştırmaya katılanların online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen boyutlardan "güven" ortalamalarının $4,0295 \pm 0,65604$ "Sadakat/bağlılık" ortalamalarının $3,9175 \pm 0,68368$, "hizmet kalitesi" ortalamalarının $3,9371 \pm 0,74782$, "kullanım kolaylığı" ortalamalarının $3,7635 \pm 0,52798$, "müşteri memnuniyeti" ortalamalarının $4,0549 \pm 0,60761$ yüksek olduğu saptanmıştır. "Algılanan fayda" ortalamalarının $4,3194 \pm 0,70371$, "davranışsal niyet" ortalamalarının $4,3299 \pm 0,69368$ ise çok yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 4. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Yaşlarına Göre Farklılaşma

		Durumu																																																																									
	Grup	N	Ort.	Ss.	t	sd	p																																																																				
Güven	35 yaş ve altı	193	3,9666	,70206	-1,873	392	,062																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	4,0900	,60419				Sadakat/bağlılık	35 yaş ve altı	193	3,8562	,68398	-1,748	392	,081	36 yaş ve üzeri	201	3,9764	,67989	Hizmet kalitesi	35 yaş ve altı	193	3,8776	,79718	-1,550	392	,122	36 yaş ve üzeri	201	3,9943	,69435	Kullanım kolaylığı	35 yaş ve altı	193	3,7192	,60699	-1,635	392	,103	36 yaş ve üzeri	201	3,8060	,43631	Algılanan fayda	35 yaş ve altı	193	4,2910	,77304	-,783	392	,434	36 yaş ve üzeri	201	4,3466	,63078	Davranışsal niyet	35 yaş ve altı	193	4,2448	,78311	-2,401	392	,017	36 yaş ve üzeri	201	4,4117	,58575	Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077
Sadakat/bağlılık	35 yaş ve altı	193	3,8562	,68398	-1,748	392	,081																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	3,9764	,67989				Hizmet kalitesi	35 yaş ve altı	193	3,8776	,79718	-1,550	392	,122	36 yaş ve üzeri	201	3,9943	,69435	Kullanım kolaylığı	35 yaş ve altı	193	3,7192	,60699	-1,635	392	,103	36 yaş ve üzeri	201	3,8060	,43631	Algılanan fayda	35 yaş ve altı	193	4,2910	,77304	-,783	392	,434	36 yaş ve üzeri	201	4,3466	,63078	Davranışsal niyet	35 yaş ve altı	193	4,2448	,78311	-2,401	392	,017	36 yaş ve üzeri	201	4,4117	,58575	Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077	36 yaş ve üzeri	201	4,1079	,55875								
Hizmet kalitesi	35 yaş ve altı	193	3,8776	,79718	-1,550	392	,122																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	3,9943	,69435				Kullanım kolaylığı	35 yaş ve altı	193	3,7192	,60699	-1,635	392	,103	36 yaş ve üzeri	201	3,8060	,43631	Algılanan fayda	35 yaş ve altı	193	4,2910	,77304	-,783	392	,434	36 yaş ve üzeri	201	4,3466	,63078	Davranışsal niyet	35 yaş ve altı	193	4,2448	,78311	-2,401	392	,017	36 yaş ve üzeri	201	4,4117	,58575	Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077	36 yaş ve üzeri	201	4,1079	,55875																				
Kullanım kolaylığı	35 yaş ve altı	193	3,7192	,60699	-1,635	392	,103																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	3,8060	,43631				Algılanan fayda	35 yaş ve altı	193	4,2910	,77304	-,783	392	,434	36 yaş ve üzeri	201	4,3466	,63078	Davranışsal niyet	35 yaş ve altı	193	4,2448	,78311	-2,401	392	,017	36 yaş ve üzeri	201	4,4117	,58575	Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077	36 yaş ve üzeri	201	4,1079	,55875																																
Algılanan fayda	35 yaş ve altı	193	4,2910	,77304	-,783	392	,434																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	4,3466	,63078				Davranışsal niyet	35 yaş ve altı	193	4,2448	,78311	-2,401	392	,017	36 yaş ve üzeri	201	4,4117	,58575	Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077	36 yaş ve üzeri	201	4,1079	,55875																																												
Davranışsal niyet	35 yaş ve altı	193	4,2448	,78311	-2,401	392	,017																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	4,4117	,58575				Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077	36 yaş ve üzeri	201	4,1079	,55875																																																								
Müşteri memnuniyeti	35 yaş ve altı	193	3,9996	,65151	-1,774	392	,077																																																																				
	36 yaş ve üzeri	201	4,1079	,55875																																																																							

Bireysel Banka Müşterilerinin Online Bankacılığa Yönelik Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi

Tablo 4'deki verilere bakıldığında; katılımcıların yaşlarına göre davranışsal niyet puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($t(392)=-2,401$ $p=0.041<0,05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; 36 yaş ve altı üzeri olanların davranışsal niyet puanları ($\bar{x}=4,4117$), 35 yaş ve altı olanlardan ($\bar{x}=4,2448$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların güven, sadakat/bağlılık, hizmet kalitesi, kullanım kolaylığı, algılanan fayda ve müşteri memnuniyeti puanları yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 5. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma

		Durumu					
	Grup	N	Ort.	Ss.	t	sd	p
Güven	Kadın	152	4,0251	,53729	-,106	392	,916
	Erkek	242	4,0323	,72177			
Sadakat/bağlılık	Kadın	152	3,9474	,57445	,687	392	,493
	Erkek	242	3,8988	,74468			
Hizmet kalitesi	Kadın	152	3,9514	,59266	,300	392	,764
	Erkek	242	3,9282	,83167			
Kullanım kolaylığı	Kadın	152	3,8171	,38236	1,602	392	,110
	Erkek	242	3,7298	,60002			
Algılanan fayda	Kadın	152	4,3300	,61424	,238	392	,812
	Erkek	242	4,3127	,75567			
Davranışsal niyet	Kadın	152	4,4079	,57521	1,772	392	,077
	Erkek	242	4,2810	,75573			
Müşteri memnuniyeti	Kadın	152	4,0491	,49572	-,149	392	,881
	Erkek	242	4,0585	,66936			

Tablo 5'deki verilere bakıldığında; katılımcıların güven, sadakat/bağlılık, hizmet kalitesi, kullanım kolaylığı, algılanan fayda, davranışsal niyet ve müşteri memnuniyeti puanları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 6. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Medeni Durumlarına Göre

		Farklılaşma Durumu					
	Grup	N	Ort.	Ss.	t	sd	p
Güven	Evli	216	4,0800	,58893	1,685	392	,093
	Bekâr	178	3,9683	,72626			
Sadakat/bağlılık	Evli	216	3,9653	,67639	1,530	392	,127
	Bekâr	178	3,8596	,68987			
Hizmet kalitesi	Evli	216	3,9865	,67680	1,444	392	,149
	Bekâr	178	3,8773	,82385			
Kullanım kolaylığı	Evli	216	3,8250	,40546	2,567	392	,011
	Bekâr	178	3,6888	,63955			
Algılanan fayda	Evli	216	4,3071	,66905	-,381	392	,703
	Bekâr	178	4,3343	,74525			
Davranışsal niyet	Evli	216	4,3472	,64324	,544	392	,587
	Bekâr	178	4,3090	,75167			
Müşteri memnuniyeti	Evli	216	4,0986	,55494	1,579	392	,115
	Bekâr	178	4,0017	,66368			

Tablo 6'daki verilere bakıldığında; katılımcıların medeni durumlarına göre kullanım kolaylığı puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($t_{(392)}= 2,567$ $p=0,041<0,05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; evlilerin kullanım kolaylığı puanları ($\bar{x}=3,8250$), bekâr olanların puanlarından ($\bar{x}=3,6888$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların güven, sadakat/bağlılık, hizmet kalitesi, algılanan fayda, davranışsal niyet ve müşteri memnuniyeti puanları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 7. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Eğitim Durumlarına Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort.	Ss.	F	p	Fark
Güven	1) Lise ve altı	76	4,1172	,52984	,939	,422	
	2) Ön lisans	90	4,0323	,83501			
	3) Lisans	184	3,9783	,58421			
	4) Lisansüstü	44	4,0868	,72116			
Sadakat/bağlılık	1) Lise ve altı	76	3,9868	,63232	,579	,629	
	2) Ön lisans	90	3,8667	,79252			
	3) Lisans	184	3,8995	,65293			
	4) Lisansüstü	44	3,9773	,66433			
Hizmet kalitesi	1) Lise ve altı	76	4,1032	,63712	3,853	,010	1>3
	2) Ön lisans	90	4,0615	,82858			
	3) Lisans	184	3,8135	,68644			
	4) Lisansüstü	44	3,9126	,91086			
Kullanım kolaylığı	1) Lise ve altı	76	3,8842	,46678	1,719	,163	
	2) Ön lisans	90	3,7200	,67094			
	3) Lisans	184	3,7348	,48008			
	4) Lisansüstü	44	3,7636	,47107			
Algılanan fayda	1) Lise ve altı	76	4,3618	,50873	,681	,564	
	2) Ön lisans	90	4,2278	,90167			
	3) Lisans	184	4,3379	,69791			
	4) Lisansüstü	44	4,3561	,54345			
Davranışsal niyet	1) Lise ve altı	76	4,3026	,56615	3,846	,010	2<3 2<4
	2) Ön lisans	90	4,1500	,87313			
	3) Lisans	184	4,3777	,65755			
	4) Lisansüstü	44	4,5455	,54258			
Müşteri memnuniyeti	1) Lise ve altı	76	4,1134	,50238	,560	,641	
	2) Ön lisans	90	4,0547	,79014			
	3) Lisans	184	4,0184	,53043			
	4) Lisansüstü	44	4,1066	,65570			

Tablo 7'deki verilere bakıldığında araştırmaya katılanların eğitim durumlarına göre hizmet kalitesi puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F= 3,853$; $p=0,047<0,05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; eğitim durumu lise ve altı olanların

Bireysel Banka Müşterilerinin Online Bankacılığa Yönelik Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi

hizmet kalitesi puanları ($\bar{x}=4,1032$), eğitim durumu lisans olanlardan ($\bar{x}=3,8135$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre davranışsal niyet puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F=3,846$; $p=0,003<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; eğitim durumu ön lisans olanların davranışsal niyet puanları ($\bar{x}=4,1500$), eğitim durumu lisans ($\bar{x}=4,3777$) ve lisansüstü olanlardan ($\bar{x}=4,5455$) düşük bulunmuştur.

Katılımcıların güven, sadakat/bağlılık, kullanım kolaylığı algılanan fayda ve müşteri memnuniyeti puanları eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tablo 8. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Online Bankacılık Kullanma Sıklığına Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort.	Ss.	F	p	Fark
Güven	1)Hergün	176	4,1353	,70926	3,512	,008	1>4
	2)Haftada bir kaç kez	154	3,9492	,56079			
	3)Haftada 1	20	4,2091	,45320			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,7758	,78230			
	5) Ayda 1	14	3,8701	,64747			
Sadakat/bağlılık	1)Hergün	176	4,0568	,72774	5,343	,000	1>2 1>4
	2)Haftada bir kaç kez	154	3,8214	,59113			
	3)Haftada 1	20	4,1000	,64072			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,6167	,75923			
	5) Ayda 1	14	3,6071	,51622			
Hizmet Kalitesi	1)Hergün	176	4,0280	,83143	3,250	,012	3>4
	2)Haftada bir kaç kez	154	3,8501	,65942			
	3)Haftada 1	20	4,2692	,48554			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,6667	,79822			
	5) Ayda 1	14	3,8571	,41243			
Kullanım kolaylığı	1)Hergün	176	3,7409	,57304	1,388	,237	
	2)Haftada bir kaç kez	154	3,7662	,45550			
	3)Haftada 1	20	4,0000	,00000			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,6800	,76762			
	5) Ayda 1	14	3,8571	,36314			
Algılanan fayda	1)Hergün	176	4,4119	,76489	5,394	,000	1>4 1>5 2>4
	2)Haftada bir kaç kez	154	4,3279	,54780			
	3)Haftada 1	20	4,4083	,41702			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,8889	1,04435			
	5) Ayda 1	14	3,8571	,29855			
Davranışsal niyet	1)Hergün	176	4,4006	,74789	3,177	,014	1>4
	2)Haftada bir kaç kez	154	4,3279	,56049			
	3)Haftada 1	20	4,4500	,52315			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,9833	,98027			
	5) Ayda 1	14	4,0357	,56208			
Müşteri memnuniyeti	1)Hergün	176	4,1543	,65367	3,865	,004	1>4
	2)Haftada bir kaç kez	154	3,9850	,50874			
	3)Haftada 1	20	4,2308	,44784			
	4)Ayda bir kaç kez	30	3,8000	,74596			
	5) Ayda 1	14	3,8681	,63391			

Tablo 8'deki verilere bakıldığında araştırmaya katılanların online bankacılık kullanma sıklığına göre güven puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F=3,512$; $p=0,047<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; hergün online bankacılık kullananların güven puanları ($\bar{x}=4,1353$), ayda bir kaç kez kullananlardan ($\bar{x}=3,7758$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların online bankacılık kullanma sıklığına göre Sadakat/bağlılık puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F=5,343$; $p=0,047<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; hergün online bankacılık kullananların sadakat/bağlılık puanları ($\bar{x}=4,0568$), haftada bir kaç kez ($\bar{x}=3,8214$) ve ayda bir kaç kez kullananlardan ($\bar{x}=3,6167$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların online bankacılık kullanma sıklığına göre hizmet kalitesi puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F=3,250$; $p=0,047<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; haftada 1 online bankacılık kullananların hizmet kalitesi puanları ($\bar{x}=4,2692$) ayda bir kaç kez kullananlardan ($\bar{x}=3,6667$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların online bankacılık kullanma sıklığına göre algılanan fayda puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F=5,394$; $p=0,047<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; hergün online bankacılık kullananların algılanan fayda puanların ($\bar{x}=4,4119$) ayda bir kaç kez ($\bar{x}=3,8889$) ve ayda 1 kullananlardan ($\bar{x}=3,8571$) yüksek bulunmuştur. Haftada bir kaç kez online bankacılık kullananların algılanan fayda puanların ($\bar{x}=4,3279$) ayda bir kaç kez kullananlardan ($\bar{x}=3,8889$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların online bankacılık kullanma sıklığına göre davranışsal niyet puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F= 3,177$; $p=0,047<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; hergün online bankacılık kullananların davranışsal niyet puanları ($\bar{x}=4,4006$) ayda bir kaç kez kullananlardan ($\bar{x}=3,9833$) yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların online bankacılık kullanma sıklığına göre müşteri memnuniyeti puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($F= 3,865$; $p=0,047<0.05$). Farklılığın nedenini belirlemeye yönelik yapılan post-hoc analizine göre; hergün online bankacılık kullananların müşteri memnuniyeti puanları ($\bar{x}=4,1543$) ayda bir kaç kez kullananlardan ($\bar{x}=3,8000$) yüksek bulunmuştur

Katılımcıların kullanım kolaylığı puanları online bankacılık kullanma sıklığına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tablo 9. Online Bankacılık Tutum ve Davranış Puanlarının Online Bankacılıkta En Çok Yaptıkları İşleme Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort.	Ss.	F	p
Güven	Para transferi	128	4,0440	,70768	1,801	,146
	Ödemeler	172	3,9556	,62471		
	Kredi kartı işlemleri	40	4,1091	,76510		
	Diğer	54	4,1717	,50775		
Sadakat/bağlılık	Para transferi	128	3,9883	,77920	2,444	,064
	Ödemeler	172	3,8140	,64797		
	Kredi kartı işlemleri	40	3,9750	,59861		
	Diğer	54	4,0370	,57340		
Hizmet kalitesi	Para transferi	128	3,9832	,83593	1,233	,297
	Ödemeler	172	3,8721	,72195		
	Kredi kartı işlemleri	40	3,8885	,79502		
	Diğer	54	4,0712	,53542		
Kullanım kolaylığı	Para transferi	128	3,7719	,50617	1,951	,121
	Ödemeler	172	3,7279	,59739		
	Kredi kartı işlemleri	40	3,6900	,53002		
	Diğer	54	3,9111	,25378		
Algılanan fayda	Para transferi	128	4,3607	,77408	,633	,594
	Ödemeler	172	4,2742	,71024		
	Kredi kartı işlemleri	40	4,2792	,67028		
	Diğer	54	4,3951	,51017		
Davranışsal niyet	Para transferi	128	4,4063	,71472	1,311	,271
	Ödemeler	172	4,2558	,75217		
	Kredi kartı işlemleri	40	4,4000	,56840		
	Diğer	54	4,3333	,49526		
Müşteri memnuniyeti	Para transferi	128	4,0727	,66791	2,170	,091
	Ödemeler	172	3,9785	,57632		
	Kredi kartı işlemleri	40	4,1346	,67953		
	Diğer	54	4,1966	,46073		

Tablo 9'daki verilere bakıldığında; katılımcıların güven, sadakat/bağlılık, hizmet kalitesi, kullanım kolaylığı, algılanan fayda, davranışsal niyet ve müşteri memnuniyeti puanları online bankacılıkta en çok yaptıkları işleme göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Online bankacılığa yönelik bireysel banka müşterilerinin tutum ve davranışlarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmaya Niğde ilindeki 394 bireysel banka müşterisi katılmıştır.

193'ünün 35 yaş ve altında 201'inin 36 yaş ve üzerinde bulunan katılımcıların 242'si evli, 152'si bekar. Yarisına yakınının (%46,7) lisans mezunlarının oluşturduğu katılımcıların %44,7'si online bankacılığı her gün, %39,1'i ise haftada birkaç kez online bankacılığı kullanmaktadır. Online bankacılık işlemleri arasında en fazla %43,7 oranında ödeme işlemleri ve %32,5 oranında para transferi işlemleri gerçekleştirilmektedir.

Araştırmada katılımcıların online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları güven, sadakat, hizmet kalitesi, kullanım kolaylığı, algılanan fayda, davranışsal niyet ve müşteri memnuniyetleri boyutlarında incelenmiş ve 5 üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre katılımcıların en olumlu tutum ve davranışlarının 4,3299 ortalama ile davranışsal niyet boyutuna yönelik olduğu, en düşük tutum ve davranışlarının ise 3,7635 ortalama ile kullanım kolaylığı boyutuna ait olduğu belirlenmiştir. Buradan bireysel banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik davranışsal niyetlerinin daha olumlu olduğu ve diğer boyutlara göre online bankacılığın kullanım kolaylığına ilişkin algılarının daha düşük olduğu saptanmıştır.

Araştırmada bireysel bankacılık müşterilerinin tanımlayıcı özelliklerine göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarında farklılık olup olmadığı da sorgulanmıştır. Bu doğrultuda ele alınan ilk değişken olarak katılımcıların yaşlarına göre davranışsal niyet boyutu dışındaki online bankacılığa yönelik tutum ve davranış boyutlarında farklılıkların olmadığı belirlenmiştir. Buradan 36 yaş ve üzerindeki banka müşterilerinin davranışsal niyet düzeyleri 35 yaş ve altındaki katılımcılardan yüksek olduğu, diğer online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen boyutlara ilişkin algılarının ise benzer düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vural'ın (2019) 10 boyutlu farklı bir ölçek kullanarak yaptığı araştırmasında da bu araştırmada olduğu gibi tek boyut dışında katılımcıların yaşlarına göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarında farklılıkların olmadığı belirlenmiştir. Bu yönüyle araştırma sonuçları birbirini desteklemektedir.

Araştırmaya katılan bireysel banka müşterilerinin cinsiyetlerine göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarında istatistiksel olarak farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle kadın ve erkek bireysel banka müşterilerinin online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları benzer düzeydedir. Literatürde yapılan araştırmalarda da online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarda cinsiyetin bağımsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Kaplan, 2020; Vural, 2019; Özkan ve İpekten, 2017).

Katılımcıların medeni durumlarına göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen boyutlardan kullanım kolaylığı dışında farklılık göstermemektedir. Buna göre evli katılımcıların bekar katılımcılara göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları belirleyen boyutlardan kullanım kolaylığına ilişkin algıları daha olumlu iken diğer boyutlara ilişkin algıları birbirlerine benzerlik göstermektedir. Özkan ve İpekten (2017) araştırmalarında medeni durum ile online bankacılık kullanma durumu arasında anlamlı ilişki olmadığını saptamışlardır.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen boyutlardan hizmet kalitesi ve davranışsal niyet düzeylerinde farklılıklar saptanırken, güven, sadakat/bağlılık, kullanım kolaylığı ve müşteri memnuniyeti düzeylerinde farklılıkların olmadığı belirlenmiştir. Buna göre lise ve altı eğitim

düzeyindekilerin lisans mezunlarına göre hizmet kalitesi algıları daha olumlu, önlisans mezunlarının da lisans ve lisansüstü eğitim durumundakilere göre davranışsal niyet algıları daha olumsuzdur. Literatürde öğrenim durumuna göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarda farklılaşma olmadığı yönünde sonuçlara ulaşıldığı gibi (Vural, 2019) öğrenim durumuna göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarda farklılaşmaların olduğu yönünde araştırma bulgularına da rastlanılmaktadır (Özkan ve İpekten, 2017; Kaplan, 2020). Araştırma sonuçlarının farklılaşma nedenlerinin örneklem grubundaki bulunan bireylerin eğitim durumlarına göre dağılımlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmada katılımcıların yarısına yakını lisans (%46,7) eğitim durumundadır.

Katılımcıların online bankacılığı kullanma sıklıklarına göre kullanım kolaylığı dışındaki online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen boyutlarda farklılaşma olmadığı saptanmıştır. Buna göre her gün online bankacılığı kullananların ayda birkaç kez kullananlara göre güven, sadakat/bağlılık, algılanan fayda, davranışsal niyet ve müşteri memnuniyetleri daha olumlu iken haftada 1 kullananların ayda birkaç kez kullananlara göre hizmet kalitesi algıları daha olumludur. Mantıksal açıdan bakıldığında da daha sık kullananların daha az kullananlara göre tutum ve davranışlarının daha olumlu olması olağan bir durumdur. Nitekim konu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında da kullanım sıklığının online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarda etkili olduğu görülmektedir (Kaplan, 2020; Vural, 2019).

Araştırmada katılımcıların online bankacılıkta en çok yaptıkları işlemlere göre online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarda farklılık olmadığı saptanmıştır. Başka bir ifade ile online bankacılıkta en fazla yaptıkları işlemler farklılaşan katılımcıların online bankacılığa yönelik tutum ve davranışları benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak bireysel banka müşterileri online bankacılığa yönelik oldukça olumlu tutumlar içerisindeyler. Çıkan bu sonuçta içinde bulunulan dönemdeki Covid-19 salgınının önemli etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bankacılıkta en çok yapılan işlemin ve cinsiyetin online bankacılığa yönelik tutum ve davranıştan bağımsız olması, kadın ve erkek, her tür bankacılık işlemi için online bankacılığın önemli olduğunun göstergesidir. Diğer taraftan araştırmada; yaş, medeni durum, öğrenim durumu ve online bankacılık kullanım sıklığı, online bankacılığa yönelik tutum ve davranışlarda farklılaşmaya neden olan değişkenler olduğu saptanmıştır. Banka yetkililerinin bu sonuçları dikkate alarak online bankacılık hizmetlerini geliştirmelerinin müşteri memnuniyetlerine olumlu yansımalarının olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları Niğde ilindeki 394 bireysel banka müşterisinin görüşleri ile sınırlıdır. Daha genel verilere ulaşmak için daha geniş örneklem üzerinde araştırmalar yapılabileceği gibi farklı illerde veya kurumsal banka müşterileri, üniversite öğrencileri gibi farklı örneklem üzerinde de araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Abrol, S. (2014). *Impact of internet banking on customer satisfaction and business performance* (Thesis Submitted To The University of Jammu for The Award of The Degree of Doctor of Philosophy In Commerce).
- Alsajjan, B., & Dennis, C. (2010). Internet banking acceptance model: Cross-market examination. *Journal of Business Research*, 63 (9), 957–963. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2008.12.014>
- Altunöz, U. (2016). Banka müşterilerinin internet bankacılığına yönelik davranışlarının incelenmesi: kümeleme analizi. *Route Educational and Social Science Journal*, 3(4), 132-141. http://www.ressjournal.com/Makaleler/938286560_9%20Utku%20altun%20c3%b6z.pdf
- Al-Weshah, G. A. (2013). The role of internet banking in continuous improvement areas: quantitative evidence from Jordanian banks. *Int. J. of Business Performance Management*, 14 (2), 181- 196. DOI: 10.1504 / IJBPM.2013.052950
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2020). Bankaların bilgi sistemleri ve elektronik bankacılık hizmetleri hakkında yönetmelik. *Resmi Gazete*. Sayı: 31069
- Barışık, S., & Temel, H. (2007). İnternet bankacılığı kullanımında güvenlik unsurlarının bilinirliği anket uygulamasına dayalı spss çözümlemesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2007 (2), 136-160. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10223/125679>
- Büyükoztürk, S., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğan, M., Şen, R., & Yılmaz, V. (2015). İnternet bankacılığına ilişkin davranışların planlanmış davranış teorisi ve teknoloji kabul modeli kullanılarak önerilen bir yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 1-22. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202542>
<https://www.nufusu.com/ilceleri/nigde-ilceleri-nufusu>
- Kaplan, E. (2019). Üniversite öğrencilerinin online bankacılık ile ilgili tutum ve davranışların incelenmesi: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. Germir H. N (Ed.) *Al Farabi 6th International Conference on Social Sciences*, November 15-17, Adana- Turkey, ss.125-139. ISBN- 978-625-7029-45-2
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi
- Kaya, F., & Arslan, T.R. (2016). İnternet bankacılığında müşterilerin banka tercihlerine etki eden faktörler: Bolu ilinde kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8 (15), 423-449. DOI: 10.14784/marufacd.266474
- Kocabıyık, T., & Fattah, A.Ş.F. (2019). Y kuşağının elektronik bankacılık ile ilgili tutum ve davranışları: Süleyman Demirel üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. Çoban, O., Ağcakaya, S., Karakoç, E., Karasioğlu, F., & Çoban, A. (Ed.) *Sosyal, beşeri ve idari bilimler alanında araştırma ve değerlendirmeler Cilt 3*, Ankara: Gece Akademi, 311-330
- Lin, W. R., Wang, Y. H., & Hung, Y. M. (2020). Analyzing the factors influencing adoption intention of internet banking: Applying DEMATEL-ANP-SEM approach. *PloS One*, 15(2), e0227852. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0227852>

- Okumuş, A., Bozbay, Z., & Dağlı, R. M. (2010). Banka müşterilerinin internet bankacılığına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 89-111. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/66631>
- Özkan, T., & İpekten, O.B. (2017). İnternet bankacılığı kullanımını etkileyen faktörler: Atatürk Üniversitesi personeli üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 647-664. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/474653>
- Pikkarainen, T., Pikkarainen, K., Karjaluoto, H., & Pahlila, S. (2004). Consumer acceptance of online banking: an extension of the technology acceptance model. *Internet Research*, 14 (3), 224-235. <https://doi.org/10.1108/10662240410542652>
- Solanki, U. (2018). Impact of electronic banking on customer satisfaction. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD)*, 2 (5), 978-982. Retrieved from <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd17012.pdf>
- Suriya, M., Mahalakshmi, V., & Karthik, R., (2012). A study on customer perception towards internet banking. *International Journal of Sales & Marketing Management Research and Development (IJSMMRD)*, 2 (3), 15-34. <http://www.tjprc.org>
- Titu, M.A.S., & Rahman, M.A. (2013). Online banking system-its application in some selected private commercial banks in Bangladesh. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 9 (4), 37-44. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/784f/cfa8544b38a1053e7b416ffc70cb69a88909.pdf>
- Uzundağ, Ş. (2013). *Türkiye’de internet bankacılığının gelişimi ve internet bankacılığına ilişkin tüketici davranışları analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın), Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>
- Vatan Gazetesi (25 Eylül 2019). Hesaptan çalınan paradan banka sorumlu. <http://www.gazetevatan.com/-hesaptan-calinan-paradan-banka-sorumlu--1276766-ekonomi/>
- Vural, E. (2019). *Bankacılık sektöründe internet bankacılığı ve mobil bankacılık uygulamalarının finansal hizmet kalitesinin müşterileri tarafından değerlendirilmesi: Bankacılıkta bir uygulama* (Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas), Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>
- Yılmaz, Ö., Boz, H., & Yaprak, B. (2017). Tüketicinin bireysel banka tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir uygulama: Balıkesir örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (USAK’17)*, 20 - 22 Nisan, İstanbul, ss.1702-1709. I SBN: 978-605-82729-0-3.

Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterlikleri

Ertuğ Can^{a,b}, Yüksel Gündüz^c

Özet

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerini belirlemektir. Araştırma genel tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kırklareli ili merkez ve ilçelerinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme 329 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırma verileri, Can ve Gündüz (2021) tarafından geliştirilen "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" yardımıyla toplanmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları "öğrencilerle ilişkiler", "sanal sınıf içi etkinlikler" ve "sanal sınıf yönetimi"dir. Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin çoğunluğu sanal sınıf deneyimine sahip değildir. Öğretmenler, ölçeğin tüm alt boyutlarında sanal sınıf yönetimi konusunda kendilerini yeterli görmektedir. Kadın öğretmenlerin "sanal sınıf içi etkinlikleri" yönetme yeterlikleri erkek öğretmenlere göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir. Daha önce sanal sınıf deneyimi olan öğretmenlerin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları, sanal sınıf deneyimi olmayanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerinin genel olarak yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sanal Sınıf
Sınıf Yönetimi
Sanal Sınıf Yönetimi
Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.02.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.875435

Teachers' Virtual Classroom Management Competences

Abstract

The aim of this research is to determine teachers' virtual classroom management competences. The research is designed in general survey model. The population of the research consists of teachers working in the center and districts of Kırklareli province in the 2020-2021 academic year. The sample of the study consists of 329 teachers. The data of research was gathered with "the scale of teachers' virtual classroom management competences" developed by Can and Gündüz (2021). The scale is in 5-point Likert type and consists of 24 items. The sub-dimensions of the scale are "relations with students", "virtual classroom activities" and "virtual classroom management". According to the findings of research, most of teachers do not have virtual classroom experience. Teachers consider themselves competent in regard to virtual classroom management in all sub-dimensions of the scale. Female teachers' competences to manage "virtual classroom activities" is significantly higher than male teachers'. Relating to "the scale of teachers' virtual classroom management competences", general and sub-dimension total arithmetic averages of teachers having virtual classroom experience previously are significantly higher than those not having. The results of research put forward that teachers' virtual classroom management competences are generally at high level.

Keywords

Virtual Classroom
Classroom Management
Virtual Classroom Management
Virtual Classroom Management
Competence

About Article

Received: 05.02.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.875435

^a İletişim Yazarı: ertugcan@gmail.com

^b Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID: 0000-0002-0885-9042.

^c Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID: 0000-0002-4710-8444.

Giriş

Aralık 2019'da başlayan ve bir yılı aşkın bir süredir küresel düzeyde etkili olan Kovid-19 pandemisi yaşamın tüm alanlarını doğrudan olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun sonucu olarak küresel düzeyde yüz yüze eğitime ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Eğitim öğretim uygulamaları uzaktan eğitim olanakları ile sanal ortamda gerçekleştirilmeye başlamıştır. Sanal ortamda gerçekleştirilen eğitimin süresinin pandemi sürecine göre şekilleneceği ortadadır. Bu süreçte ülkeler, eğitim öğretimin kesintiye uğramadan devam etmesi için farklı tedbirlere başvurmakta ve sanal ortamda eğitimi sürdürmeye çalışmaktadırlar. Kovid-19 pandemisine bağlı olarak küresel düzeyde ortaya çıkan bu kriz durumu ile birlikte sanal sınıflarda yürütülen öğretimin etkililiği ve eğitimcilerin yeterliği konusu gündeme gelmektedir. Sanal ortamda yürütülen eğitim uygulamalarının niteliğini etkileyen sanal sınıflara özgü pek çok faktör bulunmakla birlikte, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi konusundaki yeterliğinin önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Sanal sınıflar ve özellikleri

Alan yazın taramasında birbirine benzer değişik sanal sınıf tanımlamalarının yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlar incelendiğinde; Öğrencilerin aynı zamanda farklı mekânlarda bir öğretmen rehberliğinde, öğretmen ve öğrenciler arasında değişik yöntemlerle çift yönlü iletişimin gerçekleştiği çevrimiçi öğrenme ortamı (Clark, & Kwinn, 2007; Kaya, 2011, s.87), öğretmenlerin ve öğrenenlerin aynı ortamda bulunma zorunluluğu olmadan öğrenme ve öğretme etkinliklerinin sanal sınıf yazılımları aracılığıyla eş zamanlı (senkron) veya eş zamansız (asenkron) olarak etkileşime dayalı gerçekleştirildiği sanal ortamlar (Can, 2020a, s.252-253) şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Martin, & Parker'in (2014) belirttiği gibi, sanal sınıflar genellikle öğrenenlerde etkileşimi artırarak topluluk bilinci geliştirme ve farklı yerlerde bulunan öğrenenlere ulaşmak gibi amaçlarla tercih edilmektedir. Bu yüzden, Lugin, Latoschik, Hobel, Roth, Seufert, & Grafe'e (2016) göre, sanal ortamlar tasarlanırken düşük maliyetli, kullanışlı, uyarlanabilir, geribildirim olanağı sağlayan, gerçekçi, güvenli ve rahat olmalıdır. Ayrıca, Can'a (2020a, s.262) göre, sanal sınıflarda eş zamanlı (senkron) dersler zaman bakımından bağımlı, mekân bakımından bağımsız, eş zamansız (asenkron) dersler ise zaman ve mekân bakımından bağımsız ortamlarda gerçekleştirilmektedir.

Sanal sınıf uygulamaları, etkili ve hızlı geribildirim olanağı ile ailelerin de öğrenenlerin eğitim yaşantısına hızlı ve etkin katılımını sağlaması (Can, 2020a), sanal derslere erişim özgürlüğü sunması, eğitimin maliyetini düşürmesi (Liu, Lomovtseva, & Korobeynikova, 2020), ulaşım maliyetini azaltması (Willman, Zebedin, & Miksche, 2020), kendini ifade etmekte zorlanan içe dönük öğrencilerin derslere katılımına olanak sağlaması (Mills, 1996), esneklik, iletişim ve işbirliği (Gedera, 2014; Rufai, Alebiosu, & Adeakin, 2015), mantıksal akıl yürütme ve soyut teorik bilgileri geliştirme (Liu, 2015), maliyetli ve riskli deneylerin yapılmasına olanak sağlaması (Fan, & Zhi, 2020; Can, 2020a) bakımından önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak, sanal sınıf uygulamalarının bu avantajlarına rağmen teknolojik altyapı başta olmak üzere uygulamada değişik sorunlarla da karşılaşabilmektedir.

Sanal sınıf uygulamalarında altyapı ve teknik sorunlar (Akkuş ve Acar, 2017; Can, 2020a; Dikmenli ve Ünalı-Eser, 2013; Erten, 2019; Gedera, 2014; Kırmacı ve Acar, 2018; Winther, 1999), içerik ve materyal yetersizliği (Akkuş ve Acar, 2017), etkileşim ve iletişim sorunları (Dumont, & Raggo, 2018; Kalelioğlu, Atan ve Çetin, 2016), güvenlik sorunu (Winther, 1999),

derslere erişimde sorunlar, sosyal ve fiziksel uzaklık ile öğrenci başarısını değerlendirmede karşılaşılabilecek sorunlar (Can, 2020a), sanal derslerin yüz yüze dersler kadar etkili olmaması (Bettinger, Fox, Loeb, & Taylor, 2017); disiplin ve ciddiyet eksikliği (Erten, 2019) gibi olumsuzluklarla karşılaşılabilmektedir. Ayrıca, sanal sınıf uygulamalarında karşılaşılabilecek diğer sorunlar olarak, evde ebevyen desteğinin ve uygun öğrenme ortamının olmaması (Ferri, Grifoni & Guzzo, 2020), özel eğitim öğrencilerinin rehberlik ihtiyacı (Pokhrel & Chhetri, 2021), öğrencilerin zaman yönetimi ve motivasyona bağlı sorunlar yaşamaları (Fidalgo, Thormann, Kulyk & Lencastre, 2020), öğretmenlerin alan bilgisi, bilgisayar kullanma becerisi ve çevrim içi öğretim yöntem ve teknikler konusunda yeterli olmamaları ve sanal sınıf deneyimi eksiklikleri (Mishra, Gupta & Shreee, 2020), sıralanmaktadır. Sanal sınıf uygulamalarında karşılaşılan bu tür olumsuzlukların doğal olarak sanal sınıf uygulamalarının etkililiği ile öğretmenlerin sanal sınıf yeterliği üzerinde büyük bir etkisi olabileceği söylenebilir. Ayrıca, sanal ortamda yürütülen eğitim etkinliklerinde, sanal sınıfların büyüklüğünün öğretimin kalitesini ve öğrenciler arasındaki etkileşimi etkilediği, 23-25 kişilik sınıflarda öğrenci memnuniyetinin daha yüksek olduğu (Kingma, & Keefe, 2006) belirtilmektedir.

Martin, Parker, & Ndoeye (2011), sanal sınıflarda öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenlerle etkileşimlerinin önemli olduğunu, böylece öğrencilerin kendilerini sosyal bir varlık olarak hissettiklerini, ayrıca arkadaşlarından ve öğretmenlerinden geribildirim alarak motive olduklarını belirtmektedir. Bu yüzden, Karaman, Aydemir, Küçük, & Yıldırım'a (2013) göre, öğrencilerin sanal sınıf oturumlarına etkin katılımını ve motivasyonunu sağlayabilmek için kullanılan yöntem, teknik ve materyallerin öğrencilerin ilgisini çekmesi ve iyi bir planlama yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sanal sınıflarda yürütülen öğrenme-öğretme etkinliklerinin başarısı ve sınıf yönetiminin etkililiğinde sanal sınıf öğeleri ile sanal sınıf yönetimi boyutlarının esas alınması, öğretmenlerin bu alanlarda yeterliklerinin sağlanması olumlu katkılar sağlayacaktır. Bigatel, Ragan, Kennan, May, & Redmond (2012), sanal ortamdaki derslerin başarılı olabilmesi için sosyal olarak bir öğrenme ortamının olması, öğrencilerin bir öğrenme topluluğu oluşturması ve öğrencilerin aktif olarak öğrenme aktivitelerine katılması şeklinde üç koşulun önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, sanal ortamda öğrenci merkezli bir öğretim için etkileşim, iletişim ve öğrencilerin aktif katılımı önemli görülmektedir.

Sanal ortamda kullanılan öğrenme materyallerinin standardizasyonu ve değerlendirme sistemi oluşturulması, öğrencinin değerlendirilmesi ve yeterlilik sisteminin oluşturulması (Li, Hsu, Chang, & Heh, 1999), sanal ortamda eğitim yürütenlerin başarısını belirlemeye yönelik birtakım standartların belirlenmesi (Bigatel, Ragan, Kennan, May, & Redmond, 2012), teknolojik altyapının sağlanması ve etkili kullanımı (Berge, 1995) önerilmektedir. Ayrıca, sanal eğitim ortamlarında öğretim uygulamalarının etkililiğinde öğrenmeyi öğretme ve izleme stratejileri ile öğrencilerin sanal öğrenme ortamlarında öğrenmeye yönelik motivasyonlarının önemli bir faktör olduğu (Beluce, & Oliveira, 2016) belirtilmektedir. Karaman, Aydemir, Küçük, & Yıldırım'ın (2013) araştırma sonucuna göre, sanal sınıf oturumlarının tasarımı, sanal sınıfın hem etkinliklerinin hem de materyallerinin öğrenmeyi ve öğrencinin öğrenme ortamına dahil olma algısını desteklemesi gerektiği, öğrencilerin ilgisini çeken ve aktif katılımını sağlayan yöntemler kullanılması, her oturum öncesinde, sırasında ve sonrasında öğrencilere ve eğitmenlere sürekli teknik destek sağlanması gerekmektedir.

Sanal sınıf yönetimi

Etkili sınıf yönetimi, yüksek beklentileri belirleme ve iletme, olumlu ilişkileri sürekli olarak besleme ve yüksek düzeyde öğrenci desteği sağlamaya dayanır (APA, 2020). Sanal sınıf yönetimi, sanal ortamdaki öğrenenin etkililiği için uygun öğrenme ortamının sağlanması ve sürdürülmesi ile ilgili çabalar (Can, 2020a, s.262), çevrimiçi ortamda öğrenenler ile öğrenenlerin bulunduğu bir çevrimiçi öğrenme sistemi (Ceylan, 2020), farklı ortamlarda bulunan öğrencilerin öğretmen rehberliğinde eş zamanlı olarak çevrim içi ortamda bir araya gelerek bilginin teknoloji tabanlı paylaşıldığı, öğrenenin gerçekleştirilmesine yönelik sanal sınıf düzeninin ve kuralların sağlanması ve sürdürülmesi (Kaya, 2011) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu özellikler, sanal sınıf uygulamalarını gerçekleştiren öğretmenlerin derslerin planlanması, tasarımı, sunumu, teknolojik araçların kullanımı, öğrenci başarısının ölçülmesi ve değerlendirilmesi ile davranışların yönetimi gibi pek çok alanda yeterli olmalarını gerektirmektedir. Can'ın (2020a, s.255) belirttiği gibi, sanal sınıflarda öğretene ile öğrenenin sosyal ve fiziksel uzaklığına bağlı olarak öğrenme farklı ortamlarda gerçekleşmektedir. Bu durum, geleneksel sınıflarla karşılaştırıldığında, sanal sınıfların yönetimini farklılaştırmaktadır. Ancak, geleneksel sınıflar için geçerli olan öğretene, öğrenen, içerik, yöntem-teknik, araç-gereç ve başarı değerlendirme gibi faktörlerin sanal sınıf yönetiminde de önemli olduğu belirtilmektedir.

Sanal sınıf yönetimi öğeleri, sanal ortam, öğrenciler, kaynaklar, zaman engellerinin kaldırılması, katılım (Ceylan, 2020), öğretene, öğrenen, yöntem, teknik, organizasyon, içerik, teknoloji (Can, 2020a), öğretim stratejileri, organizasyon, öğrenme materyalleri, teknoloji (Albrecht, 2003) olarak sanal sınıfların yönetimini doğrudan etkileyen öğeler olarak sıralanabilir. Bununla birlikte, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerini etkileyen en önemli değişkenler arasında sanal sınıf yönetimi boyutları yer almaktadır. Geleneksel sınıflar için geçerli olan fiziksel düzen, plan-program etkinlikleri, sınıf içi ilişkiler, zaman yönetimi, davranış düzenlemeleri, olumlu sınıf iklimi yaratma, motivasyon (Aydın, 2017; Başar, 2011; Erden, 2005) şeklindeki sınıf yönetimi boyutları, sanal sınıfların yönetiminde de büyük öneme sahiptir. Ancak, sanal sınıflarda öğretene-öğrenen etkinliklerinin sanal ortamda gerçekleşmesi nedeniyle içerik ve özellik bakımından farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Ceylan (2020), sanal sınıf yönetimi boyutlarını fiziksel düzenlemeler, plan-program etkinlikleri, ilişki düzenlemeleri, davranış düzenlemeleri ve zaman yönetimi şeklinde sınıflandırmaktadır. Can (2020a, s.268) ise sanal sınıf yönetimi boyutlarını, öğretim ortamı, öğretimin yönetimi, davranışların yönetimi, etkileşim, motivasyon, teknolojinin yönetimi, özel gereksinimli öğrencilerin yönetimi ve zaman yönetimi olmak üzere 8 boyutta ele almaktadır. Sanal sınıf yönetimi boyutları esas alındığında öğretmenlerin bu boyutların her birinde, bilgi, beceri, tutum ve davranış bakımından gerekli yeterliklere sahip olmaları beklenmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerinin araştırılması önemli görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerini belirlemektir. Bu amaç altında araştırmanın problem cümlesi, "öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri ne düzeydedir?" şeklinde ifade edilerek aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri ne düzeydedir?

2. Öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri ile cinsiyet, branş, öğrenim düzeyi, meslekî kıdem, sanal sınıf deneyimi ve görev yapılan kurum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın önemi

Son zamanlarda küresel düzeyde etkili olan Kovid-19 Pandemisi ile birlikte yaygınlaşan sanal sınıf uygulamaları, sanal sınıfların yönetimini ve etkililiğini gündeme getirmektedir. Sanal sınıflarda gerçekleştirilen öğretim uygulamalarının etkililiği ve başarısında sanal sınıfların yönetimi büyük rol oynamaktadır. Sanal sınıfların etkili yönetimi de öğretmenlerin bu alandaki yeterlikleri ile doğrudan ilişkilidir. Ancak, ulusal ve uluslararası düzeyde basılı ve elektronik ortamda gerçekleştirilen alan yazın taramasında sanal sınıflarda öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliği ile ilgili yeterli sayıda araştırmanın yer almadığı, ya da çok sınırlı olduğu görülmektedir. Var olan araştırmaların da genellikle konunun belirli yönlerini kuramsal yönden ele aldıkları dikkat çekmektedir. Bu araştırma, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerini belirlemeye yönelik ilk araştırmalardan biri olarak, sanal sınıf uygulamalarını gerçekleştiren öğretmenlerin görüşlerine göre bu alandaki yeterliklerinin belirlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Buradan elde edilecek bulgular ile öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerinin gelişimine ve sanal sınıf yönetimine önemli katkılar sunulabileceği değerlendirilmektedir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analiz ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliğine ilişkin yapılan bu araştırmada, araştırmanın amacına uygunluğu yönünden genel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2019) göre, tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evrenle ilgili genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kırklareli ili Merkez (1.119), Babaeski (371) ve Vize (267) ilçelerinde görev yapmakta olan 1.757 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemi ise evrenden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 329 öğretmen oluşturmaktadır. Farklı büyüklükteki evren için kuramsal olarak örneklem büyüklüğü %5 hata düzeyi ve %95 güven düzeyine göre, 5000'lik bir evrenden 356 örneklem yeterli bulunmaktadır (Anderson, 1990; aktaran Balcı, 2004).

Araştırmaya katılım sağlayan öğretmenlerin kişisel özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlerin Kişisel Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımları

Kişisel Özellikler	Özellik Kategorileri	Frekans(f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	242	73,60
	Erkek	87	26,40
	Toplam	329	100
Branşı	Okul Öncesi Öğretmeni	49	14,9
	Sınıf Öğretmeni	135	41,0
	Branş Öğretmeni	145	44,1
	Toplam	329	100
Öğrenim Düzeyi	Lisans	279	84,8
	Lisansüstü	50	15,2
	Toplam	329	100
Meslekî Kıdem	1-5 yıl	47	14,3
	6-10 yıl	85	25,8
	11-15 yıl	62	18,8
	16-20 yıl	47	14,3
	21-25 yıl	60	18,2
	26 yıl ve üstü	28	8,5
Toplam	329	100	
Sanal Sınıf Deneyimi	Var	115	35
	Yok	214	65
	Toplam	329	100
Görev Yaptığı Kurum	Okul Öncesi	42	12,8
	İlkokul	142	43,2
	Ortaokul	54	16,4
	Lise	91	27,7
	Toplam	329	100

Tablo 1.'e göre, örneklem grubunun % 73,6'ı kadın, % 26,4'ü erkektir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu lisans mezunudur (% 84,8). Lisansüstü öğrenim gören öğretmenler bu çalışmada % 15,2 ile temsil edilmişlerdir. Öğretmenlerin branş değişkenine göre dağılımları incelendiğinde; % 14,9'u okul öncesi, % 41'i sınıf öğretmeni ve % 44,1 'i branş öğretmeni oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin % 35'inin daha önceden sanal sınıf yönetimi deneyimi bulunmaktadır. Sanal sınıf yönetimi deneyimi bulunmayan öğretmenler bu çalışmada %65 ile temsil edilmişlerdir. Öğretmenlerin meslekî kıdem değişkenine bakıldığında; ilk sırayı 6-10 yıl arasında çalışanlar almıştır (% 25,8), bunu % 18,8 ile çalışma yılı 6-10 yıl arasında olanlar ikinci sırada izlemiştir. Son sırada % 8,5 ile çalışma süresi 26 yıl ve üstü olanlar bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 12,8'i okul öncesi kurumlarda, % 43,2'si ilkokullarda, % 16,4'ü ortaokullarda ve % 27,7'si ise liselerde görev yapmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verileri toplamak amacıyla Can ve Gündüz (2021) tarafından geliştirilen "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci bölümünde katılımcıların cinsiyeti, eğitim durumu, branşı, daha önceden sanal sınıf yönetimi deneyimi olup olmadığı, meslekî kıdemi, görev yapılan eğitim kurumu şeklindeki demografik özelliklerini belirlemeye yönelik altı soru bulunmaktadır.

Ölçeğin ikinci bölümünde ise 5'li Likert tipi 24 soru yer almaktadır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Birinci alt boyut olan "öğrencilerle ilişkiler" 11 sorudan oluşmaktadır (14-15-16-17-18-20-21-22-23-24-25.maddeler). Bu maddelerin faktör yükleri .78 ile .54 arasındadır. İkinci alt boyut olan "sanal sınıf içi etkinlikler", 8 maddeden (6-7-8-9-10-11-12-13 maddeler) oluşmakta ve faktör yükleri maksimum .75 ile minimum .57 arasındadır. Üçüncü alt boyut olan "sanal sınıf yönetimi" ise 5 maddeden (1-2-4-5-19. maddeler) oluşmaktadır. Faktör yükleri maksimum .79 ve minimum .49 arasında değişmektedir.

Ölçeğe ilişkin uyum indeksleri incelendiğinde; AGFI değerinin 0,80 ve GFI değerinin 0,84 olduğu görülmektedir. Byrne (1998)'ye göre AGFI ve GFI değerinin 0,80'in üzerinde olması kabul edilebilir uyumu göstermektedir. CFI (0,97), NFI (0,95) ve NNFI (0,96) değerlerinin ise 0,95'in üzerinde olması mükemmel bir uyumun göstergesidir. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk'e (2010) göre GFI, AGFI, CFI, NFI, NNFI, IFI ve RFI uyum indeksleri için iyi uyum değeri 0.90; mükemmel uyum değeri ise 0.95 ve üstü değerler olarak kabul edilmektedir. RMSEA (0,080) ve SRMR (0,057) değerlerinin de 0,08'in altında olması iyi bir uyumun olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin yapı geçerliği için alt boyutların kendi aralarındaki ve toplam puanlarla korelasyonu incelendiğinde, üç boyutun sırasıyla toplam puanlar arasındaki korelasyonlar; .874, .727, ve .819 olarak istatistiksel açıdan anlamlıdır. Alt boyutlar arasındaki korelasyonlar maksimum .58 ve minimum .34 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin güvenilirlik analizi çalışmalarında, her bir alt boyut ve test toplam için Cronbach Alfa (α) katsayıları yardımıyla iç tutarlılık katsayıları bulunmuştur. Test toplamın güvenilirlik katsayısı .909; birinci alt ölçeğin .910; ikinci alt ölçeğin .832 ve üçüncü alt ölçeğin ise .765 olmuştur. Hem test toplamda ve hem de alt boyutlarda maddelerin güvenilirlik katsayıları (item-total korelasyonları) hesaplanmış ve hepsinin istatistiksel açıdan çok yüksek düzeyde anlamlı olması bütün maddelerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasından önce Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 15/10/2020 tarih ve 35523585-199-E.15316 sayılı Etik Kurulu Onayı alınmıştır. Ayrıca, araştırma gönüllü katılımcılarla bilgilendirme sonrasında yürütülmüştür.

İlk aşamada yanıtlanmış tüm ölçekler, araştırmacılar tarafından tek tek incelenmiş ve sağlıklı doldurulmamış ölçekler iptal edilmiştir. Daha sonra ölçeklerin sağlıklı bir şekilde doldurulduğu anlaşıldıktan sonra, toplanan tüm ölçme araçlarına birer kod (ID) numarası verilmiştir. Sırayla SPSS programında veri girişleri yapılmıştır. Tüm veri girişi yapıldıktan sonra verilerin sağlıklı bir şekilde giriş yapıp yapılmadığı araştırılmıştır. Veri girişlerinde herhangi bir sorun olmadığı anlaşıldıktan sonra veri analizi işlemlerine geçilmiştir.

Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeğinin alt boyutları olduğu için toplam ve alt boyutların aritmetik ortalamaları belirlenmiştir. Burada $4/5 = 0.8$ sonucuna ulaşılmış olup, buna göre 4.22-5: Kesinlikle Katılıyorum; 3.43-4.21 Katılıyorum; 2.62-3.42 Kararsızım 1.81-2.61 Katılmıyorum; 1-1.80 Kesinlikle Katılmıyorum değerlendirme kriterlerine ulaşılmıştır. Betimsel istatistikî değerler incelendiğinde Öğretmen Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeğinden elde edilen verilere ilişkin merkezî eğilim ölçüleri içinde aritmetik ortalama ve medyan değerlerinin birbirine çok yakın olduğu ve çarpıklık basıklık değerlerinin +1,-1 aralığında olduğu görülmektedir. Merkezi eğilim ölçülerinin birbirine yakın olması ve

çarpıklık basıklık değerlerinin +1,-1 aralığında olması dağılımın normalliği olarak yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011; Can, 2013).

Araştırmanın veri analiz bölümünde ilk etapta demograik özellikleri ölçmeye yönelik sorulara verilen yanıtların frekans ve yüzdelik dağılımları bulunmuştur. İkinci aşamada araştırmada kullanılan ölçeklerin toplam, alt boyut ve maddelerinin aritmetik ortalama ve standart sapmaları belirlenmiştir. Ölçek toplam aritmetik ortalamalarına göre öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri puanları yorumlanmıştır. Üçüncü aşamada ölçekte yer alan bağımsız kategorik değişkenlere göre ölçek alt boyut ortalamaları arasındaki farklılıkların sınanması için ilişkisiz grup "t" testi (kategori sayısı iki olduğunda) ve Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) (kategori sayısı ikiden daha fazla olduğu durumlarda) işlemi yapılmıştır. ANOVA'da istatistiksel açıdan farklılık bulunduğu durumlarda bu kümülatif farklılığın hangi ikili gruplar arasından kaynaklandığını belirlemek için post-hoc tekniklerden Scheffe veya tamhane çoklu karşılaştırma testi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bütün sonuçlar çift yönlü olarak sınanmış ve anlamlılık düzeyi en az 0.05 olarak kabul edilmiştir. Anlamlılık düzeyleri ilgili tablolarda kesin değerleriyle yer almıştır. Araştırmanın tüm istatistik analizleri SPSS 14,0 programı ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlik ölçeği toplamalarının tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterlik Ölçeği Toplamalarının Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

Alt Boyutlar	N	\bar{X}	SS
Öğrencilerle ilişkiler	329	3,5739	,68316
Sanal sınıf içi etkinlikler	329	4,0824	,55602
Sanal sınıf yönetimi	329	3,6036	,68946
Toplam	329	3,7533	,52200

Tablo 2 incelendiğinde, ölçek toplam puanlarının aritmetik ortalaması $\bar{x} = 3.75$ 'tir. Bu sonuç, ölçeğin değerlendirme sisteminde "katılıyorum" sınırları içindedir. Tümüyle katılıyorum diyenler "5" puan, "hiç katılmıyorum" diyenler "1" puan almaktadırlar. Ölçekten alınan yüksek puan sanal sınıf yönetim yeterliğinin yüksekliğini, düşük puanlar ise yeterlik düzeyinin düşüklüğünü göstermektedir. Ölçek toplamdan alınan sonucun $\bar{x} = 3,75$ olması nedeniyle öğretmenlerin sanal sınıf yönetimindeki yeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Alt boyutların sonuçlarına göre en yüksek değer $\bar{x} = 4.08$ ile sanal sınıf içi etkinliklerden alınmıştır. Bu sonuç "katılıyorum" sınırları içindedir. "Sanal sınıf yönetimi" alt ölçeği aritmetik ortalaması $\bar{x} = 3,60$ ve "öğrencilerle ilişkiler" alt boyut ortalaması $\bar{x} = 3,57$ 'dir. Tüm bu sonuçlar "katılıyorum" sınırları içinde olup, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi konusunda kendilerine yeterli düzeyde güvendiklerini ve sanal sınıf yönetimi konusunda kendilerini yeterli gördüklerini göstermektedir.

Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" için yapılan ilişkisiz grup "t" testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği Genel ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	sd	P
Öğrencilerle ilişkiler	Kadın	242	3,5980	,66956	1,069	327	,286
	Erkek	87	3,5068	,71939			
Sanal sınıf içi etkinlik	Kadın	242	4,1307	,50814	2,648	327	,008**
	Erkek	87	3,9483	,65635			
Sanal sınıf yönetimi	Kadın	242	3,5876	,68585	-,703	327	,482
	Erkek	87	3,6483	,70147			
Toplam	Kadın	242	3,7721	,49893	1,088	327	,277
	Erkek	87	3,7011	,58130			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Tablo 3.'te görüldüğü gibi, cinsiyet değişkenine göre, "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları içinde sadece "sanal sınıf içi etkinliğe" yönelik yeterlikler alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Kadın öğretmenlerin "sanal sınıf içi etkinlikleri" yönetme yeterlikleri ($\bar{x} = 4.13$); erkek öğretmenlere göre ($\bar{x} = 3.94$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .01$). Cinsiyet değişkeni, öğretmenlerin sanal sınıf içi etkinliklere ilişkin yeterlik algıları toplam varyansının % 2.1'ini karşılamaktadır.

Öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" için yapılan ilişkisiz grup "t" testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Eğitim Durumu Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği Genel ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	SS	t	sd	p
Öğrencilerle ilişkiler	Lisans	279	3,5982	,65822	1,529	327	,127
	Lisans üstü	50	3,4382	,80240			
Sanal sınıf içi etkinlik	Lisans	279	4,0963	,54462	1,070	327	,286
	Lisans üstü	50	4,0050	,61599			
Sanal sınıf yönetimi	Lisans	279	3,6036	,68372	-,004	327	,997
	Lisans üstü	50	3,6040	,72786			
Toplam	Lisans	279	3,7661	,50622	1,044	327	,297
	Lisans üstü	50	3,6824	,60335			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Tablo 4.'te görüldüğü gibi, öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları arasında hiçbirinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Lisans ve lisansüstü eğitim alanlara göre Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları birbirine yakındır. Branş değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" genel ve alt boyut toplam puan ortalamaları arasındaki farklar (ANOVA) Tablo 5.'te verilmiştir.

Tablo 5. Branş Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği Genel ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar (ANOVA)

Alt Boyutlar	Branş	N	\bar{X}	SS	sd	F	p
Öğrencilerle ilişkiler	Okul Öncesi	49	3,3970	,7806	2-326	3,39	,035*
	Sınıf Öğretmenliği	135	3,6761	,6978			
	Branş Öğretmenliği	145	3,5386	,6205			
	Toplam	329	3,5739	,6831			
Sanal sınıf içi etkinlik	Okul Öncesi	49	4,1888	,5267	2-326	6,28	,002**
	Sınıf Öğretmenliği	135	4,1731	,5034			
	Branş Öğretmenliği	145	3,9621	,5913			
	Toplam	329	4,0824	,5560			
Sanal sınıf yönetimi	Okul Öncesi	49	3,0490	,8057	2-326	21,1	,000***
	Sınıf Öğretmenliği	135	3,7259	,6189			
	Branş Öğretmenliği	145	3,6772	,6210			
	Toplam	329	3,6036	,6894			
Toplam	Okul Öncesi	49	3,5449	,5855	2-326	7,09	,001***
	Sınıf Öğretmenliği	135	3,8584	,4967			
	Branş Öğretmenliği	145	3,7260	,5008			
	Toplam	329	3,7533	,5220			

p<.01 *p<.001

Tablo 5.'te görüldüğü gibi, öğretmenlerin branş durumu değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları (\bar{x}) arasında farklılığı sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Sınıf öğretmenliği bölümü öğretmenlerinin öğrencilerle ilişkisi, en yüksek düzeydedir. Sanal sınıf içi etkinlik boyutunda okul öncesi öğretmenleri en yüksek ortalamaya sahiptir. Sanal sınıf yönetimi ve toplam puanlarda yine sınıf öğretmenleri en yüksek ortalamaya sahip olmuştur. Branş değişkeni, öğrencilerle ilişkiler alt boyutun varyansının %2'sini, sanal sınıf içi etkinlikleri alt boyutun %3,7'sini, sanal sınıf yönetiminin %11,5'ini ve toplam puanların %4,2'sini karşılamaktadır.

Branş değişkenine göre çalışma grubunun Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği genel ve alt boyut toplam puanlarının varyans farklılıkları için yapılan Levene's testinde istatistiksel açıdan hiçbir anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>.05$). Hesaplanan puan varyansları homojendir. ANOVA'da elde edilen bu anlamlı farklılıklar üzerine ikili gruplar arasındaki farklılıkları belirlemek üzere alt boyut ve toplamda varyansların homojen olması nedeniyle bu alt boyutlar için post-hoc tekniklerden Scheffe testi kullanılmıştır.

Öğrencilerle ilişkiler alt boyutunda sınıf öğretmenlerinin Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği öğrencilerle ilişkiler puan ortalaması, okul öncesi öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<.05$). Sanal sınıf içi etkinlikler yeterliğinde okul öncesi ($p<.05$) ve sınıf öğretmenlerinin puan ortalaması ($p<.01$), branş öğretmenlerinden daha yüksektir. Sanal sınıf yönetiminde, okul öncesi öğretmenlerinin puan ortalaması, sınıf ve branş öğretmenlerinden anlamlı derecede daha düşüktür ($p<.001$). Sınıf öğretmenlerinin Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği toplam puan ortalaması, okul öncesi öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<.001$).

Çalışma grubunun sanal sınıf deneyimi değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" için yapılan ilişkisiz grup "t" testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Sanal Sınıf Deneyimi Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği Genel ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar

Alt Boyutlar	Sanal Sınıf		N	\bar{X}	SS	t	sd	p
	Deneyimi							
Öğrencilerle ilişkiler	Var		115	3,7597	,61105	3,684	327	,000***
	Yok		214	3,4741	,70015			
Sanal sınıf içi etkinlikler	Var		115	4,1989	,51960	2,814	327	,005**
	Yok		214	4,0199	,56597			
Sanal sınıf yönetimi	Var		115	3,8626	,50705	5,188	327	,000***
	Yok		214	3,4645	,73398			
Toplam	Var		115	3,9404	,44590	4,932	327	,000***
	Yok		214	3,6528	,53304			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Tablo 6.'da görüldüğü gibi, öğretmenlerin sanal sınıf deneyimi değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları arasında hepsinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur (p<.001). Daha önce sanal sınıf deneyimi olan öğretmenlerin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları, sanal sınıf deneyimi olmayanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Sanal sınıf deneyimi değişkeni, öğrencilerle ilişkiler alt boyutu varyansının % 4'ünü, sanal sınıf içi etkinlikleri alt boyutunun % 2,4'ünü, sanal sınıf yönetiminin %7,6'sını ve toplam puanların % 6,9'unu karşılamaktadır.

Kıdem değişkenine göre, "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" genel ve alt boyut toplam puan ortalamaları arasındaki farklara (ANOVA) ilişkin sonuçlar Tablo 7.'de verilmiştir.

Tablo 7. Kıdem Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği Genel ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar (ANOVA)

Alt Boyutlar	Kıdem	N	\bar{X}	SS	sd	F	p
Öğrencilerle ilişkiler	1-5 yıl	47	3,4855	,68406	5-323	,598	,701
	6-10 yıl	85	3,6021	,68992			
	11-15 yıl	62	3,4839	,64740			
	16-20 yıl	47	3,6286	,66503			
	21-25 yıl	60	3,6091	,75065			
	26 yıl ve üstü	28	3,6688	,63863			
	Toplam	329	3,5739	,68316			
Sanal sınıf içi etkinlikler	1-5 yıl	47	4,1250	,45594	5-323	,470	,799
	6-10 yıl	85	4,1338	,45431			
	11-15 yıl	62	4,0968	,49816			
	16-20 yıl	47	4,0133	,79964			
	21-25 yıl	60	4,0333	,60316			
	26 yıl ve üstü	28	4,0446	,53599			
	Toplam	329	4,0824	,55602			
Sanal sınıf yönetimi	1-5 yıl	47	3,6553	,72676	5-323	1,06	,378
	6-10 yıl	85	3,6376	,62144			
	11-15 yıl	62	3,4323	,76153			
	16-20 yıl	47	3,5957	,59635			
	21-25 yıl	60	3,6933	,75596			
	26 yıl ve üstü	28	3,6143	,64390			
	Toplam	329	3,6036	,68946			
Toplam	1-5 yıl	47	3,7553	,48192	5-323	,435	,824
	6-10 yıl	85	3,7912	,46122			
	11-15 yıl	62	3,6710	,48979			
	16-20 yıl	47	3,7459	,57607			
	21-25 yıl	60	3,7786	,62412			
	26 yıl ve üstü	28	3,7759	,52151			
	Toplam	329	3,7533	,52200			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Tablo 7.'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin kıdem değişkenine göre, "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları arasında farklılığı sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan hiçbir anlamlı farklılık meydana gelmemiştir. Farklı kıdem düzeyine sahip öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri birbirine benzer düzeydedir.

Görev yapılan kurum değişkenine göre, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri özelliklerini algılamalarını sınamak için grupların ölçek genel ve alt boyut ortalamaları arasındaki farklılığı belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi(ANOVA) yapılmış ve sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Görev Yapılan Kurum Değişkenine Göre Öğretmen Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği Genel ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar (ANOVA)

Alt Boyutlar	Branş	N	\bar{X}	SS	sd	F	p
Öğrencilerle İlişkiler	Okul Öncesi	42	3,4805	,8337	2-326	3,58	,014*
	İlkokul	142	3,6408	,6865			
	Ortaokul	54	3,7424	,6093			
	Lise	91	3,4126	,6104			
	Toplam	329	3,5739	,6831			
Sanal sınıf içi etkinlik	Okul Öncesi	42	4,1786	,5217	2-326	7,15	,000***
	İlkokul	142	4,2033	,4916			
	Ortaokul	54	4,0278	,4182			
	Lise	91	3,8819	,6716			
	Toplam	329	4,0824	,5560			
Sanal sınıf yönetimi	Okul Öncesi	42	3,0857	,8452	2-326	11,8	,000***
	İlkokul	142	3,6732	,6433			
	Ortaokul	54	3,8556	,5472			
	Lise	91	3,5846	,6409			
	Toplam	329	3,6036	,6894			
Toplam	Okul Öncesi	42	3,5816	,6239	2-326	5,81	,001***
	İlkokul	142	3,8391	,4870			
	Ortaokul	54	3,8753	,4328			
	Lise	91	3,6264	,5321			
	Toplam	329	3,7533	,5220			

p<.01 *p<.001

Tablo 8.'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin görev yapılan kurum değişkenine göre "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları arasında farklılığı sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan en az ,05 düzeyinde anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Görev yapılan kurum değişkeni, öğrencilerle ilişkiler alt boyutun varyansının % 3.2'sini, sanal sınıf içi etkinlikleri alt boyutun % 6,2'sini, sanal sınıf yönetiminin % 9.9'nu ve toplam puanların % 5,1'ini karşılamaktadır. ANOVA'dan elde edilen bu anlamlı farklılıklar üzerine ikili gruplar arasındaki farklılıkları belirlemek üzere alt boyut ve toplamda varyansların homojen olması nedeniyle bu alt boyutlar için post-hoc tekniklerden Scheffe testi kullanılmıştır.

Buna göre, "öğrencilerle ilişkiler" alt boyutunda ortaokul öğretmenlerinin puan ortalaması, lise öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir (p<.05). "Sanal sınıf içi etkinlikler" yeterliğinde okul öncesi (p<.05) ve sınıf öğretmenlerinin puan ortalaması (p<.001), lise öğretmenlerinden daha yüksektir. "Sanal sınıf yönetimi" boyutunda, okul öncesi öğretmenlerinin puan ortalaması, ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenlerinden anlamlı derecede daha düşüktür (p<.001). Sınıf öğretmenlerinin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" toplam puan ortalaması, okul öncesi öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir (p<.05). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" toplam puan ortalaması, okul öncesi ve lise öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir (p<.05).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerinin genel olarak "katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, öğretmenlerin sanal sınıf

yönetimindeki yeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. “Öğrencilerle ilişkiler”, “sanal sınıf içi etkinlikler” ve “sanal sınıf yönetimi” alt boyutlarında da “katılıyorum” düzeyindedir. Bu sonuçlar, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi konusunda kendilerine yeterli düzeyde güvendiklerini ve kendilerini yeterli gördüklerini göstermektedir. Bu sonuçlar, öğretmenlerin öğretim ortamı, öğretimin yönetimi, davranışların yönetimi, etkileşim, motivasyon, teknolojinin yönetimi, özel gereksinimli öğrencilerin yönetimi ve zaman yönetimi olarak sıralanan sanal sınıf yönetimi boyutlarında (Can, 2020a) kendilerini yeterli gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma sonucuna göre, öğretmenlerin ölçeğin “öğrencilerle ilişkiler” alt boyutunda öğrencilerle etkili bir iletişim kurabildikleri, pekiştirici ve geribildirim sağlayabildikleri, zamanı etkili kullanabildikleri, öğretme-öğrenme etkinliklerini etkili yönetebildikleri söylenebilir. Benzer şekilde, sanal sınıflarda öğreten ile öğrenenler arasındaki etkili bir iletişimin ders başarısını olumlu etkilediği (Yaşlıca, 2020; Yılmazsoy, Özdiç ve Kahraman, 2018), ancak sanal sınıflarda bu etkileşimin öğrenci sayısı ile doğrudan ilişkili olduğu (Kaya ve Ağaoğlu, 2013), bu yüzden etkileşimi artırabilmek için sanal sınıflardaki öğrenci sayısının maksimum 24 kişi ile sınırlandırılması (Stern, 2004), öğrencilere gönderilecek mesaj, duyuru ve isteklerin açık, anlaşılır ve kısa olması (Can, 2020a) ve sanal ortamda öğrenciler arasında topluluk bilinci oluşturulması gerektiği (Berry, 2019) önerilmektedir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin zamanı etkili kullanabilmeleri, sanal sınıflarda zaman yönetimi konusunda kendilerini yeterli gördüklerini göstermektedir. Benzer şekilde, Yılmazsoy, Özdiç ve Kahraman’ın (2018) araştırma sonucuna göre, sanal sınıflarda zamanın verimli kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak, araştırma sonuçlarından farklı olarak Stern’e (2004) göre, öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirme, öğrenenlerin ders katılım durumlarının kontrolü, ödevlerin ve belgelerin sisteme yüklenmesi, öğretenlerin iş yükünü artırmakta ve daha çok zaman ihtiyacı doğurmaktadır. Geleneksel sınıflarda olduğu gibi, sanal sınıfların yönetimindeki en önemli boyutlardan biri etkili zaman yönetimidir. Özellikle, sanal derslerin gün, saat ve süre bakımından planlanması, ders öncesi materyal ve sunum hazırlıklarının yapılması, gerekli bilgi ve belgelerin önceden sisteme yüklenmesi, ders oturumlarının zamanında başlatılması (Can, 2020a), ajanda ve takvime hatırlatmalar eklenmesi (Kaya, 2011), öğretmenlerin sanal sınıflarda etkili zaman yönetimine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Ayrıca, araştırma sonucu öğretmenlerin sanal sınıflarda öğrencilerin derslere katılımını sağlayabildikleri, soru sorma ve tartışmalara katılma gibi süreçleri etkili yönetebildiklerini, sanal ortamda kuralları öğrencilere eşit olarak uygulayabildiklerini göstermektedir. Araştırma sonuçları ile benzer şekilde, Franklin, & Harrington’ın (2019) belirttiği gibi, etkili bir sınıf yönetiminde öğrenci katılımının sağlanması, öğrenci ve öğretmenlerin rol ve sorumluluklarının paylaşılması büyük rol oynamaktadır. Bunun için etkili bir sınıf planlaması ve yönetimi ile öğrencilerin öğrenme işi ile meşgul olmalarının sağlanması önerilmektedir.

Araştırma sonucuna göre, öğretmenler sanal sınıflarda öğrencilere rahatlıkla müdahale edebilmekte, öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirmede farklı yöntemleri kullanabilmekte ve öğrencilerin ihtiyaç duydukları rehberlik hizmetini sağlayabilmektedir. Araştırma sonucuna göre, öğretmenlerin istenmeyen öğrenci davranışlarına rahatlıkla müdahale edebilmesi, Atıcı’nın (2004) belirttiği gibi, sanal öğrenme çevresinin geliştirilebilmesi, öğrenci davranışlarının denetim altına alınması ile mümkün olmaktadır. Bunun için öğretmenlerin sanal sınıf yönetiminde yeterli olmaları veya ihtiyaç halinde yeterliklerinin sağlanması gerekmektedir.

Araştırma sonucu ile benzer şekilde sanal sınıflarda öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirmede farklı yöntemlerin kullanılmasının (Can, 2020a; Kaya, 2011), sanal sınıfların etkililiği bakımından önemli olduğu belirtilmektedir. Ancak, uzaktan öğrenme ortamlarında öğrenim gören öğrencilerin farklı gelecek beklentileri olması, onların yüksek beklentilerle motive edilmesini zorlaştırmaktadır (Çakıroğlu, 2014). Sanal ortamda öğrenen ve öğretmenin farklı fiziksel mekânlarda bulunması iletişim problemlerine, öğrenenlerin sosyal ve duygusal yalnızlık yaşamalarına neden olabilir (Can, 2020a, s.276). Bu nedenlerle, sanal sınıf ortamlarında öğrenenlerin motivasyonunu sağlayabilmek için öğrenenlerde sorumluluk üstlenme arzusu geliştirme (Stern, 2004), sanal sınıf ortamının dikkat çekici olması (Kaya, 2011), sesli ve görüntülü olması (Akçay, 2018), öğrenenlere ders öncesinde, ders sırasında ve ders sonunda sözlü, yazılı ve görsel mesajlar sunulması, gerektiğinde ihtiyacı olan özellikle küçük yaş grubundaki ve özel gereksinimli öğrenenlerin aileleri ile sanal ortamda bireysel ve ortak görüşmeler yapılması (Can, 2020a, s.276) faydalı görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre, öğretmenler ölçeğin “sanal sınıf içi etkinlikler” boyutunda kendilerini yeterli görmekteyler. Bu sonuç, öğretmenlerin sanal ortamlarda öğrencilerin gerekli teknolojik araçlara sahip olma yeterliğine önem verdiklerini, sınıf kurallarını öğrencilerle birlikte belirlediğini, sanal sınıf oturumlarını planlarken öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerini dikkate aldıklarını, sanal sınıf dersleri ile ilgili duyuruları önceden öğrencilere yaptıklarını göstermektedir. Araştırma sonuçları ile benzer şekilde, Franklin, & Harrington’ın (2019), sınıf kuralları ve öğretmen beklentilerinin dönem başında ortaklaşa düzenlenerek paylaşılması ve öğretilmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Can’a (2020a, s.271) göre, sanal sınıf dersleri öncesinde ders oturum saatleri, ders süreleri, katılımcı grupların özellikleri, ders materyalleri ile ders başarısını ölçme ve değerlendirmeye ilişkin standartlar önceden planlanarak katılımcılarla paylaşılmalıdır. Sanal sınıflarda da, geleneksel sınıflarda olduğu gibi herkesin uyması gereken kurallar olmalıdır (Yılmazsoy, Özdiç ve Kahraman, 2018). Sanal sınıf kuralları, öğretmenler tarafından öğrenenlerin ihtiyaç ve beklentileri esas alınarak önceden e-posta, duyuru vb. iletişim kanalları ile duyurulmalı ve birlikte belirlenmelidir (Can, 2020a, s.272).

Ayrıca, araştırma sonucu öğretmenlerin sanal sınıflarda önceden ortaya çıkabilecek olumsuzluklara karşı hazırlıklı olduklarını, ders sürelerini belirlemede öğrenci özelliklerini dikkate aldıklarını, ders içeriklerinin güncel ve dikkat çekici olmasına dikkat ettiklerini, öğrencilerin teknolojik araçları etkili kullanabilmeleri konusunda gerekli desteği sağlayabildiklerini göstermektedir. Sanal sınıflarda öğretimin teknoloji tabanlı olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle, öğretmenlerin öğrencilerin teknolojik yeterliklerine önem vermesi ve gerekli desteği sağlamaları büyük önem taşımaktadır. Çünkü, sanal sınıflarda kullanılan teknolojik araçların erişilebilir, esnek, kullanımının kolay, güvenli ve teknik destek sunulabilir olması (Kaya, 2011), internet güvenliği olması ve öğretmenlerin öğrenenlere rehberlik ve yardım sağlayabilecek beceriye sahip olması (Can, 2020a), öğretmenlerin teknolojik araçları kullanma ve yönetme konusunda yeterli olması (Şad ve Yokuş, 2018), sanal sınıf uygulamalarını olumlu etkilemektedir.

Araştırma sonucuna göre, öğretmenlerin sanal sınıfların yönetiminde gerekli olan teknolojiyi kullanma yeterliğine sahip oldukları, sanal dersler öncesinde teknolojik yönden gerekli hazırlıkları yaptıkları ve sanal sınıflarda farklı yöntem ve teknikleri kullanabildikleri söylenebilir. Araştırma sonuçları ile benzer şekilde, sanal sınıflarda farklı yöntem ve teknik kullanımının öğrenci başarısına olumlu katkı sağladığı (Yılmazsoy, Özdiç ve Kahraman,

2018; Kaya, 2011) belirtilmektedir. Martin, Parker, & Ndoye (2011) eş zamanlı sanal bir sınıfın başarısında teknolojik olanakların kullanımı ve kurulumunun kolay, kullanılabilir ve kesintisiz erişime uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak, Karaman, Aydemir, Küçük, & Yıldırım'ın (2013) araştırma sonucuna göre, sanal sınıf oturumları sırasında yaşanan teknik sorunlar katılımcıları rahatsız etmekte ve sınıfın verimliliğini düşürmektedir. Bu durumun aynı zamanda öğretmenlerin de sanal sınıf performansları üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği dikkate alınarak sanal sınıfların teknik altyapılarının sağlıklı oluşturulması gerektiği söylenebilir. Araştırma sonucuna göre, öğretmenlerin ölçeğin "sanal sınıf yönetimi" boyutunda kendilerini yeterli olarak algılamaları, daha önceden almış oldukları eğitimin yeterli olduğunu ve buna bağlı olarak da sanal sınıf yönetimi konusunda kendilerine güvendiklerini göstermektedir. Araştırma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Can'ın (2020a, s.266) belirttiği gibi, sanal sınıfların etkili yönetimi için sanal ortamda teknolojik araçların, yöntem ve tekniklerin seçilmesi, organize edilmesi ve etkili olarak kullanılması, öğretim materyallerinin öğrenenlerin ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak hazırlanması ve kullanılması, öğrenenlerle etkileşim sağlanması ve öğrenme ortamının düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin görüşleri demografik değişkenlere göre incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre, "sanal sınıf içi etkinliklere" yönelik yeterlikler alt boyutunda anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Buna göre, kadın öğretmenlerin "sanal sınıf içi etkinlikleri" yönetme yeterlikleri, erkek öğretmenlere göre anlamlı derecede daha yüksektir. Burada kadın öğretmenlerin iç organizasyon konusunda yani yakın çevre olanaklarını harekete geçirmede daha yetenekli olduklarını söylemek mümkündür. Eğitim durumu değişkenine göre, "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam aritmetik ortalamaları arasında hiçbirinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, eğitim durumunun öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerine ilişkin algılamalarını etkileyen bir faktör olmadığını ortaya koymaktadır. Branş durumu değişkenine göre, "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut toplam puanları arasında anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Buna göre, sınıf öğretmenlerinin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", "öğrencilerle ilişkiler" puan ortalaması, okul öncesi öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. "Sanal sınıf içi etkinlikler" yeterliğinde okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin puan ortalaması, branş öğretmenlerinden daha yüksektir. "Sanal sınıf yönetimi", boyutunda ise okul öncesi öğretmenlerinin puan ortalaması, sınıf ve branş öğretmenlerinden anlamlı derecede daha düşüktür. Sınıf öğretmenlerinin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" toplam puan ortalaması, okul öncesi öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuç, sınıf öğretmenlerinin öğretim yaptığı sınıf düzeyi, hizmet öncesi öğretmen eğitiminde yeterli eğitimi alma durumları ve kendilerini yetiştirmeleri ile açıklanabilir. Ayrıca, okul öncesi öğretmenlerinin ise bu gruba yeterli öğretim hizmeti yapma durumları, okul öncesi dönemdeki öğrenciler için sanal sınıf uygulamasının var olup olmadığı, süresi, etkinliğin türü gibi faktörlerle açıklanabilir.

Sanal sınıf deneyimi değişkenine göre, "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği" genel ve alt boyut toplam puanları arasında hepsinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna göre, daha önce sanal sınıf deneyimi olan öğretmenlerin "Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği", genel ve alt boyut puan ortalamaları, sanal sınıf deneyimi olmayan öğretmenlerden anlamlı derecede daha yüksektir. Bu sonuç, araştırmanın en önemli

sonuçlarından biri olarak öğretmenlerin daha önceden sanal sınıf uygulamalarını kullanma deneyiminin sanal sınıf uygulamalarında öğretmenlerin yeterliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kıdem değişkenine göre, öğretmenlerin “Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği” genel ve alt boyut toplam puanları arasında anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir. Görüldüğü gibi, kıdem sanal sınıf yeterliğine ilişkin öğretmen görüşlerini etkileyen önemli bir değişken değildir. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerinde kıdem değişkeninden daha çok öğretmenlerin sanal sınıf deneyiminin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuca dayalı olarak, öğretmenlerin sanal sınıf deneyimlerinin gerek hizmet öncesi eğitimlerde gerekse hizmet içi eğitimlerde geliştirilmesinin gerekli ve önemli bir konu olduğu belirtilebilir. Öğretmenlerin sanal sınıf deneyimleri bu şekilde geliştirilerek sanal sınıf yönetimi yeterlikleri de artırılabilir. Çünkü, Can ve Arslan’ın da (2018) belirttiği gibi, öğretmenlerin sınıf yönetimindeki bilgi, beceri ve tutumlarının yanında deneyimleri de sınıf yönetimi yeterliklerini önemli derecede etkilemektedir.

Öğretmenlerin görev yapılan kurum değişkenine göre, “Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği” genel ve alt boyut toplam puanları arasında anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Buna göre, “öğrencilerle ilişkiler” alt boyutunda ortaokul öğretmenlerinin puan ortalaması, lise öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. “Sanal sınıf içi etkinlikler” yeterliğinde okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin puan ortalaması, lise öğretmenlerinden daha yüksektir. “Sanal sınıf yönetimi” boyutunda ise okul öncesi öğretmenlerinin puan ortalaması, ilkökul, ortaokul ve lise öğretmenlerine göre anlamlı derecede daha düşüktür. Sınıf öğretmenlerinin “Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği” toplam puan ortalaması, okul öncesi öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin “Öğretmenlerin Sanal Sınıf Yönetimi Yeterliği Ölçeği” toplam puan ortalaması, okul öncesi ve lise öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuçlar, öğretim kademelerinin türleri, özellikleri ve ilgili döneme yönelik yürütülen sanal sınıf etkinliklerinin özellikleri ile açıklanabilir.

Araştırma sonucuna göre, her ne kadar öğretmenler kendilerini sanal sınıf yönetimi konusunda yeterli olarak görseler de Karaman, Aydemir, Küçük, & Yıldırım’ın (2013) belirttiği gibi, sanal sınıf oturumlarının etkililiği için belirlenen temel bileşenler etkileşim, teknik sağlık, zamanlama ve materyal kullanımınıdır. Sanal sınıfların etkililiği için sanal sınıflarda aktif katılım, özetleme, dikkat çekme, dersi gerçek yaşamla ilişkilendirme ve müfredat dışı çalışmaların yararlı olacağı belirtilmektedir. Bu bileşenler ve öğretim yöntemlerinin esas alınmasının öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerinin gelişmesine olumlu katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Ayrıca, öğretmen adaylarının sınıf yönetimi becerilerini geliştirmede sanal simülasyonlardan yararlanılması (McGarr, 2020), etkileşimli öğretim materyalleri geliştirilmesi ve kullanılması (Yaşlıca, 2020), kaliteli sanal ders içeriklerinin geliştirilmesi (Bilgiç ve Tüzün, 2005), öğrenenlerin teknoloji ve sistem kullanımı konusunda eğitilmesi (Çakıroğlu, 2014), öğrenenlerin hizmet öncesi dönemde sanal sınıf yönetimi konusunda yetiştirilmeleri (Asim, Ponnors, Bartlett, Parker, & Star, 2020; Milliken, 2019), sanal ortamlarda öğrenenlerin kolay erişimini sağlayacak yüksek teknolojik araçlar kullanılması (Martin, 2019), öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerini geliştirecek ve sanal sınıf yönetiminin etkililiği artacaktır. Ayrıca, Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim sisteminin altyapı, erişim, güvenlik, içerik, tasarım, uygulama, kalite, mevzuat ve pedagojik açıdan güçlendirilmesi (Can, 2020b), öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerine olumlu katkılar sağlayabilir. Bu çalışmada öğretmenlerin kendi sanal sınıf yönetimi yeterlik düzeylerine

ilişkin görüşlerinin belirlenmesi araştırmanın bir sınırlılığı olarak belirtilebilir. Bu nedenle, öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliklerini belirlemeye yönelik olarak farklı öğretim kademelerinde okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler ve veliler gibi farklı katılımcıların görüşlerine göre nicel, nitel ve karma yöntem araştırmaları yürütülebilir.

Kaynakça

- APA. (2020). *COVID-19 virtual learning and education: Behavior management*. <https://www.apa.org/topics/covid-19/education-behavior-management>, web adresinden 24 Ocak 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Akçay, S. (2018). *Eş zamanlı sanal sınıf ortamının grafik tasarım dersinde kullanımına yönelik bir uygulama ve öğrenci algıları (Gazi Üniversitesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akkuş, İ. ve Acar, S. (2017). Eş zamanlı öğrenme ortamlarında karşılaşılan teknik sorunların öğretici ve öğrenen üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 363-376.
- Albrecht, R. (2003). *E-learning in hochschulen die implementierung von e-learning an präsenzhochschulen aus hochschuldidaktischer perspektive*. Dissertation.de, www.raineralbrecht.de > Dissertation_albrecht_030723, web adresinden 24.01.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Asim, S., Ponnors, P. J., Bartlett, C., Parker, M. A., & Star, R. (2020). Differentiating Instruction: For middle school students in virtual learning environments. *The Delta Kappa Gamma Bulletin: International Journal for Professional Educators*, 19-30. <http://journal.dkg.org/2020/86-3/files/basic-html/page19.html> Erişim tarihi: 03.02.2021
- Atıcı, B. (2004). *Sosyal bilgi inşasına dayalı sanal öğrenme çevrelerinin öğrenci başarısı ve tutumlarına etkisi*. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Aydın, A. (2017). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Başar, H. (2011). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Beluce, A. C., & Oliveira, K. L. D. (2016). Scale of strategies and motivation for learning in virtual environments. *Revista Brasileira de Educação*, 21(66), 593-611.
- Berge, Z. L. (1995). Facilitating computer conferencing: Recommendations from the Field. *Educational Technology*, 15(1), 22-30.
- Berry, S. (2019). Teaching to connect: Community-building strategies for the virtual classroom. *Online Learning Journal*, 23(1), 164-183.
- Bettinger, E.P., Fox, L., Loeb, S., & Taylor, E. S. (2017). Virtual classrooms: How online college courses affect student success. *American Economic Review*, 107(9), 2855-2875.
- Bigatel, P. M., Ragan, L. C., Kennan, S., May, J., & Redmond, B. F. (2012). The identification of competencies for online teaching success. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 16(1), 59-77. <https://eric.ed.gov/?id=EJ971040>, web adresinden 03.02.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Bilgiç, H.G. ve Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim kurumları web tabanlı uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlar. *AUAd*, 1(3), 26-50.
- Büyüköztürk, Ş. (2011) *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Byrne, B. M. (1998). *Multivariate applications book series. Structural equation modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programming*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Can, E., & Gündüz, Y. (2021). Öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterliği ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 574-591.
- Can, E. (2020a). Sanal sınıf yönetimi: İlkeler, uygulamalar ve öneriler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(4), 251-295.

- Can, E. (2020b). Coranavirüs pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(2), 11-53.
- Can, E., & Arslan, B. (2018). Öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliklerine ilişkin öğrenci görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 195-2019.
- Ceylan, M. (2020). Sanal sınıfların yönetimi. İçinde, Dilruba Kürüm Yapıcıoğlu (Edt.) *Pandemi Döneminde Eğitim* (ss. 295-352). Ankara: Anı yayıncılık.
- Clark, R. C., & Kwinn, A. (2007). *The new virtual classroom: Evidence based guidelines for synchronous learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Çakıroğlu, Ü. (2014). Evaluating students’ perspectives about virtual classrooms with regard to seven principles of good practice. *South African Journal of Education*, 34(2), 1-19.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dikmenli, Y. ve Ünalı Eser, Ü. (2013). Harmanlanmış öğrenme ve sanal sınıfa dönük öğrenci görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 326-347.
- Dumont, G., & Raggo, P. (2018). Faculty perspectives about distance teaching in the virtual classroom. *Journal of Nonprofit Education and Leadership*, 8(1), 41-61.
- Erden, M. (2005). Sınıf yönetimi. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erten, P. (2019). Opinions of preservice information technologies teachers on virtual classroom and implementations. *Batman University Journal of Life Sciences*, 9(2), 236-252.
- Fan, J., & Zhi, L. (2020). Design and implementation of virtual immersive classroom in big data environment. *The 15th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE 2020)*, pp.430-432. August 18-20, 2020. Online
- Ferri, F., Grifoni, P., & Guzzo, T. (2020). Online learning and emergency remote teaching: Opportunities and challenges in emergency situations. *Societies*, 10(86), doi:10.3390/soc10040086.
- Fidalgo, P., Thormann, J., Kulyk, O., & Lencastre, J. A. (2020). Students’ perceptions on distance education: A multinational study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17(18), 1-18. <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00194-2>.
- Franklin, H., & Harrington, I. (2019). A review into effective classroom management and strategies for student engagement: Teacher and student roles in today’s classrooms. *Journal of Education and Training Studies*, 7(12), 1-12.
- Gedera, D. S. P. (2014). Students’ experiences of learning in a virtual classroom. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, 10(4), 93-101.
- Kalelioğlu, F., Atan, A., & Çetin, Ç. (2016). Sanal sınıf ortamında eğitim ve öğrenen deneyimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 555-568.
- Karaman, S., Aydemir, M., Küçük, S., & Yıldırım, G. (2013). Virtual classroom participants’ views for effective synchronous education process. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 14(1), 290-301.
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, S. (2011). *Sanal sınıf yönetiminde görev alacak öğretim elemanlarının eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kaya, S. ve Ağaoğlu, E. (2013). Opinions of instructors related to the physical layout dimension of virtual classroom management. *Literacy Information and Computer Education Journal (LICEJ)*, Special Issue, 2(1), 1342-1350.
- Kırmacı, Ö. ve Acar, S. (2018). Kampüs öğrencilerinin eş zamanlı uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(3), 276-291.
- Kingma, B., & Keefe, S. (2006). An analysis of the virtual classroom: Does size matter? Do residencies make a difference? Should you hire that instructional designer? *Journal of Education for Library and Information Science*, Spring, 2006, 47(2), 127-143.
- Li, S-C., Hsu, C-K., Chang, M., & Heh, J. S. (1999). Competency-based training virtual classroom for vocational training on www. *Tamkang Journal of Science and Engineering*, 2(3), 119-131.

- Liu, Y. (2015). Design and application of a virtual classroom system in major courses in industrial arts. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)*, 10(5), 40-44.
- Liu, Z. Y., Lomovtseva, N., & Korobeynikova, E. (2020). Online learning platforms: Reconstructing modern higher education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)*, 15(13), 4-21.
- Lugrin, J-L., Latoschik, M.E., Habel, M., Roth, D., Seufert, C., & Grafe, S. (2016). Breaking bad behaviors: A new tool for learning classroom management using virtual reality. *Front. ICT*, 3(26), <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fict.2016.00026/full> Erişim tarihi: 24.01.2021
- Martin, F., Parker, M.A., & Ndoeye, A. (2011). *Measuring success in a synchronous virtual classroom*. Student satisfaction and learning outcomes in E-Learning: An introduction to empirical research. Edt (Sean B. Eom., & J.B. Arbaugh), USA: IGI Global.
- Martin, J. (2019). Building relationships and increasing engagement in the virtual classroom: Practical tools for the online instructor. *Journal of Educators Online*, 16(1), 1-8.
- Martin, F., & Parker, M. A. (2014). Use of synchronous virtual classrooms: Why, Who, and How? *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 10(2), 192-210.
- McCarr, O. (2020). The use of virtual simulations in teacher education to develop pre-service teachers' behaviour and classroom management skills: Implications for reflective practice. *Journal of Education for Teaching*, 46(1), 159-169.
- Milliken, K. (2019). *The implementation of online classroom management professional development for beginning teachers*. Doctoral Thesis, Abilene Christian University, Texas, US. Digital Commons @ ACU, Electronic Theses and Dissertations. Paper 177.
- Mills, J. (1996). Virtual classroom management and communicative writing pedagogy. *Paper presented at the European Writing Conferences*, pp:1-19. Barcelona, Spain, October 23-25.
- Mishra, L., Gupta, T., & Shreee, A. (2020). Online teaching-learning in higher education during lockdown period of COVID-19 pandemic. *International Journal of Educational Research Open* 1 (2020) 100012, <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2020.100012>
- Pokhrel, S., & Chhetri, R. (2021). A literature review on impact of COVID-19 Pandemic on teaching and learning. *Higher Education for the Future* 8(1) 133-141. <http://dx.doi.org/10.1177/2347631120983481>.
- Rufai, M. M., Alebiosu, S.O., & Adeakin, O. A. S. (2015). Conceptual model for virtual classroom management. *International Journal of Computer Science, Engineering and Information Technology (IJCSEIT)*, 5(1), 27-32.
- Stern, B. S. (2004). A comparison of online and face-to-face instruction in an undergraduate foundations of American education course. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 4(2), 196-213.
- Şad, S.N. ve Yokuş, G. (2018). Eğitimin teknolojik temelleri. İçinde, Gülay Ekici (Edt.). *Eğitime Giriş* (ss.339-376). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Willmann, R., Zebedin, G., & Miksche, D. (2020). Technical setup of an inverted virtual classroom. *2020 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, pp. 931-936. 27-30 April, 2020, Porto, Portugal.
- Winther, J. G. (1999). Real issues in the virtual classroom. *The French Review*, 73(2), 252-264.
- Yaşlıca, E. (2020). Sanal sınıf ortamında etkileşimli öğretim materyalinin başarıya ve tutuma etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 39-56.
- Yılmazsoy, B., Özdiñç, F. ve Kahraman, M. (2018). Sanal sınıf ortamında sınıf yönetimine yönelik öğrenci görüşleri: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Trakya Eğitim Dergisi*, 8(3), 513-525.

8. Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabının Edebi Eserler Açısından Değerlendirilmesi

Meltem Elif Çelik ^{a,b}, Hacer Dolanbay ^c

Özet

Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi nesillere Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'nı, milli kahramanlarımızı aktaran bir derstir. İnkılap tarihinin akılda kalıcı öğrenilmesi, dersin amacına ulaşmasını ve öğrenciler tarafından özümsemesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda İnkılap tarihinin daha faydalı ve kalıcı olmasında hikaye, destan, şiir, türkü, röportaj, biyografi gibi edebi eserlerin kullanılması önemlidir. Çalışmanın amacı 2020-2021 eğitim öğretim yılında ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan 8. Sınıf inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan edebi ürünlerin incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Veri kaynağı olarak ise MEB tarafından onaylanmış 2020-2021 eğitim- öğretim yılında kullanılmakta olan ders kitabı seçilmiştir. Çalışma doğrultusunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda İnkılap Tarihi ders kitabının edebi eserler açısından oldukça cesitlilik arz ettiği ancak kitapta çoğunlukla aynı türde eserlerden yararlanıldığı görülmüştür. Öte yandan Şarkı, türkü gibi duygusal yönden öğrencileri besleyecek türlerden hiç yararlanılmadığı, anı, hikaye ve roman gibi edebi türlerden ise yeterince yararlanılmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İnkılap Tarihi
Edebi Eserler
Eğitim
Ders Kitabı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889305

The Evaluation of the 8th-Grade History Textbook in Terms of Literary Genres

Abstract

The history of the revolution of the Republic of Turkey is a lesson that conveys to generations the war of independence of the Turkish nation, our national heroes. The aim of this study is to examine the literary products contained in the 8th-grade history of revolution and Kemalism textbook taught by the Ministry of National Education in our country in the 2020-2021 academic year. Document analysis from qualitative research methods was used in the study. The data were analyzed by content analysis. As a result of the study, the textbook is quite rich in literary works, but the book mostly uses the same types of literacies. On the other hand, it has been found that genres such as songs and folk songs that will feed students emotionally have never been used, and literary genres such as memoirs, stories, and novels have not been adequately used.

Keywords

Revolution History
Literary genres
Education
Lesson book

About Article

Received: 01.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889305

^a İletişim yazarı: elifcendek@hotmail.com

^b MEB sosyal bilgiler öğretmeni. ORCID: 0000 0002 4850 2742

^c Doktor öğretim üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi. ORCID: 0000 0002 9408 5636

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, eğitim- öğretim çeşitli kademelerinde okutulan bir derstir. Ortaokul 8. Sınıf da bu eğitim- öğretim kademelerinden birini teşkil etmektedir. İnkılap tarihi dersinin amacı milli mücadeleyi gerçekleştiren ve inkılapları oluşturan kurucuları yeni nesillere tanıtmak, inkılapların korunmasını ve devamlılığını sağlayacak nesiller yetiştirmektir (Hatipoğlu, 2004). Milli mücadele için yapılan fedakârlıklar, Atatürk'ün lider olmasını sağlayan özellikleri, Cumhuriyet yönetiminin nitelikleri de derste öğrencilere kazandırılmak istenen bilgiler arasındadır (Yıldırım, Mert, 2019). Bu bilgilerin öğrencilere kazandırılması ile nesillerin inkılapların altındaki felsefeyi, cumhuriyete yönelik olumlu tutum ve anlayış geliştirmeleri amaçlanır (Altıkulaç, 2014).

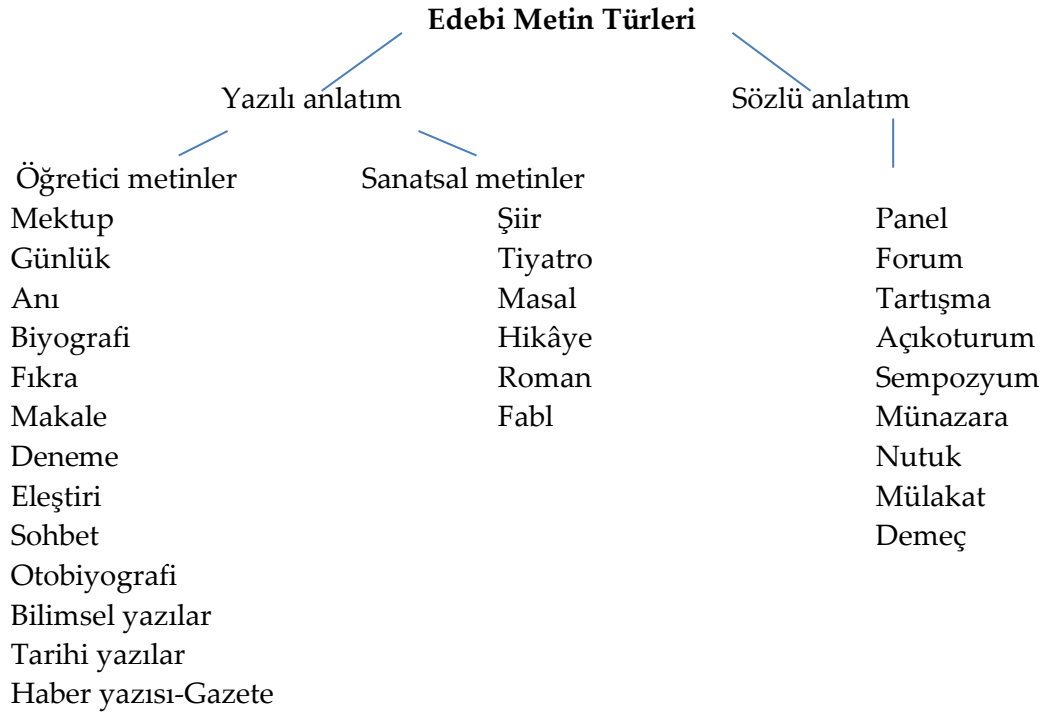
İnkılap Tarihi dersinin bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla eğitimde yer alması 1925 yılına kadar uzanır. İlk olarak 1925'te "İhtilaller Tarihi" adı ile okutulmaya başlanmıştır (Kaymakçı, Er, 2009). 1926'da Edebiyat Fakültesi'nde Türkiye İnkılabı Tarihi dersi konulmuştur. 1931'den sonra lise ve öğretmen okullarında Türk İnkılabı ve Cumhuriyet Devri Tarihi dersi konulmuştur (Sever, 2017). Ders bir düzen içinde okutulmaya 1933 yılında başlamıştır. 1933'te Türk gençlerine milli politikamız hakkında bilgi vermek amacıyla İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk İnkılap Enstitüsü kurulmuştur. (Yılmaz, belirtilmemiş). 1934'te ise üniversitelerde İnkılap Tarihi dersleri okutulmaya başlanmıştır. Atatürk ilke ve inkılapları 1936'da ilköğretim programlarına Atatürk ilke ve inkılaplarını öğretmek amacıyla tam olarak girmiştir (Ata, 2014). 1942 ile 1980 tarihleri arasında "İnkılap Tarihi ve Cumhuriyet Rejimi" adıyla İnkılap Tarihi enstitülerinde ders olarak verilmiştir. 1981'de Talim Terbiye Kurulu'nun 76 sayılı kanunu ile ortaokullarda yer alan son sınıflarda Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi dersi konulmuştur. 1982'de ise Atatürkçülük kavramı da eklenmiştir (Alaca, 2017). 1999'da dersin adı İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye başlığı Atatürkçülük yerine konulmuştur. 2005'te Yapılandırmacı yaklaşımın kabul edilmesi ile 1981 tarihinde kabul edilen İlköğretim TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı yürürlükten kaldırıldı. 2005'te yapılandırmacı yaklaşım kabul edilerek ders ezberci ve geleneksel öğretim anlayışından kurtarılmış, yaparak- yaşayarak ve öğrenciyi aktif kılan yöntemlerle zenginleştirilmiştir. 2008-2009 eğitim- öğretim yılında ise 2005'te kabul edilen program uygulamaya konulmuştur. 2012'de 4+4+4 sistemine geçiş yapılarak İnkılap Tarihi dersi 8. Sınıfta okutulmuştur (Kaymakçı, Er, 2009).

2018 yılında uygulamaya konulan TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan üniteler "Bir Kahraman Doğuyor", "Milli Uyanış, Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar", "Milli Bir Destan, Ya İstiklal Ya Ölüm", "Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye" , "Demokratikleşme Çabaları", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası" , "Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası" dır (MEB, 2018). Programda toplamda 39 kazanım yer almaktadır.

Tarih derslerinin, soyut ve olgu aktarımı esasına dayanan bir anlayışla öğretilmesi, tarih öğretiminde karşılaşılan en önemli problemlerden biridir. Öğrenciler, yaşadıkları dönemden çok uzak zaman dilimleriyle ilgili konular hakkında, genelde sözlü anlatıma dayalı olarak, soyut bir biçimde bilgilendirilmektedir. Bu tarz bir öğretim şekli, bazı öğrencilerin ilgilerini ve meraklarını istenilen düzeyde uyandıramamakta ve derse karşı olumsuz tutum sergilemelerine sebep olmaktadır (Demircioğlu, 2005).

Tarih konuları geçmişe dönük olduğu ve daha soyut kavramlar içerdiği için öğrencilerin akılda tutması zor olmaktadır. Öğrenciler yaşadıkları dönemden uzak bir zamanla ilgili konuları sadece sözlü anlatımla duyduklarında kavramlar havada kalmakta ve öğrenci duygu ve düşünce olarak tarihsel konuya tam olarak kendilerini verememektedir (Öztaş, 2018).

İnkılap tarihi dersi de soyut kavramların, geçmişe dönük bilgilerin aktarıldığı bir derstir. Öğrenciler de böyle bir durumda derse karşı ilgisiz kalmaktadır. Bu açıdan dersin ve ders kitabının temel bir kaynak olarak zengin olması ve konuyu somutlaştırması önem taşımaktadır. Öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmesi ve tam öğrenmenin gerçekleştirilmesi için derslerde farklı kaynaklara yer verilmesi önem arz etmektedir (Altıkulaç, 2014). Ders kitaplarında ve derslerde öğretim ortamını zenginleştiren, öğrenmenin kalıcılığını sağlayan kaynakların başında edebi eserler gelmektedir (Çalışkan, Coşkun, 2016). Sanat kaygısı ile oluşturulan yazınsal türlere edebi eser adı verilmektedir (Şimşek, 2014). Edebi eserler yoluyla duygu ve düşünceler, sanatsal yolla gelecek nesillere aktarılmaktadır. Edebi ürünler denilince akla anı, efsane, roman, günlük, mektup, gezi yazısı, makale, fabl, destan, masal, hikaye, siyasetname, şiir, tiyatro, biyografi, söylev ve otobiyografi gelmektedir (Beldağ, Aktaş, 2016). 20. yüzyılın başından günümüze kadar gelen süreçte edebi eserlerin eğitim-öğretimde kullanılması artmıştır. Edebi eserle öğrencilerde estetik duyguları, eğlenceli geçirdiği vakti ve kültürüne dair bilinci arttırmaktadır (Karatay, 2007). Edebi eserler yazılı anlatım ve sözlü anlatım türleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aşağıdaki kavram haritasına bakıldığında edebi türlerin ayrımı ve çeşitleri daha iyi görülecektir.

Şekil 1. Edebi türlerin gösterimi

İnkılap tarihi dersinde özellikle edebi eserlerin kullanımının öğrencilere pek çok faydası bulunmaktadır. Dersin daha etkili olmasını sağlarken kalıcılığı da arttırmaktadır. Öğrencilerin bilgiler üzerine düşünmesini, duygu ve düşüncelerinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında Beldağ ve Aktaş'ın 2016'da sosyal bilgiler öğretiminde edebi eserlerin kullanımı ile ilgili çalışmalarında sosyal bilgilerde edebi eser kullanımının dersin amacını gerçekleştirmesine katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ceran'ın 2015'te çocuklara rol model olması bakımından milli mücadele kahramanları ve edebi eserlere yansımaları araştırdığı çalışmasında milli kahramanlara edebi eserler yoluyla yer verilmesinin öğrencilerde liderlik, sabır, sorumluluk gibi özellikleri geliştirdiği ortaya

çıkmiştir. Boyraz'ın 2019'da 8. Sınıf İnkılap Tarihi ders kitaplarında hatıratların durumunu araştırdığı çalışmasında edebi türlerden biri olan hatıratların İnkılap Tarihi ders kitabında kullanılmasının dersin kalıcılığına öğrenme süreçlerine ve karakter oluşumuna olumlu katkı yaptığından bahsedilmiştir. Aynı çalışmada hatıratların bu faydalarına rağmen ders kitabında yeterince yer bulamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Altinkulaç'ın 2014'te doktora tezi olarak yaptığı hatıratların İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kullanımının öğrenme sürecine etkisini araştırdığı çalışmasında hatıratların derste kullanımının İnkılap Tarihi dersine karşı olumlu tutumları arttırdığı, öğrencilerin analiz ve yorumlama becerilerini geliştirdiği sonucunu bulmuştur. Özpek'in 2020'de tarihi romanların İnkılap Tarihi dersinde kullanımı ile ilgili yüksek lisans tez çalışmasında tarihi romanların öğrencilerin karakter ve değer gelişimine katkı sağladığı, dersi destekleyici ve derse katkı sağlayıcı nitelikte olduğu saptanmıştır. Öztaş (2018) "*Tarih derslerinde bir öğretim materyali: Edebi Ürünler*" adlı çalışmasında tarih derslerinde edebi ürünlerin kullanılmasının tarih derslerine karşı olumlu tutum gelişimine katkı sağlayacağını, öğrencilerin derse karşı ilgilerini arttıracaklarını ifade etmiştir. Tarih derslerinde atasözleri, biyografi, deneme, destan, efsane, hatırat, tarihsel hikayeler, mektup, siyasetname, şiir ve masallardan yararlanılabileceğini belirtmiştir. Top, 2009'da İnkılap tarihi derslerinde edebi ürünlerin kullanımının öğrenci başarısına etkisini araştırdığı yüksek lisans tez çalışmasında edebi ürünlerin İnkılap Tarihi derslerinde kullanılmasının deney grubunun başarısına olumlu etki yaptığı, öğrencilerde temel beceri ve değerlerin gelişimini sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Kaymakçı'nın 2013'te sosyal bilgiler ders kitaplarında edebi eserlerin kullanım durumlarını incelediği araştırmasında sözlü ve yazılı edebi eserlerin kullanılmasına önem verildiği anlaşılmıştır. Mektuptan, siyasetnameye, şiirden, tekerlemeye kısacası pek çok türün 4, 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitaplarında yer aldığı görülmüştür.

Bu konu ile ilgili daha önceki çalışmalara bakıldığında İnkılap Tarihi ders kitabı pek çok çalışmada tek bir edebi tür bakımından incelendiği görülmüştür. Bunun yanında İnkılap Tarihi dersine ilişkin araştırmaların ortaöğretim düzeyine yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Çeçen, Berk, 2019; Dönmez, Yazıcı, Uslu, 2015; Öztaş, 2018; Yılmaz, 2005). Bizim çalışmamız ise ortaokul İnkılap Tarihi ders kitabını edebi türlerin çeşitliliği bakımından inceleyecektir. Çalışma İnkılap Tarihi ders kitabını edebi türler açısından tamamen inceleyeceği için ve ortaokul 8. Sınıf ders kitabına odaklandığı için önemlidir. Çalışmada aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır:

- a. 8. Sınıf İnkılap tarihi ders kitabında yer alan edebi eserler nelerdir?
- b. 8. Sınıf İnkılap tarihi ders kitabında yer alan edebi eserlerin ünitelerdeki dağılımı nasıldır?

c. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırmanın deseni, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinden yararlanılan ve bu sayede çalışma grubunun algularının ortaya çıkartıldığı bir modeldir (Yıldırım, Şimşek, 2018). Bir başka söylem ile ifade edilecek olursa nitel araştırmalar kuram oluşturma amacıyla toplanan

verilerin ışığında daha önceden bilinmeyen sonuçlar arasında ilişki kurarak olayları açıklama modelidir (Glasser, 1978).

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu/olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsamı ve araştırmanın farklı boyutlarına odaklanmayı sağlaması ve araştırmanın amaçlarına uygunluğu nedeniyle (Ekiz, 2010) doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Mektup, resmi yazılar, biyografiler, anılar, kitaplar, dergiler, günlükler, arşiv belgeleri doküman analizi kapsamına giren türlerdir (Balci, 2007). Bu çalışmada 2020-2021 eğitim öğretim yılında kullanılan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının edebi eserlerin kullanımını açısından inceleneceğinden doküman analizi kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

8.sınıflarda okutulmak için belirlenen ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Talim Terbiye Kurulunca onaylanmış üç ders kitabı vardır. Bu çalışmada üzerinde çalışılacak kitap olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden seçkisiz yöntemle belirlenmiştir. Üç ders kitabı içinden incelenmek üzere 2020-2021 eğitim öğretim yılında 8.sınıf İnkılap tarihi dersinde okutulan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük MEB yayını seçilmiştir. Çalışmada seçilen ders kitabı konuların anlatımında yer verilen edebi eserler açısından ünite bazında incelenmiştir. Edebi eserler ile ilgili kavramlar kitapta belirlenmiş, veriler kodlanmış ve ait oldukları temalar bulunmuştur. Daha sonra kod ve temalar düzenlenmiştir. Ders kitabı araştırmacılar tarafından detaylıca taranarak edebi eserlerin türü belirlenmiştir. Çalışmanın inandırıcılığının ve nesnelliliğinin artırılmasında geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması önemlidir. Çalışmanın geçerliliğini güvenliğini sağlamak adına kitap iki alan uzmanı araştırmacı tarafından da incelenmiştir. Kitaptaki edebi eserler kodlanarak temalara ulaşılmıştır. Ardından ulaşılan kodlar ve ilişkide olduğu temalar karşılaştırılmıştır. Araştırmacıların ulaştığı kod ve temalar arasında % 80 uyum olduğu görülmüştür. Araştırmanın güvenilirliği hesaplanırken (Güvenirlilik= Görüş Birliği/ Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı) formülü kullanılmıştır (Miles ve Huberman,1994). Çalışmada tarih alanında yazılmış kitaplar tarihi yazılar olarak sınıflandırılırken genel ağ kaynaklı resmi sitelerden alınan yazılar bilimsel yazılar olarak sınıflandırılmıştır. Demeçler ise Atatürk'e ait sözlerin yer aldığı bölümdür. Türkçeye çevrilmemiş sadece görsel olarak verilmiş Osmanlıca gazete görselleri öğrenci tarafından okunamadığı için metin türü olarak sayılmamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Doküman analizi yöntemiyle elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin açıklanmasını kolaylaştıracak kavram ve ilişkilere ulaşmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bilim kavramlardan oluşur, kavramlar temalara ulaşılmasını kolaylaştırır ve temalar yoluyla olgular daha iyi anlaşılabilir (Strauss ve Corbin, 1990). İçerik analizinde amaç birbirine benzeyen verileri okuyucunun anlayacağı şekilde kavram ve temalar altında bir araya getirmektir. İçerik analizinde elde edilen veriler; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamalarından geçirilerek kullanılır (Dilek, Baysan ve Öztürk,

8. Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabının Edebi Eserler Açısından Değerlendirilmesi

2018). Çalışmada ulaşılan veriler yüzdelik olarak ifade edilerek frekans değerleri tabloda belirtilmiştir.

Bulgular

a. İnkılap Tarihi Ders Kitabında Kullanılan Edebi Eserlere İlişkin Bulgular

İnkılap Tarihi ders kitabı edebi eserler açısından incelenmiştir. Ders kitabında yer verilen edebi türler aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. İnkılap Tarihi Ders Kitabında Geçen Edebi Türler

EDEBİ TÜRLER	FREKANS	YÜZDE %
Nutuk – Söylev	28	21
Tarihi yazılar (kitaplar)	37	27
Anı	5	4
Biyografi	1	1
Bilimsel yazılar	7	5
Haber yazısı- gazete	8	6
Şiir	1	1
Demeç	47	34
Makale	2	1
Toplam	136	100

Tablo 1 incelendiğinde edebi türlerden özellikle yazılı bilgilendirici metinlere fazlaca yer verildiği görülmektedir. Ders kitabı hazırlanırken kitap içinde yer verilen öğretici ve sanatsal edebi metinlerin toplamı 136'dır. Bu sayı azımsanamayacak ölçüdedir. Bu durum İnkılap Tarihi ders kitabının bilimsel özelliğini arttırmıştır. Ders kitabı verilerinden 37'si tarihi yazı özelliği taşıyan tarihi kitaplardır. Kitapta tarihi kaynaklardan sıkça yararlanılması kitabın niteliğine olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak yine kitap incelendiğinde "Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi" ve "Amasya Görüşmeleri" ile ilgili bilgiler verilirken yalnızca bu konulara ilişkin maddelere yer verilmiş o dönemin ruhunu yansıtan ya da öğrencinin konuyu ve o dönemin atmosferini aktaran herhangi bir anıya, gazete haberine, hikâyeye veya günlüğe yer verilmezken yararlanılan edebi eserlerin kaynakları her sayfanın altında veya metnin içinde verilmiştir. Bu öğrencilere konu ile ilgili bilgilerini artırma amacıyla okuyabileceği veya yararlanabilecekleri kaynaklar hakkında bilgi vericidir. Nutuk yapılan inkılapların ve 19 Mayıs 1919'dan itibaren yaşananların yer aldığı önemli bir kitaptır. Kitap incelendiğinde "Nutuk" adlı eserden de pek çok kez yararlanıldığı göze çarpmaktadır. Atatürk'ün kitabın yazarı olarak ve millete hesap verme gayesiyle yazdığı eserden yararlanmak kitabın daha iyi bir anlatıma sahip olmasını sağlamıştır. Kitabın tamamında sanatsal metinlere yalnızca bir kere yer verildiği görülmektedir. Sanatsal metinlerden şiir tarihi konular anlatılırken coşku ve heyecanı arttırabilecek özelliğe sahiptir. Ancak ders kitabında bir defa yer verilmesi coşku ve heyecanı artırma açısından yetersiz kalmıştır. Bilgilendirici metinler içinde yer alan makale 2 kez yararlanılan kaynak olmuştur. Makaleler

kitaplardan daha öz bir şekilde derleme bilgiler sunmaktadır. Kitapta makalelere az yer verilmiş öte yandan kaynak kitaplardan oldukça fazla yararlanılmıştır. Sözlü anlatım türlerinden demeç kırk yedi kez kullanılmış ve konular ile alakalı gerek Atatürk'ün gerek o dönemde yaşayanların sözlerine sık sık yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında demeçler konunun anlatımını güçlendirmiştir. Öğrencilerin konuyu özet şeklinde anlamasını kolaylaştırmıştır. Biyografi ders kitabında 1 defa yararlanılan kaynak olmuştur. Halbuki biyografiler dönemin ruhunun ve tarihsel kişiliklerinin anlatımında önemli yer tutmaktadır. Konulara ilişkin kişilerin biyografisine yer verilmesi kaynak gösterme ve kitap bibliyografisi açısından daha iyi bir örnek oluşturulabilirdi. Anı türüne kitapta 5 kez yer verilmiştir. Anılar dönemin daha iyi anlaşılması, insanların ne yaşadıklarını ve hissettiklerini somut bir şekilde görmeleri, hissetmeleri açısından önemli kaynaklardır. Bu açıdan daha fazla yer verilmesi kitapta geçen konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

b. İnkılap Tarihi Ders Kitabı Ünitesi / ünitelerinde En Çok Yer Verilen Edebi Eserlere İlişkin Bulgular

İnkılap tarihi ders kitabında pek çok bilgilendirici metin türünde eserlerden yararlanılmışken bu türlere ünite bazında ne kadar yer verildiği bu soru etrafında incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda ünite bazında ne kadar edebi tür kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.

Tablo 2. İnkılap Tarihi Ders Kitabının Ünite Bazında Edebi Türleri Gösteren Tablo.

EDEBİ TÜRLER	ÜNİTE ADLARI	FREKANS	YÜZDE %
Nutuk - Söylev	Bir Kahraman	7	78
Tarihi yazılar (kitap)	Doğuyor	2	22
Toplam		9	100
Anı		2	11
Demeç		2	12
Tarihi Yazı	Milli Uyanış: Bağımsızlık	7	41
Biyografi	Yolunda Atılan Adımlar	1	6
Bilimsel Yazı		2	12
Nutuk-söylev		2	12
Gazete		1	6
Toplam		17	100
Anı		3	12
Bilimsel yazı		3	12
Tarihi yazı	Milli Bir Destan: Ya İstiklal	9	36
Nutuk-söylev	Ya Ölüm	8	32
Demeç		1	4
Şiir		1	4
Toplam		25	100

8. Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitabının Edebi Eserler Açısından Değerlendirilmesi

Gazete		1	3
Demeç	Atatürkçülük ve	21	68
Nutuk-söylev	Çağdaşlaşan Türkiye	3	10
Tarihi yazı		6	19
Toplam		31	100
Nutuk- Söylev		4	45
Demeç	Demokratikleşme	3	33
Tarihi yazı	Çabaları	2	22
Toplam		9	100
Demeç		10	59
Tarihi yazı	Atatürk Dönemi Dış	3	17
Makale	Politikası	2	12
Gazete		1	6
Bilimsel yazı		1	6
Toplam		17	100
Nutuk- Söylev		4	14
Gazete		5	18
Tarihi yazı	Atatürk'ün Ölümü ve	8	29
Bilimsel yazı	Sonrası	1	3
Demeç		10	36
Toplam		28	100
Genel toplam		136	100

Ders kitabı üniteler bazında değerlendirildiğinde edebi metinlerin üniteler arasındaki dağılımının orantısız olduğu göze çarpmaktadır. Bazı ünitelerde demeçlere çok yer verilirken bazı ünitelerde tarihi yazılara yer verildiği görülmektedir. Bu durumun üniteye yer alan konuların içeriğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Üniteler gazete haberi açısından incelendiğinde en fazla gazete haberine “Atatürk’ün Ölümü ve Sonrası” ünitesinde yer verildiği görülmektedir. bu durumun Atatürk’ün ölümü ile ilgili gazete haberlerinin ve onun liderliğine yönelik söylemlerin tarihi bir kanıt olarak sunulmak istenmesinden olduğu sanılmaktadır. Gazete haberleri yazıldığı döneme ışık tutma açısından çok önemli bir tarihi kanıt niteliği taşımaktadır. Öte yandan gazete haberlerinin kimisi kitapta okunaklıyken kimisi okunaklı değildir. Gazete haberleri daha okunaklı olursa ve kitabın konuya ilişkin bir bölümünde yer alırsa daha faydalı olacaktır. Üniteler arasında en çok edebi türe ise otuz bir frekans ile “Atatürk ve Çağdaşlaşan Türkiye” ünitesinde yer verildiği görülmektedir. Özellikle yararlanılan sözlü metin türü demeçtir. Bu üniteye daha çok kabul edilen ilkeler ve yapılan inkılaplar yer aldığı için birinci ağızdan inkılaplara yönelik bilgiler içeren Atatürk’ün demeçlerine yer verilmiştir. Demece en az yer verilen ünite ise “*Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya*

Ölüm" olmuştur. Bu ünite de daha çok milli mücadele, cephele, anlaşmalar anlatıldığından o dönemin ruhunu yansıtan bir şiire ve o döneme kaynaklık eden pek çok tarihi yazıya yer verilmiştir. Üniteler arasında en az edebi esere "Bir Kahraman Doğuyor" ve "Demokratikleşme Çabaları" adlı ünitelerde yer verildiği görülmektedir. İki ünite de de 9 kez edebi türlerden yararlanılmıştır. "Bir Kahraman Doğuyor" ünitesi Mustafa Kemal'in hayatının anlatıldığı bir ünite dir. Bu ünite de Mustafa Kemal'in çocukluk ve gençlik yıllarına ilişkin anılara daha fazla yer verilmesi konuya ilgiyi artırma açısından fayda sağlayacaktır. Üniteler arasında anı türüne tabloda yalnızca "Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar" ve "Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm" ünitelerinde yer verildiği görülmektedir. Anı türü yaşandığı döneme kaynaklık etme açısından önemli bilgilendirici yazılı türdür. Atatürk'ün ilke ve inkıpları halka yaydığı dönemi anlatan "Atatürk ve Çağdaşlaşan Türkiye" ünitesinde de anılara yer verilmesi o dönemde yaşanan olayları anlama inkıpları hangi ortamda gerçekleştiğini anlama açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. En az kullanılan edebi tür üniteler bazında incelendiğinde 1 frekansı ile biyografidir. Biyografi türü "Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar" ünitesinde kullanılmıştır. Biyografiler önemli kişileri tanıtan edebi türlerdir. İnkılap tarihi ders kitabında biyografilerin de tarihsel kişiliklerin anlaşılmasında fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Tartışma

Edebiyat insan ruhunu besleyen, duygu ve düşüncelerini geliştiren bilimdir. Edebi ürünler aracılığı ile insanlar yaşamadığı bir döneme yolculuk yapar, başka hayatlar ile empati kurar, kelime dünyasını geliştirir. Derslerde edebi ürünlerin kullanılması derse karşı ilgiyi artırır, dersi zenginleştirir, dersleri sıkıcılıktan kurtarır (Akkuş, 2007).

Tarih dersi soyut kavramların ve olayların zengin olduğu bir derstir. 8. Sınıf İnkılap Tarihi dersinin öğrenci görüşlerine göre ve öğrenci başarısına etkisinin değerlendirildiği pek çok çalışma vardır (Özpek, 2020; Öztürk, 2002, Dağışan, 2019). Bu konuda Kılcan, Palaz ve Gülbudak'ın (2019) yaptığı İnkılap Tarihi derslerine ilişkin öğrenci görüşlerini araştırdıkları çalışmalarında 8. Sınıf öğrencilerinin İnkılap Tarihi dersini sıkıcı bir ders olarak tanımladıkları görülmüştür. Bir diğer bulguya göre, İnkılap tarihi ders kitabında öğretici edebi ürünlerden anılara, gazetelere, tarihi yazılara, söylev ve demeçlere yer verildiği görülmüştür. Ancak derse karşı ilgiyi arttıracak roman, hikâye, mektup, günlük gibi metinlere hiç rastlanmamıştır. Bu türlere yer verilmesi ders kitabının daha etkili ve derse karşı öğrenci ilgisini artırıcı etki yapabilir. Öztürk'ün 2002'de yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında tarih öğretiminde tarihsel romanların kullanılmasının öğrencilerin bilgi ve kavrama düzeylerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine 2007'de Akkuş'un tarihsel romanların tarih öğretiminde kullanılmasına ilişkin doktora çalışmasında tarihsel romanların tarihi kavramların öğretiminde olumlu etkisi olduğu, öğrencilerin derse karşı ilgi ve başarısını arttırdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Özpek 2020'de yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında tarihi romanların sosyal bilgiler ve İnkılap Tarihi dersi öğretiminde kullanılmasının kültürel miras ve tarihi konuların aktarımı açısından ilişkisi incelemiştir. Çalışması neticesinde tarihi romanların İnkılap Tarihi dersinde yer alan konulara yönelik belirlendiği takdirde derse karşı ilgiyi ve başarıyı arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Aynı çalışmada İnkılap tarihi dersine uygun tarihsel romanlar belirlenmiştir. Bu kitapların kısa bir bölümüne veya alıntısına İnkılap Tarihi ders kitabında yer verilmesi ders kitabını içerik yönünden zenginleştirebilir ve öğrencinin kitaba yönelik okuma isteğini artırabilir. Tarihsel romanların tarih öğretimine olumlu etkisine yönelik araştırmalar mevcutken İnkılap Tarihi ders kitabında roman türüne yer verilmemesi düşündürücüdür. Dağışan'ın 2019'da inkılap tarihi dersinde tarihi günlük kullanımının öğrencilerin ders

başarısına etkisini araştırdığı deneysel çalışmasında günlüklerden yararlanmanın dersin kalıcılığını arttırdığı, kolay ve zevkli hale gelmesini sağladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Tarihi günlüklerden ders kitabında yararlanılması kitabın içeriğini zenginleştirerek, konuyu daha çekici hale getirebilir.

Anılar insanların yaşadığı döneme yönelik başından geçen olayları anlattığı öğretici edebi türlerdir. İnkılap tarihi ders kitabı incelendiğinde anılardan 5 kez yararlanıldığı görülmüştür. Kitabın anı metin türü açısından zengin olmadığı söylenebilir. Hatıratlar (anı) öğreticiliği arttıran ve birinci elden kaynak niteliği taşıyan edebi türdür. Anıların İnkılap Tarihi dersinde kullanımının pek çok faydası vardır. Öğrencinin empati kurabilmesini, yaşanan dönemdeki ruh halini yazan aracılığı ile anlamasını sağlar. Yaşanılan dönem hakkında da bilgi verir. Ancak ders kitabında yeterli düzeyde kullanılması öğrencinin ders kitabındaki anı metnini okuduğunda konuyu daha kolay anlamasını ve bilgiyi aklında tutmasını sağlayacaktır. Bu konuda Dönmez , Yazıcı ve Uslu (2015) hatıratların tarih öğretiminde kullanımına yönelik çalışma yapmışlardır. Araştırmalarında tarih öğretiminde hatıratların kullanılmasının öğretmenler tarafından olumlu görüldüğü, öğrencilere geçmişe dönük bakış açısı kazandırdığı, İnkılap Tarihi ders hedeflerinin gerçekleşmesine katkı sağladığı bulgularına ulaşmışlardır. Doğan'ın 2016'da yaptığı çalışmada hatıratların insanın kendi hayat tecrübelerinden doğduğu, öğretici yönü güçlü olan birinci elden kaynak niteliği taşıdığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda inkılap tarihi ders kitabı değerlendirildiğinde hatıratlara (anı) yer verme açısından yetersiz olduğu söylenebilir.

8. sınıf İnkılap Tarihi dersine edebi ürünlerin kullanımı ile ilgili öğretmen görüşleri de bulunmaktadır. Çencen ve Berk'in 2014'te yaptığı İnkılap Tarihi derslerinde şiir kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini araştırdıkları çalışmalarında öğretmenlerin İnkılap Tarihi dersinde şiir kullanımının dersin başarıya ulaşmasında etkili olduğu, öğretmenlerin şiiri dersin kazanımlarının gerçekleşmesinde yararlı buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada ulaştığımız bulgular değerlendirildiğinde İnkılap Tarihi ders kitabında yalnızca bir şiir kullanıldığı görülmektedir. Şiir duygu ve düşünceleri geliştiren, coşku ve hissi arttıran edebi metindir. İnkılap Tarihi dersinin başarıya ulaşması ve derse ilginin artması adına temel öğretim materyali olan ders kitabında şiirlerden daha fazla yararlanılması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İnkılap Tarihi dersi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, tük milletinin geçirdiği sıkıntıları ve bağımsızlık adına verdiği mücadeleleri aktaran bir derstir. Bu aktarımda en temel kaynak olarak karşımıza İnkılap Tarihi ders kitabı çıkmaktadır. İnkılap Tarihi dersinin başarıya ulaşmasında edebi ürünlerin katkısı yadsınamaz. Edebi ürünler duygu, düşünce ve hayallerin sözlü ya da yazılı olarak anlatıldığı türlerdir. Anı, şiir, biyografi, nutuk, deneme, makale, tarihi ve bilimsel yazılar, günlük, masal, roman, hikaye ve demeç edebi ürünlerden bazılarıdır.

Bu çalışmada İnkılap Tarihi ders kitabındaki edebi ürünler incelenmiştir. İnkılap Tarihi ders kitabında anı, gazete, biyografi, makale, tarihi yazıların olduğu saptanmıştır. En çok bunların arasında sözlü anlatım türlerinden demeç, yazılı anlatım türlerinden nutuk, tarihi yazılar kullanılmıştır. İnkılap Tarihi ders kitabında faydaları açısından anıya, günlüklere, gazetelere, tarihsel romanlara, hikâyelere çok fazla yer verilmediği görülmüştür. Bu açıdan ders kitabının sanatsal metinler olan roman, hikâye ve şiir açısından zenginleştirilmesi gerekmektedir.

- İnkılap Tarihi ders kitabı üniteler açısından değerlendirildiğinde edebi ürünlerin üniteler arasında dengeli dağılmadığı görülmüştür. En az edebi ürüne "*Bir Kahraman Doğuyor*" ve "*Demokratikleşme Çabaları*" ünitesinde yer verildiği görülmüştür. Bu

durum ünitelerin ele aldığı konuların detayı ve içeriği ile ilgilidir. Demeçlere “*Bir kahraman Doğuyor*” ünitesi hariç her üniteye yer verilmiştir. İnkılap Tarihi genel itibarıyla Mustafa Kemal’e ve onun devrimlerine odaklandığı için birinci elden kaynak olarak yer verilmesi Atatürk’ün demeçlerine sıklıkla yer verilmesi kitabın bilimselliğine katkı yapmıştır. Şiire ise yalnızca “*Ya İstiklal Ya Ölüm*” ünitesinde yer verildiği görülmüştür. Dönemin ruhunu ve milli mücadele duygusunu yaşatma açısından şiirlere daha fazla yer verilmesi fayda sağlayabilir. Kitabın geneli değerlendirildiğinde bilgilendirici edebi ürünlere yeteri kadar yer verildiği söylenebilir. Kitabın sanatsal metinler açısından da zenginleştirilmesi öğrencilerin kitaba olan ilgisini ve merakını arttıracak düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- İnkılap tarihi ders kitaplarında edebi eserlerin kullanımı daha dengeli yapılabilir. Az tercih edilen veya hiç kullanılmayan edebi eserler konu, kazanım durumu ve sınıf seviyesine göre düzenlenebilir. Bu kapsamda şiir, hikâye ve tarihsel romanlar açısından zenginleştirilebilir.
- İnkılap tarihi ders kitaplarında farklı edebi ürünlerin kullanımına ilişkin yapılacak araştırma sayısı artırılabilir.

Araştırmada kullanılan ders kitabı ve diğer ders kitaplarında öğrencilerin okuması amacıyla her bir konuya ilişkin tarihsel roman, dönemi anlatan hikâyeler gibi edebi ürün tavsiyeleri eklenebilir.

Kaynakça

- Akkuş, Z. (2007). *Tarih Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımının Başarısına Etkisi*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>. Öğrenci
- Alaca, E. (2017). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Bir Değerlendirme. 21. yy’da *Eğitim ve Toplum*, 6(18). 759- 785.
- Altıkulaç, A. (2014). *TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Hatıratların Kullanımının Öğrenme Sürecine Etkisi*. (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>.
- Ata, B. (2014). Sosyal Bilgilerde Atatürkçülük konularının eğitimi ve öğretmenin rolü. B. Tay ve A. Öcal (ed). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 291-306). Ankara: Pegem Akademi.
- Balcı, A.(2007). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Beldağ, A. & Aktaş, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Eser Kullanımı: Nitel Bir Çalışma. *Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981.
- Boyras, E. Z. (2019). Ortaokul 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programlarında ve Ders Kitaplarında Hatırat. *International journal of fieldeducation*, 6(1), 164- 174.

- Ceran, D. (2015). Çocuklara Rol Model Olması Bakımından Milli Mücadele Kahramanları Ve Edebi Eserlere Yansımaları: "Kurtuluş Kahramanları" Kitap Dizisi Örneği. *Tarihi Okul Dergisi*, 8(24). 135-157.
- Çalışkan, H. & Coşkun, S. (2016). Şiirler ile sosyal bilgiler öğretimi. H. Tokcan (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Sözlü ve Yazılı Edebiyat İncelemeleri*(ss. 83-110). Ankara: Pegem Akademi.
- Çençen, N. & Berk, N. A. (2014). Ortaöğretim T. C. İnkılap Tarihi Dersinde Şiir Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri". *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(1), 1-23.
- Dağaşan, A. (2019). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Dersinde Tarihi Günlük Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(78).21-45.
- Demircioğlu, İ. H. (2005). Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar. Ankara: Anı.
- Dilek, A., Baysan, S. ve Öztürk, A. A. (2018). Türkiye’de sosyal bilgiler üzerine yüksek lisans tezleri: Bir içerik analizi çalışması. *Türkiye sosyal araştırmaları dergisi*, 22(2), 581-602.
- Doğan, Y. (2016). Hatıratlar (Anılar) ile Sosyal Bilgiler Öğretimi.H. Tokcan(Ed.), *Sosyal Bilgilerde Sözlü ve Yazılı Edebiyat İncelemeleri* (ss.211-235). Ankara: Pegem Akademi.
- Dönmez, C., Yazıcı, K., Uslu, S. (2015). Tarih öğretmenlerine göre hatıratların eğitim öğretim sürecinde kullanılabilirlik durumları. *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 255-270.
- Ekiz, D. (2010). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı yayıncılık
- Glasser, B. (1978). *Theoretical sensitivity*. SanFrancisko: University of California.
- Hatipoğlu, M. (2004). "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihinin Amaç ve Kapsamı", *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi’nde Yöntem Arayışları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Karatay, H. (2007). Değer aktarımı açısından yerli ve yabancı çocuk edebiyat ürünleri, 38. ICANAS , *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (10-15 Eylül 2007) Ankara.
- Kaymakçı, S. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Edebi Türlerin Kullanım Durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi dergisi*, 20(2013), 230-255.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2018). TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi Öğretim programı (ortaokul 8. Sınıf). Erişim adresi: [201812104016155-İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK ÖĞRETİM PROGRAMI.pdf \(meb.gov.tr\)](https://www.meb.gov.tr/201812104016155-INKILAP_TARİHİ_VE_ATATÜRKÇÜLÜK_ÖĞRETİM_PROGRAMI.pdf).
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* . ThousandOaks, London: Sage Publications.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd ed.). ThousandOaks, London: Sage Publications.
- Özpek, M. (2020). *Tarihi Romanların Sosyal Bilgiler İle Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersi Öğretiminde Kullanılması Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim bilimleri enstitüsü, Malatya). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Öztaş, S. (2018). Tarih derslerinde bir öğretim materyali: edebi ürünler. *Rumeli’DE dergi ve edebiyat araştırmaları dergisi*, 27(2018). 27-41.
- Öztürk, A. (2002). *Tarih Öğretiminde Tarihsel Romanların Kullanılması*. (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Palaz, T., Kılcan, B. & Gülbudak, B. (2019). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersine İlişkin Öğrencilerin Görüş ve Bilgi Düzeyleri: Nitel Bir Araştırma. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1) 362-377.

- Strauss & Corbin, J. (1998). Basic of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. Newbury Park, CA: Sage.
- Sever, A. (2017). *2010 Yılında Yürürlüğe Giren Orta Öğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı Ve Öğretmen Görüşleri* (Samsun Örneği). (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Şimşek, (2014). "Çocuk Edebiyatı Tarihine Ön söz". Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı , *Türk Dili Dergisi*, 756. 16-58.
- Top, M. (2009). *İlköğretim 8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımının Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. & Mert, H. (2019). Atatürkçülük Konularının Öğretimi. Çelikkaya, T., Demirbaş, Ç. Ö. , Yıldırım, T. , Yakar, H. (ed). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (ss.189-225). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, M. (2005). İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde İnkılap Tarihi Dersleri (Amaç, İçerik, Yöntem ve Değerlendirme Boyutu) Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara.

Alice Walker'ın *Sevincin Sırrına Sahip Olmak* Adlı Romanında Afrikalıların Özyıkımı

Samet Güven^{a,b}, Rana Erdoğan^c

Özet

Alice Walker'ın kaleme aldığı *Possessing the Secret of Joy* adlı eser, Afrikalıların Batılılar ile farkında olmadan yaptıkları iş birliğinin sadece kendi doğal kaynaklarını değil, aynı zamanda sömürü ve kadın sünneti yoluyla kendi toplumlarını da yok etmelerine dikkat çeken bir romandır. Bununla birlikte, Afrikalıların aç gözlülükleri ve ilkel geleneklerine körü körüne bağlılıkları nedeniyle kendi sonlarını nasıl hazırladıklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan, bu makalenin amacı Afrikalı kadınların sünnetten kaynaklı çektikleri acılara ışık tutmak ve Afrikalıların doğal ekosistemin tahribatı konusunda Batı ile bilinçsizce iş birliği yaptıklarında nasıl varlıklarını yitirdiklerini açığa çıkarmaktır. Araştırmanın bulguları, Afrikalıların kendi doğalarını Batılılar ile iş birliği yaparak yok ettiklerinde ve de kadınların sünnet edildiğinde ortaya çıkacak olumsuz etkilerinin farkında olmadıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Alice Walker
Afrikalılar
İntihar
İş Birliği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889695

Self-Destruction of Africans in Alice Walker's *Possessing the Secret of Joy*

Abstract

Possessing the Secret of Joy by Alice Walker is a novel which highlights undeliberate collaboration of African people with the West to destroy not only their own natural sources but also their own community via exploitation and female circumcision. It deals with these themes and shows how Africans prepare their own ends because of their greediness and blind attachment to their primitive traditions. In this respect, the purpose of this article is to shed light on the deformation of African women generation due to enforced circumcision and to reveal how Africans lose their existence when they unconsciously collaborate with the West on the devastation of the natural ecosystem. The findings of the study demonstrate that Africans are too ignorant to understand the negative effects of wilful exploitation of the forest and genital mutilation.

Keywords

Alice Walker
Africans
Suicide
Collaboration

About Article

Received: 02.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889695

^a Correspondent Author : sametguven@karabuk.edu.tr

^b Asst. Prof. Dr. Karabük University, Faculty of Letters, English Language and Literature Department, Karabük, <https://orcid.org/0000-0001-6883-5109>

^c Dr. Faculty Member, Celal Bayar University, Hasan Ferdi Turgutlu Technology Faculty, Manisa, <https://orcid.org/0000-0001-5353-1145>

Introduction

Alice Walker who is the owner of prestigious Pulitzer Prize focuses on the deliberate violation of African eco-balance together with the collaboration of the Europeans represented by the pharmaceutical company and illegal female circumcision in her novel *Possessing the Secret of Joy*. As a matter of fact, she tries to create awareness on the global ecological crisis via literature to prevent people from destroying the natural community and their own culture. Walker blames the Africans since they die due to their own natural destruction when they cannot resist against the temptations (!) of the West. Their poverty and greediness lead to African cooperation in the destruction of the ecosystem. Collaboration of African people on the exploitation of the natural sources is well-knitted thanks to characterizations and geographical setting since Walker smartly created faceless people to represent the exploitation of European countries such as England and France over Africa. These people offer the local African boys more meat and guns in return for killing monkeys. By this way, African people consume themselves as they are tempted by the materialism of the so-called civilization.

Powerful occident countries accept that African life is made for experiments rather than challenging against the infectious diseases imposed by the Western cultures. Besides the psychological and mental pain, the Africans suffer from gradual death of HIV AIDS which is infected by the blood remains of the animals they decapitate for the West. European countries do not lose anything in their exploitation of Africa. Therefore, they do not refrain from doing worse as they benefit from it unlike the natives. Additionally, African women are forced to genital mutilation, and thus they suffer not only emotionally but also physically. According to Gourdine, A.K.M., *Possesing the Secret of Joy* "is a novel by a woman, about women which argues for the rights of women" (1996, p. 237). In this respect, the purpose of this article is to shed light on the deformation of African women generation due to enforced circumcision and to reveal how Africans lose their existence when they unconsciously collaborate with the West on the devastation of the natural ecosyst.

Destruction of Natural Balance

Alice Walker puts forward that Africans also indirectly commit suicide by collaborating with the Europeans. She regards western people as faceless as they give direct damage to the nature by the institution (!) named as "pharmaceutical company". As a matter of fact, they deceive the ignorant African boys by promising them material possessions. They encourage African boys by offering them positions in their factory (p. 263). Additionally, they promise more money and food for killing monkeys and chimpanzees as many as possible. This company also exposes these animals to intolerable treatments to test some medicines. By this way, they violate the ecological balance and harmony of the nature. The so-called company provokes young African boys to slaughter even the male monkeys which are vital for the regeneration although they are not wanted. Hartford, an ignorant African boy, states that "Only the females and babies were wanted..." (p.264). However, the natives also kill male ones just for pleasure, and thus the nature loses its balance due to their irresponsible attitude. Although they are aware of the approaching danger of extinction, they never give up killing their nature just for the sake of money.

The pharmaceutical company tortures the animals and destroys the natural habitat. Unfortunately, young Africans unknowingly support this illegal institution by hunting the wild animals with the equipment provided by the Western company. Without any hesitation, it degrades and devastates the natural peace of the African rainforests by exploiting the weaknesses of the African people. These black people want to increase their life-standards since they highly suffer from the inevitable results of poverty. To illustrate, Hartford who dreams of being a doctor accepts the offer of "pharmaceutical company" for hunting African monkeys and chimpanzees the kidneys of which are used for the manufacture of new vaccines for the welfare of the humanity. The point he does not take into consideration while damaging the nature is that he unknowingly prepares his own end while he improves the conditions of the Western communities.

Furthermore, Hartford wants to be strong in order to "struggle for political freedom and cultural survival of his people in the face of cultural invasion of the Western world" (Hernton 1987, p. 68)" since he is affected by the power of industry, technology, and material wealth. Believing that the company will help him to reach his aims in life, Hartford continuously appreciates the power of the company, and he states that "We had always hunted monkeys and chimpanzees, they reminded us... Only now there would be money, and of course, often there would be meat. Both to eat and to sell...We loved our guns" (p.263). In addition to this, Hartford regards his employers "Hearty fellows" (p.265). Based upon the description of Hartford about the Europeans, it can be claimed that Africans do not realize the upcoming dangers, and they destroy the African rainforest monkeys and chimpanzees without thinking its hazardous results since they are charmed by the financial power they may possibly get at the end of the day.

It is evident in the novel that "pharmaceutical company" exploits the ignorance of African people. It should not be forgotten that mass decapitation of animals leads to infectious diseases like HIV AIDS which reminds us of corona virus that all the world fatally suffers from in 2020 and 2021. Ignoring the dangers that may arise from infectious diseases, black people slaughter the monkeys. The Africans are pleased with the money they obtained, and they are taught how to use fatal materials like guns. However, they are not informed about the precautions they should take against such pandemic illnesses since they are uncivilized. Therefore, they are the ones to suffer from the results of the experiments Western people try on the dead animals. They do not lose anything even if their experiment fails or succeeds since they can turn back to their safe hometowns. Instead, African people suffer from the effects of the experiments as they willingly help the Westerners destroy their own vicinity. Hartford states that "They did not see you when they looked...we felt we did not exist to them" (p.263). At this point, the young African boy forgets the fact that Europeans never see black people as their equals, and they never miss any opportunity to exploit natural sources no matter how dangerous it is for the future of the black continent.

Although nature is regarded as a silent place for the western company workers, it is alive for the natives. As a matter of fact, nature is like the body parts of African people, and they approach it as their friends. For example, Hartford uses pronouns related to humanity like "his, he, him" while talking about the animals in nature unlike the Europeans. Despite their understanding of nature, the natives never miss any opportunity to slaughter it as in the case of Hartford following words: "I grew to identify, and sometimes mimic, chimp and monkey behavior...If we captured his mate or child, he would often follow so closely and with such

disregard for his own safety it was easy to shoot him” (p. 263). This means that Africans even do not show any mercy for the baby monkeys which play important role for the refreshment of the generation, and thus they turn into machines like the workers of pharmaceutical company.

Walker portrays the Africans as poor, greedy, and weak to resist against the favors of Europeans. It is evident that the temptations of pharmaceutical company affect the African young generation since they want to increase their social status. Although Africa is a self-sufficient continent in terms of obtaining meat from the forest, they go after more meat. The main reason lying behind this temptation is the hunger of getting more power for the black people. They believe that the more they kill animals, the powerful they are going to be. Therefore, Africans start to kill more animals out of their needs not for meat but for to get the consent of their white masters, and by this way they unknowingly collaborate with the Europeans in destroying their own nature.

Poverty and ignorance are two important factors that lead Africans to work together with Europeans to destroy ecosystem of the rainforest. In addition to them, greediness for a position to get financial benefit increases their temptation. However, they are unconscious about the possible dangers and threats waiting for them as the little African children are exploited to take the kidneys of the monkeys and chimps out with their knives. Adults are also happy with this collaboration since their children contribute to the economy of their home by ignoring the effects of HIV AIDS. Olivia states that

[P]eople in neighboring [African] country were first infected by scientists who injected them with a contaminated vaccine against polio. The vaccine had been made from cultures taken from the kidneys of the green monkey. The vaccine, though presumably a prophylactic against polio had not been purified and carried with it the immune deficiency virus that causes AIDS (p.251).

Despite this knowledge, Africans never give up hunting monkeys and chimps for the welfare of pharmaceutical company. They can never consider and sense independently. Unfortunately, they pay the price of their damage to the nature by losing their lives as in the case of Hartford who dreams of being a medical doctor. Like the other African boys, he dies young by suffering from infectious HIV AIDS. His final words illustrate his submission to his creator rather than the power that the Europeans impose on African people: “*Father, thank you for hearing my confession*” (p.266). When European man, Adam, witnesses the sorrowful death of Hartford, he is also horrified: “I groaned in my agony, almost exactly as he had done ...” (p. 265). Like the death of Hartford, Africa is metaphorically dying, and its ecosystem gets worse day by day as there is no balance left due to excessive unnecessary hunting of wild animals. However, the western company never loses anything, and therefore it never stops exploiting the natural sources of Africa. It is explicit that blind loyalty to external powers lead to unrepairable problems.

Willful (!) Female Genital Mutilation

The other issue that causes to devastation of African society is the volunteer practice of women circumcision. Alice Walker criticizes this painful and inhumanly tradition throughout the novel. In their book entitled *Warrior Marks: Female Genital Mutilation and the Sexual Blinding of*

Women, Walker and Parmar highlight this problem with the following words: "One hundred million women in African, Asian and Middle-Eastern countries have been genitally mutilated causing unimaginable physical pain and suffering" (1993, p.55). Walker sheds light on this topic via the character of an African woman, Tashi, who intricately feels obliged to lead her life in strict "conformity with the norm of her Olinkan culture" (Gruenbaum 2000, p.13). Tashi's desire to comply with the customs of her vicinity gives her not only physical but also psychological disorder. Although she has witnessed the possible dangers she may subject to after the operation, she does not hesitate to submit her body for the circumcision to continue an uncivilized and unhealthy tradition just for the sake of demonstrating her strict loyalty to the Olinkan culture.

Every Olinkan women believed that they should be circumcised to satisfy their men more in their sexual affair. Due to this belief, African women consent to be circumcised no matter how painful it is. Tashi's ignorance(!) of the prospective hazardous results of circumcision and her blind obedience to the traditions prepared her for this horrible operation. She is so obsessed with the idea of circumcision to show her loyalty to Olinkan leaders that nobody could persuade her from giving her body to the knife of *tsunga*, the circumciser. When her friend Olivia begs her not to have herself genitally mutilated, she fights her: "You want to change us, I said, so that we are like you. And who are you like? Do you even know?" (p.22). Although Olivia talks for her goodness, Tashi does not care of her warnings since the chief of the tribe regards women circumcision as a natural process. This attitude of Tashi clearly exemplifies the African blind loyalty to their traditions.

Filled with a sense of victory in her Olinkan identity, Tashi goes to *tsunga* asking for "the operation because she recognized it as the only remaining definitive stamp of Olinkan tradition" (64). She believes that the operation will help her to join the women warriors of her society. She voluntarily submits her body and *tsunga* practices the agonizing operation since Tashi regards it as a sign of their identity. She feels herself like an amazon who fights for her people and honor before the deadly procedure. Her clitoris is cut, and a small aperture is left "after fastening together the raw sides of Tashi's vagina with a couple of thorns and straws" (p.65). In this way, Tashi obeys the will of her community like millions of Olinkan girls by going through genital mutilation. The temptation for fitting into Olinkan tradition is so strong for Tashi that she sacrifices her body willingly without knowing the results of the inhuman operation in order to protect her tribe and its rituals:

Women were obliged to forget about their own issues and put the needs of the nation ahead of theirs. It would have only been selfish of them to discuss their own rights while their continent was being ravaged and their traditions destroyed. Such messages were used by men to continue propagating female sexual mutilation (Vartolomei 2012, p.68).

Tashi does not care about her own health for the sake of tribal traditions. Before circumcision, she was a girl full of love, entertainment, and happiness. She would have good affairs with her friends and vicinity. However, the operation has affected her so deeply that she starts to suffer from both physical and emotional problems. Adam narrates how circumcision has made a dramatic change in Tashi's personality. Tashi becomes "no longer cheerful or impish. Her movements, which had always been graceful, and quick with the liveless of her personality, now became merely graceful. Slow. Studied" (p.66). She suffers from unbearable psychological

problems and identity problems as Vijay Songire and Kamalakar Gaikwad highlight in their article: “[T]he women face the problem of existence due to the practice of female genital mutilation” (2015, p.3). Evidently, Tashi has lost her life-energy, and now she shows certain contrast to her previous personality.

She loses her emotions and feelings as a result of surgery and becomes a robot, I could not tell if she was happy to see me. Her eyes no longer sparkled with anticipation. There were as flat as eyes that have been painted in, and with dull paint. There were five small cuts on each side of her face, like the marks one makes to keep score while playing tic-tac-toe. Her legs, ashen and wasted, were bound (p.43).

Additionally, her physical condition is also violated and she even has difficulty in walking properly. In addition to this, it takes her a quarter of an hour to pee and her period of menstrual starts to last more than ten days. This situation is too difficult for a woman to bear. She badly suffers from cramps after the operation, and she cannot lead a peaceful life. In the novel, she herself explains her physical situation after the operation with the following words: “I am like a chicken bound for the market” (p.44). Through depiction of Tashi’s condition, Walker asserts that genital mutilation prevents women from their normal human life. Primitive materials used in the operation may infect and kill innocent African girls since they are “unwashed, unsterilized sharp stones, tin tops, bits of glass, rusty razors, and gringy knives” (p.251). For example, Tashi is shocked with the death of Dura, her sister, while she is operated as she bleeds excessively. Her death is not different from murder in the eyes of Tashi. According to Julia Kristeva, “Tashi is a melancholic subject who loves the lost object; her sister” (1980, p. 11). She cannot clearly voice her grief and this condition causes her deep melancholy.

What makes reader restless more about Dura’s death is the way she is buried by the women of her village. Although these women eyewitness the inevitable results of circumcision, they aimlessly keep their silence, and they show no reaction to what the elders of their community lay down for them. Only after his sister’s tragic death, Tashi blames these women as it is their submission that lets them exploit: “In Olinkan culture, mothers tell their daughters that they should comply with traditions, that to be “bathed” -as the euphemism goes- will make them more valuable to their families, their future husbands, and their people”(Lauret 2011, p.157). If they raised their voice against this inhuman practice, the next generation would not have to be exposed to it. As a matter of fact, they prepare their own ends with their own hands like Hartford does by killing the monkeys unnecessarily.

Men enforce women to experience circumcision for their own pleasure by ignoring their partner’s health. They consider that circumcised women enable them more sexual pleasures when compared to uncircumcised ones. However, women suffer from sexual relationships while their partners fulfill their satisfaction. Tashi confesses that whenever she has sexual affair with her husband, she painfully bleeds: “Each time he touched me I bled. Each time he moved against me I winced. There was nothing he could do to me that did not hurt” (p.57). For Walker, African men are selfish towards their wives since they only think about their own sexual satisfaction rather than their wives’ health.

Furthermore, genital mutilation damages the future generation of Africans as it makes difficult for women to give birth a baby. Tashi’s son, Benny, is retarded due to woman circumcision. The obstetrician could hardly take the baby come out safe as her vagina is narrowed in the

operation. In other words, circumcision hurts both mothers and children as in the case of Tashi: "Benny, my radiant baby, the image of Adam was retarded. Some small but vital part of his brain crushed by our ordeal" (p.58). Tashi is shocked to see the baby since his head is badly misshapen, however, she is now remediless and both of them have had to suffer from the negative effects of circumcision. Therefore, it can be said that this evil practice of female circumcision is not different from suicide for African women as in the case of Tashi. Not only the mother but also the baby becomes the victim of inhuman practice of female circumcision. Alice Walker informs women about the prospective dangers of circumcision, and she condemns the practice of female genital mutilation in *Possessing the Secret of Joy* as Constance S. Richards emphasizes: "The voice Walker created is not, by the end of novel, an individual African woman's voice, but a collective voice in authentic solidarity" with African people against oppressive practices" (2000, p.145). Shortly, this patriarchal tradition of female circumcision affects women not only physically but also psychologically by leading them to a kind of suicide.

Conclusion

Alice Walker in her novel entitled *Possessing the Secret of Joy* has attempted to improve a highly critical and sophisticated view to demonstrate unavoidable traditions which give harm both the body and the soul of African women. The content of the novel copes with a scandalous topic that limits the growth of young black girls much beyond human capacity. The author has endeavored to take target reading public's attention in this novel to the horrible application of female circumcision. As a matter of fact, Walker "strongly condemn[s] the practice of female genital mutilation" (Walley 1997, p.405) claiming that it is against the main human rights of women. Moreover, the misuse of African rainforest sources and its fatal results are clearly depicted throughout the novel. Based upon these issues, it can be claimed that Africans unknowing show complicity in their self-destructions with the so-called civilized Europe.

As a result, this novel shows that blind commitment to the orders of other powerful countries and primitive traditions prepare the end of a community. African people die together with the monkeys as they are affected by the blood remains of the animals. In this respect, it should always be kept in mind that for every damage given to the nature, it has a way of scourging the humanity in the same way in return. Nature as a blind judge takes its revenge and "we can't do as we wish without paying a price" (Evernden 1996, p.93). Alice Walker tries to warn the African people against the dangers of Western admiration. In addition to the devastation of forest, female circumcision gives unrepairable damage to African women. The message that Walker tries to transmit to the readers is that if you kill nature, you also kill yourself as in the case of Herman Melville's *Moby Dick* and no matter how primitive it is, a community should care the health of its women by prohibiting female genital mutilation if they want to sustain a healthy regeneration.

References

- Evernden, N. (1996). "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism". *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Eds. Glotfelty, Cheryl and Harold Fromm. Georgia: The University of Georgia Press.
- Gourdine, A.K.M. (1996). "Postmodern Ethnography and The Womanist Mission: Postcolonial Sensibilities in Possessing the Secret of Joy". *African American Review* 30:237-244.
- Gruenbaum, E. (2000). *The Female Circumcision Controversy*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hernton, C. (1987). *The Sexual Mountain and Black Women Writers: Adventures in Sex, Literature and Real Life*. New York: Anchor-Doubleday.
- Kristeva, J. (1980). *Black Sun: Depression and Melancholia*. New York: Columbia University Press.
- Lauret, M. (2011). *Alice Walker*. London: Palgrave.
- Richards, C.S. (2000). *On The Winds And Waves Of Imagination: Transnational Feminism and Literature*. New York: Garland Publications.
- Songire, V.D. and Gaikwad K.B. (2015). "Existential Crisis in Alice Walker's *Possessing the Secret of Joy* and Arun Joshi's *The Foreigner*". *Pune Research: An International Journal in English*. 1.(3).
- Vartolomei, A. (2012). *Possesing the Secret of Joy in Self-Exile*. *International Journal of Cross Cultural Studies and Environmental Communication*, 1(1): 67-77
- Walker, A. (2009). *Possesing the Secret of Joy*. London :Vintage.
- Walker, A. and Parmar, P. (1993). *Warrior Marks:Female Genital Mutiliation and the Sexual Blinding of Women*. Orlando:Harcourt Brace Company.
- Walley, C. J. (1997). "Searching for Voices: Feminism, Anthropology and the Global Debate over Female Genital Operations". *Cultural Anthropology*, 12(3): 405-438.

Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesinin Kalkolitik Dönem Kültür Katları Üzerine Bir Değerlendirme

Erkan Gürçal^{a,b}

Özet

Ege’de tarım ve hayvan evcilleştirmeye dair en erken kanıtları barındıran yerleşmelerden birisi olan Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik’ten elde edilen veriler, yerleşimdeki tabakalanmanın MÖ 6800’lere kadar uzandığını göstermiştir. Neolitik Dönem’den Kalkolitik Dönem’e geçiş olarak kabul edilen MÖ 6. binyılın ortalarına doğru Batı Anadolu’da terk edilen birçok yerleşmenin aksine, MÖ 5. binyılın başına kadar yerleşim sürekliliği görülür. Erken Kalkolitik Dönem’de mimari, yerleşim düzeni ve çanak çömlek başta olmak üzere köklü bir değişim olduğu anlaşılır. MÖ 5. binyılın başlarına doğru özellikle de çanak çömleklerde Batı Anadolu’nun Orta Kalkolitik Dönem’i ile benzerlikler görülmeye başlar. Bu dönemde mimaride ve çanak çömlek geleneğinde değişiklikler görülür. Bu çalışma, Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin Kalkolitik Dönem kültür katlarından elde edilmiş veriler doğrultusunda ve dönemin değişen koşulları çerçevesinde materyal kültüründe ve sosyo-ekonomik yaşamda izlenen kültürel gelişimin incelenmesine odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Gökçeada
Uğurlu-Zeytinlik
Kalkolitik
Batı Anadolu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889712

An Evaluation on the Chalcolithic Period Cultural Layers of Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Settlement

Abstract

Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik is one of the settlements in the Aegean that contains the earliest evidence of agriculture and animal domestication, and its stratification dates back to 6800 BC. Unlike many settlements abandoned in Western Anatolia towards the middle of the 6th millennium BC, which is accepted as the transition from the Neolithic Period to the Chalcolithic Period, the settlement shows continuity which is observed until the beginning of the 5th millennium BC. It is understood that there was a radical change in the Early Chalcolithic Period, especially in architecture, settlement organization and pottery. Towards the beginning of the 5th millennium BC, similarities begin to be seen with the Middle Chalcolithic Period of Western Anatolia, especially in pottery. During this period, changes are observed in architecture and pottery tradition. This study focuses on the analysis of cultural development in material culture and socio-economic order in the light of the data from the Chalcolithic layers of Uğurlu-Zeytinlik and within the framework of the cultural changes in this period.

Keywords

Gökçeada
Uğurlu-Zeytinlik
Chalcolithic
Western Anatolia

About Article

Received: 02.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889712

^a İletişim Yazarı: erkan.gurcall@gmail.com

^b Dr., ORCID: 0000-0002-0945-6480.

Batı Anadolu’da Kalkolitik Dönem’in başlangıcı için Anadolu’nun genelinde olduğu gibi MÖ 6. binyılın başı baz alınarak, Yakın Doğu’daki Halaf Kültürü’nde ortaya çıkan boyalı çanak çömleklerin yayılımıyla ilişkilendirilmiştir (Erdoğu ve Çevik, 2015). Ancak bölgede yapılan çalışmalar Kalkolitik kültürün başlangıcı olarak önerilen MÖ 6000 civarında belirgin bir kırılmanın olmadığını ve 7. binyıldan süregelen Neolitik kültürün devamı niteliğinde olduğunu göstermiştir (Schoop, 2014; Erdoğu ve Çevik, 2015). Bununla birlikte Anadolu’nun diğer bölgeleri ve Kuzey Suriye için de benzer bir durum söz konusudur. Anadolu için genellikle Geç Neolitik-Erken Kalkolitik geçişi olarak tanımlanan MÖ 6000-5700 arasında bazı farklılıklar gözlemlense de önemli bir değişiklik olmadığı anlaşılmıştır (Erdoğu ve Çevik, 2020; Sagona ve Zimansky, 2009). Kuzey Suriye’de ise Sabi Abyad gibi yerleşim yerlerinden sağlanan veriler ani bir kültürel kırılmadan ziyade Neolitik geleneklerin büyük oranda devam ettiği bir sürekliliğe işaret etmektedir (van der Plicht, Akkermans, Nieuwenhuys, Kaneda ve Russell, 2011). Ayrıca Anadolu’da MÖ 6. binyılda izlenen gelişmelerin farklı bölgeler için farklı zamansal süreçlerde gerçekleşmiş olduğu da açıktır (Erdoğu ve Çevik, 2020).

Güney Balkanlar ve Anadolu arasında bağlantıların oluşmaya başladığı MÖ 6. binyılın ortaları Batı Anadolu için kültürel kırılmanın daha iyi izlenebildiği bir süreçtir (Schoop, 2014). Değişimin izleri yerleşim düzenlerinde, mimaride, çanak çömlek üretiminde ve materyal kültüründe açıkça görülür (Erdoğu ve Çevik, 2015). Dolayısıyla Batı Anadolu için Kalkolitik Dönem’in başlangıcı olarak MÖ 5600/5500 yıllarını düşünmek daha tutarlıdır. Bununla birlikte bölgede Neolitik Dönem’den Kalkolitik Dönem’e uzanan oldukça az sayıda yerleşimin varlığı söz konusudur. Yeşilova III 1-2, Ege Gübre III, Çukuriçi VIII gibi Neolitik yerleşmelerin 6. binin ilk yarısında terk edildikleri ve uzun bir süre tekrar iskân edilmedikleri anlaşılmıştır (Derin, 2011; Sağlamtimur ve Ozan, 2012; Horejs, 2017). İzmir’deki Ulucak ve Gökçeada’daki Uğurlu yerleşmeleri ise kesintisiz olarak Geç Neolitik Dönem’den Erken Kalkolitik Dönem’e uzanır (Çevik ve Erdoğu, 2019). Ulucak’ın Erken Kalkolitik Dönem’e tarihlenen III. tabakasının MÖ 5300 civarında terk edildiği anlaşılırken (Çevik ve Erdoğu, 2020), Uğurlu’nun aynı döneme tarihlenen III. Kültür Katı, Erken Kalkolitik Dönem’in sonu olarak tabir edilen MÖ 4900’e kadar süreklilik gösterir (Erdoğu, 2018). Çanakkale’deki Gülpınar II. tabaka yerleşmesi ise MÖ 5350’e doğru ortaya çıkar ve Erken Kalkolitik Dönem’in izlenebildiği bir diğer yerleşmedir (Takaoğlu ve Özdemir, 2018).

MÖ 6. binyılın ortaları, aynı zamanda Balkanlar’dan Orta Avrupa’ya kadar birçok bölgede tarım topluluklarının izlerinin görülmeye başladığı bir dönemdir (Çevik ve Erdoğu, 2019). Balkanlar’da daha önce tercih edilmeyen yüksek yaylalarda yeni yerleşimlerin ortaya çıktığı görülürken, Vinča Kültürü ile ilişkilendirilen koyu yüzlü açkılı mallar geniş bir bölgede yayılım göstermeye başlamıştır (Özdoğan, 2011). MÖ 6. binyılın ikinci yarısında Bulgaristan’da Karanovo III-IV aşamaları izlenirken, Kuzey Yunanistan’da Paradimi I, Makri I, Sitagroi I-II ve Dikilitash I gibi yeni yerleşmeler görülür (Boyadziev, 1995; Kloukinas, 2014; Efstratiou, Fumanal, Ferrer, Urem-Kotsos, Curci, Tagliacozzo, Stratouli, Valamoti, Ntinou, Badal, Madella ve Skourtouli, 1998; Nikolaidou, Elster ve Renfrew, 2013; Darcque, Koukouli-Chrysanthaki, Malamidou, Tsirtsoni, Lespez ve Germain-Vallée, 2014). Teselya’da ise önceki döneme ait yerleşmelerin birçoğu terk edilmiş ve yerlerini yenileri almıştır (Demoule ve Perlès, 1993). Bununla birlikte Batı Anadolu ve Ege kronolojileri arasında terminolojik farklılıklar söz konusudur. Ege kronolojisinde MÖ 5500-4900 arasındaki süreç Geç Neolitik I olarak tanımlanırken, MÖ 4900-4500 arası Geç Neolitik II, MÖ 4500-3300 arası ise Son Neolitik (Final Neolithic) olarak adlandırılır (Reingruber, Toufexis, Kyparissi-Apostolika, Anetakis, Maniatis ve Facorellis, 2017, tab. 5; Tsirtsoni, 2016, tab. 1).

Batı Anadolu'da Erken ve Orta Kalkolitik dönemleri birbirinden ayırmak zorluk teşkil ediyor olsa da yeni yerleşmelerin ortaya çıkması ve Kumtepe IA-Beşik-Sivritepe Kültürü'nün gelişimine paralel olarak MÖ 5. binin başına tarihlenmek mümkündür (Erdoğu ve Çevik, 2015). Uğurlu'nun II. Kültür Katı ile yaklaşık olarak MÖ 5000 civarında Biga Yarımadası'nda izlenmeye başlayan Kumtepe IA, Beşik-Sivritepe, Hanaytepe, Alacalıgöl yerleşmeleri ve Gülpınar III bu döneme tarihlendirilir (Erdoğu, 2011; Sperling, 1976; Lamb, 1932; Blum, 2014; Gabriel, Aslan ve Blum, 2004; Takaoğlu ve Özdemir, 2018). Ayrıca İzmir civarında Limantepe VIIb ve Yeşilova II, Eşen Vadisi'ndeki Tavabaşı Mağarası ve Tlos, Manisa civarındaki Kulaksızlar ve Dağdere, Büyük Menderes havzası üzerindeki Çine-Tepecik, Latmos Dağları çevresindeki Malkayası ve Antalya'daki Karain B Mağarası gibi yerleşmeler de Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir (Erkanal, 1998; Tuncel ve Şahoğlu, 2018; Derin, Ay ve Caymaz, 2009; Derin ve Caymaz, 2018; Korkut, Işın, Takaoğlu ve Özdemir, 2015; Korkut, Işın ve Takaoğlu, 2017; Korkut, Takaoğlu, ve Sezgin, 2019; Takaoğlu, 2005; 2017; Günel, 2018; Özdemir ve Bamyacı, 2018; Seeher, 1988).

Doğu Ege'de Chios Adası'ndaki Emporio X-VIII tabakaları, Agio Gala Yukarı Mağara'nın geç tabakaları, Samos Adası'ndaki Tiganı III. tabaka ve Kalimnos (Kilimli) Adası'ndaki Vathy Mağarası ile Kikladlar'daki Ftelia gibi yerleşmelerin Ege Kronolojisine göre Geç Neolitik II'de yerleşime sahne oldukları ve Son Neolitik döneme uzandıkları düşünülmektedir (Hood, 1981; Felsch, 1988; Erdoğu ve Çevik, 2015; Sampson, 2002). Kuzey Yunanistan'da ise MÖ 6. binin ikinci yarısında ortaya çıkan yerleşmeler bu dönemde de varlık göstermektedir (Kloukinas, 2014).

Bu dönemin karakteristik özelliği hem Batı Anadolu hem de Doğu Ege adalarındaki yerleşmelerde izlenen benzer çanak çömlek geleneğidir. Kumtepe IA-Beşik-Sivritepe Kültürü olarak adlandırılan ve karakteristik formlar içeren bu çanak çömlek geleneği ağıza yakın sıralı yuvarlak deliklere sahip "cheese pot" olarak adlandırılan kapların yanı sıra mantar, sepet, mahmuz ve lades kemiği şeklindeki kulplar ve beyaz boya bezeme ile karakterizedir (Blum, 2014; Erdoğu ve Çevik, 2015). Ayrıca "cheese pot" tipi kapların benzerlerine Ege ve Yunanistan'da Son Neolitik (MÖ 4500-3300) olarak tabir edilen döneme tarihli yerleşmelerde de rastlanılmış olması, Batı Anadolu ve Ege Adaları arasında deniz yolu ile kurulan kültürel etkileşime işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır (Sampson, 2008).

Hem Erken hem de Orta Kalkolitik Dönemlerin izlenebildiği Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesi Kuzeydoğu Ege adalarından birisi olan Gökçeada'nın güneybatısında yer alır (Harita 1). Radyokarbon verilerinden elde edilen sonuçlara göre MÖ 6800 civarında yerleşime sahne olmaya başlayan Uğurlu, aynı zamanda Ege adaları arasında tarım ve hayvancılığın izlenebildiği en eski yerleşmelerden birisidir. Yerleşmede 2009 yılından bu yana yürütülen kazı çalışmalarında toplam altı kültür katı tespit edilmiştir. Buna göre: MÖ 6800-6600/6500 yıllarına tarihlenen VI. Kültür Katı Çanak Çömleksiz Neolitik; MÖ 6500-5900 arasına tarihlenen V. Kültür Katı Erken Neolitik; MÖ 5900-5500 arasına tarihlenen IV. Kültür Katı Geç Neolitik; MÖ 5500-4900 arasına tarihlenen III. Kültür Katı Erken Kalkolitik; MÖ 4900-4300 tarihlerini veren II. Kültür Katı ise Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenmiştir (Tablo 1) (Derici ve Gürçal, 2021; Erdoğu, 2011, 2014, 2018).

Harita 1. Batı Anadolu Kalkolitik Dönem yerleşmeleri ve Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik haritası.

Bu çalışma, Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinde yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen veriler doğrultusunda, Kalkolitik Dönem kültür katlarının incelenmesini içermektedir. Uğurlu, Neolitik'ten Kalkolitik Dönem'e kesintisiz uzanan ve dönemler arasındaki sürecin oldukça iyi izlenebildiği bir yerleşim yeridir. Batı Anadolu'daki birçok yerleşimin aksine çok daha uzun bir yerleşim sürekliliği gösterir. Bu bağlamda çalışmada, Neolitik sonrası süreçte (MÖ 5500 sonrası) yerleşimde izlenen kültürün nasıl bir gelişim gösterdiği, bunun materyal kültürüne veya mimariye nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır. Bunun yanı sıra yeni kazı çalışmalarından elde edilen veriler, daha önceki çalışmalarda kültürel boşluk olarak tanımlanan MÖ 4900-4500 arasındaki süreçte yerleşimin tümüyle terk edilmemiş olabileceğini ortaya koymuştur (Derici ve Gürçal, 2021). Dolayısıyla bu aşama yeni bulgular doğrultusunda yeniden tanımlanacaktır. Çalışma, ayrıca Erken ve Orta Kalkolitik dönemler arasındaki farklılıkların tanımlanmasını da içermektedir.

Tablo 1. Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesinin Tabakalanması

Kültür Katı	Dönem	Tarih
VI	Çanak Çömleksiz veya Ön Neolitik	MÖ 6800-6600
VI-V	Erken Neolitik'e Geçiş (İlk çanak çömleğin ortaya çıkışı)	MÖ 6600-6500
V	Erken Neolitik	MÖ 6500-5900
IV	Geç Neolitik	MÖ 5900-5500
IV-III	Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Geçisi	MÖ 5500-5300
III	Erken Kalkolitik	MÖ 5300-4900
III-II	Erken-Orta Kalkolitik Geçisi	MÖ 4900-4500
II	Orta Kalkolitik	MÖ 4500-4300
I	Yüzey: İlk Tunç Çağı/Orta Çağ	?

Erken Kalkolitik Dönem (III. Kültür Katı)

Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin Erken Kalkolitik Dönem'i III. Kültür Katı ile temsil edilir ve MÖ 5500-4900 yılları arasında tarihlendirilmiştir (Erdoğu, 2018). MÖ 5500-5300 arası süreç Neolitik-Kalkolitik geçisi olarak tanımlanmıştır. III. Kültür Katı'na ait kalıntılar yerleşmenin farklı kesimlerinde ve diğer kültür katlarına oranla daha geniş bir alanda tespit edilmiştir. Bu kültür katının izlendiği üç farklı alanda 6 bina ve toplam 42 çukur bulunmuştur.

Yerleşmenin doğusunda bitişik ve ortak duvarları paylaşan üç binanın bulunduğu bir kompleks kazılmıştır (3 Nolu Bina Kompleksi) (Resim 1). Yaklaşık 18 x 11 m. ölçülerindeki kompleksin en büyük binası doğu taraftaki 3A binasıdır. Bina dikdörtgene yakın planlı, yaklaşık 7 x 11 m. ölçülerinde ve dört odalıdır. Farklı büyüklükteki odaların en büyüğü 5x4 m. ölçülerindedir. Girişteki odada 1 m. derinliğinde ve 80 cm. genişliğinde bir çukur bulunmuştur. Orta kısımdaki 3B binasının iki odası kazılmış olsa da üçüncü bir odanın daha olabileceği anlaşılmıştır. Ortaya çıkartılmış olan kısmı yaklaşık 6 x 4 m. ölçülerindedir. 3A binasında olduğu gibi girişteki odasında 1.5 m. derinliğinde ve 1 m. genişliğinde tabana kazılmış bir çukur bulunur. Batı taraftaki 3C binasında üç oda tespit edilmiştir ve yaklaşık 8 x 7 m. ölçülerindedir. Binaların tabanı büyük oranda kil sıvalıdır ve bazı odalarda birden fazla yenileme katmanı izlenmiştir. Tamamında girişler güneybatıya dönüktür. Kuru duvar tekniğinde ve taş malzeme kullanılarak inşa edilmişlerdir. İç odalarda kare ya da ovale yakın formda, taştan hafif yükseltilecek oluşturulmuş platformlar bulunur. Binaların farklı zamanlarda ve birbirine eklenerek inşa edildikleri anlaşılmıştır.

Batı tarafta dikdörtgen planlı, kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş, yaklaşık 6 x 7 m. ölçülerinde, tek odalı ve avlulu bir bina bulunmuştur (Bina 4). Tabanı sıvalıdır ve taban sıvası üzerinde yer yer kırmızı boyalı alanlar tespit edilmiştir. Bina tabanından alınan sıva örneği üzerinde yapılan XRF ve XRD analizleri, sıva harcına kireç eklendiğini göstermiştir (Gürçal ve Ulubey, 2020). Güney taraftaki giriş açıklığında büyük bir boynuz bulunmuştur. Ön

tarafındaki avlusu yaklaşık 6 x 5 m. ölçülerindedir ve iki taraftan birkaç sıra yüksekliğinde taşlarla çevrelenmiştir. Bina, çevresine kazılmış çukurlar ve avlu girişinde bulunan mezar çukuruyla doğrudan ilişkili olmalıdır. Buluntuları, konumu ve diğer özellikleri nedeniyle kamusal veya özel bina olarak nitelendirilmiştir.

Resim 1. Erken Kalkolitik Dönem'e tarihli 3 Nolu Bina Kompleksi (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

Yerleşmenin ortalarına yakın bitişik ve ortak duvarları paylaşan iki büyük bina bulunmuştur (Bina 11 ve Bina 12). Batı taraftaki Bina 12'nin daha erken bir aşamada yapıldığı anlaşılmıştır. Bina kare planlı, tek odalı ve 8 x 8 m. ölçülerindedir (Resim 2). Taştan yapılmış duvarlarının genişliği yaklaşık 1 m. ile 70 cm. arasında değişir. Tabanı kil sıvalıdır ve en az iki yenileme evresi tespit edilmiştir. Binanın ortalarında eşit mesafelerde yerleştirilmiş taşıyıcılara ait direk delikleri bulunur. Kuzey duvarına bitişik hafif yükseltilmiş bir platform ve 2 x 1.4 m. ölçülerinde, etrafı üç taraftan taşlarla sınırlandırılmış kırmızı tabanlı bir alan tespit edilmiştir. Girişi güneydedir ve yine güneye yakın tarafta bir ocak bulunmuştur. Dolgusunda çukurlara rastlanmıştır. Farklı genişliklerde ve oldukça sığ derinlikteki çukurların büyük çoğunluğu bina tabanı üzerinde sonlanır. Binanın terk sonrasında bilinçli olarak gömülmüş olabileceğine dair kanıtlara da ulaşılmıştır. Bu kanıtlar, çukurların birçoğunun bina tabanını tahrip etmeden sonlanması; özellikle bir çukurun ocağın ölçülerine denk gelecek şekilde kazılmış ve

kapatılmış olması; direk deliklerinin ve taban sıvasının tümüyle korunmuş olması; ve bina çevresinde yıkılmaya dair hiçbir duvar kalıntısına rastlanmamış olması olarak özetlenebilir.

Resim 2. Erken Kalkolitik Dönem'e ait Bina 11 ve Bina 12 (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

Doğu taraftaki Bina 11, 7 x 7 m. ölçülerinde, tek odalı ve kare planlıdır (Resim 2). Bina 12'de olduğu gibi girişi güneyde ve tabanı kil sıvalıdır. İç mekânda biri kuzey diğeri güney tarafta iki ocak bulunmuştur. Ocaklara bitişik ve aynı büyüklükte kilden yapılmış platformlar tespit edilmiştir. Batı duvarına yakın yine kilden yapılmış yarı dairesel formda bağımsız bir platform daha saptanmıştır. Taşıyıcılar için oluşturulmuş direk deliklerine de rastlanmıştır. Binanın doğu tarafındaki duvarların tahribat nedeniyle onarım gördüğü ve sonradan eklenen duvarlarla desteklendiği anlaşılır. Ön tarafına, olasılıkla sonradan bir avlu eklenmiştir. Binanın dolgusuna kazılmış üç çukur ortaya çıkartılmıştır. Ancak bunların diğer binada (Bina 12) olduğu gibi bina kapama ile ilişkisi açık değildir. Farklı zamanlarda kazıldıkları ve ikisinin II. Kültür Katı'na ait olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca binada bilinçli bir kapama eylemine dair kanıta da ulaşılamamıştır.

Yerleşmedeki toplam 47 çukurdan 42'si III. Kültür Katı'nda tespit edilmiştir (Resim 3). Çukurların büyük çoğunluğu batıdaki kamusal binanın çevresinde ele geçmiştir. Buradaki çukurlar çoğunlukla farklı genişliklere ve derinliklere sahiptir. Az sayıda sıvasız çukura rastlanmış olsa da büyük çoğunluğu sıvalıdır. Sıva kalınlığı 3 ile 5 cm. arasında değişirken, birçoğunda taban seviyesinde kalınlaştığı görülür. Çukurların tamamı farklı büyüklükte taşlar ve farklı türlerde malzeme ile doldurularak kapatılmıştır. Bu alanda kazılan çukurlar ritüel pratiklerle ilişkilendirilmiştir (Karamurat, Atakuman ve Erdoğu, 2021). Ancak yeni elde edilen

veriler başka amaçlar için de kullanılmış olabileceğine işaret eder. Kesiti alınan bir çukurun tabanında farklı renk ve nitelikte üç ayrı sıva katmanı izlenmiştir. Bu durum, çukur sıvasında farklı zamanlarda ve çeşitli nedenlerle yenileme yapılmış olabileceğini gösterebilir. Dolayısıyla çukurların ritüel eylemin sonlandırılmasının bir sembolü olarak bilinçli bir şekilde kapatılmış olmalarının yanı sıra ikincil bir kullanımlarının olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte sıvalı çukurları depolama pratikleriyle ilişkilendiren çalışmalar da mevcuttur (Jiménez-Jáimez ve Suárez-Padilla, 2019; Filipović, Obradović ve Tripković, 2017). Batı alanından seçilen bir çukurun dolgusundan çıkartılan toprağa sulu elek yöntemi uygulanmış ve mercimek, buğday, fındık gibi bitki kalıntılarına rastlanmıştır. Bu tür kalıntıların olması, bazı çukurların depolama amaçlı olarak da kullanılmış olabileceğini düşündürür.

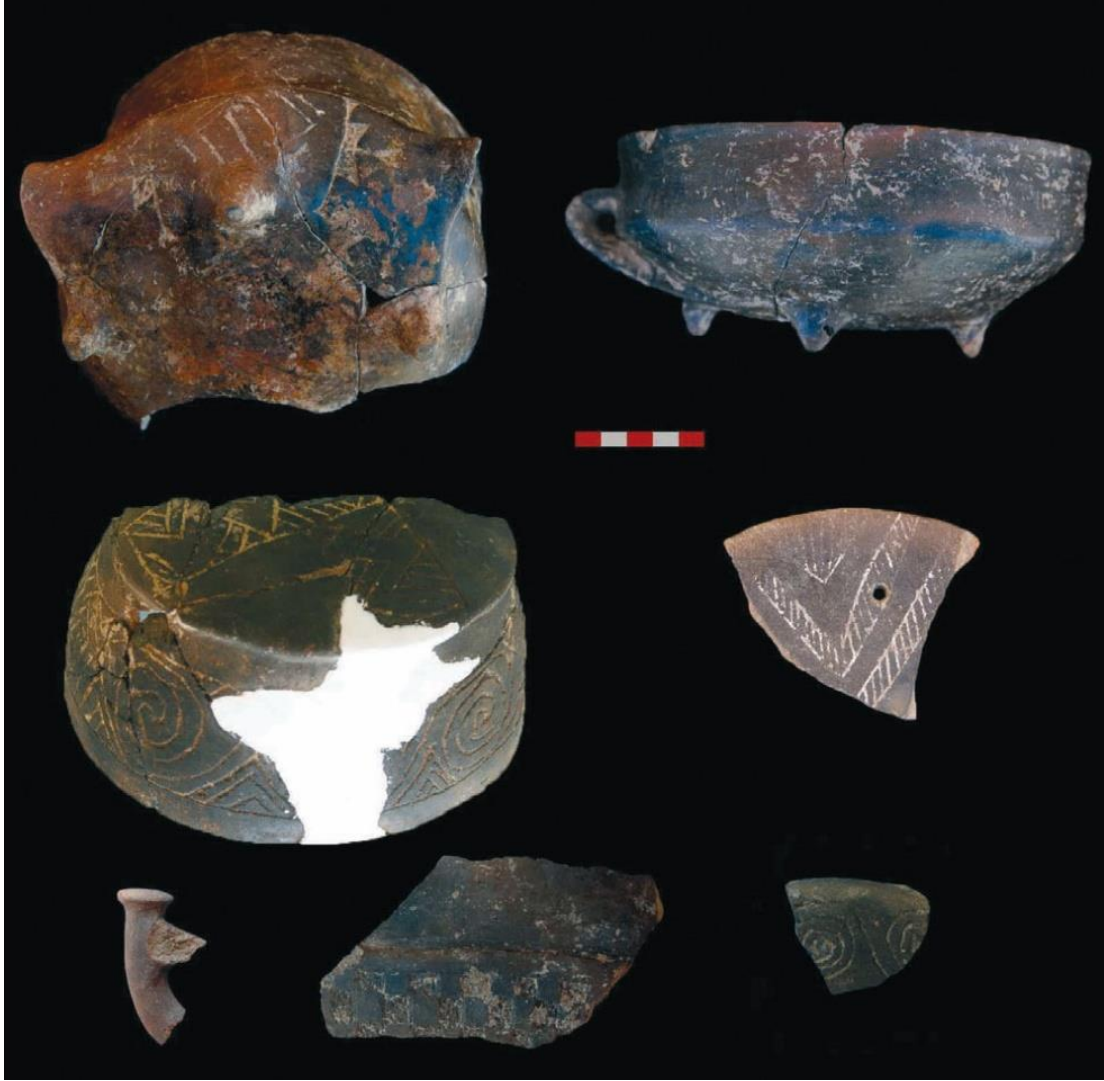
Resim 3. Erken Kalkolitik Dönem'e ait sıvalı çukur örnekleri (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

Uğurlu'nun Erken Kalkolitik Dönem çanak çömlekleri Balkan kültürleri ile benzerlik taşısa da çoğunlukla yerel özellikler sergiler (Resim 4). Neolitik-Kalkolitik geçişi olarak tabir edilen MÖ 5500-5300 arasındaki örneklerde, bir önceki Neolitik Dönem geleneğinin etkileri gözlenir. MÖ 5300'den sonra ise koyu yüzlü açık mallar daha baskın hale gelmeye başlar. Kapak formları ile dört ayaklı, kutu biçimli kaplar ve düğme veya boynuz biçimli tutamaklar karakteristiktir (Erdoğan, 2018). Ayrıca iki yanında kulak biçimli çıkıntıları olan "anthropomorfik" kaplar da adaya özgüdür ve bu dönemde görülmeye başlanır. Ağız çapları geniş büyük kâse ve çanaklar ortaya çıkar. Bezeme yaygındır ve genellikle dört ayaklı kâseler ve kutu biçimli kaplara uygulanır. Baskı, çizgi, sığ oluk ve kazıma gibi bezeme teknikleri görülür. Baskı tekniğinde yapılmış nokta, üçgen ve dikdörtgen gibi şekiller yaygındır. Dama tahtaları ve üçgenlerin bir arada kullanıldığı motifler ile spiral ve meander motifleri karakteristiktir (Erdoğan, 2012).

III. Kültür Katı'nda obsidiyen, bal rengi çakmaktaşı, mermer, nefrit ve jadeite gibi ada kaynaklı olmayan hammaddelerden yapılmış buluntulara rastlanmıştır. Obsidiyenler üzerinde XRF tekniği kullanılarak yapılan kimyasal analizler, büyük çoğunluğunun Melos adasındaki kaynaklardan, bir kısmının da İç Anadolu'daki Göllü Dağ'dan sağlandığını göstermiştir (Milić, 2016). Balkan kökenli bal rengi çakmaktaşı, olasılıkla Yunanistan Trakyası'ndaki *Comotini* bölgesinden sağlanmış olmalıdır (Guilbeau ve Erdoğan, 2011). Jadeitin ise Syros

Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesinin Kalkolitik Dönem Kültür Katları Üzerine Bir Değerlendirme

Adası'nda kaynakları bulunmuştur (Sørensen, Pétrequin, Pétrequin, Errera, Horejs ve Herbaut, 2017). Nefritin Anadolu'daki kaynaklardan getirilmiş olması mümkündür. Mermerin hem Anadolu kıyılarındaki kaynaklardan hem de Ege'deki yakın adalardan getirilmiş olabileceği düşünülebilir.

Resim 4. Erken Kalkolitik Dönem çanak çömlek örnekleri (Erdoğu, 2018, fig. 37.5.)

Yontmataş alet yapımında kullanılan hammaddenin büyük bir kısmı yerel kaynaklardan sağlanmış olmalıdır. Adanın doğusunda çakmaktaşı kaynaklarının varlığı bilinmektedir ve yerleşmedekilerle benzerlik gösterir. Yontmataş aletlerin genel dağılımına bakıldığında düzeltili dilgiler nadir, delici ve kazıyıcılarınsa daha baskın olduğu görülür. Cilalı taş balta ve keski gibi buluntuların yapımında meta-serpantinit, jadeit, nefrit, meta-bazalt, meta-gabro türü metamorfik kayaların dışında çamurtaşı, sedimanter kayalar ve volkanik kayalar da kullanılmıştır (Dirican, Atakuman, Biler ve Erdoğu, 2017).

Figürinler, Uğurlu Kalkolitik Dönem kültürünün önemli özelliklerini yansıtan buluntu gruplarından biridir (Resim 5). Adaya özgü düz gövdeli, sokma başlı, geniş kalçalı figürinlerin büyük çoğunluğu yerleşimin batısındaki çukurlarda ve kamusal binada bulunmuştur.

Mermerden yapılmış figürin örnekleri ilk kez bu dönemde ortaya çıkar (Gemici, 2018). *Glycymeris* ve *Spondylus* gibi deniz kabuklularından yapılmış bilezik ve boncuklar da oldukça yaygındır. İşlenmiş ve yarı işlenmiş örneklerin dışında işlenmemiş örnekler de bulunmuştur. Dolayısıyla yerleşmede işlenmiş olabilecekleri düşünülmüştür (Baysal ve Erdoğan, 2014).

Resim 5. III. Kültür Katı'nda bulunmuş figürin örnekleri (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

Kemikten yapılmış aletler bu dönemin en yaygın buluntuları arasındadır. Bir önceki dönemde görülmeyen yeni alet tipleri ortaya çıkmıştır ve üretim tekniğinde farklılıklar görülür. Bız, spatula ve mablak gibi sivri uçlu aletler daha yaygındır. Kesicilere, önceki dönemde olduğu gibi nispeten az rastlanılır. Kaşık ve kaşık sapı gibi aletler de önceki döneme oranla daha azdır (Paul ve Erdoğan, 2017).

III. Kültür Katında ele geçen hayvan kalıntılarının zooarkeolojik incelemesi, farklı türlerden değişen oranlarda yararlanıldığını göstermiştir. Kızıl Geyik gibi av hayvanlarında artış görülür. Ayrıca keçi tüketiminde, koyun ve sığır gibi evcil türlere ve domuza oranla artış söz konusudur. Keçi ve koyun birlikte en baskın grubu oluşturur (Atıcı, Birch ve Erdoğan, 2017). Bu dönemde tarımsal faaliyetlerin de etkin bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmıştır. Ağırlıklı olarak çeşitli tahıl ve baklagil türlerinin tüketildiği tespit edilmiştir. Rus buğdayı olarak da bilinen *Triticum timopheevii* ilk kez bu dönemde görülmeye başlanır (Valamoti, 2014). Erken Kalkolitik Dönem için denizel canlılar da besin ekonomisinde önemli bir yer tutar.

Cerastoderma glaucum, *Mytilus gallaprovincialis* ve *Patella* gibi yumuşakça türlerinin bu dönemde yoğun bir şekilde tüketildiği anlaşılmıştır.

Resim 6. Erken Kalkolitik Dönem'e ait mezar çukuru (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

Kamusal binanın önüne kazılmış bir çukurda farklı yaş ve cinsiyetlerde toplam 11 bireye ait kalıntıya rastlanmıştır (Resim 6). İskeletler üzerinde yapılan inceleme, bireylerin çukura özensizce ve yakın zaman aralıklarıyla atıldıklarını göstermiştir (Boz ve Erdoğan, 2019). Bu uygulamanın yerleşime özgü bir defin ritüelinin parçası mı yoksa bir tören sırasında kurban edilmiş kişilere mi ait olduğu anlaşılamamıştır. 3 Nolu Bina Kompleksi'nin girişindeki odanın tabanında bir insana ait kafatası parçaları bulunmuştur. Binanın bu kısmı aynı zamanda binanın terk edilmesiyle ilişkili olabilecek ritüel aktivitelerin de izlenebildiği bir yerdir. Bu tür örnekler çoğu zaman "ata kültü" ile ilişkilendirilme eğilimindedir (Kuijt, 2002). Diğer örnekler ise yerleşmenin batısındaki çukurlarda bulunmuştur.

Orta Kalkolitik Dönem (II. Kültür Katı)

Batı Anadolu kronolojisine göre MÖ 4900-4200 yıllarına tarihlendirilmiş olan Orta Kalkolitik Dönem'e ait kalıntılar, Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesinin II. Kültür Katı'nda ortaya çıkartılmıştır. Bu dönemin tarihlemesi binalardan alınan radyokarbon örneklerine göre yapılmış ve yaklaşık olarak MÖ 4500-4300 aralığındaki 200 yıllık bir zaman dilimine tarihlendirilmiştir. Dolayısıyla Erken Kalkolitik Dönem'in sonu olarak kabul edilen MÖ 4900 civarında terk edilmiş olabileceği düşünülmüştür (Erdoğan, 2018). Ancak birkaç çukurdan elde edilen bulgular, MÖ 4900-4500 arasında yerleşmenin kısmen kullanılmış olabileceğini düşündürmüştür (Derici ve Gürçal, 2021). Bu kültür katıyla ilişkilendirilen kalıntılar önceki döneme oranla daha kısıtlı alanda izlenebilmiştir.

Resim 7. Orta Kalkolitik Dönem'e ait Bina 6 ve Bina 7 (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

II. Kültür Katı'na ait mimari kalıntılara yerleşmenin batı ve doğu tarafında kazılan iki ayrı alanda ulaşılmıştır. Yerleşmenin batısında kazılan bina (Bina 1) 6 x 5 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı, sıkıştırılmış toprak tabanlı, kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş, tek odalı ve tek katlıdır. Korunan temellerden anlaşıldığı kadarıyla binanın duvarları onarım geçirmiştir. Güney taraftaki girişi, yaklaşık 1 metrelik küçük bir koridor ile iç mekâna uzanır. İç mekân düzenlemesine bakıldığında kuzeybatı köşede taştan yapılmış, dikdörtgen şekilli ve duvara bitişik bir platform bulunur. Yaklaşık 1.45 x 0.75 m. ölçülerinde ve tabandan 40 cm. kadar yükseltılarak oluşturulmuştur. Platformun çevresinde havan ve öğütme taşı gibi *in situ*

buluntular ele geçmiştir. Binada, ayrıca büyük boyutlu bir depolama kabı da *in situ* olarak bulunmuştur. Batı tarafında birbirine bitişik iki avlu bulunur. Avlular, apsis şeklinde duvarları ile yarı oval görünümündedir ve tek sıra taşlarla çevrelenmiştir.

II. Kültür Katı'na ait diğer binalar (Bina 6 ve Bina 7) yerleşmenin doğusuna yakın bir alanda kazılmıştır (Resim 7). Bitişik olarak inşa edilmişlerdir ve ortak duvarları paylaşırlar. Her ikisi de dikdörtgen planlı ve kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Bina 6, 7 x 5 m. ölçülerinde iken, Bina 7, 7 x 5.5 m. ölçülerindedir. İki binanın de tabanı sıkıştırılmış toprakla oluşturulmuştur. Girişleri güney taraftadır. Bina 6, iç mekânda bölünmüş olsa da duvarların yapısından yalnızca birkaç sıra yükseltilmiş olabilecekleri anlaşılmıştır. Dolayısıyla odalara ayrılmış bir binadan ziyade belirli faaliyetler için sınırların belirlendiği bir bina görünümü sergiler. Taştan yapılmış dikdörtgen şekilli platform kuzey batı köşeye ve kuzey duvarına bitişik yapılmıştır. Çevresinde havan, öğütme taşları ve büyük boyutlu depolama kaplarına ait parçalar ele geçmiştir. Batı taraftaki Bina 7'nin iç düzenlemesi de II. Kültür Katı'nın diğer iki binası ile benzerdir. Platform yine kuzeybatı köşededir. Platform, havan ve öğütme taşlarının birlikteliği burada da görülür. Gene büyük boyutlu depolama kaplarına ait parçalar bulunmuştur. Binanın batı tarafında etrafı tek sıra taşlarla çevrelenmiş ve binaya bitişik bir avlu tespit edilmiştir. Avlunun güney tarafında tabandan hafif yükseltilerek oluşturulmuş, yaklaşık 2 x 2 m. ölçülerinde ve yarım ay biçiminde taşlarla çevrili bir alan bulunur. Bu alanda ele geçen işlenmiş ve yarı işlenmiş taş aletler, ışık olarak kullanılmış olabileceğini düşündürür. Avluda, ayrıca depolama amaçlı kullanım görmüş olabilecek, etrafı küçük boyutlu taşlarla çevrelenmiş 1x1 m. ölçülerinde ve yuvarlak planda bir mimari öge ele geçmiştir.

II. Kültür Katı çukurları, III. Kültür Katı'na ait Bina 11'in dolgusunda bulunmuştur. İki çukur da III. Kültür Katı çukurlarına oranla daha geniş ölçülere sahiptir. Bunlardan birisi tümüyle sıvalıyken, diğeri kısmen sıvalıdır. Sıvalı olan çukur binanın taban seviyesinde sona ererken, diğeri bina tabanının yaklaşık 50 cm. kadar altına iner. Doldurulma biçimleri ve malzeme içerikleri III. Kültür Katı çukurları ile benzerdir. Çukurların tarihlenmesi çanak çömlek örneklerinden yola çıkılarak yapılmıştır. Orta Kalkolitik Dönem'de Batı Anadolu'da yaygın olarak izlenen Kumtepe IA / Beşik Sivritepe Kültürü ile ilişkili örneklerin yanı sıra Uğurlu'nun II. Kültür Katı'nda ortaya çıkan formlar bir arada bulunmuştur. Ayrıca Batı Anadolu ve Doğu Ege adalarında MÖ 5. binyılda yaygın olarak izlenen perdah bezemeli çanak çömlek örnekleri ve III. Kültür Katı için karakteristik olan kulakçıklı kap formları da ele geçmiştir (Derici ve Gürçal, 2021). Bu çukurların, Uğurlu yerleşmesinde MÖ 4900-4500 yılları arasındaki iskân boşluğunu doldurduğu anlaşılmaktadır.

II. Kültür Katı çanak çömleğinin tamamı el yapımıdır ve açık siyah, gri, kırmızı ve devetüyü rengi mallar ile karakterizedir (Resim 8). Kaba malların oranı ince mallara göre daha fazladır. Bir önceki dönemde görülen kutu kaplar ve kulak biçimli tutamakları olan kaplar II. Kültür Katı'nın başlarında izlenirken, sonlarına doğru (MÖ 4500-4300) ortadan kalkar. Ayrıca düğme biçimli kulplar da ortadan kalkmıştır. Mahmuz kulplar ise değişerek devam eder. Perdah ve beyaz boya bezemenin yanı sıra burma, sepet ve lades biçimli kulplar da ilk kez bu dönemde ortaya çıkar. Erken Kalkolitik Dönem'in omurgalı kase formları ortadan kalkarken, içe dönük ağızlı keskin profilli ve dışa çıkıntılı ağızlı kaseler ilk kez görülür. İnsan yüzü betimli bir kap parçası üniktir (Erdoğan, 2018, 2012).

Resim 8. Orta Kalkolitik Dönem çanak çömlek örnekleri (Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Arşivi)

Çakmaktaşı, bu dönem için de yontmataş teknolojisinin birincil hammaddesidir. Üretim tekniğinde Erken Kalkolitik Dönem'e göre belirgin bir farklılık gözlenmez. Yongaların oranı dilgilere göre çok daha fazladır. Delicilerin oranında azalma söz konusudur. Az sayıdaki büyük boyutlu sırtlı parçalar ise karakteristiktir. Balkan kökenli bal rengi çakmaktaşıdan yapılmış bıçaklar bu aşamada da görülmeye devam eder (Erdoğu, 2014). Bu dönemde ele geçen obsidiyenlerin neredeyse tamamı Melos Adası'ndaki kaynaklardan sağlanmıştır. Obsidiyenden yapılmış aletlerin büyük çoğunluğu prizmatik dilgilerden oluşur ve baskı düzelti tekniği ile çıkartılmıştır (Milić, 2016). Bunların dışında kaynakları ada dışında olan mermerden yapılmış buluntulara da rastlanır.

II. Kültür Katı figürinleri geniş kalçalar, kısaltılmış kollar, hafifçe daralan silindirik boyunlar gibi özellikler sergiler. Kuzey Ege'deki yerleşmelerde bulunmuş örneklerle benzerlikler görülür (Gemici, 2018). İdol tarzı figürinler ilk kez ortaya çıkar. Bu kültür katının kemik aletleri, hem sayısal hem de çeşitlilik açısından daha sınırlıdır. Alet kalitesinde de bir düşüş söz konusudur. Sivri uçlu aletler en yaygın alet tipidir. Bızlar nispeten daha azdır (Paul ve Erdoğu, 2017). Boncuk, pendant ve bilezik gibi nesnelere ağırlıklı olarak deniz kabuklularından

yapılmıştır. Bunların arasında Spondylus'dan yapılanların oranı daha fazladır. Kesin kanıtlar olmamakla birlikte, bu tür nesnelere yerleşmede üretilmiş olabileceği de düşünülür (Baysal ve Erdoğan, 2014).

II. Kültür Katı'nda kazılan alanlarda yapılan flotasyon çalışmalarında henüz herhangi bir bitki veya tahıl kalıntısına rastlanmamıştır. Buna karşın tahılın öğütülmesiyle ilişkili öğütme taşı gibi buluntuların yaygınlığı, tarımsal üretimin besin ekonomisinin önemli bir parçası olduğuna işaret eder. Büyük oranda evcil olmak üzere hayvan kemikleri de yaygın olarak ele geçmiştir. Ancak bunlar üzerinde henüz herhangi bir zooarkeolojik inceleme yapılmamış olduğu için tümüyle tanımlanamamıştır. Deniz kabukları da oldukça yaygın bir buluntu grubudur. *Cerastoderm aglaucum* ve *Patella* türü yumuşakçalar en yaygın türlerdir. III. Kültür Katında oldukça yoğun tüketildiği anlaşılan *Mytilus gallaprovincialis* türü ise bu dönemde oldukça az sayıdadır.

Değerlendirme

Uğurlu'nun III. Kültür Katı ile temsil edilen ve Anadolu kronolojisinde MÖ 5500-4900 arasına tarihlendirilmiş olan Erken Kalkolitik Dönem'de mimaride ve materyal kültüründe önemli değişiklikler olduğu görülür. Ancak bu değişiklikler yaklaşık 150-200 yıla yayılan bir geçiş sürecine işaret eder. Neolitik-Kalkolitik geçişi olarak tanımlanan MÖ 5500-5300 arası süreçte bir önceki Geç Neolitik Dönem'in etkileri görülmeye devam eder. Bu durum, özellikle de çanak çömlek teknolojisinde belirgindir. MÖ 5300 sonrasında ise çanak çömleklerde ve mimaride önemli değişiklikler gözlenir. Çanak çömlekler üzerinde izlenen Neolitik etkiler tümüyle ortadan kalkmıştır. Adaya özgü formlar ortaya çıkar. Önceki dönemde çanak çömleklerde görülen Anadolu etkileri bu dönem için söz konusu değildir. Balkan etkileri görülse de büyük oranda adaya özgü bir kültürden bahsetmek mümkündür. Çanak çömleklere paralel olarak mimarinin de tümüyle değiştiği anlaşılır. Yaklaşık olarak MÖ 5300'den sonra hem bitişik hem de bağımsız inşa edilmiş binalar görülmeye başlanır. Geç Neolitik dönemin nispeten küçük boyutlu, oval ve dikdörtgen form özellikleri sergileyen tek odalı binalarının yerini, daha büyük ölçekli, çok ve tek odalı binalar almıştır. Bitişik nizamda ve eklenerek zamanla genişleyen bina grupları bu dönemde ortaya çıkar. Bazı binalarda avlular görülmeye başlanır. Çukur kazma geleneği ise Geç Neolitik sonundan Orta Kalkolitik Dönem'in başlarına kadar süreklilik gösteren bir uygulamadır ve büyük oranda benzer şekilde devam etmiştir. Uğurlu'nun Erken Kalkolitik dönem mimarisi, inşa tekniği ve bina formları açısından Troas Belgesi'ndeki Gülpınar II ile bazı benzerlikler göstermektedir. Ayrıca Uğurlu'daki kil sıvalı çukurların benzerlerine Gülpınar II yerleşiminde de rastlanmıştır (Takaoğlu, 2006). Ancak Uğurlu yerleşim düzeni itibariyle oldukça farklıdır ve kamusal binalar ile konut binalarının birbirinden ayrı olduğu bir düzen vardır.

Besin ekonomisi büyük oranda Geç Neolitik Dönem'le benzer olsa da bazı evcil hayvan türlerinin daha yoğun tüketimi söz konusudur. Ayrıca bazı bitki türlerinin de ilk kez bu dönemde tarıma alındığı anlaşılır. Alet teknolojisinde ise mimaride ve çanak çömlek geleneğinde olduğu gibi köklü bir değişim görülmez. Yontma ve sürtme taş endüstrisi büyük oranda yerel kaynaklardan sağlanmıştır. Obsidiyen, bal rengi çakmaktaşı, mermer, jedait ve nefrit gibi nesnelere varlığı Balkanlar, Anadolu ve Ege adaları ile geniş çaplı iletişim ağının kurulmuş olduğuna işaret eder. Kemik aletlerin türlerinde ve üretiminde farklılıklar görülür. Figürinlerin ise çanak çömleklerde olduğu gibi çoğunlukla yerel özellikler sergilediği anlaşılır.

Hem mimari ve yerleşim düzeni hem de materyal kültürü ile ilgili verilerden hareketle, Uğurlu'nun Erken Kalkolitik Dönem'i için nerdeyse tümüyle yerel ve kendi dinamikleri içinde gelişim gösteren bir kültürden bahsetmek mümkündür.

MÖ 4900-4300 arasına tarihlendirilen Orta Kalkolitik Dönem erken ve geç olarak iki evreye ayrılabilir. Çukurlarla temsil edilen ve çanak çömlek örnekleriyle tanımlanmış olan erken evre Erken-Orta Kalkolitik geçişi olarak tanımlanabilir (MÖ 4900-4500 arası). Bu aşamada Erken Kalkolitik Dönem'in etkileri görülmeye devam eder. Ancak yerleşmenin iskânına dair veri sağlanamamıştır. Bununla birlikte bir yeri terk etmenin sosyal birlikteliği tehdit eden bir eylem olduğu ve terk etmeyi takip eden süreçte yerleşim üzerinde sosyal birlikteliğin sağlanması amacıyla bir takım hatırlatıcı aktivitelerin düzenlenebileceği ileri sürülmüştür. Çukurlar da kimlik ve hafıza oluşturma girişimi olarak görülen bu tür aktivitelerin araçları olarak yorumlanmıştır (Pollard, 1999). Dolayısıyla II. Kültür Katı çukurlarının bu tür bir aktivitenin parçası olabileceği de düşünülebilir. Bu durumda çukurların yerleşmenin terk edildiği Erken Kalkolitik Dönem'in hemen sonrasında bir yere tarihlendirilmesi mümkündür. Ayrıca Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'e özgü çanak çömlek parçalarının bir arada bulunmuş olması da bunu destekler niteliktedir. Çukurlardan sağlanan veriler, her ne kadar MÖ 4900-4500 arasındaki zaman diliminde yerleşmenin tümüyle terk edilmemiş olduğunu ortaya koysa da neler olduğunu tümüyle anlamak için yetersizdir.

Uğurlu'da Orta Kalkolitik Dönem'in ikinci ve geç evresi daha iyi anlaşılmıştır. MÖ 4500-4300 yıllarına tarihlenen bu süreçte mimarinin ve çanak çömlek geleneğinin tümüyle değiştiği anlaşılmıştır. Mimaride standartlaşma söz konusudur. Binaların boyutları ve iç düzenlemeleri tümüyle benzerdir. Boyutları küçülmüştür ve tamamı tek odalıdır. Erken Kalkolitik Dönem mimarisinde izlenen yoğun kil sıva uygulaması bu dönemde görülmez. Binaların tümünde tabanlar sıkıştırılmış toprak ile oluşturulmuştur. Ayrıca ocak ve fırın gibi unsurlara da rastlanmamıştır. Girişler önceki dönemde olduğu gibi güney taraftadır ve mimaride taş malzeme kullanımı devam eder. Bu döneme ait bulgular, yerleşmenin yalnızca belli alanlarının kullanılmış olabileceğine işaret eder. Dolayısıyla önceki döneme oranla daha küçük ve binaların mesafeli konumlandırıldığı bir yerleşim düzeninden bahsedilebilir.

Uğurlu'nun Orta Kalkolitik Dönem'e tarihli II. Kültür Katı'ndan sağlanan veriler her ne kadar Batı Anadolu ile kültürel ilişkilerin varlığına işaret etse de büyük oranda yerel olarak gelişim göstermiş bir geleneğe işaret etmektedir. Çanak çömleklerde Kumtepe IA-Beşik-Sivritepe Kültürü ile bazı benzerlikler olsa da Batı Anadolu Orta Kalkolitik Dönem'e tarihli yerleşmelerden bilinen bazı karakteristik ve yaygın kap formları Uğurlu'da görülmez (örn. *cheese pot* tipi kaplar). Önceki döneme ait kap formları tümüyle ortadan kalkmış ve bir kısmı adaya özgü yeni formlar ortaya çıkmıştır. Taş alet teknolojisi büyük oranda önceki dönemle benzerdir. Bu dönemin besin ekonomisine dair veri sağlanmamıştır. Ancak evcil hayvan ve tarımsal üretimin yaygın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte komşu bölgelerle kurulan iletişim ağları bu dönemde de devam eder. Obsidiyen örneklerinin neredeyse tamamı Melos kökenlidir. Mermerin ise Batı Anadolu ya da Ege'deki kaynaklardan sağlanmış olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte Kulaksızlar Mermer Atölyesi ile ilişkilendirilen ve Kumtepe, Gülpınar, Beşik-Sivritepe, Alacalıgöl, Hanaytepe gibi Troas yerleşimlerinde benzerleri görülen sivri dipli konik mermer kaplar Uğurlu'da yoktur (Blum, Aslan, Uysal, Kirschner ve Kraus, 2011; Takaoğlu 2002). Figürinler ise Kuzey Ege ile benzer özellikler sergilemektedir, fakat Kilya türü figürinlere rastlanmamıştır. Uğurlu II. Kültür Katı mimarisine bakıldığında inşa tekniği açısından Teselya, Ege Adaları ve Troas Belgesi'ndeki yerleşimlerle bazı

benzerlikler görülse de standartlaşmış bina formları ve yerleşim düzeni itibariyle oldukça farklıdır. Bu veriler dikkate alındığında, her ne kadar çevre kültürlerle bir etkileşim söz konusuysa da Uğurlu'nun Orta Kalkolitik Dönem'i için büyük oranda yerel bir kültürden söz edilebilir.

Sonuç

Uğurlu'nun Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik Dönem kültür katları arasında belirgin farklılıklar söz konusudur. İki dönem arasındaki bu farklılıklar özellikle mimaride, yerleşim düzeninde ve çanak çömlek geleneğinde belirgindir. Ancak bu, zamana yayılan bir değişimdir ve daha çok MÖ5300'den sonra belirgin hale gelir. Bu tarihten sonra izlenen kültür, büyük oranda adaya özgüdür ve özellikle de Anadolu'dan tümüyle ayrılır. Balkan kültürlerinin etkisi görülse de yaygın değildir. Bununla birlikte besin ekonomisinde tarımsal ürünler, evcil hayvan ve denizel ürünler önemli bir yer tutar. Alet teknolojisinde farklılıklar görülse de çoğunlukla benzer kalır. Balkanlar, Anadolu ve Ege adaları ile iletişim ağlarının olduğu anlaşılmıştır.

Daha önceki çalışmalarda iskân boşluğu olarak belirtilmiş olan MÖ 4900-4500 arası sürece dair kanıtlar, yerleşmede iskân olmasa da belirli alanlarda çeşitli etkinliklerin sürmüştüğüne işaret eder. Bu nedenle de tümüyle eylemsiz bir süreç olarak tanımlanmamalıdır. Bu aşamadan elde edilen bulgular, Erken Kalkolitik Döneme ait özelliklerin de devam ettiğini göstermiştir. II. Kültür Katı çukurları yaklaşık olarak MÖ 4900 sonrasında bir yere tarihlendirilebilir. Dolayısıyla çukurla temsil edilen bu süreci Erken-Orta Kalkolitik geçişi olarak tanımlamak da mümkündür. Yerleşmede iskânın tekrar görülmeye başladığı MÖ 4500-4300 arasındaki süreçte mimari ve çanak çömlek başta olmak üzere birçok kültür unsurunda köklü değişiklikler görülür. Erken ve Orta Kalkolitik dönemler arasında taş alet teknolojisinde, iletişim ağlarında ve besin ekonomisinde benzerlikler görülürken, mimaride, yerleşim düzeninde ve çanak çömlek geleneğinde köklü bir değişim olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesi MÖ 6. ve MÖ. 5. binyıllarda bölgede izlenen kültürel değişim/dönüşüm süreçleriyle ilgili önemli veriler sunmuştur. Yerleşmeden elde edilen veriler, Neolitik-Kalkolitik geçiş sürecindeki dönüşümün zamana yayılarak gerçekleştiğini ve sürecin tamamlanmasıyla büyük oranda yerel bir kültürün oluştuğunu ortaya koymuştur. MÖ 4900 sonrasındaki süreçte ise çevre kültürlerle etkileşimin artmış olduğu görülse de büyük oranda yerel bir kültürden bahsedilebilir.

Kaynakça

- Atıcı, L., Birch, P. E. S., & Erdoğan, B. (2017). Spread of domestic animals across Neolithic western Anatolia: New zooarchaeological evidence from Uğurlu Hoyuk, the Island of Gökçeada Turkey. *PLOS ONE*, 12. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0186519>
- Baysal, E., & Erdoğan, B. (2014). Frog in the pond: Gökçeada (Imbros), an Aegean stepping-stone in the Chalcolithic use of Spondylus shell. *Proceedings of the Prehistoric Society*, 80, 363-378. DOI: 10.1017/ppr.2014.13
- Blum, S. (2014). The Middle Chalcolithic cultural sequence of the Troad (Northwest Anatolia): Chronological and interregional assesment. B. Horejs & M. Mehofer (Ed). *Western Anatolia Before*

- Troy: Proto-Urbanisation in the 4th Millenium BC* içinde (s. 125-156). Vienna: Austrian Academy of Sciences Press.
- Blum, S. W. E., Aslan, R., Uysal, F. E., Kirschner, S., & Kraus, S. (2011). Archäologische untersuchungen zur voreisenzeitlichen kultursequenz des Bozköy-Hanaytepe, Nordwesttürkei. *Studia Troica*, 19, 119-178.
- Boyadziev, Y. D. (1995). Chronology of prehistoric cultures in Bulgaria. D. W. Bailey & I. Panayotov (Ed). *Prehistoric Bulgaria: Monographs in World Archaeology* 22 içinde (s. 149-191). Madison, WI: Prehistory Press.
- Boz, B., & Erdoğan, B. (2019). The 6th millennium BC burial pit in Uğurlu on the Island of Gökçeada, Turkey. *Antiquity*, 369, 1-5. DOI: 10.15184/aqy.2019.54
- Çevik, Ö., & Erdoğan, B. (2019). Multiple faces of changes in 5600/5500 cal. BC Anatolia and Thrace. *Anatolica*, XLV, 1-16.
- Çevik, Ö., & Erdoğan, B. (2020). Absolute chronology of cultural continuity, change and break in Western Anatolia between 6850-5480 cal. BC: The Ulucak Höyük case. *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, 20(1), 77-92. DOI: 10.5281/zenodo.3605670
- Darcque, P., Koukouli-Chrysanthaki, H., Malamidou, D., Tsirtsoni, Z., Lespez, L. & Germain-Vallée, C. (2014). The impact of environmental changes on the Neolithic Settlement of Dikili Tash (Northern Greece). G. Touchais, R. Laffineur & F. Rougemont (Ed). *Physis, L' environnement Naturel et la Relation Homme-Milieu dans le Monde Egéen Protohistorique, Aegaeum* 37, s. 425-434.
- Demoule, J. P., & Perlès, C. (1993). The Greek Neolithic: A New Review. *Journal of World Prehistory*, 7(4), 355-416.
- Derici, Y. C., & Gürçal, E. (2021). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesi Kalkolitik Dönem perdah bezemeli çanak çömlekleri. *Cedrus*, 9, Baskıda.
- Derin, Z. (2011). Yeşilova Höyük. R. Krauß (Ed). *Beginnings-New Research in the Appearance of the Neolithic Between Northwestern Anatolia and the Carpathian Basin. Menschen-Kulturen-Traditionen* içinde (s. 95-106). Rahden: Studien aus den Forschungsclustern des Deutschen Archäologischen Instituts 1.
- Derin, Z., & Caymaz, T. (2018). The Chalcolithic period at Yeşilova Höyük. S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic & T. Takaoğlu (Ed). *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC* içinde (s. 499-505), Oxford: Oxbow Books.
- Derin, Z., Ay, F., & Caymaz, T. (2009). İzmir'in prehistorik yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2005-2006 yılı çalışmaları. *Arkeoloji Dergisi*, XIII, 7-58.
- Dirican, M., Atakuman, Ç., Biler, C. N., & Erdoğan, B. (2017). Uğurlu Höyük -Gökçeada'da bulunan Neolitik ve Kalkolitik Dönem seramik ve taş buluntuları üzerinde ilk arkeometrik gözlemler. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 33(2), 121-128.
- Efstratiou, N., Fumanal, M. P., Ferrer, C., Urem-Kotsos, D., Curci, A., Tagliacozzo, A., Stratouli, G., Valamoti, S. M., Ntinou, M., Badal, E., Madella, M., & Skourtopoulou, K. (1998). Excavations at the Neolithic settlement of Makri, Thrace, Greece (1988-1996): A Preliminary Report. *Saguntum*, 31, s. 11-62.
- Erdoğan, B. (2011). A preliminary report from the 2009 and 2010 field seasons at Uğurlu on the Island of Gökçeada. *Anatolica*, XXXVII, 45-65.

- Erdoğu, B. (2012). Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da tarih öncesi dönemlere ait yeni bir yerleşme. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 1-16.
- Erdoğu, B. (2014). Gökçeada Uğurlu archaeological project a preliminary report from the 2011 2013 field seasons. *Anatolica*, XL, 157-178.
- Erdoğu, B. (2018). The Neolithic to Chalcolithic transition on the Island of Gökçeada (Imbros). S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic & T. Takaoğlu (Ed). *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC* içinde (s. 367-372). Oxford: Oxbow Books
- Erdoğu, B., & Çevik, Ö. (2015). Batı Anadolu kronolojisi ve terminolojisi: Sorunlar ve öneriler. *Apad* 1, 29-45.
- Erdoğu, B., & Çevik, Ö. (2020). Kıyı Batı Anadolu'nun kronolojisi ve terminolojisinin yeniden değerlendirilmesi. *Arkeoloji Dergisi*, 25, 45-66.
- Erkanal, H. (1998). 1996 Liman Tepe kazıları. *KST*, 19(1), 379-398.
- Felsch, R. C. S. (1988). *Das Kastro Tigani. Die spätneolithische und chalkolithische Siedlung*. Samos II. Bonn: Rudolf Habelt
- Filipović, D., Obradović, Đ., & Tripković, B. (2017). Plant storage in Neolithic Southeast Europe: synthesis of the archaeological and archaeobotanical evidence from Serbia. *Vegetation History and Archaeobotany*, 27, 31-44. DOI: 10.1007/s00334-017-0638-7
- Gabriel, U., Aslan, R., & Blum, S. W. E. (2004). Alacalıgöl: Eine neuentdeckte siedlung des 5. Jahrtausends V.Chr. in der Troas. *Studia Troica Band 14*, s. 121-133, Mainz: Philipp von Zabern.
- Gemici, H. C. (2018). *The world of figurines in the Neolithic And Early Chalcolithic north Aegean: The case of Uğurlu Höyük-Gökçeada*. (Master Thesis, Middle East Technical University, Ankara). Retrieved from <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/27290>
- Guilbeau, D., & Erdoğu, B. (2011). Des "lames de Karanovo" dans le site néolithique d'Uğurlu (île de Gökçeada, Turquie). *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 135(1), 1-19. DOI: 10.3406/bch.2011.7824
- Günel, S. (2018). The prehistoric culture in Çine-Tepecik and its contribution to the archaeology of the region, S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic, T. Takaoğlu (Ed). *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area During the 5th and 4th Millennia BC* içinde (s. 538-547). Oxford: Oxbow Books.
- Gürçal, E., & Ulubey, A. (2020). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik yerleşmesi Kalkolitik Çağ mimarisinde sıva kullanımı. *Arkeoloji ve Sanat*, 163, 39-46.
- Hood, S. (1981). *Chios. Prehistoric Emporio and Ayio Gala. vol. I*. Oxford.
- Horejs, B. (2017). The Çukuriçi Höyük research project. B. Horejs (Ed). *Çukuriçi Höyük 1: Anatolia and the Aegean from the 7th to the 3rd Millennium BC* içinde (s. 11-26). Oriental and European archaeology 5, Vienna: Austrian Academy of Sciences.
- Jiménez-Jáimez, V., & Suárez-Padilla, J. (2019). Understanding pit sites: Storage, surplus and social complexity in prehistoric Western Europe. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 27(4), 799-835. DOI: 10.1007/s10816-019-09429-7
- Karamurat C., Atakuman Ç., & Erdoğu B. (2021), Digging pits and making places at Uğurlu during the sixth millennium BC. *Oxford Journal of Archaeology*, 40(1), 1-20. DOI: 10.1111/ojoa.12209

- Kloukinas, D. (2014). *Neolithic building technology and the social context of construction practices: the case of Northern Greece*. (Doctoral dissertation, School of History, Archaeology and Religion Department of Archaeology and Conservation, Cardiff University). Retrieved from <http://orca.cf.ac.uk/69069/>
- Korkut, T., Işın, G., & Takaoğlu, T. (2017). Cave habitations in Chalcolithic Lycia. The case of Tavabasi Cave at Tlos. S. Dietz, F. Mavridis, Ž. Tankosić, & T. Takaoğlu (Ed). *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC* içinde (s. 551-58), Oxford: Oxbow Books.
- Korkut, T., Işın, G., Takaoğlu, T., & Özdemir, B. (2015), Tlos Antik Kenti yakınlarındaki Tavabaşı Mağarası kaya resimleri, *Tüba-Ar*, 18, 37-49.
- Korkut, T., Takaoğlu, T., & Sezgin, K. (2019). Pre-Classical Habitation at Tlos, Lycia. *Adalya*, 22, 25-44.
- Kuijt, I. (2002). Keeping the peace: ritual, skull caching, and community integration in the Levantine Neolithic. I. Kuijt (Ed). *Life in Neolithic Farming Communities Social Organization, Identity, and Differentiation* içinde (s. 137-164), USA: Kluwer Academic Publishers.
- Lamb, W, (1932), Schliemann's prehistoric sites in the Troad. *PZ*, XXIII, 111-131.
- Milić, M. (2016). *Obsidian exchange and societies in the Balkans and the Aegean from the late 7th to 5th millennia BC*. (Doctoral dissertation, Institute of Archaeology University College London). Retrieved from <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1477490/>
- Nikolaidou, M., Elster, E.S., Renfrew, J. M. (2013). Sitagroi in 2013: a fresh evaluation of wild resource exploitation during the Neolithic and Early Bronze Age. *Backdirt: Annual Review*. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology at UCLA, 54-69.
- Özdemir, A., & Bamyacı, O., B. (2018). Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'de Batı Anadolu'da tekstil üretimi: Gülpınar buluntusu ağırşakların işlevlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 1-14.
- Özdoğan, M. (2011). Eastern Thrace: The contact zone between Anatolia and the Balkans. S. Steadman & G. McMahon (Ed). *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: 10,000-323 BCE* içinde (s. 657-682), Oxford: Oxford University Press.
- Paul, J. W., & Erdoğan B., (2017). An examination of the worked bone and antler assemblage at Ugurlu (Gökçeada, Turkey). *Documenta Praehistorica*, XLIV, 368-385.
- Pollard, J. (1999). These places have their moments: thoughts on settlement practices in the British Neolithic. J. Brück & M. Goodman (Ed). *Making Places in the Prehistoric World: Themes in Settlement Archaeology* içinde (s. 76-93), London: UCL Press.
- Reingruber, A., Toufexis, G., Kyparissi-Apostolika, N., Anetakakis, M., Maniatis, Y., & Facorellis, Y. (2017). Neolithic Thessaly: radiocarbon dated periods and phases. *Documenta Praehistorica*, 44, 34-53.
- Sagona, A., & Zimansky, P. (2009). *Ancient Turkey*. New York: Routledge.
- Sağlamtimur, H., & Ozan A. (2012). Ege Gübre Neolitik yerleşimi. A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz & G. Polat (Ed). *Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıları* içinde (s. 223-241), İzmir: Ege Üniversitesi.
- Sampson, A. (2002). *The Neolithic Settlement at Ftelia, Mykonos*. Rhodes: Univ. of the Aegean.

- Sampson, A. (2008). From the Mesolithic to the Neolithic: new data on Aegean prehistory. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Sahoglu & R. Tuncel (Ed). *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age* içinde (s. 503-516), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Schoop, Ulf-Dietrich. (2014). Weaving society in Late Chalcolithic Anatolia: textile production and social strategies in the 4th millennium BC. B. Horejs & M. Mehofer (Ed). *Western Anatolia Before Troy Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?* içinde (s. 421-446). Vienna: Austrian Academy of Sciences Press.
- Seeher, J. (1988). Antalya Yakınlarında Karain Mağarasındaki Kalkolitik Çağ Buluntuları. *AST*, 5(2), 221-238.
- Sørensen, L., Pétrequin, P., Pétrequin, A.-M., Errera, M., Horejs, B., & Herbaut, F. (2017). Les limites sud-orientales des jades alpins (Grèce et Turquie). P. Pétrequin, E. Gauthier & A. M. Pétrequin (Ed). *Jade: Objets-signes et interprétations sociales des jades alpins dans l' Europe néolithique* içinde (s. 491-520). Tome 3, Centre de Recherche Archéologique de la Vallée de l' Ain, Presses universitaires de Franche-Comté.
- Sperling, J. (1976). Kum Tepe in the Troad. Trial excavation, 1934. *Hesperia*, 45, 305–364.
- Takaoğlu, T. (2002). Chalcolithic marble working at Kulaksızlar in Western Anatolia. *TÜBA-AR*, 5, 71-94.
- Takaoğlu, T. (2005). A Chalcolithic marble workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: an analysis of production and craft specialization. *British Archaeological Reports*, Vol. 1358, Oxford: Arcaepress.
- Takaoğlu, T. (2006). The Late Neolithic in the Eastern Aegean: excavations at Gülpınar in the Troad. *Hesperia*, 75, 289-315. DOI: 10.2972/HESP.75.3.289.
- Takaoğlu, T. (2017). Middle Chalcolithic finds from Dağdere in the Akhisar/Manisa Region. *Anadolu/Anatolia*, 43, 1-14.
- Takaoğlu, T., & Özdemir, A. (2018). The Middle Chalcolithic period in the Troad: A new look from Gülpınar. S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic & T. Takaoğlu (Ed). *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC* içinde (s. 479–90). Oxford: Oxbow Books.
- Tsirtsoni, Z. (2016). The chronological framework in Greece and Bulgaria between the late 6th and the early 3rd millennium BC and the “Balkans 4000” project. Z. Tsirtsoni (Ed). *The Human Face of Radiocarbon: Reassessing Chronology in Prehistoric Greece and Bulgaria, 5000-3000 cal BC. Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée* 69 içinde (s. 13-39). Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée.
- Tuncel, R., & Şahoğlu, V. (2018). The Chalcolithic of coastal Western Anatolia: a view from Liman Tepe, İzmir. S. Dietz, F. Mavridis, Ž. Tankosić, & T. Takaoğlu (Ed). *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC* içinde (s. 513-529). Oxford: Oxbow Books.
- Valamoti, S. (2014). *Report on the 2014 flotation samples from Uğurlu, Gökçeada/Imbroz*. Unpublished Report.
- van der Plicht, J., Akkermans, P. M. M. G., Nieuwenhuyse, O., Kaneda, A., & Russell, A. (2011). Tell Sabi Abyad, Syria: Radiocarbon chronology, cultural change, and the 8.2 ka event. *Radiocarbon*, 53(2), 229-43.

Covid-19 Kriz Sürecinin Çalışan Motivasyonuna Etkilerinin Belirlenmesi: Bir İşletmede İnsan Kaynakları Uygulamaları

Gülşen Sarı Gerşil^{a, b}, Gülsüm Yüksel Şentürk^c

Özet

Covid-19 Salgını günümüzün en büyük krizi olarak ifade edilmektedir. Kriz süreçlerinde işletmede çıkabilecek sorunlardan en çok etkilenen kesim insan kaynağıdır. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konuya ilişkin ayrıntılı bir literatür incelemesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise, Ege Bölgesi'nde Metal Sektöründe faaliyetini sürdüren ve 285 kişinin çalıştığı bir işletmede anket yapılmıştır. Covid-19 tedbirlerine yönelik uygulamanın amacı, çalışanların insan kaynakları yönetimi tarafından alınan tedbirler sonucunda motivasyon düzeylerinin belirlenmesidir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS ve MS Office Excel programları kullanılmıştır. Değerlendirmede işletme çalışanlarının genel motivasyonlarının yaklaşık %63 oranında orta düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak özellikle takdir görme ve önemsenme konularında çalışanların daha fazla beklenti içinde oldukları görülmektedir. Katılımcıların çalışana yaklaşım konusundaki memnuniyet seviyeleri çalışma koşullarına göre daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler

Kriz yönetimi
İnsan Kaynakları Yönetimi
Salgın
Çalışan Motivasyonu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.03.2021

Kabul Tarihi: 24.09.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.889788

Determining the Effects of the Covid-19 Crisis Process on Employee Motivation: Human Resources Practices in a Company

Abstract

The Covid-19 outbreak is expressed as the biggest crisis of today. The most affected by the problems that may arise in the business during the crisis processes is the human resources. This situation can negatively affect the motivation of the employees. This study consists of two parts. In the first chapter, a detailed literature review has been made on the subject. In the second part, a survey was conducted in an enterprise operating in the Metal Sector in the Aegean Region and employing 285 people. The purpose of the application for Covid-19 measures is to determine the motivation levels of the employees as a result of the measures taken by the human resources management. SPSS and MS Office Excel programs were used to evaluate the obtained data. In the evaluation, it is seen that the general motivation of the company employees is approximately 63% at a moderate level. However, it is observed that employees have more expectations, especially in matters of appreciation and being cared for. Participants' level of satisfaction with their approach to employees is higher than their working conditions.

Keywords

Crisis Management
Human Resources Management
Pandemic
Employee Motivation

About Article

Received: 02.03.2021

Accepted: 24.09.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.889788

^a gulsen.gersil@cbu.edu.tr.

^b Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF/ÇEEİ, ORCID No: 0000-0002-2939-4774.

^c MCBU/SBE Yük. Lis, gulsum.yukselsenturk@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4901-8637.

Giriş

Covid-19 salgını ile ortaya çıkan kriz gerek çalışma hayatında gerekse toplumsal yaşamda önemli değişimleri ve düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. İnsanların alışkanlıkları nedeniyle bu düzenlemelere adaptasyon sağlamalarında zorluklarla karşılaşmıştır. 2020 yılının başlarından itibaren içinde bulunduğumuz yeni sürece tüm dünyada uyum sağlama zorunluluğu insanları psikolojik ve ekonomik olarak zorlamıştır. Bu bağlamda, insanlar hayatta kalmanın ve sosyalleşmenin ne kadar önemli olduğunun farkına varmışlardır. Otoriteler tarafından bu sürecin daha uzun süre devam edeceğinin sinyalleri verilmektedir. Ülkeler salgının etkileriyle mücadele etmek için sosyal politika uygulamaları ve destek programlarını devreye sokarak gerek ekonomik gerekse çalışma hayatında ortaya çıkan sorunlarla başa çıkmaya çalışmışlardır. Tüm dünya ülkeleri kriz sürecinde kendi ekonomik ve kültürel yapılarını, coğrafi konum ve demografik özelliklerini gözönünde bulundurarak yeni düzenleme ve uygulamaları hayata geçirmişlerdir. Bu çerçevede, Japonya, 2020 Olimpiyatları sırasında tükenmişlik ve aşırı kalabalıkla mücadele etmek için uzaktan çalışmayı teşvik etmiştir. Şehirlerde aşırı yoğunluğu azaltmaya yönelik önlemler vb. konular sıklıkla gündeme gelmiş (Co, 2017; Kasriel, 2019; Farrer, 2020) ve yarı zamanlı ya da tam zamanlı olarak uzaktan çalışan sayıları giderek artış göstermekle birlikte (Eurostat, 2018; Gallup, 2017: 150-152), kriz tüm dünyada işletmelerin uzaktan çalışma uygulamalarını hızlandırmalarına yol açmıştır.

Kriz ile birlikte dünya dengeleri değişmiş, ülkeler arasında dikkat çekici işbirliklerinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Her ülke bu süreci tek başına kendi dinamikleri ile yönetmiş; belli noktalarda birbirlerinden destek almışlardır. Ülkelerarası genel destekler medikal malzeme açısından ağırlık kazanmıştır (AA, 2020). Kriz süreci sebebiyle 2020 yılı ilk çeyreği her ülkenin kendi iç dinamiklerini görme fırsatına sahip olduğu bir dönem olmuştur. Bu çerçevede ülkemizde de sosyal politikalar anlamında dar gelirli vatandaşlarına nakit desteğinde bulunurken hali hazırda 4857 Sayılı İş Kanunu'nda düzenlenen kısa çalışma süresi gibi çalışan hakları gündeme gelmiştir. Salgın sürecinde sosyal hayat tam anlamıyla kısıtlanırken iş hayatında devamlılık noktasında çalışmalar sürdürülmüştür. Salgının kontrol altına alınması için olabildiğince izole yaşam gerekliliği bir yanda dururken salgın sonrası süreçte hayatın devamlılığı ve ekonomik istikrar için iş hayatının devamı da aynı ölçüde önem kazanmıştır. Özellikle endüstrinin sürekliliği için birçok tedbir alınarak çalışma hayatı kontrollü şekilde devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte işletmeler çalışanlarını Covid-19 salgınına karşı korumak amacıyla devletin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde aldıkları tedbirleri uygulamaya koymuşlardır. Bu tedbirlerin uygulanması sırasında yeni kurallara adaptasyon sağlamak ve salgın endişesi çalışanların motivasyonlarının düşmesine yol açmıştır. Bu noktada insan kaynakları yönetimleri olumsuzlukların etkilerini en az düzeye indirebilmek için azami çaba harcamışlardır. Bu açıklamalar çerçevesinde çalışmada, ülkemizde Covid-19 kriz sürecinde işletmelerin karşı karşıya kaldıkları zorlukların tespit edilmesi ve çalışanların motivasyonlarının sağlanmasında insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkilerini belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde, literatür taraması yapılarak Covid-19 krizi nedeniyle ortaya çıkan krizin kavramsal boyutu, dünyadaki krizlerde yaşananlar ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, Covid-19'un ortaya çıkardığı kriz sürecinde, Ege Bölgesi'nde metal sektöründe faaliyetini sürdüren ve 285

kişi çalışanı bulunan bir işletmede çalışanların motivasyonun sağlanmasına yönelik insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkilerinin belirlenmesi amacıyla anket uygulanmıştır.

Çalışan tutumunu ölçmeye yönelik olarak hazırlanan ankette 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Bir işletmenin çeşitli bölümlerinde çalışan kişilerden oluşan örneklem grubuna anketler elden verilmiştir. Anket formu verilen 200 çalışanın 120'sinden yanıt alınmış olup, araştırma ile ilgili değerlendirmeler bu yanıtlar doğrultusunda yapılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS ve MS Office Excel programlarından yararlanılmış; kriterlere göre elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

I. Krizler ve Covid-19 Krizinin Kavramsal Boyutu

Kriz, hiç beklenmeyen bir anda ortaya çıkan küçük, orta ya da büyük ölçekli işlemlerin mevcut konumunu, yürüttüğü faaliyetleri ve geleceğini etkileyen bir durumdur. Kriz olgusu ile belirsizlik tanımı aynı cümle içinde ilişkili olarak kullanılabilir ki kriz beklenmeyen ve sonucu kestirilemeyen durum olarak kişi ya da işletmelerin karşısına çıkabilmektedir (Küçük ve Bayuk 2007: 797). İşletme bazında düşünüldüğünde örgütün iç dinamiklerinden kaynaklanabildiği gibi örgüt dışı faktörlerden kaynaklı krizler olabilmektedir. Krizi genel anlamında değerlendirdiğimiz noktada ise; yerel olarak başlayıp global çapta ilerleyebilme özelliğine sahip olan bu olgu sadece işletmeleri değil toplumsal hayatı da derinlemesine etkileyebilmektedir (Çeto, 2009:6). Ekonominin canlı ve dinamik olduğu düşünüldüğünde krizlerin önceden tahmin edilememesi nedeniyle yaşanması kaçınılmazdır. Krizler sadece ekonomik anlamda değil sosyal hayatı da önemli ölçüde etkilemektedir. Genellikle öngörülemeyen ya da öngörülse bile tedbir almakta geç kalınan süreçler ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kriz olgusu işletme yönetimi açısından değerlendirildiğinde; güven ortamının sağlanması, çalışanların motivasyonu ve iletişimin sürekliliği, değişimin hissettirilmesi, mevcut durum analizi ve yakın gelecek stratejileri ve uygulanması düşünülen stratejik yönetim anlayışını içeren bir süreçtir. Kriz dönemlerinde bu durumu fırsata çeviren kişi ya da işletmeler elbette olacaktır. Kriz dönemini fırsata çevirerek bu süreçte önemli avantajlar elde eden işletme örnekleri oldukça fazladır Bu bağlamda, mevcut durumun iyi analiz edilerek krizin doğru yönetilmesi gerekmektedir (Tutar, 2016:253). Krizi diğer durumlardan ayıran, hızlı hareket edilmesi gereken bir süreç olmasıdır. Harekete geçmede gecikme olması halinde sonuçlar daha da olumsuz olabilmektedir. Kriz dönemi olağan dönemden farklı olağandışı bir süreçtir ki bu noktada sınırlı kaynaklar ile hareket alanı kısıtlanabileceği için doğru zamanlama ve stratejinin belirlenmesi son derece önemlidir. Kriz dönemi sonrasında ise, işletme yeni bir bakış açısı oluşturmak zorunda kalabilmektedir (Çeto, 2009:6).

Bu açıklamaların ışığında krizleri kronolojik olarak inceleyecek olursak;

✓ **1929 Dünya Ekonomik Krizi (Büyük Buhan) :** Türkiye Cumhuriyeti ekonomik krizle ilk kez tüm Dünya'yı etkisi altına alan 1929 ekonomik krizi ile tanışmıştır. Türkiye kendi ekonomik sıkıntıları olan Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar ile mücadele ederken ortaya çıkan bu ekonomik kriz dalgası ile sarsılmıştır. Türk parası değer kaybetmiş ve savaştan yeni çıkmıştır (Tekeli ve İlkin,1983: 82). Büyük güçlüklerle kurulmuş olan ülkede henüz bir sanayiden de söz etmek mümkün değildir. Türkiye Cumhuriyeti, bu süreçte devletçi politikalara yönelerek krizi yönetme stratejisi olarak kendi iç kaynaklarından yararlanarak mücadele yolunu seçmiştir. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurularak halk tasarrufa ve yerli malı kullanmaya teşvik edilmiştir (Kuruç, 1988: 127-129). 1929 yılında kabul edilen Milli Sanayi Koruma Kanunu ile dışarıdan gelecek olan rekabete yönelik koruma önlemleri

geliştirilmiştir. 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve Türk Parasını Koruma Kanunu kabul edilmiştir. Krizin yönetimi noktasında görüldüğü üzere devletçilik politikaları ile birlikte ülkenin hukuki boyutta yasal zemini oluşturulmaya başlanmıştır (İloğlu, 1974: 7, 22).

1939 II. Dünya Savaşı : Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri henüz ülkelerden silinmeden 2. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Savaşta yer alan almayan neredeyse tüm ülkeler savaşın getirdiği kriz ortamından etkilenmişlerdir. Bu dönem Türkiye'sinde devletçilik politikasının yanı sıra savaş ekonomisinin gündeme geldiği görülmektedir. Her an savaşa girme ihtimaline karşı alınan tedbirler ve sefeberlikler ülke ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. Tarım her an savaşa girmeye yönelik planlanarak; sanayinin ikinci planda kalma durumu ortaya çıkmıştır. 1942 yılında alınan bir karar ile Ankara, İstanbul ve İzmir'de ekmek karne ile dağıtılmaya başlanmıştır. Her şey her an ihtiyaç olabilir ihtimaline yönelik plan ve stratejiler ile yönetilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde piyasada para dönüşünü ve para arzını yaratmak adına borçlanma araçları olarak teşvik politikaları gündeme gelmiştir. Borçlanma araçlarına halk çeşitli faiz oranları ile dahil edilmek istenmiş ancak istenen para dönüşü sağlanamamıştır. 1940 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır; sanayi desteklemeye yönelik politikalar oluşturularak bu kanun ile sınırları belirlenmek istenmiştir (Aydın, 2019: 415). Bu dönemde yaşanan kriz ortamının yönetiminin devlet kontrolünde savaş ekonomisi ve tedbirleri ile yürütüldüğü görülmektedir (Aydın, 2019: 415). Bu kriz dönemi için tamamıyla dış faktörlerin etkisiyle gelişen bir süreç ile karşılaşıldığı ifade edilebilir.

1973 Petrol Krizi : 15 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliğinin OEAPEC (OEAPEC, OPEC üyesi Arap ülkeleriyle Mısır ve Suriye'den oluşur) Yom Kippur Savaşında ABD'nin İsrail Ordusuna destek vermesine karşılık olarak ilan ettiği petrol ambargosudur. OEAPEC, ABD ve savaşta İsrail'den yana tavır sergileyen ülkelere artık petrol ihraç etmeyeceğini bildirmiştir. Bununla beraber OPEC üyesi ülkeler dünya petrol fiyatlarını yükselterek ülkelere giren kaynakları artırmaya karar vermişlerdir. Gelişmiş ülke sanayileri petrole bağımlı durumda olduğu için OPEC ülkelerinin önde gelen müşterileri durumundadır. 1973 yılında petrol fiyatlarındaki artış ve bu dönemdeki borsanın çöküşü ciddi ekonomik sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Petrol fiyatlarında yapılan artış özellikle Batı Avrupa'da ve Japonya'da paniğe neden olmuştur. Arapların petrolü silah olarak kullanmaları (Yılmaz&Kalkan, 2017:14) sonucunda Avrupa, OECD çerçevesinde 1974 Ekim ayında; Amerika, Kanada, Fransa hariç Ortak Pazar ülkeleri; Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç'in katılması ile Milletlerarası Enerji Ajansı (IEA) kurmuştur (Yılmaz&Kalkan, 2017:21). Petrol krizinin büyük ekonomik etkisi içinde, Türkiye kendi iç dinamikleri ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Ekonomik kriz ile başa çıkmaya çalışan Türkiye, bir yandan da 12 Mart muhtırasının olumsuz etkileri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin etkin rol oynadığı bu dönemde; ülke sosyal, ekonomik ve siyasi krizlerle karşı karşıya kalmış ve ne yazık ki, kriz karşısında etkin bir strateji uygulamaktan uzak kalmıştır. Türk Lirasının değerinin düşürüldüğü devalüasyon ile içinde bulunulan durgunluk dönemi atlatılmak istenmiştir. Dış siyasette ise Kıbrıs sorununun gündeme gelmesi ile Türkiye içte ve dışta farklı kriz durumları ile baş etmek zorunda kaldığı bir döneme girmiştir. Bu bağlamda, 12 Mart muhtırası, petrol krizi ve Kıbrıs meselesinin ülkede yaratmış olduğu krizlerle başa çıkmak için devletçilik politikalarından, serbest ekonomi ve sanayileşme uygulamasına doğru evrildiği gözlemlenmiştir (Baykal, 2007:34).

Kasım 2002 Sars Salgını : Kasım 2002 ve Temmuz 2003 yılları arasında HongKong'da başlayan SARS salgını 37 ülkeye yayılmış, salgın haline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü bu virüsten ölüm oranını %10,9 olarak açıklamış olup dünya çapında toplam 8422 vaka ile karşılaşmıştır. Yayılan ülkelerde çeşitli tedbirler alınmış, devlet kontrolünde süreçler yürütülmüştür. Geliştirilen ilaç ve aşular ile SARS'ın yayılması önlenmiştir. Ancak virüsün farklı bir etkileşim ile mütasyona uğrayarak tekrar insan nüfusuna etki edebileceği düşünülmektedir. SARS virüsü yayıldığı dönemde alınan tedbirler ortak kullanılan malzemeleri azaltmak, alkol özellikli temizleyiciler kullanmak ve virüsün etkili olduğu ülkelere seyahat etmemek şeklindedir (<https://www.haberler.com/sars-virusu-nedir-sars-cov-2-nedir-sars-virusu-13752140-haberi>).

2019 Covid-19 Salgını : Covid-19 veya açık adıyla Koronavirüs hastalığı, insanları etkileyen, şiddetli akut solunum yolu sendromu koronavirüsü 2'nin (SARS-CoV-2) neden olduğu bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. 2019 yılı sonunda Çin'in Wuhan şehrinde baş gösteren Covid-19 salgını, tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Akça, 2020:48). Ateş, öksürük ve nefes darlığı gibi yaygın semptomların yanında yaşanan vakalar ile birlikte kas ağrısı, balgam üretimi, boğaz ağrısı, ishal, merkezi sinir sistemini tutma sonucu koku ve tat duyusu kaybı gibi belirtiler de gözlemlenmiştir. Çin'de tespit edilen ve daha sonra tüm ülkelerde yapılan analizler sonucu en fazla etkilenen grubun diyabet, tansiyon, kalp ya da solunum sorunları olan kişiler olduğudur. Vefat eden kişilerin çoğunluğu bu gruptandır. Türkiye'de ilk vaka 11.03.2020 tarihinde tespit edilmiş ve açıklanmıştır. İlgili tarih itibarıyla Dünya'da ölüm oranı %3,4 dür. 30.06.2020 tarihine geldiğimiz bugün ise, Dünya'da 10.412.421 onaylanmış vaka bulunmaktadır. Türkiye'de ise bu sayı 199.000 vaka; 5115 vefat eden kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu). Covid-19 salgını ile birlikte devlet tedbirleri gündeme gelmiş. Sokağa Çıkma yasakları ile birlikte maske takılması ve sosyal mesafe kuralları getirilmiştir. Salgın ile birlikte sadece sağlık ve sosyal olarak değil ekonomik olarak ülkeleri oldukça zorlayarak gündemlerine oturmuştur.

Yapılan açıklamalar ışığında, insanlık tarihinde farklı nedenlerle krizler yaşanmıştır. Krizler ülkeleri gerek sosyal gerekse ekonomik açıdan derin bir şekilde etkilemişlerdir. Bu bağlamda kriz yönetme başarısı, ülkelerin ekonomik olarak hızlı bir şekilde toparlanması için son derece önemlidir. Covid-19 salgınıyla birlikte sosyal ve ekonomik krizin en çok etkilediği kesimin başında çalışanlar gelmektedir. Dünya çapında pek çok kriz yaşanmış olmakla beraber böylesi uzun ve olumsuz etkileri bulunan kriz ile ilk defa karşılaşmıştır. Bu nedenle daha önce yaşanan krizlerden edinilen tecrübelerden yararlanılması günümüz krizini iyi yönetebilmek adına son derece önemlidir. Bu bağlamda daha önce yaşanan krizlerin etkileri ve yansımaları incelenerek kriz yönetimine etlileri ele alınacaktır.

1. Covid-19 Kriz Süreci ve Yönetimi

Salgının yayılması ile küresel ticarete ilişkin ekonomik faaliyetler azalmış, sosyal hayata yönelik sınırlamalar gündeme gelmiştir. Ülkeler, Dünya Sağlık Örgütü önerileri doğrultusunda Covid-19'un yayılmasından korunmak amacıyla kendi bilim kurullarını oluşturmuş tedbir paketlerini hazırlamışlardır. Bu gelişmeler, başta havacılık ve turizm sektörleri olmak üzere birçok sektörün gelirlerinin düşmesine neden olmuş ve sanayi kuruluşlarının yanında birçok küçük işletmenin de finansal kayıplarını arttırmıştır. Küresel bir soruna dönüşen Covid-19'un etki sahasının çok geniş olması sebebiyle salgının tetiklediği ve tetikleme muhtemel değişimleri gözardı etmek mümkün değildir (Akça, 2020:56).

Ekonomik ve toplumsal yaşamda değişen dengeler, eski geleneklerimizi hatırlamamızı sağlamıştır. Sosyal hayatımızdaki dışa dönük yaşam biçimimiz yerini daha içe dönük bir yaşam biçimine bırakmıştır. Ekonomik anlamda ise uluslararası ticaret yerini kendi özkaynakları ile kendine yetebilen ülkelere doğru bir evrilme sürecini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke dışa bağımlı olarak elde ettiği çoğu ürünleri kendileri üretmeyi tercih ederek; alternatif politikalar uygulamaya başlamışlardır. İç pazara yönelimin yanında müşteri tercihlerinde de önemli farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan değişimlerin yanı sıra konjektürel değişikliklerle de karşı karşıya kalınmıştır. Bu durum ülke ekonomilerini olumsuz etkilemiş ve çalışanların bu olumsuzluklardan daha az etkilenmesi için devlet destekli politikalar hızla hayata geçirilmiştir. Ülkeler salgın sürecinde üretimin devamını sağlamak için önlemler alırken diğer yandan 2.dalga salgının gelmesi ihtimaline karşı hergün farklı tedbirler açıklayarak uygulamalarını sürekli değiştirmek zorunda kalmışlardır.

Küresel bağlamda tüm insanlık için tehdit olan Covid-19 salgınının daha uzun süre devam edeceğine ilişkin öngörüler tüm ülkeleri endişelendirmektedir. Bununla birlikte uzmanlar tarafından Covid-19 salgını sonrasında gerek sosyal yaşamın gerekse ekonomik yapının önemli ölçüde değişeceğinin sinyalleri verilmektedir. Covid-19 sosyal hayatımızda bize birçok yeni davranış biçimi öğretmenin yanısıra unutulmuş birçok değerimizi de hatırlatmakta; iş hayatında ise, yeni çalışma biçimlerini (uzaktan çalışma), farklı çalışma süreleri ve yoğun sağlık tedbirlerini (maske, hijyen, mesafe vb.) beraberinde getirmektedir. Dünya'da Covid-19 ile gelişen süreç Dünya Sağlık Örgütü verileri ile temellenmiş ve ülkelerin kendi yönetimlerine uygun yönlendirmeleri ile şekil almıştır. Öncelikle ülkeler tarafından Covid-19'un yayılma hızını kontrol altına almak amacıyla gerek ülke içinde gerekse uluslararası seyahat kısıtlamalarının yanı sıra tamamen durdurulması kararları hayata geçirilmiştir (World Health Organization, 2020). Devlet politikalarını en üst seviyede gördüğümüz bu noktada ekonomik olarak da alınan tedbirler stratejik yönetim unsurlarını gündeme getirmiştir.

Covid-19 kriz süreci, ülkelerin bu dönemde yaptıkları ilk eylem krizle nasıl mücadele edeceklerini ortaya koymaktadır. Kriz dönemlerinde en önemli unsurlardan biri iletişimdir, iletişimle doğru kanal ve iyi bir zaman ile panik ortamından kaynaklı hatalar en aza indirilerek büyük ölçüde önlenmesi mümkündür. Covid-19 kaynaklı kriz ortamını yönetmede devletin çeşitli kurumları rol oynasa da halkın bilinçlenmesi ve uygulama noktasında ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalınmıştır. Bu noktada kriz yönetiminin en başlıca unsurunun iletişim kanallarının açık tutulmasıdır. Diğer taraftan kriz dönemlerinin kilit noktalarından biri olarak etkilenen ekonomi için atılacak adımlardır. Devlet kurumlarının ve özel sektör kuruluşların ve ülkede maddi kaynak olabilecek paydaşları yanına alması gerekliliği büyük önem taşımaktadır. 2020 yılıyla birlikte salgının beraberinde getirdiği değişen dünya şartları göz önünde bulundurulduğunda sadece devlet politikalarının kriz yönetmede tek başına yeterli olamayacağı görülmektedir. Önceki dönem kriz yönetimleri karşılaştırıldığında genellikle benzer politikalar gündeme alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Ancak değişen şartlar ile birlikte her dönemde öncelikler değişmiş ve ona göre yönelimler olmuştur. Şu an geldiğimiz noktada ise, gerek sağlık gerekse ekonomik hayatın sürdürülebilirliğinin yanı sıra bireylerin psikolojik bozukluklarının da gözönüne alınarak daha etkili politikalar üretilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalar, sağlık anksiyetesi düzeyinin Covid-19'un kontrol algısını negatif yönde etkilediği ve bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri arttıkça salgının

kontrol edilmesine yönelik algılarının düştüğü, anksiyetenin bireylerde yüksek düzeyde endişe ve korkuya neden olduğu ve korumacı tutumların gelişmesi ve salgının kontrol altına alınmasına ilişkin beklentileri arttırdığını göstermektedir (Ekiz, Ilıman, & Dönmez, 2020: 151). Bu durum, kriz yönetiminin daha insan odaklı planlanmasını gerektirmektedir.

1.1. Covid-19 Krizinin Sosyal Etkileri ve Alınan Tedbirler

Covid-19 salgını ile birlikte getirilen tedbir uygulamaları sosyal hayatı önemli şekilde etkilemiştir. Yaklaşık 150 ülkeyi etkisi altına alan risk beraberinde seyahat yasaklarını, sınırların kapanışlarını, karantina önlemlerini, yeni düzen kurallarını takiben birçok sektör ve hayatı etkisi altına almıştır. Öncelikle maske artık ayrılmaz bir aksesuarımız olarak yerini korumaktadır. Maskeli hayatın sosyal etkileri yanında ekonomik etkileri de beraberinde gelmiştir. Maske takılması ile ilgili fırsatçılığı önlemek adına devlet tarafından kısıtlamalar konulmuş ve daha sonra adetlerden ve kapasiteden emin olunması durumunda serbestleşme söz konusu olmuştur.

Tüm dünyada kişiler arası iletişim dijital boyuta taşınmıştır. Çok yakın çevresi ile etkileşim halinde olan kişiler mesleklerinin risk durumlarına göre aileleri ile dahi bu süreçte görüşmemişlerdir. Bu durum beraberinde psikolojik destek konularını gündeme getirmiştir. Okulların online ders ile devam etmesi yine ayrı bir noktada sosyal hayata dokunuş olmuştur. Öğrenciler, aileler, öğretmenler ve akademisyenler bu durumdan ciddi şekilde etkilenmişlerdir. Online eğitim beklenmeyen bir durum olarak hayatımızın yeni kavramları dahil etmiştir. Bu durumdan etkilenen kişiler uyum sorunu yaşamış, nasıl davranacaklarını bilememiş eğitim-öğretim döneminin büyük bir kısmı alışma süreci ile geçmiştir.

Online alışverişlerde büyük bir talep patlaması yaşanmıştır. Ancak online alışveriş yapan kişilere hizmet veren kargo ya da transfer görevlileri oldukça zorlanmışlardır. Yine aynı şekilde doktor, hemşire, kolluk kuvvetleri ve çalışmak zorunda bulunan diğer kişiler meslekleri gereği işlerini yaparken, krizin psikolojik etkilerininide göğüslemişlerdir. (Deloitte, 2020:3). Covid-19 ile birlikte alışveriş alışkanlıklarının değiştiği; Covid-19 kriz süreci öncesi elektronik malzemeler en üst sırada yer alırken sonrasında hijyen ve medikal malzemeler en üst sıralarda yer almıştır. Alışveriş taleplerimizin değişmesinin yanında önceliklerimizde değişmiştir.

Deloitte Danışmanlık firmasının yaptığı "Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri Araştırması"nda 42 kategoride bir değerlendirme paylaşmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; sosyal etkileşimin azalmasından birçok etkilenen sektörler sinema, tiyatro, etkinlik ve eğlence sektörü, ulaşım hizmetleri olurken mücevher ve takı ürünlerinde satış da ciddi bir düşüş yaşandığı gözlenmiştir (Deloitte, 2020.1). Tüketicilerin ofis ve iş hayatından uzaklaşıp evde daha fazla vakit geçirmeleri ile birlikte hobilerine daha fazla vakit ayırdığını, evcil hayvanları ve çocukları ile daha fazla oyun oynadıkları ve daha fazla online alışveriş yapıp, kitap okudukları ifade edilmektedir. Dışarıdan yemek siparişi ve temizlik hizmetleri yerine tüketicilerin yemeği ve temizliği kendileri yapmayı tercih ettikleri görülmektedir. Ev-içi hızlı tüketim ürünlerinde özellikle daha uzun süreli, stoklanabilir ve büyük paketli/hacimli tüketim ürünlerine talep hızlı şekilde artış göstermiştir (Deloitte, 2020:3).

Sosyo-ekonomik hayatın birlikte düşünüldüğü göz önüne alındığında piyasaların hareketliliği için devlet tarafından ekonomi paketleri hazırlanmış ve uygulamaya alınmıştır. Düşük faiz

oranları ve kolay ödeme seçenekleri ile kredilendirme alternatifleri gündeme gelmiştir. Tüm alınan tedbirler ekonomiyi canlandırmak ve kişilerin bu kriz ortamını en az zararla atlattığını amaçlamaktadır. Önceki dönemlere göre günümüzde doğrudan devlet müdahaleleri çok daha belirgin ve etkilidir.

1.2. Covid-19 Krizinin Çalışma Hayatına Etkileri ve Alınan Tedbirler

Bazı sektörlerde iş kapasiteleri önemli ölçüde azalırken; kargo, ulusal marketlerin lojistik ağları ve sağlık ürünlerine yönelik işletmelerde çalışanlar daha fazla çalışmak zorunda kalmışlardır. Ev hizmetleri, dışarıdan sağlanan yemek hizmetleri, araç kiralama, otel-konaklama, ulaşım, havacılık gibi sektörler negatif etkilenen sektörler olmuşlardır (Deloitte, 2020:4).

Gelişen süreç ile birlikte yaygın olarak evde çalışmaya geçilmiştir. Evde kişiler kendilerini izole etmek suretiyle işlerini sürdürmektedirler. Ancak bu noktada işverenlerin çalışanları kontrol etme sorunu ortaya çıkmaktadır. Evden çalışanın nasıl kontrol edileceği ve işin performansı konusunda sıkıntılar uzaktan çalışmanın olumsuz yönlerini oluşturmaktadır. Geri bildirim ve online toplantılar bu konuda kısmen çözüm oluşturmaktadır. Bazı işletmeler gün boyunca online toplantılar ile kararlar alıp süreçlerini yürütme yoluna gitmişlerdir. Her iş malesef ki uzaktan çalışma ile mümkün olmayacağı (üretim vb) gibi bazı işler evden yürütüldüğünde (öğretmenler, kamu görevlileri vb.) özel hayat ile çalışma hayatı iç içe girmektedir.

İşletmeler bazında bakıldığında ise işverenin çalışanlar için aldıkları tedbirler ya da yapmadıkları uygulamalar çalışanların aidiyetlerini ve İşletmelerine olan güvenlerini etkilemiştir. Yaşanan kriz nedeniyle ilk akla gelen tasarruf tedbiri olarak işten çıkarma, günü kurtarmaktan öteye gitmeyecektir. Nitekim unutulmamalıdır ki; bir firmanın en değerli kaynağı, insan kaynağıdır (Küskü, 1997: 17). Çalışanın sağlığı için alınan maskeler, işletme içinde uygulanmaya başlanan sosyal mesafe kuralları, işletmelerin dört bir yanına yerleştirilen hijyen ürünleri, vb. uygulamalar çalışanların motivasyonlarını etkilemiştir. Covid-19 salgın tehdidinin çalışanlarda yarattığı tedirginlik işletmelerin yönetmeleri gereken kriz olarak değerlendirilmektedir. Çalışma hayatı söz konusu olduğunda ekonomik etkinin yanı sıra insan yönetimi anlamında işletmelerde insan kaynakları yönetimi çalışanlarına önemli ölçüde sorumluluk getirmiştir (Tepehan, 2010:49). İşletme içinde süreçleri doğru yönetmek insan kaynağını doğru yönetmek ve yönlendirme ile mümkün olacaktır. Kriz ortamında insan kaynaklarının rolü, elindeki insan gücünü optimum düzeyde planlayarak, kurum bağlılığını ve çalışan motivasyonunu ön plana alan çalışmalarda bulunmak suretiyle, verimliliğin maksimum düzeyde ulaşmasına tam destek vermektir (Küskü, 1997: 25).

2. Dünyada Covid-19 ve Çalışma Hayatına Yönelik Tedbirler

Salgın sürecinde çalışma hayatına yönelik politikalar değerlendirilecek olursa ILO'nun sözkonusu sürece ilişkin belirlediği politikalar incelenebilir. Ülkelerin kriz süreçlerinde, sürdürülebilir bir toplum düzeni ve adil uygulamalar ile normalleşmeye geçme çabaları ve düzgün işlere odaklanmaları büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Özellikle ülkelerin alacakları etkili politika ve önlemlerin temelini, "Uluslararası Çalışma Standartları" oluşturmaktadır. Çalışma hayatının aktörleri olarak devletler, işçi ve işveren örgütleri tarafından kabul görmüş sözkonusu standartlar, gerek ekonominin canlanması gerekse

çalışanları ve işletmeleri koruyucu politika uygulamaları ile ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasında insan odaklı bir yaklaşıma işaret etmektedir.

Bu açıklamaların ışığında kriz sürecinde uygulanacak politika ve önlemler iki temel amaç içermelidir; işçi sağlığının korunmasına yönelik önlemler ve arz & talepe yönelik ekonomik destekler:

✓ Çalışanlar ve aileleri Covid-19'un sebep olduğu sağlık risklerinden korunmalıdır. Büyük ölçekte kamu desteği ve yatırımı gerektiren koruyucu önlemler, iş yerlerinde ve toplumun her alanında uygulanmalı ve güçlendirilmelidir.

✓ İstihdam ve gelir desteği sağlayarak ekonomiyi ve işgücü talebini canlandıran geniş ölçekli ve eşgüdümlü politikalar yapılmalıdır. Bu önlemler yalnızca işletmeleri ve işçileri ani istihdam ve gelir kayıplarından korumamalı, aynı zamanda uzun süre devam eden bir ekonomik durgunluğa sebep olabilecek arz şokları (Örn. Çalışanların verimlilik kapasitelerindeki düşüş) ve talep şoklarından (Örn. Çalışanlar ve ailelerinin tüketimlerinin baskılanması) da kaçınmayı sağlamalıdır.

Bütün politika alanlarında proaktif, büyük çaplı ve uyumlu önlemler alınması, güçlü ve uzun süreli bir etki yaratmak için gereklidir. Kriz hızlı bir biçimde değişim gösterdiğinden, olası müdahalelerin doğrudan ve dolaylı etkilerinin gözlemlenmesi, politika önlemlerinin yerindeliliğinin sağlanması ve sürdürülmesi için kritik önemdedir. Güven ve diyalog yoluyla güvence oluşturmak politika önlemlerinin etkinliği için çok önemlidir. Özellikle de sosyal tansiyonun arttığı ve kurumlara güvenin azaldığı zamanlarda, sosyal diyalog mekanizmalarına güvenin artması, hükümetin aldığı kararların uygulanması için işveren ve işçilerin destek vermesi için güçlü bir zemin oluşturmaktadır. İşletme seviyesinde sosyal diyalogun sağlanması da kritik önemdedir (ILO, 2020).

Şekil 1: Politika çerçevesi: Uluslararası çalışma standartları temelinde Covid-19 salgını ile mücadelede üç temel odak noktası

İşyerinde Çalışanların Korunması: Covid-19'un etkilerini azaltmaya yönelik önlemler (WHO, 2020);

✓ Sosyal mesafe, koruyucu ekipman sağlanması (özellikle sağlık ve müttelik çalışanları, gönüllüler ve insanlarla sürekli temas halinde olan diğer kişiler için), hijyen prosedürleri ve çalışma organizasyonu (bilgi ve farkındalık kampanyaları ile desteklenen) ve işverenler ile

işçiler ve temsilcileri arasında sosyal diyalog yoluyla -örneğin İSG komitelerini kullanarak- İSG önlemlerini iyileştirilmesi,

- ✓ Uzaktan çalışma vb. uygun esnek çalışma düzenlemelerinin teşvik edilmesi,
- ✓ Covid-19 ile ilgili ayrımcık ve dışlanmanın önlenmesi,
- ✓ Sigortasız çalışanlar ve aileleri de dahil olmak üzere herkes için toplu olarak finanse edilen sağlık hizmetlerine evrensel erişimi geliştirilmeli,
- ✓ Çocuklar, yaşlılar veya diğer aile üyeleri için hasta, karantinaya alınan veya bakıcı olanların gelir güvenliğini sağlamak için toplu olarak finanse edilen ücretli hastalık iznine, hastalık yardımlarına ve ebeveyn / bakım iznine erişimi genişletilmeli,

Ekonomi Ve İşgücü Talebinin Teşvik Edilmesi: Ekonomik faaliyeti istikrara kavuşturmak için ekonomi ve istihdam politikaları aracılığı ile;

- ✓ Aktif mali politikalar, özellikle hedefli transferler ve işsizlik ödeneği gibi otomatik dengeleyiciler dahil olmak üzere sosyal koruma önlemleri, düşük gelirli kazanç sahipleri ve Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler için kamu yatırımı ve vergi indirimi,

- ✓ Uyumlaştırılmış para politikası (faiz indirimi, rezerv gevşemesi, hedeflenen likidite karşılıkları),

✓ Özellikle Mikro, Küçük ve Orta ölçekli işletmeler olmak üzere işletmeleri korumak için belirli sektörlerle yönelik borç verme ve finansal destek. Sağlık sistemlerine yatırım yapmak Covid-19'a karşı direnç oluşturmak için çok önemlidir, aynı zamanda iyi işler yaratma fırsatı da sunmaktadır.

İstihdam Ve Gelirlerin Korunması: Dolaylı etkilerden (fabrika kapanmaları, tedarik zincirlerinde aksamalar, seyahat yasakları, kamu olaylarının iptali, vb.) olumsuz etkilenen işletmeler ve çalışanlar için;

- ✓ Kayıt dışı, geçici, mevsimlik ve göçmen işçiler ve serbest meslek sahipleri de dahil olmak üzere, işçiler için mevcut programlar ve / veya geçici ödemeler yoluyla sosyal koruma (örneğin, işsizlik maaşı, sosyal yardım ve kamu istihdam programlarına erişim yoluyla),

- ✓ Kısa süreli çalışma düzenlemeleri / kısmi işsizlik ödenekleri ve işletmeler için zamana bağlı diğer destekler [ve sosyal güvenlik katkı paylarından muafiyetler / bordro vergisi için geçici kesintiler], ücretli izin sağlanması ve işçilerin halihazırda mevcut hakların uzatılması, dahil olmak üzere istihdam koruma programları, ve eğitim izni, hibeler ve ilgili programlar,

Özellikle MSME'ler ve serbest meslek sahipleri olmak üzere, iş sürekliliğini desteklemek için zamana bağlı mali / vergi indirimi ve gelir düzeltme önlemleri (örneğin; likidite kısıtlamalarının üstesinden gelmek için sübvansiyonlar, kredi aracılığı / yeniden finansman).

3. Türkiye'de Covid-19 ve Çalışma Hayatına Yönelik Tedbirler

Ekonomide ve çalışma hayatındaki sağlık nedenleriyle alınan tedbirlere bağlı sorunlar, istihdam üzerinde ağır bir baskıya sebep olmaktadır. Tüm dünyada yeni işsizlerin sayısı on milyonları aşarken, Türkiye'de işsizlik oranı bakımından olumsuz etkilenmiştir. Arz ve talep daralmasının bir arada olduğu krizde, artan işsizlik oranı ile yaşanan gelir kayıpları talep daralmasının daha da artmasına yol açacaktır (Balçık & Çetin, 2020:42). Üretim düşüşü ile birlikte büyüme oranlarına dair öngörüler de revize edilmektedir. Türkiye'de, çalışma hayatının Covid-19 salgınının neden olduğu ekonomik krizden önemli ölçüde etkilenen ülkeler arasında yer almakta olup, salgının Türkiye'ye ulaşmasından itibaren çalışma hayatına

dair alınan tedbirler bu düşüşte etkilidir. Nitekim yaşanan üretim azalmasıyla birlikte Türkiye'ye dair büyüme oranları da aşağı yönlü revize edilmiştir (Balcı &, Çetin, 2020:43). Türkiye'de 4857 Sayılı İş Kanunu'nda hali hazırda düzenlenmiş olan kısmi çalışma uygulamasından, kısa çalışma süreleri ile ilgili düzenlemeler devreye sokularak işletmelerin yararlanmasının önü açılmıştır. Yine buna yönelik getirilen diğer bir tedbir ise; işten çıkarma yasağı, kısa çalışma ödeneği, asgari ücret desteği ve ücretsiz izin uygulamasıdır.

Covid-19 salgını sonucunda ortaya çıkan ekonomik krizin yansımaları gerek çalışma hayatını gerekse istihdamı olumsuz etkilemiştir. Krizin çalışma hayatına ve istihdama ilişkin olumsuz etkilerine karşı en hızlı uygulamaya konulan tedbirlerin başında; "işten çıkarma yasağı", "kısa çalışma ödeneği" ve "asgari ücret desteği" gelmektedir.

İşten Çıkarma Yasağı; Değişiklik öncesinde söz konusu 4857 sayılı İş Kanunu'na eklenen bu geçici madde, 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi olup olmadığına bakılmaksızın tüm iş ve hizmet sözleşmeleri bakımından uygulama alanı bulacaktır. Bu maddenin Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğü girdiği tarih olan 17/04/2020 tarihinden itibaren üç ay süreyle 4857 sayılı İş Kanunu'nun 25 inci maddesinin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde ve diğer kanunların ilgili hükümlerinde yer alan ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında iş veya hizmet sözleşmesi işveren tarafından feshedilemeyecektir. Cumhurbaşkanı bu üç aylık süreyi altı aya kadar uzatmaya yetkilidir. Eğer ahlak ve iyiniyet kurallarına aykırılık varsa işveren bu süreler içerisinde olsa dahi iş sözleşmesini feshedebilecek. Bu madde hükümlerine aykırı olarak iş sözleşmesini fesheden işveren veya işveren vekiline, sözleşmesi feshedilen her işçi için fiilin işlendiği tarihteki aylık brüt asgari ücret (1 Ocak itibari ile yürürlüğe giren yeni asgari ücret brüt 2.943 TL) tutarında idari para cezası verilecek. Ücretsiz izin; çalışana işveren tarafından belli bir süreliğine çalışmama izni verilmesi ve çalışanın kendisine izin verilen bu süre zarfında herhangi bir ücret ödemesi almaması demektir. Ücretsiz izne ilişkin mevzuatlarımızda özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 4857 sayılı İş Kanunu'nda bazı maddeler, ücretsiz izne ilişkin hükümler içermektedir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 22. maddesi bizlere ücretsiz izin prosedürünün nasıl gerçekleştirileceğini göstermektedir. Ücretsiz izindeki çalışanlara, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan günlük 39,24 TL ödeme yapılmasına ilişkin düzenlemenin yanı sıra, ücretsiz izne çıkarılan bir çalışana 30 gün üzerinden ödeme yapılması durumunda aylık yaklaşık 1.177 TL ödeme yapılmış olacaktır. Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 salgını Salgın olarak ilanından sonra ve Kanunun kabul edilmesinden önce, işten çıkartılarak, işsizlik maaşı alamayanlar için ise İşsizlik Sigortası Fonundan ödeme yapılacaktır. İşten çıkarma yasağına yönelik düzenleme yapılması çalışanlar lehine son derece önemli bir karardır.

Kısa Çalışma Ödeneği; İstihdama ilişkin en önemli düzenleme, Covid-19 Salgını sonucunda üretimlerini azaltan yada durdurmak zorunda kalan bütün işletmeleri için kısa çalışma ödeneğine başvurabilmelerinin önü açılmıştır. Kısa Çalışma Ödeneği; "ekonomik açıdan zorlayıcı sebepler kapsamında, işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması ya da süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde" uygulanır. Bu kapsamda, sigortalılar için üç ayı aşmamak üzere ve çalışmadıkları dönemde geçerli olacak şekilde gelir desteği sağlamaktadır (İŞKUR, 2020). İş-Kur tarafından, Covid-19'un olası etkileri dikkate alınarak "dışsal etkilerden kaynaklanan dönemseller durumlardan ileri gelen zorlayıcı sebep" kapsamında kısa çalışma uygulaması başlatıldı. Kısa çalışmanın gerekçesinin zorlayıcı sebep

olduğu açıkça belirtildi. Benzeri daha önce 2009 yılında da uygulanan bu yaklaşım çerçevesinde, kısa çalışma ödeneği koşulları kolaylaştırıldı. Salgın sebebiyle yapılan düzenleme kapsamında 4447 sayılı yasaya, 25.3.2020 tarihli 7226 sayılı Yasa ile geçici 23.madde eklendi. Böylelikle 29.02.2020 tarihinden itibaren, 30.06.2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere, kısa çalışma koşullarında değişikliğe gidildi. Hatta söz konusu tarihi 31.12.2020 tarihine kadar uzatabilme hususunda Cumhurbaşkanı'na da yetki verildi. Getirilen özel hükme göre, Covid-19 kaynaklı zorlayıcı sebep gerekçesiyle yapılan kısa çalışmalarda ödenek alabilmek için, kısa çalışma başlama tarihinden önceki son 60 gün hizmet akdine tabi olmak ve son üç yıl içinde 450 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödemiş bulunmak yeterli sayıldı (Akın, 2020: 45) Kısa çalışma ödeneği tutarı; "sigortalının son 12 aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının %60'ı olarak belirlenmektedir. Bu durumda "İşçinin tutulduğu hastalığın tedavi edilemeyecek nitelikte olduğu ve işyerinde çalışmasında sakınca bulunduğu Sağlık Kurulunca saptanması durumunda" hesaplanan kısa çalışma ödeneği tutarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının %150'sini geçemez. Bu kapsamda, işçilerin çalışmadıkları günler için ödeme yapılacak olup, tamamen faaliyetin durdurulması halinde yapılan ödemeler her halükarda üst sınır olan 4.380,99 TL'yi aşamaz. 30 Haziran 2020'ye kadar geçerli olmak üzere, işçinin kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için, öngörülen hizmet akdinin feshi hariç işsizlik sigortası hak etme koşullarını yerine getirmesi hükmünün, kısa çalışma başlama tarihinden önceki son 60 gün hizmet akdine tâbi olanlardan son üç yıl içinde 450 gün, sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödenmiş olması şeklinde uygulanması kararlaştırılmıştır (SGK, 2020).

Asgari Ücret Desteği; Asgari ücret desteği ile işverenlerin çalıştırdıkları işçi başına günlük 2,5 TL ve aylık 75 TL tutarındaki asgari ücret desteğinden yararlanabilmek için bazı koşulları sağlaması gerekmektedir. İşletmeler belirli şartları taşımaları kaydıyla asgari ücret desteğinden faydalanabilecektir. Bundan yararlanabilmek için aşağıda değinilen şartları sağlamalıdır; çalıştırılan işçi sayısının geçen yılın en az işçi çalıştırılan ayından daha az olmaması gerekirken, Covid-19 Salgını sebebiyle kısa çalışma ya da ücretsiz izin durumlarında işçilerin fiilen çalıştırılmaması asgari ücret desteğinden yararlanılmasına engel olmamaktadır. Geçtiğimiz yıl uzun vadeli sigorta primi yatırılmış işçi çalıştıran işverenler Asgari ücret desteğinden yararlanabilecek ve destek verilecek işçi sayısı, işverenin bir önceki yıl çalıştırdığı brüt ücreti günlük 128 TL'nin altındaki işçi sayısını aşamayacaktır. Ancak 2020 yılında faaliyete başlayan işyerleri istisnai olarak sigortalı çalıştırdıkları işçilerinin tamamı için asgari ücret desteği alabilecektir ve işçilerin günlük brüt kazançlarının 128 TL'nin altında kalıp kalmadığı dikkate alınmayacaktır. Ev hizmetlerinde çalışanlar için ise, ayda on günden fazla işçi çalıştıranlar ile konut kapıcısı çalıştıranlar da asgari ücret desteğinden yararlanabilecektir. Ancak, 2019 yılında bu kapsamda çalıştırılan işçilerin günlük ücretlerinin 128 TL'nin altında olması gerekmektedir. İlk defa içinde bulunduğumuz 2020 yılında ev hizmetlerinde işçi çalıştıranlar ise ücret tutarına bakılmaksızın destekten yararlanabilecektir ancak primlerini süresi içinde ödemeleri gerekmektedir. Sendikali iş yerlerinde günlük 256 TL, yeraltı madenlerinde ise günlük 341 TL'nin altında ücret alan işçi sayıları esas alınarak uygulama yapılacak olup, destekten yararlanabilmesi için işverenlerin 2020 yılına ait aylık prim ve hizmet belgesi ile muhtasar ve prim hizmet beyannamesini yasal süresi içinde vermeleri gerekmektedir. Belgelerin ve beyannamelerin yasal süresi içinde verilmediği aylar için destekten yararlanılamayacak, destekten yararlanılacak günün hesaplanmasında yasal süresi dışında

verilen ve prim gün sayısını artıracak mahiyetteki ek prim ödeme gün sayıları dikkate alınmayacaktır.

4. Türkiye’de Covid-19 Pandemi Sürecinde İnsan Kaynaklarının Rolü

Covid-19 sürecinin başlaması ile birlikte çalışanların gerek sosyal hayatları gerek çalışma hayatları etkilenmiştir. Bu etkilenme sürecinde çalışma hayatına etki noktasında şirketlerin İnsan Kaynaklarına yönelik uygulamalarını arttırma gereklilikleri ortaya çıkmıştır. Türkiye’de Mart ayı ile birlikte başlayan süreç Haziran ayındaki normalleşme düzenlemeleri ile seyrini değiştirmiştir. Ancak normalleşme sürecine geçiş yapılmış dahi olsa artık çalışma hayatında yeni bir düzen oluşturulması zorunluluk halini almıştır. Hem üretim ve faaliyetlerin sürdürülmesi hem de salgının çalışanlar arasında yayılmasını önlemek adına her firma kendine göre tedbirler almıştır. Tedbirler işçi sağlığını direk ilgilendirdiği için şirketler insan kaynakları çalışanları yanında iş sağlığı ve güvenliği ekiplerini de bu süreçte görevlendirmişlerdir. Alınan tedbirler iş sağlığı ve güvenli çalışma ortamına yönelik çalışanları bilinçlendirme eğitimleri ile başlamıştır. Farklı şirketlerde alınan bazı tedbir uygulama örnekleri sıralanmıştır:

- Hemen hemen her işletmede sosyal mesafe, maske kullanımı ve hijyen ile ilgili eğitimler düzenlenip; işletmelerin çeşitli alanlarına bilgilendirme afişleri asılma yoluna gidilmiştir. Afişlerin temini Sağlık Bakanlığı web sitesinden yapılabildiği gibi şirketler kendileri de yaratıcı bilgilendirme afişleri oluşturmuşlardır.
- Maske kullanımının önemi vurgulanarak çalışma alanlarında ve servislerde tüm çalışanlara maske dağıtılmıştır.
- Yemekhane ve servislerde oturma düzeninde sosyal mesafe kurallarına uygun olan düzenlemeler yapılmıştır.
- İşletmelerin giriş güvenlik noktalarında ateş ölçümü yoluyla önleyici tedbirler alınmıştır.
- İşletmelerin yoğun olarak kullandığı ortak alan ve çalışma alanlarının giriş ve çıkışlarına dezenfektanlar yerleştirilmiştir.
- Uzaktan çalışma kavramı ile karşı karşıya kalınmış yapılan işin mahiyetine göre evden çalışma sistemine uygun olabilecek çalışanların uzaktan çalışmaları sağlanmıştır.
- İşletmelerde ortak kullanılan su sebilleri kaldırılarak tek kullanımlık su dağıtımları gerçekleştirilmiştir.
- Servis araçları, soyunma odaları, yemekhane, dinlenme alanları, ofisler, toplu çalışma alanları gibi çalışanların buldukları alanlar düzenli dezenfeksiyon planlarına dahil edildi.
- Havalandırma sistemlerinin temizlenmesi ile ilgili periyotlar daha düzenli hale getirilerek işletme kapalı alanlarına temiz hava girişi sağlanmaya çalışılmıştır.
- Yemekhanelerde yoğunluk oluşturmamak adına yemek saatleri düzenlenmiş ve kapalı kumanya şeklinde yemek dağıtımları sağlanmaktadır.
- Yemekhanelerde de sosyal hayatımızda dış mekanlarda olduğu gibi tek kullanımlık ürünler tercih edilmeye başlanmıştır.
- Mümkün oldukça toplu görüşmeler ya da ziyaretler dijital ortamda yürütülürken mümkün olmaması durumunda açık hava alanlar tercih edilmiştir.

- Sağlık Bakanlığı tarafından Kamu Kurum ve Kuruluşları için yayınlanan çalışma genelgesi dikkate alınarak kronik rahatsızlığı olan çalışanlar özel sektör firmalarında da izin kullandırılmak yoluyla işletmeden uzaklaştırılmışlardır. Normalleşme süreci ile birlikte çalışanların isteğine bağlı olarak dönüşler sağlanmıştır. Yüksek risk grubunda olan çalışanlar için ise şirketten şirkete değişen uygulamalarla risk oranları düşürülmeye çalışılmaktadır.
- İşletmelerde sürekli olarak covid 19 tedbirlerine yönelik bilinlendirme eğitimleri düzenlenmektedir.

Bazı şirketlerin fabrika girişlerinde hijyen tünelleri oluşturularak dezenfeksiyon sağlanmaktadır. Uzaktan çalışmanın olduğu şirketlerin çalışanları iş-özel hayat ayrımının ortadan kalktığı bu çalışma düzeninde bu çatışmadan ve sosyal izolasyondan kaynaklı ruh hali değişikliklerinden etkilenmişlerdir. (Hrdergi,2020). İnsan Kaynakları uygulamalarına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiği ortaya çıktı. (Akbaş Tuna, 2020: 2712)

Gelecekte nasıl bir düzen ile karşılaşılacağı ihtimalli nedeniyle İnsan Kaynakları boyutunda farklı alternatif stratejiler geliştirilmesi gerekliliği açıktır. Bu süreçlerin yönetiminde insana dair uygulamalar olması sebebiyle İnsan Kaynakları çalışanları ön plana çıkıştır (Canan, 2020: 12; Pir, 2020:12). Bu süreçte çalışanların virüse yakalanmadan sağlıklı bir ortamda çalışmaları sağlanırken, işletmelerin Covid-19 tedbirlerine yönelik uygulamalarını sürekli güncellemeleri gerekmiştir. İşyeri Sağlık Birimi, İş Güvenliği Uzmanları ve İnsan Kaynakları çalışanları süreçte aktif rol oynayan işletme çalışanları olmuşlardır(Akbaş Tuna, 2020: 2713). Üretimi devam eden işletmeler arasında işçi çıkarmayı tercih etmeyen işletmeler çalışanların güvenini kazanmakla birlikte zorluklarla başa çıkmaya çalışmışlardır. İnsan Kaynakları çalışan motivasyonunun düştüğü bu dönemde çeşitli aktiviteler ya da işletme politikalarını gözden geçirerek sürecin başarıyla yönetilmesine katkı sağlamışlardır. Bu noktada insan kaynakları uzmanları işveren ve işçi arasında bir köprü vazifesi üstlenerek üretimde verimi sağlamışlardır. Şirketlerinde Covid-19 karşısında aldığı tedbirler ne kadar etkili olursa çalışanların işverene güveni okadar artmaktadır. İşletmenin kendisini düşündüğü algısı çalışanın güven ve aidiyet duygusunu arttırmaktadır (Yenigün, 2020: 9). Bu bağlamda alınan tüm tedbirler İnsan Kaynakları uzmanları tarafından değerlendirilmeli ve bu süreçte çalışanın uyumu ve kurum kültürüne katkıları arttırılmalıdır. Gerek sürecin sağlıklı şekilde yürütülmesi; gerek bu sürecin etkilerinin işletmeye olumlu dönüşünün sağlanması İnsan Kaynakları Uzmanları önderliğinde doğru yönlendirilmelidir.

II. Covid-19 Kriz Sürecinin Çalışan Motivasyonuna Etkileri: Ege Bölgesi'nde Metal Sektöründe Faaliyet Göstereren Bir İşletmede İnsan Kaynakları Uygulamaları

Bu araştırma ile amaçlanan Ege Bölgesi'nde faaliyet göstermekte olan bir işletmede, insan kaynakları tarafından çalışanların Covid-19 krizi nedeniyle motivasyonlarının düşmesini önlemeye yönelik alınan tedbirler ve uygulamaların etkilerinin belirlenmesidir. İşverenler, çalışanları ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 krizine karşı İş Sağlığı ve Güvenliği düzenlemeleri başta olmak üzere iş yerlerinde alınması gereken bir çok önlem bulunmaktadır. Ayrıca gerek işverenin gerekse çalışanların bu yükümlülükler uymaması durumunda cezai ve hukuki yaptırımlar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu önlemlerin elbette işverenler açısından maddi ve manevi etkileri olacaktır. Bir işletmede dışarıdan gelen olumsuz faktörlerin çalışan

motivasyonu üzerindeki farklı etkileri ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak insan kaynaklarının etkili uygulamaları ile motivasyonun düşmesinin önüne geçilebilmesi mümkündür. Çalışanın verimliliğinin sağlanmasında motivasyonun büyük önemi vardır. En temel tanımıyla motivasyon, davranışın istenen yönde değişimini sağlayacak olumlu bir yönlendirme veya yöneltme olarak tanımlanabilir (Tepehan, 2010:64). Bununla birlikte günümüzde yaşanan Covid-19 krizini dünyada daha önce yaşanan krizlerden çok farklı ve hiç yaşanmayan bir kriz olması nedeniyle sadece çalışma hayatını değil sosyal hayattaki derinden etkilemektedir. Bu süreç, ekonomik kaygıların yanı sıra insanın hayati varlığını korumaya yönelik kaygıları da barındırmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik kriz bir yandan çalışanları etkilerken diğer yandan çalışanların kendileri ve aileleri için sağlık ile ilgili kaygıları taşımalarına yol açmaktadır.

Covid-19 krizi insanlık için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bununla birlikte insanların hayatlarını idame edebilmeleri için ekonomik olarak belli bir gelire ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin faaliyetlerini sürdürmeleri ve üretime devam etmeleri son derece önemlidir. Ancak salgının varlığı çalışanların hastalığa yakalanma korkusu nedeniyle verimlerinin düşmesine neden olabilmektedir. Bu çerçevede, uygulamanın yapıldığı işletmede insan kaynakları uygulamalarının çalışanların motivasyonlarına etkilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Veri Toplama Aracı Ve Örneklem Büyüklüğü

Çalışmada elde edilen veriler için anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunun hazırlanmasında daha önce hazırlanmış farklı çalışmalardan ve formlardan yararlanılmıştır. (Parmaksız, vd., 2013: 82-99; Paksoy, 2007:141) Araştırma kapsamında 285 çalışanı olan bir işletme yer almaktadır. İşletmede 200 çalışana anket dağıtılmış olup, 120 kişi geri dönüş yapmıştır.

Araştırmada Covid-19 sürecinde işletme tarafından alınan tedbirlere yönelik çalışanın motivasyonu ile ilgili tepkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. İşletmede çalışanlar farklı bölgelerde ikamet emekte olup, farklı cinsiyet ve gelir dağılımına sahip kişiler arasında yapılmasına özen gösterilmiştir. Bölge çeşitliliği, farklı eğitim düzeyleri, vb. faktörler arasından genel bir sonuç elde edilmesi, çalışmanın sınırlılıklarından birisidir. Ayrıca tek bir işletmenin çalışanları üzerinde yapılması da araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Araştırma Yöntemi ve Bulgular

Çalışma literatür taraması ve anket olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de literatür taraması sonucu ulaşılan teorik bilgilere yer verilirken, ikinci bölümde anket tekniği ile ulaşılan verilerin SSPS analizi yer almaktadır. Tutumları ölçmeye yönelik olarak hazırlanan ankette 5'li likert ölçeği kullanılmıştır (Parmaksız, vd., 2013: 82-99; Paksoy, 2007:141). Bir işletmenin çeşitli bölümlerinde çalışan kişilerden oluşan örneklem grubuna anketler elden verilmiştir. Anket formu verilen 200 çalışanın 120'sinden yanıt alınmış olup, araştırma ile ilgili değerlendirmeler bu yanıtlar doğrultusunda yapılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS ve MS Office Excel programlarından yararlanılmış; kriterlere göre

elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Covid-19 risklerine karşı alınması gereken zorunlu tedbirler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Ölçeklerin güvenilirliği için Alfa (α) modeli (Cronbach Alpha Coefficient) kullanılmıştır. Bu yöntem ölçekte yer alan soruların homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırır. Alfa (α) katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve katsayı 1'e yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliği artmaktadır. Bu çalışma grubu için kullanılan Genel Sorular (1) ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı $Cra = 0,760$ olarak, Covid-19 Salgını Sonrası Alınan Tedbirler (2) ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı $Cra=0,986$ olarak hesaplanmıştır. Bu değerler kullanılan ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 1: Güvenirlik Analizi

Güvenirlik Ölçeği	Cra
Ölçek 1	0,760
Ölçek 2	0,986

Yapılan ankette genel duruma yönelik de sorular yer almaktadır. Ancak genel durumu ele almak için Covid-19 öncesi ve sonrasına yönelik bir karşılaştırma yapılması gerekmektedir. Ankette öncesi ve sonrasına yönelik bir soru olmadığı için anketin birinci kısımdaki genel motivasyona yönelik soruların değerlendirmesi sadece bilgi amaçlı olarak araştırmaya eklenmiştir. İşletmede uygulamaya katılımcı hedef ve sayıları tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 2: Anket Katılım Durumu

Anket Katılım Durumu	Veri	%
Anket Dağıtılan Kişi Sayısı	200	100
Anket Yanıtlayan Kişi Sayısı	120	62

Tablo 3: Örneklem Grubu Özellikleri

ÖRNEKLEM GRUBU ÖZELLİKLERİ					
Beyaz Yaka	Mavi Yaka				
21	99				
Kadın	Erkek				
10	110				
Evli	Bekar				
80	40				
1 Yıldan Az	1-5 Yıl	6-10 Yıl	11-15 Yıl	15 Yıdan Fazla	
30	67	8	3	12	
18-24	25-30	31-40	41-50	51-55	55 Üzeri
8	19	45	34	9	5

Ankete katılan 120 kişinin kriterler bazında dağılımı Tablo 3'de görülmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların 99 çalışan mavi yakalı, 21 çalışan beyaz yakalıdır (Tablo 5). Katılımcıların büyük çoğunluğu erkek (110) olup, yalnızca 10'u kadındır (Tablo 4). Katılımcıların kıdem yılları

ağırlıklı olarak 1-5 yıl (67 kişi) arasındadır (Tablo 7). Yaş aralığı açısından değerlendirildiğinde en çok 35-40 yaş arası (45 kişi) bulunmaktadır (Tablo 8).

Tablo 4: Cinsiyet Değişkeni için Frekans ve Yüzde Değerleri

Cinsiyet Dağılımı	f	%	Geçerli %
Kadın	10	8,3	8,3
Erkek	110	91,7	91,7
Toplam	120	100	100

Tablo 5: İstihdam Durumu için Frekans ve Yüzde Değerleri

İstihdam Şekli	f	%	Geçerli %
Beyaz Yaka	21	17,5	18
Mavi Yaka	99	82,5	82
Toplam	120	100	100

Cinsiyet dağılımı ve istihdam gruplarına bakıldığında anketi dolduran 120 kişinin 110'u erkek 10'nun kadın olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 6: Medeni Durum için Frekans ve Yüzde Değerleri

İstihdam Şekli	f	%	Geçerli %
Evli	82	68,3	68,9
Bekar	37	30,8	30,8
Toplam	119	99,1	100
Kayıp Veri	1	0,9	
Toplam	120	100	

Katılım oranı içinde edeni durum ile ilgili dağılımına bakıldığında 1 katılımcının medeni durum bilgisi girişi yapmadığı görülmektedir.

Tablo 7: Kıdem Yılı Dağılımı için Frekans ve Yüzde Değerleri

Kıdem Yılı	f	%	Geçerli %
1 Yıldan Az	30	25,0	25,0
1-5 Yıl	67	55,8	55,8
6-10 Yıl	8	6,7	6,7
11-15 Yıl	3	2,5	2,5
16 Yıl ve Üstü	12	10,0	10,0
Toplam	120	100,0	100

Tablo 8: Yaş Dağılımı için Frekans ve Yüzde Değerleri

Yaş Dağılımı	f	%	Geçerli %
18-24	8	6,7	6,7
25-30	17	14,2	14,2
31-40	46	38,3	38,3
41-50	35	29,2	29,2
50 ve üzeri	14	11,7	11,7
Toplam	120	100,0	100,0

Katılımcı 120 kişinin demografik özellikleri belirlenmiş olup, sadece 1 eksik bilgiye medeni durum kısmında rastlanmıştır. Örneklem grubundan elde edilen kişisel verilerin gizliliği konusunda katılımcılar bilgilendirilmiş olup sonuçların bilimsel yayın amacıyla kullanılacağı açıklanmıştır. Kişisel bilgilerin korunması amacıyla ankette katılımcı isimlerine yer verilmemiştir. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile ilgili düzenlemeler gereği paylaşılan veriler sadece işletmenin insan kaynakları kayıtlarında saklanıp en geç 1 yıl sonra imha edilecektir. Anket sonuçlarından elde edilecek veriler ise kategorileri bazında kullanılabilir.

Tablo 9: Çalışma Motivasyonuna Yönelik Değerlendirme

	Şirketimiz çalışanların yeteneklerini performans sistemi kapsamında olması gereken şekilde değerlendiriyor.	İşimizi ve kendimizi geliştirmemiz için şirketimizi gerekli destekleri sağlamaktadır.	Yaptığım iş ile ilgili şirket yöneticilerinden takdir görüyorum.	Şirketimiz kalite geliştirme ya da farklı konularda çalışanların vereceği yeni fikirlere önem veriyor.
Geçerli	120	120	120	120
Kayıp	0	0	0	0
Ortalama	3,7417	3,1250	3,0538	3,0750
Ortanca Değer	4,0000	3,0000	3,0000	3,0000
Std.Sapma	0,66731	0,47743	0,35017	0,34696
Değişim Aralığı	4,00	4,00	3,00	3,00
Minumum	1,00	1,00	2,00	2,00
Maximum	5,00	5,00	5,00	5,00

Tablo 9’da anket sorularından çalışma motivasyonunu sağlamaya yönelik değerlendirmede çalışanların ortalama memnuniyet seviyesinde oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle takdir görme ve önemsenme konularında çalışanların daha fazla beklenti içinde oldukları verilen cevap ve değerlendirmelerden anlaşılmaktadır.

Tablo 10’da katılımcıların çalışma koşullarından memnuniyetleri orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın yemek hizmeti konusunda memnuniyet seviyeleri diğer koşullara göre

düşük olduğu görülmektedir. Tablo 9’da görüleceği üzere katılımcıların çalışana yaklaşım konusunda memnuniyet seviyeleri çalışma koşullarından memnuniyetlerine göre daha yüksek olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 10: Çalışma Koşulları Bağlamında Çalışan Motivasyon Tablosu

	Şirket, ücret politikası ve sosyal hakları yasal mevzuat çerçevesinde olması gereken şekilde değerlendiriliyor.	İş Sağlığı ve Güvenliği konusunda çalışma alanlarımızda tüm tedbirler alınıp sürekli çalışanlara bilgilendirmeler yapılıyor.	İşe gidip gelmede kullanılan servis hizmetlerinden genel olarak memnunum.	Yemek hizmetlerinden genel olarak memnunum.
Geçerli	120	120	120	120
Kayıp	0	0	0	0
Ortalama	3,0833	3,0667	3,6750	2,9750
Ortanca Değer	3,0000	3,0000	4,0000	3,0000
Std.Sapma	0,40133	0,28205	0,67566	0,526
Değişim Aralığı	3,00	2,00	3,00	3,00
Minumum	2,00	3,00	1,00	1,00
Maximum	5,00	5,00	4,00	4,00

Literatür kapsamında kriz yönetiminde işletmede etkili iletişimin önemine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda Tablo 11’de yapılan değerlendirmede bölümler arası iletişim ve etkileşime inanç ortalama düzeydedir. Bu durum memnuniyet düzeyini etkilemektedir.

Tablo 11: Şirket İçi İletişim Değerlendirme Tablosu

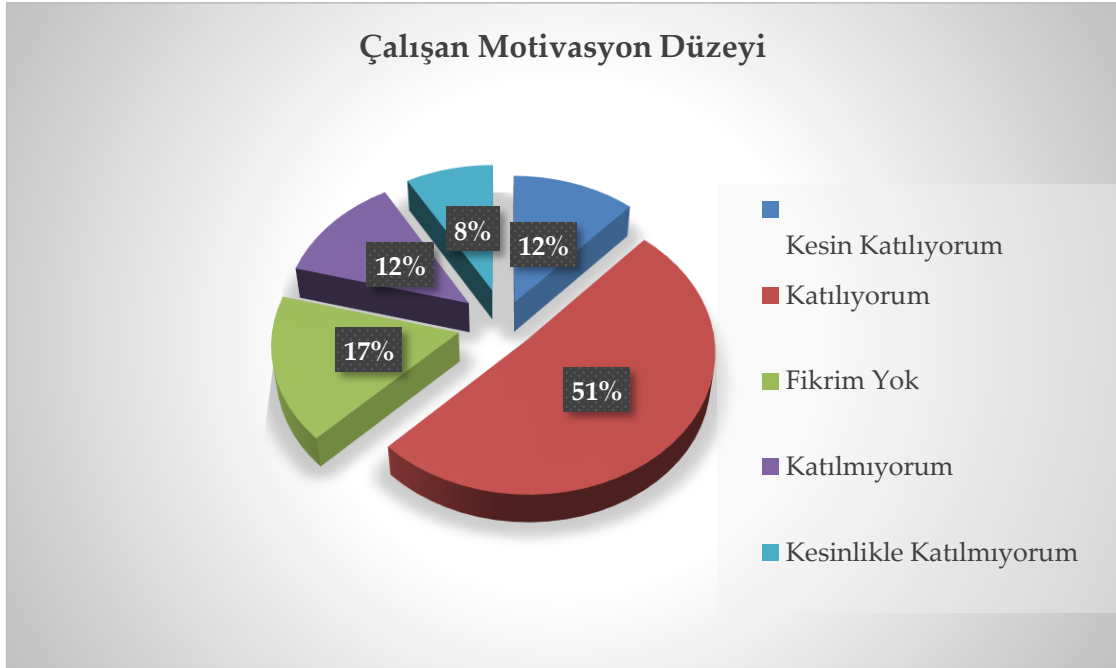
	Şirketimiz tüm bölümleri ve çalışanları arasında iyi iletişim bulunmaktadır.
Geçerli	120
Kayıp	0
Ortalama	3,0667
Ortanca Değer	3,0000
Std. Sapma	3,364
Değişim Aralığı	3,00
Minumum	2,00
Maximum	5,00

Anketin birinci bölümü olan genel memnuniyet ve motivasyona yönelik yapılan değerlendirmelere ortak paydada bakıldığında memnuniyet seviyesinin ortalama değer 3,0207 olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Bu noktada işletme çalışanlarının genel motivasyonlarının yaklaşık % 63 oranı ile ortalamanın üstünde olduğu ifade edilebilir.

Tablo 12: Çalışan Motivasyonu Genel Değerlendirme Tablo

Ortalama	Değer	f	%
Analiz-1 Çalışan Motivasyon			
Kesinlikle Katılıyorum		14	11,67
Katılmıyorum		61	50,83
Fikrim yok		20	16,67
Katılmıyorum		15	12,5
Kesinlikle Katılıyorum		10	8,33
	Toplam	120	100

Şekil 2: Çalışan Motivasyon Düzeyi

Yapılan anket sonucuna göre hedef olarak beklenen motivasyon oranı % 80 dir. Ancak değerlendirme sonucuna göre bu oranın %63’de kaldığı görülmektedir. Bu durumun nedeni uygulamanın sınırlılıkları arasında yer alan ankete katılmayan %38’lik dilimde bulunan çalışanlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Anketin ikinci bölümü’nde Covid-19 tedbirlerinin uygulanma düzeyi ve çalışanların bu tedbirlerden motivasyon düzeyleri ele alınmıştır. 1,2 ve 10. Sorulara yönelik değerlendirme

çalışanların motivasyon düzeylerini ele alırken; 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. sorulara yönelik değerlendirmeler alınan tedbirleri ele almaktadır.

Tablo 13'te ele alınan değerlendirmede işletmenin Covid-19 salgın riskine karşı aldığı tedbirlerin katılımcılar tarafından olumlu olduğu düşünülmektedir. Ortalama değerlendirmelere bakıldığında 4,1 seviyesinde olduğu görülmektedir. Değerlendirme sonuçlarına bakıldığında ise şirketin tedbirleri yerine getirme oranı %84 seviyesi ile oldukça yüksek olmuştur.

Tablo 13: Covid-19 Salgın Riskine Karşı Alınan Tedbirlerin Değerlendirilmesi

	Fabrika içinde tüm alanlarda ve servislerde maske kullanımını teşvik edilmektedir	Covid-19 tedbirleri kapsamında işyerine girişte ateş ölçümü yapılması uygulanmaktadır	Covid-19 tedbirleri kapsamında yemek saatlerini bölüm bölüm ayrılmıştır	Covid-19 tedbirleri kapsamında yemek servisinin kapalı kumanya olarak yapılmaktadır	Yemekhane girişinin 1,5 Metre Sosyal Mesafe kuralına göre etiketlenmiştir	Servis ve yemekhane de Covid-19 tedbirleri kapsamında yerleşim planı yapılmıştır	Covid-19 tedbirleri kapsamında ortak kullanım alanlarında dezenfektan kullanımı sağlanmaktadır
Geçerli	120	120	120	120	120	120	120
Kayıp	0	0	0	0	0	0	0
Ortalama	4,1500	4,1583	4,1583	4,1417	4,1417	4,1333	4,1333
Ortanca Değer	4,0000	4,0000	4,0000	4,0000	4,0000	4,0000	4,0000
Std.Sap.	0,46109	0,46735	0,48500	0,47271	0,45459	0,54900	0,50098
Değişim Aralığı	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Minum.	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Maximum	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00

Tablo 14: Covid-19 Riski Sebebiyle Alınan Tedbirler Sonucu Çalışan Memnuniyeti.

	Covid-19 salgını sonrası işyerinde kısmi çalışma uygulama ve işçi çıkarma yoluna gidilmemiştir.	Covid-19 salgını sonrası sağlığım ve güvenliğim ile ilgili tüm tedbirler şirket tarafından alınmıştır.	Covid-19 ve alınması gereken tedbirler ile ilgili şirket içi bilgilendirmeler yapılmıştır.
Geçerli	120	120	120
Kayıp	0	0	0

Covid-19 Kriz Sürecinin Çalışan Motivasyonuna Etkilerinin Belirlenmesi: Bir İşletmede İnsan Kaynakları Uygulamaları

Ortalama	4,1583	4,1417	4,1583
Ortanca Değer	4,0000	4,0000	4,0000
Std.Sapma	0,46735	0,45459	0,46735
Değişim Aralığı	3,00	3,00	3,00
Minumum	2,00	2,00	2,00
Maximum	5,00	5,00	5,00

Tablo 15: COVID-19 Tedbirine Yönelik Önermelere Yanıt Dağılımı

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Covid-19 salgını sonrası sağlığım ve güvenliğim ile ilgili tüm tedbirler şirket tarafından alınmıştır.	23	94	2	1	0
Covid-19 ve alınması gereken tedbirler ile ilgili şirket içi bilgilendirmeler yapılmıştır.	21	96	2	1	0
Fabrika içinde tüm alanlarda ve servislerde maske kullanımı teşvik edilmektedir.	22	95	2	1	0
Covid-19 tedbirleri kapsamında işyerine girişte ateş ölçümü yapılması uygulaması yapılmaktadır.	23	94	2	1	0
Covid-19 tedbirleri kapsamında yemek saatlerinin bölüm bölüm ayrılmıştır.	24	92	3	1	0
Covid-19 tedbirleri kapsamında yemek servisinin kapalı kumanya olarak yapılmaktadır.	22	94	3	1	0
Yemekhane girişinin 1,5 Metre Sosyal Mesafe kuralına göre etiketlenmiştir.	21	96	2	1	0
Servis ve yemekhanede Covid-19 tedbirleri	24	91	2	3	0

kapsamında yerleşim planı yapılmıştır.

Covid-19 tedbirleri kapsamında ortak kullanım alanlarında dezenfektan kullanımının sağlanmaktadır.	22	94	2	2	0
Covid-19 salgını sonrası işyerinde kısmi çalışma uygulama ve işçi çıkarma yoluna gidilmemiştir.	23	94	2	1	0
GENEL TOPLAM	23	94	2	1	0
GENEL YÜZDE	19%	78%	2%	1%	0%

Sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda çalışanların %97'sinin Covid-19 salgın riskine karşı işletmenin almış olduğu tedbirlerden motive olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran işletme açısından kayda değer bir durumdur. Uygulama sonucunda işletmenin Covid-19 krizine karşı almış olduğu tedbirler ve insan kaynakları uygulamaları çalışan memnuniyetinin yüksek oranda olduğunu ve motivasyonun sağlandığını göstermektedir. Katılımcıların demografik özellikleri; yaş, kıdem yılı, cinsiyet, medeni durumu ve istihdam şekli farklılık göstermektedir. Katılımcıların özellikle farklı çalışanlar olmasına dikkat edilmiştir. Örneklem grubu özelliklerine göre motivasyon düzeyleri ayrı tablolarla gösterilmiştir. Beyaz Yaka-Mavi Yaka Çalışan Dağılımında Motivasyon Düzeyi tablosu göz önünde bulundurulduğunda ankete katılan sayılar eşit olmadığından tüm tablonun karşılaştırmalı analizine yer verilememiştir. Bu noktada Kesinlikle Katılıyorum ve Katılıyorum likertlerinden yola çıkılırsa yüzdeler oran dikkate alındığında beyaz yakanın motivasyon düzeyinin daha fazla olduğu görülmektedir. çıkmaktadır. Beyaz-Mavi Yaka dağılımında olduğu gibi cinsiyet dağılımında da aynı durum söz konusudur. Kadın katılımcılarda %100 motivasyon analiz edilirken; erkek katılımcılarda bu oran %97 olarak gerçekleşmiştir. Medeni duruma göre evli olan katılımcıların alınan tedbirler nedeniyle motivasyonları %97 oranında gerçekleşirken; bekar olan katılımcıların motivasyonları %98 oranında gerçekleşmiştir. Evli olan katılımcılar salgın riskini ailelerine taşıyacakları endişesi ile daha titiz davrandıkları düşünülmektedir. Katılımcıların kıdem yılı arttıkça (beş yıldan fazla), alınan tedbirlerden dolayı motivasyonlarının daha çok orta düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Diğer kriterlerde olduğu gibi yaş kriterinde 31-40 yaş aralığında motivasyon oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. İşletmede yaklaşık %42'lik kalılım oranı ile katılımcıların bu süreçte işyerine aidiyet duygusunun oranının yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırmanın sınırlılıklarının fazla olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

Sonuç

Günümüzde yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 krizinin diğer krizler dikkate alındığında etkilerinin sosyolojik ve ekonomik olarak çok daha büyük olmasının nedeni karşılaşılan belirsizliğin çok uzun bir süreci kapsamasıdır. Literatürde değinildiği üzere dünyada yaşanan tüm krizlerin ortak noktası sosyo-ekonomik etkileridir. Yaşanan krizde sosyal yaşamı büyük ölçüde sınırlandırmış ve çalışma hayatını olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte ülkeler krizi yönetme stratejisi olarak, kendi iç kaynaklarından yararlanarak mücadele yolunu seçmişlerdir. ILO, ülkelerin kriz süreçlerinde, sürdürülebilir bir toplum düzeni ve adil uygulamalar ile normalleşmeye geçme çabaları ve düzgün işlere odaklanmalarının büyük önem taşıdığına vurgu yapmaktadır. Uluslararası çalışma standartları temelinde Covid-19 salgını ile mücadelede üç temel odak noktaya dikkat çekilmektedir; işyerinde işçilerin korunması, ekonomiyi ve işgücü talebini canlandırma, istihdam ve gelirin desteklenmesidir. Türkiye’de Covid-19 salgını sonucunda ortaya çıkan ekonomik krizin yansımaları gerek çalışma hayatını gerekse istihdamı olumsuz etkilemiştir. Krizin çalışma hayatına ve istihdama ilişkin olumsuz etkilerine karşı en hızlı uygulamaya konulan tedbirlerin başında; “işten çıkarma yasağı”, “kısa çalışma ödeneği” ve “asgari ücret desteği” gelmektedir. İşletmelerde ise, insan kaynakları yönetiminin insan odaklı stratejik uygulamalara önem verdiği görülmektedir. İşletmeler faaliyetlerini önemli ölçüde azaltmak veya durdurmak zorunda kalmışlardır. Faaliyetlerine devam eden işletmeler ise Covid-19’a karşı çalışmanın literatür kısmında da ayrıntılarıyla yer alan geniş kapsamlı tedbirleri uyguladıkları görülmektedir.

Kriz olgusu ile belirsizlik tanımı aynı cümle içinde ilişkili olarak kullanılabilir ki kriz beklenmeyen ve sonucu kestirilemeyen durum olarak kişi ya da işletmelerin karşısına çıkabilmektedir. Bu nedenle işletmelerde kriz yönetimi kapsamında çalışan motivasyonunun sağlanabilmesi güven ve şeffaflık unsurunu ön plana çıkarmıştır. Covid-19 krizinin yaratmış olduğu belirsizlik nedeniyle, çalışanların kurumlarına güven duygusunu devam ettirebilmek için tüm bilgileri çalışanları ile paylaşmışlardır. Katılımcılara sorulan “Covid-19 ve alınması gereken tedbirler ile ilgili şirket içi bilgilendirmeler yapılmıştır” sorusuna (117 olumlu) verilen yanıt bunu doğrulamaktadır. Bu konuda yapılan bir araştırma, çalışanların (%43) kurumlarına duydukları güven duygusunun bu dönemde değiştiğini dile getiriyor (Gümüşlü, 2020:15). Kriz dönemlerinde çalışanların güvenini ve işe bağlılıklarını korumak adına çalışan güvenliğinin sağlanması konusunda katılımcılar “Covid-19 salgını sonrası sağlığım ve güvenliğim ile ilgili tüm tedbirler şirket tarafından alınmıştır” sorusuna (117 olumlu) verilen yanıt işletmeye güven ve bağlılığı göstermektedir. İşletmede aidiyet ve motivasyon anlamında en önemli unsurları arasında istihdam güvencesi yer almaktadır. Katılımcılar “Covid-19 salgını sonrası işyerinde kısmi çalışma uygulaması ve işçi çıkarma yoluna gidilmemiştir” sorusuna (117 olumlu) verilen yanıt ile bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca işletme içi iletişimin artırılması ve çalışan destek programlarının yürütülmesi gibi çeşitli önlemler, krizin etkileriyle başa çıkmak için önem teşkil etmektedir.

Çalışmada kriz sürecinde insan kaynakları tarafından çalışanların Covid-19 krizi nedeniyle motivasyonlarının düşmesini önlemeye yönelik alınan tedbirler ve uygulamaların etkileri değerlendirilecek olursa; çalışanların alınan tedbirlerden olumlu etkilenmekle birlikte özellikle salgın riskini ailelerine taşıyacakları endişesi nedeniyle işlerine tam motive olamadıkları görülmektedir. Araştırmanın katılımcı hedefi 285 çalışandır. Ancak Covid-19 tedbirleri nedeniyle çalışma sürelerinin kısalması ve vardiya çalışmaları nedeniyle 200 kişiye

ulaştırılan ankete 120 kişi geri dönüş yapmıştır. Araştırmanın ilk bölümü katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik düzenlenmiştir. İkinci bölümünde Covid-19 tedbirlerinin uygulanma düzeyi ve çalışanların bu tedbirler sonucunda motivasyon düzeyleri ele alınmıştır. 1, 2 ve 10. Sorulara yönelik değerlendirme çalışanların motivasyon düzeylerini ele alırken; 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9. Sorulara yönelik değerlendirmeler alınan tedbirlere yöneliktir. Değerlendirme sonucunda işletmenin Covid-19 salgın riskine karşı aldığı tedbirlerin katılımcılar tarafından olumlu olduğu düşünülmektedir. İşletme çalışanlarının genel motivasyonlarının yaklaşık % 63 oranında orta düzeyde olduğu ifade edilebilir (Tablo 11). Ancak özellikle takdir görme ve önemsenme konularında çalışanların daha fazla beklenti içinde oldukları verilen cevap ve değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Katılımcıların çalışana insan odaklı stratejik yaklaşım konusunda memnuniyet seviyelerinin çalışma koşullarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Bu çerçevede, krizi insan odaklı yöneten insan kaynakları uygulamaları işletmenin entellektüel kaynağına verdiği önemi de göstermektedir. Gözardı edilmemesi gereken nokta alınan tedbirler işletmenin iç dinamikleri ile yönetilmekle birlikte krizin dış faktörlerden kaynaklı olarak gelişmiş olmasıdır.

Kaynakça

- Akbaş Tuna, A. Çelen, O. (2020), İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları, Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2710-2759
- Akça, M. (2020). Covid-19'un Havacılık Sektörüne Etkisi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 45-64. Retrieved from <http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54055/723434>
- Akın, L. (2020). Covid-19'un İş İlişkilerine Olası Etkileri, *Çimento İşveren*, Cilt 34, Sayı 3, Mayıs 2020,16-71,[Www.Ceis.Org.Tr/Dergi](http://www.Ceis.Org.Tr/Dergi)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/752714>
- Aydın, M.K. (2019). Millî Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 413-428.
- Balcı, Y., Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri Ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı 19 (37)*, s.40-58
- Baykal, C. M. (2007). Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler, *Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi*, 18(60).
- Canan, S. (2020), Covid-19, Yeni Dönemde 'İnsan Odaklı Liderliği' Öne Çıkardı, *PERYÖN Yönetim Dergisi*, mayıs-Haziran, 87, 12
- Co, J. (2017, July 24). Japan Encourages Remote Working Trials to Combat Burnout and Overcrowding During 2020 Olympics.
<https://www.independent.co.uk/news/business/news/japan-2020-olympics-remote-working-trials-burnout-overcrowding-toyko-presenteeism-congestion-a7857871.html>
(E.T:15.5.2021)
- Çeto, E. (2009), *Kriz Ortamında İnsan Kaynakları Yönetimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Deloitte Consulting, (2020). *Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri*, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/covid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf>
- Ekiz, T., İlman, E., & Dönmez, E. (2020). Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri İle Covid-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6 (1), 139-154. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/54067/729076>
- Eurostat (2018). Working from Home in The EU.
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180620-1>
(E.T: 13.05.2021)

- Farrer, L. (2020, February 12). 5 Proven Benefits Of Remote Work For Companies. <https://www.forbes.com/sites/laurelfarrer/2020/02/12/top-5-benefits-of-remote-work-for-companies/?sh=614e7e16c8e9> (E.T: 11.05.2021)
- Gallup (2017). State of The American Workplace. <https://www.gallup.com/workplace/238085/state-american-workplace-report-2017.aspx> (E.T: 11.05.2021)
- Gümüşlü, G. (2020), Çalışma dünyasının geleceği: COVID-19 ve yeni normal, EY Türkiye Danışmanlık Hizmetleri, ey.com/tr_tr/privacy-statement
- ILO (2020); COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_740193.pdf (20.08.2020)
- İloğlu, S. (1974). *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış*, Ankara.
- İŞKUR,(2020).<https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/> (17.08.2020)
- Kasriel, S. (2019, June 19). It's Time to Factor Remote Work into Our Urban Planning. <https://qz.com/work/1641664/remote-workers-are-the-solution-to-urban-crowding/> (E.T:14.05.2021)
- Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I (1929–1932)*, Ankara.
- Küçük, F., Bayuk, M.N (2007),Kriz Ortamında Bir Başarı Faktörü Olarak Çalışanların Kurum İmajı, *Journal of Yasar University, C.2, S.7, 795-808*
- Küskü, F. (2001). Kriz Döneminin İnsan Kaynakları Uygulamalarına Etkileri: Ampirik Bir İnceleme, *Amme İdaresi Dergisi, 34 (1):15-32*. Pandemi ile ilgili Bilgiler, <https://aa.com.tr/>.
- Parmaksız, A., Ersöz, T., Özseven, T., Ersöz, F. (2013), Çalışanların İş Memnuniyeti, İş Stresi ve Ergonomik Koşullarının Değerlendirilmesi, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, S.8, 82-99*
- Paksoy, H. M. (2007), Üniversitelerde Akademik Personelin İş Memnuniyeti: Harran Üniversitesi Örneği, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, S.12, 138-151*
- Pir, S. (2020) İnsan Odaklı Liderlik Yeni Düşünce Tarzları Yaratacak, *PERYÖN Yönetim Dergisi, 87,12*
- Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>.
- SGK, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat (15.08.2020)
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1983). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara.
- Tepehan, H. A. (2010) *Stratejik insan kaynakları planlamasının işletmelerin kriz yönetimindeki yeri ve önemi: Konu ile ilgili bir uygulama* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Yenigün, H. (2020), Salgın Sürecinde Çalışanlarımıza Yönelik Bilgi Akışını Hiç Kesmedik Şeffaf İletişimi Benimsedik, *PERYÖN Yönetim Dergisi*, 87, 9

Tutar, H. (2016), *Kriz ve Stres Yönetimi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık,

Yılmaz, S., Kalkan, D. K (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 169-199

Yurdakul, D. (2020), COVID 19 Salgını İnsan Kaynakları Yönetiminde neleri değiştirecek?, *HRdergi*, <https://hrdergi.com/covid-19-salgini-insan-kaynaklari-yonetiminde-neleri-degistirecek>(12.06.2020)

WHO; *COVID-19 Strategic Preparedness and Response Plan Operational Planning Guidelines To Support Country Preparedness And Response*, Draft as of 12 February 2020 <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/covid-19-sprp-unct-guidelines.pdf> (22.08.2020)

STEM Etkinliklerinin Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumuna ve Fene Yönelik Motivasyonlarına Etkisi^a

Mustafa Şanlı^{b, c}, Demet Hatice Somuncuoğlu Özerbaş^d

Özet

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerine uygulanan STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematic) etkinliklerinin, öğrencilerin STEM alanına yönelik tutumlarına ve fene yönelik motivasyonlarına etkisi incelenmiştir. Araştırma deneme öncesi deneysel desenlerden tek grup ön-son test modelinde yürütülmüş ve örnekleme Ankara ilindeki bir özel ortaokulda eğitim alan 70 öğrenciden oluşturmaktadır. Öğrencilerden elde edilen veriler, "STEM Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" ve "Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği" ile alınmıştır. Araştırma verileri örneklemler t-testi ve Wilcoxon işaretli sıralar testi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları; STEM eğitiminden sonra öğrencilerin STEM alanlarına yönelik tutumlarında genel olarak anlamlı bir değişim olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uygulanan STEM eğitiminin, öğrencilerin araştırma yapma ve katılıma yönelik motivasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, ancak işbirlikli çalışma, performans ve iletişime yönelik motivasyonunu anlamlı olarak değişmediği görülmüştür. STEM eğitimi öğrencilerin fen yönelik genel motivasyonunu olumlu bir etkilemiştir. Bu etki küçük düzeydedir.

Anahtar Kelimeler

STEM Eğitimi
Motivasyon
Tutum
Bilim Eğitimi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889816

The Effect of STEM Activities On Students' Attitudes Towards STEM Fields and Science Motivations

Abstract

In this research, it is aimed to investigate the effects of STEM applied to middle school students on motivation towards science. The sample of the study, which was carried out regarding pre-experimental design in a single group pre-test and post-test model, was composed of 70 students studying in a private middle school in Ankara. The attitude scale towards STEM Education and the motivation scale for science learning was used to collect data. The data obtained from the study were analyzed with related samples t-test and Wilcoxon signed-rank test. The findings of the research show that STEM education was not generally effective on the attitude. STEM education had a positive effect on the students' motivation to do research and participation but the motivation for cooperative work, performance, communication did not change significantly after STEM education. STEM education positively affected students' general motivation towards science. This effect is small.

Keywords

STEM Education
Motivation
Science Learning
Attitude

About Article

Received: 02.03.2020
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889816

^b İletişim Yazarı: sanlimustafa@gmail.com

^c Eğitim Yöneticisi, ORCID ID: 0000-0001-8116-8742 .

^d Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-2050-1182.

Giriş

Eğitim bireylerin toplum içinde etkin bir şekilde yer almalarını sağlayacak bilgi, beceri ve yetenekleri kazanmalarını amaçlamaktadır. Öğrenme öğretme süreçleri bu amacın gerçekleşmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Yapılandırmacı yaklaşım gibi öğrenciyi merkeze alan anlayışların bu süreçlerde büyük değişimlere neden olduğu görülmektedir. Bu değişimlere bütünsel olarak bakıldığında kazandırılmak istenenin; endüstriye yönelik iş gücü, hayat boyu öğrenmeyi ilke edinecek kültürel okuryazarlık ve eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler yetiştirmek olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle, hedeflerin doğru belirlenerek öğrenme standartlarının oluşturulması gerekir. (Özden, 2005). Çağın ihtiyacı olan “insan gücü” kavramının yerini, “insan gücü ve niteliği” kavramı almakta ve buna bağlı olarak bireylerin 21.y.y. becerilerine sahip olma durumları sorgulanır duruma gelmiştir. Yeni yetişen nesilden, sadece bir alanda bilgi ve deneyim sahibi olmaları yerine, iletişim, sosyal, öz-yönetim, problem çözme v.b. becerileri geliştirmiş, disiplinler arası çalışmayı ilke edinen merak eden, sorgulayan ve keşfeden bireyler olmaları beklenmektedir (Koştur, 2017). Eğitim sistemleri içindeki müfredatların, kullanılan yöntem ve öğretim stratejilerinin bilimsel bilgi, bilimsel sorgulama ve mühendislik tasarım süreçleriyle bütünleştirilmesi büyük öneme sahiptir (Buyruk ve Korkmaz, 2016). Eğitim tarihine bakıldığında bu özellikler, Dewey (1859-1952), Kilpatrick (1871-1965), Kerschensteiner (1854-1932), Decroly (1871-1932), Ferriere (1879-1960), Freinet (1896-1966), Gaudig (1860-1923) gibi önde gelen temsilcilerin olduğu iş eğitimi yaklaşımlarında görülmektedir. Çünkü iş eğitimi, öğrencinin öğrenirken faal olma ve yaparak yaşayarak öğrenme prensibinin yani öğrenme sürecinde aktif olmasının onun zihnini geliştireceği anlayışını desteklemiştir. (Aytaç, 1976) Yine bu akımın etkisi ile ilkökul programlarında mutfak, işlik, aralık, uygulama bahçesi gibi çalışma yerleri öngörülmüş, bu suretle okulda çocuğa geniş ölçüde yaratma, iş ve etkinlik imkanı sağlanmaya çalışılmıştır (Taşdemirci, 1984).

Keser(1987) İş eğitiminin detaylarına bakıldığında öğrenci kazanımlarını ve programa alınacak konuların özellikleri şöyle tanımlamıştır.

İş Eğitimi derslerinde düzenlenen öğretme-öğrenme etkinlikleri sonucunda, öğrenciler;

- a) Uygulanabilir bilgi ve beceriler geliştirir.
- b) İş hayatında kullanılan araç-gereçleri tanır.
- c) İş hayatında kullanılan kuram, ilke ve yöntemleri tanır .
- d) Çeşitli meslek alanlarında üretilen ürünleri kalite, standart ve işlevleri açısından seçer.
- e) Ürün satın alırken maliyet, garanti, değiştirme gibi unsurları dikkate alır.
- f) Araçları emniyet, bakım ve çalışma kurallarına uyarak kullanır.
- g) Çeşitli meslek alanlarında üretilen ürünleri; ekonomik, sosyal ve işlevsel öğelerini dikkate alarak değerlendirir.
- h) İş hayatındaki mesleklerden haberdar olur.
- i) Kendi kendini tanır.
- j) İlgi duyduğu meslek alanlarının ekonomik koşullarını bilir.
- k) Mesleklerle ilgili ön yargılardan kurtulur.

- l) Mesleklere karşı sosyal değerler geliştirir.
- m) Meslekler için gerekli olan temel becerilerden ve diğer özelliklerden haberdar olur.
- n) Meslek alanını daha gerçekçi olarak seçebilir.
- o) Karar verme becerisi gelişir.
- p) e Çeşitli meslek alanlarında; teknolojik gelişmelerin etkilerini ve yönelmeleri bilir.
- q) e Boş zamanlarını değerlendirmede kullanılabileceği araç-gereçleri tanır.
- r) e Boş zamanlarını değerlendirebilecek beceriler kazanır.
- s) Bilimsel ve. teknolojik gelişmeler ile sosyal refah arasındaki ilişkiyi bilir.
- t) Sistemli düşünme ve planlı çalışma alışkanlığı kazanır.
- u) Yaratıcılık gücü gelişir.
- v) Bağımsız çalışma alışkanlığı gelişir.
- w) Sorumluluk alma alışkanlığı gelişir.
- x) İşbirliği yapma ve yardımlaşma alışkanlığı gelişir.
- y) Sağlıklı yaşamak, ailesinin ve toplumun sağlığını koruma alışkanlığı kazanır.

Bu derslerde programa. alınacak konuların belirlenmesinde;

- a) Öğrencilerin gerçek hayatta bir ihtiyacını karşılayacak nitelikte olmasına,
- b) Öğrencilerin ilgi v,e yeteneklerine uygun olmasına,
- c) İş hayatını tanıtıcı nitelikte olmasına,
- d) Karar verme-planlama-ürünü veya hizmeti meydana getirme kontrol ve değerlendirme aşamalarını kapsamasına,
- e) Öğrencilerin diğer derslerde (Fen bilgisi, sosyal bilgiler, Türkçe, matematik gibi) öğrendikleri bilgileri uygulamaya aktarmalarına elverişli olmasına

dikkat edilmelidir.

Yukarıda belirlenen bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırılmasında yöntem seçimi çok önemlidir. Bu nedenle yöntemlerin seçiminde ve kullanılmasında içeriğin özelliği ve öğrencinin ilgisi, psikolojik yapısı gibi özellikleri göz önünde tutulur. (Keser, 1987).

Günümüzde ise çok büyük bir yelpazede dijital cihaz kullanımı ve devasa boyutlarda veri ve bilgi kullanımı sebebiyle, bireylerinin önceki nesillerde ihtiyaç duyulmayan çeşitli beceriler ve stratejilere sahip olmaları gerekmektedir (Intel® Teach Program, 2014). Bu noktada teorik bilgilerin ürüne dönüştürülmesini ve 21.yy becerilerinin kazandırılmasında önemli bir rol üstlenen STEM okul öncesinden üniversiteye kadar Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (Science, Technology, Engineering, Mathematics) alanlarındaki bilgi ve becerilerin gelişmesini sağlayan bir eğitim yaklaşımıdır(Akgündüz, 2015). Bu yaklaşım, öğrencilerin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanma, yaratıcılık, üretme, sorgulama becerilerinin gelişmesini ve öğrenme sürecindeki motivasyonlarının artmasını sağlamaktadır (Bakırcı & Kutlu, 2018). A.B.D.'de özellikle üniversitede verilen nitelikli STEM eğitimini alan öğrenciler edindikleri ileri düzey STEM becerileriyle teknolojik buluşların ve üretimin desteklenmesine önemli katkı yapmışlardır(Çorlu, 2014).

Dünya literatürü ve Türkiye'deki araştırmalar incelendiğinde STEM eğitim yaklaşımının tek türlü olmadığı görülmüştür. Bazı araştırmacılar bilim ağırlıklı, bazıları mühendislik ağırlıklı, bazıları teknoloji ağırlıklı ve bazıları da matematik ağırlıklı olarak eğitimleri planlamaktadırlar. Bu durumun değişkenliğinin nedeni ise, yaklaşımın;

- a) -Bir veya birkaç ders saati süren etkinlikler hâlinde,
- b) -Bir öğretim programı olarak,
- c) -Bir ders ya da bir okul sistemi olarak,
- d) -Okul içi ve/veya okul dışı etkinlikler olarak,

planlanabilme özgürlüğünün bulunmasıdır. Bu yaklaşımın Türkiye'deki en önemli planlamalarından biri 2005-2006 öğretim yılında değişen programlarda fen eğitiminin "Fen ve Teknoloji" dersi olarak programa yansıtılmasıdır. Fen ile teknolojiyi entegre etmek amacıyla oluşturulmuş bu yapı, 2013 program değişikliğiyle yeniden fen bilimleri adını almış ve bir öğretim programı olarak STEM yaklaşımından faydalanılmıştır.

Günümüzde İlköğretim kademesinde okutulan Fen Bilimleri ders programları ile öğrencilerin 'fen okuryazarı' olması hedeflenmektedir (MEB, 2018). Bu kapsamda öğrencilerin;

- a) fen bilimleri alt alanlarında (Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi, mühendislik, yer ve çevre bilimleri) ile ilgili temel bilgiler kazanmaları,
- b) doğa-insan ilişkisini keşfetmeleri, doğayı anlamaları,
- c) bilimsel süreç becerileri kazanmaları,
- d) bilimin doğasını anlamaları,
- e) günlük yaşamda fen bilimlerine ilişkin bilgi, konu ve alanlarda problem çözme becerileri geliştirmeleri,
- f) Fen bilimleri alanlarında kariyer bilinci kazanmaları,
- g) Fen bilimleri alanlarında girişimcilik becerileri geliştirmeleri,
- h) Bilim insanı olmanın ve bilimsel bilgi oluşturmanın nasıl olduğunu anlamaları,
- i) Doğal olaylara ilişkin ilgi duymaları, bunları merak etmeleri ve bunlara ilişkin olumlu tutum geliştirmeleri,
- j) Bilimsel etik ilkeleri anlamaları ve uygulamaları amaçlanmaktadır (MEB 2018).

Etkili bir fen öğretimi ile fen okuryazarı olan bireyler, sosyal yaşam içinde temel yaşam becerilerini kazanmış, analitik düşünebilen, karar mekanizmasını etkili kullanan, yaratıcı, girişimci, iletişim kurabilen, takım çalışması yapabilen, yenilikçi, problem çözen, tasarımcı, disiplinlerarası ilişki kurabilen, eleştirel düşünebilen, sorgulayan, inovatif düşünen, buluş yapan (MEB, 2018); kavram yanlışlarına düşmeden bilimsel literatüre hakim (Yağbasan ve Gülçiçek, 2003); bilimsel bilginin değerine inanan ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşacağını bilen, teknolojik gelişmeleri algılayıp yorumlayabilen (Hançer, Şensoy ve Yıldırım, 2003) özellikleri ile modern dünyaya yön vereceklerdir. Etkili fen öğretimi ile fen okuryazarı olarak yetişmiş bireylerin dünyanın temel sorunlarını çözebilen aktif bireyler olmaları amaçlanır. Bu bireylerin yetişmesi ise fen okuryazarı olmanın yanı sıra pek çok beceri setini kazanmış olmalarını gerektirir. Fen öğretiminde etkili öğrenmeyi hedefleyen bir yaklaşımda öğrenenlerde fene karşı olumlu tutum ve güçlü motivasyon geliştirmek üzere etkin yöntem ve tekniklerin işe koşulması son derece önemlidir.

Fen bilimleri dersi ile STEM eğitiminin başarılı entegrasyonu için öğretmenlerin bu süreçte STEM bakış açılarını geliştirmeleri ve “bilgiyi bilgi için” öğretmek yerine “bilgiyi kullanmak için öğretmek” yaklaşımına sahip olmaları gerekmektedir. Bu yaklaşım ile öğretmenler, öğrencilerin 21. yüzyıl becerileri ile paralel olan becerilerinin gelişimini sağlayacak ve öğrencilerin yaratıcılık, sorumluluk duygusu gibi becerilerini ortaya çıkararak öğrencilerin yüzyılın gereklerine göre aktif bir eğitim sürecine erişmelerini sağlayacaklardır. Bu sürecin öğrencilerin STEM alanlarında meraklı, yetenekli, araştıran sorgulayan özellikte olmasını ve teorik bilgileri öğrenmede daha istekli olmalarını sağlayacağı düşünülmektedir. (Tüysüz vd. 2018).

K-12 fen eğitimi programının vurgulanan yenilikleri gerçekleştirebilmesi için, öğretmenlerin eğitiminde bütünleşik öğretmenlik bilgisine sahip olması ve öğrenme süreçlerinin “farklı disiplinlerin anlamlı, kaliteli, üst düzey, yaratıcı ve eleştirel düşünmeyi kapsayacak şekilde yapılandırılması (STEM) gerekmektedir. Mühendislik tasarımı ve bilimsel araştırma-sorgulamanın sınıf içi uygulamalarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. (Eroğlu & Bektaş, 2016; Altan, Yamak & Kırıkkaya, 2016; Yıldırım & Altun, 2015; Şahin & Ayar, 2014) Bu farklılıkların içinde yanlış uygulamaların da bulunduğu ve yanlışlıkların ortadan kaldırılmasının gerekliliği düşünüldüğünde; STEM eğitiminin yürütülmesinde, etkinliklerin Fen Bilimleri, Matematik vb. ders kazanımlarıyla entegre olması ve bu dersleri veren alan uzmanlarının STEM eğitimi konusunda mesleki niteliklerinin iyi olması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle ülkemizde STEM eğitim uygulamalarının içeriği, öğretmenin niteliği ile ilgili araştırmaların yaygınlaştırılması ve öğrencinin öğrenme ihtiyaçları ve motivasyonlarını geliştirmeye yönelik çalışmalarının yapılması gerekir.

Bu araştırmanın amacı, ortaokul 5., 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden öğrencilere uygulanan STEM eğitim etkinliklerinin, öğrencilerin STEM alanlarına yönelik tutumlarını ve fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarına etkisini incelemektir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- STEM eğitim etkinlikleri uygulanan Ortaokul öğrencilerinin STEM alanlarına yönelik tutum ön - son test puanları arasında manidar farklılık var mıdır?
- STEM eğitim etkinlikleri uygulanan Ortaokul öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyon ön - son test puanları arasında manidar farklılık var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, STEM Eğitiminin fen öğrenmeye yönelik motivasyonun STEM eğitimi öncesi ve sonrasındaki düzeyleri ve aralarındaki ilişki inceleneceğinden deneme öncesi deneysel desenlerden tek grup ön test-son test modeli ile yapılandırılmıştır. Deneysel desen; bağımsız bir değişkeninin, bağımlı bir sonuç değişkeni üzerinde bir etkisi olup olmadığına karar vermek için kullanılabilir (Creswell, 2017). Bu araştırma desenlerinde mutlaka karşılaştırma vardır. Tek grup ön test-son test modeli ise, gelişigüzel bir gruptan hem işlem öncesinde, hem de sonrasında ölçüm alınarak bağımsız değişken uygulanmasına dayanır (Karasar, 2013). Bu kapsamda bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin STEM Eğitimi almaları öncesi ve sonrasında STEM alanlarına yönelik tutumları ile fen Öğrenmeye yönelik motivasyonlarındaki olası incelenmiştir. Bu yönleriyle araştırma deneme öncesi deneysel desenlerden tek grup ön-son

STEM Etkinliklerinin Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumuna ve Fene Yönelik Motivasyonlarına Etkisi

test desenine uygundur. Araştırmacının uygulamayı yaptığı okulda STEM eğitimi ilk olarak 2018 – 2019 eğitim öğretim yılından itibaren tüm seviyelerde ve öğrencilere uygulanmaya başlanmıştır. Araştırmada kurum tarafından yürütülen bir sürecin incelenmesi yapıldığından çalışmada kontrol grubu kullanılmamıştır.

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

STEM Eğitimi'nin gerektirdiği fiziksel alt yapı, materyal imkanı, öğretmen imkanı ve öğrenciye ulaşılabilirlik gibi faktörlere bağlı olarak araştırmanın evreni, STEM Eğitimi veren okullarla sınırlıdır. Bu kapsamda araştırma, gönüllülük esasına dayalı olarak Ankara ili Etimesgut ilçesinde bulunan bir okuldaki 70 ortaokul öğrencisinin tümüyle yürütülmüştür. Çalışmalar müfredat eğitimi değil beceri gelişimini destekleyen etkinlikler şeklinde yürütüldüğünden tüm seviyelerde aynı etkinlikler kullanılmıştır. Bu öğrencilerin sınıf seviyesi ve cinsiyet dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklemde Yer Alan Öğrencilerin Sınıf Seviyelerine ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Sınıf Seviyesi	Erkek (F)	%	Kadın (F)	%	Toplam
5	1	1	12	18	13
6	3	4	7	10	10
7	9	13	2	3	11
8	23	32	13	19	36
Toplam	36	50	34	50	70

Tablo 1 'de görüldüğü gibi cinsiyet için ifade edilen frekans ve yüzdelerin birbirine yakın olduğu ve ayrıca en çok katılanın 8. sınıf öğrencileri, en az katılanın ise 6. sınıf öğrencileri olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada; "STEM Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" ve "Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği" kullanılmıştır.

Kargı'nın (2019) geliştirdiği STEM Eğitime yönelik tutum ölçeği, 33 maddeden oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Beş alt boyuttan oluşan bu ölçek ortaokulda öğrenim gören 200 kişiye uygulanmıştır. Yapı geçerliğini belirlemek için yapılan faktör analizi sonucunda KMO değeri 0,854, Bartlett testi değeri ise $\chi^2 = 3613,635$; $p < ,05$ elde edilmiştir. Bu ise, verilerin faktör analizine uygun olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca nihai ölçeğin Cronbach'ın Alpha güvenirlik katsayısı .912 elde edilmiştir. Faktör yük değerleri 0,446 ile 0,824 arasında değişmektedir. 1. boyutun açıkladığı toplam varyans 28,046, 2. boyutun açıkladığı toplam varyans 10,787, 3. boyutun açıkladığı toplam varyans 8,111, 4. boyutun açıkladığı toplam varyans 6,597, 5. boyutun açıkladığı toplam varyans 5,443'tür. STEM Tutum ölçeğinde 5 boyut toplam varyansın 58,983'nü açıklamaktadır.

Dede ve Yaman'ın (2008) geliştirdiği Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği ise, 23 madde ve beş alt boyuttan oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Bu ölçek ortaokulda öğrenim gören 421 kişiye uygulanmıştır. Yapı geçerliğini belirlemek için yapılan faktör analizi sonucunda KMO değeri 0,850, Bartlett testi değeri ise $\chi^2 = 1840,91$; $p < ,01$ elde edilmiştir. Bu ise, verilerin faktör analizine uygun olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca nihai ölçeğin

Cronbach'ın Alpha güvenilirlik katsayısı .80 elde edilmiştir. Faktör yük değerleri 0,475 ile 0,736 arasında değişmektedir. 1. boyutun açıkladığı toplam varyans 21,37, 2. boyutun açıkladığı toplam varyans 7,88, 3. boyutun açıkladığı toplam varyans 7,27, 4. boyutun açıkladığı toplam varyans 5,88, 5. boyutun açıkladığı toplam varyans 4,76'tür. Motivasyon ölçeğinde 5 boyut toplam varyansın 47,16'sını açıklamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada 5, 6, 7 ve 8.sınıfta eğitim gören toplam 70 ortaokul öğrencisinden veri toplanmış ve analizler bu öğrencilerden elde edilen verilere göre yapılmıştır. Analizler, SPSS 22.0 yazılımıyla gerçekleştirilmiştir. Analizlerde kullanılan istatistiksel testlerin anlamlı olup olmadığını belirlemek için anlamlılık düzeyi olarak 0.05 değeri kullanılmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarının ne düzeyde olduğunu belirlemek için, Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinden almış oldukları puanlara ait betimsel istatistiksel hesaplanmıştır. Bu işlem hem ön-test hem de son-test puanları için yapılmıştır.

STEM eğitimi uygulanan ortaokul öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarının ön test puanlarıyla ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkili örneklem için t-testi ve Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Son-test ve ön-test puanları arasındaki fark puanlarının normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği durumlarda ilişkili örneklem için t-testi, normallik varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Normallik varsayımının test edilmesi sırasında, çarpıklık değerinin kendi standart hatasına bölünmesi sonucu elde edilen değerler incelenmiştir. Bu değerler 0.05 hata düzeyinde kritik z değeri olan 1.96 ile karşılaştırılmıştır. Çarpıklık/standart hatanın mutlak değeri 1.96'dan küçük olduğunda normallik varsayımının sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Bulgular

STEM Eğitim Etkinliklerinin STEM Bilim Alanına Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulgular

STEM eğitiminin öğrencilerin STEM alanlarına yönelik tutumu üzerindeki etkisini belirlemek için STEM Alanlarına Yönelik Tutum Ölçeği, STEM eğitimden önce ve sonra uygulanmıştır. Son-test ve ön-test puanları arasındaki fark puanlarının normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği durumlarda ilişkili örneklem için t-testi, normallik varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. (Normallik varsayımı için çarpıklık değerinin kendi standart hatasına bölünmesi sonucu elde edilen değerler incelenmiştir. Bu değerler 0.05 hata düzeyinde kritik z değeri olan 1.96 ile karşılaştırılmıştır. Çarpıklık/standart hatanın mutlak değeri 1.96'dan küçük olduğunda normallik varsayımının sağlandığı sonucuna varılmıştır.)

Matematiğe karşı tutum, teknolojiye karşı tutum ve STEM uygulamalarına karşı tutum alt boyutları ile ölçek toplamının ön - son test uygulamaları arasındaki fark puanları normallik varsayımını sağlandığı için ön - son test puanlarının karşılaştırılmasında ilişkili örneklem için t-testinden faydalanılmıştır. T-testi analiz sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

STEM Etkinliklerinin Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumuna ve Fene Yönelik Motivasyonlarına Etkisi

Tablo 2: Normallik Varsayımını Sağlayan STEM Tutum Ölçeği Boyutları Ön – Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

Boyut	Ölçüm	N	\bar{X}	SS	sd	t	p	Etki Büyüklüğü*
Matematik	Ön-test	70	22.74	4.96	69	3.04	0.00	0.36
	Son-test	70	20.01	6.02				
Teknoloji	Ön-test	70	19.46	5.08	69	0.00	1.00	-
	Son-test	70	19.46	5.46				
STEM Uygulamaları	Ön-test	70	45.16	10.40	69	-1.77	0.08	-
	Son-test	70	48.30	12.03				
Toplam	Ön-test	70	123.6	22.25	69	0.02	0.99	-
	Son-test	70	123.5	27.02				

SS:Standart sapma, sd:serbestlik derecesi

*Cohen'in d katsayısı

Tablo 2’de görüldüğü üzere, matematiğe karşı tutum ön – son test puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($t(69)= 3.04$, $p<0.05$). Matematiğe karşı tutum son-test puan ortalaması ($\bar{X}=20.01$), ön-test puan ortalamasından ($\bar{X}=22.74$) anlamlı olarak düşüktür. Etki büyüklüğü küçük düzeydedir ($d = 0.36$). Cohen’in d katsayısının mutlak değerinin 2 ile 5 arasında olması küçük etki büyüklüğünün göstergesidir (Field, 2013). Teknolojiye karşı tutum STEM eğitimi sonrasında anlamlı olarak değişmemiştir ($t(69)= 0.00$, $p>0.05$). STEM uygulamalarına karşı tutum ön-test ve son-test puan ortalamaları arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($t(69)= -1.77$, $p>0.05$). Öğrencilerin STEM Tutum Ölçeğinden STEM eğitimi öncesinde ($\bar{X}=123.60$) ve sonrasında ($\bar{X}= 123.54$) aldıkları toplam puanların ortalamaları arasında anlamlı fark yoktur. Bu bulgulara göre, öğrencilere uygulanan STEM eğitiminin STEM alanlarına yönelik tutum üzerinde genel olarak etkili olmadığı çıkarımı yapılabilir.

Fene ve mühendisliğe karşı tutum alt boyutlarından elde edilen puanlar normallik varsayımını sağlayamadığından bu alt boyutların ön-test ve son-test puanlarını karşılaştırmada Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Wilcoxon işaretli sıralar testi analizi sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Normallik Varsayımını Sağlamayan STEM Tutum Ölçeği Boyutları Ön-Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

Boyut	Son test-Ön test	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalaması	z	p
Fen	Negatif Sıra	27	904.50	33.50	-1.47*	0.14
	Pozitif Sıra	40	1373.50	34.34		
	Eşit	3				

	Negatif Sıra	39	1439.50	36.91	-1.39**	0.17
Mühendislik	Pozitif Sıra	30	975.50	32.52		
	Eşit	1				

*Negatif sıralara dayalı olarak hesaplanmıştır.

**Pozitif sıralara dayalı olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3’de görüldüğü üzere, fene karşı tutum ön-son test puanları arasında fark puanlarının sıra ortalamasının son test lehine olmasına rağmen anlamlı fark bulunmamaktadır ($z = -1.47$, $p > 0.05$). Öğrencilerin mühendisliğe karşı tutumu, STEM eğitimi sonrasında anlamlı olarak değişmemiştir ($z = -1.39$, $p > 0.05$). Fark puanlarının sıra ortalamasının ön-test lehine olduğu görülmektedir. Bu durum, bazı öğrencilerin son-test puanlarının genel olarak ön-test puanlarına göre önemli derecede düşük olmasıyla ilişkili olabilir. Mühendisliğe karşı tutum son-test puan ortalamasının ön-test puan ortalamasından düşük olması da, bu çıkarımı desteklemektedir. Bazı öğrencilerin mühendisliğe karşı tutum puanlarındaki düşüşe rağmen aradaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir.

STEM Eğitim Etkinliklerinin Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulgular

STEM eğitiminin öğrencilerin fen öğrenmeye yönelik motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemek için Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği, STEM eğitimden önce ve sonra uygulanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarından ve toplamından alınan ön-test ve son-test puanlarını karşılaştırmak için ilişkili örneklem için t-testi ve Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Son-test ve ön-test puanları arasındaki fark puanlarının normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği durumlarda ilişkili örneklem için t-testi, normallik varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır.

Ön-test son-test uygulamaları arasındaki fark puanları normallik varsayımını sağladığı için araştırma yapmaya ve işbirlikli çalışmaya yönelik motivasyon alt boyutlarının analizinde t-testi kullanılmıştır. T-testi analiz sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Normallik Varsayımını Sağlayan Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği Boyutları Ön-Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

Boyut	Ölçüm	N	\bar{X}	SS	sd	t	p	Etki büyüklüğü*
Araştırma Yapmaya Yönelik Motivasyon	Ön-test	70	22,30	5,08	69	-3.82	0,00	-0,46
	Son-test	70	25,23	3,87				
İşbirlikli Çalışmaya Yönelik Motivasyon	Ön-test	70	13,13	2,47	69	0,93	0,35	-
	Son-test	70	12,74	2,23				

SS:Standart sapma, sd:serbestlik derecesi

*Cohen’in d katsayısı

Tablo 4’de görüldüğü üzere, araştırma yapmaya yönelik motivasyon ön-son test puanları arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($t(69) = -3.82$, $p < 0.05$). Araştırma yapmaya yönelik motivasyon son-test puan ortalaması ($\bar{X} = 25.23$), ön-test puan ortalamasından ($\bar{X} = 22.30$)

STEM Etkinliklerinin Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumuna ve Fene Yönelik Motivasyonlarına Etkisi

anlamli olarak yüksektir. Bu sonuca göre, Öğrencilere uygulanan STEM eğitimi öğrencilerin araştırma yapmaya yönelik motivasyonunu olumlu etkilemiştir. STEM eğitiminin araştırma yapmaya yönelik motivasyonu üzerindeki etkisi küçük büyüklüktedir ($d=-0.46$). İşbirlikli çalışmaya yönelik motivasyon, STEM eğitimi sonrasında anlamli olarak değişmemektedir ($t(69)= 0.93, p>0.05$). Bu sonuc, STEM eğitiminin işbirlikli çalışmaya yönelik motivasyonu üzerinde bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Performansa, iletişime ve katılıma yönelik motivasyon boyutları ile ölçeğin tamamı için ön-test ve son-test arasındaki fark puanları normallik varsayımını sağlamadığından bu alt boyutların ön-test ve son-test puanlarını karşılaştırmada Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Normallik Varsayımını Sağlamayan Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği Boyutları Ön – Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

Boyut	Sontest-Öntest	N	Sıra Toplamı	Sıra Ortalama	z	p	Etki büyüklüğü**
Performansa Yönelik Motivasyon	Negatif Sıra	28	754,50	26,95	-1,19*	0,24	-
	Pozitif Sıra	32	1075,50	33,61			
	Eşit	10					
İletişime Yönelik Motivasyon	Negatif Sıra	24	629,00	26,21	-1,94*	0,053	-
	Pozitif Sıra	35	1141,00	32,60			
	Eşit	11					
Katılıma Yönelik Motivasyon	Negatif Sıra	20	503,00	25,15	-3,06*	0,00	-0,26
	Pozitif Sıra	40	1327,00	33,18			
	Eşit	10					
Toplam	Negatif Sıra	21	668,50	31,83	-2,79*	0,01	-0,24
	Pozitif Sıra	45	1542,50	34,28			
	Eşit	4					

*Negatif sıralara dayalı olarak hesaplanmıştır.

**Wilcoxon işaretli sıralar testi için r etki büyüklüğü (Field, 2013)

Tablo 5’de görüldüğü üzere, performansa yönelik motivasyon ön ve son-test puanları arasında anlamli fark bulunmamaktadır ($z= -1.19, p>0.05$). Son-test puanlarının daha yüksek olduğu pozitif sıradaki fark puanlarının sıra ortalaması daha yüksek olmasına rağmen anlamli fark olmadığı görülmektedir. İletişime yönelik motivasyon ön ve son-test puanları arasında da anlamli fark bulunmamaktadır ($z= -1.94, p>0.05$). Katılıma yönelik motivasyon ön ve son-test puanları arasında anlamli fark vardır ($z= -3.06, p<0.05$). Son-test puanlarının daha yüksek olduğu pozitif sıradaki fark puanlarının sıra ortalaması anlamli olarak daha yüksektir. Bu bulguya göre, öğrencilere uygulanan STEM eğitimi öğrencilerin katılıma yönelik motivasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin tamamından elde edilen ön ve son-test puanları arasında anlamli fark olduğu görülmektedir ($z= -2.79, p<0.05$). Son-test puanlarının daha yüksek olduğu pozitif sıradaki fark puanlarının sıra ortalaması anlamli olarak daha yüksektir. Bu bulgu, STEM eğitimi sonrasında öğrencilerin

fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarını olumlu olarak arttığını göstermektedir. Ancak etki küçük düzeydedir ($r = -0.24$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumları

Tutum, “bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir” (Kağıtçıbaşı, 1985). Tutum kavramı incelendiğinde, tutumun bir olay ya da nesneyle ilgili yaşantı ve deneyimleri sonucunda kişinin davranışlarını yönlendiren dinamik bir etkiye sahip duygusal ve zihinsel hazırlık durumu olarak tanımlandığı da görülmektedir (Tavşancıl, 2014). Bireyin tutumlarında düşünce, duygu ve davranışlarının uyumu söz konusudur. Birbirleriyle büyük oranda uyum halinde bulunan bu üç faktör *tutumların öğeleri* olup ‘ABC modeli’ olarak da adlandırılır. Yerleşmiş (güçlü) tutumlarda bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelere tam olarak rastlanırken daha zayıf tutumlarda ise özellikle davranışsal öğe çok zayıf kalabilir. Bireyin amacına, amacına ulaşmak için bulunduğu eylemlere ve nihai olarak ulaştığı sonuca ve yanı sıra kendi kişilik özelliklerine karşı olumlu tutum sergilemesi beklenir. Bireyin bir durum karşısında sergilediği olumsuz tutum, bireyin söz konusu durumu reddetmesine bağlı olarak bu durumu analiz etmesinde, durum karşısında bilgi ve becerilerini kullanmasında, durumla ilgili hazırbulunuşluk ve güdülenmede ciddi bir engel teşkil eder (Kağıtçıbaşı, 1985; Başaran, 1990; Feldman 1993, Morgan, 1995).

Tutum; devamlılığı olan, dinamik, kişinin yaşantı ve deneyimleri etkileyen ve birçok faktörden etkilenen bir eğilimdir. Eğitim alanındaki tutumları etkileyen faktörler olarak öğretmenler, eğitim ortamları, uygulanan programlar gibi birçok bileşen sayılabilir. Açıköz (1992), öğrencilerin konu, öğretmen, okul ortamı gibi bileşenlere ilişkin tutumunun eğitimle ilgili olumlu tutumlara sahip olmaları sonucunu doğuracağını, ayrıca kişinin yaşantılarından ve başka kişilerle olan etkileşiminden tutumlarının önemli ölçüde etkilendiğini, Erden (1998) ise öğretmenin kişisel ve mesleki niteliklerinin öğrenci başarısı ve eğitim sürecinin kalitesini etkileyen çok önemli bir faktör olduğunu ayrıca öğretmenin kişisel ve mesleki niteliklerinin öğrencinin derse yönelik olumlu tutumlar geliştirmede çok önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Bu kapsamda ilgili ilgili araştırmalar incelendiğinde, (Stohlmann ve arkadaşları 2012; Wu ve arkadaşları 2018; Yıldırım ve arkadaşları 2017; Kelly ve arkadaşları 2019) STEM eğitime yönelik tutumları etkileyen en önemli bileşenlerden ikisinin, uygulanan eğitimin programı ve öğretmenlerin STEM alanlarına ilişkin tutum ve yeterlilikleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlgili araştırmaları detaylandırmak gerekirse;

Stohlmann ve arkadaşlarının (2012), yürüttüğü çalışmalarda STEM eğitimi sürecinde, kaliteli bilim-teknoloji-mühendislik-matematik eğitimlerinin öğrencilerin başarısı için çok gerekli olduğu müfredat programlarına entegre STEM eğitiminin öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha anlamlı ve kalıcı hale getirdiğini sonucuna ulaştırmıştır. Ayrıca STEM eğitimi uygulayan öğretmenlerin daha fazla araştırma, tartışma, bilgi ve deneyim sahibi olmaları gerektiği ve bunun için öğretmenlerin sürekli olarak hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.

Wu ve arkadaşlarının (2018), farklı versiyonlarda STEM kurslarıyla verdikleri eğitimlerde öğrencilerin matematik alanlarına ilişkin tutumlarında anlamlı ve kuvvetli bir düşüş olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı araştırma, klasik matematik süreçlerinin öğrencilerin matematik alanına karşı tutumunu daha az düşürdüğünü ortaya koymuştur.

Yıldırım ve arkadaşları (2017), yaptığı çalışmada ise STEM uygulamaları ile tam öğrenmenin birlikte uygulandığı eğitim süreçlerinin, sadece etkinlik temelli STEM uygulamalarının yürütüldüğü ya da hiç uygulanmayan süreçlere göre akademik başarı ve tutum üzerinde daha etkili olduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Kelly ve arkadaşlarının (2019) yaptığı çalışmada ise öğretmenlerin STEM eğitimi ve entegrasyonuna yönelik algılarını içeren 25 makale üzerinde yaptığı incelemenin sonucunda öğretmenlerin bilgiyi kolaylaştırıcı rolünü nasıl oynayacaklarını ve öğrenciyi risk almaya nasıl teşvik edeceklerini öğrenmek zorunda olduklarına vurgu yapılmıştır. Bunun için eğitim reformunun yanında öğretmenler için yüksek kaliteli eğitim alabilecekleri profesyonel gelişim mekanizması kurulması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, çalışmada öğretmenlerin STEM eğitimiyle ilgili sahip oldukları içerik bilgisi, duyuşsal ihtiyaçları hizmet içi eğitimlerle eğitim öğretim süreci boyunca devamlı olarak desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Araştırmanın sonuçlarında, öğretmenlerin tek disiplinden çoklu disipline geçebilmeleri için zaman ihtiyaçları olduğunu ve bu nedenle ders planlamalarını ilgili disiplinlerdeki meslektaşlarıyla birlikte yapmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarının, çalışmada elde edilen bulguları ve sonuçları desteklediği görülmektedir.

Bu kapsamda, yapılan araştırma sonucunda, öğrencilere uygulanan STEM eğitiminin öğrencilerin STEM alanlarına yönelik tutumuna etkisi incelendiğinde, öğrencilerin STEM alanlarına yönelik tutumları üzerinde genel olarak olumlu etkisi olmadığı sonucunu vermiştir. Analizler; matematiğe karşı tutum son-test puan ortalamasının ön-test puan ortalamasından anlamlı olarak düşük olduğunu gösterirken, teknoloji, mühendislik, fen ve STEM uygulamaları boyutlarındaki ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (Tablo 2-3).

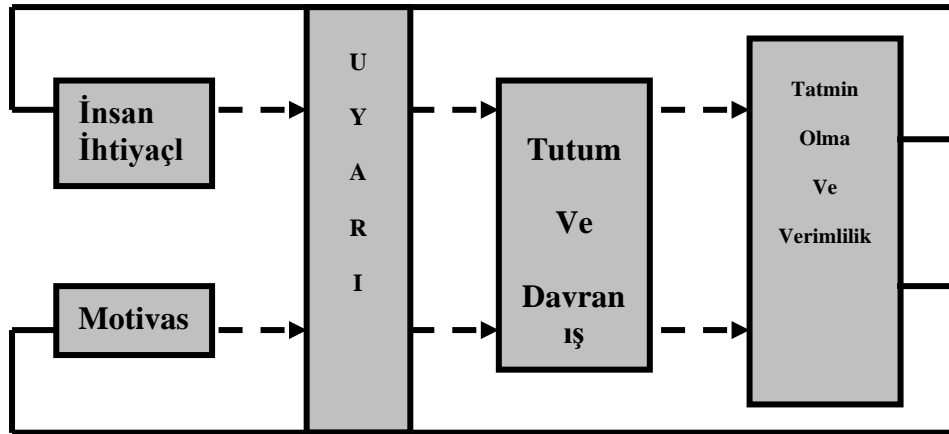
Elde edilen bulgular STEM eğitime yönelik öğrenci tutumlarının STEM eğitiminin kalitesinden STEM eğitim programını uygulayan eğitimcilerin fen, matematik, teknoloji ve mühendislik alanlarındaki bilgi, deneyim, araştırma ve tartışma süreçlerindeki mesleki yeterlilikleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle Yıldırım ve arkadaşları (2017), Wu ve arkadaşları (2018), Margot ve Kettle (2019)'in yaptığı araştırma sonuçlarında öğretmen tutumu, mesleki becerileri ve kullanılan eğitim modelinin öğrencilerin STEM eğitim süreçlerindeki beceri gelişimlerini, akademik başarılarını, STEM alanlarına yönelik farkındalıklarını, akademik başarı ve tutumlarını etkilediği görülmüştür. Bu ise yürütülen araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca çalışmada STEM eğitimi uygulayan öğretmenin branşının bilişim teknolojileri uzmanlık alanı olması nedeniyle teknoloji ağırlıklı bir eğitim süreci yürüttüğü görülmüş, bu durum etkinliklerin diğer STEM alanlarına yönelik boyutlarda zayıf kalmasına sebep olmuştur. Öğretmenin yıl boyunca yürüttüğü etkinliklere ait yıllık plan ve ders senaryoları incelendiğinde bu sonucu destekleyen kanıtlar görülmüştür.

Ayrıca, STEM eğitimi uygulanan okulun derslerinin planlanması ve uygulanması yapılandırmacı yaklaşımın eğitim modelleri ile yapılmaktadır. Bu durum öğrencilerin ön-test sonuçlarında STEM alanlarına yönelik ön-test tutum puanlarının yüksek olmasına neden

gösterilebilir. Çünkü Yapılandırmacı ve proje tabanlı öğrenme yaklaşımı da beceri gelişimini ve disiplinler arası öğrenmeyi destekler niteliktedir. Betimsel istatistiklerde elde edilen bulgulardan bu sonucun elde edilmesinde, öğrencilerin müfredat dahilinde yapılandırmacılık temelli aldıkları Fen Bilimleri dersinin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyonlarına İlişkin Sonuçlar

Motivasyon kavramını tanımlamadan önce güdü kavramını açıklamak gerekir. Bunun nedeni ise güdü kavramının, motivasyon kavramının özü olmasıdır. Güdü "bireyi bir harekette bulunmaya ya da bir hareket yolunu diğerine tercih etmeye itecek şekilde etkileyen sürücü kuvvet ve faktöre" denir(Dandrade, 1992).

Şekil 1. Motivasyon Süreci

Şekil 1’de görüldüğü gibi, bir güdü etkisiyle belirli bir eylemde bulunma süreci motivasyon olarak ifade edilebilir. Bir birey herhangi bir şeye karşı belirli bir ihtiyaç duyduğunda bu ihtiyacı gidermek için bir takım davranışlarda bulunur. Bu davranışları da içine alan motivasyon süreci dört temel aşamadan oluşur. Bunlar; ihtiyaç, uyarılma, davranış ve doyum olarak ifade edilmektedir.

Akbaba’ya (2006) göre, motivasyon öğrencilerin davranışlarının şiddeti, yönü, kararlılığı ve eğitim ortamlarında istenilen amaca ulaşmadaki hızını belirleyen en önemli güç kaynaklarından biridir. Bu nedenle öğrencinin başarıya ulaşabilmesi için amaçlanan yönde motive edilmesi gerekmektedir. Çünkü motive edilen birey işini zevkle yapar, böylece her alanda kişisel verimliliği de artar.

Öğrencilere uygulanan STEM eğitim etkinliklerinin öğrencilerin Fen öğrenmeye yönelik motivasyon üzerindeki etkisi incelendiğinde, öğrencilere uygulanan STEM eğitimi öğrencilerin araştırma yapmaya ve katılıma yönelik motivasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu. İş birlikli çalışmaya, performansa ve iletişime yönelik motivasyon üzerinde ise bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğinin tamamından elde edilen ön-test son-test puanları incelendiğinde ise öğrencilerin fen öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu olarak arttığı belirlenmiştir. Ancak bu etki küçük düzeyde gerçekleşmiştir. (Tablo 4-5).

Bu konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde;

Çevik ve arkadaşları (2018), STEM etkinliklerinin öğrencilerin STEM başarıları, fene yönelik motivasyonları ve üstbilişsel farkındalıklarına etkisini incelediklerinde, STEM etkinlikleri

sonucunda fene yönelik motivasyonlarda olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldırım ve arkadaşları (2017), ise STEM uygulamaları ve tam öğrenmenin öğrencilerin akademik başarılarına fene yönelik sorgulayıcı öğrenme, motivasyon ve STEM'e yönelik tutumlarına etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda STEM uygulamaları ve tam öğrenmenin modeli ile sunulmasının öğrenilen bilgilerin kalıcılığı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu, sadece STEM uygulamalarının ise fene yönelik motivasyon ve sorgulayıcı öğrenme becerileri üzerinde olumlu etki yapmadığı tespit edilmiştir.

Uğraş (2018), STEM etkinliklerinin öğrencilerin STEM'e ilişkin tutumları, bilimsel yaratıcılıkları, motivasyon inançları üzerindeki etkileri ve STEM eğitime ilişkin görüşlerini incelediğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin etkinliklerin uygulanmasından sonra motivasyon inançlarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacı öğrencilerin motivasyon inançlarının artması ile eğitim sürecine aktif bir şekilde katılım, fikirler ve ürünler geliştirme boyutlarında doğru orantılı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde STEM eğitiminin öğrencilerin fen öğrenmeye yönelik motivasyonunu genel olarak olumlu etkilediği, alt boyutlarda ise sadece araştırma yapma ve katılım sağlama boyutlarında olumlu bir etki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ön-test sonuçlarının iletişim, araştırma yapma, performans ve katılıma yönelik boyutlarda yüksek olmasından okulun yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak uygulanan 5E modelinin olumlu etki sağladığı çıkarımı yapılabilir. Dewey (1859-1952), Kilpatrick (1871-1965), Kerschensteiner (1854-1932), Decroly (1871-1932), Ferriere (1879-1960), Freinet (1896-1966), Gaudig (1860-1923) gibi önde gelen temsilcilerin olduğu iş eğitimi yaklaşımlarında, yapılandırmacılık yaklaşımı, proje tabanlı öğrenme yaklaşımlarının özelliklerinin STEM eğitim yaklaşımıyla paralel olduğunu görebiliriz. Bu yaklaşımlarda öğrencinin öğrenirken aktif olması yani yaparak yaşayarak öğrenme prensibinin öğrencinin zihinsel becerilerini geliştireceği anlayışını vardır. Özellikle Yıldırım ve arkadaşlarının 2017 yılında yaptığı çalışmada elde ettiği sonuç bu bulguları destekler niteliktedir. STEM eğitimi sonrasında fen öğrenmeye yönelik işbirliği motivasyonunu düşme grup çalışmaları ve işbirlikli öğrenme stratejilerinin yeterli düzeyle kullanılmadığını göstermektedir. İşbirliği boyutunun düşük olmasından, çalışmaların bireysel teknoloji kullanımının boyutunun ağırlıkta olduğu bir proje süreci yürütüldüğü çıkarımına ulaşılabilir. Eğitim etkinliklerinde grup çalışmalarının destekleyici çalışmalara ağırlık verilmesi sağlanmalıdır. Öğretmenlerin çoklu disiplin anlayışı ve proje geliştirme süreçleri hakkında mesleki yeterlilikleri geliştirilmelidir. Sağlıklı ve çok yönlü beceri gelişimi için eğitim sürecinin matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alt boyutlarının tamamını destekleyen etkinlikleri içermesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, yapılan araştırmada elde edilen bulgular ve ilgili araştırmalar incelendiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

- a) STEM eğitiminin STEM alt alanlarından fen, mühendislik, matematik teknolojiye karşı tutumuna etkisinde anlamlı olarak değişim gözlenmemiştir.
- b) STEM eğitiminin öğrencilerin genel olarak tüm STEM alanlarına karşı tutumuna etkisi anlamlı olarak değişim gözlenmemiştir.

- c) STEM eğitimi öğrencilerin araştırmaya ve katılıma yönelik motivasyonu üzerinde olumlu etkiye sahipken işbirlikli çalışmaya, iletişim, performansa yönelik motivasyonun STEM eğitimi sonrasında anlamlı olarak değişmemektedir.
- d) STEM eğitimi sonrasında genel olarak fen öğrenmeye yönelik motivasyonun anlamlı olarak arttığı gözlenmiştir.

Bu sonuçlar incelendiğinde ise aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

- a) STEM etkinlikleri incelendiğinde teknoloji alanının ağırlık kazandığı görülmüştür. STEM eğitim uygulamalarının geliştirilmesinde öğrenci merkezli öğrenme süreçlerini barındıran yapılandırmacı yaklaşım temelli planlamalar yapılmalı ve Eğitim sürecinin sağlıklı uygulanması için matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alt boyutlarının tamamını destekleyen bütüncül etkinlik planlamaları yapılmalıdır.
- b) Öğretmenlerin çoklu disiplin anlayışı ve proje geliştirme süreçleri hakkında mesleki yeterlilikleri geliştirilmeli ve STEM eğitimi uygulayan öğretmenlerin STEM'in alt disiplinlerine hakimiyetinin sağlanması için ilgili disiplinlerde uzman öğretmenlerle ortak çalışmalar yürütmelidir.
- c) Araştırmada Fen öğrenmeye yönelik işbirliği motivasyonunun düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştı bu nedenle eğitim etkinliklerinde grup çalışmalarının destekleyici çalışmalara ağırlık verilmesi sağlanmalıdır.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Prof. Dr. Demet Somuncuoğlu ÖZERBAŞ danışmanlığında Mustafa Şanlı'nın Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde "STEM Eğitim Uygulamalarının Öğrencilerin STEM Alanlarına Yönelik Tutumları ve Fen Öğrenme Motivasyonlarına Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir

Kaynakça

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 343-361.
- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). STEM Eğitimi Türkiye Raporu "Günün Modası mı Yoksa Gereksinim mi?". İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- https://www.researchgate.net/publication/281098450_STEM_egitimi_Turkiye_raporu_Gunun_modasi_mi_yoksa_gereksinim_mi_A_report_on_STEM_Education_in_Turkey_A_provisional_agenda_or_a_necessityWhite_Paper sayfasından erişilmiştir.
- Bakırcı, H. ve Kutlu, E. (2018). Fen bilimleri öğretmenlerinin FeTeMM yaklaşımı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 9(2), 367-389.
- Başaran, İ.E. (1990). Eğitim psikolojisi: Modern eğitimin psikolojik temelleri, Ankara: Gül Yayınevi.
- Buyruk, B. ve Korkmaz, Ö. (2016). FeTeMM farkındalık ölçeği (FFÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Part B: Türk Fen Eğitimi Dergisi, 3(2), 61-76.
- Bybee, R. W. (2010). What is STEM education? Science, 329, 996. <http://dx.doi.org/10.1126/science.1194998>
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). Designing and conducting mixed methods research. Oaks, Sage.

- Çorlu, M. S. & Çallı, E. (2017). STEM Kuram ve Uygulamaları. İstanbul: Pusula
- D'Andrade, R. G. (1992). Schemas and motivation. *Human motives and cultural models*, 23, 44.
- Dede, Y & Yaman, S . (2008). Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2 (1), 19 - 37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirnef/issue/3366/46483> sayfasından erişilmiştir.
- Eroğlu, S. & Bektaş, O . (2016). STEM eğitimi almış fen bilimleri öğretmenlerinin STEM temelli ders etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4 (3), 43-67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/32043/356762> sayfasından erişilmiştir.
- Feldman, R.S. (1993). *Understanding psychology*. McGraw-Hill Inc, New York
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1985). *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel.
- Kargı, S. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin STEM eğitimine yönelik tutum ölçeği, *Uluslararası Billimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulmuş bildiri*, UBAK, Yalova
- Keser, H (1987). İş eğitimi için geliştirilmiş bir proje örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20, 1. DOI: 10.1501/Egifak_0000001061.
- Koştur, H. İ. (2017). FeTeMM eğitiminde bilim tarihi uygulamaları. *Başkent Üniversitesi Eğitim Dergisi*. 4(1), 61-73.
- Intel® Teach Program (2014). *Assessing projects and 21st century skills*. <https://www.intel.com/content/dam/www/program/education/us/en/documents/assessing-projects/overview-and-benefits/21st-century-skills.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- MEB (2018). İlköğretim fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*, Ankara. ttkb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- Özden, Y. (2005). *Okulu Yeniden Kurmak*. Ankara: Nobel.
- Şahin, A., Ayar, M. C., & Adıgüzel, T. (2014). STEM related after-school program activities and associated outcomes on student learning. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(1), 309-322. https://www.researchgate.net/publication/265503786_STEM_Related_After-School_Program_Activities_and_Associated_Outcomes_on_Student_Learning sayfasından erişilmiştir.
- Tüysüz, M., Öztürk, G., Geban, Ö, & Bektaş, O. (2018). Fen bilimleri öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının fizik, kimya ve biyoloji disiplinlerinin entegrasyonuna ilişkin görüşleri. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2, 130-145. <http://www.iojes.net/DergiTamDetay.aspx?ID=30&Detay=Ozet> sayfasından erişilmiştir.
- Uğraş, M. (2018). The effects of STEM activities on STEM attitudes, scientific creativity and motivation beliefs of the students and their views on STEM education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10 (5), 165-182.
- Yamak, H., Bulut, N. & Dünder, S . (2014). 5. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ile fene karşı tutumlarına FeTeMM etkinliklerinin etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34 (2), 249-265. <http://dx.doi.org/10.17152/gefd.15192>
- Yıldırım, B. & Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi aboratuvar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*. 2(2), 28-40.
- Yıldırım, B. & Selvi, M. (2017). STEM uygulamaları ve tam öğrenmenin etkileri üzerine deneysel bir çalışma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(2), 183-210.

Sosyal Bir Sorun Alanı Olarak Yaşlı Yoksulluğunun İncelenmesi

Gizem Karasoy^{a, b}

Özet

Yoksulluk geçmişten günümüze tüm toplumları etkileyen bir sorun olmuştur. Çeşitli toplumsal gruplarda yaşanabilen yoksulluk özellikle sosyal hizmetin odak noktasında olan yaşlı, engelli, kadın, çocuk gibi dezavantajlı grupları daha derinden etkilemektedir. Yaşlılar yoksulluktan etkilenen önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır ve yoksulluğun çeşitli görünümünü deneyimlemektedir. Yoksullukla mücadelede önde gelen akademik disiplinlerden biri de sosyal hizmet mesleğidir. Sosyal hizmet uzmanları yoksulluğa dayalı ihtiyaç ve sorunların saptanarak koruyucu önleyici hizmetlerin planlamasında ve sosyal politikaların oluşturulmasında aktif rol alırlar. Bu makalede yaşlı yoksulluğu için risk etmeni olarak görülen yaşlılığa ilişkin fizyolojik değişimler, toplumsal cinsiyet, istihdam, sosyal yardımlar, ayrımcılık, sosyal izolasyon ve yalnızlık konuları sosyal hizmet mesleki bakış açısıyla ele alınarak yoksulluğun önlemesine ilişkin öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Yaşlılık
Yoksulluk
Yaşlı Yoksulluğu
Sosyal Hizmet

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889976

Investigation of Poverty of Elderly as a Social Problem Area

Abstract

Poverty has been a problem affecting all societies from past to present. The poverty that can be experienced in various social groups affects especially disadvantaged groups such as the elderly, disabled, women and children, who are at the focal point of social work more deeply. Older people constitute an important risk group affected by poverty and experience various aspects of poverty. Social work is one of the leading academic disciplines in combating poverty. Social workers take an active role in determining the needs and problems based on poverty, planning preventive and preventive services and establishing social policies. In this article, physiological changes regarding old age, which are seen as risk factors for elderly poverty, gender, employment, social assistance, discrimination, social isolation and loneliness will be discussed from a social work professional perspective and suggestions for poverty prevention will be presented.

Keywords

Old age
Poverty
Elderly Poverty
Social Work

About Article

Received: 02.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.889976

^a İletişim Yazarı: gizembykl5@gmail.com

^b Doktora Öğrencisi, Manisa CBÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, ORCID. 0000-0003-0978-7439

Giriş

Geçmişten günümüze hiçbir zaman etkisi bugün ki kadar hissedilmemiş bir gelir dağılımı eşitsizliğini derinleştiren küresel kapitalizm toplumların önüne yoksullaşan insan sorununu koymuştur. Teknoloji, küresel bağlar ve zenginlik artmasına rağmen yoksulluk da artmaktadır. Küresel zenginliğin içinde derinleşen bir yoksulluk söz konusudur. Gelir adaletsizliği ülkeler arasında olduğu gibi bir ülke içindeki insanlar arasında da yaşanmaktadır. Bu eşitsiz gelir dağılımı toplumda çeşitli gruplar tarafından deneyimlenmekte birlikte yaşlılar zararı en fazla hisseden kesimlerin başında gelmektedir. Az gelişmiş ülkelerin yanında gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde de düşük gelir ve tüketime sahip olan, yeterli beslenemeyen, sağlık sisteminden, eğitim hizmetlerinden yararlanamayan fakat seslerini duyuramayan milyonlarca yoksul insan yaşamaktadır (Kalınkara, Argun, & Güler, 2014). Küreselleşmeyle derinleşen yoksulluk olgusu günümüzde konuşulması gerekli olan sorun alanlarından biridir (Karadeniz & Öztepe, 2013). Türkiye de yoksulluk üzerinde sürekli konuşulan konulardan olmasına rağmen ekonomik değişimlerden yakından etkilenen yaşlı nüfus üzerinde az durulmaktadır (Muammer & Közleme, 2017). Yaşlı nüfus yoksulluktan etkilenen risk gruplarının başında gelmektedir. Yoksulluk yaşlılık döneminin bireysel ve toplumsal sorunlarıyla yakından ilintilidir. Çoğu zaman kişisel sorumluluk olarak algılanan yoksulluk temelde gelir adaletsizlikleri, sosyal politika ve sosyal güvenlik sistemlerindeki eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmet mesleği insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini benimseyerek sosyal sorunlara birey, grup, aile ve toplumsal düzeyde müdahale ederek bireylerin yaşam standartlarının artırılması amacıyla hizmet vermektedir. Yoksulluk sosyal hizmet mesleği için bireysel ve toplumsal refahı etkileyen sosyal sorunların en önemlilerinden biridir. Yaşlı nüfusun yoksulluğu yaşlıların yaşam kalitesini düşüren, sağlığını tehdit eden, başarılı yaşlanma deneyimlerini olumsuz etkileyen bir olgu olarak görülmektedir. Bu nedenle de yaşlılık ve sosyal hizmet alanında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları yoksulluğa yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici hizmetleri içermektedir. Bu makalenin amacı yoksulluğu yaşlılık boyutu ile alarak yaşlı yoksulluğu için risk etmeni olarak görülen yaşlılık deneyimleri sosyal hizmet bakış açısıyla incelenerek yoksulluğu azaltmaya ve önlemeye ilişkin önerilerin sunulmasıdır.

Yaşlılık ve Yaşlanma

Yaşlılık kelime anlamı ile artan yaşın etkilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte yaşlı olma hali olarak tanımlanmaktadır. Yaşlanma ise yaşın artması anlamına gelmektedir ve kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığı üç kategoriye ayırmıştır. 65-74 yaş arası genç yaşlı, 75-84 yaş arası orta yaşlı, 85 yaş ve üzeri ise ileri yaşlılık olarak tanımlanmaktadır (Beğer & Yavuzer, 2012).

Doğum ve ölüm oranlarındaki azalmalar, sağlık, bilim teknolojide yaşanan gelişmeler ülkemizde ve dünyada demografik bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Yaş yapısının değişmesiyle çocuk ve gençlerin sayısının azalmasına karşılık yaşlı sayısının artması olarak tanımlanan nüfus yaşlanması yaşlılığı çok boyutlu olarak düşünülmesi ve konuşulması gereken bir olgu haline getirmiştir (Mandıracioğlu, 2010). Ortalama yaşam süresinin uzaması istenen bir durumdur. Fakat artan yaşla birlikte ortaya çıkan gereksinimler yaşlıları dezavantajlı bireyler haline getirebilmekte ve yaşlılığa ilişkin sorunlar toplumsal bir sorun haline gelebilmektedir. Ülkemizde 65 yaş üstü kişi sayısı 2019 yılı itibarıyla 7 milyon 550 bin 727 kişidir olmuştur ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %9,1'dir. %44,2'sini

erkeklerin; %55,8'ini kadınların oluşturduğu yaşlı nüfus için doğuştan beklenen yaşam süresi ise % 78,3 yıldır (TÜİK, 2020). Ülkemiz diğer ülkelerle kıyaslandığında genç ve dinamik bir nüfus yapısını sahiptir. Ancak 2030 yılı ve sonrasında yaşlanmanın etkileri artan yaşam süreleri ve azalan doğum oranlarıyla yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanacaktır (Yumurtacı, 2013).

Yaşlılık fizyolojik, biyolojik, psikolojik, sosyal kültürel ve ekonomik yönleri ile bir bütündür. Yaşlanma bir hastalık olmamakla birlikte azalan fiziksel güç, duyu organlarına bağlı gerilemeler, sistemler ile ilgili artan sağlık sorunları yaşlanmanın fizyolojik ve biyolojik boyutu ile ilişkilidir (Yerli, 2017). Yaşlı kişilerin algı, dikkat, düşünme anlama, öğrenme gibi zihinsel ve ruhsal özelliklerinde yaşanan değişimler ise yaşlanmanın psikolojik boyutunu ifade eder (Karatas & Durmaz, 2017). Bireyin toplumsal konumu, rol, statü, sosyal destek ağları yaşlanmanın sosyal boyut ile ilişkiliyken emeklilik ile birlikte ortaya çıkan gelir ve sosyal güvenlik ile ilgili durumlar ekonomik boyutu içermektedir (Yerli, 2017). Yaşlılık dönemini anlayabilmek için yaşlanmanın çok boyutlu özelliklerini bilmek önemlidir. Çünkü bu dönemde yaşanan sorunlar ve ihtiyaçlar yaşlılığın tüm yönleriyle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı nüfusun en yaygın toplumsal sorunları uygunsuz konut koşulları, aile desteğindeki azalmalar, yaşlanmanın fizyolojik belirtileri ve artan sağlık sorunları, ayrımcılık, damgalanma, sosyal güvenlik ile ilişkili sorunlar, yoksulluk ve düşük gelir şeklinde sıralanabilir (Kurt, Beyaztaş, & Erkol, 2010).

Yaşlı Yoksulluğu

1980'lerden itibaren yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik değişiklikler yoksulluğun kavram olarak tartışılmasını hızlandırmıştır. Sadece ekonomik olarak gelişmemiş ülkelerde değil, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde ortak sorunu olan yoksulluk, devletlerin her dönem gündeminde olmuştur. Dünya Kalkınma Raporunda Dünya Bankası tarafından ana tema olarak yoksulluğun ele alınması bu alanda yapılan çalışmalara da hız kazandırmıştır (Taş & Özcan, 2012). Yoksulluğun tanımlanması, üzerinde ortak kavramlar ve noktalar olsa da çeşitli görüşlerin olması nedeniyle oldukça güçtür. Yoksul olmak ve zengin olmak kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişen öznel kavramlardır. Bu nedenle ortak bir yoksulluk tanımına ulaşmak zordur. Yoksulluğu tanımlarken kimin yoksul sayılacağına belirlenmesi önemlidir. Bunun için çeşitli yoksulluk türlerine bakmak gerekir. Mutlak yoksulluk, bireyin veya hane halkının yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi ve en temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için ihtiyacı olan gelir düzeyine sahip olmamasıdır (Ensari, 2010). Yeterli gıdayı temin edemeyen, karnını doyuramayan, temiz suya ulaşamayan, sağlık sistemine erişemeyen, evi olmayan, temel eğitim göremeyen insanlar mutlak yoksulluk tanımlamasının içindedir. Bu mutlak sınır beraberinde görece bir yoksulluk tanımını da getirmiştir (Kalınkara et al., 2014). Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışında yapılan gereksinimler için gerekli tüketim harcamalarıyla ilişkiliyken (Karadeniz & Öztepe, 2013), görece yoksulluk ise bireylerin toplumda belli bir refah seviyesinin altında olması durumudur (Ensari, 2010). İnsanın toplumsal bir varlık olmasından hareket ederek hem biyolojik ihtiyaçlara hem de toplumsal gereksinimlere vurgu yapar. İhtiyaç duyulan minimum temel gereksinimlerin yanında kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarında göz önünde bulundurulması gerektiğine dayanır. Görece yoksulluk, bireylerin diğer insanlara kıyasla sahip oldukları gelir dağılımındaki eşitsizliğe ilişkin refahı ile ilişkilidir (Karadeniz & Öztepe, 2013). Ünlü iktisatçı Amartya Sen yoksulluğu belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememek olarak tanımlamaktadır (Uzun, 2001).

Yoksulluk Sen'e göre isteklerimizi gerçekleştirebilme düzeyimize göre belirlenmektedir. Gelir tek başına yeterli değildir iyi bir hayat sürdürebilmek için gerekli olan faktörlerden sadece biridir (Kalınkara et al., 2014). Yalnızca alınıp satılan şeylere yani gelire odaklanmak yoksulluğu değerlendirmede yetersiz kalır. Bireylerin yaşamlarındaki çeşitli işlevlerini sürdürebilme, toplumsal yaşama katılma, toplumda var olabilme kapasitelerini geliştirebilme imkanlarına da sahip olması gerekir (Metin, 2014).

İlerleyen yıllarda ülkelerin nüfus yapılarında hızlı değişimler yaşanacağı öngörülmektedir. Yaş yapılarında en belirgin değişiklik yaşlı nüfus içerisinde gerçekleşecektir. Ülkemizde yaşayan yaşlıların çoğunluğunu eğitim seviyesi düşük, ekonomik olanaklı kısıtlı ve tek başına yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması gelecek yıllarda önemli bir sosyal sorun olarak gündemimizde olacaktır. Yaşlılar yoksulluktan etkilenen önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır. Yaşlanma ile birlikte yaşanan fizyolojik değişimlerin yanında emeklilik sonucu azalan gelir, isteğe bağlı veya zorunlu nedenlerle çalışma hayatından uzaklaşma ya da düşük ücretlerle güvencesiz çalışma, ayrımcılık ve sosyal konumun zayıflaması gibi çok yönlü etmenlerin bir araya gelmesiyle yaşlı yoksulluğu ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğun yaşlılık deneyimlerine etkisi çok boyutludur. İnsanlar yaşlandıkça iş yaşamından ayrılarak üretimden ve kazanç elde etmekten uzaklaşırlar. Bu süreçte barınma, ulaşım, sağlık, sosyal ilişkiler gibi faaliyetlerin sürdürülmesinde problemler ortaya çıkabilmektedir (Karadeniz & Öztepe, 2013). Yaşlılık döneminde emeklilikle birlikte gelirin azalması, sosyal rollerin değişmesi, bilişsel kayıplar, sosyal statünün zayıflaması, sosyal desteğin azalması, sağlık sorunları, üretimden çekilme gibi sorunların birbiri ile kesişmesiyle yaşlılar yoksulluğun çeşitli görünümünü deneyimlemektedir. Yoksulluk açlık, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, hastalık, vefat, güvensiz çevre ve barınma, ayrımcılık, sosyal izolasyon, yalnızlık biçimlerinde yaşlıları yaşamlarında kendini göstermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Gelir ve yaşam koşulları araştırma sonuçlarına göre, 2018 yılında Türkiye geneli yoksulluk oranı %21,2 yaşlı nüfusun yoksulluk oranı ise %16,4 olarak bulunmuştur (TÜİK, 2020). Beş yılda bir yayınlanan Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2016 sonuçlarına göre ise ülkemizde yaşayan yaşlıların %81,6'sı son bir hafta içinde aynı nakdi gelir getiren bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir (Aile, 2019).

Sosyal Bir Sorun Alanı Olarak Yaşlı Yoksulluğunun İncelenmesi

Sosyal adalet ve insan hakları çerçevesince toplumsal gelişmeyi, değişmeyi amaçlayan sosyal hizmet mesleğinin hedefinde pek çok grup bulunmaktadır. Bu hedef gruplardan en önemlilerinden biri de yaşlılardır. Sosyal hizmet uzmanları yaş almış bireylerin fiziksel, sosyal, ruhsal, çevresel, manevi, ekonomik beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması için birey, grup, aile ve toplum temelli uygulamaları geliştirmek ve gerçekleştirmek için mesleki çalışmalarını sürdürürler (Tekindal, 2019). Sosyal hizmetlerin sunumu her ülkenin kendine özgü toplumsal yapısından etkilense de genel olarak kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve kar amacı gütmeyen sivil toplum aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerde ana sorumluluk Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığındadır. Bakanlık bünyesinde Huzurevleri, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Yaşlı Yaşam Evleri, yaşlılarında barınabildiği Engelli Bakım Kuruluşları, Engelsiz Yaşam Merkezleri, Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri, Evde Bakıma Destek Hizmetleri, Özel Bakım Merkezleri, Gündüzlü Bakım Hizmetleri gibi uygulamalar ile yaşlılara yönelik hizmet sunumları geniş bir yelpazede yapılmaktadır (Karakuş, 2019).

Yoksulluk geçmişten günümüze tüm toplumları etkileyen bir sorun olmuştur. Dünya ekonomilerinin gelişmesi ve teknolojinin ilerlemesine rağmen yoksulluğun azalmıyor olması toplumsal kaynakların dağıtımındaki eşitsizlik ve bazı insanların kaynaklara hiç erişememe veya sınırlı erişimi ile yakından ilişkilidir. Çeşitli toplumsal gruplarda yaşanabilen yoksulluk özellikle sosyal hizmetin odak noktasında olan yaşlı, engelli, kadın, çocuk gibi dezavantajlı grupları daha derinden etkilemektedir (Muammer & Közleme, 2017). Yoksullukla mücadele de önde gelen akademik disiplinlerden biri de sosyal hizmet mesleğidir. Yoksulluk mesleğin doğuşunda da önemli bir yere sahiptir. 16. yüzyılda ekonomik nedenlere bağlı olarak savunuculuğu, eşitliği, adaleti gerçekleştirme çabaları sosyal hizmet mesleğinin gelişmesine katkı vermiştir. Yoksulluğun küresel çapta bir sorun olması ekonomik nedenlerinin yanında bireylerin sosyal yaşamdaki haklarını kullanmaktan da yoksun hele gelebilmeleri riskiyle karşı karşıya olmalarıyla yakından ilişkilidir. Yoksul olmak ekonomik gelirden yoksun olmanın yanında sosyal çevreden izole olma, kendi hayatı üzerinde kontrolünün azalması, ayrımcılığa maruz kalma, kişisel potansiyelini kullanamama, sosyal olanaklara ulaşamama gibi temel hakların kullanılmasına da engel teşkil etmektedir (İçağasıoğlu Çoban, 2014). Bu bağlamda yoksullukla mücadele geniş bir perspektifte gerçekleştirilecek mesleki uygulamaların organize edilmesi ile mümkün olabilir. Sosyal hizmet uzmanları bu mücadele içinde hem bireylere ihtiyaç duydukları kaynaklarla ilişkili birebir hizmet sunmak hem de yoksulluğun ortadan kaldırılması için politika geliştirmede süreçlerine aktif olarak katılmak sorumluluğunu üstlenmektedir.

Yaşlı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları yaşlıların fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hallerinin artırılarak yaşam kalitesinin en üst düzeyde sürdürülebilmesi için mesleki çalışmalarını yürütürler. Bireyleri çeşitli yönlerden etkileyen sorunlara yönelerek çözüm üretmeye yardımcı olan sosyal hizmet mesleğinin önemli mücadele alanlarından biri de yaşlı yoksulluğudur. Sosyal hizmet uzmanları yoksulluğa dayalı ihtiyaç ve sorunların saptanarak koruyucu önleyici hizmetlerin planlamasında ve sosyal politikaların oluşturulmasında aktif rol alırlar. Yaşlı yoksulluğuna neden olabilecek bakım, barınma, beslenme, sağlığa erişim, sosyal güvenlikten yararlanma gibi bireysel düzeydeki temel ihtiyaçların karşılanmasında kaynak sağlayıcı, bağlantı kurucu ve danışman olarak hareket ederler. Bunun yanında yaş ayrımcılığı, damgalanma, yalnızlık, sosyal izolasyon gibi toplumsal düzeydeki sorunlara yönelik ihtiyaçların yoksulluğu tetikleyici etkisinin engellenmesi için birey, grup, aile ve toplum bazında değişim ajanı ve savunuculuk rolleri ile mesleki faaliyetlerini sürdürürler. Sosyal hizmet mesleği yaşlı yoksulluğu ile mücadele ederken yoksulluğa zemin hazırlayan bireysel ve toplumsal etmenlerin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması veya en aza indirgenmesi için sorunların tanımlanmasında, gerekli müdahalelerin planlanmasında ve hizmetlerin uygulanmasında görev alırlar. Bu çalışmada yaşlı yoksulluğu için risk etmeni olarak görülen yaşlılığa ilişkin fizyolojik değişimler, toplumsal cinsiyet, istihdam, sosyal yardımlar, ayrımcılık, sosyal izolasyon ve yalnızlık konuları sosyal hizmet mesleki bakış açısıyla ele alınarak yoksulluğun önlemesine ilişkin öneriler sunulacaktır.

Yaşlılığa İlişkin Fizyolojik Değişimler

Doğal süreçlerle birlikte insan organizmasının işlevselliğinde meydana gelen azalmayı ifade eden biyolojik yaşlanma hastalık olmaksızın anatomik ve fizyolojik değişimleri içerir. Döllenme ile başlayan yaşlanma birey yaş aldıkça hızını artırır. Orta yaş sonuna doğru kas

gücünün zayıflaması, yavaş hareket etme, görme, işitme gibi duyuların zayıflaması, kronik hastalık sıklığının artması belirtileri görülmeye başlar (Kalınkara et al., 2014). Yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan fizyolojik değişimler yoksulluk riski ile yakından ilişkilidir. Artan sağlık sorunlarının getirdiği ek maliyetler yaşlıların yoksullaşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Yaşlanan bireyler diğer nüfus gruplarına göre sağlık hizmetlerine daha fazla gereksinim duyar. Ancak yaşlılara yönelik sağlık hizmetleri değerlendirildiğinde gelir yoksunluğu nedeniyle adil olmayan sağlık politikaları ve uygulamaları olduğu görülmektedir (Nazlıer Keser, 2019). Fiziksel yaşlanma ile çalışamayacak durumda olan yaşlılar hastalıkları nedeniyle sağlık sisteminden yararlanmaları gerektiğinde sosyal güvenceden yoksun iseler sağlığa erişimde ciddi sıkıntı yaşarlar (Danış, 2009). Sosyal güvence sisteminden faydalanamayan yaşlılar sağlık sorunlarının yanında bir de ekonomik sıkıntılarla baş etmek durumunda kalır ve yoksulluk döngüsünün bir parçası haline gelir. Yaşlılığın getirdiği fizyolojik değişimler bireylerin çalışma kapasitelerini etkilemektedir. Yaş ilerledikçe bireylerin dayanıklılığında ve iş temposuna uyum sağlamada azalmalar olmaktadır (Oflluoğlu & Özbucak Albar, 2017). Kas ve iskelet sisteminde zayıflama, hareket yeteneğinin azalması, kullanılan ilaçların yaşam kalitesine etkisi, algılama, öğrenme, tepki verme ve çözüm üretme gibi becerilerin azalması gibi sorunlar yaşlıyı çalışma yaşamından uzaklaştırabilir. Çalışmaya devam etmek isteyen yaşlılar ise oldukça az seçenek içerisinden düşük statü ve ücrette çalışmak durumunda kalabilmektedir (Özen & Özbek, 2017). Çalışma yaşamında hem yaşlılara hem de gençlere ihtiyaç olmasına rağmen yaşlıların bağımlı olduklarına, dinamikliklerini ve üretkenliklerini kaybettiklerine yönelik algılar yaşlılar sağlıklı olup çalışabilecek durumda olsalar bile onları toplumsal hayattan uzaklaştırarak yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Yaşanan fizyolojik değişimler hayatın doğal akışının bir parçasıdır. Yoksullaşma riskine neden olabilecek artan sağlık sorunlarının çözümlenmesi için koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin sunumunun adaletli ve hakkaniyetli olarak temel yaşam hakkı çerçevesi içerisinde yaşlılara ulaştırılması gerekmektedir. Sosyal güvenlik sisteminden tüm yaşlıların koşulsuz aktif bir şekilde yararlanmalarına imkan tanıyan sosyal güvenlik politikalarının planlanması yaşın getirdiği biyolojik değişimlerin yoksulluk çukuruna düşülmesini önleyici en önemli adımlardan biri olduğu söylenebilir. Yaşlanan birey çalışma yaşamına devam etmek istiyorsa iş sağlığı ve güvenliğine uygun sağlıklı iş ortamları oluşturarak yaşlının çalışma gücü ve kapasitesine uygun düzenlemeler yapılmalıdır. İş gücünde yaşlının deneyim ve tecrübelerinden yararlanılmalı ve gelişen teknolojiyle değişen çalışma hayatına uyum sağlamaları için gerekli mesleki çalışmalar yürütülmelidir. Yaşlı bireylerin yalnızca yaşlarından ötürü sağlıksız oldukları bu nedenle iş yaşamında başarılı olamayacakları algısıyla mücadele edebilmek adına yaş ayrımcılığına yönelik yasal düzenlemelerin yanında makro boyutlu toplum çalışmalarının yapılması yaşlının fiziksel kapasitesine ve sağlığına elverişli alanlarda hayatın içinde aktif yer almalarına katkı sağlayacaktır.

Toplumsal Cinsiyet

Yaşlı bireylerin yaşadıkları problemlerin nicelikleri ve nitelikleri içinde yaşadıkları toplum kadar toplumsal cinsiyet rolleri ile de yakından ilişkilidir. Yaşlı yoksulluğu toplumsal cinsiyet temelinde ele alındığında kadınların yaşadığı yoksulluk ön plana çıkmaktadır. Yaşlı kadınların sayısı giderek arttığından önümüzdeki yıllarda yaşlılığın genel görüntüsüne yön verecek olan kadınların yaşadıkları problemlerin toplumsal cinsiyet temelli olduğu açıkça

görülmektedir. Pek çoğu gençlik dönemlerinde eğitim fırsatlarına erişememiş, herhangi bir meslek edinememiş, bireysel potansiyellerini kullanma fırsatına sahip olamamıştır. Bu nedenle yaşlılıklarında ekonomik güvenceden yoksun, eşine, çocuklarına ve akrabalarına bağımlı, sosyal yardımlara muhtaç bir yaşlılık deneyimlemektedirler (Kalınkara, 2016). Kadınlarda beklenen yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olması, ileri yaşta kronik hastalıkların görülme sıklığı ve engelliliğin kadınlarda daha yüksek olmasından yaşlı kadınlar yoksulluğu daha derinden yaşamaktadır. Kadınların gençlikte çocuk bakımı gibi sebeplerle çalışma süresinin erkeklerden daha az olması nedeniyle emeklilik dönemlerinde kadın erkek arasındaki gelir farklılıkları yoksullukta belirleyici olmaktadır. Aynı zamanda erkeklerdeki beklenen yaşam süresi kadınlardan daha kısa olduğundan yaşlı erkeğin bakımının eşi tarafından yapılarak ücretsiz bir şekilde bakım ihtiyacının da karşılanıyor olması da erkeklerin yaşam kalitelerini arttırmaktadır. Eşin vefatı ile geride kalan kadın düzenli gelirden ve sosyal güvenceden mahrum durumda kalabilmektedir. Gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde kadınların düşük ücretli işlerde çalışmış olmaları, ev işleri, çocuk bakımı, anne baba bakımı gibi emekleriyle ücret elde etmemeleri, mal mülk sahibi olmalarının kısıtlılığı gibi nedenlerle yaşlı kadınlar çoğunlukla yoksulluk içinde hayatlarını sürdürürler (Buz, 2015). Yaşlı nüfusta yoksulluk oranı cinsiyet temelli incelendiğinde yoksul yaşlı erkek oranı %14,4 iken yoksul kadın yaşlı oranı %17,9 olarak görülmektedir (TÜİK, 2020). Cinsiyete dayalı istihdam durumlarına bakıldığında ise yaşlı kadınların %91,1 i yaşlı erkeklerin ise %70,7 si aynı nakdi gelir getiren bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir (Aile, 2019).

Yapılan birçok çalışmada yaşlı kadınların ekonomik yönden daha incinebilir oldukları saptanmıştır. Çalışma hayatında kadınların gençlik yıllarından itibaren düzenli gelir elde edebilecekleri güvenli iş ortamlarının sağlanması, cinsiyet temelli adaleti ve eşitliği sağlayacak politikaların geliştirilmesi son derece önemlidir. Yaşlı kadınların yoksulluğunu ise ileri yaşlarda eğitim olanakları sağlamak ve istihdamı arttırmak ile azaltmaya çalışmak uygun olmayabilir. Çalışma imkanı olan yaşlı kadınların çalışmaya teşvik edilmesi son derece önemlidir fakat bu her zaman mümkün olmayabilir. Bu dönemde özellikle tek başına yaşayan kadın yaşlıların varsa barınma sorunlarına çözmek, huzurevleri bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden faydalanmalarını sağlamak, ihtiyaç dahilinde evde bakım hizmetlerinden yararlandırmak gereklidir. Sosyal yardımların yaşlı kadınların ihtiyacını karşılayacak seviyeye çıkarılması ve muhtaç tüm kadınlar için yaygınlaştırılması, sağlık harcamalarının karşılanması ve sosyal destek ağlarının düzenlenmesi yoksullaşma riskiyle mücadele etmek için sağlanacak sosyal hizmet uygulamaları olarak sayılabilir.

Yaşlılıkta İstihdam

Yaşlılık döneminde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri çalışılan döneme göre gelirin azalması neticesinde yaşanan yoksulluktur. Emekli aylıklarının düşük olması, iş gücüne katılmada yaşanan sorunlar, kayıt dışı çalışmanın fazla olması, sosyal güvenlik ile ilişkili sorunlar ve en temelde gelir adaletsizliği yoksullaşmayı arttırmaktadır (Karadeniz & Öztepe, 2013). 19. yüzyılın sonlarında insanların çalışma yaşamından ayrılması belirli bir yaş kriterine bağlı değildi. Bireyler sağlıkları el verdiği sürece çalışmaya devam etmekteydiler. Günümüzde ise çalışma hayatından çekilmek emekli olmak adı altında bir yaş kriterine bağlanmıştır ve hemen her ülkede farklılıklar olmasına rağmen ortalama 60-65 yaş sınırı getirilmiştir. Çalışma yaşamının sonu olarak nitelendirilen emeklilik bireyleri yaşlılık olgusuyla karşı karşıya bırakan en önemli deneyim olmaktadır. Kişide ekonomik kayıpların

yaşanmasının yanında yalnızlık, işe yaramamazlık, kimlik ve ait olma duygusunda eksilme, sosyal ortamını yitirme gibi sorunları da beraberinde getirebilen emeklilik çok da kolay uyum sağlanabilen bir süreç değildir (Şentürk, 2018). Yaşlılık ekonomik tanımlamalarıyla emekli olunan dönemde başlamaktadır. Bu süreçte bireylerin talep ve gereksinimlerini karşılayabilmesinde ve yaşam doyumunun yüksek olmasında ekonomik fonksiyonlarının rolü son derece önemlidir (Stoller & Stoller, 2003). Emeklilik kimi zaman yetişkinlerin üzerine hayaller ve planlar kurduğu bir dönem olmanın yanında emekli aylıklarının yetersiz olması yoksullaşmanın da ana sebebi olabilmektedir. Türkiye’de yaşlı yoksulluğu ile ilişkili önemli etmenlerden biride kişilerin iş hayatı boyunca belirli bir süre ya da tamamen kayıt dışı istihdam edilmesidir. Sigortasız çalışan bireyler yaşlılıkta hak sahibi olamamaktadır (Karadeniz & Öztepe, 2013). Emekli olma yaşı gelen bireyler çalışma yaşamının içinde olmak isteseler bile çeşitli engellerle karşılaşabilmektedir. Günümüzde iş yaşamında yaşlılara yer bulmak oldukça zordur. Hemen hemen tüm sektörler yaşlılar yerine gençleri çalıştırmayı tercih etmektedir. Gençlerin daha aktif, daha dinamik ve daha üretken oldukları inancının hakim olması yaşlının kendine uygun iş imkanı bulmasını oldukça sınırlamaktadır. Yaşlının çalışması için kabul gören işler fiziksel yapısına uygun olmayan genellikle düşük ücretli yaşlının iyilik halini tehdit eden nitelikte olmaktadır.

Yaşlılara çalışma hayatında kalma ve emekliliğe ayrılma konusunda seçim yapabilecek fırsatları sağlamak oldukça önemlidir. Çalışmaya devam etmek isteyen yaşlıların istihdamı için iş yerlerinin teşviki ve yaşlıya becerilerine uygun, esnek, güvenli çalışma ortamları sağlanmalı ve böylece aktif yaşlanma politikalarına destek verilmelidir. Kayıtlı istihdam için hem çalışanlara hem de işverenlere hak ve sorumluluklarının farkındalığının kazandırılması gereklidir. Bireylerin emekli olduklarında yoksunlukla baş etmek durumunda kalmayacak asgari bir gelire sahip olmaları için sosyal sigorta ve güvenlik sistemleri iyileştirilmelidir. Emekliliği çeşitli nedenlerle hak edememiş olan yaşlıların sağlık hizmetleri başta olmak üzere sosyal güvenceden yararlanmaları ve yaşamlarını idame ettirecek düzeydeki yaşlılık aylıklarından faydalandırılmalarına olanak sağlayacak sosyal güvenlik politikaları desteklenmelidir. Yaşlılık döneminde istihdamın sürdürülmesi yaşlıya aktif yaşlanma imkanı sunarak sağlığın korunması, sosyalleşme, gelir elde etme imkanları ile yaşlı yaşam kalitesinin korunmasına da katkı verecektir. Sosyal hizmet mesleği yaşlılara yönelik müdahale geliştirirken çok boyutlu perspektifte yaşlının hayatına dokunur. Yaşlının talebi doğrultusunda istihdamın uygun koşullarda sürdürülmesi yoksulluğu azaltmanın yanında hayatın diğer alanlarının da bireyi güçlendirici ve destekleyici imkan sağlayabilir.

Yaşlılara Yönelik Sosyal Yardımlar

Yaşlılarda ekonomik ihtiyaçların baş edilmesi zor sonuçlar doğurduğu ve bireylerin maddi manevi bağımsızlıklarını tehdit ettiği bilinmektedir. Sosyal devletin bir gereği olarak yoksulluk riskine karşı gerekli önlemleri almak yaşlılar için temel hak olarak görülmektedir (İştar, 2018). Yoksullukla karşı karşıya kalmış kesimin gereksinimlerini karşılamak ve gelir dağılımında adalete katkı sunmak için devlet tarafından sunulan aynı nakdi hizmetler sosyal yardımların kapsamındadır (Zengin, Şahin, & Özcan, 2012). Günümüzde sosyal yardımların sunulmasında esas yetki Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülmektedir. Engelli Evde Bakım Sosyal Yardım Aylığı, Eşi Vefat Eden Yaşlı Kadınlara Yönelik Yardımlar, Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliği Kapsamında Yapılan Sosyal ve Ekonomik Yardımlar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Tarafından Yaşlılara Yapılan Yardımlar gibi başlıklar altında uygun şartları sağlayan yaşlıların yardımlardan faydalanması sağlanmaktadır (Karakuş, 2019). Bakanlık tarafından sosyal yardımların daha etkili ve hızlı organize edilebilmesi için Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri (BSYH) ve ALO 144 Sosyal Yardım Hattı projelerini yürütmektedir (İştar, 2018). 2021 yılı itibarıyla 65 yaş üstü yaşlı aylığı 763,67 TL olarak belirlenmiştir. Bu yardımdan faydalanmak için kişinin sosyal güvencesinin olmaması kendisi ve eşi dikkate alınmak suretiyle kişi başına düşen aylık geliri net asgari ücretin 1/3'ünden (2021 yılı için 852,53 TL) az olması gerekmektedir (Aile, 2021).

Sunulan sosyal yardımların temel amacı kişilere ekonomik destekte bulunmaktır. Yaşlılar açısından değerlendirildiğinde ekonomik yardımların elbette ki katkısı vardır ancak yoksulluğu önleyici ve ortadan kaldırıcı etkisinin yeterliliği tartışılmaktadır. Ülkemizde sosyal yardımlardan faydalanmaya hak kazanmak için bireyin sağlaması gereken koşullar oldukça zordur. Bu nedenle sosyal yardımlara yönelik aksaklıkların çözümlenmesi ve yardımların miktarının kişinin hayatını idame ettirecek seviyeye gelmesi gerekmektedir. Günümüzde verilen sosyal yardım miktarları yaşlılarda yoksulluğu ortadan kaldırmaya yeterli değildir. Sosyal yardımların yoksulluğu önleme de ana hizmet modeli haline getirilmeden destekleyici hizmetler olarak planlanması ve bireylerin düzenli gelir elde etmesini sağlayacak sistemlerin kurulması teşvik edilmelidir. Sosyal hizmetlerin sunumunda bir aracı olarak sosyal yardımlar uygulamalar için önemli bir yere sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal yardıma ihtiyaç duyan kişilerin doğru tespit edilmesinde ve aynı nakdi hizmetlerin dağıtımında aktif rol alırlar. Bireylerin başkalarına bağımlı olmadan kendi yaşamlarını idame ettirebilmelerine destek sağlamak için sunulan sosyal yardımlarda yaşanan tıkanıklıkları ve eksiklikleri analiz ederek değiştirici ve geliştirici yönde çalışmalar yapmak mesleki bir sorumluluktur. Bireysel bağımsızlığı esas alan sosyal hizmet mesleği için sosyal yardım sunmadaki esas amaç, kişinin yardıma muhtaç olmadan en kısa sürede düzenli bir gelir elde etme olanağına ulaşmasına imkan sağlayacak sosyal politikaların gelişimine katkı sunmak olmalıdır.

Ayrımcılık

Yaş ayrımcılığı bir kişiye yalnızca yaşı ilerlediği için toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda farklı tutum, davranış, hareket ve kurumsal düzenlemeler gösterilmesi olarak tanımlanabilir (Akdemir, Çınar, & Görgülü, 2007). Yaşlıların yaşadıkları en temel sorunlardan biri ayrımcılığa maruz kalmaktır. Yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin kalitesini de etkileyen yaş ayrımcılığı çeşitli sebeplerle bireylerin kaynak ve fırsatlara erişmesine engel olmaktadır. Yalnızca maddi kaynaklara erişememek bile başlı başına birçok şeyde yoksunluk yaşamaya zemin hazırlamaktadır. Yaşlılık beraberinde yaşlılara yönelik birçok ayrımcı davranışı getirdiği için toplumdan dışlanma sorunları yaşayan yaşlılar bir de yoksullaşarak sorunların yıkıcı etkileri daha da artmaktadır. Yaş ayrımcılığı özellikle üretimde rol alma ve istihdama katılmada yaşlı bireyleri dezavantajlı duruma düşürmektedir (Artan & Taşçı, 2018). Ayrımcı davranışlar yaşlıları temel hizmetlere ulaşmada dışlanma, toplumsal tüketim mallarından dışlanma, finansal üretimden dışlanma, sosyal ve kültürel aktivitelerden dışlanma gibi sosyal yaşamın parçası olan aktivitelerden uzaklaştırır (Kalınkara, 2016). Bireylere ekonomik gelir kaynağı olan çalışma yaşamında yaşlılara yönelik ayrımcı davranışların açıkça uygulandığı bilinmektedir. İşe alımlar için konan yaş sınırları, dijital teknolojilere adapte olamayacakları nedeniyle işe kabullerinin yapılmaması, mesleki yeterlilik için donanımlı olmadıkları gibi genel düşüncelerle yaşlıların gelir elde etmesine engel olunduğu görülmektedir. Alınan

ücretler açısından değerlendirildiğinde de yaşlılar gençlere göre daha düşük ücretleri kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Yaşlıların çalıştıkları iş yerlerinde kendisinden daha genç olanlara göre işten çıkarılma ihtimalleri de daha yüksektir ve iş akdine son verilecek ilk kesim olarak görülürler (Topgül, 2016).

Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık

Yaşlanma ile ilgili yapılan çalışmalarda üzerinde hem fikir olunan konulardan biri yaşlılık ile yalnızlık ve sosyal izolasyon arasındaki ilişkinin varlığıdır. Yaşla birlikte çocukların evden ayrılması, ölümler, kayıplar gibi nedenlerle azalan ilişkiler ağı yalnızlık ve izolasyon durumunu yaratmaktadır (Şentürk, 2018). Günümüzde yaşlıların en birincil sorunları arasında ekonomik güvence yoksunluğu, barınmaya ilişkin sorunlar ve yalnızlık yer almaktadır. Geniş ailelerin yerini çekirdek aileye bırakmasıyla yaşlının ailesinden alabildiği sosyal destek düzeyi azalmıştır ve yalnızlık bu dönemde üzerinde dikkatle durulması gereken bir olgu haline gelmiştir. Geleneksel aile modellerinde dahi yalnızlık, sosyal izolasyon ve bunlarla ilişkili yoksulluk gün geçtikçe çözümlenmesi güç görevler haline dönüşmüştür. Yaşlının ekonomik koşullarının yalnızlık ve sosyal izolasyon üzerinde etkili olduğu çeşitli çalışmaların konusu olmakla birlikte sosyal ilişkilerin sürdürülmesinin yaşlılar için hayati öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Yoksulluk bir bakıma yaşlıların izole olmasında ve yalnızlaşmasında en önemli belirleyici durumundadır. Temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan yaşlılar sosyal ilişkilerini sürdürebilmek için yeterli gelire sahip değillerdir. Bu durum yaşlıların toplumsal hayatla olan bağlarını sınırlandırmaktadır. Gündelik hayatın içinde aktif yer alma araçları olan sosyal kültürel faaliyetlere katılmak maddi kaynak varlığı ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle maddi yoksunluk içerisinde olan bireylerin toplumdan izole ve tek başlarına hayatlarını idame ettirme çabaları olağandır (Danış, 2007).

Ülkemizde yoksullaşan, yalnız kalan ve sosyal hayattan izole olan yaşlıların kendi kendilerine yetememeleri ve yaşamlarını idame ettirememeleri nedeniyle çeşitli sosyal, kültürel ve maddi sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Sosyal hizmet uzmanları yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını biyo psiko sosyal bakış açısıyla değerlendirerek sosyal iyilik halini engelleyen durumların ortadan kaldırılması için görev almaktadır. Sosyal hizmet müdahalelerinde yalnızlık ve sosyal izolasyonun yoksulluk olgusu üzerinde derinleştirici etkisi üzerinde sıkça durulmaktadır ve alternatif çözüm yolları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yoksulluk, sosyal izolasyon ve yalnızlıkla ilişkili problemlerin çözümü için sosyal hizmet perspektifli politika ve uygulamaların geliştirilmesi, yaşlılar için sosyal kültürel sermayenin artırılması, yaşlı odaklı sosyal alanların düzenlenmesi, genç nesil ve yaşlı nesil arasındaki bağları güçlendirici sosyal organizasyonların planlanması, yaşlının aile ve yakın çevresi ile ilişkilerinin iyileştirilmesi, yaşlının yapabilirliği ölçüsünde istihdamdaki yerinin sürdürülmesi bu müdahalelere örnek olarak verilebilir.

Kaliteli ve aktif yaşlanma süreçlerini yaşlılara yaşatabilmek için günümüz toplumunda yaş ayrımcılığı ile mücadele zorunlu hale gelmiştir. Sosyal hizmet mesleği toplumsal yaşamda ayrımcılık ve baskının her çeşidi ile mücadele eden bir meslek grubudur. Yaş ayrımcılığının ortadan kaldırılması için atılacak her türlü mesleki adım yaşlılara yönelik sunulan sosyal hizmetlerin nihai amaçlarındandır. Sosyal hizmet uzmanları yaşlılık döneminde kariyer planlamaları, dijital teknolojilerin yaşlılara uygun tasarlanabilmesi, yaşlının teknolojiye uyum sürecinin desteklenmesi, çalışma yaşamında yaşlının emeğinin istismar edilmesine yönelik

hak savunuculuğu, sosyal medya, televizyon gibi araçlarda yaşlılara ilişkin damgalayıcı söylemler gibi çeşitli perspektiflerde yaş ayrımcılığı ile mücadele etmelidirler. Olumlu yaşlılık algısı oluşturmaya yönelik farkındalık oluşturmak için sosyal hizmetler, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal politika alanlarında çalışan profesyoneller bir arada çalışarak toplumsal eğitimler düzenlemelidir. Yaşlılar toplumda fiziksel ve ruhsal becerileri ile uyumlu sosyal ve ekonomik alanlara aktif olarak katılabilecek bir nüfus grubudur. Bu nedenle ayrımcılığa maruz bırakılarak dışlanmaları ve yoksulluk yaşamlarının önlenmesi için makro düzeyde politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Yoksulluk geçmişten günümüze her dönem hemen her ülkede varlığını sürdüren sosyal bir sorundur. Hem nedenleri hem de sonuçlarıyla çok boyutlu olan yoksulluk olgusu bireylerin hayatındaki pek çok alanda olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Dünya üzerinde yaşam sürelerinin uzamasıyla sayısı gün geçtikçe artan yaşlı nüfusun sorunları ve ihtiyaçları da giderek karmaşıklaşmaktadır. Yoksullukta bir sorun alanı olarak yaşlılık deneyimlerini kötü yönde etkileyerek yaşlıların bireysel, psikolojik ve sosyal iyilik hallerini tehdit etmektedir. Yaşlılıkta pek çok yeni duruma uyum sağlamaya çalışan bireyler bir de yoksullukla karşı karşıya kaldıklarında sorunları daha da ağırlaşmaktadır. Sosyal hizmet mesleği doğuşundan itibaren yoksullukla mücadele eden akademik disiplinlerin başında gelmiştir. Sosyal hizmet uzmanları bir ülkede kaynak ve fırsatların eşit bir şekilde dağıtılması, yoksulluğun azaltılması ve önlenmesi, yoksul kişilerin sağlık, eğitim, istihdam, sosyal kültürel olanaklara erişmesini sağlama gibi mikro düzeyden makro düzeye yoksulluk olgusu ile çalışmaktadırlar. Sosyal hizmet mesleği için yoksulluğa neden olan etmenlerin riskleriyle birlikte saptanması, sorun analizini doğru yapabilmek müdahale ve uygulama geliştirmek için oldukça önemlidir. Bu çalışmada yaşlı yoksulluğuna ilişkin risk etmenleri fizyolojik değişimler, toplumsal cinsiyet, istihdam, sosyal yardımlar, ayrımcılık, sosyal izolasyon ve yalnızlık olarak ele alınmıştır. Sosyal hizmet uygulamasının nihai amacı bireylerin hayatlarını kendi kendilerine idame ettirecek düzeye gelmeleri için özgürleşmelerini ve güçlenmelerini sağlamayı sağlamaktır. Bu çalışmada yaşlı yoksulluk ile mücadeleye ilişkin sunulan önerilerin sosyal hizmet mesleğinin amaçları ile paralel olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aile, Ç. v. S. H. B. (2019). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2016. In (pp. 198-199). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Aile, Ç. v. S. H. B. (2021). Sosyal Yardım Programlarımız. Retrieved from <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>
- Akdemir, N., Çınar, F. İ., & Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın algılanması ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 10(4), 215-222.
- Artan, T., & Taşçı, A. (2018). İş piyasasında yaş(lı) ayrımcılığı. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(25), 2413-2421.
- Beğler, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik gelişim*, 25(3), 1-3.

- Buz, S. (2015). Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk odağında yaşlılık olgusu. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E Dergisi*, 1-10. Retrieved from <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler>
- Danış, M. Z. (2007). Yaşlılık, yoksulluk ve yalnızlık. Retrieved from http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilik_yoksuluk_yanlizlik.pdf
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye’de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 67-83.
- Ensari, S. (2010). TÜİK’in yoksulluk analizleri üzerine. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, 1(87), 9-15.
- İçağasıoğlu Çoban, A. (2014). Yoksullukla mücadelede sosyal hizmetin rolü. In G. Polat & A. İçağasıoğlu Çoban (Eds.), *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (pp. 11-26). İstanbul: Sosyal Çalışma Yayınları.
- İştar, C. (2018). Türk sosyal güvenlik sistemi içerisinde yaşlılara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 23-40.
- Kalınkara, V. (2016). *Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık Tic. Limited Şti.
- Kalınkara, V., Argun, N., & Güler, P. (2014). *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık Tic. Limited Şti.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. In (pp. 51-54). Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Karadeniz, O., & Öztepe, N. D. (2013). Türkiye’de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 38(3), 77-102.
- Karakuş, B. (2019). Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler ile bu hizmetlere ilişkin kuramsal yapı ve mevzuat: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yaşlılara yönelik hizmetleri. In U. Yanardağ & M. Zubaroğlu Yanardağ (Eds.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* (pp. 263-305). Ankara: Nika Yayınevi.
- Karatas, S. A., & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık donemi psikolojik özellikleri ve moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18(1), 32-36.
- Kurt, G., Beyaztaş, F. Y., & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların sorunları ve yaşam memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 32-39.
- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.
- Metin, B. (2014). Yoksullukla mücadeleye insan hakları açısından bakmak: Amartya Sen’in kapasite (capability) yaklaşımı temelinde bir değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 9(36), 6315 - 6327.
- Muammer, A., & Közleme, O. (2017). Yaşlı yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 197-208.
- Nazlier Keser, E. N. (2019). Türkiye’de yaşlı yoksulluğu sorununa yönelik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(2), 739-764.

- Ofluođlu, G., & Özbucak Albar, B. (2017). Yaşlı işgücünün iş sağlığı ve iş güvenliği sorunları ve çözüm önerileri. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(15), 335-360.
- Özen, S., & Özbek, Ç. (2017). Çalışma yaşamında yaşlılık: Yaşlı çalışanlar ve insan kaynakları uygulamaları. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 53(2), 547-572.
- Stoller, M. A., & Stoller, E. P. (2003). Perceived income adequacy among elderly retirees. *Journal of Applied Gerontology*, 22(2), 230-251.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık Sosyolojisi Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Taş, H. Y., & Özcan, S. (2012). *Türkiye’de ve Dünya’da yoksulluk üzerine bir araştırma*. Paper presented at the International Conference on Eurasian Economies.
- Tekindal, M. (2019). Gelişimsel özellikleri açısından yaşlıyı değerlendirme. In U. Yanardağ & M. Zubaroğlu Yanardağ (Eds.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* (pp. 67-80). Ankara: Nika Yayınevi.
- Topgöl, S. (2016). Çalışma yaşamında yaşlı ayrımcılığı mı yaş ayrımcılığı mı? *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 373-391.
- TÜİK. (2020). İstatistiklerle Yaşlılar, 2019. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2019-33712>
- Uzun, A. M. (2001). Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 155.174.
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 278-1287.
- Yumurtacı, A. (2013). Demografik değişim: Psiko sosyal ve sosyo ekonomik boyutlarıyla yaşlılık. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 9-31.
- Zengin, E., Şahin, A., & Özcan, S. (2012). Türkiye’de sosyal yardım uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 133-142.

Toplum Çevirmenliğinde Fikir Madenciliği ve Duygu Analizi

Olca Şener Erkırtay^{a, b}, Ceyda Ünal^c

Özet

Teknolojinin hayatımıza büyük bir katkı sağladığı ve toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bir gerçektir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte internette üretilen veri miktarı da artmıştır. Özellikle sosyal medya, kullanıcıların görüş ve duygularını rahatlıkla ifade edebildiği önemli bir mecraya dönüşmüştür. Bu noktada, birçok alanda kullanıcıların internette paylaştıkları duygu ve düşünceleri Doğal Dil İşleme (DDİ)'nin alanlarından biri olan "fikir madenciliği" yöntemiyle incelenmekte ve kullanıcıların duygu analizi yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da toplum çevirmenlerinin duygu ve düşüncelerinin fikir madenciliği yöntemiyle incelenebileceğine dair bir yaklaşım sunmaktır. Bir diğer deyişle, daha çok bilgisayar bilimleri ve yönetim bilişim sistemleri disiplinlerinde kullanılan fikir madenciliği ve duygu analizi yöntemlerini tanıtarak, toplum çevirmenliği araştırmalarına yeni bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir. Bu amaçla, fikir madenciliği ile duygu analizi yönteminin toplum çevirmenliği araştırmalarına katkıları betimleyici bir yaklaşımla tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Toplum Çevirmenliği
Makine Öğrenmesi
Fikir Madenciliği
Duygu Analizi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.890384

Opinion Mining and Sentiment Analysis in Community Interpreting

Abstract

It is a fact that technology has made a great contribution to our lives and has a great impact on society. With the development of technology, the amount of data created on the internet has also increased. In particular, social media has turned into an important medium where users can share their beliefs and opinions freely. In this regard, many different sectors have started scrutinizing users' opinions and emotions with the "opinion mining" method which is one of the fields of Natural Language Processing (NLP). The objective of this paper is to present an approach towards analyzing the community interpreters' emotions and opinions using "opinion mining" method. In other words, this paper aims at providing a new insight into community interpreting research by introducing opinion mining and sentiment analysis methods, which are mainly used in Computer Science and Management Information Systems. With this aim in mind, the contributions of the opinion mining method to community interpreting research have been discussed with a descriptive approach.

Keywords

Community Interpreting
Machine Learning
Opinion Mining
Sentiment Analysis

About Article

Received: 03.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.890384

^a senerr.olcay@gmail.com

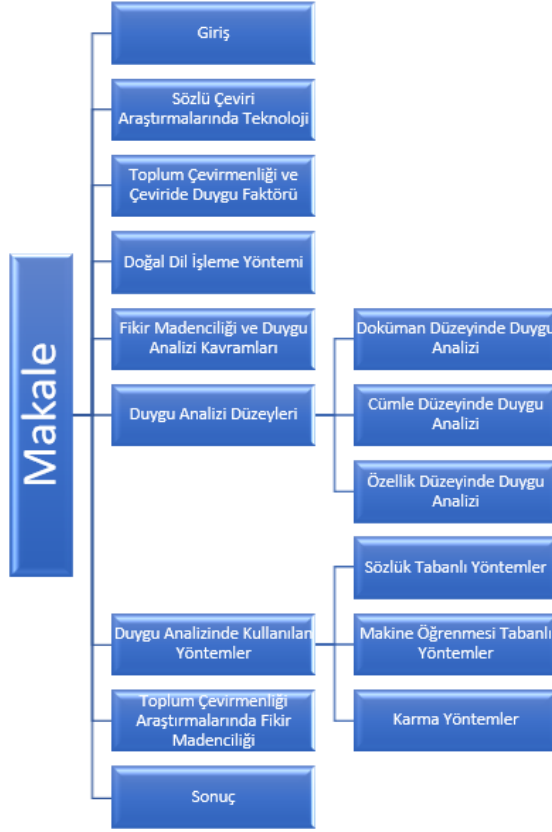
^b Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, orcid.org/0000-0002-5971-2585

^c Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, orcid.org/0000-0002-5503-8124

Giriş

Teknoloji hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Teknolojinin icadı yalnızca yaşam koşullarımızı değiştirmekle kalmamış; bilginin yayılma ve ulaşılma biçimini de değiştirmiştir. Teknoloji aynı zamanda, haberleşme başta olmak üzere alışveriş, bilgi edinme, eğitim, sağlık, vb. gibi birçok alanda kolaylık sağlamaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesi, üretilen veri miktarının da artmasına sebep olmuştur. We are Social ve Hootsuite tarafından ortaya konulan “Dijital 2021 Türkiye” raporunda, Türkiye’deki internet kullanıcılarının sayısının 67 milyon olduğu, bunun da tüm nüfusa oranının %77 olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında, bir Türk internet kullanıcısının günde ortalama sekiz saat internet kullandığı ve bunun da üç saatini sosyal medyada geçirdiği belirlenmiştir. Global ölçekte ise, Ocak 2020 ve Ocak 2021 tarihleri arasında aktif sosyal medya kullanıcılarının sayısının %13,2 oranında arttığı vurgulanmıştır (We are Social, 2021). İstatistiklerden de anlaşılacağı üzere, sosyal medya, kullanıcılar için dijital dünyayla buluşma bağlamında bir kilometre taşı olarak düşünülebilir. Bu kadar kullanıcının aktif olarak bulunduğu mecrada, kişiler istedikleri yer ve zamanda farklı içerikler üretip, belli konular hakkında duygu, düşünce ve görüşlerini rahatlıkla belirtebilmektedir. Bu anlamda sosyal medya, kişilerin bakış açılarını ifade ettikleri vazgeçilmez bir veri kaynağı olarak düşünülebilir. Gelişen teknolojiyle birlikte, bu verilerden yola çıkarak kişilerin duygu, düşünce ve görüşlerini analiz etmek ve bunları stratejik hedefler doğrultusunda kullanmak mümkün hale gelmiştir. Doğal Dil İşleme ve metin madenciliğinin önemli kullanım alanlarından biri olan fikir madenciliği ve duygu analizi de tam da bu noktada gerek sektör temsilcilerinin gerekse araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Aynı şekilde duygusallığın baskın olduğu toplum çevirmenliğinde de çevirmenlerin duygudurumu, çeviri performanslarını ve çeviri kalitelerini etkileyebilmektedir. Bu noktada da çevirmenlerin çalıştıkları ortamla ilgili duygu ve düşüncelerini net bir şekilde ortaya koymak çeviri kalitesinin artmasına da katkı sağlayacaktır. Bu sebeple bu makalenin amacı sağlık, turizm, finans, pazarlama, politika vb. gibi başka alanlarda kullanılan bu yöntemi sözlü çeviri çalışmalarına da entegre etmektir. Böylece, çevirmenlerin anket ve mülakat ile elde edilen görüşlerinden çok daha derinlemesine bir analiz elde etmek mümkün olabilecektir. Bu bağlamda veri bilimi ve çeviribilim alanlarının birbirlerini besleyen taraflarından yararlanılıp, her iki alanın kesişiminde, betimleyici bir yaklaşım ortaya koymak hedeflenmektedir. Böylelikle disiplinler arası bir araştırma çerçevesi oluşturulabilecektir. Bir diğer ifadeyle, hâlihazırda bilgisayar bilimleri veya yönetim bilişim sistemleri gibi alanlarda sıklıkla kullanılan fikir madenciliği ve duygu analizi yöntemlerini, çeviribilim alanına katkıları açısından incelemek hedeflenmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak, sözlü çeviri çalışmalarında teknolojinin öneminden bahsedilerek Türkiye’de sözlü çeviri teknolojileri üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bunun yanında toplum çevirmenliği ve çeviride duygu faktörü örneklerle ele alınmıştır. Bir diğer bölümde doğal dil işleme yöntemi, gelişim evreleri de dikkate alınarak tanıtılmıştır. Sonraki bölümlerde çalışma; fikir madenciliği ve duygu analizi kavramları, duygu analizi düzeyleri, duygu analizinde kullanılan yöntemler ve toplum çevirmenliği araştırmalarında fikir madenciliği çerçevesinde organize edilmiştir. Şekil 1’de makalenin yapısı ve organizasyonu görülmektedir. Son olarak sonuç bölümünde ise, çalışma genel yapısıyla ele alınmış ve gelecek çalışmalar için de öneriler sunulmuştur.

Şekil 1. Makale Yapısı ve Organizasyonu

Kaynak: Yazarlar

Sözlü Çeviri Araştırmalarında Teknoloji

Teknolojinin sözlü çeviri çalışmalarında yeni bir araştırma alanı olmadığı şüphesizdir. Simultane çevirinin doğuşu ve gelişiminin teknolojiyle doğrudan bağlantılı olması ise bu durumun en büyük kanıtı olarak gösterilebilir (Liu, 2018, p.20). Mikrofon kullanımı ile kayıt cihazının icadı çevirimin sesinin daha geniş kitlelere yayılmasını ve dolayısıyla çevrilen konuşmaların daha geniş kesim tarafından duyulmasına olanak sağlamıştır (a.g.e). Teknolojik gelişmelerle birlikte sözlü çevirinin uygulama şeklinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır (Pöchl, 2004, p. 201). Fantinuoli (2018, p.2) sözlü çeviride özellikle iki önemli teknolojik dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Bunların ilki IBM (Uluslararası İş Makineleri) adı verilen bilişim teknolojisi şirketi tarafından tasarlanan ve ilk defa Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde gerçekleştirilen Altıncı Komintern Kongresi'nde (1928) ve Uluslararası Emek Konferansı'nda uygulanan simultane tercüme ekipmanı olmuştur. İkinci dönüm noktası ise kısaca WWW olarak bilinen World Wide Web (Dünya Çapında Ağ)'in geliştirilmesidir (a.g.e). Bu gelişme, çevirmenler için de bilgiye daha kolay erişebilme açısından büyük bir kolaylık sağlamıştır. Tabletler ve diz üstü bilgisayarlar gibi birçok araç çevirmenler tarafından konferansa hazırlık aşamasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Yine bu araçların haricinde çevrimiçi sözlükler ve çeşitli web siteleri de çevirmenlerin bilgiye ulaşmasını hızlandırmaktadır. Mouzourakis (2000, p.4) de konferans çevirmenlerinin görevlerinin sadece diller arası çeviri yapmak olmadığını, çeviri öncesinde de gerekli bilgiye ulaşma anlamında hazırlık yapmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla internetin

yaygınlaşmasıyla birlikte bilgiye erişim çevirmenler için daha kolay hale gelmiştir. Bu konuda Donovan (2006) da benzer bir yaklaşım sergilemiştir:

[...] İnternet hazır erişim konferans hazırlığını ve konferansla ilgili arka plan bilgisi edinme şeklini tamamen değiştirmiştir. Eskiden çevirmenler bilginin izini sürmek için saatler harcaıyıp güncel bilgilere erişmekte zorluk yaşarken, şu an çok fazla bilgiyle karşı karşıyadırlar. Zorluk, bilgiye erişmekte değil; salt bilgiyi ortaya çıkarmakta yatmaktadır. (Donovan, 2006, p.4-5)

Diğer yandan, Sabine Braun (2019, p.16) sözlü çeviri teknolojilerini üç farklı kategori altında incelemektedir. Bunlardan ilki sözlü çeviri hizmetlerine erişim imkânı sağlayan teknolojiyi betimleyen “uzaktan çeviri” (“distance” veya “remote interpreting”), diğer kategori çevirmenlerin çeviriye hazırlanmalarına katkı sağlayan yukarıdaki örneklerde de belirtilen “teknoloji destekli çeviri” (technology-supported interpreting) ve üçüncü kategori ise insan çevirisi yerine kullanılan teknolojileri içeren “makine çevirisi” (machine interpreting)’dir. Benzer şekilde Fantinuoli (2018, p.4) “bilgisayar destekli çeviri” (computer-aided interpreting (CAI)), “uzaktan çeviri” (remote interpreting) ve “makine (sözlü) çevirisi” (machine interpreting) olmak üzere üç sınıflandırmadan bahsetmektedir.

Bu üç kategori haricinde Fantinuoli (2018, p.6) yeni bir teknolojik dönüşümü vurgulamaktadır. Özellikle doğal dil işleme ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu yeni teknolojilerle şirketlerin kullanıcı talep ve tepkilerine yanıt verebildiklerinden bahsetmektedir (a.g.e). Başta turizm ve sağlık olmak üzere birçok alanda özellikle kullanıcıların duygularını, taleplerini ölçen yazılımlar kullanılmaktadır. Fantinuoli (2018, p.4) bilgisayar destekli çeviri araçlarının terminoloji, sözlükçe oluşturma gibi vakit alacak görevler konusunda çevirmenlere vakit kazandırarak çevirmenlerin çalışma koşullarını iyileştirme amacıyla ortaya konulduğunu ileri sürmektedir. Bu araçlar sayesinde çevirmenlerin çalışma koşullarının iyileşmesi de hem çeviri öncesinde hem çeviri sırasındaki performanslarını olumlu yönde etkileyerek çeviri kalitesinin artmasına yardımcı olacağını belirtmektedir (a.g.e.). Çevirmenlerin çalışma durumunun iyileştirilmesi kadar duygudurumunun ve nihayetinde negatif duyguların oluşumuna sebep olan durumların belirlenerek pozitif duygulara döndürmek de çevirmenin performansının ve çeviri kalitesinin artması hususunda son derece önem arz etmektedir. Sanlı (2019, s.19), duygudurumun psikoloji alanında önemli bir yere sahip olduğunu ve psikoloji literatüründe “ruhsal durum” u ifade ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı sözlü çeviri çalışmalarında, özellikle duygudurumun daha yoğun olarak yaşandığı toplum çevirmenliği alanında, çevirmenlerin duygularının daha şeffaf bir şekilde ölçülmesine olanak sağlayabilen bir yöntem önerisinde bulunmaktır. Diğer bir deyişle, sözlü çeviri araştırmalarında nasıl uygulanabileceğine yönelik öneride bulunmaktır.

Alanyazına bakılacak olursa; Türkiye’de yazılı çeviri teknolojileri üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra (örneğin, Şahin, 2013, 2015, 2016; Canım-Alkan, 2013, 2017,) sözlü çeviri araştırmalarında da teknolojiyle ilgili çalışmalar mevcuttur. Öncelikle Mehmet Şahin ve Şeyda Eraslan (2017) üç boyutlu sanal ortamlarda sözlü çeviri eğitiminde yeni uygulamalar ortaya koymayı hedefledikleri TÜBİTAK destekli (Proje No: 114K718) “Sanal Dünyalarda Sözlü Çeviri ve Sözlü Çeviri Eğitimi” başlıklı bir proje tanıtmuşlardır. Bu proje kapsamında Türkiye’deki sözlü çeviri eğitimi uygulamalarının genel durumları, alandaki eksiklikleri ve beklentileri profesyonel çevirmenlere ve öğrencilere uygulanan anket ve deneylerle ortaya

koyularak daha güçlü bir bilimsel öğretim ortamının oluşturulması amaçlanmıştır (Şahin & Eraslan, 2017, s.1).

Esra Öztürk (2017) bu alanda çalışma yapan bir diğer araştırmacıdır ve Öztürk (2017) teknolojinin sözlü çeviri eğitimindeki rolüne odaklanarak, uzaktan çevirinin sözlü çeviri eğitimine etkisi ve kullanımına genel bir bakış sunmaktadır. Uzaktan çeviri konusundan hareketle Öztürk (2017), Türkiye'deki eğitim kurumlarındaki sözlü çeviri eğitim müfredatlarının yeni medya çağına henüz iyi yapılandırılmamış olduğunu öne sürmektedir.

Diğer yandan, İbrahim Balkul ve Şule Akıncı (2019) sözlü çeviri alanında kullanılan teknolojik araçların kullanımını, kullanım amacını ve bu teknolojiden faydalanan kullanıcı kitlesinin profilini inceleyerek sistematik bir sınıflandırma ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçlar, "*farklı çeviri türlerinde kullanılan çeviri teknolojileri*", "*sözlü çeviride otomasyon derecesine göre teknolojik araçlar*", "*süreç odaklı sözlü çeviri teknolojileri*" ve "*sözlü çeviri eğitiminde kullanılan teknolojik araçlar*" olmak üzere dört ana kategori altında analiz edilmiştir (Balkul & Akıncı, 2019, ss.395- 403).

Son olarak, Özüm Arzık- Erzurumlu (2020) sözlü çeviri eğitiminde podcast kullanımının katkılarını incelemiştir. Son sınıf öğrencileriyle pilot çalışma olarak yürüttüğü bu çalışmada Arzık-Erzurumlu (2020), podcast'lerin birçok anlamda öğrencilere katkı sunduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin hayat boyu öğrenme yetkinliği ile kültürel yetkinlikler kazandığı ortaya çıkmıştır.

Yukarıda ele alınan çalışmalara bakıldığında, teknolojinin sözlü çeviri çalışmalarında önemli bir yeri olmasına rağmen, alanyazında Türkiye'de özellikle sözlü çeviri alanında teknoloji kullanımıyla ilgili bir boşluk olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, birçok farklı sektör tarafından kullanıcı odaklı hizmet/ürün kalitesini artırmaya yönelik faydalanan fikir madenciliği ve duygu analizi yöntemini kavramsal olarak açıklayarak hem alanyazındaki eksikliği doldurmaya katkı sağlamayı hem de özellikle toplum çevirmenliği araştırmalarında yeni bir uygulama alanı sunmayı hedeflemektedir.

Toplum Çevirmenliği ve Çeviride Duygu Faktörü

Küreselleşme ve modern ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte yalnızca eğitim, sağlık, iş vb. gibi sebeplerden dolayı değil; aynı zamanda doğa veya insan kaynaklı afetlerden kaçmak için de ülkeler arası hareketlilik artmıştır (Corsellis, 2008, p.1). Böylelikle, çokdillilik ve çokkültürlülük artmış; sosyal hizmet ortamlarında dilsel ve kültürel bariyeri ortadan kaldıracak toplum çevirmenlerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. En yalın haliyle toplum çevirmenliği, kurumlarda aynı dili konuşamayan sosyal hizmet sağlayıcıları ile halk arasında yapılan çeviri türüdür (Pöchhacker, 1999, pp.126- 127). Toplum çevirmenliği hizmeti okul, hastane, polis merkezi veya göçmen büroları gibi toplumsal hizmet sunan birçok kurumda sağlanmaktadır (Pöllabauer, 2002, p.287).

Toplum çevirmenliğini konferans çevirmenliğinden ayıran birçok farklı nokta vardır. Çeviri yönü, çeviri modu ve çevirmen sayısı bu farklılıklardan bazılarını oluşturmaktadır (Hale, 2007, p.32). Ancak bir diğer önemli farklılık, toplum çevirmenliğinde duygu boyutunun diğer sözlü çeviri ortamlarına göre daha yoğun olması ve çevirmenin bu olumsuz koşullar altında yetkinlik göstererek taraflar arasındaki iletişimi sağlaması gerektiğidir (Şan & Kahraman

Duru, 2020, s.818). Örneğin, Kahraman (2010) mültecilere verilen çeviri hizmetinde işin duygusallığına vurgu yaparak şunları söylemiştir:

Bir mülteci kampında sığınma başvurusunda bulunanlara, kampın tüm olumsuz koşullarına karşın çeviri yapmak da çevirmeni insani boyutta zorlayabilir. Örneğin, tecavüze uğramış, töre cinayetinden kaçan bir kadının ya da işkence görmüş bir insanın görüşmesi sırasında yapılan çeviriler toplum çevirmenliğinde karşılaşılan vakalardan yalnızca birkaçıdır. Tüm bu çeviri ortamlarında karşılaşılan koşullar çevirmeni ister istemez fiziksel ve psikolojik olarak zorlayacaktır. Bu durum çevirinin niteliğini ve çevirmenin karar alma süreçlerini etkileyebilir (Kahraman, 2010, s.41).

Mülteci çevirmenliğinde olduğu gibi hastane çevirmenliğinde de doktor-hasta görüşmeleri sırasında psikolojik faktörlerin çevirmenlerin çeviri stratejilerine etki ettiği, dolayısıyla, empati göstermeleri gerektiği ortaya konulmuştur (Şener, 2017). Benzer şekilde Valero- Garces (2005) duygusallığın yoğun olduğu bir ortamda çalışmanın sonuçlarını meslekte, işyerinde ve işyeri dışındaki ortamda oluşabilecek problemler açısından üç farklı kategoride ele almaktadır. Duygusal değişiklik, mesleki anlamda travmatik karşı aktarım, anksiyete, stres, yanlış algılama, kalp rahatsızlıkları ve motivasyon eksikliği, fiziksel ve zihinsel yorgunluk, enerji kaybı gibi belirtilerle tükenmişlik sendromunun görülmesine sebep olabilmektedir. İşyerinde ise devamsızlık, pozisyonu/ kurumu terk etme, ikili ilişkilerde çatışma gibi sıkıntılara yol açabilirken, işyeri dışında ise aile ilişkilerinde sıkıntılara ve temsili travmatizasyon gibi problemlere yol açabilmektedir (Valero- Garces, 2005, p.4). Blair ve Ramones (1996) de özellikle istismar ve travma kurbanlarıyla çalışan sağlık çalışanlarında anksiyete, depresyon, yabancılaşma, paranoya gibi ciddi sıkıntılar yaşanabileceğini öne sürmektedir. Tıpkı sağlık çalışanlarında olduğu gibi çevirmenlerde de bu etkileri görebilmek mümkündür. Kendisine psikolojik olarak zarar vermesinin yanı sıra çeviri performansını ve kalitesini de etkileyebilmektedir. Duman (2019, s.181) çevirmenlerin sahip olduğu olumsuz düşüncelerin çevirmenin bilişsel süreçlerine ekstra yük getireceğini öne sürmektedir. Bu sebeple, çevirmenin olumsuz duygularının arka planını ortaya koyarak duygudurumunun düzenlenmesi son derece önemlidir (a.g.e.). Özellikle duygusal faktörlerin yoğun olduğu toplum çevirmenliğinde çevirmenin çalıştığı ortam ve çeviri yaptığı kitle ile ilgili duygudurumunun belirlenmesi, varsa negatif düşüncelerin ortaya çıkarılarak bu düşüncelerin olumluya dönmesi yönünde iyileştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Böylelikle, çevirmenin üzerindeki duygusal yük azalacak ve çeviri kalitesi olumlu yönde etkilenebilecektir. Bu sebeple, bu çalışmada çevirmenlerin duygu ve düşüncelerinin nitel araştırma yöntemleriyle incelenebileceği gibi, istatistiksel yöntemlerle de incelenebileceği öne sürülmekte ve çoğunlukla yapay öğrenme uygulamalarında kullanılan doğal dil işlemenin alanlarından biri olan fikir madenciliği ve duygu analizi yöntemi sözlü çeviri araştırmalarına entegre edilmektedir. Bu amaçla, bir sonraki bölümde doğal dil işleme ve tarihçesine değinilmektedir.

Doğal Dil İşleme (DDİ) Kavramı

Doğal Dil İşleme (DDİ), Yapay Zekâ (YZ) kapsamında yer alan bir araştırma alanıdır. DDİ özellikle mühendislik ve dilbilim araştırmalarının ortak noktalarıyla son derece ilgili olan süreçleri uygulamak adına, insan (doğal) dillerini işlemek veya anlamak amacıyla kullanılan otomatize süreçleri incelemektedir. Bir diğer deyişle, DDİ dillerin bilişsel yönünü anlamayı hedeflemektedir. Mühendislik alanı açısından bakıldığında, bilgisayarlar ve insan dillerini

bağlayan orijinal uygulamaları tasarlayan disiplinler arası bir alan olarak ele alınmaktadır (Deng & Liu, 2018, p.1).

Goldberg (2017), DDİ'yi yapılandırılmamış bir dil verisi girdisi veya yapılandırılmamış doğal dil verisi çıktısı olarak alan metot ve algoritmaları tasarlayan bir alan olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, makinelerin, özellikle de bilgisayarların işleyemediği bu zorlu bilgileri insanların kolaylıkla işleyebildiği vurgulanmaktadır. Bunun sebebi olarak da yazar, bir dili anlamının, ifade etmenin ve nihayetinde yorumlamanın bilgisayarlar için oldukça karmaşık ve zorlu bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, makineler kuralları anlama ve betimleme konusunda yeterli olmakla birlikte dili anlamlandırma konusunda başarısızdır.

DDİ'nin amacı, doğal dilleri geliştirip anlarken oluşan problemleri otomatik olarak incelemektir. DDİ, insanlar tarafından üretilen sesleri ve metinleri işlerken insan-bilgisayar etkileşimine katkı sağlamaktadır (Young vd., 2018, p.25). Doğal dil işleme araştırmaları iki kategoriye ayrılmaktadır. İlk kategori ses (sinyal) işleme, diğer kategori ise dil işleme olarak adlandırılmaktadır. Ses işleme, dilin fonolojik özelliklerinin ses teknolojileri yardımıyla incelenerek ses ve metin arasında yapılan çeviri olarak tanımlanmaktadır (Kuşçu, 2015, s.50).

DDİ araştırmaları ilk olarak "Bilgisayarlı Dilbilim" alanında yapılmıştır. Bilgisayarlı dilbilim sözlü veya yazılı dili anlamayı, matematiksel olarak ifade etmeyi amaçlayan ve bu amaç doğrultusunda metotlar, modeller ve araçlar öneren disiplinler arası bir bilimdir. 1950'li yıllarda Rusça makalelerin İngilizceye otomatik olarak çevrilmesi ihtiyacıyla Amerika'da başlayan bilgisayarlı dilbilim çalışmaları şu an Türkçe dahil birçok dilde yapılmaktadır (Uçan & Akçapınar Sezer, 2020, s.194). Makine çevirisi üzerine ilk konferans MIT tarafından 1952 yılında düzenlenmesine ve bu alanda "Mechanical Translation" (Mekanik Çeviri) adlı ilk dergi 1954 yılında yayın hayatına başlamasına rağmen 'Bilgisayarlı Dilbilim' terimi ilk olarak 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak 1962 yılında Makine Çevirisi ve Hesaplamalı Dilbilim Derneği (Machine Translation and Computational Linguistics) kurulmuştur. Makine çevirisi tarihinde dönüm noktası olabilecek gelişme, 1966 yılında Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi tarafından kurulan ve Türkçesi Otomatik Dil İşleme Danışma Kurulu olan ALPAC (Automatic Language Processing Advisory Committee) raporunun Kasım 1966'da yayınlanmasıdır. ABD'de yaklaşık yirmi yıl boyunca makine çevirisi araştırmalarının önemli ölçüde fonlanmasına son vermek amacıyla ortaya konulan rapor, genel kamuoyuna ve bilim camiasının geri kalanına makine çevirisinin bir hayal olduğunu vurgulamaktaydı. Buna rağmen, ABD'de makine çevirileri araştırmaları 1966'da tamamen ve aniden kesilmemiştir. ALPAC aynı zamanda, insan çeviri sürecini hızlandırmak, çeşitli türden makine destekli çevirilerin hız ve maliyetlerinin değerlendirilmesinin desteklenmesi gerektiğini önermiştir (Poibeau, 2017, p.77).

1980'li yıllardan itibaren makine çevirisi araştırmaları bazı uygulama alanlarında daha da önem kazanmıştır. Sonrasında Machine Translation (Makine Çevirisi) adını alan "Computers and Translation" (Bilgisayarlar ve Çeviri) Dergisi araştırmacıları bu tür çalışmalar yapmaları konusunda teşvik etmişlerdir. Yapay zekâ geliştikçe, bu tür araştırmalar teknolojik uygulamalarla desteklenmiş ve dilbilimciler için "İstatistiksel Doğal Dil İşleme" yöntemleri ortaya konulmuştur (Kay, 2004, p.25).

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler bilgisayarlı dilbilim çalışmalarına hız kazandırmıştır. Doğal Dil İşleme (DDİ) adı verilen bu yeni bilim alanı ilk olarak insan- bilgisayar etkileşiminde doğal dilleri kullanmak üzere başlatılmıştır. İnsan konuşmasını anlayabilmesi ve anlaşılabilir bir

dilde konuşarak insanlarla etkileşime geçebilmesi için, bilgisayarın bir dilin tüm özelliklerini ve kurallarını iyi bilmesi gerekmektedir. Bir diğer deyişle, dilin tüm özellik ve kurallarının bilgisayarlara tanımlanması gerekmektedir. Dilbilimciler, bir dilin yapısını oluşturan dört ana konuya (fonoloji, morfoloji, sözdizimi ve anlambilim) odaklanarak dilin tüm özelliklerini ve kurallarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmalara paralel olarak, bir dilin zaman içerisindeki evrimine de odaklanmaktadır. Doğal dil işleme alanında çalışan bilgisayar uzmanları veya veri bilimciler dilbilimcilerin elde ettiği sonuçları kullanarak bilgisayarlar yardımıyla dili işlemeye çalışmaktadırlar.

Son zamanlarda oldukça popüler olan “Metin Madenciliği” de DDİ araştırmaları kapsamında yer almaktadır. Metin madenciliği sayesinde çoğunlukla internet üzerindeki duygu, düşünce ve görüşleri işlemek ve bunlardan anlam çıkarmak mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda metin madenciliği; metinsel dokümanlardaki henüz ortaya çıkarılmamış bilgiyi, bilgisayar sistemleri aracılığıyla çıkarma sürecini veya bilginin keşfini ortaya çıkarmak için kullanılan bir yöntemdir. Doğal dil işleme metotlarıyla (makine öğrenmesi tabanlı yöntemler) metinsel dokümanlardan bilgi çıkarmak için kullanılan bu disiplinin asıl amacı işlenmemiş veriden, yani belirli bir formatla tanımlanamayan, yapılandırılmamış verilerden bir çıkarım yapmaktır (Çalış vd., 2013, s.3). Metin madenciliği metotlarının temelinde matematiksel ve istatistiksel metotlar bulunmaktadır.

Son yıllarda sosyal medya; metin madenciliği çalışmalarında önemli bir veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Sosyal medyada kullanıcılar tarafından üretilen içeriklerin analizi kurumlar için içgörü sunmaktadır. Özellikle duygu analizi yöntemi ile bahsedilen konu hakkında kişilerin olumlu, olumsuz veya nötr görüşlere sahip olup olmadığı başarılı bir şekilde belirlenmektedir. Bu yöntem sadece sosyal medya bağlamında değil, tüm metinsel format veya dokümanlar için uygulanabilmektedir. Bu anlamda Nvivo, MaxQD, Atlas.ti gibi araçlar bağlamsal inceleme ve içerik analizi için sıklıkla kullanılmakla beraber, makine öğrenmesi tabanlı uygulamalarda; metin madenciliği ve duygu analizi noktasında RapidMiner, KNIME ve WEKA gibi araçlar kullanılmaktadır. Duygu analizi konusunda literatürde birçok önemli çalışma mevcuttur.

Pınarbaşı ve Canbolat (2018) mobil uygulamalar hakkındaki görüşleri çıkarmak ve analiz etmek için metin madenciliği yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırmada iOS platformu veri kaynağı olarak seçilmiştir. Sonuç olarak, artırılmış gerçeklik, müzik, sağlıklı yaşam, eğlence, fotoğraf-video, medikal, yardımcı uygulamalar (utilities), sosyal ağlar ve navigasyon olmak üzere dokuz uygulama kategorisi incelenmiş ve artırılmış gerçeklik (Augmented Reality) uygulamalarında diğer kategorilere göre duygu anlamında daha belirgin ayrımların olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, betimsel istatistik ve korelasyon yöntemleri uygulanmıştır.

Çılgın ve diğerleri (2020), sosyal medya etkileşimi ve Bitcoin fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada, 06.10.2018-19.05.2019 tarihleri arasında Twitter kullanıcıları tarafından paylaşılan toplam 2,819,784 tweet incelenmiştir. Çalışma kapsamında, duygu analizi için metin madenciliği yöntemleri ile metin sınıflandırması için makine öğrenmesi yaklaşımları olmak üzere iki aşamalı bir süreç uygulanmıştır. Bunun sonucunda, metin sınıflandırma; yapay sinir ağları yöntemiyle %90 doğrulukla gerçekleştirilmiştir. Sosyal medya paylaşımları ile Bitcoin fiyatları arasında gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda, 0.681 korelasyon katsayısı değeri elde edilmiş ve iki değişken arasında pozitif, aynı yönlü, iyi seviyede doğrusal bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Diğer yandan, Tekbulut ve diğerleri (2020) özellikle toplantı yönetiminde duygu analizini ortaya koymak amacıyla doğal dil işleme yöntemlerini kullanmıştır. Duygu analizi için toplantı dokümanlarından yararlanılmıştır. Diğer bir deyişle, ekiplerin duygu analizi, retrospektif (geçmişe bakış) toplantılarında takım üyeleri tarafından yazılan metinsel veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada amaç, toplantılar sonucundaki geri bildirimlerden ve yorumlardan yola çıkılarak takım üyelerinin duygularını analiz etmek ve negatif düşüncelerin izlenen ölçüm sonuçlarına etkisini izleyerek, negatif duyguya yol açan durumların olumlu düşüncelere yol açmasına katkı sağlamak olarak göze çarpmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, çalışmanın sürece en büyük katkısı sürecin gelişme aşamalarını daha şeffaf bir şekilde göstermektir.

Cusick ve diğerleri (2021) elektronik sağlık kaydı sistemlerindeki yapılandırılmamış klinik notlardan "mevcut" intihar düşüncesini tespit etmek için makine öğrenmesi yöntemlerini uygulamıştır. Bunun için; intihar düşüncesi riski taşıyan 600 hastadan oluşan bir kohort belirledikten sonra, 17.978 adet notu, eğitim ve doğrulama olarak ayırıp, etiketlemek için kurula dayalı bir doğal dil işleme yaklaşımı kullanmışlardır. Bu büyük klinik not külliyatını kullanarak, değerlendirilmek üzere çeşitli istatistiksel makine öğrenmesi modelleri- lojistik regresyon, destek vektör makineleri (Support Vector Machine), Naive Bayes sınıflandırıcı ve metin sınıflandırması için evrişimsel sinir ağı (Convolutional Neural Network) eğitmişlerdir. Manuel olarak incelenen bir test setinde (n = 837) CNN modeli, "mevcut" intihar düşüncesi olan dokümanlarda %94'lük bir doğruluk ve 0.82'lik bir F1 skoru elde ederek diğer tüm yöntemlerden daha iyi performans göstermiştir.

Literatürden de anlaşıldığı gibi doğal dil işleme yöntemlerinin en yaygın kullanım alanı fikir madenciliği ve duygu analizi uygulamaları olmaktadır. Bu bağlamda fikir madenciliği ve duygu analizi kavramlarına daha detaylı bakmak çalışma açısından çok kritiktir. Böylelikle fikir madenciliği ve duygu analizi çalışmalarının farklı sektörlerdeki farklı uygulamaları da daha geniş bir çerçevede ele alınabilecektir.

Fikir Madenciliği ve Duygu Analizi Kavramları

Fikir madenciliği (opinion mining) ve duygu analizi (sentiment analysis), kişilerin ürünler, hizmetler, kurumlar, olgular ve durumlar gibi farklı konular hakkındaki duygu, düşünce ve görüşlerinin çıkarımına dayanan çalışmalar olarak ifade edilebilir. Duygu analizi çalışmalarında, kişilerin görüşlerini bildirdikleri tüm konular varlıklar olarak adlandırılmaktadır. Duygu analizindeki ana amaç, duygu ifadelerini oluşturan dört önemli bileşen olan varlık, özellik, duygu ve öznenin bir kısmının veya tamamının metin içerisinden farklı yöntemler kullanılarak çıkarımıdır (Özyurt & Akcayol, 2018, s.670).

Kişilerin ürün, hizmet, kişiler, organizasyonlar vb. üzerindeki duygu, düşünce, yorum ve aksiyonlarını analiz eden (Liu, 2012, p.7) fikir madenciliği, yapılandırılmamış belgelerin içerdiği verilerden farklı istatistiksel modeller kullanarak, bilgi olarak da fikirlerin elde edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Atalay & Çelik, 2017, s.168).

Özellikle sosyal medyada verinin üstel olarak artması ve veri işlemenin maliyetinin azalması ile duygu analizi ve fikir madenciliği yeni bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir ürün hakkında kullanıcı görüşlerinin farklı yöntemlerle pozitif, negatif veya nötr şeklinde analiz edilip işletmenin müşterilerine buna dayalı ürün önermesi veya kişiselleştirilmiş ürün deneyimi sunması fikir madenciliği ve duygu analizi sürecinin sonunda elde edilen bilgi çıkarımı sayesinde mümkün olabilmektedir.

Fikir madenciliği aynı zamanda, araştırmanın teması olan konu hakkında ortaya atılan “karşılaştırmalı cümle” görevini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna örnek olarak, iki ürün veya hizmetin karşılaştırılmasına dayalı otomatik bilgi çıkarımı verilebilir. Böylece markaların birbirlerine üstünlüğü ortaya konulabilmektedir (Aytekin & Mayda, 2013, s.416). Bu da işletmelere rekabet analizi ve avantajı konusunda kritik katkılar sağlamaktadır.

Duygu analizi, fikir madenciliği ve öznellik analizi (Subjectivity Analysis), doğal dil işleme (Natural Language Processing), bilgi çıkarımı (Information Retrieval) ve veri madenciliğini (Data Mining) harmanlamakta ve bunlara dayalı çeşitli teknikleri birbirleriyle ilişkili olarak kullanmaktadır (Bakshi vd., 2016, p.15). Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen veri setleri ve amaca yönelik olarak farklı yöntemlerin kullanılmasıyla duygular farklı düzeylerde analiz edilebilmektedir. Bir sonraki bölümde duygu analiz düzeyleri açıklanmaktadır.

Duygu Analizi Düzeyleri

Duygu analizi ve fikir madenciliği ile ilgili araştırmalar, çalışmanın kapsamına ve elde edilmiş olan veri setlerine göre farklı düzeylerde incelenebilmektedir. Bunlar; doküman düzeyinde duygu analizi (document level sentiment analysis), cümle düzeyinde duygu analizi (sentence level sentiment analysis), özellik düzeyinde/özellik(bakış) tabanlı duygu analizi (aspect level sentiment analysis) olarak üç farklı düzeyde incelenmektedir.

Doküman Düzeyinde Duygu Analizi

Doküman düzeyinde duygu analizi, doğası gereği çok cümleli metinleri içermektedir (Bhatia vd., 2015, p.2212). Bunun yanında, doküman düzeyinde duygu analizi, belli bir konuda ortaya konulan metinsel bir incelemeyi, olumlu veya olumsuz bir duyguyu ifade edecek şekilde, otomatik olarak sınıflandırmayı amaçlamaktadır (Moraes vd., 2013, p.621).

Doküman düzeyinde duygu analizi kapsamında, metinler bir bütün olarak cümle veya kelime detaylarına inilmeden incelenmektedir. Bir diğer ifadeyle, metinler bütün olarak ele alınmakta, derinlemesine bir ayrıma gidilmemektedir.

Doküman düzeyinde duygu analizinde, dokümanın tümünün duygu polaritesinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu düzeyde, metin içerisindeki tek bir varlık hakkında görüş bildirildiğinden; birden fazla varlık hakkındaki görüş analiz edilememektedir. Bu durum, doküman düzeyinde duygu analizinin bazı avantaj ve dezavantajlarını da beraberinde getirmektedir. Avantaj olarak, belirli bir varlık için duygu polaritesinin tek bir metinden elde edilmesi düşünülebilir; fakat bunun yanında farklı varlıklar hakkındaki fikirlerin veya görüşlerin analiz edilememesi dezavantaj olarak değerlendirilmektedir (Shirsat vd., 2017, p.2).

Cümle Düzeyinde Duygu Analizi

Doküman düzeyinde duygu analizi, bir metnin tümünden ifade edilen genel bir görüşü belirtmeyi amaçlarken, cümle düzeyinde duygu analizi; tek bir cümlenin duygu polaritesinin (pozitif, negatif veya nötr) belirlenme sürecini gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Basiri & Kabiri, 2017, p.84).

Cümle düzeyinde duygu analizi her cümleyi ayrı bir girdi olarak almaktadır. Bu durumda temel varsayım ise, her cümlenin yalnızca bir görüş içermesi gerekliliği etrafında şekillenmektedir. Cümle düzeyinde duygu analizinin en temel iki görevi, öznellik sınıflandırması (cümlenin duygu içerip içermediğinin belirlenmesi) ve duygu sınıflandırması (sentiment classification) olarak ele alınabilmektedir.

Cümle düzeyinde duygu analizinde, metnin içindeki her cümlenin duygu ifade edip etmediği belirlendikten sonra, duygu sınıflandırması yapılmaktadır. Özellikle Web 2.0 sistemlerinde kullanıcı yaratımlı olarak oluşturulan sosyal ağ içerik verilerindeki fikirlerin analiz edilmesi noktasında, bu düzey yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, bir e-ticaret firması için müşterilerinin Twitter üzerinden paylaştıkları görüşler, bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Bu süreçte yapay zekânın alt dallarından biri olan makine öğrenmesi yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. (Jagtap & Pawar, 2013, p.164).

Özellik Düzeyinde / Özellik Tabanlı Duygu Analizi

Özellik tabanlı duygu analizi, varlığın hangi özelliği için pozitif, hangi özelliği için negatif görüş bildirildiğinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bir diğer ifadeyle, belirli bir varlığın yönü olan bir hedefe yönelik cümlenin duygu polaritesini çıkarmayı amaçlamaktadır (Yang vd., 2019, p.464). Bu düzey aynı zamanda hedef tabanlı veya bakış tabanlı duygu analizi olarak da literatürde incelenmektedir.

Özellik tabanlı duygu analizinin en önemli fonksiyonları Özellik Çıkarımı (Aspect Extraction) ve Duygu Sınıflandırması (Aspect Sentiment Classification) olarak iki grupta ele alınmaktadır. Örnekle açıklanacak olursa, özellik çıkarımında amaç; bazı duyguların ifade edildiği konunun belli bir yönünü ortaya çıkarmaktır. Duygu sınıflandırılmasında ise, amaç; tüketici tarafından yapılan bir incelemede ifade edilen duyguyu çıkarmaktır (Karimi vd., 2020, p.2).

Özellik tabanlı duygu analizi hem kullanıcı hem de kurumsal bakış açısından büyük önem arz etmektedir. Kullanıcılar bir ürünü satın almadan, bir otel rezervasyonu yapmadan veya bir hizmeti kullanmadan önce farklı konularda bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bu nitelikte konuların analizi, organizasyonlar için de ürünlerini iyileştirme ve kullanıcı memnuniyetini ölçme bağlamında yardımcı olmaktadır (Amarouche vd., 2015, p.368).

Özellik tabanlı duygu analiz düzeyindeki en kritik nokta karşılaştırılmalı fikirlerin de sisteme katılmasıdır. Örneğin bir ürün için yapılan yorumun, aynı ürünün bir önceki yıl çıkarılmış olan versiyonuna göre veya işletmenin rakiplerinin çıkardığı ürüne göre, hangi yönlerden olumlu, hangi yönlerden olumsuz olduğu incelenebilmektedir (Şeker, 2016, s.23). Bu durum da işletmelere rekabet avantajı kazandırmaktadır. Böylelikle duygunun ürünler bazında veya aynı ürünün farklı boyutları (zaman vb.) vurgulanarak analiz edilebilmesi, işletme açısından farklı seviyelerde farklı kararlar alınmasına olanak tanıyacaktır.

Duygu Analizinde Kullanılan Yöntemler

Duygu analizi amaçlı kullanılan yöntemleri temel olarak üç ana sınıfa ayırmak mümkündür. En genel anlamda duygu analiz yöntemleri; sözlük tabanlı yöntemler, makine öğrenmesi tabanlı yöntemler ve karma yöntemler olarak üç gruba ayrılmaktadır.

Sözlük Tabanlı Yöntemler

Sözlük tabanlı yöntemlerde veya sözlüğe dayalı yaklaşımda (lexicon-based approach), farklı dillerde bir veri sözlüğü kullanılarak burada geçen kelimeler üzerinden duygu polaritesi hesaplanmaktadır. Bu yaklaşımda, başlangıç aşaması olarak tohum (seed) veri seti ile başlanmaktadır; daha sonra sözlük farklı kelimeler eklenerek genişletilmektedir (Can & Alatas; 2017, s.85). Kelime eşleştirme (word matching) sözlük tabanlı duygu sınıflandırması için geleneksel bir yöntem olarak vurgulanmaktadır. Bu yöntemde, veri sözlüğündeki her

kelimenin olumlu ya da olumsuz duyguları kategorize etmek için kullanılabilir duygu polaritesi bulunmaktadır (Park & Kim, 2016, p.85).

Sözlük tabanlı yöntemlerde veri sözlükleri manuel ya da otomatik olarak oluşturulabilmektedir. Sözlük tabanlı yaklaşımın çoğunda, sıfatlar anlamsal yönelim (semantic orientation) göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu değerler tüm sözlükte derlenmektedir. Daha sonra tüm sıfatlar hedef metinden çıkarılmakta ve sözlük kullanılarak anlamsal yönelim değeri ile etiketlenmektedir (Kundi vd., 2014, p.239).

Makine Öğrenmesi Tabanlı Yöntemler

Makine öğrenmesi tabanlı yöntemlerde, özellikle denetimli öğrenme teknikleri sıklıkla kullanılmaktadır. Burada denetimli makine öğrenmesinin sık kullanılmasının temel nedeni, ilk aşamada hangi duygu içerdiği belli olan metinlerin yansıttıkları duyguya göre, pozitif, negatif, nötr gibi daha yüzeysel veya sınırlı, eğlenceli, karamsar gibi daha detaylı etiketler kullanılarak uzman veya uzmanlar tarafından etiketlenmiş olmasıdır. Bir diğer ifadeyle, metin verisindeki duygu önceden belirlidir. Sonraki süreçte ise etiketlenmiş metin verisinden elde edilen eğitim setiyle model eğitilerek, etiketlenmemiş metinlerin hangi duygu sınıfına gireceği belirlenmektedir. Bu süreç makine öğrenmesi yardımıyla otomatik olarak gerçekleşmektedir. Bunun için öncelikle metinlerdeki örneklerin TFxIDF, Word2Vec, Doc2Vec gibi temsil yaklaşımlarıyla temsil edilmesi gerekmektedir. Duygu analizinde en çok kullanılan sınıflandırma algoritmaları, Naive Bayes, Destek Vektör Makineleri, Karar Ağaçları, Yapay Sinir Ağlarıdır (Kılınç & Başgeçmez; 2018, s.90).

Özellikle yapay sinir ağlarının son yıllarda duygu analizi amaçlı sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Burada yapay sinir ağlarının model değerlendirme aşamasında ortaya koyduğu performans çoğu zaman geleneksel makine öğrenmesi yöntemlerini geride bırakmaktadır. Bir Python yazılım dili kütüphanesi olan "Gensim" arka planda çalıştırdığı yapay sinir ağıyla duygu analizi işlemlerini yüksek başarımlarla gerçekleştirebilmektedir.

Literatürde İngilizce için duygu sınıflandırması amaçlı çeşitli veri setleri bulunmakla birlikte, Türkçe için bu çabalara daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla da son yıllarda farklı araştırmacılar Türkçe metinlerden duygu sınıflandırması için veri setleri üretmektedir. Bunlardan biri TTC-3600 Benchmark veri setidir. Bu veri setinde Türkçe haber ve makaleler kullanılması kolay ve iyi dokümanede edilmiş şekilde yer almaktadır (Kılınç vd., 2017, s.180). Buna ek olarak, makine öğrenmesi algoritmalarının, mutluluk, korku, öfke, üzüntü, tikslenme, şaşırma gibi farklı duyguların sınıflandırılması amaçlı etkin kullanılması için ortaya konan Türkçe TREMO veri seti de bulunmaktadır (Toçoğlu vd., 2019, p.721).

Karma (Hibrit) Yöntemler

Karma yöntemler sözlük tabanlı yöntemler ve makine öğrenmesi yöntemlerinin bir arada kullanılmasıyla yapılan duygu analizi çalışmalarını işaret etmektedir. Karma yöntemlerde birkaç yöntem farklı amaçlarla kullanılarak duygu analizi süreci gerçekleştirilmektedir.

Toplum Çevirmenliği Araştırmalarında Fikir Madenciliği

Dijital verilerin hızla arttığı günümüzde, işletmeler özellikle internette mevcut olan büyük veri yığınlarından; gelişme ve büyüme noktasında yararlanmak zorunda kalmaktadır. Çok yakın zamana kadar, dijital alanda dolaşan tüm bu veriler büyük ölçüde kullanılamazdı. Sosyal ağların gelişmesiyle birlikte; bireyler, markalar ve kuruluşlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini sosyal medya platformları üzerinden paylaşmaya başlamıştır. Tüm bu halka

açık ve ücretsiz veriler; özellikle pazarlama alanında “fikir madenciliği” alanının gelişmesi için önemli bir çıkış noktası olmuştur. Fikir madenciliği, çoğunlukla pazarlama alanında; kişilerin ürünler hakkındaki görüşlerini farklı yöntemlerle ortaya çıkarmaktadır. Bunun için en yaygın veri kaynağı, çevrimiçi metinlerin bulunduğu sosyal medya olmakla birlikte; web sayfaları, forumlar, anket yanıtları ve röportajlar da fikir madenciliği için kullanılabilir.

Kişilerin; satın aldıkları bir ürün veya konakladıkları yer hakkındaki duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde analiz etmek; fikir beyan etmeyenlerin algıları hakkında da genelleştirilmiş duyguları yansıtabilme potansiyelini taşımaktadır. Bu durum bir işletmenin pazarlama ekibi düşünülecek olursa; yalnızca genel görüşlerin algılanması noktasında değil aynı zamanda bu duyguların arkasındaki itici gücün ne olduğunun da analiz edilmesine olanak tanıyacaktır. Etkin ve etkili fikir madenciliği sürecinin inşa edilmesiyle; ürün ya da markadaki kritik zayıflıklar veya güçlü yönleri ortaya çıkaran önemli bilgiler keşfedilebilecek; aynı zamanda bunlarla ilgili bazı kararların alınması sağlanacaktır. Bu durum; işletmeler için kârlılık ve pazar payı noktasında stratejik değişiklikler yapması gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu değişiklikleri yapmak için gerekli olan bilgilerin tümü de fikir madenciliği yöntemiyle toplanıp analiz edilebilmektedir.

Birçok alanda kullanılabilen bu yöntemi sözlü çeviri araştırmalarında, özellikle de duygusallığın yoğun olduğu toplum çevirmenliği araştırmalarında kullanmak mümkündür. Fikir madenciliği ile duygu analizi yönteminin en büyük katkılarından biri kullanıcıların, sözlü çeviri bağlamında ise çevirmenlerin, duygu polaritesini pozitif, negatif veya nötr olarak belirleyebilmesidir. Fikir madenciliği yöntemi yapay öğrenme alanında daha çok sosyal medyada kullanıcıların söylemleri üzerinden duygu analizi amacıyla kullanılmaktadır. Fakat bu yöntemin sözlü çeviri araştırmalarına da entegre edilmesi mümkündür. Çevirmenlerin özellikle çalıştığı ortam ve çeviri kitleleri vb. konularla ilgili duygularını yansıtan görüşleri röportaj aracılığıyla elde edilebilmektedir. Ancak röportaj ile elde edilen veriler sezgisel olarak çıkarım yapılarak yorumlanabilirken, fikir madenciliği ile duygu analizinin en önemli katkılarından biri, verilerin makine öğrenmesi yöntemleriyle istatistiksel olarak daha somut bir şekilde ortaya konulmasıdır. Diğer bir deyişle, hâlihazırda röportajla elde edilen veriler bu yöntem sayesinde istatistiksel açıdan desteklenip doğrulanmış olmaktadır. Fikir madenciliği yöntemini diğer nitel ve nicel yöntemlerden ayıran en büyük özelliği ise verilerden kelime bulutu oluşturarak kullanıcılar tarafından en sık tekrarlanan kelimeleri öne çıkarmasıdır. Böylelikle kullanıcıların aslında neye vurgu yaptığı daha kolay bir şekilde anlaşılabilir. Röportaj sırasında çevirmenler de bazı düşüncelerini açıkça ifade edemeyebilmektedir. Fakat bu yöntem sayesinde çevirmenlerin röportaj sırasında sıklıkla tekrarladığı kelimeleri ortaya çıkararak aslında bilinçaltında yatan düşünceler hakkında yorum yapabilmek mümkündür. Nitekim literatürde sağlık alanında uygulanan bu yöntem sayesinde hastaların intihara meyilli olduğunu tespit eden çalışmaya da rastlanmaktadır. Benzer sonuçları veya daha farklı sorunları çevirmenler açısından da elde etmek mümkündür. Bu yöntemin amacı, var olan negatif düşünceleri saptaması ve bu negatif düşünceleri olumluya döndürme konusunda olanak sunmasıdır. Örneğin, bir çevirmenin hastane çevirmenliği alanıyla ilgili yorum yaparken en çok “psikoloji” kelimesini kullandığı tespit edilmişse, özellikle psikoloji hakkında bir eksiklik veya sıkıntı olduğu yargısına varılabilir. Nihayetinde ise çevirmenlere psikolojik destek/ eğitim sağlanarak olumsuz olan bu durumun iyileştirilmesi sağlanabilmektedir. Araştırmadan çıkabilecek herhangi bir olumsuz durum, çeviri kalitesini de etkileyeceğinden işvereni de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu sebeple fikir madenciliği yöntemi duygudurumun ortaya çıkarılmasını sağlayan etkili bir yöntemdir.

Diğer yandan, bu çalışma istatistiksel verilere odaklandığı için makine öğrenmesi tabanlı yöntemler kategorisinde incelenebilmektedir. Bunun için, çevirmenlerle yapılan röportajların transkriptleri çıkartılarak bütün bir doküman şeklinde sisteme yüklenmesi ve genel olarak bir duygudurum çıkarımı elde edilebilmesi mümkündür. Çevirmenlerin verdiği cevapları bir bütün olarak göz önünde bulundurup genel bir sonuç sunacağı için bu çalışma doküman düzeyinde duygu analizi kapsamına girmektedir. Fakat, bir bütün olarak değil, çevirmenlerin sadece çalıştığı ortamla ilgili duygudurumunu ortaya çıkarabilecek spesifik sorulara verdiği cevaplara odaklanılarak cümle düzeyinde duygu analizi de mümkündür. Hangi yöntemlerle ve hangi düzeyde duygu analizi yapılırsa yapılsın, fikir madenciliği yöntemi çevirmenlerin çalıştığı ortam ve kitleyle ilgili pozitif, negatif veya nötr olarak sahip oldukları duyguları ortaya çıkarmaktadır. Negatif duygular ise kaynağına inilerek bu konuda iyileştirme yapılması ve gerekirse negatif duygulara yol açan sebepler üzerinde çevirmenlere eğitim verilerek çeviri performansının ve çeviri kalitesinin artırılması sağlanabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda en somut ve güvenilir veriyi ise sağlık, turizm, politika gibi birçok alanda uygulanan fikir madenciliği yöntemi ile elde etmek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin hayatımıza etkileri her geçen gün artmaktadır. Sözlü çeviri sektöründe de teknoloji kullanımının birçok yenilik ve kolaylık sağladığı aşikârdır. Teknolojinin sağladığı faydalar hem bilim insanlarının hem de sektör çalışanlarının ilgisini çekmektedir. Bu çalışma da veri biliminde birçok sektörden kullanıcıların duygu ve düşüncelerini istatistiksel olarak ölçmek için kullanılan “fikir madenciliği” yönteminin sözlü çeviri araştırmalarına da entegre edilebileceğini ileri sürmektedir. Özellikle toplum çevirmenliği ortamlarında çeviri yapan çevirmenlerin üzerindeki duygusal baskı diğer sözlü çeviri ortamlarında çalışan çevirmenlere göre daha fazladır ve bu duygusal baskı, çevirmenin çeviri kalitesini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu sebeple, özellikle toplum çevirmenlerinin çalıştıkları ortam ve çeviri yaptıkları kitle ile ilgili duygudurumlarının ortaya konulması ve varsa negatif düşüncelere yol açan sebeplere odaklanılarak bu negatif durumlara çözümler üretilmesi çevirmenin çeviri performansını olumlu yönde etkileyerek çeviri kalitesinin artırılmasına yardımcı olabilecektir. Bu amaçla, bu çalışmada sözlü çeviri araştırmalarında teknolojinin önemi ve toplum çevirmenliği alanında duygu faktörünün çeviriye olası etkilerinden bahsedildikten sonra yapay zekânın alt dallarından biri olan doğal dil işleme betimleyici bir yaklaşımla ayrıntılı olarak aktarılmış ve özellikle “çevirmen” grubuna odaklanılarak toplum çevirmenliğinde fikir madenciliği ile duygu analizi yönteminin ne yönden katkı sağlayacağı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada özellikle çevirmenler üzerinden bir öneri sunulmuş olmasına rağmen, fikir madenciliği yönteminin çeviri kullanıcılarına da çeviri algısı ile ilgili olarak uygulanması mümkündür ve bu çalışma; ileriki çalışmalar için ışık tutarak sözlü çeviride yeni bir uygulama alanı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Adalı, E. (2012). Doğal Dil İşleme. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 5(2).
- Amarouche, K., Benbrahim, H., & Kassou, I. (2015). Product Opinion Mining for Competitive Intelligence. *Procedia Computer Science*, 73, 358-365.
- Arzık-Erzurumlu, Ö. (2020). Employing Podcasts as a Learning Tool in Interpreter Training: A Case Study. Maria Dolores Rodriguez Melchor, İldiko Horvath ve Kate Ferguson (Eds). *The Role of Technology in Conference Interpreter Training* içinde. (pp. 179- 202). Peter Lang.
- Atalay, M., & Çelik, E. (2017). Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 155-172.
- Bakshi, R. K., Kaur, N., Kaur, R., & Kaur, G. (2016). Opinion mining and sentiment analysis. 2016 3rd International Conference on Computing for Sustainable Global Development (INDIACom), 452-455.
- Balkul, İ. & Akıncı, Ş. (2019). Sözlü Çeviride Kullanılan Teknolojik Araçların Sınıflandırılması." *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 2019.15 (Haziran), 391- 406.
- Basiri, M. E., & Kabiri, A. (2017). Sentence-Level Sentiment Analysis in Persian. 2017 3rd International Conference on Pattern Recognition and Image Analysis (IPRIA), 84-89. <https://doi.org/10.1109/PRIA.2017.7983023>
- Bhatia, P., Ji, Y., & Eisenstein, J. (2015). Better Document-level Sentiment Analysis from RST Discourse Parsing. arXiv:1509.01599 [cs]. <http://arxiv.org/abs/1509.01599>
- Blair, D. T & Ramones, V. A. (1996). Understanding Vicarious Traumatization. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health*, Vol 34(11), 24-30.
- Braun, S. (2019). Technology and Interpreting M. O'Hagan (Ed.), *Routledge Handbook of Translation and Technology* içinde New York: Routledge
- Canım Alkan, S. (2013). Lisans düzeyinde çeviri eğitiminde teknoloji eğitiminin yeri. *İ.Ü Çeviribilim Dergisi*. ss. 127-147.
- Canım Alkan, S. (2017). Bulut tabanlı bir çeviri yönetim sisteminin çevirmenler açısından avantaj ve dezavantajları üzerine bir değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*. 12(23), 69-88
- Corsellis, A. (2008). *Public Service Interpreting: The First Steps*. London: Palgrave Macmillan.
- Cusick, M., Adekkanattu, P., Champion Jr, T. R., Sholle, E. T., Myers, A., Banerjee, S., ... & Pathak, J. (2021). Using Weak Supervision and Deep Learning to Classify Clinical Notes for Identification of Current Suicidal Ideation. *Journal of Psychiatric Research*.136. 95-102.
- Çalış, K., Gazdağı, O., & Yıldız, O. (2013). Reklam İçerikli Epostaların Metin Madenciliği Yöntemleri ile Otomatik Tespiti. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 6(1), 1-7.
- Çılgin C., Ünal, C., Alıcı, S., Akkol, E., & Gökşen, Y. (2020). Metin Sınıflandırmada Yapay Sinir Ağları ile Bitcoin Fiyatları ve Sosyal Medyadaki Beklentilerin Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(1), 106-126.

- Deng, L., & Liu, Y. (2018). A Joint Introduction to Natural Language Processing and to Deep Learning. Deng, L., & Liu, Y. (Ed.), *Deep Learning in Natural Language Processing* içinde (pp. 1-22). Springer.
- Diriker, E. (2010). Simultaneous Conference Interpreting and Technology. Yves Gambier ve Luc Van Loorsdaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies* içinde (pp. 329- 332). John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/ Philadelphia
- Donovan C. (2006) "Trends – Where is Interpreting heading and how can training courses keep up?". Contribution at the EMCI conference: The Future of Conference Interpreting: Training, Technology and Research, 30 June – 1 July 2006, http://www.emcinterpreting.org/repository/pdf/UoW_conf_06_C.Donovan.pdf
- Duman, N. (2019). Duygudurum Düzenlemenin Çevirideki Önemi. Fadime Çoban ve Mehmet Cem Odacıoğlu (Eds.) *Çevirmen Psikolojisi* içinde (ss. 175- 184): Gece Akademi.
- Fantinuoli, C. (2018). Interpreting and Technology: The Upcoming Technological Turn in *Interpreting and Technology*, Claudio Fantinuoli (Ed.). (pp. 1-12). Berlin: Language Science Press
- Goldberg, Y. (2017). Neural Network Methods for Natural Language Processing. *Synthesis Lectures on Human Language Technologies*, 10(1), 1-309.
- Jagtap, V. S., & Pawar, K. (2013). Analysis of Different Approaches to Sentence-level Sentiment Classification. *International Journal of Scientific Engineering and Technology*, 2(3), 164- 170.
- Kahraman, R. (2010). Göç ve Çeviri: İltica Başvurularında Sözlü Çeviri Uygulamaları ve Toplum Çevirmeninin Rolü (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul
- Karimi, A., Rossi, L., & Prati, A. (2020). Improving BERT Performance for Aspect-Based Sentiment Analysis. arXiv preprint arXiv:2010.11731.
- Kay, M. (2004). Computational Linguistics. Mitkov, R., (Ed.). *The Oxford Handbook of Computational Linguistics* içinde (ss. 25-31). Oxford University Press.
- Kılınç, D. & Başeğmez, N. (2018). *Uygulamalarla Veri Bilimi*. İstanbul: Abaküs Yayınevi.
- Kılınç, D., Özçift, A., Bozyiğit, F., Yıldırım, P., Yücalar, F., & Borandağ, E. (2017). TTC-3600: A New Benchmark Dataset For Turkish Text Categorization. *Journal of Information Science*, 43(2), 174-185.
- Kundi, F. M., Khan, A., Ahmad, S., & Asghar, M. Z. (2014). Lexicon-Based Sentiment Analysis in The Social Web. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 4(6), 238-248.
- Kuşçu, E. (2015). Çeviride Yapay Zekâ Uygulamaları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 45-58.
- Liu, B. (2012). *Sentiment Analysis and Opinion Mining*. Williston: Morgan & Claypool Publishers.
- Liu, H. (2018). Help or Hinder? The Impact of Technology on the Role of Interpreters. *FITISPos International Journal*. 5(1), 13- 32.
- Mayda, İ., & Aytekin, Ç. (2013). Sosyal Medyada Rekabet Analizi İçin Karşılaştırma Görevine Yönelik Fikir Madenciliği Modeli. *JAMMO ISSN 2146-3328*, 7(27), 414-425.

- Moraes, R., Valiati, J. F., & Neto, W. P. G. (2013). Document-level Sentiment Classification: An Empirical Comparison between SVM and ANN. *Expert Systems with Applications*, 40(2), 621-633.
- Mouzourakis, P. (2000). Interpretation Booths for the Third Millennium. *Communicate!* March-April 2000, <http://www.aiic.net/View Page.cfm/page131.htm>.
- Öztürk, E. (2017). The Medium Turn in Interpreting Studies. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 7(14), 108- 119.
- Özyurt, B., & Akcayol, M. A. (2018). Fikir Madenciliği ve Duygu Analizi, Yaklaşımlar, Yöntemler Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(4), 668-693.
- Park, S., & Kim, Y. (2016). Building Thesaurus Lexicon Using Dictionary-Based Approach for Sentiment Classification. 2016 IEEE 14th International Conference on Software Engineering Research, Management and Applications (SERA), 39-44. <https://doi.org/10.1109/SERA.2016.7516126>
- Pınarbaşı, F., & Canbolat, Z. N. (2018). Evaluation of Augmented Reality Mobile Applications in Turkey Market: A Data Mining Approach to Consumer Reviews. Kapucu, H., & Akar, C. (Eds.) *Changing Organizations: From the Psychological and Technological Perspectives* içinde (pp. 187-197). IJOPEC Publication.
- Poibeau T. (2017). The 1966 ALPAC report and its consequences. *Machine Translation Poibeau T.* (Ed). Cambridge: MIT Press. 75-89
- Pöchhacker, F. (1999). 'Getting Organized': The Evolution of Community Interpreting. *Interpreting*.4(1), 125- 140
- Pöchhacker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. Londres. Routledge
- Pöllabauer, S. (2002). Community Interpreting als Arbeitsfeld- Vom Missionarsgeist und von moralischen Dilemmata. Johanna Best ve Sylvia Kalina (Eds.), *Übersetzen und Dolmetschen: Eine Orientierungshilfe* içinde (pp. 286- 298). Tübingen ve Basel: Francke.
- Sanlı, F. (2019). *Belediye Çalışanlarında Özgünlük, Olumlu veya Olumsuz Duygu Durum ve Tükenmişlik Durumunun Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Shirsat, V. S., Jagdale, R. S., & Deshmukh, S. N. (2017). Document Level Sentiment Analysis from News Articles. 2017 International Conference on Computing, Communication, Control and Automation (ICCUBEA), 1-4. <https://doi.org/10.1109/ICCUBEA.2017.8463638>.
- Şahin, M. (2013). Technology in Translator Training Programs: The Case of Turkey. *Journal of Faculty of Letters* 30(2), 173-189.
- Şahin, M. (2015). Çevirmen Adaylarının Gözünden İngilizce-Türkçe Bilgisayar Çevirisi ve Bilgisayar Destekli Çeviri: Google Deneyi (Machine Translation and Computer-Aided Translation for English-Turkish from the Viewpoint of Prospective Translators: The Google Experiment). *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi (Journal of Translation Studies)*: 21, 43-59.
- Şahin, M. (2016) Translation Technologies: Promises and Challenges for a Less Commonly Translated Language. *Translatologia*1, pp.1-22.

- Şahin, M. & Eraslan, Ş. (2017). Sözlü Çeviri Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar: Sanal Dünyalar. Neslihan Kansu-Yetkiner& Mehmet Şahin (Eds.) *Dilbilim Çeviribilim Yazıları* içinde (ss. 193-206): Anı Yayınları
- Şan, F. & Kahraman Duru, R. (2020). COVID-19 koşullarında sağlık çevirmenliği hizmetleri ve toplum çevirmenliğinde “Yeni Normal”i düşünmek. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 2020.20 (Eylül). 816- 843.
- Şeker, Ş. E. (2016). Duygu Analizi (Sentimental Analysis). *YBS Ansiklopedi*, 3(3), 21-36.
- Şener, O. (2017). *Healthcare Interpreting in Turkey: Role and Ethics from a Sociological Perspective*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Tekbulut, T., Canbaz, N., & Kaya, T. Ö. (2020, Ekim). Machine Learning Application in LAPIS Agile Software Development Process. *2020 Turkish National Software Engineering Symposium (UYMS)* (ss. 1-6). IEEE.
- Toçoğlu, M., A., Çelikten, A., Aygün, İ., & Alpkoçak, A. (2019). Türkçe Metinlerde Farklı Makine Öğrenmesi Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 21(63), ss.719-725.
- Uçan, A. & Akçapınar Sezer, E. (2020). Türkçe Bilgisayarlı Dil Bilimi Çalışmalarında His Analizi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 70, ss.193-210.
- Valero-Garcés, C. (2005). Emotional and Psychological Effects on Interpreters in Public Services: A Critical Factor to Bear in Mind. *Translational Journal*, 9(3), 1–14.
- We are Social (2021). Digital 2021. <https://wearesocial.com/digital-2021>. Erişim Tarihi: 18.02.2021.
- Yang, C., Zhang, H., Jiang, B., & Li, K. (2019). Aspect-Based Sentiment Analysis with Alternating Coattention Networks. *Information Processing & Management*, 56(3), 463-478.
- Young, T., Hazarika, D., Poria, S., & Cambria, E. (2018). Recent Trends in Deep Learning Based Natural Language Processing. *IEEE Computational intelligence Magazine*, 13(3), 5

Açıklamalar

Sayfa 4’de yer alan Donovan (2006)’dan yapılan alıntı Olcay Şener Erkırtay tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

Türkiye'deki İllerin Ulaştırma Göstergelerine Göre Kümeleme Analizi Yöntemleriyle Sınıflandırılması

Aynur İncekırık^{a, b}, Erkan Altın^c

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'deki illerin 2004-2018 yılları arasındaki ulaştırma göstergeleri veri setini oluşturan 40 adet değişken kullanılarak kümeleme analizi yöntemleri uygulanmıştır. Analizde kullanılan veri setinin uygunluğunu sağlamak üzere Öklid uzaklık ve Min-Max standartlaştırma ölçüleri kullanılmıştır. Çalışmada, ulaştırma göstergelerini oluşturan 40 adet değişken dikkate alınarak Türkiye'deki mevcut 81 ilin kümeleme yapısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Tek-bağlantı yöntemi, kullanılan hiyerarşik yöntemler arasında kofenetik korelasyon katsayısı değerinin yüksekliği sebebiyle en başarılı yöntem olarak kabul edilerek sonuçları değerlendirilmiştir. Ayrıca hiyerarşik olmayan yöntemlerden olan k-ortalama yöntemini sonuçlarının incelenmesi ve yorumlanması yer almaktadır. Küme sayısı, küme geçerlilik indeksleri yardımı ile beş olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, ulaştırma göstergeleri bakımından büyük kent merkezlerine sahip illerde diğer illere göre daha belirgin farkların ortaya çıktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ulaştırma Göstergeleri
Kümeleme Analizi
Küme Geçerlilik İndeksleri
Kofenetik Korelasyon Katsayısı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.891649

Classification of Provinces in Turkey by Clustering Analysis Methods According to Transport Indicators

Abstract

In this study, constituting the transport indicators provinces in Turkey between the 2004-2018 year data set of 40 variables using cluster analysis methods were applied. Euclidean distance and Min-Max standardization measures were used to ensure the suitability of the data set used in the analysis. In the study, considering 40 variables constitute the transportation indicators available in Turkey 81 Province cluster is intended to reveal the structure. The single-connection method was accepted as the most successful method among the hierarchical methods used, due to the high value of the cophenetic correlation coefficient, and its results were evaluated. In addition, the analysis and interpretation of the results of the k-means method, which is one of the non-hierarchical methods, is included. The number of clusters was determined as five with the help of cluster validity indexes. Finally, it is seen that there are more distinct differences in transportation indicators in provinces with large city centers compared to other provinces.

Keywords

Transport Indicators
Cluster Analysis
Cluster Validation Indices
Cophenetic Correlation
Coefficient

About Article

Received: 05.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.891649

^a İletişim Yazarı: aynur.incekirik@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, ORCID: 0000-0002-5029-6036.

^c Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, ORCID: 0000-0001-9426-8670.

Giriş

Ulaştırma, herhangi bir canlı veya cansız varlığın bir noktadan başka bir noktaya belli araçlar kullanılarak belli amaçlar doğrultusunda ekonomik bir kavram olarak ele alınabilir nitelikte yer değiştirmesini sağlayan bir hizmettir. Bir objenin yer değiştirme işlemi için ulaştırma faaliyetini gerçekleştirecek unsurlardan faydalanılması şarttır. Ulaştırma büyüklüğü, etki alanı ve ulaşımın ivedilik durumuna göre ulaştırma altyapısı, araç ve hız talebi değişebilir olup İngilizcede “transport”, “transportation” şeklinde ifade edilen ulaştırma, aynı zamanda nakliye, taşımacılık şeklinde de kullanılabilir (Kaya, 2012).

Ulaştırma faaliyet ve sistemleri, tarih boyunca medeniyetlerin yükselişinde (Mısır, Roma ve Çin medeniyetleri gibi), toplumların gelişmesinde (sosyal yapıların yaratılması) ve ulusal savunmada (Roma İmparatorluğu karayolu ağı, Amerikan karayolu ağı gibi) birçok farklı rol oynamıştır (Rodrigue ve diğerleri, 2013). Ulaştırma türleri yeryüzünde hava, kara ve deniz olmak üzere üç tür mekânda faaliyet göstermekte olup bu türlerin her biri kendine has avantaj ve dezavantajlara sahip beş genel ulaştırma şekliyle incelenmektedir:

- a. Karayolu ulaştırması,
- b. Demiryolu, ulaştırması,
- c. Denizyolu ulaştırması,
- d. Havayolu ulaştırması,
- e. Boru hatları ulaştırması,

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen ulaşım türleri göz önüne alınarak 2004-2018 yılları arasında ulaşım faaliyetlerini oluşturan 40 adet gösterge kullanılmıştır. Türkiye’deki illerin ulaşım faaliyetleri bakımından benzerliklerini ve gelişim durumlarını ortaya çıkarabilmek amacıyla kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarından elde edilen benzerlik ve farklılıkların sebeplerinin incelenmesi ve yorumlanması, çalışmanın diğer bir amacıdır. Literatürde illerin sınıflandırılması konusunda yapılan çalışmalar mevcuttur. Kümeleme analizi yöntemleri, kendi içlerinde homojen aralarında heterojen küme yapıları oluşturarak araştırmacılara veri setini incelemeyi kolaylaştırıcı ve sağlıklı yorumlama yapılabilme imkânı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu analizin ortaya çıkışı 1940’lı yıllara kadar uzanmaktadır ve yöntemin çeşitli veri setleri üzerine uygulanışıyla ilgili başarılı çalışmalar literatürde mevcuttur. Kümeleme analizi yöntemleri genel olarak tıptan ekonomiye kadar birçok alanda kullanılmaktadır.

Literatürde daha önce ekonomi, sağlık, eğitim, kültür ve ziraat gibi alanlarda iller bazında incelenen bazı çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada ulaştırma kavramına özgü faaliyetler ele alınmış ve illerin benzerlik durumları ortaya çıkarılarak gelişimleri incelenmiştir. Ulaştırma üzerine yapılan çalışmada, ulaşımın tüm yönleriyle değerlendirilmesi konusundaki literatür boşluğu dikkate alınarak ulaştırma göstergelerinin kullanılması tercih edilmiştir.

Çakmak v.d. (2005) tarafından yapılan bu çalışmada, 1990 ve 2000 yılı olarak iki dönem şeklinde 73 ilin kültürel açıdan gelişmişliklerini belirlemek amacıyla SPSS 10 programı kullanılarak Ward, tek bağlantı ve k-ortalamlar yöntemleriyle kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, İstanbul ilinin diğer illere göre oldukça farklı bir kültürel konuma sahip olduğu, İzmir ve Ankara’nın genel olarak benzer kültürel durumda

oldukları tespit edilmiştir. Burada bölgesel ve iktisadi gelişmişlik yönünden bu iller arasında görülen farklılığın kültürel açıdan gelişmişliği de etkilediği söylenebilir.

Er'in (2006) çalışmasında 2004 yılında Türkiye'ye gelen yabancıların kullandıkları havayolu, denizyolu, karayolu ve demiryolu taşıt araçları değişkenleri ile 79 ülke ele alınmış ve R programı yardımıyla k-medoid yöntemi kullanılarak kümeleme analizi yapılmıştır. Burada taşıt araçlarına göre birbirine benzer ülkelerin olup olmadığı belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkelerden olan Almanya, Hollanda, Rusya ve İngiltere öne çıkmıştır ve ülkelerin taşıt araçları bakımından kümeleneğinde gelen yabancıların ülkelerinin Türkiye ile olan coğrafik bağlarının taşıt araçlarını kullanımını etkilediği ortaya çıkartılmıştır.

Cengiz ve Öztürk (2012) çalışmasında illerin eğitim performansını belirlemek amacıyla TÜİK verileri esas alınarak Türkiye'nin 81 ili için 8 farklı eğitim göstergesi kullanılmıştır. k-ortalamlar yöntemi SPSS 17 paket programında uygulanmış ve küme sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda doğu ve güneydoğu illerinin durumunun diğer illere göre oldukça kötü olduğu ve diğer kümelerden farklı bir konumda yer aldığı tespit edilmiştir. Diğer kümelerde eğitim performansı bakımından coğrafi ve sosyoekonomik sınırlar oluşmamıştır.

Atalay ve Tortum (2013), Türkiye'deki illerin karayolu trafik hareketliliğini analiz etmek amacıyla KGM'den elde edilen yolcu-km, taşıt-km ve ton-km verilerini kullanarak k-ortalamlar yöntemiyle SPSS 20 istatistik programında illeri 6 kümede sınıflandırmıştır. Bu çalışma sonucunda İstanbul ve Ankara en yüksek trafik hareketliliğine sahip iller olarak, Antalya, Bursa, Kocaeli, Konya, İzmir ise bu iki ili takip eden ikinci en yüksek trafik hareketliliğine sahip iller olarak belirlenmiştir.

Klinger v.d. (2013) tarafından yapılan çalışmada, Almanya'da bulunan 44 şehir için ulaşım karakteristiklerini belirlemek amacıyla SPSS istatistik programından faydalanılarak 23 gösterge ile faktör analizi yapılmış, Ward ve k-ortalamlar yöntemleri kullanılarak kümeleme analizleri uygulanmış ve 6 küme tespit edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen kümeler, bisiklet şehirleri kümesi, transit metropoller kümesi, otomobil odaklı şehirler kümesi, çok türlü ulaşım potansiyeli olan yürümeye uygun şehirler kümesi ve transit şehirler kümesidir.

Cabral ve Ramos (2014) çalışmalarında Brezilya'nın 2009 yılındaki 17 liman bölgesinin performans durumunu değerlendirmek amacıyla, 9 farklı değişken ele alınmışlar ve R programı yardımıyla hiyerarşik kümeleme yöntemlerini uygulamışlardır. Analiz sonucunda 3 seviyede sınıflama yapılarak en yüksek performansa sahip limanın Sao Paulo bölgesi Tecon terminalindeki Santos liman bölgesi olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Yılmaz ve Uzgören (2014) yaptıkları çalışmada Türkiye'deki illerin bankacılık faaliyetleri bakımından performanslarını incelemek amacıyla 9 adet değişken belirleyerek Minitab 14 ve SPSS programları ile k-ortalamlar yöntemi uygulamışlardır. Analiz sonuçlarına göre İstanbul ve Ankara şehirleri özel sektörün ve kamu sektörünün finans merkezleri olmaları nedeniyle farklı birer grup oluşturdukları gözlemlenmiştir.

Alonso v.d. (2015) tarafından yapılan çalışmada, 2010 yılında 23 Avrupa şehrinin kentsel ulaşım durumunu incelemek amacıyla SPSS programında Ward ve k-ortalamlar yöntemi kullanılarak kümeleme analizi uygulanmıştır. Uygulama sonucunda çevresel etkinlik bakımından sürdürülebilir şehirler, sosyal açıdan sürdürülebilirliği en yüksek şehirler,

ekonomik sürdürülebilirliği olan rekabetçi yapıdaki şehirler ve en az sürdürülebilir küçük nüfuslu şehir grupları tespit edilerek tüm şehirler dört farklı şekilde sınıflandırılmıştır.

Haustein ve Nielsen (2016) tarafından yapılan çalışmada Avrupa'nın ulaşım karakteristiğini belirlemek amacıyla 28 AB ülkesinde 2014 yılı 15 yaş üstündeki yaklaşık 28000 kişiyle görüşme yapılarak bu kişilerin kullandıkları ulaşım araç ve sistemleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu görüşmeler sonucu toplanan veriler SPSS 21.0 programında k-ortalamlar yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda, konforu ön planda tutan ulaşım aracı kullanıcılarının yoğunlukta olduğu, bisiklet kullanımının yoğun olduğu ve tüm seyahat imkânlarında çevreci bilincin yüksek olduğu ülkeler ayrı kümelerde sınıflandırılmıştır.

Nezerenko v.d. (2017) ulaştırma alanında yapılabilecek ortak projeler için ulaştırmada benzer karakteristiklere sahip ülkeleri tespit edip sınıflandırmak amacıyla Baltık denizine komşu 9 ülkede 2004-2011 dönemi arasındaki kara, deniz ve demiryolu verileri alınarak SPSS programında Ward yöntemi ile kümeleme analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre özellikle Almanya ve Polonya'nın tüm ulaştırma türleri dikkate alındığında diğer ülkelere göre ciddi farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir.

Karaoğlan (2018) çalışmasında sosyoekonomik açıdan benzerlik gösteren illeri belirlemek amacıyla TÜİK' ten 55 değişkenden oluşan 2002, 2008 ve 2013 yılı verileri alınarak Türkiye'deki 81 il için SPSS programında kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda özellikle iktisadi gelişmişliği benzer olan illerin sosyoekonomik açıdan da benzer oldukları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca İstanbul ilinin dikkat çekici bir şekilde diğer illerden ayrı olarak tek bir kümede yer aldığı görülmektedir.

Bulut (2019), Türkiye'de yaşam endeksine göre illerin sınıflandırılması amacıyla yaptığı çalışmada TÜİK tarafından oluşturulan 11 adet göstereyi alarak EM ve k-ortalamlar kümeleme algoritmalarını kullanmıştır. Analiz sonucunda özellikle doğu ve güneydoğu illerinin diğer illere göre aynı sınıfta ve birbirlerine benzer durumda olduğu gözlenmiştir. Çalışmada istatistik alanında yaygın olarak kullanılan R programından yararlanılmıştır.

Çelik v.d. (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 2016 yılında 81 ile ait 11 tarım değişkeni kullanılarak benzer illerin sınıflandırılması amaçlanmıştır. SPSS 23 programında k-ortalamlar yöntemi ile kümeleme analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda tarım göstergelerine göre birbirine en çok benzeyen illerin Rize ve Yalova, en az benzeyen illerin ise Konya ve Adana olduğu görülmüştür.

Gitto ve Mancuso (2019) çalışmalarında havaalanlarının marka değerlerini belirlemek amacıyla 2016-2018 yılları arasındaki sosyal medya verileri ile 46 ülkeden 118 havaalanını ele alarak R programında k-ortalamlar yöntemiyle kümeleme analizi yapmışlardır. Analiz sonucunda elde edilen 5 küme içinde kuzey Amerika havaalanları kümesi çevresel özelliği ile, Avustralya ve İngiltere havaalanları kümesi ise engelli dostu özelliği ile ön plana çıkmışlardır.

Wang ve Pham (2020) Vietnam'da 2015 ve 2016 yılları arasında uluslararası niteliğe sahip 28 havaalanını bazı performans göstergelerine göre Ward yöntemi ile sınıflandırmıştır. Analiz sonucunda oluşturulan kümeler ile havaalanlarının performans değerlendirmeleri yapılarak tespit edilen eksikliklerin tamamlanması ve iyileştirme çalışmalarının yapılması yönünde önerilerde bulunulmuştur.

İncekırık v.d. (2021) çalışmasında Avustralya Sağlık ve Refah Enstitüsü kayıtlarındaki 57 kanser türü için erkeklerde ve kadınlarda yaş gruplarına göre 1982-2016 yılları arasındaki veri setlerine kümeleme analizi yöntemleri uygulanmış; ayrıca uygun kümeleme yönteminin ve küme sayısının belirlenmesinde sırasıyla kofenetik korelasyon katsayılarından ve 26 adet küme geçerlilik indeksinden yararlanılmıştır. Kanser gruplarının en iyi şekilde ayrılmasına yol açan 3 farklı yaş grubu karakteristiği ile oluşturulan 4 farklı veri setinde kanser türlerinin cinsiyete göre belirlenen yaş gruplarındaki dağılımı gözlemlenmiş ve kanserlerin ilgili yaş gruplarında ortaya çıkış frekanslarına bağlı olarak göstermiş oldukları kümelenme eğilimleri araştırılmıştır.

Yöntem

Çalışmada Türkiye'deki illere ait 2004-2018 yılları arasındaki ulaşım ile ilgili bazı kurumlarında bulunan karayolu, denizyolu, demiryolu, havayolu ve boru hattı verilerinden faydalanılmıştır. Ulaştırma faaliyetlerine bağlı göstergelerin yer aldığı bu veriler Türkiye İstatistik Kurumu (T.Ü.İ.K.), Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (T.C.D.D.), Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ), Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü, Devlet Hava Meydanları İşletmesi (D.H.M.İ.), Karayolları Genel Müdürlüğü (K.G.M.) kurumlarının internet ortamlarından alınmıştır. Elde edilen veriler kullanılarak uygulanan klasik kümeleme analizi yöntemleri için beş adet küme sayısı belirlenerek 81 ilin sınıflandırılması yapılmıştır. Birçok kümeleme analizi yöntemi arasında bu çalışma için tek bağlantı yöntemi, tam bağlantı yöntemi, ortalama bağlantı yöntemi, Ward yöntemi, medyan yöntemi ve ağırlık merkezi yöntemiyle k-ortalamlar yönteminden faydalanılmıştır. İlerleyen aşamalarda hiyerarşik yöntemler arasında kümeleme analizi yöntemlerinin veride uygulama başarısını ölçen kofenetik korelasyon katsayısı değerleri karşılaştırıldıktan sonra ortaya çıkan en başarılı yöntem olarak tek bağlantı yöntemi sonuçlarıyla hiyerarşik olmayan yöntemler arasında en sık kullanılan popüler yöntem olan k-ortalamlar yönteminin sonuçları çalışmada esas alınmıştır. Uygulanan kümeleme analizi yöntemlerinin tümünde, açık kaynak kodlu R-3.5.1 programı ile factoextra, readxl, scales, NbClust, moments, scatterplot3d, psych, cluster ve stats paketleri kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Mevcut çalışmada, öncelikle ulaşım türlerinin çerçevesi çizilerek; karayolu, denizyolu, demiryolu, havayolu ve boru hatları ana başlıkları içindeki göstergelerden Türkiye'deki 81 ile ait veriler elde edilerek 81x40 boyutlu bir veri seti oluşturulmuştur. Daha sonra, oluşturulan bu veri setiyle ilgili bazı tanımlayıcı istatistikler elde edilmiştir. Verilerdeki kümelenme yapısını görsel olarak inceleyebilmek amacıyla ana bileşenler analizi kullanılarak ana bileşen skorları elde edilmiş ve bu ana bileşen skorları ile iki ve üç boyutlu grafikler oluşturulmuştur.

Yöntem bölümünde adı geçen kurumlardan alınan verilere ait değişkenler Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu göstergelere ait bazı tanımlayıcı istatistikler de Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Değişkenler

V1	İniş-Kalkış Yapan Uçak / Türk	V21	Toplam İhracat Yük Miktarı
V2	İniş-Kalkış Yapan Uçak / Yabancı	V22	Otoyol Taşıt-Km Değeri
V3	İniş-Kalkış Yapan Uçak / Diğer	V23	Devlet Yolu Taşıt-Km Değeri
V4	Yolcu Sayısı / İç Hat Gelen	V24	Otoyol Yolcu-Km Değeri
V5	Yolcu Sayısı / İç Hat Giden	V25	Devlet Yolu-Yolcu-Km-Değeri
V6	Yolcu Sayısı / Dış Hat Gelen	V26	Otoyol Yük-Km Değeri
V7	Yolcu Sayısı / Dış Hat Giden	V27	Devlet Yolu-Ton-Km Değeri
V8	Taşınan Yük / İç Hat Gelen	V28	Yol Uzunlukları: Otoyol (Km)
V9	Taşınan Yük / İç Hat Giden	V29	Yol Uzunlukları: İl ve Devlet Yolu (Km)
V10	Taşınan Yük / Dış Hat Gelen	V30	Yol Uzunlukları: Köy Yolu (Km)
V11	Taşınan Yük / Dış Hat Giden	V31	Kara Taşıtları Sayısı: Otobüs
V12	Havalimanı Sayısı	V32	Kara Taşıtları Sayısı: Minibüs
V13	Sahillerde Mevcut Liman Başkanlığı Sayısı	V33	Kara Taşıtları Sayısı: Otomobil
V14	Toplam İhracat Konteyner Miktarı (Teu)	V34	Kara Taşıtları Sayısı: Kamyonet
V15	Toplam İthalat Konteyner Miktarı (Teu)	V35	Kara Taşıtları Sayısı: Kamyon
V16	Toplam Kabotaj Konteyner Miktarı (Teu)	V36	Kara Taşıtları Sayısı: Motosiklet
V17	Toplam Transit Konteyner Miktarı (Teu)	V37	Kara Taşıtları Sayısı: Özel Amaçlı Taşıtlar
V18	Toplam İthalat Yük Miktarı	V38	Kara Taşıtları Sayısı: Traktör
V19	Toplam Kabotaj Yük Miktarı	V39	Yol Uzunlukları: Demir Yolu (Km)
V20	Toplam Transit Yük Miktarı	V40	Boru Hattı Sayısı (Petrol, Doğalgaz, Maden)

Veri setinde, 2004-2018 yılları arasında ulaştırma göstergelerinin beklenen değerleri alınmıştır. Uzaklık ölçüsü olarak Öklid uzaklık ölçüsü (1) kullanılmış ve farklı ölçü birimleri barındıran göstergelerin bir arada bulunmasından ötürü 0-1 arası Min-Max yöntemi (2) kullanılarak standartlaştırma yapılmıştır (Alpar, 2017).

$$d(x_i, x_k) = \sqrt{\sum_{j=0}^n w_j (x_{ij} - x_{kj})^2} \quad (1)$$

$$Z_i = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (2)$$

Kümeleme Analizi, araştırmacıların objeleri (gözlemleri) bir dizi özelliklere göre sınıflayarak birtakım kümeler elde edilmesini sağlamaktadır. Bu sınıflama işlemi sonunda elde edilen kümelerde, kümelerin sahip olduğu gözlemlerde yüksek homojenlik, bu kümelerin arasında ise yüksek heterojenlikte grupların elde edilmesi beklenmektedir (Hair ve diğerleri, 2014).

Klasik anlayışa dayalı kümeleme analizi yöntemleri genel olarak hiyerarşik (aşamalı) ve hiyerarşik (aşamalı) olmayan yöntemler olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Çalışmada, hiyerarşik yöntemlerden tek bağlantı, tam bağlantı, ortalama bağlantı, Ward yöntemi, medyan yöntemi ve ağırlık merkezi yöntemi, hiyerarşik olmayan yöntemlerden ise k-

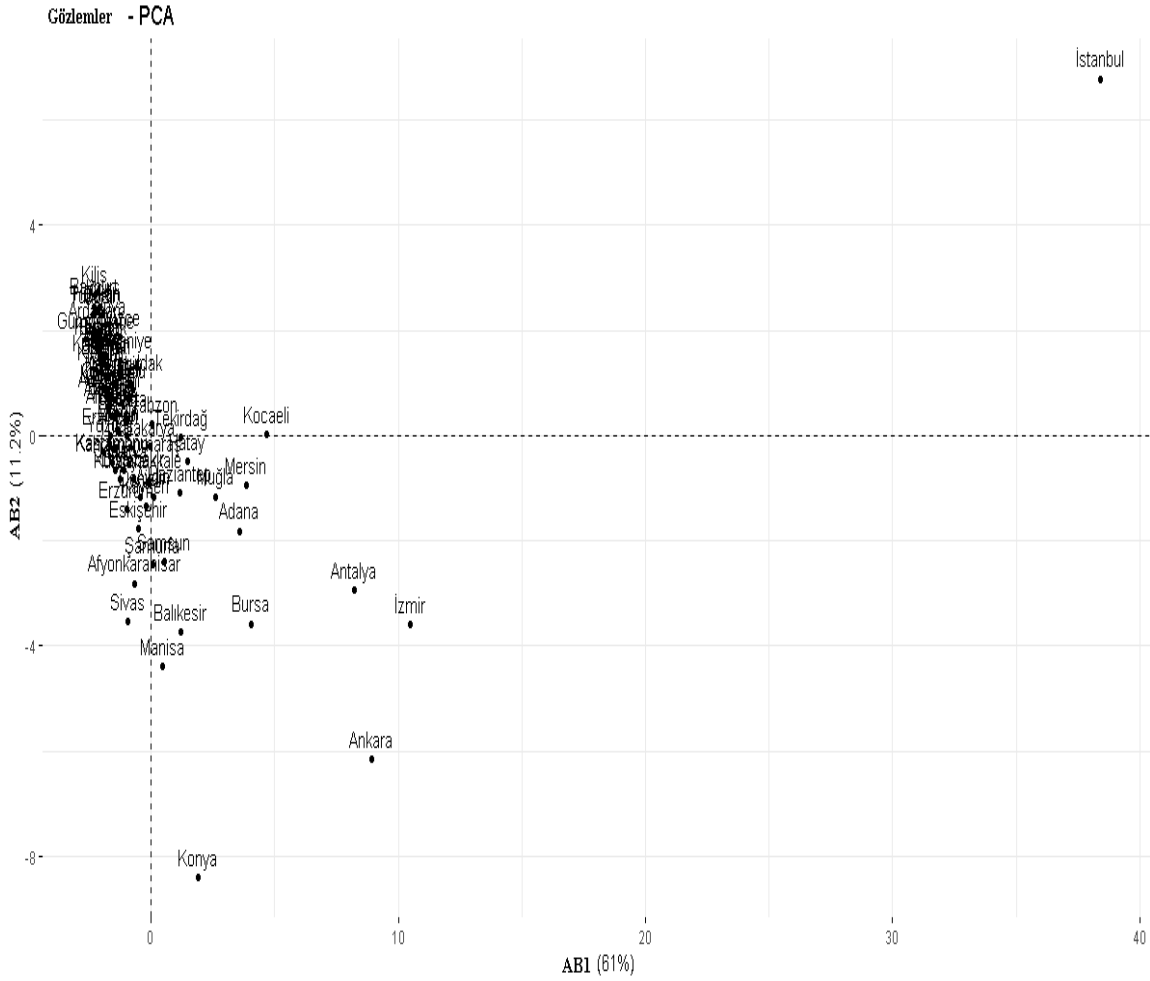
Türkiye'deki İllerin Ulaştırma Göstergelerine Göre Kümeleme Analizi Yöntemleriyle Sınıflandırılması

ortalamalar yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan veri seti ile ilgili bazı tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kullanılan Veri Seti ile Hesaplanan Bazı Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	S. Sapma	Uzaklık	Değişkenler	Ortalama	S. Sapma	Uzaklık
V1	8.936,34	41.902,38	362.624,7	V21	591.843,5	4.348.708	38.733.467
V2	1.897,03	9.572,05	61.724,33	V22	197.221,9	633.567,5	5.001.385
V3	1.672,53	3.971,549	25.317,67	V23	778.652,5	691.379	2.979.701
V4	377.746,9	1.395.694	11.462.625	V24	629.647,5	1.968.889	15.428.644
V5	376.822,8	1.391.248	11.418.987	V25	2.073.452	1.881.367	8.418.310
V6	362.507,1	2.004.288	15.732.527	V26	553.325,8	1.568.221	11.763.577
V7	366.499,4	2.032.342	15.979.628	V27	1.858.332	1.562.660	7.770.214
V8	3.722,67	14.265,15	118.408,2	V28	104.911,2	259.291,2	2.062.190
V9	3.722,94	14.303,54	118.698,4	V29	779,36	452,1067	2.917,8
V10	9.542,78	62.665,75	547.864	V30	4.984,484	8.231,503	68.826,73
V11	10.772,17	71.671,38	628.794,5	V31	26,26	54	243,13
V12	0,60	0,56	2,07	V32	2.514,80	5.983,50	48.963,93
V13	0,62	1,16	4,33	V33	3.176,39	1.681,75	9.100,93
V14	32.779,03	137.667,7	982.687,9	V34	31.677,55	65.651,27	525.908,7
V15	33.297,19	143.629,8	1.073.160	V35	9.287,723	16.336,03	126.644,3
V16	4.658,42	18.357,16	141.052,2	V36	29.919,86	46.920,42	218.377,9
V17	7.707,10	55.139,14	484.274,4	V37	493,78	927,07	7.154,2
V18	1.018.212	2.919.289	17.142.944	V38	18.573,68	16.272,84	72.480,13
V19	2.156.514	6.448.652	38.521.913	V39	116,90	127,86	551,6
V20	541.919,5	1.513.222	8.270.949	V40	1,09	0,50	2

Çalışmanın yüksek doğrulukla tamamlanabilmesi için veri seti yapısının görüntülenmesi oldukça önemlidir. Kümeleme yapısının görüntülenebilmesi amacıyla çalışmada grafiklerden yoğun şekilde faydalanılmıştır. Burada ilk başvuru olan yöntem, gözlemlerin konumlarının görüntülenebilmesi amacıyla iki boyutlu ve üç boyutlu saçılım grafiklerinin oluşturulmasıdır. İki veya üç değişkenli verilerin bu yöntemle veri yapılarının tam doğrulukta görüntülenebilmesi mümkün olsa da daha fazla değişkenin söz konusu olduğu veri setlerinde ana bileşenleri kullanarak belli doğrulukta bu grafikleri oluşturabilmek mümkün olmaktadır. Nitekim, bu çalışmadaki 40 adet değişkene sahip veri setinde ana bileşenler analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak, en büyük iki bileşenden veri setinin toplam varyansının %72'sini, üçüncü bileşenle birlikte toplam varyansının %79'unu açıklayabilecek şekilde iki ve üç boyutlu saçılım grafikleri elde edilmiştir. Bunlar Şekil 1 ve Şekil 2'de incelenebilir.

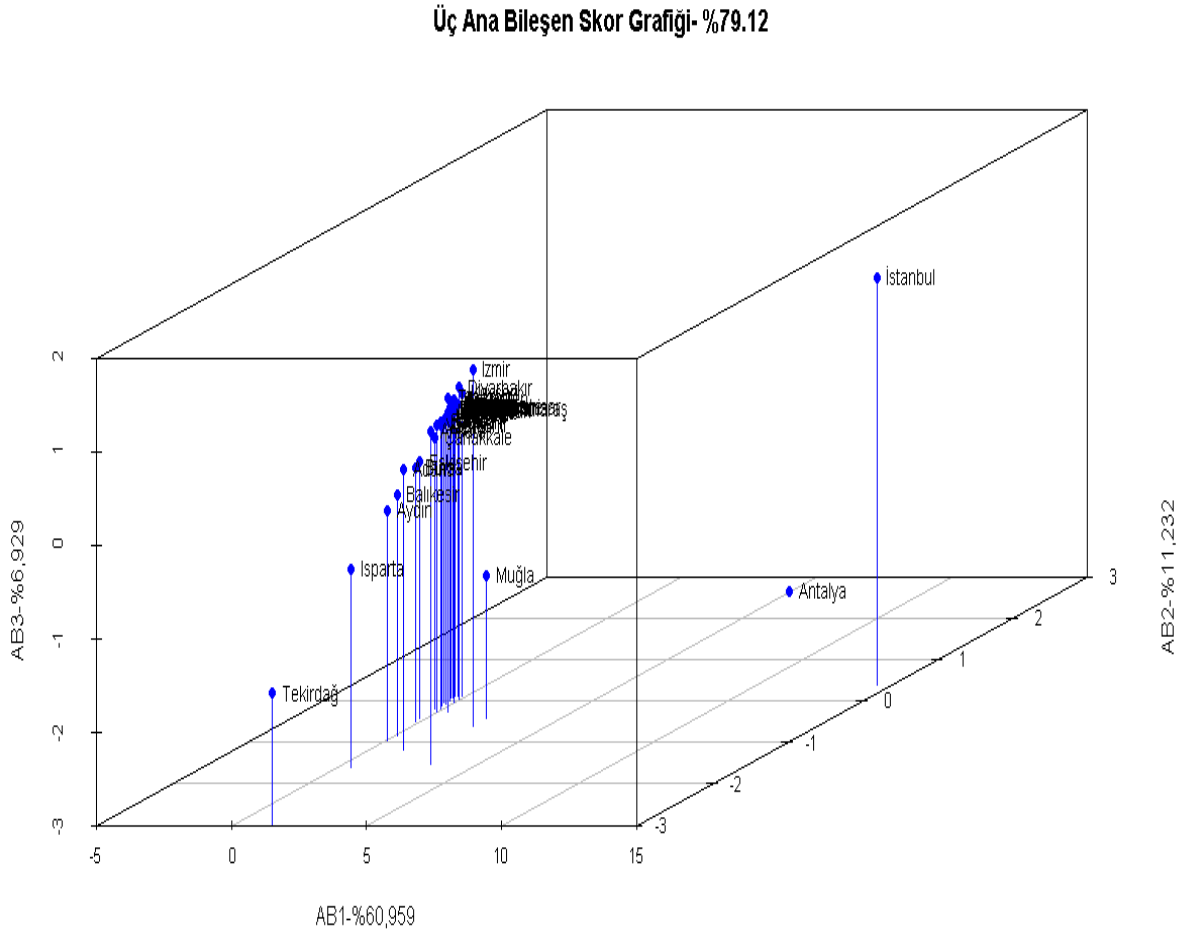

Şekil 1. İki boyutlu ana bileşen skor grafiği

Bu grafiklerde illerin iki boyutlu ve üç boyutlu ana bileşen uzayındaki saçılımı incelendiğinde, İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya gibi illerin diğer illerden uzak ve düzensiz bir konumda aykırı gözlem gibi davrandıkları ve gözle görülebilecek kadar keskin şekilde ayrılan büyük kümeler olmadığı gözlemlenmektedir. Tablo 3'te, veri setine ait karakteristikler için özdeğer ve önem değerleri verilmiştir. Ana bileşen skorları yardımıyla iller verisi incelendiğinde Tablo 3'ten de ilk iki bileşenin toplam varyansın %72,191'i, ilk 3 bileşenin toplam varyansın %79,12'sini temsil ettiği bu tabloda net olarak görülebilir.

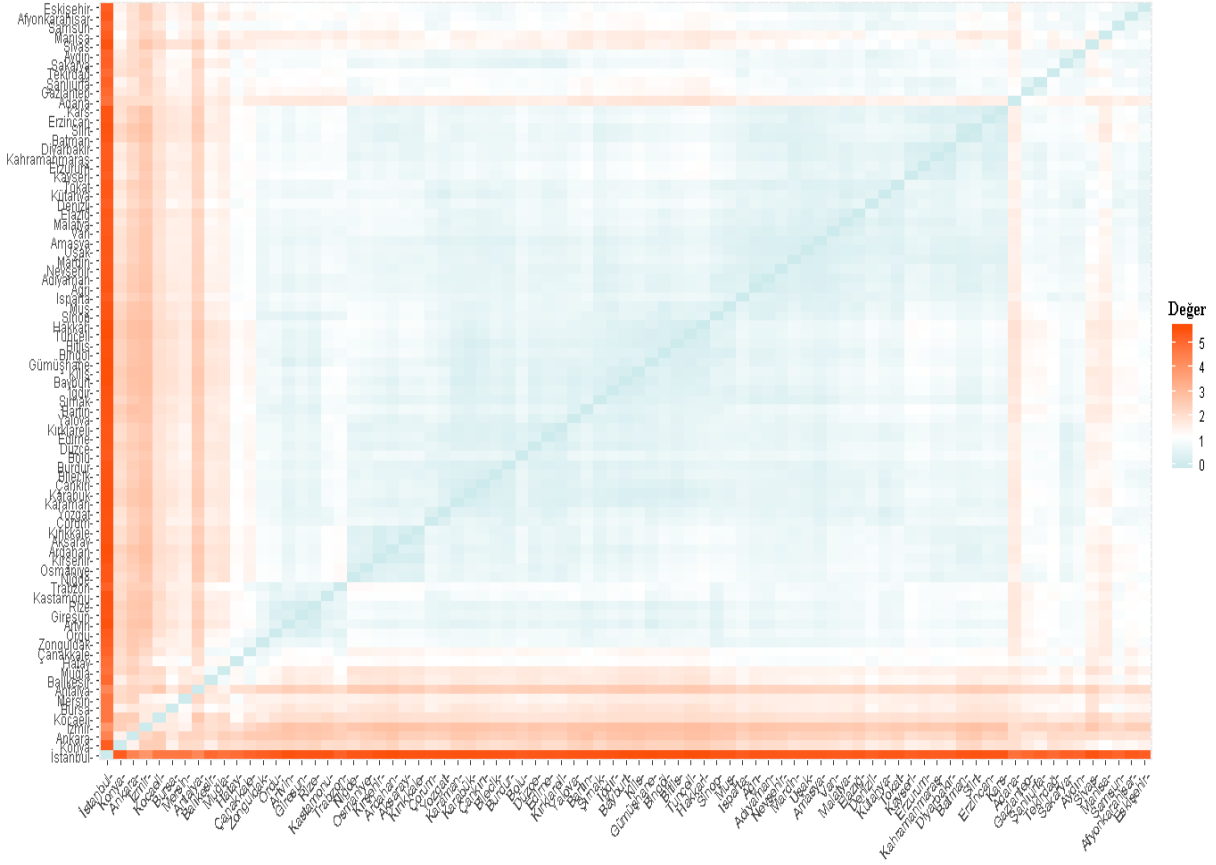
Tablo 3. Veri Setine Ait Karakteristikler İçin Özdeğer ve Önem Değerleri

Ana Bileşen	Özdeğer	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Kümülatif Toplam
1	24,384	60,959	60,959
2	4,493	11,232	72,191
3	2,771	6,929	79,12

Şekil 2. Üç boyutlu ana bileşen skor grafiği

Şekil 3'te, İllerin birbiriyle uzaklık ilişkisini gösteren Öklid uzaklık matrisi ısı grafiği gösterilmiştir. Bu grafikte, diyagonal bölgelerdeki koyu mavi renk minimum uzaklık ilişkisi olan 0 değerine (kendisi) eşittir. Şekil 3 dikkatli bir biçimde incelendiğinde, ilk satır ve sütundaki İstanbul başta olmak üzere birçok büyükşehir gözlemlerinin illerle ilişkisinin kırmızı ve kırmızıya yakın renklerle ifade edildiği, diğer illerin ise maviye yakın renklerle ifade edildiği görülmektedir. Bundan dolayı, İstanbul başta olmak üzere diğer büyükşehirlerle diğer illerin aralarında daha az bir benzerliğe sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Şekil 3. İller arası sıcaklık benzerlik matrisi (Öklid uzaklık)

Kümelerin oluşturulması için seçilen yöntem uygulandıktan sonra sınıflandırmanın kalitesini doğrulamak üzere kullanılacak yöntemlerden biri olan kofenetik korelasyon katsayısı (CCC) hesaplanmıştır. Sokal ve Rohlf tarafından 1962 yılında ortaya atılan CCC, söz konusu veri tabanının sınıflandırmasının uyum derecesini ve çeşitli kümeleme analizi yöntemlerinin verimliliğini değerlendirmek için bir ölçüt olarak çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Araştırmalar kofenetik korelasyon katsayısının genellikle ortalama bağlantı yönteminde en iyi sonuçları verdiğini göstermektedir (Carvalho ve diğerleri, 2019). Bir araştırmacı, farklı dendrogramları kıyaslamak zorunda kaldığında, hangi yöntemin orijinal benzerlik matrisinde yer alan bilgilerin en az bozulmaya sebep olduğunu bilmek isteyebilir. Sokal ve Rohlf, her bir kümeleme analizi yöntemi için, bu bozulmadan yola çıkarak orijinal benzerlik matrisi ile dendrogramdaki Kofenetik değerler arasındaki korelasyonun hesaplanmasını önermiştir (Lessig, 1972). Kofenetik değer, bir dendrogramın sol kısmındaki yüksekliktir ve iki küme arasındaki benzemezlik veya uzaklık ölçüsünü ifade etmektedir. Bu değer azaldıkça kümelerdeki benzerlikte artmaktadır (Bulut, 2018).

Hiyerarşik kümeleme yöntemlerindeki dendrogram birleşim noktalarıyla uzaklık ölçü matrisi arasındaki ilişkiyi ölçen kofenetik korelasyon katsayısında Farris, Sneath ve Sokal gibi araştırmacılar 0.95 gibi yüksek bir değer için söz konusu yöntemde verilerin kabul edilebilir bir uyum içinde olduğunu, fakat 0.6 veya 0.7 gibi daha düşük değerlerde ise söz konusu yönteme şüphe ile yaklaşılması gerektiğini belirtmişlerdir (Seber, 2009). Bir kofenetik

korelasyon katsayı değeri ne kadar yüksek çıkarsa o yonteme ait kümeleme analizi sonuçlarının o kadar iyi olduğu kabul edilir.

Aşağıdaki formül uygulandığında elde edilecek değer kofenetik korelasyon katsayısıdır (3). Dendrogram birleşim değeri yüksekliklerinin t , uzaklık değerlerinin x olarak gösterildiği bir veri grubunda x ve t tekil simgeler $x(i,j)$ ve $t(i,j)$ değerlerinin genel ortalamalarını ifade etmektedir (Saraçlı ve diğerleri, 2013).

$$c = \frac{\sum_{i<j}(x(i,j) - x)(t(i,j) - t)}{\sqrt{[\sum_{i<j}(x(i,j) - x)^2][\sum_{i<j}(t(i,j) - t)^2]}} \quad (3)$$

Tablo 4. Hiyerarşik Kümeleme Yöntemlerindeki Kofenetik Korelasyon Katsayıları

Yöntem	Kofenetik Korelasyon Katsayısı
Tek Bağlantı Yöntemi	<u>0.968526</u>
Tam Bağlantı Yöntemi	0.917049
Ortalama Bağlantı Yöntemi	0.965494
Ağırlık Merkezi Yöntemi	0.964410
Ward Bağlantı Yöntemi	0.525156
Medyan Yöntemi	0.955254

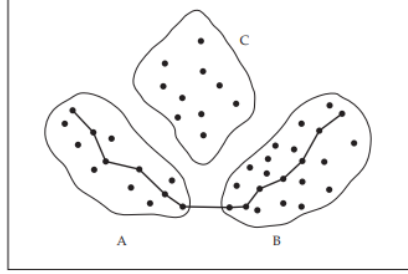
Tablo 4’te gösterildiği gibi hiyerarşik yöntemler arasında en yüksek kofenetik korelasyon katsayısı değeri 0.968526 ile tek bağlantı yöntemine ait çıkmıştır. Bu katsayı sonucuna göre, tek bağlantı yönteminin bu çalışmaya ait veri seti için en başarılı hiyerarşik kümeleme analizi yöntemi olduğu söylenebilir. Bu sebeple, çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi ve yorumlanması aşamasında bu yöntemin bulguları ve yapısal olarak kullanışlı olan k-ortalama yöntemlerinin bulguları ağırlıklı olarak dikkate alınmıştır.

Tek bağlantı yönteminde kümeleme analizi sonuçları, bir dendrogram veya ağaç diyagramı şeklinde grafiksel olarak gösterilebilir. Ağaç diyagramındaki dallar kümeleri temsil etmektedir. Bu dallar, bir uzaklık (veya benzerlik) ekseni boyunca belirli konumlarda oluşan düğümlerle birleşmektedir. Tek bağlantı yöntemini uygularken ilk olarak, elde edilen uzaklık matrisindeki en küçük $D = \{dik\}$ bulunmalı ve (UV) kümesini elde etmek için U ve V’ye karşılık gelen objeler birleştirilmelidir. (UV) ifadesi ile diğer herhangi bir W kümesi arasındaki uzaklıklar aşağıdaki şekilde hesaplanır (Johnson ve Wichern, 2007):

$$d_{(uv)w} = \min\{d_{uw}, d_{vw}\} \quad (4)$$

Bu yöntem, kullanılan veri setine göre avantajlı olduğu kadar dezavantajlı da olabilmektedir. Şekil 4’te bunun bir örneği görülebilir. Şekilde üç küme (A, B ve C) birleştirilecektir. Her kümede yalnızca en yakın noktalara odaklanan tek bağlantı yöntemi, kümelerin en uç noktalarındaki kısa mesafeleri nedeniyle A ve B kümelerini birbirine bağlayacaktır. A ve B

kümelerinin birleştirilmesi, C kümesini çevreleyen yeni bir küme oluşturur. Bununla birlikte, kümelerin homojenliği için çabalacaktır, C kümesinin A veya B kümesi ile birleşmesi daha makuldür. Bu şekil, tek bağlantı yönteminin temel dezavantajını ortaya çıkarmaktadır (Grimm ve Yarnold, 1995).

Berzer Olmayan A ve B Kümelerinin Tek Bağlantıda Birleşiminin Örneği

Şekil 4. Tek bağlantı yöntemi

k-ortalamlar terimi ilk defa Macquenn tarafından 1967 yılında tanımlanıp kullanılmasına rağmen bu yöntemin uygulanma fikri 1956 yılına kadar uzanmaktadır. Zaman içinde en popüler kümeleme analizi algoritmalarından birisi haline gelmiştir. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi kavramında ilk akla gelen yöntemlerden birisi haline gelmiş ve neredeyse tüm kümeleme analizi paket yazılımlarında da yerini almıştır. Fonksiyonu ise aşağıdaki gibidir (Macqueen, 1967):

$$\arg \min x_1, \dots, x_k = \sum_{i=0}^n \min_{j=1,2,\dots,k} \|z_i - x_j\|^2 \quad (5)$$

k-ortalamlar yönteminin amacı, diğer kümeleme analizi yöntemlerindeki gibi grup içi homojenliği ve gruplar arası heterojenliği en büyük yapmaktır (Bulut, 2018). Verileri kullanıcı tarafından belirlenen k sayıda kümeye bölerek çalışır ve ardından bazı sayısal ölçütler yerine getirilinceye kadar gözlemleri yinelemeli olarak kümelere yeniden atar. k-ortalamlar ölçütü, kümelerdeki gözlem uzaklığını en aza indirmeye ve kümeler arasındaki uzaklığı en yükseğe çıkarma ile ilgili bir amacı belirler. (Hair ve diğerleri, 2014).

Araştırmacıların küme sayısını belirlemek için kullandığı belli bir yöntem olmamakla birlikte çok sayıda yöntem mevcuttur. Bu yöntemler arasında küme geçerlilik indeksleri de bulunmaktadır. Küme geçerlilik indeksleri içsel (internal) indeksler ve dışsal (external) indeksler olmak üzere iki ana kategoride sınıflandırılabilir. Bu indeksler arasındaki temel fark, küme geçerliliği için harici bilgilerin kullanılıp kullanılmadığıdır (Aggarwal ve Reddy, 2014).

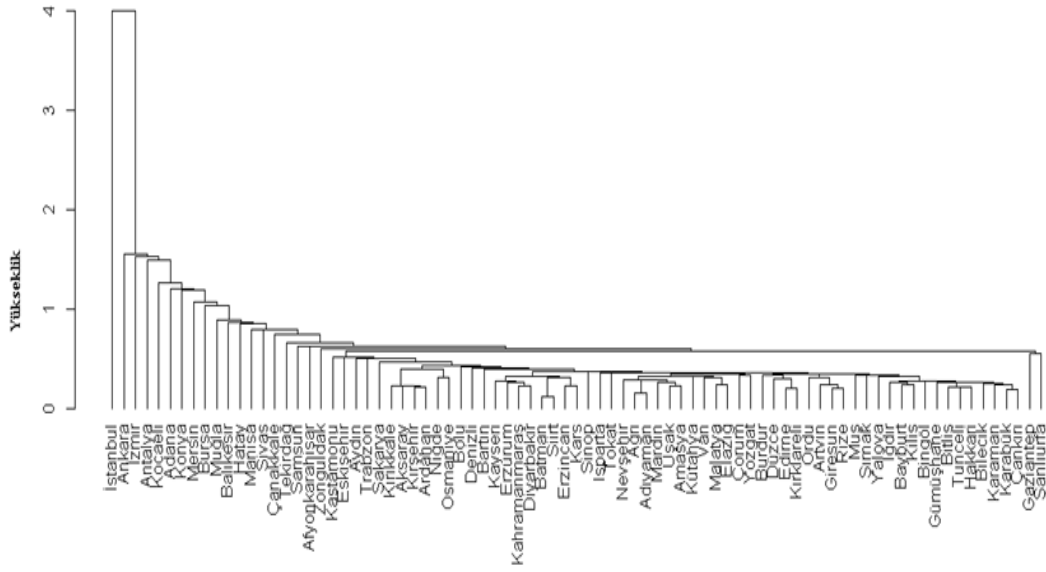
Bu çalışmada, küme sayısının belirlenebilmesi için küme geçerlilik indeksleri ile oluşturulan iki ve üç boyutlu grafiklerden yararlanılmıştır. R 3.5.1 programında kullanılabilen NbClust paketinde yer alan 13 adet içsel geçerlilik indeksi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Şekil 1 ve Şekil 2'deki gözlemlerin dağılışı dikkate alınarak indekslerin alt limiti için k=5, üst limiti için k=12 alınmıştır. Tabloda yer alan indeks değerleri incelendiğinde, uygun küme sayısının çoğunlukla 5'i işaret ettiği görülmektedir.

Tablo 5. Tek Bağlantı ve k-ortalamlar Yönteminde Uygun Küme Sayısının Belirlenmesi

Tek Bağlantı Yöntemi			k-ortalamlar Yöntemi		
	Uygun Küme Sayısı	Kritik Değer		Uygun Küme Sayısı	Kritik Değer
<i>Cal. Harb.</i>	5	18,3491	<i>Cal. Harb.</i>	5	28,0122
CCC	5	2,3175	CCC	11	10,5674
Cindex	7	0,3458	Cindex	8	0,2064
<i>DaviesBoul.</i>	5	0,2945	DaviesBoul.	11	1,1178
<i>Silhouette</i>	5	0,5652	Silhouette	11	0,2175
<i>Duda</i>	5	1,016	<i>Duda</i>	5	0,9796
<i>PseudoT²</i>	5	-0,1204	<i>PseudoT²</i>	5	0,6234
<i>Beale</i>	5	-0,0449	<i>Beale</i>	5	0,5625
<i>Ratkowsky</i>	5	0,341	<i>Ratkowsky</i>	5	0,3595
<i>PtBiserial</i>	5	0,7411	PtBiserial	6	0,3636
<i>McClain</i>	5	0,0335	McClain	6	1,2673
Dunn	8	0,5984	Dunn	10	0,1791
<i>SDindex</i>	5	1,3961	SDindex	11	9,3149

Bulgular

Beş adet küme için tek bağlantı yöntemi sonucunda elde edilen bulgular Şekil 5, Tablo 5 ve Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 5. Tek bağlantı yöntemi için kümeleme analizi dendrogramı

Şekil 5 dikkate alındığında beş küme için gözlemler dendrogram çerçevesinde ayrıldığında Tablo 5’te yer alan sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 5. Tek Bağlantı Yöntemine Göre Belirlenen Kümeler

Kümeler	İller
1.Küme	Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bayburt, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Düzce, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mersin, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Yalova, Yozgat, Zonguldak, Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Kilis, Mardin, Muş, Osmaniye, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van
2.Küme	İzmir
3.Küme	Antalya
4.Küme	Ankara
5.Küme	İstanbul

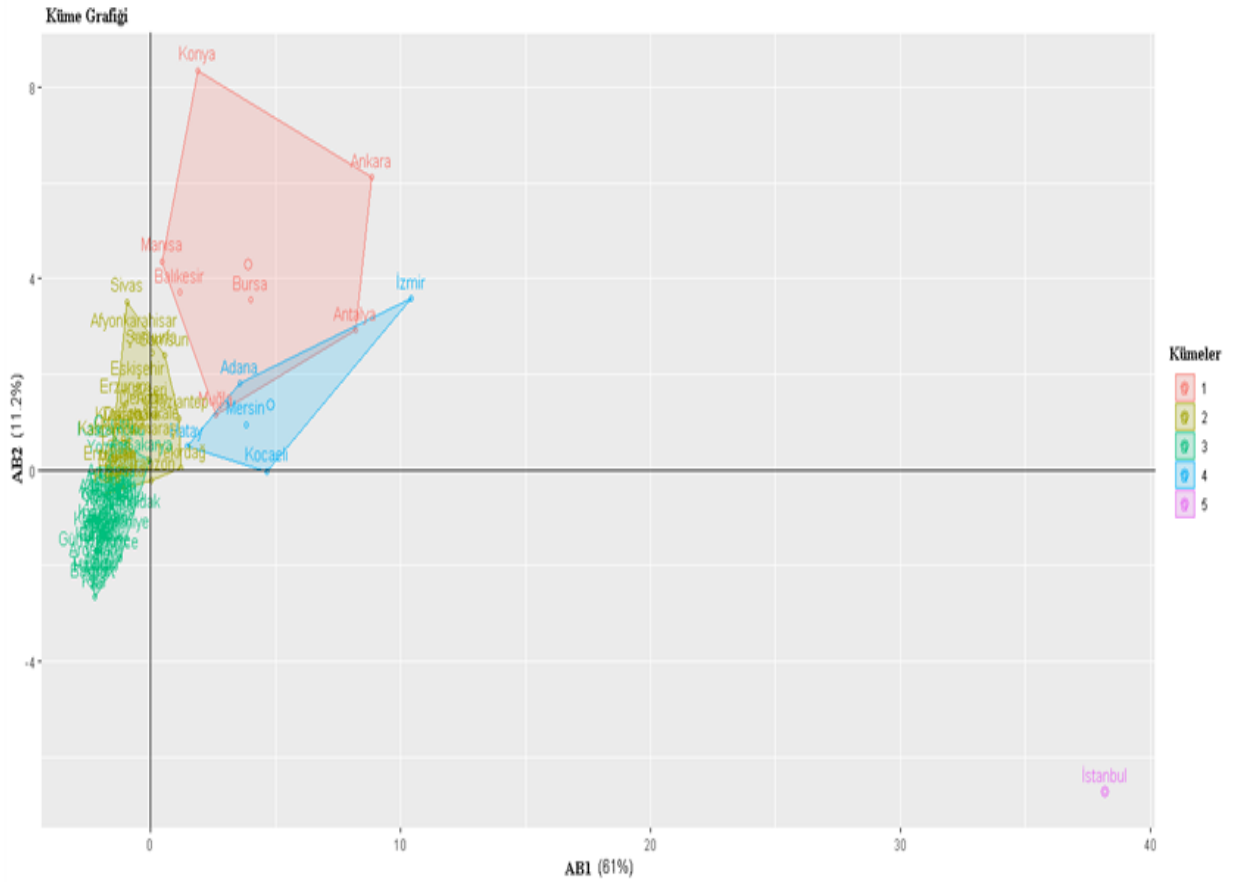
Şekil 6. Tek bağlantı yöntemi sonuçlarına göre Türkiye il haritası

Tablo 5'te görüldüğü gibi tek bağlantı yöntemi kullanılarak kümeleme analizi uygulandığında, belirlenen 5 adet kümede büyükşehir unvanına sahip 4 ilin birer kümeyi sahiplendiği gözlemlenmekte ve diğer illerin birinci kümede toplandığı dendrogram sonucu ortaya çıkmaktadır. Aykırı gözlemlerden olan İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya diğer dört

Türkiye'deki İllerin Ulaştırma Göstergelerine Göre Kümeleme Analizi Yöntemleriyle Sınıflandırılması

kümeye tek bir üye olacak şekilde yerleşmiştir. Tek bağlantı yönteminin kofenetik korelasyon katsayısındaki değerinin (0.9685) diğer hiyerarşik kümeleme algoritmalarına göre en yüksek seviyede olması sebebiyle veri setini en başarılı kümeleyen yöntem olduğu söylenebilir. 1. Küme'deki iller dışındaki illerin bu şekilde kümelenmesi Türkiye'nin en büyük beş ilinden 4'ünün yine söz konusu iller olması ve dolayısıyla ulaşım faaliyetlerinin bu duruma yansımalarıyla açıklanabilir. Ayrıca, tek bağlantı yönteminin yapısının da bu duruma yol açtığı söylenebilir. Şekil 6, Tablo 5'te yer alan bilgilerin daha net görülebilmesi açısından Türkiye haritası üzerinde tüm illerin bulunduğu kümeleri göstermektedir.

k=5 olarak belirlendiği k-ortalamlar yöntemi bulguları ise Tablo 6, Şekil 7 ve Şekil 8'de gösterilmektedir.

Şekil 7. k-ortalamlar yöntemi küme grafiği (k=5)

Şekil 1'de yer alan ilk iki ana bileşen skorları grafiğinin görsel olarak incelenmesi ve geçerlilik indekslerinin göz önünde bulundurulması sonucu k değerinin 5 olarak alınıp uygulandığı bu yöntem sonucunda Tablo 6'da görüldüğü gibi 1. Küme için Antalya, Ankara, Bursa, Balıkesir, Konya, Manisa, Muğla illeri olmak üzere 8 il yer almaktadır. Bu illerin, ulaşım faaliyetleri ve sistemleri bakımından oldukça işlek ve gelişmiş bir ulaşım ağına sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte, bu kümedeki bazı illerin önemli ulaşım göstergeleri çok zayıf veya olmamasına rağmen yine de sahip oldukları diğer ulaşım göstergelerinin etkisiyle kendilerine özel farklı ve gelişmiş konumda bu sınıfa dâhil oldukları ifade edilebilir.

Tablo 6. k-ortalamalar Yöntemine Göre Belirlenen Kümeler

Kümeler	İller
1.Küme	Antalya, Ankara, Bursa, Balıkesir, Konya, Manisa, Muğla
2.Küme	Adana, İzmir, Kocaeli, Hatay, Mersin
3.Küme	Afyonkarahisar, Aydın, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Kayseri, Kütahya, Malatya, Mardin, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Uşak, Van
4.Küme	Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çankırı, Çorum, Düzce, Edirne, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Sakarya, Siirt, Sinop, Şırnak, Tunceli, Yalova, Yozgat, Zonguldak
5.Küme	İstanbul

Şekil 8. k-ortalamalar yöntemi sonuçlarına göre Türkiye il haritası (k=5)

2. Küme’de yer alan illerin, sanayisi ve limanları gelişmiş olan ve ithalat ve ihracat faaliyetlerinin odak noktalarına sahip kıyı illeri oldukları görülmektedir. 3. Küme’de ise birinci, ikinci ve beşinci kümeler kadar yoğun ve gelişmiş bir ulaşım faaliyeti görülüyor olsa da bu gruptaki diğer illerin de zayıf olmayan ve gelişmeye müsait iller olduğu sonucu çıkartılabilir. Bu kümede yer alan illerin, önemli bir demiryolu hattı üzerinde bulunması veya önemli bir liman kenti olma özelliği göstermesi dikkat çekicidir. Örneğin, Doğu Ekspresi ve bu ekspresin olduğu bazı önemli boru hatlarının geçtiği iller bu küme içinde yer

almaktadır. Önemli otoyollara ve demiryolu ağına sahip İç Ege ve Aydın illeri de bu küme içinde yer almıştır. Ayrıca, önemli liman bölgeleri olan Samsun, Trabzon, Çanakkale, Tekirdağ da bu kümededir. 3. Küme'de, Afyonkarahisar, Aydın, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Kayseri, Kütahya, Malatya, Mardin, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Uşak, Van illeri yer almaktadır. 4. Küme'deki illerin ise genellikle içinde bulunduğu coğrafi sebepler ve dezavantajlı konumları nedeniyle yeterli ulaşım faaliyet ve sistemlerine sahip olmadığı söylenebilir. Bu kümenin dahil olduğu iller genellikle coğrafi şartların zorladığı Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu, Kuzey Marmara ve Toros Dağları'nın yüksek olduğu noktalarda toplanmışlardır. Batı Karadeniz ve Ankara'nın doğusundaki bazı illerin bu kümeye katılması genel görüntüyü bozsa da bu gruptaki illerin ulaşım faaliyetlerinin zayıflığına işaret ettiğini göstermektedir. Tablo 6'da, 4. Küme'nin gözlemlerini oluşturan iller ise Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çankırı, Çorum, Düzce, Edirne, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Sakarya, Siirt, Sinop, Şırnak, Tunceli, Yalova, Yozgat, Zonguldak'tır.

Sonuç ve Öneriler

Kümeleme analiziyle Türkiye'deki illerin ulaştırma faaliyetlerini oluşturan göstergeler kullanılarak kümeleme yapısını belirlemenin ne derece kullanışlı olabileceği bu çalışmayla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir bölgedeki ulaştırma faaliyetlerine bağlı göstergelerin sosyal, kültürel, ekonomik, askeri alanlarla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Modern ve yaygın ulaşım sistemine sahip bir bölgede, söz konusu bu alanlarda da olumlu bir tablonun beraberinde gelmesi kaçınılmazdır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki illerin durumunun ulaşım faaliyetlerine bağlı göstergelerine göre yorumlanarak doğru şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Türkiye'deki 81 ilin 2004-2018 yılları arasındaki çeşitli kamu kurumlarında bulunan kırk adet karayolu, denizyolu, demiryolu, havayolu ve boru hattı verilerine ait ulaştırma göstergelerinden faydalanılmıştır. 81x40 boyutunda bir veri seti elde edilmiştir. Kümeleme yapısı grafiklerle ortaya konulduktan sonra hiyerarşik kümeleme analizi yöntemlerinden altısı ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden ikisi kullanılmıştır. Hiyerarşik yöntemlerde, kümeleme analizi yöntemlerindeki başarı düzeyini ölçmek amacıyla kofenetik korelasyon katsayıları incelenmiştir. Bu yöntemler arasında en yüksek kofenetik korelasyon katsayısına sahip kümeleme yöntemi 0.96'dan fazla bir değer ile tek bağlantı yöntemi olmuştur. Bu da elde edilen kümeleme sonuçlarının hiyerarşik yöntemler arasında en başarılı yöntemin tek bağlantı yöntemi olduğunu göstermektedir. Tek bağlantı yöntemi sonuçlarına göre, İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya illeri sapan gözlem şeklinde ayrı kümeler olarak öne çıkmıştır. Diğer iller de başka bir kümede toplanmıştır. Bu sonuçların oluşması, bahsi geçen illerin diğer illere göre ulaştırma göstergeleri bakımından bariz farklılıklarının olduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte, hiyerarşik yöntemler arasındaki tek bağlantı yönteminin sapan gözlemlere karşı yapısı gereği hassas olmasının da bu sonucun ortaya çıkardığı söylenebilir.

Hiyerarşik olmayan yöntemler, çok sayıda gözlem ve değişken içerikli büyük verilerde rahatlıkla ve hızlı biçimde analiz edebilmesi ve aykırı değerlere karşı daha az hassas olması

nedeniyle araştırmacılar açısından daha uygulanabilir yöntemlerdir; ancak, küme sayısının ayrıca belirlenmesinin gerekliliği ve ön değerlendirme amaçlı bir analiz olarak kullanılmaması gibi dezavantajları bulunmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde literatürde en sık ve yaygın şekilde uygulanan yöntemlerden birisi k-ortalamlar yöntemidir. Bu yöntemin çalışmadaki sonuçlarına göre İstanbul ili, diğer yöntemlerde olduğu gibi tek kümede yer almıştır. İhracat-ithalat faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı, gelişmiş liman ve tesislere sahip sanayileşmiş durumdaki Adana, Hatay, İzmir, Kocaeli ve Mersin illeri bir kümede, yine belli bir gelişmişlikte sanayi kollarına sahip Ankara, Antalya, Balıkesir, Bursa, Konya, Manisa ve Muğla illerinin ayrı bir kümede benzer gözlemler olarak diğer illere göre farklı bir konumda olduğu görülmektedir. Bu durum, illerdeki sanayileşme ile ulaşım faaliyetleri arasındaki güçlü ilişkinin bir işareti olarak yorumlanabilir.

Kullanılan veri seti tüm kümeleme analizi yöntemleriyle birlikte değerlendirildiğinde mutlak bir şekilde İstanbul ili, sahip olduğu devasa ulaştırma göstergeleriyle tek başına özel bir konumda ayrı bir küme olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, diğer illere göre olağanüstü büyüklükteki ulaşım ağı ve alt yapı yoğunluğundan kaynaklandığı ve diğer illerle arasında büyük bir uçurum olduğu şeklinde açıklanabilir. Bunun yanında, uygulanan analizler sonucunda sıkça öne çıkan iller Marmara Bölgesi'nde Balıkesir, Bursa, Kocaeli illeri, Ege Bölgesi'nde İzmir, Manisa, Muğla illeri, Akdeniz Bölgesi'nde Antalya ili, İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara ve Konya illeri, Karadeniz Bölgesi'nde ise Samsun ilidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sapan gözlem özelliği gösteren il çıkmasa da özellikle coğrafi özelliklerin zorlu seviyelerde olduğu Hakkâri, Şırnak, Bitlis, Iğdır gibi iller ulaşım göstergeleri açısından oldukça benzer bir görüntü çizmektedir. Doğu Karadeniz bölgesi için de aynı durum söz konusudur. Genellikle bu bölgelerdeki benzer coğrafi şartlar ve yer şekillerinin bu sonuca etki ettiği söylenebilir. Bir diğer önemli husus ise Ege, Akdeniz ve Marmara'ya kıyısı olan illerin uygulanan analiz çıktılarında diğer illere göre avantajlı bir konuma erişebildiği, ancak Karadeniz'e kıyısı olan illerde denizin sağladığı avantajların bu illere tam olarak yansımadağı gözlemlenmektedir. Bu bölgede yalnızca Samsun ve Trabzon illeri, uygun ulaştırma sistemlerine sahip olmasının da etkisiyle bölgede bir adım öne çıkmış görünmektedir.

Literatürde iller bazında yapılmış birçok çalışma bulguları karşılaştırıldığında, mevcut çalışmada elde edilenlerden çok farklı olmadığı görülmüştür. Birçok Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri ile Doğu Karadeniz illeri aynı ortak kümelerde toplanmıştır. Bu iller Türkiye'nin genel anlamda biraz daha geri kalmış illeri olarak bilindiği için ulaşım konusunda gelişime ihtiyaç duyduğu fikri ağır basmaktadır. İstanbul ili başta olmak üzere özellikle Türkiye'nin en büyük kent merkezlerini barındıran Ankara, İzmir, Bursa, Antalya illeri ulaştırma göstergeleri baz alındığında sapan gözlem özelliklerine sahip olduğu ve diğer tüm illerden farklı olacak şekilde ayrı kümeler oluşturma eğiliminde oldukları görülebilmektedir. Sanayi, ticaret ve finans merkezi konumunda yer alan illerin genelde aynı kümelerde sınıflandıkları, ulaştırma göstergelerinin bu durumla bir bağlantısının olduğu fikrini vermektedir. Elde edilen sonuçlarda, mevcut illere ait özel konum ve yer şekillerinin de yakından ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Örneğin, Konya ilinin coğrafi yapısının düz olması ve büyük nüfuslu bölgelere yakınlığı bu sonuçlara yansıdağı söylenebilir.

Çalışmada ön planda yer alan bazı sonuçlar değerlendirildiğinde, hiyerarşik kümeleme analizi yöntemleri arasında en yüksek kofenetik korelasyon katsayısına sahip tek bağlantı yöntemi sonucunda, çok istenen bir durum olmasa da İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya

illeri bir objelik kümeler oluşturmuştur. Mevcut illerin Türkiye'de beş büyük il arasında olması ve tek bağlantı yönteminin sapan gözlemlere karşı olan duyarlılığının da bunda etkili olduğu söylenebilir. Fakat, Türkiye'nin en büyük beş kent merkezi arasında bulunan Bursa'nın diğer 76 ile göre bir farklılık oluşturamaması dikkati çekmektedir. Çünkü, Bursa ilinin ulaşım verileri göz önüne alındığında tıpkı Antalya, İzmir, Ankara illeri gibi büyükşehir ili olarak bir farklılık oluşturması beklenmektedir. Bursa ili, gerek nüfusu, gerek sanayisi, gerek ulaşım verileri ve altyapısıyla bu duruma uygun görünmektedir.

Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri, yapıları gereği özellikle sapan değerlerin çok fazla olduğu verilerde daha avantajlıdır. Bu yöntemlerden ilk ön plana çıkan yöntem k-ortalamlar yöntemidir. Bu yöntemin çalışmadaki sonuçları değerlendirildiğinde, belirlenen beş küme içinde Türkiye'nin en büyük nüfusa sahip ili olan İstanbul, ekonomik, tarihi ve sosyokültürel açıdan farklı konumda olduğundan dolayı tek başına bir küme oluşturmuştur. Antalya, Ankara, Bursa, Balıkesir, Konya, Manisa ve Muğla illeri de ayrı bir kümede yer almışlardır. Bu kümede, gelişmiş ulaşım tesislerinin bulunması ve yoğun ulaşım faaliyetleri icra edilmesinin yanında bu faaliyetlerin varlığının bir işareti olarak gelişmiş sanayi ve turizme dönük tesisler bulunmaktadır. Adana, İzmir, Kocaeli, Hatay ve Mersin illerinin oluşturduğu kümede, yoğun ithalat ve ihracat faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bir diğer küme ise Afyonkarahisar, Aydın, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Kayseri, Kütahya, Malatya, Mardin, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Uşak ve Van illerinin oluşturduğu kümedir. Sözü edilen küme incelendiğinde, birçok önemli ulaşım göstergeleri olduğu göze çarpmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi altındaki illerden, Doğu Ekspresi'nin yer aldığı demiryolu hattı, ayrıca yurt dışına çıkan önemli boru hatları ve demiryolu hatları geçmektedir. Karadeniz Bölgesi'ndeki Samsun ve Trabzon illeri, Marmara Bölgesi'ndeki Edirne ve Çanakkale illeri önemli liman geçişlerinin icra edildiği illerdir. Bu kümede yer alan İç Ege illeri de yoğunlaşmış demiryolu ve karayolu ağına ev sahipliği yapmaktadır. Bunların dışında kalan kümede ise ön planda bir ulaşım göstergesinin göze çarpmadığı (Hakkari, Ardahan, Ağrı vs.) büyük yüz ölçümüne sahip olmayan iller yer almaktadır.

Analiz sonuçları göz önüne alındığında, bilhassa k-ortalamlar yönteminin 2020 yılının başında ortaya çıkan Covid-19 pandemisinin Türkiye'deki başlangıç yayılımına yakın benzerlikte sınıflama sonuçları verdiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, bu yöntem kullanılarak bir virüs yayılım simülasyonunun ulaşım sistemlerinin analiz edilmesiyle yapılabileceği fikri ortaya atılabilir. Bu benzetimin Covid-19 veya başka pandemilerde özellikle ilk yayılış safhalarında başarılı sonuçlar gösterebileceği düşünülmektedir.

İstanbul'dan farklı bir noktaya yatırım yapmak isteyen bir işletmeci mantığı ile çalışma sonuçları değerlendirildiğinde, örneğin yurt dışına kolayca bağlantı kurulabilecek konumda bir tesis yatırımı için k-ortalamlar yöntemindeki sonuçlara göre yurt dışına yoğun ulaşım faaliyetlerinin göze çarptığı Adana, İzmir, Kocaeli, Hatay ve Mersin illerinden oluşan küme değerlendirilebilir. Ya da sanayi ve turizm tesislerinin yoğun şekilde toplandığı bunun sebebinin de ulaşımına bağlı olduğu söylenebilen Antalya, Ankara, Bursa, Balıkesir, Konya, Manisa ve Muğla illerinin toplandığı küme titizlikle değerlendirilebilir. Ayrıca, k-ortalamlar yönteminde ortaya çıkan ve önemli ulaşım faaliyetleri ve tesislerinin bulunduğu 3. Kümede yer alan iller de bu sonuçlara göre ele alınabilir.

Araştırmacıların, bu çalışmanın sonuçlarını dikkate alarak, hiyerarşik yöntemlerde tekil küme oluşturan illeri, ya da diğer illerden farklılaşması beklendiği halde bu beklentiye

karşılama illerde bunun altında yatan olası farklı sebepleri araştırabilecekleri söylenebilir. Hiyerarşik yöntemlerde dendrogram görüntülerinin incelenmesiyle, bu çalışmayla ilgili farklı araştırmalar yapmak ve sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir. Farklı küme sayıları kullanılarak yapılacak araştırmalar da bu seçeneklerden biridir. Örneğin, Ward yöntemi ile olası küme sayısını tek başına 12 olarak belirleyerek bu konuda farklı bir çalışma yapılabilir. Benzer şekilde, çalışmada karşılaşılan ağırlık merkezi ve medyan yöntemlerinde meydana gelen tersine dönme durumları da ayrı bir araştırma konusu olabilir.

Çalışmada elde edilen bulguların özellikle politika yapıcılar ve karar vericiler için illerin ulaştırma türlerini geliştirmeye yönelik gerçekleştirilecek faaliyetleri planlamada önemli bilgiler içerdiği söylenebilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu makale Erkan ALTIN'ın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Aggarwal, C. C., & Reddy, C. K. (2014). *Data Clustering: Algorithms and Applications*. Londra: Chapman ve Hall/CRC Data Mining and Knowledge Discovery Series.
- Alonso, A., Monzón, A., & Cascajo, R. (2015). Comparative Analysis of Passenger Transport Sustainability in European Cities. *Ecological Indicators*, 48, 578-592.
- Alpar, R., (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atalay, A. & Tortum, A. (2013). Trafik Hareketliliğine Göre Türkiye'de İllerin Kümelenmesi. 5. *Karayolu Trafik Güvenliği Sempozyumu ve Sergisi*, 204.
- Bulut, H., (2018). *R Uygulamaları ile Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, Türkiye.
- Bulut, H., (2019). Türkiye'deki İllerin Yaşam Endekslerine Göre Kümelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 74-82.
- Cabral, A., & De Sousa Ramos, F. (2014). Cluster Analysis of the Competitiveness of ContainerPorts in Brazil. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 69, 423-431.
- Carvalho, P. R., Munita, C. S., & Lapolli, A. L. (2019). Validity Studies Among Hierarchical Methods of Cluster Analysis Using Cophenetic Correlation Coefficient. *Brazilian Journal of Radiation Sciences*, 7(2A).
- Cengiz, D., & Öztürk, F. (2012). Türkiye'de İllerin Eğitim Düzeylerine Göre Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 69-84.
- Çakmak, Z., Uzgören, N., & Keçek, G. (2005). Kümeleme Analizi Teknikleri ile İllerin Kültürel Yapılarına Göre Sınıflandırılması ve Değişimlerin İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12).
- Çelik, Ş., Şengül, T., Şengül, Ö., & İnci, H. (2019). Türkiye'de İllere Göre Hayvansal ve Bitkisel Ürünlerin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Journal of Awareness*, 3 (5), 385-398.
- Er, F. (2006). 2004 Yılında Türkiye'ye Gelen Yabancıların Taşıt Araçlarına Göre Dağılımının İstatistiksel Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(2), Güz: 184-188.

- Gitto, S., & Mancuso, P. (2019). Brand Perceptions of Airports Using Social Networks. *Journal of Air Transport Management*, 75, 153-163.
- Grimm, L. G., & Yarnold, P. R. (1995). *Reading and Understanding Multivariate Statistics*. USA: American Psychological Association.
- Hair, J. F. Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2014). *Multivariate Data Analysis*. USA: Pearson.
- Haustein, S., & Nielsen, T. A. S. (2016). European Mobility Cultures: A Survey Based Cluster Analysis Across 28 European Countries. *Journal of Transport Geography*, 54, 173-180.
- İncekırık, A., Güneri, Ö. İ., & Durmuş, B. (2021). Classification of Cancer Types by Cluster Analysis Methods. *Alphanumeric Journal*, 9(1), 125-142.
- Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (2007). *Applied Multivariate Statistical Analysis 6th Edition*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Karaoğlan, Y. (2018). *Farklı Kümeleme Analizi Yöntemleri ile Türkiye'deki İllerin Sosyoekonomik Özelliklerine Göre Sınıflandırılması ve Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas).
- Kaya, E. (2012). Ulaştırma Kavramı ve Önemi. *Ulaştırma Sistemleri*, 2-23. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Klinger, T., Kenworthy, J. R., & Lanzendorf, M. (2013). Dimensions of Urban Mobility Cultures—A Comparison of German Cities. *Journal of Transport Geography*, 31, 18-29.
- Lessig, V. P. (1972). Comparing Cluster Analyses with Cophenetic Correlation. *Journal Of Marketing Research*, 9(1), 82-84.
- Macqueen, J. (1967). Some Methods for Classification and Analysis of Multivariate Observations. *In Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability* (Vol. 1, No. 14, Pp. 281-297).
- Nezerenko, O., Koppel, O., & Tuisk, T. (2017). Cluster Approach in Organization of Transportation in the Baltic Sea Region. *Transport*, 32(2), 167-179.
- Rodrigue, J. P., Comtois, C., & Slack, B. (2013). *Transportation, Economy and Society. The Geography of Transport Systems, 3rd Edn*. New York: Routledge.
- Saraçlı, S., Doğan, N., & Doğan, İ. (2013). Comparison of Hierarchical Cluster Analysis Methods by Cophenetic Correlation. *Journal of Inequalities and Applications*, 2013(1), 1-8.
- Seber, G. A. (2009). *Multivariate Observations*. USA: John Wiley ve Sons, Inc.
- Sokal, R. R., & Rohlf, F. J. (1962). *The Comparison of Dendrograms by Objective Methods*. *Taxon*, 11(2), 33-40.
- Wang, T. C., & Pham, Y. T. H. (2020). An Application of Cluster Analysis Method to Determine Vietnam Airlines' Ground Handling Service Quality Benchmarks. *Journal of Advanced Transportation*, 2020.
- Yılmaz, Z., & Uzgören, E. (2014). Türkiye'de İllerin Temel Bankacılık Faaliyetleri Yönünden Kümeleme Analizi Yöntemiyle Sınıflandırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 535-554.

İşlevsel Halk Bilimi Kuramı Bağlamında İzmir Aliğa Yöresi Karaköy Köyü Mânileri^a

Necati Özcan^{b, c}

Özet

Bağlam merkezli halk bilimi kuramlarından işlevsel halk bilimi kuramı halk yaratmalarını icra veya bağlam ekseninde araştırır ve inceler. İşlevsel yaklaşıma göre her icranın, söylemin veya dinlemenin ortaya çıktığı bağlamda bir nedeni vardır. Folklor unsurunun insan yaşamındaki rolünü anlamak önemlidir. Türk kültür coğrafyasında yaygın ve önemli bir yere sahip mâniler, halk yaşantısını içerisinde barındıran canlı bir halk edebiyatı türüdür. Halkın yaşantısında duygu, düşünce ve hayalleri dile getirmesi, eğitici olması, sosyalleşmeyi sağlaması, toplumun kurumlarına destek vermesi, kültürün nesillere aktarılması gibi birçok işleve sahiptir. Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden alan araştırması yöntemiyle çalışılmış, kaynak kişilerle yapılan görüşme ve mülakatlarla veriler toplanmıştır. İzmir Aliğa Karaköy Köyü'nden derlenen mâniler, bağlam merkezli halk bilimi kuramlarından işlevsel halk bilimi kuramı çerçevesinde değerlendirilmiş, William R. Bascom'un halk bilimi unsurlarının işlevlerine göre örneklendirilmiştir. Aliğa Karaköy yöresi mânilerinin geçmişten bugüne yaşamda önemli yer tuttuğu ancak kent kültürü etkisi, dijitalleşme ve sosyoekonomik sebeplerle sosyal hayatın değiştiği, dolayısıyla mâni söyleme kültürünün yaşam şartlarının değişmesiyle gitgide zayıfladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Aliğa
Karaköy
mâni
işlev

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.03.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.892020

The Turkish Poems of Karaköy Village, Aliğa, İzmir in the Context of Functional Folklore Theories

Abstract

Functional folklore theory, which is one of the context-centred folklore theories, investigates and examines folk creations in terms of performance or context. According to the functional approach, every performance, discourse or listening has a reason in the context in which it occurs. It is important to understand the role of folklore in human life. Turkish poems, which have a widespread and important place in the oral culture region, is a living folk literature type that includes folklife. They have many functions such as expressing feelings, thoughts and dreams in the community's life, being educational, providing socialization, supporting the institutions of the society, and transferring the culture to generations. In this study, the data was gathered by means of the interview method, which is one of the qualitative research methods, by doing zone research in Karaköy village, in Aliğa, İzmir. The compiled Turkish traditional folk poems (mâni) were evaluated within the framework of functional folklore theory of context-centred folklore theories and exemplified according to the functions of folklore elements of William R. Bascom.

Keywords

Aliğa
Karaköy
mâni
function

About Article

Received: 05.03.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.892020

^a 2. Uluslararası Motif Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

^b İletişim Yazarı: nctzcn@gmail.com

^c Yüksek Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, ORCID ID: 0000-0002-1524-0600

Giriş

İnsanların ve halkların ortak yaşam unsurları kültürü oluşturur. Sapir'e göre "Sosyal miras ve gelenekler bütünü olarak kültür, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir." Taylor'a göre ise "Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür." (Güvenç, 2002, s. 101-102). Bu bütünlük çerçevesinde halk yaşamında belirgin olan anonim halk edebiyatı yaratmaları içerisinde yer alan yaygın türlerden birisi de mânilerdir.

Geçmişten bugüne halkın yaşantısını içerisinde barındırarak bugünlere gelmiş olan mâniler, yaşamın içerisinde canlı bir edebî tür olarak yer almıştır. Mâniler, sözlü kültür çevresinde gelişen halk edebiyatı türleri arasında tercih edilen bir şiir türü olarak halk yaşantısında kıymetli bir yer edinmiştir. İnsanların zihninde ve kalbinde var olan aşk, hasret, gurbet, sevgi, nefret, hüznün vb. birçok duyguyu dile getiren mânilerde bununla birlikte insanların ve toplumların hayatlarını idame ettirirken ortaya koydukları eylemleri görürüz. Mâniler; tarlayı işleme, hasatın kaldırılması, imeceyle iş tutma; Nevruz, Hıdırellez, bayramlar, düğünler, sünnet törenleri gibi önemli gün ve kutlamalarla ortaya çıkan halk kültürünün geçmişten bugüne taşıyıcısı olma özelliğiyle de folklor için önemli bir kaynak teşkil ederler. (Elçin, 1997, s. 324)

Geniş bir coğrafyada var olan Türk dili ve kültürünün sözlü edebiyat geleneğinde önemli bir yeri olan mâniler Türk dünyasının bazı bölgelerinde farklı adlarla ifade edilir. (Boratav, 1995, s. 171) Anadolu'da: Mana-deyişleme (Denizli), me'ani (Urfa), hoyrat (Diyarbakır), meni (Kars), ficek (Erzincan), karşıberi (Doğu Karadeniz); Anadolu dışında: beyati mâni-meni-mahnı-mahna (Azerbaycan), hoyrat (Irak), çing-çinile-çır (Kırım), aşule (Özbekistan), aytıpa-tört sap (Kırgızistan), kayım ülenk (Kazakistan), törtlik (Uygur), martifal (Pirizren) vb. isimler verilmektedir (Şimşek, 2015, s. 60).

Mâniler, genellikle yedi heceli olup dört dizeden oluşurlar. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı üçüncü dize ise serbest olacak biçimde (aaxa) söylenirler. Bu mâniler "düz mâni" olarak adlandırılır. Birinci dizesinin hece sayısı yediden az olan mânilere "kesik mâni" veya -bu türün cinaslı söylenişleri yaygın olduğu için- "cinaslı mâni" denir. Dört dizeli düz mâniye aynı uyakta başka dizeler eklenerek söylenen mâniye ise "artık mâni" (aaxaxa...) denilirken iki kişinin karşılıklı söylediği mânilere ise deyiş (karşılıklı mâni) adı verilir (Dilçin, 1995, s. 279-289).

Mâniler, ahenkli bir söyleyiş özelliği taşıyan kısa şiirlerdir. Söylemesi kolay ve eğlendirici oldukları için olsa gerek anonim Türk halk şiirinin yaygın ve çok kullanılan şiir türlerindenidir. Mânilerde her bir dizenin kendi içerisinde, mâninin bütünlüğünde bir anlamı ve estetik değeri vardır. (Karabaş, 1981, s. 56-61). Dört mısralık düz mâni biçiminin daha çok kullanıldığı mânilerin mısraları arasında anlam bütünlüğü olmakla birlikte asıl anlatılmak istenen duygu ve düşünceler son iki dizede söylenir. Mâni söyleyicileri genellikle "mânici", "mahnıcı", "mâni yakıcı", "mâni düzücü" ve "mâni atıcı" gibi adlarla anılırlar (Ekici, 2002, s. 12).

Mâniler; duygu ve düşünceleri ifade etme aracı olması, toplumsal birlikteliğe, paylaşımına katkı suması, sosyal dayanışmayı artırması; örf, adet, geleneklerin ve kültürün sözlü yolla aktarması, insanlara sosyalleşme imkânı tanınması gibi yaşamın birçok yönüne hitap etmesi bakımından işlevsel bir anonim halk edebiyatı türüdür. Artun da mânilerin örf, adet ve

geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarımı sağlamak yönüyle işlevsel olduğunu belirtir (Artun, 2006, s. 11).

Bu makalede İzmir Aliğa Karaköy yöresinden derlenen mâniler, halk bilimi bağlam ve icra merkezli halk bilimi kuramlarından “işlevsel halk bilimi kuramı” çerçevesinde değerlendirilecektir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma modellerinden alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sürecinde ilk olarak saha araştırmasında kullanılacak olan mülakat formu hazırlanmıştır. Sahada yaşayan yerli ahalden mâni bilen kaynak kişiler belirlenmiş, nitel araştırma veri toplama araçları mülakat ve görüşme yöntemiyle üç kaynak kişiden altmış mâni derlenmiştir. Kaynak kişilerden derlenen mâniler işlevsel kuram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Makale içerisinde kaynak kişiler “KK” şeklinde numaralandırılmıştır. Kaynak kişilere ait bilgiler kaynakça bölümünde verilmiştir. Araştırmanın teorik kısımlarında alan-yazın taraması, kaynak araştırması yönteminden yararlanılmıştır.

Aliğa Karaköy Yöresinde Mâni Söyleme Geleneği

Alan araştırmasının yapıldığı Karaköy köyü, İzmir’e 83 km, Aliğa ilçesine 15 km mesafede bir tepe köyüdür. 2019 verilerine göre köyün nüfusu 182’dir. Köyün yerli halkı geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamakla birlikte köyün Aliğa merkeze yakınlığı dolayısıyla genç nüfus Aliğa’da yer alan PETKİM, TÜPRAŞ, SOCAR gibi petrol rafinerilerinde vb. işletmelerde çalışarak geçimini sağlamaktadır. Akdeniz ikliminin hâkim olduğu yörede yazlar sıcak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır. Aliğa ilçesinde tarım ürünlerinden pamuk, zeytin, mısır ve üzüm yetiştiriciliği önemli yer tutmaktadır. Tarım ürünlerinin önemli bir bölümünü zeytin yetiştiriciliği oluşturmaktadır.

Köyün şehir kültürüne yakın bir coğrafyada yer alması doğal olarak şehirleşmeden etkilenmelerine sebep olmuş, televizyon, internet, bilgisayar gibi iletişim araçlarının günlük yaşamda yer alması köyde halk kültürünün hızlı değişiminde etkili olmuştur. Köyde mâni söyleme geleneği; “mâni söyleme”, “türkü söyleme” şeklinde ifade edilmektedir.

Mâni kültürünün eskiden çok yaygın olduğu öğrenilen yörede evlerdeki misafir toplantılarında dahi neşelenince içten gelen bir coşkuyla mâni söylendiği öğrenilmiştir. Mânileri daha çok dili ve hafızası kuvvetli kişilerin söylediği ve nesilden nesle aktardığı kaynak kişilerden kaydedilen bilgiler arasındadır. Mâni söyleyen kaynak kişilerin annelerinin de mâni söyledikleri dikkat çekicidir. Hafızası iyi olan annelerin mâni söyleme kabiliyetlerinin çocuklarına geçtiği, kaynak kişilerin bu yeteneklerinin sosyal çevre etkisiyle de daha iyi seviyeye ulaştığı ve sonrasında toplum tarafından takdir gören bu davranışın ilgiyle ileri seviyeye taşındığı söylenebilir. Bu noktada kültürün eğitici işlevine de dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Kaynak kişilerden edinilen bilgiye göre mânilerin yoğun biçimde söylendiği kız görme, kız isteme, gelin alma, nişan merasimi, düğün gibi evlenme törenleri kent kültürüyle birlikte dijitalleşme ve sosyoekonomik sebeplerle eskisi gibi yapılmamaktadır. Dolayısıyla mâni söyleme kültürünün yaşam şartlarının değişmesiyle gitgide zayıfladığı tespit edilmiştir. Mâni söyleme uygulamasının daha çok yaşlılar tarafından bilindiği, bu yüzden geleneğin kısmen sürdürüldüğü öğrenilmiştir. Daha çok kadınlar tarafından söylenen mâniler ezberden okunmakla birlikte doğaçlama olarak da söylenmektedir. Yöre kültüründe mâni söyleme

uygulamasının önceki zamanlarda daha çok evlenme merasimleri esnasında toplanan kadınlarca darbuka ve leğen çalınarak söylendiği öğrenilmiştir. Kaynak kişilerin söyledikleri mânileri türkülerle karıştırdıkları, ezgiyle duydukları metinleri daha iyi hatırladıkları gözlenmiştir. Bununla birlikte daha çok zeytin toplamak amacıyla düzenlenen imece yardımlaşma toplantılarında, kadınların yer aldığı ev toplantılarında da mâni söyleme eğlencesi kısmen yaşlı insanlar tarafından uygulanmakla birlikte mâni söyleme etkinliklerinin canlılığının ve yerinin yöre kültüründe gün geçtikçe azaldığı kaynak kişilerden öğrenilmiştir. Günümüzde yörede söylenen mâni türleri arasında evlenme törenleri mânileri, imece toplantıları (zeytin toplama) ve sevda mânilerinin söylenegeldiğini bunların içerisinde en yaygın olanların ise sevda mânileri olduğunu söyleyebiliriz.

İzmir Aliğa Karaköy yöresinden derlenen mânilerin halk bilimi bağlam ve icra merkezli halk bilimi kuramlarından “işlevsel halk bilimi kuramı” çerçevesinde değerlendireceği bu makalede bulgular bölümüne geçmeden önce işlevsel halk bilimi kuramı hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

İşlevsel Halk Bilimi Kuramı

Halkbilimi kuram ve yöntemlerinden biri olan İşlevsel kuram, halk edebiyatı yaratmalarını bağlam (sosyal çevre) veya icra (performans) merkezli olarak araştırır ve inceler. Halk edebiyatı yaratmalarını inceleyen antropologlar tarafından geliştirilen “Antropolojik Yöntem” olarak da bilinen işlevsel yöntem, halkbilimi çalışmalarını farklı yöne taşıyan önemli bir yaklaşımdır (Ekici vd., 2018, s. 87).

“İşlevsel yöntemin hareket noktası halk bilgisi ürünlerinin metinleri değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve nakledildikleri bağlamdır.” (Ekici, 2004, s. 119). İşte bu bağlam noktasında işlevsel kuramcılar şu sorular üzerinde yoğunlaşırlar: Bir halk edebiyatı yaratmasının anlatılması veya söylenmesinin nedeni nedir? Anlatıcı ve icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri nelerdir? Dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri nelerdir? Yaratılan metnin veya yapılan uygulamanın ortaya çıkması ve icrasında başka etkenler var mıdır? gibi sorular işlevsel yöntemin temel sorunlarını oluşturmaktadır (Ekici vd., 2018, s. 87).

İşlevsel kuramcılara göre, folklor unsurunun anlatan, dinleyen üzerindeki etkisi ile insan yaşamındaki rolünü anlamak önemlidir ve folklorun farklı topluluklardaki uygulamalarını bilmek gerekir çünkü bir folklor unsuru birden fazla işleve sahip olabilir. Meselâ mitler, türküler, atasözleri gibi folklorik unsurlar farklı toplumlarda icra edildiği bağlama bağlı olarak farklı işlevlerde farklı uygulama biçimleriyle karşımıza çıkabilir. Bir folklor unsuru birden fazla işlevi yerine getirebilir. Ekici'ye göre, “İşlev konusu; halk edebiyatı metnindeki değişkenlik, hacim ve içerik farklılaşması gibi sorunları çözmede araştırmacılara yardımcı olur.” (Ekici vd., 2018, s. 87).

İşlevsel kuramın kurucularından Bronislaw Kasper Malinowski, kültürü “Aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve becerilerden oluşan bütünsel bir toplam.” olarak tanımlar (Çobanoğlu, 2019, s. 252). Malinowski'ye göre her kültürel yaratmanın temelinde insanın; beslenme, üreme, bedensel rahatlıklar, güvenlik, hareket, büyüme, metabolizma ve sağlık gibi temel ihtiyaçları yer alır. İnsan ve toplumlar her şeyden önce organizmanın ihtiyaçlarını karşılamak zorunda hissederler. Beslenmek, barınmak, giyinmek, korunmak, yaşamlarını idame ettirmek için birtakım düzenlemeler yapıp etkinliklerde bulunurlar

(Malinowski, 1992, s. 35-36). İhtiyaçları karşılamak için zanaatlar ortaya çıkar, sonrasında insanların bir amacı gerçekleştirilmesi ve herhangi bir sonuca varması için -Malinowski'nin "kurum (insanların bir araya gelmelerine neden olan birtakım geleneksel değerler üzerinde varılan bir antlaşma.)" olarak adlandırdığı- örgütlenme oluşur. Toplumda bilgi birikimi sağlanır, ardından değerler ve ahlâk duygusu gelişir. Malinowski'ye göre işlev, kültürel yaratmaların bir toplumun ihtiyaçlarını iş birliği yaparken veya tüketim esnasında yapılan etkinliklerle karşılaması şeklinde tanımlanabilir (Çobanoğlu, 2019, s. 254).

Malinowski, "Bilimsel Bir Kültür Teorisi" adlı eserinde işlevselciliğin genel aksiyomlarını şöyle sıralar:

- A. Kültür özünde araç olan bir aygıttır; insanlar, ihtiyaçlarını karşılamada ve problemlerinin çözümünde kültürden destek alırlar.
- B. Kültür bir nesnelere, eylemler ve zihniyetler sistemidir, bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur.
- C. Kültür çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı olan bir bütündür.
- D. Eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde kurumlar halinde örgütlenmiştir. Bu örgütlenmeler; ihtiyaç duyulan politik, ekonomik, hukuksal veya eğitsel etkinlikler için oluşmuş kurumlardır.
- E. Etkinliğin türüne göre kültürde bazı yanlar ayırt edilir, sözelimi eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi." (Malinowski, 1992: 21-22).

Antropolojik kuramcılar, halk kültürü yaratmalarının icra (performans) ve bağlam (icra edildiği ortam) çerçevesinde bir anlam ifade edebileceğini düşünürler. Bir halk edebiyatı yaratmasının ortaya çıkma, icracının onu ortaya koyma, dinleyicinin de sözlü metni anlama, öğrenme ve kullanma nedenleri değerlendirilmelidir.

Bulgular

Halk edebiyatı yaratmaları, insanların ortak kurdukları hayat düzenleri içerisinde ortaya çıkmaktadır. Hayat düzeni içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlar ve toplumların bu ihtiyaçlar çerçevesinde ürettikleri halk edebiyatı ürünleri onların yaşam felsefelerini, üretim tüketim faaliyetlerini, toplumsal değerlerini, dil özelliklerini üzerlerinde taşırlar. İşlevsel kuram bakış açısına göre sosyal yaşamın içerisinden doğan halk edebiyatı yaratmaları ortaya çıktıkları sosyal çevre ve icra bağlamında incelenmelidir.

Halk edebiyatı yaratmalarının işlevleri konusunda araştırmalardan yararlanarak bir model oluşturan antropolog William R. Bascom'dur. Bascom'a göre halk edebiyatı ürünlerinin işlevleri en basit şekliyle şöyle sıralanabilir:

1. Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi
2. Toplumsal Kurumlara ve Törelere Destek Verme İşlevi
3. Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi
4. Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi (Bascom, 2005, s. 125-151)

Aliğa Karaköy köyü yöresinden derlenen mâniler, Bascom'un halk edebiyatı ürünlerinin işlev özellikleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi

Kaynak kişiler dinlendiğinde ve derlenen mânilerin geneli incelendiğinde mânilerin çoğunun eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işleviyle söylendiği görülmektedir. Yörede söylenen mânilerin çoğunun evlenme törenleri olarak ifade ettiğimiz nişan, düğün, kına gecesi, sünnet kutlamaları gibi nedenlerle bir araya gelen kadınların toplantılarında dümbek (darbuka) veya leğen gibi enstrümanları eğlence ortamlarını şenlendirme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu toplantılara erkeklerin katılmadığı, oynanan oyunların ve söylenen mânilerin katılımcı diğer kadın misafirlerle söylendiği öğrenilmiştir.

Söylenen mâniler genellikle ezgili bir şekilde oyun oynama etkinliği ile birlikte yapılmaktadır. Yörede mâni icrasına “mâni söyleme” “türkü söyleme” gibi isimler verilmektedir. Eğlenme eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işleviyle ezgi eşliğinde söylenen mânilerden birkaçı şu şekildedir:

Karpuz kestim suyumuş	Bahçede kavak dalı	Şu derenin taşları
Yâr dizime uyumuş	Sevdiğim oğlan Ali	Cıvıl cıvıl kuşları
Ne diyelim sevdiğim	Ali benim olursa	Senin yârla benim yâr
Nasibimiz buyumuş (KK1)	N’olacak dünya malı (KK1)	Çoban arkadaşları (KK1)

Mânilerin çeşitli söyleniş amaçlarından birisi düğün, nişan törenleri ve özel günlerde sevgi ve aşkı ifade etmektir (Ekici, 2002, s. 25). Halk bilgisi yaratmalarının icralarındaki temel işlev hoşça vakit geçirme gibi görünse de icralardaki tek işlev bu değildir, çoğu gülme unsurunun arkasında derin anlamlar bulunur (Ekici vd., 2018, s. 88). Yöre halkı söyledikleri sevda mânilerinde sevgi, hasret ve beddualarını dile getirmiş olup duygularını mânilerin eğlence, hoşça vakit geçirme işleviyle dışa vurmuşlardır.

Örün örün örenler	Entarisi ak gibi	Kara kara kazanlar
Bizi burada görenler	Suya gider ok gibi	Karayazı yazanlar
Aldı gitti yârimi	Hiç ardına bakmıyor	Cennet yüzü görmesin
Yanık sesli trenler (KK1)	Köyde yâri yok gibi (KK1)	Aramızı bozanlar (KK1)

Aliağa Karaköy yöresinde tarım ve hayvancılık ile uğraşan halkın yaşamında zeytin önemlidir. Zeytin toplama çalışmalarının zaman zaman imece usulüyle yapılması, halk edebiyatı yaratmalarına katkı sunan kültürel bir etkinliktir. Tarım ürünlerinden elde edilen gelirin çoğu zeytinden sağlanmaktadır. Zeytin ağaçlarının yaygın olduğu yörede ağacın dalları, yaprağı ve zeytin mânilerde çokça yer alır. Yörede çokça bulunan zeytin ve zeytin ile ilgili söylemlerin mânilerde yer alması halk edebiyatı yaratmalarına sosyal yaşamın etkisiyle ilgilidir.

Zeytin yaprağı dökmez	Derelerde zeytinim	Zeytin yaprağı yeşil
Muhabet bizden gitmez	Babam yokta yetimim	Altında kahve pişir
İlk gözüm seni gördü	Askerdeki yârimi	Beni sana vermezler
Başkasını kâr etmez (KK1)	Telgrafla getirin (KK2)	Altında kahve pişir (KK1)

Bununla birlikte yöre mânilerinde ilk dizlerde yer alan bitki türlerinden yöre iklimi ve tabiat ortamı ile ilgili bilgi edinmek mümkün olabilir. Özellikle hoş kokulu bir çiçek olan karanfilin yörede özel bir yeri vardır. Evlerin giriş kapısının sol kısmında yer alan sabit taşın üzerinde saksı içerisinde hoş kokulu karanfil yetiştirmenin yörede yaygın olduğu kaynak kişilerden öğrenilen bilgiler arasındadır. (KK2)

Karanfil demet demet	Karanfilin alına	Karanfilim budama
Sevdiğim oğlan Mehmet	Ölüyorum yoluna	Sefa geldin odama
Mehmet benim olursa	Yirmi sene beklerim	Madem beni seviyon
Dünya üstüme cennet (KK1)	Karagözlüm yoluna (KK1)	Dünür gönder babama (KK2)
Bahçelerde muşmula	Gül kuruttum kalburda	Bahçelerde pıransa
Yârin gönlü hoşmola	Keramet çok sabırda	Yaprağına kar yağsa
Ben bir rüyalar gördüm	İkimiz bir ölelim	Oğlanlar bekâr kalsa
Hayırmola düşmola (KK2)	Bir girelim tabuta (KK2)	Kızlara da yalvarsa (KK2)

2. Toplumsal Kurumlara ve Törelere Destek Verme İşlevi

İşlevsel çözümleme modeline göre folklorun işlevlerinden biri de kültürdeki ritüellerin, toplumsal kurumların (İnsanların bir araya gelmelerine neden olan birtakım geleneksel değerler üzerinde varılan bir antlaşma.) kültürü icra eden ve seyredenlerce doğrulanıp onaylamasıdır. Böylece toplumsal kurum ve değerlerin güncellenmesi, güçlenip kökleşmesi sağlanmış olur (Çobanoğlu, 2019, s, 263).

Yöreden derlenen mânilerde geleneklere ait değerler, bazı ritüeller ve toplumun benimseyip kabul ettiği kurallar nasihat şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kızların ve erkeklerin kavuşmasının geleneğine vurgu yapılarak kavuşmanın ancak evlenmek yoluyla mümkün olacağını belirttiği mânilere örnek verilebilir:

Hasır altı nem alır	Bahçelerde pıtırak
Alime'yi kim alır?	Gel sevdiğim oturak
Alırsa Ali alır	Oturak da ne yapak
Almazsa bekâr kalır (KK1)	Evlenek de kurtulak (KK2)

Evli insanlara gönül verilmemesi gerektiğini öğütleyen, aile bütünlüğünü korumaya yönelik nasihat içeren mâni örneği ise şu şekildedir:

Hayıt dibi kum mudur?
Yaprağı da su mudur?
Evliye gönül verme
Eve gider unuttur (KK2)

Bazı mânilerde sevgilinin al bayraklı bir otobüsle gitmesinden bahsedilerek bir gurbet yolculuğuna dikkat çekilmiştir. Bu otobüs asker ocağının kutsallığını ifade eden bir kullanım da olabilir. Diğer mânide ise askerdeki yâr ile iletişim yöntemi işlenmiştir:

Tarlalarda patates	Derelerde zeytinim
--------------------	--------------------

Biz yemeyiz patates
Aldı gitti yârimi
Al bayraklı otobüs (KK2)

Babam yok da yetimim
Askerdeki yârimi
Telgrafla getirin (KK2)

Yöredeki insanların İslamiyet inancını güçlendirmek için uyulması gereken kurallar ile ilgili mâniler de şu şekildedir:

Hocanın adı hikmet	Bahçemizde oturak	Geceniz sabah olsun
Ardında getir kamet	Yanında yeşil yaprak	Dualar kabul olsun
Peygambere ümmet ol	Dünyaya meyil etme	Beş vakit kıl namazı
Ardından gelir cennet (KK3)	Sonundur kara toprak (KK2)	Mekânın cennet olsun (KK2)

3. Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi

Folklorun bu üçüncü işlevine göre, sadece sözlü kültür geleneği olan toplumlarda folklorun taşıdığı bilgiler tarihsel olarak gerçek ve öğretimleri son derece önemli olarak kabul edilir. Bu bağlamda folklor, kültürün aynası ve kılavuz olarak düşünülmektedir (Çobanoğlu, 2019, s. 263).

Derleme alanı olan Aliğa Karaköy yöresinde sözlü kültürün eğitici etkisi ve yöre kültürünün genç kuşaklara aktarılmaya çalışıldığı mâni örneklerine rastlanmaktadır.

Mâni bilmenin ve söylemenin önemini vurgulayan mâni örneği şu şekildedir:

Mâniye maraz derler
Güzele beyaz derler
Mâni bilmeyenlere
Çöplükte horoz derler (KK2)

Bilgili olmanın iyiliği cehaletin kötülüğünü vurgulayarak tahsilli insanın kıymetini ön plana çıkaran mâni örneği şu şekildedir:

Tarladan kaçana bak
Kuyudan geçene bak
Cahille sevda olmaz
Okuyan yazana bak (KK2)

Toplum, aile yapısı içerisinde anne babanın sözünün değerini ve önemini aktaran mâni örneği şu şekildedir:

Şu direğe çıkmalı
Deryalara bakmalı
Ana baba sözünü
Akıllarda tutmalı (KK3)

4. Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi

Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi açık olmamakla birlikte işlevsel kuramın psikanalist kuramla birleştiği madde olarak görülebilir. Toplum tarafından yasaklanmış bazı söz, düşünce ve davranışların halk edebiyatı yaratmalarında ifade edilmesi olarak açıklanabilecek bu işlev toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi olarak da değerlendirilebilir. Toplumun kabul etmediği davranışların veya düşüncelerin mâni veya türkülerde yer alması halk yaratmasının bu işlevi yerine getirmesidir (Ekici vd., 2018, s. 89).

Evlenmeden bir araya gelme toplumun hoş karşılamadığı bir durumdur. Bu durum, birbirine kavuşmayı arzu eden kişiler için baskı unsurudur. Folklorun toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi yöreden derlenen bazı mâni örneklerinde şu şekilde dile getirilmiştir:

Bahçelerde gül var mı?
Gül dibinde yol var mı?
Akşam yanına varırsam
Karyolada yer var mı? (KK1)

Ailenin onay vermediği bir evlilik isteğinin gerçekleşmesi için yapılan kaçma ve buluşma planları da yine mânilerde şu şekilde dile getirilmiştir:

Ağaçlarda kumru	Karşı karşı duralım
Ayakları yumulu	Telefonu kıralım
Havva'yla Kâzım kaçmış	Telefonla iş olmaz
O da kimin umuru (KK2)	Gel yârim buluşalım (KK1)

W. Bascom'un yukarıdaki folklor işlevlerine ek olarak bir de protesto işlevinden söz edilmektedir. Marksist ideolojiye mensup halk bilimciler tarafından eklenen bu işlev, zengin-fakir, yönetici-yönetilen arasındaki sınıf mücadelesi çerçevesindeki sınıf çatışmaları sebebiyle yaşanan hak mücadelesinin halk yaratmalarına yansıtılmasıdır (Başgöz, 1996, s. 1-4).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İzmir Aliğa Karaköy köyü yöresinde yaşayan kaynak kişilerden derlenen mâniler incelendiğinde geçmişten bugüne halkın yaşantısını içerisinde barındırarak bugünlere gelmiş olan mânilerin İzmir Aliğa Karaköy köyü yöresinde de yaşamın içerisinde canlı bir edebî tür olarak yer almış olduğu anlaşılmaktadır. Yörede daha çok kadınlar tarafından darbuka veya leğen çalınarak daha çok ezgi eşliğinde yürütülen mâni söyleme etkinliğinin "türkü söyleme" olarak da adlandırıldığı öğrenilmiştir. Üç kaynak kişiden derlenen altmış mâninin yöre insanının yaşam biçimi, dil özellikleri, folklorik uygulamaları, değer ve inanışları gibi kültürel unsurlarını birçok yönüyle içerisinde barındırdığının tespit edilmiş olması mânilerin kültürel unsurları taşıma aktarma işlevine örnek teşkil etmektedir.

Ardında insan ve toplumların temel ihtiyaçlarının yer aldığı kültürel yaratmalar, bir toplumun ihtiyaçlarını iş birliği yaparken veya tüketim esnasında yapılan etkinliklerle bir işlevi yerine getirirler. Yaşam serüvenleri içerisinde birçok faaliyette bulunma ihtiyacı hissederler. İşlevsel halk bilimi kuramına göre evlenme törenleri, Nevruz, Hıdırellez kutlamaları, imece toplantıları ihtiyaçtan doğan bir işlevi yerine getirmek için yapılan uygulamalardır. Bu

faaliyetler, Malinowski'nin kurum olarak adlandırdığı geleneksel değerler üzerinde bir anlaşma sağlamak amacıyla düzenlenir.

William R. Bascom'un, folklor unsurlarının işlevsel özellikleri yaklaşımına göre değerlendirilen Aliğa Karaköy yöresi mânilerinin büyük oranda eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevini yerine getirdiği tespit edilmiştir. Evlenme törenleri, kutlamalar, kadınlar arsında tertiplenen ev buluşmaları ve dayanışma faaliyetleri çerçevesinde söylenen mâniler her ne kadar eğlenme ve hoşça vakit geçirme işlevini karşılarsa da bu yaratmaların aslında arka planda insanların içlerindeki dışa vurma ve kendilerini ifade etme işleviyle ortaya çıktığı söylenebilir. Yörede az da olsa yaşayan mâni söyleme uygulamasının kültürü icra eden kişilere itibar, saygınlık da kazandırma, onları sosyal hayata adapte etme işlevinin de olduğu söylenebilir.

Derlenen mânilerden bazılarının İslâm inanç ve değerleri, aile ve evlilik kurumu, toplumsal dayanışma gibi konulara yer vermesi, mânilerin icrası ve sunuluşu, kutlamalar esnasında yapılan uygulamalar; yöreden derlenen mânilerin toplumsal kurumlara ve törelere destek verme işlevi ekseninde değerlendirilebilir.

Bize göre mânilerin tamamını halk kültürü yaratmalarının eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevi ile ilişkilendirmek gerekir. Çoğunun doğrudan olmasa da dolaylı olarak eğitim ve aktarım işlevi olduğu aşikârdır. Derlenen mânilerden bazılarında tespit edilen anne babaya saygı, cehalete karşı bilgeliğin önemi gibi eğitim ve aktarmaya doğrudan yapılan işaretlerden de söz etmek gerekir.

Bazı mânilerde ifade edilen evlenmeden bir araya gelme, aile onayının olmadığı evlilikler için kaçma ve buluşma planları yöreden derlenen mânilerde yer alan konular arasındadır. Bu mâni metinlerinin Bascom'un sözlü halk edebiyatı yaratmalarının halk kültüründeki işlevlerinden toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevini karşıladıkları anlaşılmaktadır.

İşlevsel halk bilimi kuramı çerçevesinde değerlendirilen İzmir Aliğa Karaköy yöresi mânilerinin kuramın temsilcilerinden Bascom'un sıraladığı folklorun dört işlevini karşıladığı söylenebilir. Mâniler, yörede insanların birikim ve yeteneklerini ortaya koyarak sözlü geleneğin imkânlarıyla eğlendikleri, hoşça vakit geçirdikleri ortamlarda söylenmiştir.

Aliğa Karaköy yöresinde, mânilerin yoğun biçimde söylendiği sosyal ortamların kent kültürünün etkisi, dijitalleşme ve sosyoekonomik sebeplerle değiştiği; dolayısıyla mâni söyleme kültürünün yaşam şartlarının değişmesiyle gitgide zayıfladığı tespit edilmiştir. Mâni söyleme uygulamasının daha çok yaşlılar tarafından bilindiği, bu yüzden geleneğin kısmen sürdürüldüğünü belirtmek gerekir. Mâni söyleme gibi kültürel zenginliğin taşıyıcısı olan sözlü edebiyat geleneklerinin gençlere aktarılması için projeler geliştirilmelidir.

Yöreden Derlenen Diğer Mâniler

Ayakkabım toz atar Oğlan bana göz atar Atma oğlan şu gözü Elalem bize bakar (KK1)	Entarisi ak gibi Yolda gider ok gibi Hiç ardına bakmıyor Köyde yâri yok gibi (KK1)	Allar giymiş boyunca Göremedim doyunca Ben aklımı şaşkırdım Yâri asker duyunca (KK1)
Ceketi var kısacık Ucundan eklenecek Nerden geçecen yârim? Yolların gözlenecek (KK1)	Ceviz aldım yüz dirhem Kaştır gözü süzdüren Senin aşkın değil mi? Beni berduş gezdiren (KK1)	Kamyondan inemedim Taksiye binemedim Yedi saat konuştum Bir cevap veremedim (KK1)
Bahçede kavak dalı Sevdiğim oğlan Ali Ali benim olursa N'olacak dünya malı (KK1)	Karanfil demet demet Sevdiğim oğlan Mehmet Mehmet benim olursa Dünya üstüme cennet (KK1)	Zeytin yaprağı dökmez Muhabbet bizden gitmez İlk gözüm seni gördü Başkasını kâr etmez (KK1)
Mektup yazdım köşeli İçi destan döşeli Hiç haberini almadım İstanbul'a düşeli (KK1)	Giden oğlan dursana Saatini kursana Madem beni seviyon Annemi kandırsana (KK1)	Karşı karşı hanımız Çarşıda harmanımız Sen ordan çık ben burdan Çatlasın düşmanımız (KK1)
Kabağın kökeniyim Dibinin dikeniyim Ben güzel alacağım Çirkine töbelyim (KK1)	Söğütteki kuşa bak Gözümdeki yaşa bak Bu sene vaktimiz yok Yeni seneye kışa bak (KK1)	Ayağı mesli yârim Güvercin sesli yârim Ordan geçme burdan geç On dile saçlı saçlı yârim (KK1)
Entarim dutlu dutlu Bugün hava bulutlu Ben yârimi görmedim Görenlere ne mutlu (KK1)	Tarlalarda ayrık var Deryalarda balık var Şimdi buradan geçti Omzunda yağlık var (KK3)	Narinimin tekini Ben sevdim seninkini Bundan sonra dönmek yok Sen de sev benimkini (KK3)
Gemi gelir balçıkta Balık yenmez kılçıkta Bizim köyün kızları Görünmüyor boncuktan (KK2)	İki tabakta pekmez Biri birine akmaz Senin bana yaptığını Yunan gâvırı yapmaz (KK2)	Merdivenim kırkayak Kırkına vurdum dayak Yârin gelmiş dediler Seyirttim yalınayak (KK2)
Kız: Sayamın tuğlasını belime sardım Kırmızı bohçamı elime aldım Kalk gidelim emmimoğlu Sana diye geldim Erkek: Kırmızı buğdaylarım saçıldı kaldı Sarı öküzlerim koşulu kaldı Nasıl gelem emmin kızı?	Şu dağlar gevel olsa Gevellere mevel olsa Şu ölümlü dünyada Seven sevenin olsa (KK1) Pınara varmadın mı? Gül koydum almadın mı? Seni zalımın kızı Hiç beni anmadın mı? (KK1) Göz göze bakışalım	Koca cami engeresi Doksandokuz penceresi Uyan ablam uyan Yandı pilav tenceresi (KK1) Kahvenin biçtiği eller Pişip taşıdığı eller Güzel çirkin demiyor Sevdanın düştüğü eller (KK1) Karadeniz akıntısı

Kız: Kırmızı buğdaylarını kuşlar yesin Sarı öküzlerini kurtlar yesin Evde koca göbek baban nabıyo? Gelsin de sürsün. Erkek: Kır atımın nalı yok Üstünde eyeri yok Beş aylık yemi yok Nasıl gelem emmim kızı? Kız: Kır atına nal alayım Üstüne eğer alayım Beş aylık yem alayım Gel gidelim emmimoğlu. Erkek: E gelem bari. (KK1)	Gönülden tutuşalım Uzak durmak olmuyor Seninle tanışalım (KK1) Penceresi yan dönmüş Güzelliğini nam vermiş Bir kız bir oğlan için Ayak üstü can vermiş (KK1) Taş üstüne oturma Pantolunu batırma Eğer beni almazsan Kanser ol da kurtulma (KK1)	Mermer tozu yıkıntısı Kemalpaşa düğün etmiş Yok mu bize okuntusu (KK1) Karadeniz akmam diyor Akdeniz'e bakmam diyor Kör olası alçak anam Ben buradan kalkmam diyor (KK1)
---	---	---

Teşekkür ve Bilgilendirme

Araştırma çalışması sürecindeki desteklerinden dolayı sevgili dostum Cahit Türk ve değerli öğrencim Emine Algül'e teşekkür ederim.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- Artun, E. (2006). *Türk Kültüründe Mâni Söyleme Geleneği, Mânilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği*, Erişim adresi: <http://www.turkoloji.cukurova.edu.tr/>
- Bascom, William R. (2005). *Folklorun Dört İşlevi*. (Çeviren: Ferya Çalış). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (Editör: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları
- Başgöz, İ. (1996). *Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)*. Folkloristik: Umay Günay Armağanı, Haz.: Özkul Çobanoğlu-Metin Özarslan. Ankara: Feryal Matbaası
- Boratav, P. N. (1995). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınları
- Çobanoğlu, Ö. (2019). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihinin Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Dilçin, C. (1995). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 3.bs., Ankara: TDK Yayınları
- Ekici, M. (2002). "Ödemiş Yöresi Mânileri Üzerine Bir Değerlendirme" *Motif Dergisi*, S. 31.
- Ekici, M. (2004). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları

- Ekici, M.- Oğuz, Ö.- Aça, M. ve Diğerleri (2018). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Güvenç, B. (2002). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Karabaş, Seyfi (1981). *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*. Ankara: ODTÜ Yayınları
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev.: S. Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Şimşek, E., (2015). "Anonim halk şiiri içerisinde mânilerin yeri" *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S.5

Sözlü Kaynaklar

- K.K.1 Sultan Kara, 1941, Aliğa, Evli, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Görüşme tarihi: 01.02.2021
- K.K.2 Hacı Medeni Saftekin, 1945, Aliğa, Evli, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Görüşme tarihi: 03.02.2021
- K.K.3 Server Çebiç, 1961, Aliğa, Evli, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Görüşme tarihi: 05.02.2021

Representations of Intellectuals in *Changing Places: A Tale of Two Campuses* (1975): An Existentialist View^a

İbrahim Kâtip^{b,c}, Aylin Atilla^d

Abstract

This study analyzes the characters of David Lodge's novel, *Changing Places: A Tale of Two Campuses* in the light of the philosophy of Existentialism. As Sartre has argued, the existence of a person comes before his essence. A person interprets this existence through external factors. Stripped of these factors, his/her existence constitutes his essence. Yet, the way of dealing with the external factors like social roles constitute his/her real essence. Hence, when stuck between these two essences, a person is likely to experience existential crisis. The characters who reflect these crises mostly appear in the novels written after 1950. With this study, the existential crises of the protagonists, their quests for identity and purpose as intellectuals are analyzed, and the novel, which was generally analyzed in terms of its parodical elements formerly, is reread with a different view. This analysis also sheds light on the situation of today's academic world.

Keywords

The Campus Novel
Existentialism
Intellectuality
David Lodge

About Article

Geliş Tarihi: 28.06.2021

Kabul Tarihi: 24.09.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.958427

Changing Places: A Tale of Two Campuses (1975) Romanında Entelektüellerin Temsilleri: Varoluşçu Bir Bakış

Özet

Bu çalışmada Varoluşçu felsefenin ilkeleri kullanılarak David Lodge'ın *Changing Places: A Tale of Two Campuses* eseri üzerinde metin ve karakter analizi yapılmıştır. Fransız filozof Jean Paul Sartre'ın belirttiği üzere bir insanın varoluşu onun özünden önce gelir. İnsan bu varoluşunu, toplumdaki yerini ve işlevini dış etmenler üzerinden anlamlandırır. Sartre'a göre, bu etmenler olmaksızın bireyin varoluşu onun özünü oluşturur. Toplumsal roller, edimimler ve yerleşik davranış kalıpları gibi dışa bağlı etkenlere karşı bireyin tepkisi ve izlediği yol ise birey için gerçek özü oluşturur. Bu bağlamda, bireyin öz ve gerçek öz arasında sıkışması varoluşsal krizlere yol açabilir. Özellikle 1950 sonrası yazılan romanlarda, bireyin varoluşsal bunalımlarını farklı şekillerde yansıtan karakterlere sıkça rastlanmaktadır. Bu çalışma ile baş karakterlerin varoluşsal bunalımları, birer entelektüel olarak kimlik, anlam ve amaç arayışları incelenmekte ve daha önceleri genelde parodi unsurları üzerinden incelenen bu eser farklı bir pencereden okunmaktadır. Kurgusal düzlemde yapılan bu inceleme günümüz akademik dünyasının mevcut durumuna da ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kampus romanı
Varoluşçuluk
Entelektüellik
David Lodge

Makale Hakkında

Received: 28.06.2021

Accepted: 24.09.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.958427

^a This essay is produced from İbrahim Katip's PhD Dissertation.

^b Contact Author: ibrahim.katip@cbu.edu.tr

^c Res. Assist. Dr., Manisa Celal Bayar University/ Faculty of Science and Letters, Department of English Language and Literature, Manisa/ TURKEY
ORCID: 0000-0002-9658-6899

^d Assoc. Prof. Dr, Ege University/ Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Izmir/ TURKEY ORCID: 0000-0002-0348-4763

Introduction

The aim of this study is to analyze David Lodge's novel, *Changing Places: A Tale of Two Campuses* (1975), in the light of the principles of the philosophy of Existentialism. Jean Paul Sartre (1965), the French philosopher, has argued that the existence of a person comes before his essence. Still, a person interprets this existence, his place and function within a society through external factors. Without these factors, according to Sartre, the existence of an individual constitutes his essence. The reaction and the way of dealing with the external factors like social roles, acquisitions, behavioral patterns or codes of behaviors in certain situations, on the other hand, constitute the real essence for the individual. Again, Sartre (1943/1978) himself asserts that it is pointless for one to lament or complain about himself/herself because what one feels, what one experiences or becomes is his/her own choice. In this respect, when stuck between the essence and the real essence, a person is likely to experience existential crisis. This paper aims to find out these existential crises experienced by the characters in the novel and the ways they cope with them, using the principles of the philosophy of Existentialism.

As the protagonists of the novel are urban intellectuals of the contemporary society who are university professors, this essay also aims to determine the intellectual features of these main characters by using the standards set forward by writers and philosophers like Antonio Gramsci, Edward Said, Michel Foucault and Jean Paul Sartre. In this respect, the different aspects of the intellectuality of these university professors are discussed and their functionality in the humanities departments is revealed.

Intellectuals on a Quest: An Academic Journey of Self-Discovery

Changing Places tells the story of two English Literature scholars, Philip Swallow from Britain and Morris Zapp from the United States, who change their places for six months in accordance with a faculty exchange program between their universities. Philip is described as a cold and stiff character who lacks self-esteem, and who seems to be at a loss between his academic endeavours and personal marriage struggles. Morris Zapp, on the other hand, is described as a confident, relaxed and an experienced academic who is also very successful and well-known for his academic works as well as his unapologetic and straightforward nature. As these two opposite intellectual characters, Swallow from the University of Rummidge and Zapp from the University of Euphoria, change places, the storyline moves from one country to another perpetually and the differences in higher education systems of both countries are also revealed. As Falk and Molloy (1985) state; "David Lodge, in *Changing Places* (1975), tells the story of college professors, one an American and the other British. The two main characters, through default rather than design, 'change places.' Each learns much from his exchange that could never have been anticipated in advance" (p. 379). It may be true that they learn a lot from this experience but does it help them to solve their personal problems? To answer this question a close look at the personal lives of the characters will be helpful.

Zapp was only forty years old when he accomplished almost everything required in his area of study. So, he is, like Swallow, also at a loss, but about finding more to achieve or to do as explained in the book as:

Zapp was the man who published articles in *PMLA* while still in graduate school; who, enviably offered his first job by Euphoric State, had stuck out for twice the going

salary, and got it; who had published five fiendishly clever books (four of them on Jane Austen) by the time he was thirty and achieved the rank of full professor at the same precocious age. (Lodge, 1975/1978, p. 15)

The one exception to his constant achievements, as Anténe (2015) observes, was when he could not finish a crazy plan, a struggle to study all the novels of Jane Austen “from every conceivable angle, historical, biographical, rhetorical, mythical, Freudian, Jungian, existentialist ... so that when each commentary was written there would be simply nothing further to say about the novel in question” (Lodge, 1975/1978, p. 44). Obviously, before he could finish *Sense and Sensibility*, Zapp comprehends that such a mission is not achievable (Anténe, 2015). Still, this shows how competitive and obsessive Zapp is and explains the motive behind his other actions in the novel.

The swift progress of Zapp’s career has a less wanted equivalent in his stormy private life. Having already been married twice, Zapp has also had numerous illicit love affairs. Undeniably, Anténe argues, Zapp’s sudden conclusion to join the Rummidge exchange program is driven by the expectation to delay or avoid his second divorce. Zapp has a daughter named Melanie from his first marriage, who is now a student at the University of Euphoria. Yet, Melanie disconnects herself from her father by using her mother’s original surname, Byrd. Zapp also has nine-year-old twins named Elizabeth and Darcy with his second wife, Désirée. The twins are named after the characters of Jane Austen’s *Pride and Prejudice*. For Zapp, nevertheless, there is almost no hope that Désirée will abandon her decision about divorcing him (Anténe, 2015). As a sign of Désirée’s solid decision, she complains about their marriage by saying: “Being married to you is like being slowly swallowed by a python. I’m just a half-digested bulge in your ego” (Lodge, 1975/1978, p. 40). Hence, Zapp’s travel to the University of Rummidge as an exchange scholar can be interpreted as a kind of escape from his problematic marriage and disturbed psychology.

As the subtitle of the novel is *A Tale of Two Campuses*, with a reference to Charles Dickens’ *A Tale of Two Cities* (1859), the locales of the two university campuses are also significant. The University of Euphoria is located in the State of California, which is called as “Euphoric State” in the novel and the governor of Euphoric State is Ronald Duck, as Lodge changes the name of the real governor at the time who was Ronald Reagan. The American university is described as beautiful with scenic surroundings and warm climate, offering many facilities to its faculty and students. The University of Rummidge, on the other hand, is dull, cold and raw, situated in a city like Birmingham, an industrial area of England. Thus, the two characters do not only exchange their academic positions, but they also travel to cities with exact opposite characteristics.

The two opposite characters of the same profession, Zapp and Swallow, reveal how different is the academic perceived in different countries. Morris Zapp is a distinguished academic who has published in highly esteemed journals like *PMLA*. He also has published five books, four of which are on Jane Austen’s works. Philip Swallow, on the other hand, has a few articles and reviews in insignificant journals, not a single book or PhD dissertation although he is a strict instructor who carefully examines every exam paper for grammar mistakes. He has cleverness and capacity but lacks determination and desire. In Lodge’s words he lacks: “the professional killer instinct” (Lodge, 1975/1978, p. 15). Here is a description of a young British scholar from the novel:

The British postgraduate student is a lonely, forlorn soul, uncertain of what he is doing or whom he is trying to please- you may recognize him in the tea-shops around the Bodleian and the British Museum by the glazed look in his eyes, the vacant stare of the shell-shocked veteran for whom nothing has been real since the Big Push. As long as he manages to land his first job, this is no handicap in the short run, since tenure is virtually automatic in British universities, and everyone is paid on the same scale. But at a certain age, the age at which promotions and Chairs begin to occupy a man's thoughts, he may look back with wistful nostalgia to the days when his wits ran fresh and clear, directed to a single, positive goal. (Lodge, 1975/1978, p. 16)

This passive picture of the British young scholar is in contrast with his American colleagues. As Anténe (2015) argues, in *Changing Places*, research and teaching are both depicted as vital for academic profession. At the University of Euphoria, publishing in academic journals is the most important factor for getting tenure. Moreover, as the students make their voices heard more and more, their assessments of their professors in Class Bulletin are also taken into consideration in academic progress of the faculty. Even though the English Department at Euphoria is described nearly as big as the whole faculty of arts at Rummidge, Anténe (2015) states, the university is "buying" (Lodge, 1975/1978, p. 13) only the most eminent professors and it is extremely competitive there to make a career. As Swallow writes it in a letter to Hilary, the necessities for tenure at Euphoria remind him of "a jungle in which the weakest go to the wall" (Lodge, 1975/1978, p. 133). Paradoxically, Swallow is ignorant of the fact that he has been sent overseas in order to promote one of his younger colleagues, who has written many academic essays, during Philip's absence in spite of Rummidge's principle of seniority. Thus, while seniority and experience seem to be the dominant factors in academic promotions in Britain, publishing essays and books appears to be more important in terms of promotions in American universities.

Although Lodge seems to be criticizing the British higher education system in some respects, he was also criticized by others for the way he represented the university and life of scholars. Michael Shattock (1984) supports the idea that there was a real public discontent with the performance of higher education and that British education system and intellectuals had excluded the industrial ideals of the early Victorian period, becoming a burden on the services of financial growth. The portrayal of higher education, he argues:

in novels like *The History Man*, *Changing Places* or *Educating Rita* served only to confirm this, while the image of rebellious students, alternative life styles and high living- however atypical of the norms of life in higher education, did nothing to reassure the public that its tax contributions were being well spent. (Shattock, 1984, p. 202)

During a historical era of increasing financial decline, he suggests, the occupants of the higher education community were less and less supported by the public in general and this in turn made the academy more defenseless to exploitations regarding the budgets provided by government (Shattock, 1984). So, authors of the campus novels were also blamed, at least partly and from time to time, for the role they played in the weak representations of the academic life in campus novels.

Another important aspect of *Changing Places* is that it presents the elements of metafiction into the campus novel for the first time. As Anténe (2015) suggests, the reader witnesses one of the cleverest metafictional passages in the novel in the third chapter which completely

consists of letters exchanged between the two professors and their wives. This feature provides the reader with an entree to the opinions and feelings of all the four characters. After Swallow has been selected to teach Creative writing course at the University of Euphoria, he asks Hilary, his wife, to send him a book called *Let's Write a Novel* from his library in Rummidge. In a reply letter to Philip, Hilary writes: "What a funny little book it is. There's a whole chapter on how to write an epistolary novel, but surely nobody's done that since the eighteenth century?" (Lodge, 1975/1978, p. 130). In fact, Lodge just has written one. Yet, Lodge, in *Changing Places*, is not content with the rebirth of the epistolary novel, as the fourth chapter is written in the form of newspaper articles and the last one is written in the form of a screenplay. Although this variety in writing technique was innovative in *Changing Places*, Anténe (2015) argues, "unfortunately, the author later repeated most of these innovatory techniques in his later campus fiction, from *Small World* to *Deaf Sentence*, making them almost a cliché inventory of a Lodge novel" (p. 85). Thus, Lodge was also criticized for his overuse of different techniques beside his representation of academic characters and life.

It is a known fact, as acknowledged by Lodge himself, that the author derives his fictional characters, at least partly, from his real-life experiences. Like Bradbury, he also likens his academic travels to pilgrimages which include personal transformations beside academic achievements (Lodge, 1996). J. Russel Perkin (2008), in his essay called "The Pilgrimages of David Lodge" asserts that the several forms of pilgrimage in modern-day society have been a frequent focus in the novels of David Lodge, who is both a Roman Catholic and a deep viewer of postmodern culture. In his essay, he traces Lodge's use of the theme of pilgrimage, from his demonstration of old Catholic sacred expeditions in some of his novels to much more symbolic extensions of the notion of religious travel. He believes that travel and pilgrimage play a significant role in Lodge's fiction and that Lodge emphasizes "the liberating effect of travel, and like many writers - notably Henry James, with whom he has an important intertextual relationship - he often uses a journey to represent a metaphorical journey within the self" (p. 420). He underlines the importance of travel in Lodge's *Changing Places*, in particular, in his following words:

while *Changing Places* represents a sojourn an experience of self-transformation ... in the essay "The Bowling Alley and the Sun" he describes the liberating effect of a visit to the United States, an experience that formed the basis of his novel *Changing Places*. Travel plays a prominent role in most of Lodge's novels. (Perkin, 2008, p. 424)

Moreover, as Lodge employs themes of travel and self-transformation, it must also be kept in mind that the concept of travel for the travelling academics in the novel also differs in meaning and effect. As Falk and Molloy (1985) suggest, a usual British student may travel minor distances, when compared to his American counterparts, but the arrival points are mostly located in different areas culturally. "The 1.5-hour drive from London to Birmingham", they state, "takes one from the lush middle-class pastures of the Southeast to the heart of the industrial Midlands (the locale of David Lodge's mythical university in *Changing Places*)" (p. 387). Thus, Falk and Molloy (1985) argue that although the United States is a geographically vast country, cultural variety is much more visible in Britain. This may be the reason why Philip Swallow blends in with the American life easier than Morris Zapp, who has a relatively hard time adjusting to the social and academic life in Rummidge.

If Lodge employs his own academic travels in creating his fiction, then who are the origins of Morris Zapp and Philip Swallow in real life? In "Pretending to Be Real: Stephen Greenblatt

and the Legacy of Popular Existentialism”, Paul Stevens (2002) states that in his 1990 collection of essays *Learning to Curse*, Greenblatt looks back with significant nostalgia on the days of deep-seated excitement when he first arrived at Berkeley in 1969, and calls it:

a time when National Guard troops and heavily armed squadrons of police battled massive student and faculty protests against the Viet Nam War; the campus was redolent of tear gas. Everything was in an uproar ... It was, in its way, sublime. (Greenblatt, as cited in Stevens, 2002, p. 493)

He argues that David Lodge’s 1975 novel, *Changing Places* reminisces precisely the same period in the English department at Berkeley, California, as Philip Swallow gets involved in student marches and protests. Moreover, Stanley Fish, a famous American scholar from Berkeley, appears in the novel, Stevens (2002) argues, as Morris Zapp, and so do Greenblatt and his former wife Ellen would seem to appear as Sy Gootblatt and his wife Bella in the novel. Thus, if what Stevens suggests is true, Lodge might be said to present a very realistic portrayal of academic life in *Changing Places*. In this sense, what can be said about Philip Swallow? The most probable guess, no doubt, would be the author himself, David Lodge.

Throughout their exchange period, Zapp and Swallow sleep with each other’s wives. When their affairs are revealed to each party, towards the end of the semester, they decide to meet at a hotel in New York to discuss the situation and find a mutual solution. According to Anténe (2015), although the novel is open-ended, as in the final chapter where the four main characters meet in New York to resolve the state of affairs and the novel ends, leaving their dialogue unfinished, the reader can simply presume what the conclusion will be. Despite his appeal to Désirée and America, Swallow confesses to her before that he will go “back to Hilary and the children. Back to Rummidge. Back to England” (Lodge, 1975/1978, p. 176). Désirée also declares to Swallow that although she wants to get divorced, she has no aim of getting married again, as she is happy to be a “free woman” (Lodge, 1975/1978, p. 175). So, as foreshadowed by their previous dialogues, and as Lodge later discloses in *Small World* (1984), the sequel to *Changing Places*, Swallow returns to Hilary and Zapp does not achieve to evade his divorce from Désirée.

Hence, for all its twists and turns, comic or serious, Anténe (2015) suggests, the plot of *Changing Places* finally arrive to a very parallel state of events as they are defined at the opening. Despite its outward lack of closure, he argues, “*Changing Places* provides enough hints that the text tends towards the restorative ending reminiscent of the comic literary tradition” (p. 79). When considered by itself, what Anténe comments on the ending may be true. However, as there is a sequel, the total ending of the plot, would provide a better understanding whether there is a restorative ending or not. Moreover, returning to their wives or homelands does not necessarily mean that they returned to their initial states as neither Zapp nor Swallow is the same person he was at the beginning of the novel. The same goes for their wives, Désirée and Hilary as well.

On the other hand, it would be wrong to see Swallow as a completely changed, a radical character. His instinct of the fear of the other, and his prejudice for different people can be exemplified by his encounters with one of his students in Euphoria. The name of this student is Black Smith. The surname Smith itself, according to Friji (2019), reminds us the working-class profession of blacksmith. The fact that Smith persists he is black even though he is not, also increases the reliability of this estimation. A name like Black Smith, one may infer,

would be of immense implication in that it brings together racial and working-class characteristics and, by so doing, "it subverts not only conventional names but also the positive characteristics associated with them" (Friji, 2019, p. 29). So, this comment implies that Swallow still has a stereotypical view of people although he is trying to make progress as an academic and a liberal person.

Besides, this is consistent with Smith's total dislike of traditional courses and educational rules. When Swallow first meets him, it is noteworthy that he is wearing "some kind of army combat jacket with camouflage markings" (Lodge, 1975/1978, p. 65). When he puts his hand in his pocket, Swallow worries that he will take out a bomb, but he is relieved when it turns out to be just a list of courses. Smith's approval of aggressive strategies, Friji (2019) states, "finds its best expression in the fact that when Swallow allows him to enroll in his creative writing course, he urges his fellow students to boycott not only this course but also other classes, by way of supporting the strike" (p. 29). What one understands from these comments is that Swallow is rather defensive and elusive when faced with young and revolutionary people like Smith.

Furthermore, Friji (2019) suggests, it is hard for Swallow "to swallow rebelliousness" (p. 32). The transformation he experiences towards the end of the novel contradicts with his wife's view that he looks as if he has turned into "one of these violent snobs, who think that nothing's important unless people are getting killed" (Lodge, 1975/1978, p. 247). Observing the Plotinus March on TV, the name of the students protests in Euphoria, Swallow starts an enthusiastic argument for liberal humanistic ethics. He insists that he would not prefer to side with the marchers because "'that is no country for old men'" (p. 249) and because he would only "be an imposter there" (p. 249). His generation, he believes, "subscribe to the old liberal doctrine of inviolate self" (p. 250) as embodied by the realistic novels of Jane Austen, which underline the importance of private life while downgrading history to the background and seeing it only as "a distant rumble of gunfire, somewhere offstage" (p. 250). So, Swallow, at the end of the novel, realizes the generation gap between his generation and the new generation in terms of the comprehension of history, which he suggests is outdated and wrong.

Swallow's desertion of his revolutionary passion takes place when he, Hilary, Zapp and his wife, Désirée are having a meeting in New York to solve their marital problems. As the novel does not propose any open hint to the result of their discussion, Friji (2019) asserts, one can just presume that they will return to their marriage, at least the Swallows, and start again. In fact, Lodge reveals that, despite their ups and downs, the two couples are still in similar conditions in the sequel to his *Changing Places*. Thus, in accordance with Anténe's and Friji's comments, it can be said that even though Swallow pursues a new life and break his chains, both in his private and professional life, in the end, he does not feel powerful enough to do so and returns to his old, safe and stable condition.

Morris Zapp, on the other hand, as Barbara Arizti Martin (2000) asserts, for his successful involvement in the student protest at Rummidge University, which signals a message of calm and "effective collaborationism with the system" (p. 299), can be seen as an embodiment of the neoconservative ideology. Swallow's course of change, she suggests, contains a risky but temporary countercultural step in which he recognizes the fight of the young generation against the tyranny of society. Philip's expedition, still, ends in a private zone where individual power is allowed, and which fixes people in a contented existence

deprived of any public worries. *Changing Places*, according to Martin (2000), “gives priority to integration in society over a dangerous questioning of the status quo. It demonstrates a general lack of interest in social change and privileges the private over the public” (p. 299). Martin shares the views of Anténe and Friji and she also blames the author for creating characters that are the embodiments of neoconservative approach. Although, one can see where she is coming from, it wouldn’t do justice to call these middle-aged and confused men as neoconservatists as they actually try to understand and help the so-called revolutionary students, who are yet so young and inexperienced.

Furthermore, Martin (2000) argues that, Philip Swallow exemplifies an effort at distorting and modifying the ideological dispute mirrored in the novel when he is trapped between the countercultural actions described in *Changing Places* and the undoubtedly neoconservative attitude of Morris Zapp. With Philip’s progress in the direction of postmodernity, she suggests, David Lodge seems to be ignoring the ideological questions. She concludes, “in Swallow’s withdrawal to the private sphere Lodge is once again showing his conservative bias. Swallow’s postmodern attitude is a veiled form of conservatism” (p. 301). Hence, Martin, by blaming the two academic characters, and the author, for being conservatives who are turning a blind eye to social problems, also makes their intellectual value open to question. Therefore, it would be convenient now to discuss the intellectual features of these characters.

Regarding the roles and the function of the intellectual, Italian philosopher and politician, Antonio Gramsci (1947/1992), in his *Prison Notebooks*, states that “all men are intellectuals, one could therefore say: but not all men have in society the function of intellectuals” (p. 9). This may sound puzzling at first but he explains his definition with further examples. What he wants to demonstrate is that people who actually execute the task of intellectual in society, can be divided into two categories. The first of these is the traditional intellectuals, for instance, instructors, ministers, or bureaucrats, who carry on doing the similar thing from generation to generation. The second category is the organic intellectuals, who are, according to Gramsci, closely linked to classes or enterprises that used intellectuals to establish interests and achieve more power in order to have more control. Accordingly, Gramsci (1947/1992) defines the organic intellectual as “the capitalist entrepreneur creates alongside himself the industrial technician, the specialist in political economy, the organizers of a new culture, of a new legal system, etc.” (p. 5). Whether the professor or the graduate student falls into one of these categories of Gramsci or not is debatable. In this sense, one tends to think of them, especially the scholars in the humanities departments as traditional intellectuals, at least principally.

According to Gramsci (1947/1992), organic intellectuals are enthusiastically involved in society, in that they persistently fight to alter thoughts and expand their audience. They are constantly on the road, trying to affect people. Whereas professors and clerics, the traditional intellectuals, appear relatively lingering in their place, performing almost the identical type of work each year (p. 8). One can see that Gramsci’s social study of the intellectual as a person who accomplishes a specific set of functions in the society is considerably close to the reality of the world today, in the late twentieth century or early twenty-first century when so many new professions like newscasters, academics, computer experts, administration advisors, policy experts, government advisers, and the entire field of modern journalism have justified Gramsci’s vision. Today, anyone who works in any field connected either with

the production or circulation of knowledge can be considered an intellectual in Gramsci's sense.

In an interview, Michel Foucault (1980), the French philosopher, has made a similar comment in terms of intellectuality. Foucault has argued that the supposed universal intellectual has had his or her place taken by the "specific" intellectual (pp. 127-8). Here, Foucault's universal intellectual can be seen as Gramsci's traditional intellectual, and specific intellectual can be considered as, again, Gramsci's organic intellectual. Thus, one can derive from these comments that class and social function is important in the categorization and definition of intellectuality and intellectuals.

In this respect, it would be useful to refer to Edward W. Said's (1994/1996) opinions about the subject. In his book, *Representations of the Intellectual*, Said argues that different histories and sociologies of intellectuals are present in the society in numerous variations. Also, one can witness "endless accounts of intellectuals and nationalism, and power, and tradition, and revolution, and on and on" (p. 10). According to Said, the main objective of an intellectual should be "representing, embodying, articulating a message, a view, an attitude, philosophy or opinion to, as well as for, a public" (p. 11). He does not believe that it is possible to be a "private intellectual", as the moment one writes down words and then publishes them one enters the public sphere. He argues that intellectuals are "individuals with a vocation for the art of representing, whether that is talking, writing teaching, appearing on television" (pp. 12-3). Thus, Said stresses the public responsibility of the intellectuals regardless of their personal aims and puts a social burden on the shoulders of intellectuals.

Moreover, Said (1994/1996) sees Gramsci's category of the organic intellectual as a threat to intellectuality. The actual threat to the intellectual today, whether in the West or the non-Western world, he says:

is not the academy, nor the suburbs, nor the appalling commercialism of journalism and publishing houses, but rather an attitude that I will call professionalism. By professionalism I mean thinking of your work as an intellectual as something you do for a living, between the hours of nine and five with one eye on the clock, and another cocked at what is considered to be proper, professional behavior- not rocking the boat, not straying outside the accepted paradigms or limits, making yourself marketable and above all presentable, hence uncontroversial and unpolitical and "objective." (Said, 1994/1996, p. 74)

In this respect, it is possible to connect this issue of independence of the intellectual with Sartre's notion of freedom of choice. In "What is Literature?" *And Other Essays*, Sartre (1948/1988) claims that man is essentially free to choose his own destiny but a certain situation, an obstacle may prevent a total execution of such freedom. Nevertheless, Sartre adds, it is wrong to say that environment and situation by itself alone determine the writer or intellectual's actions. He argues that there is a continuous movement back and forth between them (p. 77). Sartre uses the word writer rather than intellectual, but it is clear that he is speaking about the role of the intellectual in society, as in the following lines:

I am an author, first of all, by my free intention to write. But at one it follows that I become a man whom other men consider as a writer, that is, who has to respond to a certain demand and who has been invested with a certain social function. Whatever game he may want to play, he must play it on the basis of the

representation, which others have of him. He may want to modify the character that one attributes to the man of letters (or intellectual) in a given society; but in order to change it; he must first slip into it. Hence, the public intervenes, with its customs, its vision of the world, and its conception of society and of literature within that society. It surrounds the writer, it hems him in, and its imperious or sly demands, its refusals and its flights, are the given facts on whose basis a work can be constructed. (Sartre, 1948/1988, pp. 77-8)

What Sartre tries to emphasize is that the intellectual is not someone who is withdrawn to solitude and whom one should idealize and worship. On the contrary, the intellectual is constantly subject not only to the demands of his or her society but also to quite extensive changes in the status of intellectuals as members of a distinct group in the society. What are these pressures today? asks Said (1994/1996), and what is their relation to what he has been calling professionalism? According to him, specialization is the first of these pressures. The higher one goes in the education system today, he claims, the more one is restricted to a comparatively thin zone of knowledge. Specialization, Said (1994/1996) argues, then, may lead to turning a blind eye to other areas and cause a disadvantage for the intellectual to assess his/her subjects poorly.

For instance, in the study of literature, which is his particular area of interest, he believes that there is growing technical formalism and less and less of “a historical sense of what real experiences actually went into the making of a work of literature” (Said, 1994/1996, p. 76). Specialization, as in this example, means losing sight of the raw effort of constructing either art or knowledge; and he claims that as a result one cannot view knowledge and art as choices and decisions, commitments and alignments, but only in terms of impersonal theories or methodologies. Eventually, as a completely specialized literary intellectual one is bound to become tame and accepting of whatever the so-called leaders in the field will allow (Said, 1996). One can witness this in today’s academic world. Especially in the way that young scholars, research assistants or graduate students are compelled to refer to certain authorities while writing their papers or dissertations.

Sartre (1948/1988) argues that the existentialist philosophy aims to help the individual to survive or to realize him/herself in the mainstream social aura but tries to do that without separating that individual from the society. Moreover, two of the most important themes of Existentialism are freedom and responsibility. Existentialism can be considered as a philosophy of freedom. The fact that one can stand back from his/her life and consider what he/she has been doing so far lies in its center (Flynn, 2006). In this respect, people are always, Thomas Flynn (2006) argues, more than themselves. However, they are also as responsible as they are free. These are important themes that the existentialists dwell upon.

In *A Companion to Phenomenology and Existentialism*, Wrathall and Dreyfuss (2006) suggest that existentialism as a movement starts its study with the existing individual, that is the individual involved in a specific world with a distinctive form of life. Therefore, a stress on the body and on the emotional rather than rational side of human beings are representatives of existentialism. For existentialist philosophers, they argue, the focus is on discovering what is exclusive to that individual, rather than treating him/her as a display of a general type. With their focus on the individual and a rejection of any meaningful sense of what creates an essential or absolute goal for human existence, existentialists emphasize human freedom and responsibility, and consider that the only goal consistent with that freedom and

responsibility is to live authentically (Wrathall and Dreyfuss, 2006). Lastly, existentialists tend to share a disapproval of rationalism and empiricism alike, and often define themselves by their opposition to the main currents of modern philosophy (Wrathall and Dreyfuss, 2006). On the other hand, what does one experience when he/she embraces these thoughts but fails to realize the goal, that is constitution of the self and being an independent individual? A psychological trauma or a crisis, most likely.

Existential crisis, in this sense, is experienced when one is not sure of his/ her aim in life and whether he/she is in control of things or not. This situation occurs, especially in intellectual people, when knowledge and experience do not seem to help for solving a person's frustration, misery or other problems. When Mary Shelley's (1818/1994) *Frankenstein* said; "Sorrow only increased with knowledge" (p. 116), he was indirectly referring to a kind of existential crisis that today's modern intellectuals are likely to have. The increased awareness of one's self and one's path in life and sometimes overthinking of the possible future problems that are likely to occur, again, cause one to have these sorts of crises. Thus, it would not be surprising to witness this situation in campus novels, where, almost on a daily basis, the characters discuss among themselves or by themselves alone the meaning of life, their function in the society and other philosophical, psychological or religious, rather grand issues. In the light of these observations on the existentialist thought, it is time to exemplify similar features in *Changing Places*.

Conclusion

In this respect, can one say that Morris Zapp and Philip Swallow are intellectuals? To which category of intellectuals can one place them according to Gramsci's, Said's or Sartre's classifications? Furthermore, do these characters experience any existential crisis? Considering the existentialist standpoint, do they have freedom and control over their lives and are they able to realize their true existences?

Morris Zapp, to start with, as an academic, is an intellectual character. According to Gramsci's views, Zapp is a traditional intellectual who, works and produces in a restricted area, an institution, and uses conventional educational resources, like books, articles and class teaching, in order to convey information. Again, he can also be called a universal intellectual in Foucault's words for being a university professor. Besides, he is also appropriate for Edward Said's understanding of the model intellectual who is supposed to help and enlighten the public. This is evident especially for the way Zapp got involved with student protests in Rummidge and built a bridge between the students and the administration, making a difference that no other faculty at Rummidge dared to. Even though Zapp is depicted as manipulative and aggressive for most of the times, he can control his professional life and achieve many of his professional goals. He actively alters the lives of other people and is able to become, to some of them, an example figure. The fact that he cannot save his marriage may probably be a price he has to pay for being professionally successful.

There are times when Zapp questions his destination in life, especially when he realizes that he has progressed so much and so fast in the academic ladder and there is not much left to achieve in his field. Embarking on an impossible project, that is writing a critical book that would cover criticism of every novel of Jane Austen, from every possible angle, so that nothing else would be left to say on the subject, was his way of coping with his existential

crisis. Failing in this, he chooses to join the exchange program and goes to Rummidge for getting away from his problems for a while and spend some time by himself. Strangely, the dull seeming British city and the university provides him with means to cope with his existential crisis. By engaging with the student protests and successfully creating a peaceful resolution, he gets a grip on himself once again and finds meaning in life. He is offered a permanent position by the university administration and the chairmanship of the department. Moreover, what should be taken into consideration is that he does all these things while still remaining a radical man who does not live according to the conventional rules of the society. This shows that he can become himself and achieve by his rules, and is able to execute a kind of freedom that is proposed by Sartre as every man should execute. Following his own route in life, Zapp seems to have reached an ideal human level addressed by Sartre and Existentialism.

Can the similar things be said about Philip Swallow? Probably not. Although he may not have the appropriate function of an intellectual in society, Philip Swallow can be considered as an intellectual. In accordance with Gramsci's and Foucault's arguments, as a reader, instructor and a thinker, he is an intellectual. As Lodge declares that he wrote *Changing Places* out of his own experiences when he travelled to America as an exchange scholar, it is clear that Philip Swallow's character originated from Lodge himself. Swallow's nervousness and existential crisis were also those of the author which were revealed in the novel. It is stated in the novel that Swallow likes literature of all kinds but lacks a field of his own (Lodge, 1975/1978). Further explained in the novel as:

Philip Swallow was a man with a genuine love of literature in all its diverse forms. He was as happy with Beowulf as with Virginia Woolf, with *Waiting for Godot* as with *Gammer Gurton's Needle*, and in odd moments when nobler examples of the written word were not to hand he read attentively the backs of cornflakes packets, the small print on railway tickets and the advertising matter in books of stamps. This indiscriminating enthusiasm, however, prevented him from settling on a 'field' to cultivate as his own ... He ran hither and thither between the shelves of Eng. Lit. like a child in a toyshop- so reluctant to choose one item to the exclusion of others that he ended up empty-handed. (Lodge, 1975/1978, p. 17)

Being fieldless is, in fact, not a negative feature for an intellectual according to Edward Said. However, Swallow also lacks the courage and confidence to make a move, write a book or attempt to change society in any way. He is always "anxious to please, anxious not to offend" (Lodge, 1975/1978, p. 180). Although, like Zapp, he joins some of the student protests in Euphoria, in the end, he feels he does not belong to these kind of activities and seeks shelter in running back to his old life from which he was so eager to detach himself from. Swallow's resistance to and fear of change is also revealed in one of his wife's comments on him. When Morris Zapp says he is curious to know why there are a hundred and fifty-seven tobacco cans in a cupboard in Swallow's office and asks if he collects such things, Hilary says: "Oh, I don't suppose he collects them. I expect he just can't bear to throw them away. He's like that with things" (Lodge, 1975/1978, p. 86). Also, it is Philip's second journey to the United States after ten years. He remembers the last time he was there and it is explained in the novel as: "emotionally it is still for him a kind of Paradise, the place where he was once happy and free and may be so once again" (p. 21). Thus, he wants to be free, like Sartre says one should be, but he cannot accomplish this goal because he thinks it is too late for him.

In conclusion, relating to the author's observations in 1969, *Changing Places* reflects a vivid and a genuine picture of the campus life of the time, together with the cities they are situated in, the student protests, the academic competition and all other aspects. Morris Zapp and Philip Swallow, the main characters of the novel are portrayed as opposite characters, having different attitudes towards life and academy. Both characters experience existential crisis and try to cope with it. However, while Zapp successfully defeats his own, Swallow shows an escapist tendency and follows the safe lane, by saying, with a reference to W.B. Yeats' "Sailing to Byzantium" (1928), that "that is no country for old men" (Lodge, 1975/1978, p. 249). Finally, when read and analyzed from an existentialist point of view, *Changing Places* displays how two contemporary intellectuals cope with their existential crises in a realistically portrayed academic world and their personal transformations in the process.

References

- Anténe, P. (2015) *Campus novel variations: A comparative study of an Anglo-American genre*. (Doctoral dissertation, Palacký University, Olomouc, Czech Republic). Retrieved from https://theses.cz/id/6wpr47/Dissertation_Antne.pdf
- Falk, W. W. and S. Molloy (1985). *Changing places* revisited: The 'cosmopolitan motif' brought to life. *Teaching Sociology*, 12(4), 379-395.
- Flynn, T. (2006). *Existentialism: A very short introduction*. NYC, NY: Oxford UP.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*. Colin Gordon (Ed.), (Colin Gordon, et al. Trans.). NYC, NY: Pantheon.
- Friji, N. (2019). The cultural revolution in David Lodge's *changing places*. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies*, 3(2), 22-36. DOI: <http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol3no2.3>.
- Gramsci, A. (1992). *The prison notebooks: Selections* (Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith, Trans.). NYC, NY: International Publishers. (Original work published 1947)
- Lodge, D. (1978). *Changing places: A tale of two campuses*. London, UK: Penguin. (Original work published 1975)
- Lodge, D. (1996). Fact and fiction in the novel: An author's note, *The Practice of Writing* (pp. 20-39) London, UK: Penguin.
- Martin, B. A. (2000). David Lodge's *changing places*: The paradoxes of a liberal metahctionist. *EPOS*, 16, 293-302.
- Perkin, J. R. (2008). The pilgrimages of David Lodge. *Christianity and Literature*, 57(3), 419-442.
- Said, E. (1996). *Representations of the Intellectual*. NYC, NY: Vintage. (Original work published 1994)
- Sartre, J. P. (1965). *Essays in Existentialism*. Wade Baskin (Ed.). Secaucus, NJ: The Citadel

Press.

Sartre, J. P. (1978). *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology* (Hazel E. Barnes, Trans.). NYC, NY: Pocket Books. (Original work published 1943)

Sartre, J. P. (1988). *What is Literature? And Other Essays*. (Bernard Frechtman, Trans.). Cambridge, MA: Harvard UP. (Original work published 1948)

Shattock, M. (1984). British higher education under pressure: Politics, budgets and demography and the acceleration of ideas for change. *European Journal of Education*, 19(2), 201-216.

Shelley, M. (1994). *Frankenstein*. London, UK: Penguin. (Original work published 1818)

Stevens, P. (2002). Pretending to be real: Stephen Greenblatt and the legacy of popular existentialism. *New Literary History*, 33(3), 491-519.

Wrathall, M. A. and H. L., Dreyfus (2006). A brief introduction to phenomenology and existentialism. In Wrathall, M. A. and H. L., Dreyfus (Eds.), *A Companion to Phenomenology and Existentialism* (pp. 1-7). Malden, MA: Blackwell.

Okul Müdürlerinin Karizmatik Liderlik Özelliklerinin Okulların Kurumsal İtibarına Etkisi ^a

Cüneyt Demir^{b, c}, Ramazan Yirci^d

Özet

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarına etkisini incelemektir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2017 yılı bahar döneminde Kahramanmaraş ili Onikişubat ilçe merkezinde görev yapan 4576 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemi ise evrenden basit tesadüfî örneklem yöntemi ile seçilen 582 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin toplanması aşamasında Kişisel Bilgi Formu ile Conger ve Kanungo (1994) tarafından geliştirilen Karizmatik Liderlik Ölçeği ve Karaköse (2006) tarafından geliştirilen Kurumsal İtibar Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizinde Bağımsız Gruplar t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, LSD testi, Games Howell Testi, Pearson Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiş, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarının bir yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Liderlik
Karizmatik Liderlik
Kurumsal İtibar
Okul Müdürü

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958569

The Effect of School Managers Charismatic Leadership Features To Schools Corporate Reputation

Abstract

The general aim of this research is to investigate the effect of school principals' charismatic leadership features on schools' corporate reputations according to teachers' opinions. The relational survey model was used in the research. 4576 teachers who had been working at schools in Onikişubat district in Kahramanmaraş created the universe of this study. 582 teachers working at state schools who were selected with the simple random sample method created the research sample. Personal Information Form and Charismatic Leadership Scale developed by Conger and Kanungo (1994) and Corporate Reputation Scale developed by Karaköse (2006) were used to collect data. Independent Groups t-Test, ANOVA, Pearson Correlation Analysis and Regression Analysis were carried out in the analysis of the data. As the result of this search, a significant relationship was observed between the school principals' charismatic leadership levels and schools' corporate reputation, also seen that school principals' charismatic leadership features are predictors of schools corporate reputation.

Keywords

Leadership
Charismatic Leadership
Corporate Reputation
School Principal

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958569

a Bu araştırma Doç. Dr. Ramazan Yirci danışmanlığında Cüneyt Demir tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiş olup çalışmanın özeti X. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde (Nevşehir) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

b İletişim Yazarı: cuneyt2540@gmail.com.

c Öğretmen, MEB, Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğü, <http://orcid.org/0000-0002-7145-9260>.

d Doç. Dr, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eposta: yirci@ksu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-4696-7420>.

Giriş

Örgütsel bağlamda bireysel, kurumsal ve toplumsal sonuçları etkilemede liderlik kavramının önemi yadsınamaz bir gerçektir (Shamir, 1992). Bu gerçek "gizemli bir armağana" sahip olduğu düşünülen "hayattan daha büyük" karakterler olarak görülen karizmatik liderler için düşünüldüğünde daha özel bir anlam ifade etmektedir. Karizmatik liderler bireysel, kurumsal ve toplumsal sonuçları etkileyen bu sonuçlarla birlikte bireysel kurumsal ve toplumsal değişim ve gelişime yön veren, öncülük eden, belirli bir misyon dahilinde onlara vizyon belirleyen ve böylece daha iyi bir geleceğe olan inancı aşıl原因an liderlerdir (Shamir, House ve Arthur, 1993; Karaköse, 2014; Yirci ve Karaköse, 2010; Yukl, 1999).

Karizmatik liderlik kavramı ile ilgili birçok araştırma ve tanım yapılmıştır. Karizma kavramının yönetim ve işletme alanına girmesini sağlayan ilk araştırmacı,1947 yılında Max Weber olmuştur. Weber karizma kavramını karizmatik yetki biçiminde ele alarak "belirli bir örgütün, belirli bir kaynaktan çıkan emirlere itaat etme ihtimali" şeklinde tanımlamış ve karizmatik liderlikle ilgili geleneksel yetki, karizmatik yetki ve ussal-yasal yetki olmak üzere üç tür yetkiden söz etmiştir. House (1977) yaklaşımında kişisel özellikler, davranışlar ve durumsal ortamlarla ilgili bir kombinasyon oluşturmuş ve karizmatik liderler ile karizmatik olmayan liderleri karşılaştırarak bu ikisi arasındaki farkları belirlemiştir (Gül, 2003). Bass (1990) yaklaşımında karizmatik etkiye sahip liderlerin, takipçilerinin gözünde kendisini olduğundan daha fazla gösterdiğini, takipçilerini kendi inanç ve değerleri doğrultusunda örgütlediğini ve onların tutum ve davranışlarını bu yönde teşvik ettiğini belirtmiştir. Karizma kavramını psikonalitik kavramlarla inceleyen teorisyenler, insanüstü bir kahraman olarak ilahi bir özellik atfedilen ya da ruhani bir figür olarak tapılan bazı karizmatik liderlerin takipçileri tarafından özdeşleşme durumlarını; yansıtma, geçmişe dönüş ve yer değiştirme gibi psikodinamik süreçler kapsamında incelemiştir. Meindl (1990) izleyici yönelimli olarak nitelendirdiği yaklaşımında sosyal sirayet (bulaşma) kavramını korku, heyecan, coşku gibi duyguların ve davranışların örgüt üyeleri arasında eş zamanlı olarak yayılması biçiminde ifade etmiştir. Shamir ve arkadaşları yaklaşımlarında (1993) karizmatik liderlikte motivasyonel süreçleri ve takipçilerin bir grup üzerindeki etkilerini incelemişler aynı zamanda ikili ilişkiler konusunda ileri açıklamalar getirmişlerdir. Conger ve Kanungo (1987) Karizmaya Atıf Kuramında ve Antonakis, Fenley ve Liechti (2011) çalışmalarında karizmayı sadece olağanüstü ve özel kişilerde var olan, onların sergileyebileceği bir özellik olarak nitelendirmemişler birçok lider ve yönetici tarafından öğrenilebilir bir olgu olarak tanımlamışlardır.

Karizmatik liderlikle ilgili tanımlar incelendiğinde (Beyer, 1999; Conger ve Kanungo, 1994; Fiol, Harris ve House, 1999; House, 1977; Waldman ve Javidan, 2009) bazı kavramların ortak olduğu görülmektedir. Bu kavramlar, etkileme, hitabet gücü, ikna kabiliyeti ve gönüllülük kavramlarıdır. Ayrıca karizmatik liderlik için eşsiz bir cazibe ve yüksek öz güven duygusu en önemli özellikler arasındadır. Karizmatik lider bu özelliklerini kullanarak, takipçilerini motive eder, onlara amaçlar belirler, heyecanlandırır, güdüler ve bu amaçlar doğrultusunda onları gönüllü olarak harekete geçirir (Koçel, 2007).

Karizmatik liderliğin ortaya çıkabilmesi için liderin belirtilen bütün özelliklerinin yanında yaşanan toplumun içinde bulunduğu sosyal ve siyasi koşullarında etkisi büyük önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda toplumun bu koşullarının önemli olduğu değerlendirilmiş ve karizmatik liderlerin genelinin kriz ve kaos ortamlarında ön plana çıktıkları görülmüştür. Güvensizlik, belirsizlik, istikrarsızlık, yönsüzlük ve acizlik

duygularının insanlara hakim olduğu ve bu duyguların toplumları etkisi altına aldığı durumlarda insanlar, belirsizlik içinde kimliklerini kaybederler oradan oraya savrulurlar, kimlik arayışı içine girerler, onları bir amaç doğrultusunda harekete geçirecek bir kimliğe kavuşturacak olağanüstü bir şahsiyete karizma sahibi bir lidere ihtiyaç duyarlar. İşte bu zor şartlarda karizma, dağılan birliği toparlayacak ve onlarla özdeşleşerek onlara yeni bir kimlik kazandıracaktır (Begeç, 1999, s.88). Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, Mahatma Gandhi, Adolf Hitler gibi tarihe mal olmuş en etkili karizmatik liderler, içinde buldukları toplumların en zor dönemlerinde bu görevi üstlenmişler ve kitleleri peşlerinden sürüklemişlerdir (Cinel, 2008). Karizmatik liderler; bu olağanüstü etkileme yetenekleri sayesinde toplumsal değişim ve gelişimi daha etkin, daha kolay başlatma, bu toplumsal değişim ve gelişime yön verme avantajına sahiptirler.

Toplumların değişimi ve gelişimi için liderlik kadar önemli bir diğer kavram ise son yıllarda kurumların üzerinde sıklıkla durdukları kurumsal itibar kavramıdır (Cornejo, Garcia ve Puente, 2019; Karaköse, 2007). Kurumsal itibar, kurumun paydaşlarının kuruma ilişkin algılarıdır (Barnett, Jermier ve Lafferty, 2006; Fombrun, 1996; Karaköse, 2008). Özellikle bugünün rekabet koşulları göz önünde bulundurulduğunda kurumların faaliyetlerine devam ederek, varlıklarını sürdürebilmeleri açısından kurumsal itibarın çok önemli bir kavram olduğu ve bu sebeple de doğru bir şekilde, dikkatlice yönetilmesi gereken bir kavram olduğu ifade edilebilir (Chun, 2005; Hall, 1993). Kurumsal itibarın iyi yönetilmesi sayesinde, paydaşlar üzerinde olumlu bir bakış açısı yaratmak mümkün olabilecektir. Bunu sağlamak için ise kurumlar, paydaşların istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalı (Jackson, 2004) ve hamlelerini o doğrultuda gerçekleştirmeye özen göstermelidirler. Paydaşların beklentilerini anlamamanın en etkili yolu, kurumların paydaşlarla ilişkilerini etkin bir şekilde sürdürmelerinden ve onlarla olumlu ilişkiler kurmalarından geçmektedir (Cravens ve Oliver, 2006). Kurumların özellikle kendileri açısından öncelikli önem arz eden paydaşların istek ve düşüncelerini de dikkatlice değerlendirmeleri ve yorumlamaları gerekmektedir (Işık, 2011). İyi bir itibar, kuruma ilişkin güven ve dürüstlük gibi algılar yaratırken, kötü itibar, olumsuz varsayımların oluşmasına neden olmaktadır. Olumlu itibar, kurumlara güven, saygı ve sadakat olarak olumsuz itibar ise azalan müşteri memnuniyeti, düşen kârlar ve nihayetinde küçülen bir kurum olarak geri dönmektedir. Bu kapsamda olumlu bireylerde örgütün yeni özelliklerine, davranışlarına ve ürünlerine ilişkin çoğu zaman mevcut olandan daha fazla olumlu değerlendirmelerin yapılmasını sağlamaktadır (Tak ve Çiftçiöglü, 2009).

Günümüz rekabet ortamında kurumların kısa veya uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirebilmeleri, varlıklarını devam ettirebilmeleri ve geliştirmeleri için paydaşlarının ve toplumun gözünde itibar kazanması ve kazanılan bu itibarı iyi yönetmesi kurumlar açısından hayati öneme sahiptir. Okulların birer eğitim kurumu olduğu düşünüldüğünde okullar açısından kurumsal itibarı ifade edecek olursak okulun iç ve dış paydaşlarının okulla ilgili iyi ya da kötü algılarının toplamıdır şeklinde ifade edebiliriz (Karaköse, 2006). Okullar bölgelerinde etkili, verimli ve tercih edilen bir okul olmak istiyorlarsa öncelikle iyi bir itibar kazanmalı ve bu itibarı iyi yönetmelidirler. Okullar bu itibarı kazanabilmek için hizmet ve yönetim kalitesine sahip olmalı, ürün ve hizmetler konusunda yeterli olmalı finansal açıdan güçlü olmalı, olumlu bir çalışma ortamı oluşturmalı ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelidir. Okulların bu itibarı kazanması ve etkili olarak yönetebilmesi için okul müdürlerinin bilgi, yetenek ve tecrübeleri büyük önem arz etmektedir.

Okullar paydaşlarını toplumsal yapının içindeki insanların oluşturduğu birer eğitim kurumları olarak faaliyet göstermektedirler. Dolayısıyla toplumsal değişim ve gelişmeler hususunda okullar ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Okulların birer eğitim kurumu oldukları düşünüldüğünde bu etkileşimde daha çok etkileyen tarafın okul tarafı olması gerekmektedir. Yani okullar dünyada yaşanan gelişmeleri yakından takip ederek bütün paydaşlarını ve içinde yaşadıkları toplumu, bu gelişmelerle ilgili bilgilendirmeli etkilemeli ve onları yönlendirmelidirler. Okullar bu görev ve sorumlulukları üstlenirken okullar açısından en önemli unsur hiç şüphesiz okula liderlik eden, okulu yöneten, okuldaki çalışanlarla iletişim kurarak onları organize eden ve okul örgütünü başarılı bir düzeye ulaştırmayı hedefleyen kişiler yani okul müdürleridir (Başar, 1995, Yirci vd., 2014; Yirci ve Kurtulmuş, 2018). Bu kadar önemli bir görevi üstlenen okul müdürlerinin toplumsal yapıdaki değişim ve gelişimin öncelikle eğitim kurumlarından başlayacağı ilkesini göz önünde bulundurması ve okulu paydaşları açısından daha çekici ve etkileyici bir kurum haline getirmesi gerekmektedir (Aydoğar ve Yirci, 2020; Yirci ve Berk, 2021). Okul müdürleri öncelikle etkili bir yönetim tarzı sergileyerek okuldaki öğretmenleri, öğrencileri, velileri etkileyebilmeli onları peşinden sürüklemeli ve bunu topluma yaymalıdır. Okul müdürlerinin bu hedeflerine ulaşması için bir karizmaya, etkili hitabet gücüne, yüksek ikna kabiliyetine ve olağanüstü etkileme yeteneğine yani karizmatik liderlik özelliklerine sahip olması önem arz etmektedir. Okullarda itibar kazanmak, kazanılan itibarı korumak ve onu iyi yönetmek büyük önem arz etmektedir. Okullar açısından kurumsal itibar okulun paydaşlarının okulla ilgili algılarının toplamıdır şeklinde ifade edilirken, okulda itibar yönetimi ise en genel anlamıyla okulun paydaşlarının okulla ilgili algılarının yönetilmesi olarak ifade edilmektedir. Okullarda etkili ve verimli bir kurumsal itibar yönetimi sergilemenin yolu, hem kurumsal itibarın bir bütün olarak değerlendirilmesi hem de paydaşların algılarının iyi yönetilmesinden geçmektedir. Bu itibarı yönetmek ve arttırmak hiç şüphesiz okulların en önemli paydaşlarından biri olan okul müdürlerine düşmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmanın genel amacı; öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarına etkisini incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ne düzeydedir?
- Öğretmenlerin görüşlerine göre okulların kurumsal itibarı ne düzeydedir?
- Öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı öğretmen cinsiyet, öğretmen eğitim durumu, öğretmen branş, öğretmen okul türü, öğretmen kıdem, müdür eğitim durumu, müdür kıdem, değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- Öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarına etkisi var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarına etkisinin incelendiği bu çalışmada betimsel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki veya daha çok sayıda

değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2010).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017 yılı bahar döneminde Kahramanmaraş ili Onikişubat ilçe merkezinde ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan 4576 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, evrenden basit tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 582 öğretmen oluşturmaktadır. Tanımlanan evren listesinden örnekleme birimlerinin tesadüfi olarak çekilmesi basit tesadüfi örneklem olarak adlandırılır (Büyüköztürk, 2007). Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin verilerin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	284	48.80
	Kadın	298	51,20
Eğitim Durumu	Ön lisans	43	7.40
	Lisans	487	83.70
	Lisansüstü	52	8.90
Branş	Sınıf Öğretmeni	184	31.60
	Branş Öğretmeni	398	68.40
Okul Türü	İlkokul	222	38.10
	Ortaokul	213	36.60
	Lise	147	25.30
Kıdem	0-5 yıl	71	12.20
	6-10 yıl	111	19.10
	11-15 yıl	123	21.10
	16-20 yıl	117	20.10
	21 yıl ve üzeri	160	27.50
	Toplam	582	100.00

Araştırmanın yapıldığı okulların, okul müdürlerinin demografik özelliklerine ilişkin verilerin dağılımı tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Okul müdürlerinin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Eğitim Durumu	Ön lisans	1	3.60
	Lisans	17	60.70
	Lisansüstü	10	35.70
Kıdem	10-15 yıl	4	14.30
	16-20 yıl	8	28.60
	21-25 yıl	7	25.00
	26-30 yıl	4	14.30
	31 ve üzeri	5	17.80
Toplam		28	100.00

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın demografik özellikleri ile ilgili bilgi edinmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu; araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerini betimlemeye yönelik beş madde (Cinsiyet, Branş, Eğitim Durumu, Kıdem, Okul Türü) ve araştırmanın yapıldığı okul müdürlerinin demografik özelliklerini betimlemeye yönelik iki madde (Eğitim Durumu, Kıdem) olmak üzere toplam yedi maddeden oluşmaktadır.

Karizmatik Liderlik Ölçeği

Araştırmada öğretmenlerin görüşlerine okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerini belirlemek amacıyla Conger ve Kanungo (1994) tarafından beşli likert tarzda hazırlanan yirmi madde ve altı alt boyuttan (vizyon belirleme, çevresel duyarlılık, sıra dışı davranışlar sergileme, kişisel risk üstlenme, üye ihtiyaçlarına duyarlılık gösterme ve statükoyu sürdürmeme) oluşan Karizmatik Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Aykanat (2010) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Conger ve Kanungo güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değerini .80 olarak hesaplamışlardır. Aykanat (2010) ise güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değerini .87 olarak hesaplamış ve oldukça güvenilir olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmada ölçeğin geneli için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değeri .96 olarak hesaplanmıştır.

Kurumsal İtibar Ölçeği

Araştırmada öğretmenlerin okullara yönelik kurumsal itibar algılarını ölçmek amacıyla Karaköse (2006) tarafından geliştirilen, Kurumsal İtibar Ölçeği kullanılmıştır. Kurumsal İtibar

Ölçeği beşli likert tarzda hazırlanmış kırk madde ve yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; hizmet kalitesi, yönetim kalitesi, finansal sağlamlık, çalışma ortamı, toplumsal sorumluluk, duygusal çekicilik ve kurumsal etik alt boyutlarıdır.

Kurumsal İtibar Ölçeği güvenilirliği ile ilgili olarak Karaköse güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değerini .89 olarak hesaplamışlardır. Ölçeğin tüm boyutlarının toplam iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha .93 olarak hesaplanmış ve bu düzey yeterli görülmüştür (Karaköse, 2006). Bu araştırmada ölçeğin geneli için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değeri .96 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlarının güvenilirlik katsayısı incelendiğinde Cronbach Alpha değeri hizmet kalitesi alt boyutunda .82, yönetim kalitesi alt boyutunda .92, finansal sağlamlık alt boyutunda .71, çalışma ortamı alt boyutunda .89, toplumsal sorumluluk alt boyutunda .79, duygusal çekicilik alt boyutunda .91 ve kurumsal etik alt boyutunda .87 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında Cronbach Alpha değeri incelendiğinde güvenilir olduğu söylenebilir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada elde edilen veriler araştırmacı tarafından kontrol edilerek bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak çözümlenmiştir. Verilerin analizinde öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiş, verilerin dağılımı QQ plot, basıklık (Kurtosis) 0.131, standart hatası (Std.Error of Kurtosis) 0.202, ve çarpıklık (Skewness) -0.393, standart hatası (Std. Error of Skewness) 0.101 olduğu görülmüş ve genel geçer bir kural olarak, çarpıklık katsayısını ve basıklık katsayısını sırasıyla, çarpıklığın ve basıklığın standart hatasına böldüğümüzde çıkan değerler -1.96 ile +1.96 arasında kalıyorsa dağılımın normal kabul edileceği (Can, 2016) değerlendirilerek verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş ve parametrik testlerin yapılabileceği görülmüştür. Verilerin analizinde Bağımsız Gruplar t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, LSD Testi Games Howell Testi, Pearson Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Karizmatik Liderlik Ölçeğine İlişkin Bulgular

Okul yöneticilerinin karizmatik liderlik özelliklerine ilişkin betimsel değerler ölçekteki her bir alt boyutu kapsayacak biçimde Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Karizmatik Liderlik Özelliklerine Yönelik Betimsel Değerler

Ölçek/Alt Boyutlar	N	\bar{X}	SS
Karizmatik Liderlik	582	3.64	0.82
Vizyon Belirleme	582	3.65	0.97
Çevresel Duyarlılık	582	3.74	0.90
Sıra Dışı Davranışlar Sergileme	582	3.44	0.94
Kişisel Risk Üstlenme	582	3.46	1.01

Üye İhtiyaçlarına Duyarlılık	582	3.74	0.95
Statükoyu Sürdürmeme	582	3.82	0.90

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin görüşlerine göre karizmatik liderlik ölçeği genel ortalamasının ($\bar{x}=3.64$) katılıyorum düzeyinde olduğu görülmektedir. Alt boyutlar incelendiğinde vizyon belirleme alt boyutu ($\bar{x}=3.65$), çevresel duyarlılık alt boyutu ($\bar{x}=3.74$), üye ihtiyaçlarına duyarlılık gösterme alt boyutu ($\bar{x}=3.74$), statükoyu sürdürmeme alt boyutu ($\bar{x}=3.82$) ortalamasının katılıyorum düzeyinde, sıra dışı davranışlar sergileme ($\bar{x}=3.44$) ve kişisel risk üstlenme alt boyutlarında ise fikrim yok düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkenine Göre “Karizmatik Liderlik Ölçeği” Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	Sd	T	P
Karizmatik Liderlik	Erkek	284	3.72	0.87	580	2.370	0.018*
	Kadın	298	3.56	0.75			

*p<.05

Tablo 4 incelendiğinde okul müdürlerinin karizmatik liderlik ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalamalarında, öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir ($t=2.370$, $p<.05$). Bu analiz sonucunda, kadın öğretmenlerin aritmetik ortalama puanlarının, erkek öğretmenlerin aritmetik ortalama puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre “Karizmatik Liderlik Ölçeği” Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Eğitim Durumu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Ön Lisans	43	4.15	0.57	Gruplararası	13.623	2	6.811	10.369	0.00*
Lisans	487	3.62	0.80	Gruplarıçi	380.332	579	0.657		
Yüksek Lisans	52	3.44	0.98	Toplam	393.954	581			
Toplam	582	3.64	0.82						

*p<.05

Tablo 5 incelendiğinde okul müdürlerinin karizmatik liderlik ölçeğinden aldıkları puanların, öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir ($F=10.369$, $p<.05$). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene’s Testi uygulanmış olup varyansların homojen olmadığı tespit edilmiştir (Levene $F=6.894$, $p<.05$).

Varyansların homojen olmadığı durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, karizmatik liderlik ölçeğinde öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre ön lisans mezunu ile lisans ve yüksek lisans mezunu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu analiz sonucunda ön lisans mezunu öğretmenlerin puan ortalamalarının, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin puan ortalamalarından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Branş Değişkenine Göre “Karizmatik Liderlik Ölçeği” Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçek	Branş	N	\bar{X}	SS	Sd	T	P
Karizmatik Liderlik	Sınıf	184	3.97	0.75	580	6.785	0.00*
	Branş	398	3.49	0.81			

*p<.05

Tablo 6 incelendiğinde okul müdürlerinin karizmatik liderlik ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalamalarında, öğretmenlerin branş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (t=6.785, p<.05). Bu analiz sonucunda, sınıf öğretmenlerinin aritmetik ortalama puanlarının, branş öğretmenlerinin aritmetik ortalama puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Okul Türü Değişkenine Göre “Karizmatik Liderlik Ölçeği” Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Okul Türü	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
İlkokul	222	3.93	0.78	Gruplar arası	36.155	2	18.078	29.254	0.00*
Ortaokul	213	3.56	0.80	Gruplar içi	357.799	579	0.618		
Lise	147	3.31	0.75	Toplam	393.954	581			
Toplam	582	3.64	0.82						

*p<.05

Tablo 7 incelendiğinde okul müdürlerinin karizmatik liderlik ölçeğinden aldıkları puanların, öğretmenlerin okul türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (F=29.254, p<.05). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene’s Testi uygulanmış olup varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir (Levene F=0.283, p=0.754). Varyansların homojen olduğu durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden LSD Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, öğretmenlerin okul türü değişkenine göre karizmatik liderlik ölçeğinde ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu anlamlı farklılık öğretmenlerin puan ortalamalarının yükseklik sıralamasında ilkokul, ortaokul ve lise şeklinde ortaya çıkmıştır.

Tablo 8. Öğretmenlerin Kıdem Değişkenine Göre “Karizmatik Liderlik Ölçeği” Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öğretmen Kıdem(yıl)	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
0-5 Yıl	71	3.40	0.82	Gruplar arası	10.559	2	2.640	3.973	0.003*
6-10 Yıl	111	3.66	0.74	Gruplar içi	383.395	579	0.664		
11-15 Yıl	123	3.71	0.84	Toplam	393.954	581			
16-20 Yıl	117	3.50	0.89						
21 ve üzeri	160	3.78	0.77						
Toplam	582	3.64	0.82						

*p<.05

Tablo 8 incelendiğinde okul müdürlerinin karizmatik liderlik ölçeğinden aldıkları puanların, öğretmenlerin kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (F=3.973, p<.05). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene’s Testi uygulanmış olup varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir (Levene F=1.403, p=0.231). Varyansların homojen olduğu durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden LSD Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, karizmatik liderlik ölçeğinde öğretmenlerin kıdem değişkenine göre 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanları ile 6-10 yıl, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarınının 6-10 yıl, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Okul Müdürlerinin Kıdem Değişkenine Göre “Karizmatik Liderlik Ölçeği” Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Müdür Kıdem	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
10-15 Yıl	80	3.97	0.64	Gruplar arası	27.185	4	6.796	10.692	0.00*
16-20 Yıl	118	3.28	0.68	Gruplar içi	366.770	577	0.636		
21-25 Yıl	194	3.69	0.76	Toplam	393.954	581			
26-30 Yıl	91	3.80	0.92						
31 Yıl Üz.	99	3.55	0.95						
Toplam	582	3.64	0.82						

*p<.05

Tablo 9 incelendiğinde okul müdürlerinin karizmatik liderlik ölçeğinden aldıkları puanların, okul müdürlerinin kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir ($F=10.692$, $p<.05$). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene's Testi uygulanmış olup varyansların homojen olmadığı tespit edilmiştir (Levene $F=3.612$, $p<.05$). Varyansların homojen olmadığı durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, karizmatik liderlik ölçeğinde okul müdürlerinin kıdem değişkenine göre 10-15 yıl kıdeme sahip okul müdürlerinin puanı ile 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 31 yıl ve üzeri kıdeme sahip okul müdürlerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. 10-15 yıl kıdeme sahip okul müdürlerinin puanlarının 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 31 yıl ve üzeri kıdeme sahip okul müdürlerinin puanlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kurumsal İtibar Ölçeğine ilişkin Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre okulların kurumsal itibar düzeylerinin, kurumsal itibar ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanlarının, betimsel değerleri tablolarda verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Kurumsal İtibar Algılarına Yönelik Betimsel Değerler

Ölçek/Alt Boyutlar	N	\bar{x}	SS
Kurumsal İtibar	582	3.88	0.60
Hizmet Kalitesi	582	4.16	0.55
Yönetim Kalitesi	582	3.82	0.85
Finansal Sağlamlık	582	3.74	0.81
Çalışma Ortamı	582	3.57	0.77
Toplumsal Sorumluluk	582	3.94	0.67
Duygusal Çekicilik	582	3.91	0.83
Kurumsal Etik	582	4.07	0.64

Tablo 10 incelendiğinde öğretmenlerin görüşlerine göre okulların kurumsal itibar düzeylerinin, kurumsal itibar ölçeği puanı genel ortalamasının ($\bar{x}=3.88$) katılıyorum düzeyinde olduğu görülmektedir. Alt boyutlar incelendiğinde hizmet kalitesi alt boyutu ($\bar{x}=4.16$), yönetim kalitesi alt boyutu ($\bar{x}=3.82$), finansal sağlamlık alt boyutu ($\bar{x}=3.74$), çalışma ortamı alt boyutu ($\bar{x}=3.57$), toplumsal sorumluluk alt boyutu ($\bar{x}=3.94$), duygusal çekicilik alt boyutu ($\bar{x}=3.91$), kurumsal etik alt boyutu ($\bar{x}=4.07$) ortalamasının da katılıyorum düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Öğretmenlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre “Kurumsal İtibar Ölçeği” Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Eğitim Durumu	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ön Lisans	43	4.24	0.40	Gruplararası	7.956	2	3.978	11.351	0.00*
Lisans	487	3.87	0.56	Gruplariçi	202.918	579	0.350		
Yüksek Lisans	52	3.67	0.71	Toplam	210.874	581			
Toplam	582	3.88	0.60						

*p<.05

Tablo 11 incelendiğinde okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının, öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmış, yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (F=11.351, p<.05). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene’s Testi uygulanmış olup varyansların homojen olmadığı tespit edilmiştir (Levene F=6.377, p<.05). Varyansların homojen olmadığı durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarında öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre ön lisans mezunu puanları ile lisans ve yüksek lisans mezunu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Ön lisans mezunu öğretmenlerin puanlarının, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin puanlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Branş Değişkenine Göre “Kurumsal İtibar Ölçeği” Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Ölçek	Branş	N	\bar{X}	SS	Sd	T	p
Kurumsal İtibar	Sınıf	184	4.12	0.54	580	6.869	0.00*
	Branş	398	3.77	0.59			

*p<.05

Tablo 12 incelendiğinde okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının aritmetik ortalamalarında, öğretmenlerin branş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (t=6.869, p<.05). Bu analiz sonucunda, sınıf öğretmenlerinin aritmetik ortalama puanlarının, branş öğretmenlerinin aritmetik ortalama puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin Okul Türü Değişkenine Göre “Kurumsal İtibar Ölçeği” Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Okul Türü	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
İlkokul	222	4.10	0.56	Gruplar arası	19.385	2	9.693	29.307	0.00*
Ortaokul	213	3.82	0.59	Gruplar içi	191.489	579	0.331		
Lise	147	3.64	0.57	Toplam	210.874	581			
Toplam	582	3.88	0.60						

*p<.05

Tablo 13 incelendiğinde okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının, öğretmenlerin okul türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmış, yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (F=29.307, p<.05). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene's Testi uygulanmış olup varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir (Levene F=0.905, p=0.405). Varyansların homojen olduğu durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden LSD Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarında öğretmenlerin okul türü değişkenine göre ilkökul ile ortaokul, ilkökul ile lise, ortaokul ile lisede görev yapan öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Öğretmenlerin kurumsal itibar algı puanlarının yüksekten başlayarak sırasıyla ilkökul, ortaokul ve lise şeklinde sıralandıkları tespit edilmiştir.

Tablo 14. Öğretmenlerin Kıdem Değişkenine Göre "Kurumsal İtibar Ölçeği" Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Öğretmen Kıdem	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
0-5 Yıl	71	3.73	0.69	Gruplar arası	5.008	4	1.252	3.509	0.008*
6-10 Yıl	111	3.86	0.53	Gruplar içi	205.867	577	0.357		
11-15 Yıl	123	3.94	0.59	Toplam	210.874	581			
16-20 Yıl	117	3.78	0.61						
21 yıl ve üzeri	160	3.99	0.58						
Toplam	582	3.88	0.60						

*p<.05

Tablo 14 incelendiğinde okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının, öğretmenlerin kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmış, yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (F=3.509, p<.05). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene's Testi uygulanmış olup varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir (Levene F=2.284, p=0.059). Varyansların homojen olduğu durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden LSD Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarında öğretmenlerin kıdem

değişkenine göre 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanları ile 11-15 yıl, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu analiz sonucunda 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarının 11-15 yıl, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarından düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanları ile 11-15 yıl, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarının 11-15 yıl ile 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15. Okul Müdürlerinin Kıdem Değişkenine Göre "Kurumsal İtibar Ölçeği" Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Müdür Kıdem	N	\bar{X}	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
10-15 Yıl	80	4.16	0.43	Gruplar arası	14.616	4	3.654	10.743	0.00*
16-20 Yıl	118	3.63	0.54	Gruplar içi	196.259	577	0.340		
21-25 Yıl	194	3.88	0.59	Toplam	210.874	581			
26-30 Yıl	91	3.96	0.64						
31 Yıl ve üzeri	99	3.89	0.63						
Toplam	582	3.88	0.60						

*p<.05

Tablo 15 incelendiğinde okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının, okul müdürlerinin kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmış, yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (F=10.743, p<.05). Bu anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek amacıyla tamamlayıcı post-hoc tekniklerini kullanabilmek için Levene's Testi uygulanmış olup varyansların homojen olmadığı tespit edilmiştir (Levene F=2.811, p<.05). Varyansların homojen olmadığı durumlarda uygulanan post-hoc tekniklerinden Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda, 10-15 yıl kıdeme sahip okul müdürlerinin görev yaptığı okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 31 yıl ve üzeri kıdeme sahip okul müdürlerinin görev yaptığı okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. 16-20 yıl kıdeme sahip okul müdürlerinin görev yaptığı okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının 21-25 yıl ve 26-30 yıl ile 31 yıl ve üzeri kıdeme sahip okul müdürlerinin görev yaptığı okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarından düşük olduğu tespit edilmiştir.

Okul Müdürlerinin Karizmatik Liderlik Özellikleri ile Okulların Kurumsal İtibarı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonucunda, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı arasında, pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür (Pearson $R=0.742$, $p<0.01$). Buna bağlı olarak Basit Doğrusal Regresyon Analizi Tekniği uygulanmış sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Okul Müdürlerinin Karizmatik Liderlik Özellikleri ile Okulların Kurumsal İtibarı Arasındaki İlişkiye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SHB	β	T	p
Sabit	1.909	0.076		25.078	0.000*
Karizmatik Liderlik Ölçeği	0.543	0.020	0.742	26.628	.0000*

$R=0.742$, $R^2=0.550$, $p=0.000$, $F(709.050)=115.993$

Tablo 16 incelendiğinde basit doğrusal regresyon analizi sonucunda okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarının bir yordayıcısı olduğu görülmüştür ($F=709.050$, $p<0.05$). Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri okulların kurumsal itibarındaki değişimin %55'ini açıklamaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarına etkisi incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarındaki değişimin %55'ini açıkladığı görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin görüşlerine öğretmenlerin cinsiyet, eğitim durumu, branş, okul türü, kıdem değişkenlerinde ve okul müdürlerinin kıdem değişkeninde anlamlı farklılık görülmüştür. Okul müdürlerinin eğitim durumu değişkeninde anlamlı farklılık görülmemiştir. Kurumsal itibarla ilgili öğretmenlerin eğitim durumu, branş, okul türü, kıdem değişkenlerinde ve okul müdürlerinin kıdem değişkeninde anlamlı farklılık görülmüştür. Öğretmenlerin cinsiyet değişkeninde ve okul müdürlerinin eğitim durumu değişkeninde anlamlı farklılık görülmemiştir.

Karizmatik Liderlik Ölçeği genel ortalamasının ve vizyon belirleme, çevresel duyarlılık, üye ihtiyaçlarına duyarlılık gösterme, statükoyu sürdürmeme alt boyutlarının katılıyorum düzeyinde olduğu, sıra dışı davranışlar sergileme ve kişisel risk üstlenme alt boyutlarının ise fikrim yok düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Aladağ (2019), Alarçin (2020), Ballı (2018), Daşçı (2014), Işık (2016), Kocatürk (2007), Öncü (2017), Ponsombut, Kanokorn ve Sujanya (2014), Uysal ve Dönmez (2015) tarafından yapılan araştırma ile benzerlik göstermektedir. Arabacı ve Yüzer (2019) araştırmalarında okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Bu analiz sonucunda, erkek öğretmenlerin ortalamalarının kadın öğretmenlerin ortalamalarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre erkek öğretmenlerin okul müdürlerinin karizmatik liderlik

özelliklerine daha olumlu baktıkları söylenebilir. Cinsiyet değişkeni ile ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde Alarçin (2020), Çelik (2011), Işık (2016), Karaköse (2008), Kocatürk (2007) ve Yüzer (2019) çalışmalarında bu araştırma sonuçları ile benzer sonuçlara ulaşımlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak Arabacı (2014), Buldu (2016), Çankaya (2019), Doğan (2007), Dönmez (2015), Kösele (2018) ve Sosik (2011) çalışmalarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmadığını, Aladağ (2019) ve Boyraz (2018) ise kadın öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Bu analiz sonucunda ön lisans mezunu öğretmenlerin puan ortalamalarının, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin puan ortalamalarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin beklentilerinin daha fazla olduğu söylenebilir. Eğitim durumu değişkeni ile ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde Işık (2016) ve Kocatürk (2007) çalışmalarında bu sonuçlar ile benzer sonuçlara ulaşımlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak Aladağ (2019), Buldu (2016), Arıkan Kılıç ve Becerikli (2017), Çankaya (2019), ve Şakar (2016) çalışmasında eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmadığını tespit etmiştir.

Öğretmenlerin okul türü değişkenine göre, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu analiz sonucunda ilkokul, ortaokul ve lise puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Puan sıralamaları yüksekten başlayarak ilkokul, ortaokul, lise şeklinde sıralanmıştır. Bu bulgulara göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerine en olumlu bakan öğretmenlerin ilkokullarda görev yapan öğretmenler olduğu söylenebilir. Bu durumun nedeni olarak ortaokul ve liselerde sınav kaygı ve stresinin olması, branş öğretmenlerinin ders programları ve ders dağıtımı ile ilgili problemlerin yaşanması, branş öğretmenlerinin beklentilerinin fazla olması ve bunlara bağlı olarak okul müdürü ile öğretmenler arası iletişimde ve etkileşimde çatışmanın kaçınılmaz olması söylenebilir. Bu kaygı ve stresin liselerde daha yüksek düzeyde yaşandığı söylenebilir. Okul türü değişkenine göre diğer çalışmalar incelendiğinde Kocatürk (2007) ve Yüzer (2019) benzer sonuçlara ulaşımlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak Aladağ (2019) okul türü değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmadığını tespit etmiştir.

Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarının 6-10 yıl, 11-15 yıl ve 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarından düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre genç öğretmenlerin okul müdürlerinden daha fazla beklenti içerisinde oldukları söylenebilir. Kıdem değişkeni ile ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde bu sonuçlar Kocatürk (2007) tarafından yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir. Bu sonuçlardan farklı olarak Alarçin (2020), Arabacı (2014), Çankaya (2019), Dönmez (2015), Yüzer (2019) çalışmasında kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmadığını Aladağ (2019), Ballı (2018), Boyraz (2018), Pektaş (2019), Öncü (2017) ise kıdemi fazla olan öğretmenlerin ortalamalarının düşük olduğunu tespit etmişlerdir.

Okul müdürlerinin kıdem değişkenine göre, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 10-15 yıl kıdeme sahip okul müdürlerinin puanlarının 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 31 yıl ve üzeri kıdeme

sahip okul müdürlerinin puanlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre öğretmenlerin, genç okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerine daha olumlu baktıkları söylenebilir.

Okulların kurumsal itibar düzeylerinin, kurumsal itibar ölçeği genel ortalamasında ve alt boyutlarının ortalamasında katılıyorum düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Uslu (2018) ve Yurt (2012) ve tarafından yapılan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. İlker (2019) ve Özdoğru (2020) ise araştırmasında okulların kurumsal itibar düzeyini orta düzeyde katılıyorum şeklinde bulmuştur.

Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre, okulların kurumsal itibar düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir. Cinsiyet değişkeni ile ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde Ataş (2012), Çantay (2018), Dülger (2017), Işık vd. (2016), İlker (2019), Kara (2014), Karali (2013), Karakaş (2019), Karaköse (2006), Taşdelen ve Taşlı (2019), Tüysüzoğulları (2010) ve Yurt (2012) bu araştırma ile benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak Çillioğlu (2010) ve Işık (2011) kadınlar lehine, Orçan (2015) ve Yılmaz (2015) ise erkekler lehine anlamlı farklılık bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre, okulların kurumsal itibar düzeyleri incelendiğinde ön lisans mezunu öğretmenlerin puanları ile lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Ön lisans mezunu öğretmenlerin ortalamalarının, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin ortalamalarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre ön lisans mezunu öğretmenlerin, okulların kurumsal itibarına yönelik algı düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Eğitim durumu değişkenine göre diğer araştırmalar incelendiğinde bu sonuçlardan farklı olarak Çantay (2018), Duran (2017) , Dülger (2017), Kara (2014), Karali (2013), Karaköse (2006) ve Yurt (2012) tarafından yapılan çalışmalarda anlamlı farklılık bulunmadığı tespit edilirken, Orçan (2015) tarafından yapılan çalışmada anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Orçan (2015) tarafından yapılan araştırmada eğitim enstitüsü, ön lisans, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin olduğu gruplarda eğitim enstitüsü mezunu öğretmenlerin kurumsal itibar algılarının anlamlı olarak diğerlerinden düşük olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin okul türü değişkenine göre, okulların kurumsal itibar düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Bu analiz sonucunda, öğretmenlerin okul türü değişkenine göre ilkökul, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Öğretmenlerin puanlarının sırasıyla ilkökul, ortaokul ve lise şeklinde sıralandıkları görülmektedir. Bu bulguya göre kurumsal itibar algı puanları en yüksek olan öğretmenler ilkökullarda görev yapan öğretmenler, en düşük olan öğretmenler ise liselerde görev yapan öğretmenler olarak ifade edilebilir. Okul türü değişkenine göre diğer çalışmalar incelendiğinde Dülger (2017) ve Tüysüzoğulları (2010) çalışmalarında bu çalışma ile benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Öğretim kademesi yükseldikçe öğretmenlerin kurumsal itibar algı düzeyinin düşmesinin bir sebebi ortaokul ve liselerin ilkökullara göre daha fazla personel ve öğrenci sayısına sahip olmasından kaynaklanmış olabilir.

Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre, okulların kurumsal itibar düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puanlarının 11-15 yıl, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin

puanlarından düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre genç öğretmenlerin okullara yönelik kurumsal itibar algı düzeylerinin daha düşük olduğu ve kurumdan daha fazla beklenti içerisinde oldukları söylenebilir.

Okul müdürlerinin kıdem değişkenine göre, okulların kurumsal itibar düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 10-15 yıl kıdeme sahip okul müdürlerinin görev yaptığı okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarının 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 31 yıl ve üzeri kıdeme sahip okul müdürlerinin görev yaptığı okulların kurumsal itibar düzeyi puanlarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre öğretmenlerin, genç okul müdürlerinin görev yaptığı kurumlara yönelik kurumsal itibar algılarının, daha olumlu olduğu söylenebilir. Bu durum kıdemi daha az okul yöneticilerinin daha genç ve dinamik yapıda olması, yenilikleri ve teknoloji kullanımında daha kıdemli müdürlere göre daha esnek olmalarından kaynaklanmış olabilir. Kıdemi daha düşük okul yöneticileri ile yükseköğretim yöneticileri arasındaki kuşak farkı da böyle bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Bu nedenle farklı kıdemlerdeki okul yöneticilerinin belirli aralıklarla bir araya gelerek tecrübe paylaşımı yapmaları faydalı olabilir.

Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı arasında yapılan analizler sonucu anlamlı düzeyde korelasyonel ilişki olduğu tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı arasında ölçeğin genelinde ve tüm alt boyutlarında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri arttıkça okulların kurumsal itibarının da arttığı, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri azaldıkça okulların kurumsal itibarının da azaldığı söylenebilir.

Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okulların kurumsal itibarı arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiş, okul müdürlerinin karizmatik liderlik özelliklerinin okulların kurumsal itibarının bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri okulların kurumsal itibarındaki değişimin %55'ini açıklamaktadır. Bu kapsamda okul müdürlerinin seçilmesi ve görevlendirilmesi aşamasında, Milli Eğitim Bakanlığının yazılı sınav sonuçları ile birlikte okul müdürü adaylarının liderlik özelliklerinin de göz önünde bulundurulmasını sağlayacak bir yapı oluşturması yararlı olacaktır. Hitabet gücü yüksek olan, üstün ikna kabiliyetine sahip ve insanları etkileyerek harekete geçirebilme özelliğine sahip karizmatik liderlik özelliklerine sahip okul müdürlerinin okulların kurumsal itibar algılarına olumlu yansıtacaktır. Ayrıca halen görevde bulunan okul müdürlerinin de karizmatik liderliğin önemli özelliklerinden olan hitabet gücü, ikna kabiliyeti konusundaki yetkinliklerinin daha da artırılabilmesi için hizmet içi eğitim faaliyetlerinden yararlanmaları sağlanabilir. Bununla birlikte farklı öğrenim kademelerindeki okul müdürlerinin bir araya geleceği okul yönetiminde iyi uygulamalar ve deneyim paylaşımı etkinlikleri düzenlenebilir. Bu etkinlikler internet üzerinden çevrimiçi olarak sanal toplantı araçları kullanılarak da yapılabilir. Böylece zaman, mekan ve bütçe kısıtlamalarının getirdiği engeller de aşılmış olur.

Kaynakça

- Aladağ, C. (2019). *Lise müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile örgütsel sessizlik düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van).
- Alarçin, S. (2020). *Okul müdürlerinin karizmatik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul).
- Antonakis, J., Fenley, M., & Liechti S. (2011). Can charisma be taught? Tests of two interventions. *Academy of Management Learning and Education*, 10, 3, 374–396.
- Arabacı, İ.B. (2014). Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Uluslararası Turkish Journal of Educational Studies*, 1(1), 192-221.
- Arıkan, E., Kılıç, G., & Becerikli, G. (2017). Karizmatik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 1-19.
- Ataş, Ö. (2012). *Öğretmen adaylarının okula yabancılaşma düzeyleri ve kurumsal itibar alguları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum).
- Aydoğar, N., & Yirci, R. (2020). Devlet ve özel okul yöneticilerinin yenilik yönetimi becerilerinin karşılaştırılması: Nicel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1286-1308.
- Aykanat, Z. (2010). *Karizmatik liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman).
- Barnett, M.L., Jermier, J.M., & Lafferty, B.A. (2006). Corporate Reputation: The Definitional Landscape. *Corporate Reputation Review*, 9 (1), 26-38.
- Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31.
- Başar, H. (1995). *Eğitim denetçisi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Ballı, F. (2018). *Öğretmen algularına göre okul müdürlerinin gösterdiği karizmatik liderlik davranışlarının okullarda görülen örgütsel sessizliği yordama düzeyi* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beyer, J. M. (1999). Taming and promoting charisma to change organizations. *The Leadership Quarterly*, 10(2), 307-330.
- Boyras, A. (2018). *Özel eğitim okulu müdürlerinin liderlik stillerinin okul kültürüne ve iklimine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul).
- Bryman, A. (1993). Charismatic leadership in business organizations: Some neglected issues. *The Leadership Quarterly*, 4(3-4), 289-304.
- Buldu, T. (2016). *Karizmatik liderlik ve çalışan performansı ilişkisi: Bir örnek olay araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Bursalıoğlu, Z. (2000). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Can, A. (2016). *SPPS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Chun, R. (2005). Corporate Reputation: Meaning and Measurement. *International Journal of Management Reviews*, 7(2), 91-109.
- Conger, J. A., & Kanungo, R. (1987). Toward a behavioral theory of charismatic leadership in organizational settings. *Academy of Management Review*, Vol. 12, No: 4, 637-647.
- Conger, J.A., & Kanungo, R. (1994). Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement. *Journal of Organizational Behavior* 15, 439-452.
- Cornejo, C.P., Garcia J.B.D. & Puente, E.Q., (2019). How to manage corporate reputation? The effect of enterprise risk management systems and audit committees on corporate reputation. *European Management Journal* 37 (2009) 505-515.
- Cravens, K.S., & Goad Oliver, E. (2006). Employees: The key link to corporate reputation management. *Business Horizons*, 49 (4), 293- 302.
- Çankaya, B.Ö. (2019). *Yöneticilerin Karizmatik Liderlik Özellikleri ile Çalışanların İş Tatmini Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Çantay, N. (2018). *Kurumsal İtibar Algısında Örgüt İçi İletişimin Rolü: Eğitim Kurumlarında Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Çelik, V.O. (2011). *Basketbol Oyuncularının Görüşlerine Göre Antrenörlerin Karizmatik Liderlik Özelliklerinin Takımın Bütünlüğüne Etkisi* (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir).
- Çillioğlu, A. (2010). *İç ve dış paydaşların değerlendirmelerine göre Anadolu Üniversitesinin kurumsal itibarı* (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir).
- Doğan, S. (2007). *Vizyona dayalı liderlik*. İstanbul: Kare Yayınları.
- Duran, İ. (2017). Özel sektör çalışanlarının örgüt kültürü ve karizmatik liderlik özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Turkish Journal of Educational Studies*, 1(1).
- Dönmez, S.U. (2015). *İlkokul öğretmenlerinin görüşlerine göre okul müdürlerinin karizmatik liderlik davranışları ve empatik eğilimleri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Dülger, G. (2017). *Özel okullarda kurumsal itibar algısı: Antalya Özel Envar Okulları paydaşları üzerinde bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta).
- Fombrun, Charles F. (1996). *Reputation: Realizing value from the corporate image*. Boston: Harvard Business School Press.
- Fiol, C.M., Harris, D., & House, R. (1999). Karizmatik liderlik: Sosyal değişimi etkileme stratejileri. *The Leadership Quarterly*, 10 (3), 449-482.
- Gül, H. (2003). *Karizmatik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze).
- Hall, R. (1993). A frame work linking intangible resources and capabilities to sustainable competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 14(8), 607-618.

- House, R.J. (1977). *A 1976 Theory of Charismatic Leadership*", Hunt, J. G. ve Larson, L.L. (Ed.), *Leadership: The Cutting Edge*. Carbondale: Southern Illinois University Press, s. 189-207.
- Işık, B. (2016). *İlkokul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleriyle okullarındaki öğretmenlerin motivasyonu arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van).
- Işık, M., Çiçek, B., & Almalı, V. (2016). Üniversitelerin iç paydaşlarının kurumsal itibar algısını ölçmeye yönelik bir araştırma. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,5(2016), 163-180.
- Işık Yılmaz, E. (2011). *Yükseköğretim kurumlarında kurumsal itibarın öğrenci tercihleri üzerindeki rolü: Vakıf üniversitelerinde bir araştırma* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- İlker, İ. (2019). *Okul yöneticilerinin kurumsal itibar algularıyla örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya).
- Jackson, K. (2004). *Building reputational capital*. New York: Oxford University Press.
- Kara, A.İ. (2014). *Kurumsal kültür, kurumsal kimlik ve kurumsal imajın kurumsal itibar üzerine etkileri, bir işletme örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Karakaş, N.N. (2019). *Özel ilkokulların kurumsal itibarı konusunda yönetici öğretmen ve veli görüşleri: Malatya örneği* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul).
- Karaköse, T. (2006). *Eğitim örgütlerindeki iç ve dış paydaşların kurumsal itibara ilişkin algulamaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ).
- Karaköse, T. (2007). Örgütlerde itibar yönetimi. *Akademik Bakış*, 11, 1-12.
- Karaköse, T. (2008). Okul müdürlerini itibarlı kılan değerlerin belirlenmesine yönelik nitel bir çalışma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 113-129.
- Karaköse, T. (2008). An Evaluation on Principals' Managerial Behaviors: The Profile of Principal from the Teachers' Point of View. *World Applied Sciences Journal*, 3(1), 67-72.
- Karaköse, T. (2014). The empirical study of organizational justice and job satisfaction for highschool teachers in Turkey. *Pakistan Journal of Statistics*, 30(6), 1243-1250.
- Karali, H. (2013). *Kurumsal itibar ile çalışanların örgüte bağlılıkları arasındaki ilişki ve bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kocatürk, A. (2007). *Meslek lisesi müdürlerinin karizmatik liderlik davranışları incelenmesi* Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kösele, M. (2018). *Karizmatik liderlik davranışlarının kadın ve erkek iş gücü açısından karşılaştırılması: Bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli).
- Levay, C. (2010). Charismatic leadership in resistance to change. *The Leadership Quarterly*, 21(1), 127-143.

- Meindl, J.R. (1990). *On leadership: An alternative to the conventional wisdom*, Staw, B.M. ve Cummings, L.L. (Ed.), *Research in Organizational Behavior*, 12. Greenwich, Connecticut: JAI Press.
- Orçan, A. (2015). *İzmir ili merkez ilçeleri anadolu liselerindeki öğretmenlerin okullarının kurumsal itibarına ve müdürlerinin liderliğine ilişkin algıları* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir).
- Özdoğru, M. (2020). *Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile kurumsal itibar algısı arasındaki ilişki* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara).
- Pektaş, H.M. (2019). *Öğretmen algularına göre okul müdürlerinin liderlik tarzı ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin analizi* (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya).
- Ponsombut, S., Kanokorn, S., & Sujanya, S. (2014). Factor saffecting charismatic leadership of primary schools principals. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 112 (2014), 962 – 967.
- Shamir, B. (1992). Attribution of İnfluence and charisma totheleader: Theromance of leadershiprevisited. *Journal of Applied Social Psychology*, 22,386-407.
- Shamir, B.,House, R. J., & Arthur, M. B. (1993). The motivational effects of charismatic leadership: A self concept-based theory. *Organization Science*, 4, 577-594.
- Sosik, J.J., Juzbasich, J., & Chun, J.U. (2011). Effects of moral reasoning and management level on ratings of charismatic leadership, in-role and extra-role performance of managers: A multi-source examination. *The Leadership Quartely* 22 (2011), 434-450.
- Şakar, M. (2016). *Okul yöneticilerinin liderlik tarzları ile işe olan yaratıcı katılımları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).
- Şişman, M.,&Turan, S. (2004). *Eğitim ve okul yönetimi*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Tak, B.,&Çiftçioğlu, A. (2009). Algılanan örgütsel prestij ile örgütsel bağlılık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, (18), 110-116.
- Taşdelen, B., & Taşlı, H. (2019). Kurumsal itibarın ölçülmesi: Gümüşhane Üniversitesinin iç paydaşları tarafından algılanışı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 6 (17)
- Tüysüzöğulları, E. (2010). *Ortaöğretim kurumlarında yönetici ve öğretmenlerin kurumsal itibara ilişkin algılamaları: Kastamonu uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya).
- Waldman, D. A., & Javidan, M. (2009). Alternative forms of charismatic leadership in the integration of mergers and acquisitions. *The Leadership Quarterly*, 20(2), 130–142.
- Weber, M. (1947). *The theory of economic and social organization* (Trans. A. M. Henderson and Talcott Parsons). New York: Oxford University Press.
- Yirci, R. & Berk, B. (2021). Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşlerine göre Etkili Okul Müdürü: Nitel bir Araştırma. *Journal of History School*, 50, 570-598.<http://dx.doi.org/10.29228/Joh.43166>

- Yirci, R., & Karaköse, T. (2010). Democratic education policy and Turkish education system. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 1330–1334.
- Yirci, R., & Kurtulmus, O. F. (2018). Just a Leader or Servant Leader: How Do Teachers Perceive Their School Principals? *Üniversitepark Bülten*, 7(1), 40-50.
- Yirci, R., Özdemir, T. Y., Kartal, S. E., & Kocabaş, İ. (2014). Teachers' perceptions regarding school principals' coaching skills. *School Leadership & Management*, 34(5), 454-469.
- Yılmaz, M. (2015). *Kurumsal itibar yönetimi algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).
- Yukl, G. (1999). An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *The Leadership Quarterly*, 10(2), 285-305.
- Yurt, İ. (2012). *Kurumsal itibar yönetimi algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Düzce Üniversitesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce).
- Yüzer, B. (2019). *Okul müdürlerinin karizmatik liderlik özellikleri ile okul öncesi öğretmenlerinin okul kültürü algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul).

Dijital Platformlarda Motivasyon ve Öz-düzenlemeli Öğrenme^a

Nurcihan Yürük^a

Özet

Bu çalışmanın amacı, öz-düzenlemeli öğrenme stratejisi kullanımı ile çevrimiçi öğrenme motivasyonu arasındaki ilişkiyi belirlemek ve ayrıca öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerinin çevrimiçi öğrenme motivasyonunda yordayıcı bir rolü olup olmadığını araştırmaktır. Araştırmada iki ölçek kullanılmıştır. İlk ölçek Dündar ve Köksal (2017) tarafından yabancı dil öğrenenlerin strateji tercihlerini belirlemek için, ikinci ölçek ise Özbaşı, Cevahir ve Özdemir (2018) tarafından öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik motivasyon kaynaklarını belirlemek için geliştirilmiştir. Selçuk Üniversitesi'nden 125 katılımcı ile çevrimiçi bir araştırma yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre Bilişsel Stratejiler, Duyuşsal Stratejiler, Meta Bilişsel Stratejiler, Meta-Duygusal Stratejiler yüksek düzeyde ve öğrenciler tarafından daha çok kullanılmaktadır. Ayrıca, sonuçlar öğrencilerin en çok Bilmek için İçsel Motivasyonu ($X=22.79$) kullandıklarını göstermiştir. Öz düzenlemeli öğrenme stratejilerinin çevrimiçi öğrenme ortamındaki motivasyonu anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Öz-düzenlemeli Öğrenme Modeli
Öğrenme Stratejileri
Motivasyon
Çevrimiçi Öğrenme

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958579

Motivation and Self-Regulated Learning in Digital Platforms

Abstract

The purpose of this study is to determine the relationship between self-regulated learning strategy use and online learning motivation and also investigate whether self-regulated learning strategies have a predictive role in online learning motivation. Two scales were used in the study. The first scale was developed by Dündar ve Köksal (2017) to identify L2 learners' strategy preferences and the second scale was developed by Özbaşı, Cevahir and Özdemir (2018) to determine students' motivation sources for online learning. An online survey was conducted with 125 participants at Selçuk University. According to results, Cognitive Strategies, Affective Strategies, Meta Cognitive Strategies, Meta-Affective Strategies related were at a high level and used more by students. In addition, the results showed that students mostly used Intrinsic Motivation to Know ($X=22.79$). It was determined that self-regulated strategies significantly predicted motivation in the online learning environment.

Keywords

Self-regulated Learning Model
Learning Strategies
Motivation
Online Learning

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958579

^a İletişim Yazarı: nurcihanbasibek@yahoo.com

Selçuk Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık A.B.D., ORCID: 0000-0001-8889-8107.

Introduction

Language learning strategy (LLS) has contributed much to language proficiency in the past 40 years (O'Malley & Chamot, 1990; Oxford, 2011; Platsidou & Kantaridou, 2014; Platsidou, & Sipitanou, 2014), in addition the different factors influencing strategy use such as learner characteristics like gender, level of competence, motivation, self-efficacy beliefs and learning styles. Individual differences as "language aptitude, motivation, learning style, self-esteem, anxiety, learner's belief and creativity" affect second language acquisition (Dörnyei, 2005, p.106). Oxford (1990) states "more highly motivated learners use a significantly greater range of appropriate strategies than do less motivated learners" (p.13).

"According to self-determination theory, there are two general types of motivation, one based on intrinsic interest in the activity per se and the other based on rewards extrinsic to the activity itself. These types of motivation are not categorically different, however, but rather lie along a continuum of selfdetermination"(Noel, Pelletier & Vallerand, 2000, p. 60).

The acquisition and development of competence are to a large extent bound up with motivational factors, which is why the problem of motivation has always aroused great interest among psychologists and educators (Dewey, 1913; Fischer, 1912; Herbart, 1965; Lunk, 1926). Even if we could reliably prove the obvious effect of motivation on learning outcomes, it is not clear how cognitive processes affect the level of motivation leading to learning and competence acquisition.

Before looking for the connection between learning and motivation, we need to build a reasonable theoretical model of how motivation affects learning. Only then we could know which variables need to be measured and which processes need to be checked. Otherwise, we can choose the experiment we want to run at will without having to lay a solid foundation for the desired result. Therefore, it turns out that it is difficult to find the proposed relationship.

Self-regulated learning Model (S²R) as one of the important metacognitive processes fills this gap from a different perspective in the light of language learning strategies. In this study, first, S²R framework will be described then; the concept of motivation could be explained in terms of the framework in order to shed light on the relationship in between. Specifically, this study aims to investigate the relationship between self-regulation and motivation in online learning.

Review of Literature

Self-regulated learning (SRL) refers to "learning that occurs largely from the influence of student's self-generated thoughts, feelings, strategies, and behaviours, which are oriented toward the attainment of goals" (Schunk & Zimmerman, 1998, p. viii). There is a variety of conceptualizations of "academic self-regulation", some researchers have determined social cognitive models of self-regulated learning in order to analyse learner success in online education (Boekaerts, Pintrich, & Zeidner, 2000), as, social cognitive models focus on significant learning strategies and motivational factors "which could be useful for learners in these highly autonomous learning settings" (Lynch, 2003; Niemi, Nevgi, & Virtanen, 2003; Whipp & Chiarelli, 2004). Also, some researchers investigate the relationship between self-regulation and academic achievement. The study of Pintrich and De Groot (1990) showed that there was a positive correlation between learners' achievement levels and self-regulation

levels. There were some other investigations that indicate the effect of motivation learning on self-regulated learning. Pintrich's (2005) study demonstrates that "effective and less effective self-regulated learners differ in several motivational processes" (p. 470). Similarly, Schunk (2005) concluded, "Students with greater personal interest in a topic and those who view the activity as important or useful are more likely to use adaptive self-regulatory strategies" (p. 87). Some studies reveal there was a positive relationship between students' academic self-efficacy and their use of SRL strategies (Pintrich & De Groot, 1990; Schunk, 2005). In addition, in a review of past research, Schunk (2005) indicated that "highly self-regulated learners tend to report higher levels of academic self-efficacy than do students with poorer self-regulatory skills" (p. 89).

Theoretical Framework of Self-regulated learning Model (S²R)

Training autonomous learners who regulate their own learning is one of the latest trends in the past two decades. Nowadays, the teacher-centred approach has been replaced by the student-centred, so learner roles and responsibilities have become more and more important and have changed from passive to active. Students use different types of strategies to regulate their learning. Some researchers have tried to change the place of this "strategic framework with the concept of self-regulation originally come from educational psychology" (Banisaeid & Huang, 2015, p.37; Dörnyei 2005; Rose, 2012; Tseng, Dörnyei & Schmitt, 2006).

Zimmerman (1989) defines self-regulation as "the degree to which students become metacognitive, motivational, and behavioural participants in their learning process" (p. 329). The broader concept of self-regulation is used due to the fussiness of definition and measurement and it has been used as "a substitute for language learning strategies" in some studies (Banisaeid & Huang, 2015, p. 38; Dörnyei, 2005; Tseng et al., 2006; Rose, 2012). Individual differences in students' language skills, motivation, learning styles, self-esteem, anxiety, beliefs and creativity will affect their second language learning (Dörnyei, 2005). Oxford (1990) believes that "more motivated students use much greater strategies than those who are less motivated" (p. 13). Self-regulated learning (SRL) includes "cognitive, metacognitive, behavioural, motivational, and emotional aspects of learning" (Panadero, 2017, p.1). A considerable number of variables that influence learning are studied within a comprehensive and holistic approach under this framework, such as self-efficacy, volition, cognitive strategies. Therefore, SRL has become one of the most important research fields in the field of educational psychology.

Language learning strategy use has contributed much to researches related to language proficiency for more than 40 years with the influence of some parameters that influence strategy use like learner characteristics such as competence, learning styles, self-efficacy and motivation (Gavriilidou & Papanis, 2010; Green & Oxford, 1995; O'Malley & Chamot, 1990; Oxford & Burry-Stock, 1995; Oxford & Nyikos, 1989; Psaltou-Joycey, 2003; Psaltou-Joycey & Kantaridou, 2009; Platsidou & Kantaridou, 2014). However, language learning strategy has left its stage to the concept of self-regulation because "locating learning strategies on just behavioural and mental levels is not justifiable" (Pintrich, 2005, p.456).

Language learning strategy framework was criticised from various perspectives. First, the definitions of taxonomies are ambiguous. It is impossible to accept all the strategies as learning strategies. Second criticism is related to overgeneralize strategy use to all aspects of language teaching (Rose, 2012, p.138). In addition, Dörnyei (2005) criticised the framework

because for Dörnyei “individual learner differences, tasks and learning situations are neglected and especially for SILL” (p.198). It has just focused on the frequency of strategy use. Therefore, the concept of self-regulation has become popular and taken the place of learning strategies. Also, some researchers think that learning strategies need some reformulation and reconceptualization (Rose, 2012; Gu, 2012).

Self-regulation is a “multidimensional construct including cognitive, metacognitive, motivational, behavioural and environmental processes that learners can apply to enhance academic achievement” (Dörnyei, 2005, p.191). Zimmerman and Schunk describes self-regulation as a “self-directive process through which learners transform their mental abilities into task-related academic skills” (2001, p.1). Self-regulation refers to “the ability of learners to manage their learning process, monitor their progress and assess their performance within this context” (Zimmerman & Schunk, 2001, p. 2); it has the characteristic of autonomous and self-determined learning.

In consideration of these criticisms, Oxford reformulated language learning strategy incorporating with the concept of self-regulation and proposed Strategic Self-Regulation (S²R) Model (Oxford, 2011). The S²R framework embodies both strategies and metastrategies. Oxford (2011) states “the concept of metastrategies is more than just that of metacognitive strategies alone” (p. 157) and it reflects the multidimensional reality of the L2 learner:

Metacognitive simply means “beyond the cognitive” and includes strategies that provide general regulation (control) of cognitive strategies. Unfortunately, prior typologies of strategies had no term to describe control of three other key dimensions of L2 learning strategies: (a) the motivational dimension, (b) the social dimension, and (c) the affective dimension. The S²R Model fills this major gap by including metamotivational, metasocial, and meta-affective strategies, respectively. I feel no thrill in creating new terms, but the term metacognitive could not meaningfully be stretched; other, parallel terms were needed for non-cognitive domains” (Oxford, 2017, p.158).

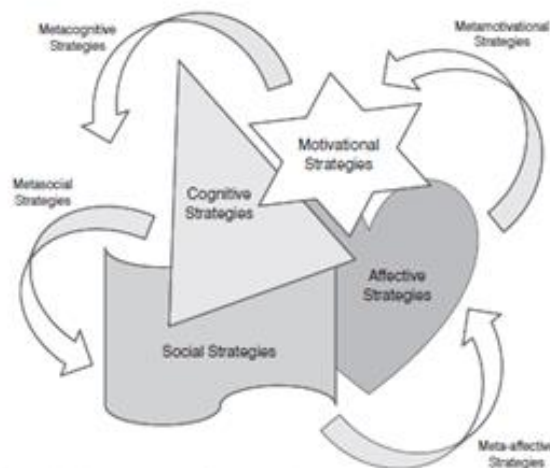

Figure 1. Metastrategies as the Overarching Guides (Oxford, 2017, p.161)

In this figure, four general types of strategies – cognitive, motivational, affective, and social – have distinct shapes but are intentionally shown as overlapping, as they do in reality. In addition, each general type of strategy is cared for and guided by an arrow representing the

relevant metastrategies (metacognitive, metamotivational, meta-affective, and metasocial, respectively). Together the metastrategies and strategies comprise a well-operating learning subsystem, which interacts with many other learning subsystems. Metastrategies have the role of “executive functions,” such as planning, with reference to four human learning domains: cognitive (metacognitive strategies), motivational (metamotivational strategies), social (metasocial), and affective/emotional (meta-affective strategies). These roles are:

- paying attention;
- planning;
- organizing learning and obtaining resources;
- monitoring and evaluating (Oxford, 2017, p.160).

Metastrategies, by virtue of their “executive control and management function”, help the learner know whether and how to deploy a given strategy and aid in determining whether the strategy is working or has worked as intended. Strategies and metastrategies in the S²R Model are “highly dynamic, because they respond to changing needs of the learner for varying purposes in different sociocultural contexts” (Oxford, 2017, p.160). Metastrategic regulation is the learner’s use of metastrategies of any kind (metacognitive, meta-affective, etc.) for the purpose of SRL. This is an expansion of Flavell’s (1978) term “metacognitive regulation to identify the use of metacognitive strategies” (p.215).

Motivation and Online Education

Paris and Turner (1994) described motivation as “the engine of learning” (p.223). Motivation opportunities affect “what we learn, how we learn, and how long we learn” (Schunk & Usher, 2012, p.17). Research shows that motivated students are more likely to perform challenging tasks. They actively participate, enjoy, fun and enterprising, and show better performance, perseverance and creativity (Ryan & Deci, 2000). When the significant relationship between learning and motivation is taken into consideration, it is not surprising that there are many researches about motivation in various learning settings (Schunk, Meece & Pintrich, 2014). Even so, there have been a limited number of studies about the effect of motivation on learning in online learning environment.

Motivation

Brophy (2010) defines motivation as “a theoretical construct to explain the initiation, direction, intensity, persistence, and quality of behaviour, especially goal-directed behaviour” (p. 3). It is the impetus for a purpose of action involving intentions for goals. In consideration of this definition, motivation is a process rather than a product. In terms of measurement of motivation, it has some implications. It is impossible to observe it directly so, such actions like choice of tasks, effort, achievement and persistence should be interpreted. Judgements related to motivation connect individuals’ cognitive and affective processes like thoughts, beliefs, goals and emotions (Schunk, et al., 2014). They also focus on the relationship between the learner and the learning setting that is under the influence of some contextual and social considerations (Schunk, et al., 2014).

There has been a disposition to accept a limited view of motivation from current research that does not acknowledge the complicatedness and dynamic interaction of factors underlying and affecting motivation to learn. Instead, it has received attention to design motivating learning environments (Keller, 2010). Motivation was seen as a relatively stable

characteristic, and studies focused on identifying lists of characteristics of successful students (Yukselturk & Bulut, 2007). Studies comparing online and on-campus learners by using this approach are prevalent (Wighting, Liu, & Rovai, 2008). According to the results of these studies, online learners are intrinsically more motivated than on-campus ones.

Nevertheless, the study of Park and Choi (2009) showed that “learners’ dropout rates were higher during online courses compared with face to face courses” (p. 213). There may be many underlying reasons of this interruption from online courses like “anxiety or frustration with technology, the feeling of aloneness or time pressure or any other burdens that decrease the motivation of the learner” (Artino, 2008, p. 263). Therefore, motivation is one of the most important factors that affect the achievement level of the learners during online learning process. In the light of these factors, it is needed to think thoroughly the role and position of the motivation in online settings. So, in order to understand this, it is necessary to give a clear definition of online learning.

Online learning

There are many terms to describe learning and teaching through digital tool like e-learning, online learning, distance education, flipped learning, blended learning and Massive Open Online Courses (MOOCs). In order to make sense of these terminologies Nichols (2008) used the term *e-learning* to define “any application on the continuum of technology from face-to-face to distance settings” (<http://akoaootearoa.ac.nz/project/eprimer-series/resources/files/e-learning-context-1-eprimer-series>).

There are many definitions of online learning and all these definitions display the variety of practice and technologies in use. Ally (2008) goes on to define it in the following way:

“... the use of the internet to access materials; to interact with the content, instructor, and other learners; and to obtain support during the learning process, in order to acquire knowledge, to construct personal meaning, and to grow from the learning experience” (p. 5).

Namely, online learning is accepted as a form of distance education mediated by technological aids where students are physically separated from the teacher. Some aspects related to personality like “independence, self-direction and intrinsic motivation are the important issues affiliated with distance learners” (Moore, 1989, p. 5). Especially, intrinsic motivation is accepted among the important characteristics of online learners (Shroff, Vogel, Coombes, & Lee, 2007). In online learning settings, “learners are expected to be intrinsically motivated, as such a learning environment mostly depend on intrinsic motivation in addition to self-regulation” (Martens, Gulikers & Bastiaens, 2004, p.370). While intrinsic motivation of learners is essential, current research studies on motivation in these settings have been restricted in both number and scope (Bekele, 2010).

Purpose of the Study

The purpose of this study is primarily to determine the relationship between self-regulated learning and motivation in online settings. In addition, this study will explore self-regulated strategy preferences of translation and interpretation students. Also, common motivational orientation will be identified. These relations are investigated according to variables; gender, grades and academic achievement of translation and interpretation students.

Research questions

- 1) What are the most frequent self-regulated learning strategies used by students?
- 2) Is there a relationship between self-regulated learning strategy uses of students according to
 - a. their gender?
 - b. their academic achievement?
 - c. their grades?
- 3) What motivational orientation is common among students?
- 4) Is there a relationship between online learning motivations of students according to
 - a. their gender?
 - b. their academic achievement?
 - c. their grades?
- 5) Do self-regulation strategies predict online learning motivation?

Methodology

It is assumed that the relationship between motivation and academic achievements of learners are influenced by use of self-regulated learning strategies that are significantly associated with the increase of motivation.

Instruments

The first scale used in this study was developed by Dündar ve Köksal (2017). The overall reliability of the model Cronbach's alpha statistic is 0.85. The scale can be used to identify L2 learners' strategy preferences and to what extent they use them in any educational settings. It is a 4-point Likert-type scale. The scale is composed of 35 items embedded in 6 sub-dimensions: "Cognitive Strategies, Affective Strategies, Socio-Cultural Interactive Strategies, Meta-Cognitive Strategies, Meta-Affective Strategies, and Meta-Sociocultural interactive Strategies".

The second scale used in this study was developed by Özbaşı, Cevahir and Özdemir (2018) to determine students' motivation sources for online learning. There are 28 items in the scale in total. The scale consists of "intrinsic motivation to know, intrinsic motivation to succeed, intrinsic motivation to experience stimulation, determined regulation, reflected regulation, external regulation and amotivation". The scale's Cronbach's alpha coefficients calculated at each sub-dimension level are between 0.60 and 0.90. It is a 7-point Likert type scale consisting of 28 items.

Subjects

The study was conducted using an online survey that was correctly completed by 1st, 2nd, and 3rd students from Translation and Interpretation Department at Selçuk University. These students have attended online courses at their department for three terms. All the courses and examinations they get have been carried out in an online setting. The respondents were asked to answer two different scales about self-regulated learning and

online learning motivation. The study group of the research consisted of 125 students. Demographic information about the students is given in the Table 1.

Table 1. Analysis For Demographic Information

Demographic Information	Categories	f	%
Gender	Female	82	65.6
	Male	43	34.4
Grade	Grade 1	57	45.6
	Grade 2	28	22.4
	Grade 3	40	32.0
	1.51-2.00	-	-
Academic Achievement	2.01-2.50	-	-
	2.51-3.00	23	18.4
	3.01-3.50	83	66.4
	3.51-4.00	19	15.2

According to Table 1, 82 (65.6%) female students and 43 (34.4%) male students were participated in the study. 57 (45.6%) of the participants were in the 1st grade, 28 of them (22.4) were in the 2nd grade, 40 of them (32.0%) were in the 3rd grade. Considering their academic achievement, there were no students with an academic average of 1.51-2.00 and 2.01-2.50, 23 (18.4%) had an academic average of 2.51-3.00, 83 (66.4%) had an academic average of 3.01-3.50 and 19 (15.2%) were 3.51-4.00.

In order to analyse whether self-directed learning and online learning motivation change according to gender variable in the online learning environment, t-test was conducted. Also, Kruskal Wallis H test was used to determine whether there was a significant difference according to grade and academic achievement. Regression analysis was conducted to determine the level of self-directed learning and online learning motivation in an online learning environment.

The scores of the students for self-regulated strategies in online learning were calculated as follows. This tabular was created because there was not an equal distribution among the items belonging to some sub-dimensions in the scale in terms of number.

Intervals of Score	Low	Medium	High
Cognitive Strategies	3-5	6-8	9-12
Affective Strategies	3-5	6-8	9-12
Socio-Cultural Interactive Strategies	5-9	10-14	15-20
Meta Cognitive Strategies	9-17	18-26	27-36
Meta-Affective Strategies	10-19	20-29	30-40
Meta- Socio-Cultural Interactive Strategies	5-9	10-14	15-20

Findings

1) What are the most frequent self-regulated learning strategies used by students?

Table 2. Descriptive Analysis Results of Students' Tendencies to Use Self-regulated Strategies in Online Learning

Dimension	N	X	SS
Cognitive Strategies	125	9.21	1.80
Affective Strategies	125	9.18	1.61
Socio-Cultural Interactive Strategies	125	11.56	2.16
Meta Cognitive Strategies	125	29.80	3.81
Meta-Affective Strategies	125	27.59	5.20
Meta- Socio-Cultural Interactive Strategies	125	14.85	2.80

When students' tendencies to use self-regulated strategies in online learning are examined, it was found that Cognitive Strategies ($X = 9.21$), Affective Strategies ($X = 9.18$), Meta Cognitive Strategies ($X = 29.80$) and Meta-Affective Strategies ($X = 27.59$) were at a higher level than the average. Socio-Cultural Interactive Strategies ($X = 11.56$) and Meta-Socio-Cultural Interactive Strategies ($X = 14.85$) were at a medium level according to the average.

According to these average scores, Cognitive Strategies, Affective Strategies, Meta Cognitive Strategies, Meta-Affective Strategies related to the use of self-regulation strategies were at a high level and they used more; Socio-Cultural Interactive Strategies and Meta-Socio-Cultural Interactive Strategies were at a medium level and it can be said that they are used less than other strategies.

2) Is there a relationship between self-regulated learning strategy uses of students according to:

a. gender?

Table 3. Descriptive Analysis Results of The Relationship between The Self-Regulated Strategies of Students and Their Gender

	Gender	N	X	SS	t	p
Cognitive Strategies	Female	82	9.21	1.80	.007	.99
	Male	43	9.20	1.81		
Affective Strategies	Female	82	9.24	1.61	.585	.56
	Male	43	9.06	1.62		
Socio-Cultural Interactive Strategies	Female	82	11.3	2.25	.534	.59
	Male	43	11.1	1.99		
Meta Cognitive Strategies	Female	82	30.7	3.40	2.42	.02
	Male	43	28.7	4.34		
Meta-Affective Strategies	Female	82	28.5	4.82	1.42	.15

			Male	43	26.7	5.85		
Meta- Strategies	Socio-Cultural	Interactive	Female	82	15.8	2.63	3.76	.00
			Male	43	13.0	2.74		
Total			Female	82	1040	10.35	2.55	.01
			Male	43	98.5	12.79		

Table 3 showed the relationship between students' self-regulated strategies in online learning and their gender. Accordingly, no significant difference was determined between the four sub-dimensions and gender (Cognitive Strategies ($t = .007$; $p > .05$); Affective Strategies ($t = .585$; $p > .05$); Socio-Cultural Interactive Strategies ($t = .534$; $p > .05$); Meta-Affective Strategies ($t = 1.4$; $p > .05$)). However, a significant difference was determined between two sub-dimensions and gender (Meta Cognitive ($t = 2.42$; $p < .05$)); Meta-Socio-Cultural Interactive Strategies ($t = 3.76$; $p < .05$). A significant difference was determined between self-regulation total score and gender ($t = 2.55$; $p < .05$).

A significant difference was determined between gender and Meta Cognitive Strategies, Meta-Socio-Cultural Interactive Strategies and total score, which are sub-dimensions of self-regulated strategies in online learning, and it was determined that female students used these sub-factors more intensely than male students.

b. academic achievement?

Table 4. Descriptive Analysis Results of The Relationship between Students' Self-Regulated Strategies in Online Learning and Academic Achievement

		Sum of Squares	sd	Mean Square	F	p
Cognitive Strategies	Between Groups	9.87	2	4.93		
	Within Groups	403.42	122	3.22	1.53	.22
	Total	413.30	124			
Affective Strategies	Between Groups	12.50	2	6.25		
	Within Groups	319.00	122	2.55	2.44	.09
	Total	331.50	124			
Socio-Cultural Interactive Strategies	Between Groups	33.34	2	16.67		
	Within Groups	560.15	122	4.48	3.72	.03
	Total	593.50	124			
Meta Cognitive Strategies	Between Groups	25.26	2	12.63	.86	.42

	Within Groups	1824.85	122	14.59		
	Total	1850.11	124			
Meta-Affective Strategies	Between Groups	33.93	2	16.96		
	Within Groups	3412.93	122	27.30	.62	.53
	Total	3446.87	124			
Meta- Socio-Cultural Interactive Strategies	Between Groups	6.25	2	3.12		
	Within Groups	991.92	122	7.93	.39	.67
	Total	998.18	124			
Total	Between Groups	431.12	2	215.56		
	Within Groups	16276.17	122	130.20	1.65	.19
	Total	16707.30	124			

According to Table 4 showing the relationship between students' self-regulated strategies in online learning and academic achievement, no significant difference was determined between the five sub-dimensions of the scale and academic achievement (Cognitive Strategies ($F = 1.53$; $p > .05$); Affective Strategies ($F = 2.44$; $p > .05$)); Meta Cognitive Strategies ($F = .86$; $p > .05$); Meta-Affective Strategies ($F = .62$; $p > .05$); Meta-Socio-Cultural Interactive Strategies ($F = .39$; $p > .05$). There was a significant difference between Socio-Cultural Interactive Strategies ($F = 3.72$; $p < .05$) and academic achievement. As a result, there was no significant difference between self-regulation total score and academic achievement ($F = 1.65$; $p > .05$).

A significant difference was determined between Socio-Cultural Interactive Strategies and academic achievement, and in order to define at which ranges academic achievement differs Scheffe test of Post-Hoc tests was used. It was observed that those with academic achievement between 3 (2.51-3.00) were higher than those with an academic achievement of 5 (3.51-4.00).

c. their grades?

Table 5. Descriptive Analysis Results of The Relationship between Students' Self-Regulated Strategies in Online Learning and Grades

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Cognitive Strategies	Between Groups	1.51	2	.75	.23	.79

Motivation and Self-Regulated Learning in Digital Platforms

	Within Groups	411.79	122	3.29		
	Total	413.30	124			
Affective Strategies	Between Groups	8.32	2	4.16		
	Within Groups	323.17	122	2.58	1.61	.20
	Total	331.50	124			
Socio-Cultural Interactive Strategies	Between Groups	28.02	2	14.01		
	Within Groups	565.47	122	4.52	3.09	.04
	Total	593.50	124			
Meta Cognitive Strategies	Between Groups	8.64	2	4.32		
	Within Groups	1841.47	122	14.73	.29	.74
	Total	1850.11	124			
Meta-Affective Strategies	Between Groups	13.55	2	6.77		
	Within Groups	3433.32	122	27.46	.24	.78
	Total	3446.87	124			
Meta- Socio-Cultural Interactive Strategies	Between Groups	18.95	2	9.47		
	Within Groups	979.22	122	7.83	1.21	.30
	Total	998.18	124			
Total	Between Groups	36.49	2	18.24		
	Within Groups	16670.80	122	133.36	.13	.87
	Total	16707.30	124			

Table 5 shows the relationship between students' self-regulated strategies in online learning and their grade levels. The results indicated that no significant difference was found between Cognitive Strategies ($F = .23$; $p > .05$), Affective Strategies ($F = 1.61$; $p > .05$); Meta Cognitive Strategies ($F = .29$; $p > .05$); the Meta-Affective Strategies ($F = .24$; $p > .05$) and Meta-Socio-Cultural Interactive Strategies ($F = 1.21$; $p > .05$) and grade levels. A significant difference was determined between Socio-Cultural Interactive Strategies and grade levels ($F = 3.09$; $p < .05$). There was no significant difference between self-regulation total score and grade levels

($F=.13$; $p> .05$). A significant difference was determined between the Socio-Cultural Interactive Strategies sub-dimension and their grade levels. The Scheffe test, which is one of the Post-Hoc tests conducted to determine the differences according to success intervals showed that students at grade 3 were higher than those at grade 2.

3) What motivational orientation is common among students?

Table 6. Descriptive Analysis Results of Tendencies towards Online Learning Motivation of Students

Dimension	N	X	SS
Intrinsic Motivation to Know	125	22.79	4.22
Intrinsic Motivation to Succeed	125	18.18	4.72
Intrinsic Motivation to Experience Stimulation	125	19.80	4.90
Determined Regulation	125	21.54	4.41
Reflected regulation	125	17.40	6.09
External Regulation	125	22.05	4.35
Amotivation	125	19.40	5.69

When the analysis to determine students' tendencies towards online learning motivation was examined, it was seen that students mostly used Intrinsic Motivation to Know ($X=22.79$). According to the frequency of use in online learning motivation, respectively, External Regulation ($X=22.05$), Determined Regulation ($X=21.54$), Intrinsic Motivation to Experience Stimulation ($X=19.80$), Lack of Motivation ($X=19.40$), Intrinsic Motivation to Achieve ($X=18.18$) and Reflected Arrangement ($X=17.40$) were preferred by the students.

4) Is there a relationship between online learning motivations of students according to

a. gender?

Table 7. Descriptive Analysis Results of The Relationship Between Students' Online Learning Motivation and Gender

	Gender	N	X	SS	t	p
Intrinsic Motivation to Know	Female	82	23.31	4.03	1.28	.20
	Male	43	22.09	4.58		
Intrinsic Motivation to Succeed	Female	82	19.08	4.30	3.15	.002
	Male	43	16.34	5.06		
Intrinsic Motivation to Experience Stimulation	Female	82	20.52	4.31	2.37	.02
	Male	43	18.34	5.72		
Determined Regulation	Female	82	22.32	4.17	2.90	.004

	Male	43	19.95	4.51		
Reflected regulation	Female	82	19.08	4.93	4.77	.00
	Male	43	13.97	6.81		
External Regulation	Female	82	22.50	4.13	1.64	.10
	Male	43	21.14	4.68		
Amotivation	Female	82	19.23	5.49	.47	.63
	Male	43	19.75	6.15		
Total	Female	82	145.88	23.21	3.15	.002
	Male	43	131.60	24.79		

According to Table 7, Intrinsic Motivation to Know ($t= 1.28$; $p> .05$) was one of most preferred online learning motivation strategies. No significant difference was found between the external regulation ($t= 1.64$; $p< .05$) and Amotivation ($t= .47$; $p> .05$) and gender. Intrinsic Motivation to Achieve ($t= 3.15$; $p< .05$); Intrinsic Motivation to Experiencing Stimulation ($t= 2.37$; $p< .05$) and Specified Regulation ($t= 2.90$; $p< .05$) and gender were significantly different. A significant difference was determined between the total score of online learning motivation and gender ($t= 3.15$; $p< .05$).

Significant differences were determined between gender and the sub-dimensions Intrinsic Motivation To Achieve, Intrinsic Motivation To Experiencing Stimulation, Determined Regulation, External Regulation and total score, and it was determined that female students used these more intensely than male students.

b. academic achievement?

Table 8. Descriptive Analysis Results of The Relationship Between Students' Online Learning Motivation and Academic Achievement

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Intrinsic Motivation to Know	Between Groups	27.51	2	13.75		
	Within Groups	2191.07	122	17.96	.76	.47
	Total	2218.59	124			
Intrinsic Motivation to Succeed	Between Groups	42.65	2	21.32		
	Within Groups	2726.11	122	22.34	.95	.38
	Total	2768.76	124			
Intrinsic Motivation to	Between Groups	54.74	2	27.37	1.13	.32

Experience Stimulation	Within Groups	2934.64	122	24.05		
	Total	2989.39	124			
Intrinsic Motivation to Experience Stimulation	Between Groups	19.66	2	9.83		
	Within Groups	2397.34	122	19.65	.50	.61
Reflected regulation	Total	2417.00	124			
	Between Groups	40.64	2	20.32		
	Within Groups	4559.54	122	37.37	.54	.58
External Regulation	Total	4600.19	124			
	Between Groups	185.95	2	92.97		
	Within Groups	2160.65	122	17.71	5.25	.006
Amotivation	Total	2346.60	124			
	Between Groups	101.14	2	50.57		
	Within Groups	3927.04	122	32.18	1.57	.21
Total	Total	4028.19	124			
	Between Groups	251.15	2	125.57		
	Within Groups	74678.84	122	612.12	.21	.81
	Total	74930.00	124			

The relationship between students' online learning motivation strategies and their academic achievements is shown in Table 8. According to the findings, no significant difference was found between Intrinsic Motivation to Know ($F = .76$; $p > .05$); Intrinsic Motivation to Achieve ($F = .95$; $p > .05$); Intrinsic Motivation to Experience Stimulation ($F = 1.13$; $p > .05$); Determined Regulation ($F = .50$; $p > .05$); Reflected Regulation ($F = .54$; $p > .05$); Amotivation ($F = 1.57$; $p > .05$) and academic achievement. A significant difference was determined between the External Regulation and academic achievement ($F = 5.25$; $p < .05$). No significant difference was found between the online learning motivation total score and academic achievement ($F = .21$; $p > .05$).

A significant difference was determined between External Regulation and academic achievement. According to the Scheffe test, it was seen that those with an academic achievement between 3 (2.51-3.00) and 4 (3.01-3.50) had higher External Regulation scores than those with an academic achievement of 5 (3.51-4.00).

a. their grades?

Table 9. Descriptive Analysis Results of The Relationship Between Students' Online Learning Motivation and Grades

		Sum Squares	of sd	Mean Squares	F	p
Intrinsic Motivation to Know	Between Groups	20.39	2	10.19		
	Within Groups	2198.20	122	18.01	.56	.56
	Total	2218.59	124			
Intrinsic Motivation to Succeed	Between Groups	16.01	2	8.00		
	Within Groups	2752.75	122	22.56	.35	.70
	Total	2768.76	124			
Intrinsic Motivation to Experience Stimulation	Between Groups	6.52	2	3.26		
	Within Groups	2982.86	122	24.45	.13	.87
	Total	2989.39	124			
Determined Regulation	Between Groups	8.85	2	4.42		
	Within Groups	2408.15	122	19.73	.22	.79
	Total	2417.01	124			
Reflected Regulation	Between Groups	54.94	2	27.47		
	Within Groups	4545.24	122	37.25	.74	.48
	Total	4600.19	124			
External Regulation	Between Groups	21.82	2	10.91		
	Within Groups	2324.78	122	19.05	.57	.56
	Total	2346.61	124			
Amotivation	Between Groups	52.94	2	26.47		
	Within Groups	3975.25	122	32.58	.81	.44
	Total	4028.19	124			

Total	Between Groups	67.04	2	33.51		
	Within Groups	74862.96	122	613.63	.05	.94
	Total	74930.00	124			

No significant difference was found between students' motivational strategies in online learning and their grade levels (Intrinsic Motivation to Know ($F= .56$; $p> .05$); Intrinsic Motivation to Achieve ($F= .35$; $p> .05$); Intrinsic Motivation to Experience Stimulation) ($F= 1.33$; $p> .05$); Determined Regulation ($F= .22$; $p> .05$); Reflected Regulation ($F= .73$; $p> .05$); External Regulation ($F= .57$; $p> .05$); Amotivation ($F= .81$; $p> .05$). There was no significant difference between the total score of online learning motivation and grade levels ($F= .05$; $p> .05$).

5) Do self-regulation strategies predict online learning motivation?

The regression analysis was conducted to predict the level of self-regulation strategies of students in online learning motivation are given in Table 10.

Table 10. The Results of Regression Analysis

Predictor Variable	B	Standart Error	β (Beta)	t	p
Invariant	2.706	.191		14.157	.00
Self-Regulated	.245	.042	.329	5.84	.00
R=.537	R²=.288				
F₍₂₋₁₂₂₎=38.05	p=.00				

When Table 10 is examined, it was determined that self-regulation strategies in the online learning environment significantly predicted the motivation in the online learning environment ($t=5.84$; $p<.05$). It was seen that students' self-regulation strategies in the online learning environment explained approximately 29% of the variance in online learning motivation ($R=.537$; $R^2=.288$; $F=38.05$; $p=.00$).

Discussion and Conclusion

This study tries to shed light on learners' self-regulation learning strategies and motivational preferences in online learning process. Also, the study aims to investigate whether self-regulated learning strategies have a predictive role in online learning motivation. According to results, Cognitive Strategies, Affective Strategies, Meta Cognitive Strategies, Meta-Affective Strategies related to the use of self-regulation strategies were at a high level and these strategies were used more; and these strategies were preferred mostly by female

students. This means that these learners prefer to use strategies that help them construct, transform and apply knowledge during online learning. In addition, they need to create positive feelings and continuous motivation. Hence, these strategies provide cognitive information-processing mechanisms and having certain feelings, beliefs, attitudes, and motivations. The results of the study showed that Socio-Cultural Interactive Strategies were the strategy types which were related to the variables academic achievement and gender. It can be said that learners are able to learn through interaction and collaboration with others. They need to fill the gaps stemming from lacks in their knowledge by social interaction. This may explain the reason behind the level of academic achievement of learners. Online learning process may affect the academic achievement levels of learners in a negative way for the students who prefer Socio-Cultural Interactive Strategies. When, students' tendencies towards online learning motivation was examined, it was seen that students mostly used Intrinsic Motivation to Know ($X=22.79$). So, whatever the conditions, most learners were eager to know and learn. The results showed that they had the internal capacity for learning even if it is online.

It can be concluded from the study that self-regulated learning strategies have effect on online learning motivation of the students. In order to enhance motivational levels of learners during online learning, it is necessary to determine learner self-regulated learning strategy preferences. So, learning processes and materials may be arranged according to learners' self-regulated learning strategy preferences. In this manner, this provides us highly motivated learners in company with successful ones.

Implications

Self-regulation is the ability that helps learners manage and organize their thoughts and also convert them into skills which are necessary for learning. Self-regulation has "positive effects on behaviour and the acquisition of skills" (Reid, 1993, 48). It can contribute to educational and behavioural outcomes of learning process. If students are instructed for using self-regulated strategies in their learning process, they can take an active role in learning, have the motivation to participate and perform tasks independently. There is an intertwined relationship between self-regulation and motivation. During online learning process, students are mostly put in the driver's seat so, in order to be successful and academically competent students need self-regulation strategies accompanied by high learning motivation.

References

- Ally, M. (2008). Foundations of Educational Theory or Online Learning. In T. Anderson (Ed.), *Theory and Practice of Online Learning* (2nd Ed., Pp. 3-31). Retrieved From <http://Www.Aupress.Ca/Index.Php/Books/120146>.
- Artino, A. R. (2008). Motivational Beliefs and Perceptions of Instructional Quality: Predicting Satisfaction with Online Training. *Journal of Computer Assisted Learning*, 24(3), 260-270. Doi: 10.1111/J.1365-2729.2007.00258.X
- Banisaeid, M. & Huang, J. (2015). The Role of Motivation in Self-Regulated Learning and Language Learning Strategy: In The Case of Chinese EFL Learners. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 4(5), 36-43.
- Bekele, T. A. (2010). Motivation and Satisfaction in Internet-Supported Learning Environments: A Review. *Educational Technology & Society*, 13 (2), 116-127.
- Boekaerts, M. & Minnaert, A. (2006). Affective and Motivational Outcomes of Working in Collaborative Groups. *Educational Psychology*, 26(2), 187-208. Doi: 10.1080/01443410500344217
- Brophy, J. (2010). *Motivating Students to Learn*, (3rd Ed.). New York, NY: Routledge.
- Dewey, J. (1913). *Interest and Effort in Education*. Boston, MA: Riverside Press.
- Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*. Mahwah, N.J. L. Erlbaum.
- Fischer, A. (1912). Die Faulheit [on Laziness]. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie und Experimentelle Pädagogik*, 8, 507-516.
- Flavell, J.H. (1978). Metacognitive Development. In J.M. Scandura, & C.J. Brainerd (Eds.), *Structural/Process Theories of Complex Human Behavior* (Pp. 213-245). Alphen A.D. Rijn, Netherlands: Sijthoff and Noordhoff.
- Gavriilidou, Z. & Papanis, A. (2010). The Effect of Strategy Instruction on Strategy Use by Muslim Pupils Learning English as a Second Language. *Journal of Applied Linguistics*, 25, 47-63.
- Green, J. & Oxford, R. L. (1995). A Close Look at Learning Strategies, L2 Proficiency, And Gender. *TESOL Quarterly*, 29, 261-297.
- Gu, Y. (2012). Learning Strategies: Prototypical Core and Dimensions of Variation. *Studies in Self-Access Learning Journal*, 3(4), 330-356.
- Herbart, J. F. (1965). Allgemeine Pädagogik, Aus Dem Zweck Der Erziehung Abgeleitet [General Pedagogics, Deduced from the Purpose of Education]. In J. F. Herbart (Ed.), *Pädagogische Schriften* [Educational Scripts] (Pp. 9-155). Diisseldorf, Germany: Kipper.
- Keller, J. M. (2010). *Motivational Design for Learning and Performance: The ARCS Model Approach*. New York: Springer.
- Dörnyei, Z. (2005). The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum.

- Dündar, S. & Köksal, D. (2017). Developing a Scale for Self-Regulated L2 Learning Strategy Use. *Hacettepe University Journal of Education*, 33, 1-16. 10.16986/HUJE.2017033805.
- Lunk, G. (1926). *Das Interesse* [The Interest]. Leipzig, Germany: Klinkhardt.
- Lynch, R. (2003). The Relationship between Academic Self-Regulation and Online Distance Education. *Dissertation Abstract International*, 64(12), 4432. (UMI No. 3116750)
- Martens, R. L., Gulikers, J. & Bastiaens, T. (2004). The Impact of Intrinsic Motivation on E-Learning in Authentic Computer Tasks. *Journal of Computer Assisted Learning*, 20(5), 368-376. Doi: 10.1111/J.1365-2729.2004.00096.X
- Moore, M. G. (1989). Three Types of Interaction. *American Journal of Distance Education*, 3(2), 1-6. Doi: 10.1080/08923648909526659.
- Nichols, M. (2008). E-Learning In Context - #1. *Eprimer Series*. Retrieved From Ako Aotearoa Website [Http://Akoaotearoa.Ac.Nz/Project/Eprimer-Series/Resources/Files/E-Learning-Context-1-Eprimer-Series](http://Akoaotearoa.Ac.Nz/Project/Eprimer-Series/Resources/Files/E-Learning-Context-1-Eprimer-Series)
- Niemi, H., Nevgi, A, & Virtanen, P. (2003). Towards Self-Regulation in Web-Based Learning. *Journal of Educational Media*, 28, 49-72.
- Noels, K. A., Pelletier, L. G., Clément, R., & Vallerand, R. J. (2000). Why are you learning a second language? motivational orientations and self-determination theory. *Language Learning*, 50, 57-85.
- O'Malley, J. M., & Chamot, A. U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Oxford, R. L. & Burry-Stock, J. A. (1995). Assessing the Use of Language Learning Strategies Worldwide with the ESL/EFL Version of The Strategy Inventory for Language Learning (SILL). *System*, 23(1), 1-23.
- Oxford, R. L. & Nyikos, M. (1989). Variables Affecting Choice of Language Learning Strategies by University Students. *Modern Language Journal*, 73(3), 291-300.
- Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. New York: Newbury House.
- Oxford, R. L. (2011). *Teaching And Researching Language Learning Strategies: Self-Regulation in Context* (1st Edition). UK: Longman Pearson.
- Oxford, R. L. (2017). *Teaching And Researching Language Learning Strategies: Self-Regulation in Context* (2nd Edition). NY: Routledge.
- Özbaşı, D. & Cevahir, H. & Özdemir, M. (2018). Çevrimiçi Öğrenme Motivasyon Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 352-364. 10.24315/Trkefd.331973.
- Panadero, E. (2017). A Review of Self-Regulated Learning: Six Models and Four Directions for Research. *Frontiers in Psychology*. 8.10.3389/Fpsyg.2017.00422.
- Paris, S. G., & Turner, J. C. (1994). Situated Motivation. In P. R. Pintrich, D. R. Brown & C. E. Weinstein (Eds.), *Student Motivation, Cognition, And Learning: Essays In Honor of Wilbert J. Mckeachie* (Pp. 213-237). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

-
- Park, J.-H., & Choi, H. J. (2009). Factors Influencing Adult Learners' Decision to Drop Out or Persist in Online Learning. *Educational Technology & Society*, 12(4), 207-217. Retrieved From <http://www.Ifets.Info/>
- Pintrich, P. R. & Degroot, E. V. (1990). Motivational and Self-Regulated Learning Components of Classroom Academic Performance. *Journal of Educational Psychology*, 82, 33-40.
- Pintrich, P. R. (2005). The Role of Goal Orientation in Self-Regulated Learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, And M. Zeidner (Eds.), *Handbook of Self-Regulation*, San Diego, CA: Academic, 451-502.
- Platsidou, M. & Kantaridou, Z. (2014). The Role of Attitudes and Learning Strategy Use in Predicting Perceived Competence in School-Aged Foreign Language Learners. *Journal of Language and Literature*, 5(3), 253-260.
- Platsidou, M. & Sipitanou, A. A. (2014). Exploring Relationships with Grade Level, Gender and Language Proficiency in the Foreign Language Learning Strategy Use of Children And Early Adolescents. *International Journal of Research Studies in Language Learning*, 4(1), 83-96.
- Psaltou-Joycey, A. (2003). Strategy Use by Greek University Students of English. In E. Mela-Athanasopoulou (Ed.), *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics of the 13th International Symposium of Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: School of English, Aristotle University of Thessaloniki, 591-601.
- Reid, R. (1993). Implementing self-monitoring interventions in the classroom: Lessons from research. *Monograph in Behavior Disorders: Severe Behavior Disorders in Youth*, 16, 43-54.
- Rose, H. (2012). Reconceptualizing Strategic Learning in The Face of Self-Regulation: Throwing Language Learning Strategies out with the Bathwater. *Journal of Applied Linguistics*, 33(1), 92-98.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68.
- Schunk, D. H., & Usher, E. L. (2012). Social Cognitive Theory And Motivation. In R. M. Ryan (Ed.), *The Oxford Handbook Of Human Motivation* (Pp. 13-27). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Schunk, D. H., & Zimmerman, B. J. (Eds.). (1998). *Self-Regulated Learning: From Teaching To Self-Reflective Practice*. New York: The Guilford Press.
- Schunk, D. H. (2005). Self-Regulated Learning: The Educational Legacy of Paul R. Pintrich. *Educational Psychologist*, 40, 85-94.
- Schunk, D. H., Meece, J. L., & Pintrich, P. R. (2014). *Motivation In Education: Theory, Research, And Applications* (4th Ed.). Boston, MA: Pearson.
- Shroff, R. & Vogel, D. & Coombes, J. & Lee, F. (2007). Student E-Learning Intrinsic Motivation: A Qualitative Analysis. *Communications of the Association for Information Systems*. 19. 241-260. 10.17705/1CAIS.01912.

- Tseng, W. T., Dörnyei, Z. & Schmitt, N. (2006). A New Approach to Assessing Strategic Learning: The Case of Self-Regulation in Vocabulary Acquisition. *Applied Linguistics*, 78-102.
- Whipp, J. L., & Chiarelli, S. (2004). Self-Regulation in A Web-Based Course: A Case Study. *Educational Technology Research & Development*, 52(4), 5-22. Doi: 10.1007/BF02504714
- Wighting, M. J., Liu, J., & Rovai, A. P. (2008). Distinguishing Sense of Community and Motivation Characteristics between Online and Traditional College Students. *Quarterly Review of Distance Education*, 9(3), 285-295.
- Yukselturk, E., & Bulut, S. (2007). Predictors for Student Success in an Online Course. *Educational Technology & Society*, 10(2), 71-83. Retrieved From <http://www.Ifets.Info/>
- Zimmerman, B. J. & Schunk, D. H. (Eds.). (2001). *Self-Regulated Learning and Academic Achievement: Theoretical Perspectives* (2nd Ed.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Zimmerman, B. J. (1989). A Social Cognitive View of Self-Regulated Academic Learning. *Journal of Educational Psychology*, 81, 329-339.

“Sinağrit Baba” ve “Köpek Balıkları İnsan Olsaydı” İsimli Kısa Öykülerde Sistem ve Toplum Eleştirisi

Meryem Nakiboğlu^{a, b}, Betül Aşık^c

Özet

İnsan, “eylemlerini belirli bir anlam çerçevesinde değerlendiren, bunları seçip neticesinde karşılaştıklarının sorumluluğunu alabilen” tek varlıktır. Fakat gücünün zayıf olana hükmettiği, eşitliksiz bir sistem içerisinde, zamanla bağımlılaştıran, itaatkâr ve güdülen bireyler meydana gelmektedir. Bu bağlamda aynı dönemde, farklı uluslarda yaşamış olan Bertolt Brecht ve Sait Faik Abasıyanık’ı ortak bir noktada buluşturan etmen; birey ve toplum düzleminde karşılaşılan her sorunun akli rehber edinerek, eleştirel bakışı özümseyerek çözümlenebileceğine olan inançlarıdır. Bu çalışmamızda iki farklı coğrafyada, iki farklı dilde kaleme alınan; Abasıyanık’ın *Sinağrit Baba* isimli kısa öyküsü ile Brecht’in *Köpek Balıkları İnsan Olsaydı* isimli kısa öyküsü hermeneutik yöntem ile incelenmiştir. Amaç; her iki yazarın da sisteme ve topluma yönelik eleştirel tutumunu karşılaştırmalı bir anlayış ile açıklamaktır. Yapılan çalışma sonucunda her iki yazarın da alegorik bir anlatım ile ele aldıkları kısa öykülerde, güçlü/zayıf, ezen/ezilen, etken/edilgen gibi karşıtlıklara, insanın yozlaşmasına ve buna neden olan mevcut sisteme yönelik evrensel bir eleştiri getirdiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sait Faik
Bertolt Brecht
Kısa Öykü
Hermeneutik

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.06.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958706

System and Society Criticism in the short stories “Sinagrite Father” and “If Sharks Were Human”

Abstract

Human beings are the only creatures that "evaluate their actions within a certain meaning, select them and take responsibility for what they encounter as a result. However, in an unequal system where the strong rule over the weak, individuals become dependent, obedient and to be pasture individuals over time. In this context, the factor that brought together Bertolt Brecht and Sait Faik Abasıyanık, who lived in different nations in the same period, at a common point; their belief that every problem encountered at the level of individual and society can be solved by taking the mind as a guide and assimilating the critical view. In this study, written in two different geographies, in two different languages; Sait Faik's short story *Sinagrite Father* and Bertolt Brecht's short story *If Sharks Were Human* were handled with hermeneutic method. Purpose; to explain the critical attitude of both authors towards the system and society with a comparative understanding. As a result of the study, it has been observed that in the short stories that both authors deal with an allegorical narrative, they bring a universal criticism towards the oppositions such as strong/weak, oppressor/oppressed, active/passive degeneration of human beings and the existing system that causes it.

Keywords

Sait Faik
Bertolt Brecht
Short Story
Hermeneutical

About Article

Received: 28.06.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.958706

^a İletişim yazarı: mnakiboglu@adu.edu.tr

^b Doç, Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı, mnakiboglu@adu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1892-1620

^c Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, Karşılaştırmalı Edebiyat (Disiplinlerarası) ABD, betulasikk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9122-4012

Giriş

Edebiyat, yüzyıllardır her türü ile yaşamın özüne, çağın ruhuna ayna tutarak gerçeği yansıtmaya çalışmaktadır. Edebiyatın epik bir alt türü olan kısa öykünün ortaya çıkışı da, farklı uluslarda farklı zamanlara denk gelse de, Almanya’da özellikle II. Dünya Savaşı esnası ve sonrasında yaygınlık kazanmıştır (Kaya, 2007: s. 2). Dönemin Alman yazarları Amerikan edebiyatında “short story” türü ile eserler veren Ernest Hemingway (1899-1961), John Steinbeck (1902-1968), William Faulkner (1897-1962) gibi isimlerden etkilenerek eserlerini kaleme almışlardır (Erkurt, 2021a: s. 19). Türk edebiyatında ise kısa öykü 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaygınlık kazanmaya başlar. Türk edebiyatında bu türün öncüleri Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Emin Nihat Bey (1838-1880) ve Sami Paşazade Sezai (1859-1936) olarak görülür (bkz. Yivli, 2019).

Her edebi eser içinde bulunduğu toplumun ve çağın getirileri neticesinde şekillenir. II. Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatında kısa öykünün çıkış noktası modern insanın minimale olan eğilimi ve zamansızlığı temeline dayanmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Alman kısa öyküsünün en belirgin özelliği bir çırpıda okunur oluşudur. Zira savaş sonrası toplumda oluşan hem ruhsal hem de fiziksel yıkım neticesinde ne yazarların uzun eserler üretebilecek gücü ne de okurun bu eserlere ayıracak vakti bulunmaktadır. Dolayısıyla az kelime ile çok şey ifade edebilmek önem kazanmıştır. Türkolog Ramazan Korkmaz ve Mutlu Deveci ise kısa öykü türünün günümüzde popülerleşmesini çağın postmodern ruhuna dikkat çekerek “fast food/laşan çağın ruhuna uygun bir biçimde ve yeni bir içerik yapılanmasıyla daha çok öne çıkmaya başlamıştır” cümlesi ile ifade ederler (Korkmaz-Deveci, 2017: s. 17).

Kısa öykü türünün özelliklerine bakıldığında ise her ne kadar söz sanatları ve imgesel içeriklerle zenginleştirilmiş yapılar zaman zaman karşımıza çıksa da, kısa öykülerin dili genellikle sade ve anlaşılırdır. Uzun uzadıya karakter analizlerine yer verilmez, önemli olan kişilerin nitelikleri ve temsil ettikleri değerlerdir. Bu bağlamda canlı yahut cansız her türlü varlık öykü kişisi olarak verilebilir; hayvanların ve cansız varlıkların simgesel anlamda kişileştirildiği görülmektedir. Kısa öykülerde mekân betimlemelerine dair ayrıntılara değinilmez. Zaman ise geçmişle geleceğin birleşimi olan şimdiki zamanda geçer (bkz. Korkmaz-Deveci, 2017). Kısa öykülerde hayata ilişkin her türlü konuya yer verilebilmektedir.

Kısa öykülerin kaynağı sözlü geleneğe dayanacak kadar eskidir, yazılı gelenekte ise Giovanni Boccaccio’nun (1313-1375) Decameron’u kısa öykü türünün gelişim kaynağı olarak görülmektedir. Modern kısa öykünün kökenleri ise ABD yazınına dayanmaktadır ve Edgar Allan Poe (1809-1849), Nathaniel Hawthorne (1804-1864), Herman Melville (1819-1891) gibi Amerikalı yazarlar bu türün ilk örneklerini vermişlerdir (Yüksel, 2007: s. 163-164).

Kısa öykünün tarihsel gelişimi içerisinde Fransız yazar Guy de Maupassant (1850-1893) ve Rus öykü yazarı Anton Çehov (1860-1904) tarzında iki tür dikkat çekmektedir. Maupassant, eylem ağırlıklı anlatılarında olay örgüsüne daha fazla önem vermiş, öykü üzerine kuramsal önerilerde bulunmuştur (Yivli, 2019: s. 16). “Maupassant tarzı” öyküde giriş gelişme ve sonuç bölümleri bulunur. Yazar öyküyü daha ilgi çekici bir başlangıçla başlatıp heyecan verici bir sonla duyguları, zaafı kullanarak değil de, daha küçük olayların bir araya getirildiğinde başarılı olacağını ileri sürer (Yivli, 2019: s. 16). “Çehov tarzı” öyküde ise okur, ilk cümleden itibaren kendisini olayın içinde bulur ve olaylar net bir sonuca bağlanmaz. Amaç; okuru düşünmeye sevk ederek kendi çerçevesinde bir yorum geliştirmesini sağlamaktır.

Önceden de ifade ettiğimiz gibi kısa öyküler “az söz ile çok şey anlatmak” gayesi taşırlar. Korkmaz ve Deveci sözün önemini şu şekilde dillendirir:

“İnsanlığın söze ve sözün diriltici gücüne her zaman ihtiyacı vardır. İnsan bütün bir yaşam olanaklarını içinde barındıran bu sonsuz kaynaktan uzaklaştıkça bahtsız ve mutsuz olacaktır. İnşa eden, imar eden ve insanlaştıran yönüyle söz, Antheus’un* toprağına benzer; insan en umutsuz anlarında bile ona dokunduğunda yeniden doğar” (Korkmaz ve Deveci, 2017: s. 22).

Kısa öykü türü, bir anın fotoğrafını çeker gibi, bir olayı uzun uzun anlatmak yerine, o olayı yansıtır. Bu bağlamda yoğun anlam katmanları ile örülüdür. Metinlerdeki bu anlam katmanları ve anlamsal çeşitlilik ise okuma sürecinde okuyucu tarafından metnin alımlanması ve yorumlanması neticesinde şekillenir. Germanist Gökhan Şefik Erkurt’un aktardığı üzere edebiyatın her alanında etkin olan Umberto Eco, Roland Barthes ve Milorad’ın da dâhil olduğu birçok edebiyatçı ve bilim insanı artık yaratıcı yazar ile nitelikli okurun yer değiştirmesi gerektiğini ifade etmektedir (Erkurt, 2021a: s. 29). Nitelikli okur ise eleştirel bakış açısına sahip, özgür, metnin görünen anlamından öte söylenilmesi gerekenleri de sorgulayabilme yetisine sahip kimsedir. Melik Bülbül’e göre nitelikli okur, “anlamın devingen gücüne inanmalı, kendi üretici yeteneklerinin, uyarıcılarının iç ve dış oluşturuculardan bağımsız olmadığını ayırdına varmalıdır” (Bülbül, 2017: s. 80). Bu bağlamda okuyucunun estetik algısı, bilgi birikimi, yaratıcılığı ve yorumu ile anlam katmanları çözümlenmeye bırakılır. Okurun anlam katmanlarını açıklığa kavuşturmasında metne yönelik inceleme yöntemlerinden olan Alımlama Estetiği ve Hermeneutik Yöntem ön plana çıkmaktadır.

Çalışmamızda Çağdaş Türk Öykücülüğünün kurucusu olarak görülen Sait Faik Abasıyanık’ın (1906-1954) *Sinağrit Baba* ve Çağdaş Alman Edebiyatında Yeni Nesnelci akımın temsilcileri arasında yer alan Bertolt Brecht’in (1898-1956) *Köpek Balıkları İnsan Olsaydı* isimli kısa öykülerindeki mevcut sisteme ve topluma yönelik eleştirel tutum hermeneutik yöntem üzerinden karşılaştırmalı bir anlayış ile açıklanacaktır. Bu sebeple hermeneutik yöntemin kısaca tanıtılması yerinde olacaktır.

Yöntem

Hermeneutik (Yorumsayıcı) İnceleme Yöntemi

Sosyal bilimler alanında sıklıkla başvurulmuş hermeneutik yöntemin ilk çıkış noktası teoloji alanında olmuştur. Teoloji alanından sonra edebiyat alanında uygulanır hale gelişinin ilk örnekleri ise XVII. yüzyılda görülmektedir. “Yunanca “hermeneu’ein”, “hermenéia”, hermenius” kelimeleriyle akraba olan bu kelimenin asıl anlamı “ifade etmek, söylemek, açıklamak”tır. Fiil olarak hem söylemeyi hem de anlamayı, yorumlamayı dile getirir” (Aytaç, 1999: s. 89).

Bildirme, açıklama ve açılama sanatı olarak da görülen hermeneutik, Türkçede “yorumlama”, “yorumsama”, “yorumlamacılık” şeklinde ifade edilmektedir. Yorumlama, okurun kendi dünyasına özgü oluşturduğu bir anlam ile ortaya çıkmaktadır.

Erkurt’un belirttiği gibi felsefe alanında yorumsama, terim olarak ilk kez Christian Wolf (1679-1754) tarafından Aydınlanma döneminde kullanılmıştır. Wolf, hakikatin yorumlanabilir

* Antheus; Libya kıyılarında Poseidon’un Yer ile birleşmesinde doğan çocuğudur. Büyük işler başarıp yorulduğunda vücudu toprağına dokunur dokunmaz dinçleşip hiç yorulmamış gibi olur (Can, 1994: 135).

oluşunun gerçekçilik temeline dayandırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Alman filozof George Friedrich Meie (1717-1777) yorumlamayı, anlamlar ve göstergelerin bilimi olarak nitelendirmektedir. Filozof Schleiermacher (1768-1834) ise anlamayı başat bir unsur olarak değerlendirerek öne çıkarmaktadır. Bir diğer filozof Wilhelm Dilthey (1833-1911) ise anlamının önemini deneyim ve birliktelik ile başarılabilir bir olgu olarak nitelendirmektedir. Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976) ise varlığın, yorumlama ile anlaşılır kılınabileceğini belirtmektedir (Erkurt, 2021b: s. 421). Edebiyat bilimci ve Germanist Gürsel Aytaç, hermeneutik alana yaptığı katkılar ile bilinen Alman felsefeci Hans Georg Gadamer’in (1900-2020) anlam ve anlamlandırma süreci ile ilgili dile getirdiklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Anlama süreci var olanın tanınmasıyla gerçekleşir ve hayat bilgisinden kaynaklanan ve dil denen araçta oluşan bir ön bilgiyi gerektirir. Her yorumdan önce gelen bir mana bütünü vardır. Bu, sürekli revizyona tabi tutulur. Anlama eylemi bu sırada dairevi işler: Mana, bütününden parçaya doğru gidip gelir ve böylece bütünün kurgusu gittikçe netleşir. Dil ve düşünce, tabiatları gereği iç içedir, dünya deneyiminin dilselliği, var olanı tanımaktan önde gider. Gadamer’e göre hermeneutik, anlama eyleminin evrensel başlangıcı sayılır, çünkü insanın dünyayla ilişkisi dile ve anlamaya bağlıdır” (Aytaç, 1999: s. 93).

Felsefeci Mustafa Günay’ın aktardığı üzere, hermeneutik ve edebiyat arasındaki ilişkinin temeli Doğan Özlem’e göre; edebiyatın salt kuramsal söylemlerin açıklamacı tutumuyla ele alınamayacak nitelikte oluşuna dayanmaktadır. Nitekim “onlar açıklanmayı değil, bizzat içlerinde barındırdıkları her çeşit zenginlik ve özellikle çokanlamlılıklarıyla anlaşılmayı ve yorumlanmayı bekleyen yapıtlardır. Ve böyle bir anlama ve yorumlama çabası da yine ancak bir edebiyat hermeneutiğinin alanına girer” (Günay, 2017: s. 170).

Toplumdan bağımsız olarak düşünülemez olan yazar, çağın insanını yansıtır. Nitekim yazar, her yazınsal metni bir amaç doğrultusunda kaleme alır ve anlaşılmasını bekler. Dolayısıyla eser; yazarın niyeti ile meydana gelir ve okurun algıladığı çerçeve içerisinde yer alır. Zira “yazarın anlamsal hücreleri sözcüksel formlarda bütünüyle, yani yorumlamaya gerek kalmayacak biçimde yaratması, yazınsallığın kendi ortam koşulları gereği, kendisinin üretim eylemleri bakımından olası da değildir” (Bülbül, 2017: s. 115). Edebiyat eleştirmeni ve kuramcısı Terry Eagleton’ın “Okur yoksa, metin de yoktur” söyleminden yola çıkılırsa, yazar ve okur arasında duran metin, anlamlandırılmayı bekler. Dolayısıyla yapıtın sürekliliği ediminde okurun rolü oldukça büyüktür. Nitekim “anlamsal yapıda devamlılık ve üretime açıklık ilkeleri gereği, her yazı ve bu yazıya yönelik her yorum, yeniden metnin iç içe halkalar biçiminde yenilenmiş haliyle ayrı birer metindir” (Bülbül, 2017: s. 125). Bu bağlamda; “Gadamer’e göre bir edebiyat eserinin anlamı hiçbir zaman yazarının niyetleriyle tüketilemez, eser bir kültürel veya tarihsel bağlamdan öbürüne geçtikçe ondan, yazarının veya yazıldığı döneminde yaşamış olan okurun düşünmediği yeni anlamlar çıkarılabilir” (Eagleton, 2014: s. 84). Bu çerçevede eserin fısıldadığı anlam, geçmişten bugüne okur ile bir diyalog halindedir ve bugün ancak geçmiş sayesinde kavranabilir.

Sait Faik Abasıyanık’ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

1906 yılında Adapazarı’nda doğan Sait Faik’in çocukluğu I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarına denk gelir. 1924 yılında İstanbul’a yerleşen yazar, İstanbul Erkek Lisesi’nde başladığı öğrenimini Bursa Erkek Lisesi’nde tamamlar. 1928 yılında İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü’ne kaydolur fakat eğitimini yarıda bırakarak, iktisat okumak üzere İsviçre’ye gider.

1931-1935 yıllarında Fransa'da bulunduğu sürecin onun sanatını ve sanatçı kişiliğini oldukça etkilediği düşünülmektedir. Babasının isteğiyle İstanbul'a dönen Sait Faik bir süre Türkçe Öğretmeni olarak çalışır. Sonrasında yine babasının isteğiyle ticarete atılır lakin bu ticari girişim de kısa sürede sonlanır. 1930'lu yıllara gelindiğinde, Sait Faik'in öyküleri Varlık Dergisi'nde yayımlanmaya başlar. 1942 yılında II. Dünya Savaşı sürerken bir süre adliye muhabirliği yapar ve yazdıkları "Mahkemelerde" başlığı ile yayımlanır. 1948 yılında siroz hastalığına yakalanan Sait Faik hastalığı nedeniyle zamanının çoğunu Burgazada'da geçirmeye başlar. Hastalığın kesinleşmesi ve İstanbul'dan uzaklaşmanın etkisiyle daha fazla yazmaya başlar (Alangu, 1965: s. 103-109).

Cumhuriyet döneminin en önemli öykücülerinden biri olan Sait Faik Abasıyanık, Çağdaş Türk Öykücülüğünün kurucusu olarak görülmektedir. Yazar ve edebiyat eleştirmeni Fethi Naci'nin (1927-2008) belirttiği üzere Sait Faik'in öykücülüğü üç döneme ayrılmaktadır. İlk dönem öykülerinde zengin/fakir ayrımı, emeğe, emekçiye duyulan saygı ve insan sevgisi ile birlikte gelişen iyilik duygusu ön plandadır. İkinci dönem öykülerinde ise sömürge, emeğe, emekçiye duyulan saygı yerini boş vermişlik duygusuna bırakmıştır. Yazar, daha iyi bir dünyadan umudunu keserek öykülerinde toplumsal kaygılarını dile getirir. Üçüncü dönem öykülerinde ise yazarın üstü kapalı bir şekilde aktarmaya çalıştıklarını artık daha net, daha sade bir üslupla dile getirdiği görülmektedir. Bu dönemdeki öykülerde umutsuz ve karamsar bir ruh hali ile kişisel yalnızlık teması ön plandadır. Bunun yanı sıra doğa ve tabiat temaları da göze çarpmaktadır. Ayrıca yazarın üçüncü dönem öykülerinde yer alan hayali karakterler, insan dışındaki varlıklar da dikkat çeker niteliktedir (Naci, 1968: s. 15-50).

Sait Faik'in öykü anlayışı, yaşama yönelik bakış açısının bir yansıması niteliğindedir. Onun öykülerinde insanı her yönü ile görmek mümkündür. Öykülerinde yüreğindeki insan sevgisi ile en çok da sıradan insanı ve toplumu konu edinir. İnsanı hem sever hem de sert bir şekilde eleştirir. Dolayısıyla "Soyut bir insanlık değildir bu, onun insanlığı bir yanıyla toplumcu dünya görüşüne bağlanır. Onda insanı bakış toplumsal eleştiriye kendinden getirir" (Timuçin, 2013: s. 19).

Sait Faik ne körü körüne iyimserliği ne de tamamıyla kötümserliği benimser; amacı olabildiğince gerçekçi olmaktır. Felsefeci, şair ve yazarlık kimliği ile bilinen Afşar Timuçin, Sait Faik'in dünyasını şu cümlelerle özetlemektedir:

"Sanatının penceresinden Sait Faik'in dünyasını gözlediğimizde hiçbir kesimin hiçbir topluluğun adamı olmayan birinin, özgürlüğe tutkun bir kişiliğin, bağımsızlığa yürekten bağlı bir ruhun ilkelerini ya da ilkeli yönelimini buluruz. Belki çekinik belki ürkek, belki kıyıda köşede kalmayı seven bir insanın kaygıları vardır onda. O, kimseden yana değildir, yalnızca insandan yanadır. Kimseyi karşısına almaz, birileriyle uğraşmayı düşünmez. Oyun oynayan, dolap çeviren, şaklabanlıklar eden, insanlardan bir şeyler elde etmek için akla hayale gelmez hesaplar yapan insanlardan yakını, onlardan uzak durur, onların yakınına gitmez, acılı bir gülümsemeyle bakar onların dünyalarına, bazen de öfkelenerek. Acılı gülümseyişinde insanlığın genel durumuna derinden derine üzülen bir aydının sıkıntıları vardır" (Timuçin, 2013: s. 8).

Sait Faik özünde hiçbir politik, siyasi ve otorite arafında yer almamış ve eserlerinde bu tarz eğilimleri barındırmamış bir yazardır. Onun edebiyatının temelinde insanlı bakış açısı ile oluşturduğu toplumcu bir dünya görüşü yer alır. Zira o, “her türden iktidardan, otoriteden kaçmaya çalışan, ancak insan olan her yerde bu iktidar ilişkilerinin kurulduğunu gören, bundan kaçamayacağını anladığı noktada kalemini çıkarıp çıldırmamak için yazan biridir” (bkz. Gülsoy, 2014).

Sait Faik’in yazılarının hammaddesi, derin gözlem yeteneği sayesinde toplumu ve bireyi tartışma konusu yapan izlenimlerinden oluşmaktadır. Onun eleştirisi insanın yozlaşmasına yöneliktir. Ele alınacak olan *Sinağrit Baba* isimli kısa öyküde de bu minvalde eleştirel bir tutum söz konusudur.

Sinağrit Baba

Yazarın ikinci dönem öykücülüğünün eserlerinden olan *Mahalle Kahvesi* isimli kitabı 1950 yılında yayımlanmıştır. *Sinağrit Baba* isimli öykü bu kitapta yer alır. Öykü, Sait Faik’in siroz hastalığının pençesinde, tedavi sürecindeyken yazdığı öyküler arasında yer almaktadır. Sait Faik’in alegorik bir anlatımla ele aldığı öyküde başkarakter; yaşlı, yalnız ve oldukça bilgili olan “Sinağrit Baba” isimli bir balıktır.

Öykü, bir ocak akşamı, lodoslu bir havada Sinağrit Baba isimli balığın betimlenmesi ile başlar:

“Sinağrit Baba döner mi avdan? Pırıl pırıl eleğimsağma** rengi pullarıyla ağır ağır, muhteşem, bir ilkçağ kralı gibi zengin, cömert, asil ve zalim mantosuyla dolaşır mı kim bilir? Altını, zümrütü, incisi, mercanı sedefi lacivertliğin içinde yanıp yanıp sönen sarayını özlemiş acele mi ediyordur?” (Abasıyanık, 2015: s. 127).

Sinağrit Baba, dış görünüşü ile büyüleyen, yaşlı ve bilge bir balıktır. Fakat artık ömrünün sonuna geldiğini düşünmektedir. Sinağrit Baba, hayatını sonlandırmak için bir seçim yapmasının vakti geldiğini belirterek oltasına tutunacağı balıkçıyı aramaya başlar:

“Bu akşam kimin oltasını seçmeli de artık bitirmeli bu yorucu ömrü. Daha her yeri pırıl pırılken, mantosu sırtındayken, daha eti mayoneze gelirken bitirmeli bu ömrü. Sonra hesapta bir gün pis bir “vatos”un, bir sırtı renksiz, yapışkan ve parazitli bir canavarın dişine bir tarafını kaptırmak var. İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan bir akıllı mahlûka kendini teslim etmeli” (Abasıyanık, 2015: s. 127-128).

Sinağrit Baba kendisini avlayacak olan oltayı seçerken çok dikkatli davranır, belirttiği üzere hayatını akıllı bir mahlûkun ellerine bırakmak istemektedir. Beş sandal koklar fakat hiçbirini beğenmez. Zira o, kendi hayat felsefesine uygun düşecek bir balıkçı aramaktadır. Sinağrit Baba’nın balıkçılar için belirtmiş olduğu özellikler, Sait Faik’in öykülerinde sıklıkla yer verdiği temalardan oluşmaktadır. Bu temalar; yoksulluk, dürüstlük, ikiyüzlülük, kıskançlık, açgözlülük ve çıkarıcılık gibi temalardır.

** Gökkuşığı.

Öykünün devamında ise mercan balıklarının denize sallanan fenerlere hücum ederek yakalanmaları ve ürkek bir şekilde yukarı çıkarken dönüp tekrar aşağı gelmelerini Sinağrit Baba dış dünyayı görmeye karar verememek şeklinde nitelendirir. Öykünün ilerleyen bölümlerinde Sinağrit Baba'nın küçük mercan balıklarını korkaklık ve cesaretsizlikleri açısından sert bir biçimde eleştirdiği görülür. Zira ona göre bu ürkeklik ve cesaret yoksunluğu, irade ve başarı yoksunluğuna denk düşmektedir.

Öykünün sonunda, yaşına ve bilgeliğine güvenerek her bir balıkçının oltası üzerinden karakter analizi yapan Sinağrit Baba, nihayet hayatını sonlandıracak balıkçıyı bulduğu düşüncesi ile bir balıkçının oltasına sarılır. Fakat bu balıkçı düşündüğü gibi biri değildir:

“Sinağrit Baba etrafı kırmızı, içi aydınlık siyah gözleriyle bir daha baktı, bir daha baktı. Birdenbire ürperdi. Hiddetinden ayaklarını yere vuran bir genç kız gibi sandalın döşemesini dövdü. Belki bizim bile bilmediğimiz bir işaret görmüştü kendisini tutan olta sahibinde: Bu adam şimdiye kadar hiç imtihan geçirmemişti” (Abasıyanık, 2015: s. 130).

Öykü, Sinağrit Baba'nın hayata veda ederken içinde bulunduğu büyük yanılgı, pişmanlık ve hayal kırıklığı ile son bulur.

Bertolt Brecht'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

Eugen Bertolt Friedrich Brecht 1898 yılında Bavyera Eyaletinin Augsburg kentinde zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Buna rağmen burjuvaziye ve mevcut düzene karşıt duruşu ile içinde bulunduğu düzeni şiddetle eleştirmiş ve bu durum eserlerine de yansımıştır. Brecht'in dünya görüşüne bakıldığında; “Yoksullar aşağılık, zenginler acımasız ve sömürgeci. Yazarın tekrar tekrar ilk oyunlarında üzerinde durduğu nokta, bugün acı çeken yoksulun yarın bir olanak kazanıp da yükselme fırsatını ele geçirirse, bu düzen içinde ezenler kadar obur, acımasız olacağıydı” (Nutku, 1985: s. 159). Nitekim o Avrupa tarihindeki zorlu ekonomik, politik ve sosyal süreçlerin yaşandığı bir dönemde iki dünya savaşına da tanıklık etmiş bir yazardır.

Brecht, lise öğrenimini tamamladıktan sonra Münih Üniversitesi Tıp Fakültesine kaydolar; fakat savaş yıllarında askeri bir hastanede sağlık görevlisi olarak askerliğini yapmak durumunda kaldığı için öğrenimine ara verir. Hastanede geçirdiği süreç Brecht'i derinden etkilemiştir. Zira askerlik karşıtı tutumunun en büyük etkenlerinden birisi bu hastanede geçirdiği süreçtir. 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte tıp öğrenimine devam eden Brecht, ilk oyunu *Baal*'ı bu dönemde kaleme almıştır. *Gece Çalan Davullar* isimli oyunu ile Almanya'nın ana edebiyat ödülünü almıştır (Erkurt, 2021a: s.189). Bu süre zarfında kendini bir dramaturg olarak tamamen tiyatro sahnesine adanmış ve tıp eğitimini yarıda bırakmış ve dönemin önde gelen sanatçıları arasında yer almıştır.

Türk tiyatro bilimcisi, eleştirmeni ve aynı zamanda oyuncu olan Özdemir Nutku, (1931-2019) Brecht'in yazarlık gelişimini üç evrede ele alır. İlk evre, duygunun egemenliğidir. Brecht, bu dönemdeki eserlerinde bireyin çaresizliğini, pasifliğini, çevresine ve dünyaya olan ilgisinin yitiminikonusu edinir. İkinci evre, aklın vurgulanmasıdır. Brecht için bilimsel düşüncenin temeli kuşku dur ve ancak bu kuşku ile toplum öğrenilebilir. Bu dönemdeki eserlerinde ise yeni bir

düzenin savunucusu olarak duygusal çıkışlar yerine bilinçli, akıl yollu bir disipline girmiştir. Üçüncü evre ise akıl-duygu çatışmasıdır. Bu çatışma, eserlerinin ana temasını oluşturmaktadır ve Brecht, ancak yeni bir düzen ile bu çatışmanın son bulabileceğini belirtmektedir (Nutku, 1985: s. 164-168).

Brecht'in yazarlık gelişimi süresince edebiyat ve sanat alanına getirdiği kuramlardan ilki, 1930'lu yıllarda maddeci dünya görüşüyle estetik bir konuma getirdiği “epik tiyatro”dur. Bu kavram yazarın yazınsal ve düşünsel kimliği ile adeta bütünleşmiştir. Brecht'in “bilim çağının tiyatrosu” olarak nitelendirdiği epik tiyatronun öne çıkan en önemli özelliği; kişiyi yaşamsal karşıtlıklar ve çelişkiler üzerinde sorgulamaya yönlendirmek ve olayları eleştirel bir gözle değerlendirerek gerçekler üzerinde düşünülmesini sağlamaktır. Nitekim “İnsana insanlığını sürekli ve yılmadan anımsatan ve onu insan onurunu korumak için etkinleşmeye ve savaşıma çağıran Brecht için eleştiri veya eleştirel düşünme, aynı zamanda ahlaki bir ilkedir” (Kula, 2014: s. 10).

Edebiyat eleştirmeni Walter Benjamin'in (1892-1940) belirttiği üzere Brecht, epik tiyatronun görevinin bir olay geliştirmekten çok bir durumu gözler önüne sermek olduğuna inanmaktadır (Benjamin, 2011: s. 31). Nitekim o, tiyatrosunda seyircileri pasif bir konumda değil, koşulları değiştirerek daha iyi bir biçime getirebilme yetisine sahip olan aktif bir konumda görmektedir. Sinema kuramı ve estetiği üzerine çalışmaları bulunan Mutlu Parkan (1948-2021) Brecht'in sanatını ve estetik kuramını şu cümleler ile ifade eder:

“Brecht için gerçekçi sanat ideolojilere karşı realitenin yönlendirdiği ve gerçekçi duyguları, düşünceleri ve eylemleri mümkün kılan bir sanattı. İşte, Brecht'in estetik kuramında çok önemli bir yer tutan anlatımcı yapı Brecht'in bu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Yaşamın realitesi, sanatın realitesini yönlendirmelidir. Ancak, seyircinin önyargıları olarak da adlandırılabilir olan, yaşamı süresince algısal bilgilere dayanarak edinmiş olduğu ideolojiler, yapıtın içinde betimlemeler yoluyla yer alacak ve yaşamın realitesi tarafından yönlendirilen sanatın realitesiyle çatışarak algısal bilgi düzeyinden, ussal bilgi ya da bilimsel bilgi düzeyine sıçratılacaktır” (Parkan, 1983: s. 43).

Bu bağlamda Brecht'in amacı; kişiye salt eleştirel bakış kazandırmanın yanı sıra, daha iyi koşulların egemen olabileceğini göstermek, insanı evrensel değerleri ve varoluşları içinde sorgulamaya yönelterek düşünsel bir özgürlük sağlamak ve yozlaşmış toplum düzenini değiştirebileceği fikri ile harekete geçirmektir. Bu çerçeveden bakıldığında “epik tiyatro kaderciliğe karşı bir duruş sergiler. Brecht'e göre insan akıllı ve güçlüdür. Bu yüzden içinde bulunduğu şartları ve kendisini değiştirebilir. Çaresizce kendini olayların akışına, kaderine terk etmek yerine, mücadele etmeli ve başarmalıdır” (Doğan, 2009: s. 412).

Brecht'in sıklıkla kullandığı yabancılaştırma efekti de epik tiyatronun amacına hizmet eder niteliktedir. Burada “tanınan bir şeyi, bilinen bir şey durumuna getirebilmek için, o şey dikkat çekmeme durumundan çıkarılmak zorundadır. Söz konusu şeyin açıklamaya ihtiyacı olmadığı alışkanlığı kırılmak zorundadır” (Kula, 2014: s. 79). Aşına olunanı alışılmışın dışına çıkararak göstermeyi düstur edinen Brecht'in amacı; kişiyi muhatap kılındığı olaydan yahut durumdan uzaklaştırıp, mesafeli bir bakış açısı içerisinde nesnel bir değerlendirme yapabilmeyi sağlamaktır. Çünkü gerçeklik ancak bu şekilde gözler önüne serilecektir. Zira

“modern toplumlarda yabancılaşma ‘insana ilişkin anlamların yitirilmişliği’dir. Brecht ise ‘insana ilişkin anlamları’ bulmak için yabancılaştırma kavramına yönelir; çünkü benimsediği dünya görüşünde insan bilinen bir değer değil, bir inceleme konusudur” (Nutku, 1985: s. 172).

Ele alınacak olan *Köpek Balıkları İnsan Olsaydı* isimli kısa öyküde Brecht toplumsal sorunlar çerçevesinde insanın yozlaşmışlığını yabancılaştırma tekniği ile ele almıştır. Bu bağlamda yazar, eleştirel bir tavır ile “insanı insan kılan eylemlerin yoksunluğunu” alegorik bir anlatımla okuyucuya sunar.

Köpek Balıkları İnsan Olsaydı

Brecht’in “*Bay Keuner’in Öyküleri*” isimli kitabında yer alan *Köpek Balıkları İnsan Olsaydı* isimli öyküsü 1950-1956 yılları arasında özel düzyazı türünden oluşan takvim öykülerinden derlenmiştir. Öyküdeki ana karakter Bay Keuner’in isminin hiç kimse anlamındaki “keiner” sözcüğünün Brecht’in doğduğu şehir olan Augsburg’taki kullanılan telaffuzundan dolayı olduğunu aktaran Erkurt’a göre “öykünün karakteri özelde *hiç kimse* genelde *herkestir*” (Erkurt, 2021a: s. 69).

Öykü, küçük bir kız çocuğunun Bay K’ya sorduğu bir soru üzerinden şekillenir. Kız çocuğunun “Köpek balıkları insan olsaydılar, o zaman küçük balıklara daha iyi mi davranırlardı?” (Brecht, 1987: s. 31) sorusu ilk bakışta okuyucuda olumlu cevaplar geleceği düşüncesini akla getirmektedir. Öyküde, köpek balıklarının küçük balıklara her zaman çok iyi davranacağı aktarılır. Örneğin, denizdeki sandıklarında sürekli taze su ve gıda maddeleri bulundurulacağı, küçük balıklar için ihtiyaç duydukları her türlü sağlık imkânının sağlanacağı, okula gönderilip çeşitli eğitimlere tabi tutulacağı belirtilmektedir. Fakat bakıldığında köpek balıkları, kendilerine daima bağımlı olan bir küçük balıkçıklar topluluğu oluşturma gayesi içindedir. Bu tutum Brecht’in epik tiyatrosunu temellendirdiği yabancılaştırma tekniğine dayalıdır.

Yabancılaştırmanın, Almanca “*entfremdung*” olarak ifade edilen yabancılaşma kavramıyla doğrudan ilgili olduğunu belirten Mutlu Parkan, yabancılaştırma kuramının bilimsel temelini dayanak noktasını şu şekilde ifade eder: “Marx, Yabancılaşma olgusunun, toplumları yöneten ekonomi-politiğin yasalarıyla doğrudan bağıntısını somut olarak gösterebilecek meta fetişizmi kavramına bütün insanlık tarihinin en büyük üç bilimsel bulgusundan birini içeren devasa yapıtı Kapital ile varmıştır. İşte Brecht’in Yabancılaştırma kuramının bilimsel temeli buradadır” (Parkan, 1983: s. 39).

Köpek Balıkları İnsan Olsaydı isimli öyküde ise etken/edilgen, güden/güdülen, güçlü/zayıf, eğiten/eğitilen, yöneten/yönlendirilen gibi zıt kavramların bir arada bulunması ile kişinin özüne ve sisteme yabancılaşması aktarılmaktadır. Öyküdeki eleştirel tutum, küçük balıkların köpek balıklarına bağımlı hale geldiklerinde ne tür sorunlarla karşılaşacağı üzerine kurulmuştur. Edilgen bir konumda yaşamaya alışan toplumların yüz yüze geldikleri sorunlar karşısında da o edilgenliği devam ettirmeleri gerekmektedir. Ancak bu şekilde gereksinimleri karşılanacaktır. Bağımlı bir topluluk haline geldiği takdirde ise köpek balıklarının çıkarları her şeyden üstün olacaktır. Bu bağlamda küçük balıkların köpek balıklarına yem olacağı öykünün sonunda şu şekilde aktarılmaktadır:

“Üstelik biraz büyük olanların daha küçük olanları yemelerine bile izin verilirdi. Bu köpek balıkları için de iyi olurdu. Çünkü böylelikle kendileri de sık sık iyi parçalar yemiş olurlardı. Daha yüksek orunlar verilmiş olan balıkçıklar, diğer balıkçıklar arasında düzeni sağlarlar ve öğretmen, subay, kutu yapımında mühendis vb. olurlardı. Kısacası, denizin dibinde bir uygarlık kurulurdu, eğer köpek balıkları insan olsaydılar” (Brecht, 1987: s. 32).

Köpek balıkları ve insanlar arasındaki eğretileme, toplumda var olan yerleşik değerler dizgesine bir göndermedir. Öyküdeki “kendini seve seve feda edenin en büyük ve en güzel balık olduğu ve her şeyden önce köpek balıklarının güzel bir gelecek sağlanacağını söylediklerinde bütün balıkçıların inanmaları gerektiği onlara öğretilmeliydi” (Brecht, 1987: s. 31) ifadesinden de anlaşılacağı gibi sistemin parçası haline gelmiş birey, her daim kendisinden daha güçlü olan kesim tarafından çıkarları çerçevesinde yönlendirilecektir. Nitekim gücünün etkinliği, güçsüzün edilgen tavrı ancak kişinin edimlerinin değişmesi ile mümkün olacaktır.

Sistem ve Toplum Eleştirisi Bağlamında İki Öykünün Karşılaştırılması

Sait Faik her ne kadar ideolojik olarak keskin bir duruş sergilememiş bir yazar olsa da *Sinağrit Baba* isimli kısa öyküde halkın kendi kendine örgütlenerek birlik olması ile hakikate varılabileceğini, insanı insan kılan özelliklere de ancak bu şekilde ulaşılabilceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, öyküde birlik olma duygusundan ve iradeden yoksun olan toplumsal kesimin, bir kişinin liderliğinde kurtuluşu hedeflemesinin anlamsız ve geçersiz bir yol olduğu görülür. Yazar, öykünün aşağıdaki bölümünde toplumsal bir eleştiri yapmaktadır; cesaretsiz yoksun olan mercan balıklarının kararsızlıkları ve eyleme geçemeyişleri eleştirilmektedir:

“Sinağrit Baba’ya büyüyen gözleriyle ‘bizi kurtar şu lanetlemeden’ der gibi bakıyorlardı. Sinağrit Baba düşünüyordu. Gidip o yakamoz yapan ipe bir diş vurdu muydu, tamamı. Ama hiçbirini kurtarmıyor, hareketsiz duruyordu. Sinağrit Baba onları kurtarmanın bu kadar kolay olduğunu biliyordu ama bildiği bir şey daha vardı. O da ister su, ister kara, ister hava, ister boşluk, ister hayvan, ister nebat âleminde olsun bir kişinin akli ile hiçbir şeyin halledilemeyeceğini bilmesidir” (Abasıyanık, 2015: s. 129).

Sait Faik’in topluma ve mevcut işleyişe yönelik eleştirel bakış açısı öyküde alegorik bir anlatımla aktarılmaktadır. Yazar, tek bir kişinin gücüne ve iradesine dayalı olarak gerçekleşecek herhangi bir eylemin mutlaka başarısızlık ile sonuçlanacağı görüşündedir. Bu durum öyküde şu şekilde dile getirilmektedir:

“Ancak bütün balıklar oltaya tutulan hemcinslerini kurtarmanın tek çaresinin koşup o yakamoz yapan ipi koparmak olduğunu akıl ettikleri zaman bu hareketin bir neticesi ve faydası olabilirdi. Yoksa, gidip Sinağrit Baba oltayı kesmiş, biraz sonra Sinağrit Baba tutulduğu zaman kim kesecek? Kim akıl edecek yakamozu dişlemeyi?” (Abasıyanık, 2015: s. 129).

Brecht'in *Köpek Balıkları İnsan Olsaydı* isimli kısa öyküsünde de topluma ve mevcut iktidara yönelik eleştirel bir tutum görülmektedir. Öyküde köpek balıkları tarafından, cesaret ve düşünceden yoksun, bağımlı bir küçük balıkçılar topluluğu oluşturulmak istenir. Bu bağlamda öyküde küçük balıklar açısından en önemli sorunun ahlaki eğitim olduğu belirtilmektedir. Bu ahlaki eğitim ise şu şekilde gerçekleşecektir:

“Kendini seve seve feda edenin en büyük ve en güzel balık olduğu ve her şeyden önce köpek balıklarının güzel bir gelecek sağlanacağını söylediklerinde bütün balıkçıların inanmaları gerektiği onlara öğretilmeliydi. Bu geleceğin, yalnızca boyun eğmeyi öğrenirlerse güvencede olabileceği balıkçılara anlatılmalıydı” (Brecht, 1987: s. 31).

Böylece karşı koyma yetisinden yoksun, uysal ve itaatkâr bireyler zaman içerisinde daha da edilgen bir konuma gelmekte, adına ise ahlaki eğitim denilmektedir. Bu eğitim neticesinde de küçük balıkların gerektiğinde amacı belirsiz gerekçelerle kendi canlarını feda etmek uğruna savaşaacağı, diğer balıkları öldürdükleri takdirde ise bir madalya sahibi olup kahraman unvanı verileceği belirtilmektedir. Burada Brecht, sistemin kişiyi yabancılaştırmasına yönelik eleştirel bir tutum içerisinde. Zira “Brecht'e göre kapitalist sistemde kişinin üretime yabancılaşması ve kendini bir araç olarak görmesi onun gerçek yaşamla olan bağıntısını koparmıştır. Artık insan kendi yaşamına egemen olamamaktadır” (Şener, 2006: s. 285). Bu çerçevede Brecht'in değindiği nokta, kişiyi uşaklaştıran her türlü eylemin mutlaka değiştirilmesi gerektiğidir. Zira Brecht için “ahlak 'olması gereken' olan insanın insanlaşma uğraşında oluşturulur ve geliştirilir. Dolayısıyla, ahlakın kuramı ve edimi eylemde, etkinlikte, edimde belirginleşir. İnsanın toplumsal var-oluşunun koşullarının iyileştirmeyi ve bunu gerçekleştirmek için savaşım vermeyi öğütlemeyen bir ahlak, savunulmaya değermez” (Kula, 2014: s. 10).

Sait Faik'in öyküsünde Sinağrit Baba'nın sofrasını şenlendireceği balıkçıyı ararken belirttiği namuslu, cömert, gururlu, cesaretli gibi özellikler, Sait Faik'in ideal bir insanda var olması gerektiğini düşünerek olumladığı özelliklerdir. Bu çerçeveden bakıldığında yazarın toplumsal ve ahlaki değerlerden söz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Sait Faik “toplumsal ya da evrensel düzeyde örtülü bir ahlak anlayışı geliştirir, bu ahlak bir kalıp ahlak olmayacaktır, bu ahlak herkesin kendi ahlakı olacaktır ama başına buyruk değil insana yaraşır olacaktır” (Timuçin, 2013: s. 68).

Sinağrit Baba sonunda sofrasını şenlendirmek için aradığı balıkçıyı bulduğunu düşünür. Fakat oltasına bir ümit ile koştığı bu balıkçının da aslında büyük bir hayal kırıklığı olduğunu yaşama veda ederken anlar. Görünüşte ömrünce cesur, cömert ve mağrur bir yaşam sürmüş olan bu balıkçı, şimdiye dek hiçbir imtihana tabi tutulmamıştır. Burada söylenilmek istenen, kişinin olumlu görünen özelliklerinin ancak sınıandığında ortaya çıkabileceğidir. Bu balıkçı şimdiye dek gerçek bir sorunla mücadele etmek zorunda kalmamış, hatta çevresindeki sorunların farkına dahi varamamış birisidir. Öyküde, balıkçı şu cümleler ile betimlenmektedir:

“Sinağrit Baba böylesine hiç rastlamamıştı. Ölmeden evvel adama bir daha baktı. Namuslu, cesur, cömert ölecek olan bu adamın hakikatte korkakların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğu alnından okuyordu. Bu adam o kadar talihliydi ki, daha ikiyüzlülüğünü kendi kendisine bile duyacak fırsat düşmemişti” (Abasıyanık, 2015: s. 130).

İşte Sinağrit Baba’yı oltasına takıp yaşamını sonlandıran bu balıkçıdır. Bu durum yazarın, toplumsal değerlerden yoksun olan bireyler karşısında yaşadığı hayal kırıklığına bir örnektir. Sait Faik, bu öyküsünde toplumsal davranış biçimlerine yönelik bir eleştiri sunmaktadır. İnsanın yüz yüze geldiği sorunların hemen hemen tümünün kaynağında “bilinçsiz yetersizlik” yer almaktadır. Öyküdeki söz konusu olayda toplumsal sorunlar karşısında duyarsız, umursamaz, sorgulama ve düşünme yetisinden yoksun bir insan portresi görülmektedir ve bu tür insanlar sadece gündelik gereksinimlerini karşılayacak kadar düşünmekle yetinip ötesini duyumsamazlar.

Bertol Brecht de *Köpek Balıkları İnsan Olsaydı* isimli öyküsünde bireyin yaşamsal sorumluluklarını üstlenebilecek bir bilinç düzeyine sahip olmasının gerekliliğini vurgular. Aksi takdirde bu gücü güçsüze yeten düzen karşısında güdülen taraf olmaya mahkûm olunacaktır.

“Örneğin bir balıkçık yüzgeçlerinden yaralandıysa, zamanından önce elden çıkmasın diye, hemen sarıp sarmalarlardı. Canları sıkılmasın, üzülmesinler diye arada bir de büyük Su Şenlikleri yaparlardı; çünkü neşeli balıkçıklar üzüntülü balıkçıklardan daha leziz olurlar. Kuşkusuz büyük kutuların içinde okullar da olurdu. Bu okullarda küçük balıkçıklara köpek balığının yutağında nasıl yüzecekleri öğretilirdi. Örneğin coğrafyaya da gereksinimleri vardı onların, tembel tembel bir yerlerde yatan büyük köpek balıklarını bulabilirdi” (Brecht, 1987: s. 31).

Görüldüğü üzere, küçük balıkçıklar salt itaat üzerine kurulu bir düzende, pasif bir şekilde yaşamlarını idame ettirmeye çalışırlar, ancak o zaman ihtiyaçları karşılanacak, hatta ödüllendirileceklerdir. Öykünün ilerleyen bölümünde köpek balıkları insan olsaydı bir de sanatlarının olacağı aktarılmaktadır. Resim, tiyatro ve müzik gibi sanat dallarının tümünün çıkarlar neticesinde şekilleneceği düzen ise şu cümleler ile ifade edilmektedir:

“Güzel resimler yapılırdı köpek balıklarının dişlerinin şatafatlı renkleri içinde gösterildiği, köpek balıklarının yutakları yalnızca görkemli bir biçimde gülüp oynanan birer zevk ve eğlence bahçeleri olarak resmedilirdi. Deniz dibindeki tiyatrolarda, kahraman balıkçıların coşkuyla köpek balıklarının yutağında nasıl yüzdükleri ve müzik öyle güzel olmalı ki, balıkçıklar müziğin sesinden, bando önde, düşsel ve en hoş düşünceler içinde uyuşturulmuş olarak köpek balıklarının yutaklarına nasıl akın etmekte oldukları gösterilirdi” (Brecht, 1987: s. 32).

Köpek balıkları tarafından küçük balıkçıklara aşılana tek düşünce bir hiç oldukları, var oluşlarının nedeninin büyük balıkların kurduğu bu sistem olduğudur. Brecht böylece bu uysal tutumun ve sorgulamaksızın her türlü koşulu kabullenişin doğuracağı sorunları eleştirel bir gözle tasvir etmektedir. Tüm bunların yanı sıra şayet köpek balıkları insan olsaydı bir de dinlerinin olacağı ifade edilmektedir. Deniz altında kurulan bu medeniyetteki din öğretisinde de yine eşitliksiz bir düzen içerisinde balıkçıklara ancak köpek balıklarının kamında gerçek bir yaşama başlayabilecekleri öğretilenlerdir. Öykünün sonunda ise balıkçıklara çeşitli görevler verilerek kendi aralarında da sınıfsal farklılıklar yaratılacağı ve denizde kurulan bu medeniyette bir kültür olacağı belirtilmektedir (Brecht, 1987: s. 32). Erkurt’un belirttiği üzere

Brecht'in kültürden kastı "insanları kendi sistemine çıkarıcı bir anlayışla nesne yapan küreselleşmiş kültür endüstrisinin bir tezahürü olsa gerek" (Erkurt, 2021a: s. 75).

İnsanı insan kılan en temel etkenlerden birisi de vicdan ve değer duygusudur. Lakin her iki öyküde de çağın getirdiği değerler karşısında sosyal ve ahlaki değerlerini yitirmiş bir toplum söz konusudur. Her iki yazar tarafından da birey olarak öz değerlerinin mahrumiyeti karşısında kişinin kayıtsız kalmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Eagleton'un belirttiği üzere, "Dünya hiçbir zaman dışına çıkamayacağımız, karşısında duramayacağımız bir şeydir. Biz, asla tamamen nesnelleştiremeyeceğimiz, hem "özne"yi hem de "nesne"yi içinde barındıran, anlamlarını tüketmenin mümkün olmadığı ve bizim onu kurduğumuz kadar o da bizi kuran bir gerçekliğin içinde özne olarak ortaya çıkarız (Eagleton, 2014: s. 76).

İnsan, düşünen, sorgulayan, eylemlerini seçebilen, iyi ya da kötü tüm bu eylemlerinin sorumluluğunu almakla mükellef olan tek varlıktır. Fakat insanı insan yapan bu özelliklerin hiçbiri çağın insanında görülmemektedir. Her iki öyküde de mevcut sistem tarafından pasifleştirilmiş, düşünme ve sorgulama yetisinden yoksun yozlaşmış bir toplum söz konusudur.

Sonuç ve Öneriler

Bireyin toplumu yarattığı ve toplumdan bağımsız bir şekilde düşünülemez olan yazarın da çağın insanını ve durumunu yansıttığı yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla eser; yazarın niyeti ile meydana getirildiği geçmişte ve okurun algıladığı zaman çerçevesi içerisinde yer alır.

Çalışmada Sait Faik Abasıyanık'ın *Sinağrit Baba* ve Bertol Brecht'in *Köpek Balıkları* *İnsan Olsaydı* isimli iki kısa öyküsüne hermeneutik yöntemle yaklaşılarak yazarların çağın getirisi olan sisteme ve topluma yönelik geliştirilen eleştirel tutum karşılaştırmalı bir anlayış ile ele alınmıştır.

Aynı dönemde farklı uluslarda yaşamış olan bu iki yazarı ortak noktada buluşturan etmen, insanın yozlaşmasına yönelik olup, içinde buldukları topluma ve bu yozlaşmışlığa neden olan mevcut sisteme dair eleştirel bir tutum sergilemeleridir.

Her iki yazar da öykülerinde ezen/ezilen, güçlü/zayıf, etken/edilgen, güden/güdülen gibi karşıt konumları bir arada sunmaktadır. Her iki yazar da yaşadıkları çağın sosyo-kültürel, tarihsel ve yaşama ilişkin tüm sorunsal yönlerine ancak eleştirel bir tavırla bakıldığında gerçeğin görünür kılınacağını vurgulamıştır. Bu bağlamda mevcut sisteme ve sistemin bir parçası olan insana, topluma yönelik eleştirel bir tutum geliştirmişlerdir.

İki öyküde de alegorik bir anlatım ve yabancılaştırma tekniği söz konusudur. Eleştirme yetisinden yoksun, düşünmeyen, sorgulamayan, daima edilgen konumda kalan bireyin toplum içerisindeki konumu eleştirel bir dille gözler önüne serilmiştir. Her iki yazar da ancak akıl yolu ile hareket edildiğinde sağlıklı bir toplumsal birlikteliğin elde edilebileceğini vurgulamıştır.

Sait Faik Abasıyanık eleştirel tutumunun yanı sıra, bireyin nasıl olması gerektiğini tarif etmektedir. Sinağrit Baba'nın beğenmediği her balıkçı, insana yüklenen olumsuz sıfatlarla bezenmiştir. Öyküde Sinağrit Baba, korkak, kibirli, kıskanç, edepsiz, sarhoş ve ahlaksız olarak nitelendirdiği her balıkçıyı kusurlu adam diyerek elemiş ve bu noktada okuyucuya kusursuz, ideal insanın portresini çizmiştir.

Bertolt Brecht ise eleştirel tutumunu denizin altında kurulacak medeniyet ve bu medeniyetteki kültür kavramları üzerinden temellendirmiştir. Çıkarları uğruna hareket edenler tarafından güdümlenmiş olan topluma yönelik bir eleştiri söz konusudur. Köpek Balıkları İnsan Olsaydı isimli öyküye “büyük balık, küçük balığı yer” deyiminden hareketle bakıldığında; köpek balıkları güçlü olanı, küçük balıklar ise zayıf olan tarafı simgeler. Yazarın köpek balıklarının heybeti karşısında küçük balıkların pasif tutumunu sürdürdüğü takdirde yem olacaklarını belirttiği görülmüştür. Bu tutum, toplumsal yapı içerisinde mevcut olan güçlü/zayıf, ezen/ezilen karşıtlığına yönelik eleştirel bir tavrıdır.

Her iki yazar da özünde insanı insan kılan etmenlerden en önemlileri olan akıl, vicdan, hürriyet, eleştirel bakış, sorgulama gibi yetilerin ortadan kalktığı; onun yerine eylemlerinin neticesinde sorumluluk alma özgüveni olmayan, hatta eyleme dahi geçemeyen bir toplumun portresini çizmişlerdir. Toplumun içerisinde bulunduğu açmazlara imgeler yoluyla daha geniş bir perspektiften bakış açısı sunmuşlar, yaşamın devingenliği karşısında mevcudiyete direnmeye karşıt bir duruş sergilemişlerdir. Zira korkunun yelken açtığı her durumda düşünce en dibe çekilir, değişim ancak toplumun bu devingenlik karşısında akıl ve sağduyu ile hareket ederek birlik olmasıyla mümkün kılınabilir.

Kaynakça

- Abasıyanık, S. F. (2015). *Mahalle Kahvesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alangu, T. (1965). *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman 1930-1940 / Cilt:2*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Aytaç, G. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Benjamin, W. (2011). *Brecht'i Anlamak*. (Çev. Haluk Barışcan, Güven Işısağ). İstanbul: Metis Yayınları.
- Brecht, B. (1987). *Bay Keuner'in Öyküleri*. (Çev. Anna-Murat Çelikel). İstanbul: Bulut Yayınevi.
- Bülbül, M. (2017). *İmgesel İletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doğan, Â. (2009). Türk Tiyatrosunda Brecht Etkisi, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4 /1-1.
- Eagleton, T. (2014). *Edebiyat Kuramı*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erkurt, G.Ş. (2021a). *Savaş Sonrası Alman Edebiyatı – Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Odaklı Karşılaştırmalı Çözümlemeler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Erkurt, G.Ş. (2021b). Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Kuramlarının Yazınsal Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemelerine Etkileri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 418-436.
- Gülsoy-Murat, Sait Faik Nasıl Yazıyor, Erişim adresi: <https://muratgulsoy.wordpress.com/2014/06/04/sait-faik-nasil-yaziyor/> Erişim Tarihi: 29.04.2021
- Günay, M. (2017). Doğan Özlem ve Hermeneutik Felsefe, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Sayı: 89, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ss. 161-175.

-
- Kaya, Ü. (2007). *Alman Kısa Öyküsü*, Yazınsal Türler Uluslararası Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Littera Cilt 20.
- Korkmaz, R., Deveci, M. (2017). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kula, O. B. (2014). *Brecht, Lukacs, Bloch Sanat ve Edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Naci, F. (1998). *Sait Faik'in Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Nutku, Ö. (1985). *Dünya Tiyatrosu Tarihi Cilt 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Parkan, M. (1983). *Brecht Estetiği ve Sinema*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Şefik, C. (1994). *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Şener, S. (2006). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Timuçin, A. (2013). *Sait Faik'in Dünyası*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Yivli, O. (2019). *Öykü Nasıl Okunur: Modern Öykü ve Yöntem*. İzmir: Günce Yayınları.
- Yüksel, H.E. (2007). Anlatısal Metinler ve Kısa Öykü, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, 153-174.

Türkiye’de Metropolitan Alan ve Büyükşehir Yönetimi Bakımından 6360 Sayılı Kanunun Değerlendirilmesi

Namık Kemal ÖZTÜRK^{a, b}, Eren TOZAK^c

Özet

Metropolitan alan yönetimiyle ilgili pek çok ülkede yeni model uygulama girişimleri gittikçe yaygınlaşmaktadır. Türkiye’de ise tarihi süreç içinde çeşitli fikirler ortaya konmuş ve son yıllarda metropolitan yapının durumu gündemde yer edinerek birtakım tartışmalara zemin oluşturmuştur. 6360 Sayılı Kanun ile Türkiye’de kapsamlı düzenlemeler yapılmış, illerin yönetim yapısında, mali işleyişinde, yerel siyasete katılımında, planlamada ve hizmet sunumunda değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda ikili bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir yanda il belediyeleri bulunmakta öte yanda yine il mülki idare sınırlarını kendine temel alan büyükşehir belediyeleri bulunmaktadır. Mevcut durumun içerdiği ikilemi ortadan kaldıracak ve bütün ülkede aynı yerel yönetim mantığını temel alacak “bütünşehir” modeline geçiş tartışmaları yaşanmıştır. Bu geçiş sürecinin sağlıklı ve dengeli bir şekilde gerçekleşmesi için demokratik değerler, halkın katılımı, hizmet kalitesinin yükseltilmesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Büyükşehir
Metropolitan Alan
Bütünşehir
6360

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 30.06.2021

Kabul Tarihi: 24.09.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.959856

Evaluation of Law No. 6360 in terms of Metropolitan Area and Metropolitan Management in Turkey

Abstract

Attempts to implement new models are becoming more common in many countries regarding metropolitan area management. In Turkey, on the other hand, various ideas have been put forward in the historical process, and the situation of the metropolitan structure has been on the agenda in recent years and has prepared the ground for some discussions. With the Law No. 6360, new regulations have been made in the local area in Turkey, and changes have occurred in the administrative structure of the provinces, in the financial system, in their participation in local politics, in the provision of services to the local people and in planning. These changes have led to the emergence of a dual structure in the service delivery of local governments. There are both provincial municipalities and metropolitan municipalities based on the provincial administrative boundaries. There have been discussions about the transition to the "unicity" model, which will eliminate the dilemma of the current situation and will be based on the same local government logic throughout the country. For this transition process to take place in a healthy and balanced way, issues such as democratic values, public participation and increasing service quality come to the fore.

Keywords

Metropolis
Metropolitan Area
Unicity
6360

About Article

Received: 30.06.2021

Accepted: 24.09.2021

Doi: 10.18026/cbayarsos.959856

^a İletişim Yazarı: erntzk@hotmail.com

^b Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-7264-4791

^c Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-4700-7034

Giriş

Türkiye’de metropoliten alanlarda trafik, ulaşım, su sorunu, hayat pahalılığı, hava kirliliği, çevre kirliliği, işsizlik, plansız yapılaşma, asayiş, gecekondulaşma, kontrolsüz göç, eğitim, sağlık hizmetleri, kanalizasyon, yeşil alanların yetersizliği, aşırı kalabalık, sunulan hizmette aksamalar, kapasite ve kaynak yetersizliği gibi sıkıntılı durumların yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu sıkıntılara önlem almak ve daha büyük sorunların yaşanmamasını sağlamak amacıyla yeni arayışlar söz konusudur. Yönetimsel anlamda, bütün belediyeleri büyükşehir statüsü içine almayı hedefleyen “bütünşehir” düşüncesi bu arayışlardan biridir. Türkiye’de anakent yönetimi ile ilgili farklı model denemeleri yapılmış, son dönemlerde ise 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir yönetimleri yeniden şekillenmiştir. Ancak nüfus kriteri getirildiği için il belediyelerinin hepsi bu model içine girmemekte ve ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bütünşehir uygulamaları ile hem bu sorunun giderilmesi hem de 6360 Sayılı Kanunun uygulamasından kaynaklı sorunların çözülmesi hedeflenmektedir. Bu çalışma Türkiye’de metropoliten alan ve anakent yönetimini düzenleyen 6360 Sayılı Kanuna yönelik ortaya konan görüşleri ele alarak önümüzdeki yıllarda gerçekleştirilmesi düşünülen “bütünşehir” uygulamasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Metropoliten Alan Yönetimine İlişkin Yaklaşımlar

Metropoliten alanların kavramsal yönüyle ilgili üç yaklaşım vardır. Bunlar metropoliten reform geleneği, kamu tercihi okulu ve yeni bölgecilik akımıdır (Oktay, 2016, s. 55). Metropoliten reform geleneği, aynı zamanda eski bölgecilik olarak da ifade edilmektedir. Bu anlayış, metropoliten alanlarda büyük ölçekli yönetim yapıları sayesinde yerel hizmetlerin sağlanmasında verimlilik ve planlamada etkinlik olabileceğini öne sürmektedir. Metropoliten reform geleneğini savunanlar, kentsel alanda çok sayıda yönetim birimlerinin etkin olması, eşitlik ve koordineli olarak hizmet sağlama hakkında bazı sorunların yaşanabileceğini öne sürmektedir. Mesela bu anlayışa göre metropoliten alanların sıkıntılarıyla ilgilenmek, birbiriyle bağlantısı olmayan çoğu yönetim birimleri için oldukça zor bir durumdur. Aynı alanda pek çok belediye biriminin olması durumunda insanlar hangi yönetim birimlerinin sorumlu olacağını bilemeyebilir. Ayrıca yönetim birimleri, farklı gerekçeler öne sürerek sorumluluk almaktan kaçınabilir veya sorumluluğu yayararak düşük maliyetli ve kaliteli hizmeti yeterince sağlamayabilir (Özgür, 2008, ss. 6-7).

Bahsedilen sorunların çözümünde kentsel alanlarda bulunan çok sayıda yönetim birimlerinin birleştirilmesiyle kent düzleminde sağlanacak hizmetlere uygun yönetim yapısının meydana getirilmesi düşünülebilir fakat reform yaklaşımına dayalı uygulamaların bazı başarısızlıklara sebep olacağı da söylenebilir (Kübler ve Heinelt, 2005, ss. 9-11). Ne tür başarısızlıklara sebep olacağından bahsetmek gerekirse, özellikle yerel yönetim birimlerinin sayı bakımından az ve mücavir alan, nüfus, kapasite ile kaynak bakımından küçük olan metropoliten alanlarda, birimler arasında hizmet farklılıklarının görüleceği, hizmet kalitesinde düşüş olacağı düşünülmektedir. Ayrıca hizmetlerden sorumlu otoritenin belirlenemeyeceği, ölçek ekonomisinden faydalanmanın zor olacağı, nitelikli personel istihdam etmenin ve belirli alanlarda uzmanlığın sağlanamayacağı savunulmaktadır (Özgür, 2008, s. 6).

Kamu tercihi yaklaşımında yerel yönetim birimlerinin birleştirilerek tek metropoliten yönetim yapısı haline dönüştürülmesine sıcak bakılmamakta olup, metropoliten yerel

yönetim yapılarının olması savunulmaktadır. Buna göre yönetimler arasında oluşacak rekabetin iyi yanları ortadan kalkacak, tekelci bir yapı oluşacak, bölgesel anlamda merkezi bir yapı ortaya çıkacak ve demokratik kontrol kanalları tıkanıp seçme özgürlüğü azalacaktır (Tiebout, 1956, ss. 416-424). Kamu tercihi yaklaşımında yerel yönetimlerin hareket özgürlüğüne sahip insanları kendilerine çekmek için rekabette bulunması ve hizmet sunumunda kaliteyi artırması düşüncesi söz konusudur. Rekabetin arttığı ortamda yenilikçi akımların oluşması, hizmet kalitesinin artması, katılımın genişlemesi ve hesap verebilirlik ortamının sağlanması açısından olumlu görülmektedir (Oktay, 2016, s. 58-59).

Bölgecilik yaklaşımı, bir kentsel veya metropolitan alanda bulunan çeşitli yerel toplulukların bölgesel ortak çıkarlarını sağlamak amacıyla beraber çalışabilme kapasitesini ifade etmektedir (Gül ve Batman, 2013, ss. 11-12). Bölgecilik anlayışı, kentsel alanlarda esnekliğe ve çeşitliliğe imkan sağlayan bölgesel çaplı hizmet sağlama modellerini savunmaktadır (Kübler ve Heinelt, 2005, s. 10). Ayrıca bölgesel çapta zorunlu yönetsel yapılar meydana getirilmesi veya çok sayıda ayrılmış durumdaki yönetimler arasında rekabet ortamı sağlanması yerine, mevcut aktörler arasındaki ilişkilerin tekrar ele alınarak, yönetim anlayışı kapsamında etkinleştirilmesi savunulmaktadır. Yerel yönetim birimleri arasında, üst yönetimlerin gücüne dayanmayan, hiyerarşik yapıda olmayan, etkileşimci ve katılımcı tutumla, anlaşmalar yapılması, hizmet sözleşmelerinde bulunulması, hizmet birlikleri oluşturularak yereldeki insanların ihtiyaçlarının, metropolitan çapta daha iyi giderilebileceği düşünülmektedir (Bae ve Feiock, 2012, s. 162).

Metropolitanleşme aşamasında ilk olarak üretim, yönetim ve denetim işleri çeşitlenmekte, ardından ise yönetimin rutin bölümleri denetimden ayrılmaktadır. Gelişen teknoloji sayesinde geniş alanlara ihtiyaç duyan üretim ve yönetim, çoğunlukla anakentin dışındaki yerlere eğilim göstermektedir. Dışa açılma durumunda öncelikle konut, sonrasında ise sanayi banliyöleri ortaya çıkmaktadır. Kentin metropolitan alanın dışına yayılması durumunda ortaya çıkan büyük yerleşim yerleri metropolitan alan şeklinde ifade edilmektedir. 19’uncu yüzyılın son dönemlerinden itibaren günümüzün gelişmiş ülkelerinde oluşan metropolitan alan anlayışı haberleşme, ulaşım ve üretim teknolojileri kadar bunların gerektirdiği ölçüde farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın sonucunda meydana gelmiştir. 20’nci yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren bir şekilde kendi kendine yeten uydu kentler ortaya çıkmıştır. Kentin dışına öncelikle çıkanlar büyüklük ve örgütlenme yönünden daha gelişmiş olan girişimlerin üretim ve rutin yönetim işlemleri söz konusuysen, mali yönden karar verme ve denetim fonksiyonuyla uzmanlaşmış mesleki hizmetler ise merkezde bulunmaya devam etmiştir. Böylece metropolitan alan, konut alanlarıyla kentin sanayi ve konut banliyölerinden yoğun nüfusa ulaşmalarına ilişkin kent merkezine bağımlılığını sürdüren özel sanayi kentlerinden, metropolün gereksinimlerini gidermeye eğilim göstermiş tarımsal işletmelerle civarlarındaki kırsal alana hizmet sağlayan farklı hizmet merkezlerinden meydana gelmektedir (Türel ve Günay, 1987, s. 115).

Metropolitan alan, ekonomik, toplumsal, politik ve idari etkenler sebebiyle büyükşehir ve ona bağlı kısımları ifade etmektedir. İçinde buldukları kentsel alanlarda farklı kıstaslar bakımından kent üstü mekanlar şeklinde ifade edilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kentsel hayatın sunduğu kolaylıklar cazipliği, sanayi ile ticaretin yoğunlaşması ve istihdam koşullarının diğer yerlere kıyasla yüksek olması metropollere olan göçü artırmıştır. Metropolitan yönetim hakkındaki yeni fikirler, aslında metropolitan alanlarda merkezîyetçi veya yerinden yönetimi savunan yaklaşımların tercih edilmesinin oluşturacağı sonuçlar

açısından ortaya çıkacaktır. Önceden belirlenen birtakım kıstaslar kapsamında kamu hizmetlerinin eşit olarak sağlanması, kaynakların eşit olarak tahsis edilmesi, hizmetlerin etkin yönetimi, kent planlaması ile kamu politikalarının oluşturulmasına ilişkin bütünsellik bakımından merkezi yönetim gerekçeleri olurken vatandaşların katılımı, halka yakınlık, yerel toplulukların çıkarlarının gözetilmesi yerel demokrasiyi öne çıkaran küçük yerel yönetimlerin ana dayanakları olarak söylenebilir (Erençin, 2005, ss. 122-123).

Kentlerin büyümesi, yerel halkın artan istekleri, büyükşehirlerde oluşan sıkıntılar, bu sıkıntıların çözüme kavuşması için işlevsel ihtiyaçlar kapsamında yönetim modellerinin şekillendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Fakat büyükşehir alanlarının gelişim gösterdiği yerlerde bütün bölgenin tek otorite tarafından yönetilmesi zorlaşmaktadır (İsbir, 2012, s. 72). Bu durumda büyükşehir yönetimlerine ihtiyaç duyulma sebebi sorgulanmalıdır. Metropolitan alanlarda kent bütününde planlama, altyapı, ulaşım ve ekonomik yönden bütünleşmenin sağlanması bakımından metropolitan alan büyüklüğüne ilişkin yönetim sisteminin gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Yüksek teknoloji ve bununla bağlantılı olarak yüksek yatırım gerektiren durumlarda alt ölçekteki belediyelerin yeterli kaynaklara ilişkin eksikliklerinin giderilmesi önem taşımaktadır.

Türkiye'deki metropolleşme sürecinin, gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında daha geç dönemlerde başladığı ve kendine özgü yapıya sahip olduğu söylenebilir. 50'li yıllardan itibaren çok partili döneme geçiş, sanayi yatırımlarının ülke geneline yayılması, ulaşım ağlarının genişlemesi gibi gelişmelerle beraber kırsaldan kent merkezlerine olan göç kentlerde yoğun nüfus yığılmalarına yol açmıştır. Bu kentler göçün hız kazanmasıyla, kontrol altında tutulamayan kentleşme süreciyle beraber altyapı yetersizliği, gecekondulaşma, toplumsal ve çevresel sıkıntıların görüldüğü metropollere dönüşmüştür. Bu dönüşüm ilk olarak İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşanmıştır. Bu şehirler planlama, imar, şehir toprağının kullanılması, konut, belediye hizmetleri, ulaşım, alt yapı ihtiyaçlarının artması, çevresel sıkıntılar gibi pek çok sorunla karşılaşmak durumunda kalmıştır.

Türkiye'de kentsel bölgelerin yerel yönetim bakımından bütünleştirilmesi yönünde yürürlüğe konan ilk düzenleme 1980 tarihli 34 Sayılı Milli Güvenlik Konseyi Kararı, ikinci düzenleme 1984 tarihli 3030 Sayılı Kanun, üçüncü düzenleme ise 2004 tarihli 5216 Sayılı kanuni düzenlemedir. 3030 Sayılı Kanun sayesinde metropolitan niteliğe sahip kentler diğer kentlerden ayrı değerlendirilerek büyükşehir olarak tanımlanmıştır. Sonrasında metropolitan kent etkisinde kalan mücavir alanda bulunan küçük ve orta ölçekli belediyeler gibi yerleşim yerlerinin anakent ile plan bütünlüğü ve denetimi haricinde mevzuata dayalı bağımsız plan uygulamalarına sebep olmuştur. Çevre yerleşim yerlerinde değişimler yaşanmış ve bu değişim süreciyle beraber birbirinden farklı özelliklere sahip yerleşim yerleri meydana gelmiştir. Kırsal, yarı kentsel, kentsel özelliklere sahip olan bu yeni yerleşim yerleri ilerleyen zamanda metropolitan kentin parçası haline gelmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'ne uyum süreci, kentlerin yönetimine yönelik yeni düzenlemelerin yapılmasını gündeme getirmiştir (Yenigül ve Çamur, 2012, ss. 96-97). Metropoller kentleşme sürecinde ekonomik, toplumsal ve fiziksel bakımdan yüksek yoğunluğa sahip mekansal alanlara dönüşen yerlerdir. Özellikle son zamanlarda hizmet sektöründe ve sanayi bölgelerinde yaşanan gelişmeler kentlerde nitel ve nicel açıdan değişimlere sebep olmuş, böylelikle geleneksel kent yapısından farklı olarak metropolitan kent yapıları ortaya çıkmıştır (Kıray, 1998, ss. 16-23).

Metropoliten Alan ve Türkiye’deki Gelişimi

Metropoliten alan olarak ifade edilen yerler, merkezde bulunan anakent ile anakenti çevreleyen ve ekonomik bakımdan bütünlük kuran yöre kentlerle ilçelerin yerel yönetim birimlerinden oluşmaktadır (Frey ve Zimmer, 2001, ss. 7-8). Anakent, metropoliten alan, metropol, metropolis, büyükşehir gibi kavramlar genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Metropoliten alan, genel anlamıyla nüfusun yoğunluğunun bulunduğu ekonomik, toplumsal ve idari bakımdan bir bölgenin merkezi konumunda olan merkezi şehir veya şehirlerin çevre kentleriyle oluşturdukları birim olarak ifade edilmektedir (Görmez, 1993, s. 1).

Metropolis kelimesi Yunanca kökenli olup “metro” yani ana veya asıl ile “polis” yani kent kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiş, antik dönemde şehir devletlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Yakın dönemde ise bu kelime İstanbul, Londra, Tokyo, New York gibi büyük yerleşim alanlarını tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Soyda ve Türk, 2012, s. 51). İngilizce karşılığı “metropolitan municipality” olan kelime dilimizde büyükşehir veya anakent kelimeleriyle ifade edilmektedir. Kavram üzerinde net olarak fikir birliği olmamasında asıl etmen kavramın ekonomik, toplumsal, politik ve idari katmanlarının varlığından kaynaklanmaktadır. Çoğu ülkede olduğu gibi kentleşme, gelişmekte olan ülkelerde hızlı gelişim göstermektedir. Hızla büyüyen şehirlerde belediye sınırlarının dışında düzensiz ve plansız gelişmeler olunca anakentlerde özel model arayışları gündeme gelmiştir. Bundan dolayı anakentlerin yönetiminde tek kademenin bulunduğu kent yönetimleri, iki kademenin bulunduğu anakent yönetimleri, özel yönetim bölgeleri ve yönetimler arasındaki işbirliği süreçlerinden oluşan çeşitli yönetim biçimleri söz konusudur (Özer ve Akçakaya, 2014, s. 97).

Dünyanın farklı yerlerindeki metropollerin sahip olduğu yapısal farklılıklar, metropol hakkında net tanımlama yapmayı zorlaştırmaktadır. Mesela kentsel altyapılardaki gelişmişlik durumları, lüks tüketim eğilimleri, büyük kapsamlı finans kurumları, iş sahaları, konut alanları, tarım dışı sektörlerin yoğunluk göstermesi gibi hususlar dünyanın pek çok yerinde metropol olarak ifade edilen yerlerde farklılıklar göstermektedir (Oktay, 2016, ss. 51-52). Metropoliten alanın sınırlarının neler olduğu hakkında ülkeler birbirinden çeşitli ölçütlere sahiptir. Dolayısı ile büyükşehir, metropol, anakent gibi kavramların tanımlanması üzerine ulusal ve uluslararası düzlemde tam anlamıyla uzlaşmanın olduğunu söylemek güçtür.

Bütünşehir kelimesi aslında merkezde bulunan büyük belediyenin, etrafındaki küçük yönetim unsurlarını içine alarak genişlemesini ifade etmektedir (Zengin, 2014, s. 111). Büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırları ile çakıştırılarak oluşturulan yeni yönetim tarzı bütünşehir olarak isimlendirilmektedir. 1984 tarihli 3030 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte anakentlerin etrafındaki küçük belediyelerin belediye hizmetlerinin yeterince sağlanamaması ile kontrol ve iç güvenlik hakkında duyulan hassasiyet sebebiyle bu tanım ortaya çıkmıştır (Tekin, 2018, ss. 90-93).

Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk dönemlerinden Tanzimat dönemine kadar geçen süreçte kadılar, mimar ağaları, vakıflar, esnaflar gibi kişiler veya kuruluşlar tarafından sağlanan belediye hizmetlerinin sürdürülmesi için tek merkezli bir yapı bulunmamaktaydı. Yerleşim yerlerinde ortaya çıkan yapısal değişiklikler ve Batılılaşma akımıyla birlikte yapılan reformlar belediyelerin oluşumuna temel hazırlamıştır. Osmanlı şehirlerindeki belediye

hizmetlerinin yetersiz olması sebebiyle İstanbul'da yaşayan Avrupa kökenli insanlar şehir düzeniyle ilgili hizmetlerin daha iyi sağlanabilmesi amacıyla belediye yapısına ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. Bu tavsiyenin etkisiyle 1855 yılında "Şehremaneti" yani İstanbul Belediyesi kurulmuştur. İstanbul'un tamamında belediye yapılanmasının zor olacağı düşünülmüş, ilk olarak şehrin bir bölgesinde uygulanmasına, ilerleyen süreçte ise diğer kısımlarda yapılanmanın sağlanmasına karar verilmiştir. Ancak tüm çabalara karşın İstanbul'un tamamında belediye yapılanmasının sağlanamamasıyla 1877 yılında Osmanlı Meclisi tarafından Dersaadet Belediye Kanunu kabul edilmiştir. 1877 yılında kabul edilen Vilayetler Belediye Kanunu ise diğer şehirlerde ve kasabalarda belediyelerin kurulmasına temel oluşturmuştur. Belediye yönetimiyle ilgili olan bu işleyiş 1930 tarihli 1580 Sayılı Belediye Kanununun yürürlüğe girmesine kadar sürmüştür (Eryılmaz, 2009, ss. 187-190).

Belediye hizmetleri, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde valilikler tarafından sağlanmıştır. Türkiye'de büyük kent alanlarının farklı bir kanunla yönetilmesi gerektiği, 1924 tarihli 442 Sayılı Kanuna kadar dayanmaktadır. Bu kanun kapsamında ilerleyen yıllarda üç çeşit büyüklüğe sahip belediyeler hakkında ayrı kanunlar çıkarılması düşüncesine yer verilmiştir. Bunlar, kasabalar, belediyeler ve büyükşehir belediyeleri olarak ifade edilmiştir (Aytaç, 1990, s. 90). İlerleyen dönemlerde 1930 tarihli 1580 Sayılı Kanun yürürlükte iken, büyükşehir yönetim denemelerinde bulunulmuştur. Bu çerçevede İstanbul Belediyesi ve il özel yönetimi birleştirilmiş, merkezden bir vali atanarak, belediye başkanı görevini üstlenerek ortak yönetimin başına getirilmiştir (Keleş, 1985, s. 73).

Türkiye'de sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte insanların belli bölgelerde yoğunlaşmaya başlaması şehirleşme yolunda dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu gelişme, şehir yönetimlerinin hizmet sunumuyla ilgili etkinliğini ve üretkenliğini oldukça sıkıntılı hale getirmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerin civarlarında yeni yerleşim yerleri oluşmuş, bu yerlerin yönetim birimleri ile merkezdeki belediye arasında karmaşıklığa zemin oluşturan toplumsal, ekonomik ve politik ilişkiler meydana gelmiştir. Ancak vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması ve vatandaşlara hizmet sunulması bakımından merkezin hizmet kalitesi düşük düzeyde seyretmiştir. Metropoliten alanlarda hizmetlerin nitelik bakımından farklı ellerden sağlanması kaynak israfıyla birlikte hizmet kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Bundan dolayı bahsi geçen sorunların çözüme kavuşması için yeni kent yönetim modeli olan büyükşehir yönetimleri kurulmuştur (İnceoğlu, 2012, ss. 119-120).

Türkiye'nin sahip olduğu merkezîyetçi yapı, hızla gelişen düzensiz ve plansız kentleşmeye çare olamamış, bu sebeple yeni yönetim modelleri aranmıştır. Yerel yönetimlerin 1961 Anayasası tarafından belediyeler, köyler ve il özel idareleri biçiminde tanımlanmasından dolayı yerel yönetimlerin sayısı artmış ve gereğinden fazla yerel yönetim birimini bünyesinde barındıran yapılar oluşturulmuştur (Ertaş, 2016, s. 90). Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda ülke idaresini ele alan askeri yönetim nüfusun hızla artması ve göçlerin hız kazanması sonucunda büyükşehirlerin etrafında kurulan belediyeler, bölge halkına yönelik görevlerini tam anlamıyla yerine getiremedikleri, bundan dolayı civardaki belediyelerin sıkıyönetim komutanlıkları yönetiminde merkez belediyeye bağlanacaklarına dair 1980 tarihli 34 numaralı kararı almıştır. Bu durum büyükşehir yönetimine geçiş için önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Türkiye'de büyükşehir yönetimleriyle ilgili 1982 Anayasası'nın 127'nci Maddesinin vermiş olduğu yetkiyle büyükşehir yerleşimleri için özel yönetim biçimleri oluşturulması yönünde

düzenlemeler yapılmış, 1984 yılında büyükşehir belediyeleri konusunda önemli adım atılmıştır (Derdiman, 2012, s. 52). Büyükşehir yerleşimleri için özel yönetimler kurulabileceğine dayanılarak 3030 Sayılı Kanunla İstanbul, Ankara ve İzmir için nüfus kriteri konmadan iki kademeli belediye kurulmuştur.

1986 ile 1987 yıllarında Gaziantep, Bursa, Adana, Konya, Kayseri büyükşehir statüsüne kavuşmuştur. Merkez ilçeler, ilçe belediyesi şeklinde kabul edilmiştir. 1993 yılında Eskişehir, Diyarbakır, Mersin, Antalya, İzmit, Samsun ve Erzurum büyükşehir statüsüne kavuşmuştur. Bu şehirlerde merkez belediye sınırlarında birden çok ilçenin olması şartı aranmamıştır. Alt kademe olarak ifade edilen yeni yapı meydana getirilmiştir. 2000 yılında Sakarya’da Adapazarı Büyükşehir Belediyesi kurularak, hem ilçe hem de alt kademe belediyelerinin oluşturulması şeklinde karma yöntem uygulanmıştır (İzci ve Turan, 2013, ss. 123-125).

2004 yılında 5216 Sayılı Kanun ile birlikte yerel yönetimlerde yeni sürece girilmiş, büyükşehir belediyesi sınırlarına ölçek ve nüfus kriteri getirilerek alan genişletmeleri yapılmıştır. Bu kanunda İstanbul ve Kocaeli dışındaki belediyeler için kıstaslar getirilmiştir. 5216 Sayılı Kanunun geçici 2’nci Maddesi ile valilik binası merkez alınarak il mülki sınırlarında nüfus göz önüne alınarak belirlenen yarıçaplarda daireler çizilerek büyükşehir alanları genişletilmiştir. Fakat atılan bu adımlara karşın büyükşehir belediyelerinde demokratikleşme ve yerleşme ile ilgili hedefler beklenen seviyeye ulaşamamıştır (İzci ve Turan, 2013, s. 125). 2004 yılındaki alan genişletmesi alt kademe belediye sayısını oldukça artırmıştır. Çok sayıda belediye ile işbirliği içinde çalışılması kolay olmamış, etkili yönetimin sağlanmasını zorlaştırmıştır. 2008 yılında 5747 Sayılı Kanun ile birlikte bazı büyük ilçeler bölünmüş, bazı küçük beldeler birleştirilerek ilçelere dönüşmüş ve ilçe belediyelerine dahil edilen bazı küçük belediyelerin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Bu sayede alt kademede ilçe belediyelerinin ve üst kademede büyükşehir belediyelerinin olduğu yalın bir yönetim yapısının olması tasarlanmıştır. 5747 Sayılı Kanuni düzenlemenin ve 5216 Sayılı Kanunun yol açtığı alan genişletmelerinin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir (Arıkboğa, 2013, ss. 59-61). Kentleşmenin dinamik süreç içinde ilerlemesi, yeni gereksinimlerin ve hizmet beklentilerinin oluşması, nüfus artışı, hızla artan göç hareketleri, teknolojinin ilerlemesi, sosyo-ekonomik göstergelerin değişmesi, küreselleşme, insan odaklı yönetim yaklaşımının öne çıkması gibi gelişmelerle birlikte Türkiye’de yerel yönetim sisteminde değişimlere ihtiyaç duyulmuş, 2012 yılında 6360 Sayılı Kanunun çıkarılması ile belediyecilik alanında birtakım yenilikler yaşanmıştır.

6360 Sayılı Kanun Sonrası Gelişmeler

6360 Sayılı Kanun ile yönetim yapısında, mali sistemde, siyasal coğrafya, temsil, katılım, hizmet sunumu, imar, planlama gibi konularda önemli düzenlemeler yapılmıştır. 2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı Kanun sayesinde büyükşehir sayısı 29 olmuştur. 2013 yılında çıkarılan 6447 Sayılı Kanun ile Ordu ili büyükşehir olmuş ve böylece toplamda 30 il büyükşehir belediyesi statüsüne geçirilmiştir. Bu kanuni düzenlemelerle büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırları haline getirilmiş, bu illere bağlı ilçelerdeki köylerin, bucakların, belde belediyelerin ve il özel idarelerin tüzel kişiliği kaldırılmıştır (Arıkboğa, 2013, ss. 48-96).

Tüzel kişiliklerin bazılarının sona erdirilerek yeni tüzel kişiliklerin oluşturulması, yönetsel bağlılık, sınır değişiklikleri ile yetki bölüşümü kanunun yönetim alanına yönelik yapılan

düzenlemelerdir. Alınacak payların belirlenmesi ve yeni bölüşüm planı kanununun mali alanına yönelik düzenlemelerdir. Siyasal coğrafyada yaşanan değişimlerle seçim çevresinin değiştirilmesi, temsil ile katılım bakımından meydana gelen değişimler kanununun siyasal alanına yönelik düzenlemelerdir. Mülki sınırlarla belediye sınırlarının örtüştürülmesiyle hizmet alanında genişleme yaşanması, imar ve planlama önde gelmek üzere büyükşehir belediyelerinin hizmetlerine yönelik yapılan değişiklikler kanununun hizmet sunumuna yönelik düzenlemelerdir. Bu değişimlerle birlikte büyükşehirlerde fiziki, sosyal, ekonomik ve idari ilişkiler yapılandırılmıştır. Büyükşehir olan şehirlerde, köyler mahalleye dönüştürülmüştür. Büyükşehir belediyesi olan illerde belde belediyeleri, mahalleleri ile beraber bağlı oldukları ilçe belediyesinin sorumluluk alanına girmiştir.

Büyükşehir belediye sisteminde yaşanan değişimin getirilerinden biri hizmet sağlama konusunda belediyeler arası görev ve yetki paylaşımıyla ilgilidir. Bu düzenleme sayesinde 30 büyükşehirde iki kademeli belediye sistemi meydana gelmiştir. Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri arasındaki görev ve yetki paylaşımına yönelik değerlendirmeler yapıldığında, büyükşehir belediyeleri büyükşehir sınırları içinde aynı yörede yaşayanların ihtiyaçlarının giderilmesi açısından pek çok yetkiye kavuşmuştur. İlçe belediyelerine ise büyükşehir belediyelerine verilen görevlerin dışında az miktarda görev verilmiştir (Üçer vd., 2014, s. 39).

Büyükşehir belediyesi sınırları içindeki ilçe belediyeleri, diğer illerdeki ilçe belediyelerinden farklı özellikler taşımaktadır. Büyükşehirde olmayan ilçe belediyesi, hizmetlerini herhangi bir idari yapılanmanın altında olmadan tek başına sağlayabilmektedir. Ancak büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunan ilçe belediyeleri, belediye hizmetlerinin bazılarını büyükşehir belediyesine devretmekte, bazılarını büyükşehir belediyesiyle paylaşmaktadır. Büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyelerinin imar uygulamalarını denetleme konusunda yetkiye sahiptir. Denetleme yetkisi, konuyla bağlantılı tüm bilgiyi veya belgeyi talep etmeyi, araştırmayı, gerektiğinde nüshalarını almayı kapsamaktadır. Bunların yanı sıra imar ıslah planları ile parselasyon planlarının yapılması, ticari işletmelere ruhsat vermek, toptancı hallerinin ve mezbahaların yapılması ile işletilmesi gibi birtakım hizmetlerin büyükşehir belediyesi tarafından onaylanması, denetlenmesi ve bunlardan elde edilecek gelirlerin bir bölümünün büyükşehir belediyesine aktarılması gibi gelişmeler söz konusudur. Vergi gelirleri bakımından ele alındığında ilçe belediyelerinin gelirlerinin %40'ı büyükşehir belediyelerine aktarılmaktadır. Bu tür düzenlemelerle ilçe belediyelerin kısıtlandığı söylenebilir.

Büyükşehir belediye sınırları içindeki belde belediyeleri kapatılarak bağlı oldukları ilçeye mahalle olarak bağlanmış, bunların personelleri, mal varlıkları, borçları ve alacakları bağlandıkları belediyeye aktarılmıştır. Büyükşehir belediyeleri, il içinde altyapı, tarım, kentsel planlama, imar, ulaşım, toplu taşıma, mezarlık hizmetleri, toptancı halleri, mezbahalar, itfaiye, zabıta hizmetleri, arıtma tesisleri, su ve kanalizasyon işleri gibi konularda asıl yetkili konuma gelmiştir. Bunların dışında kentsel dönüşüm, afet işleri, çevre koruma, ana arter yollar, ulaşım planı, otopark hizmetleri gibi alanlarda görevlidir (Gül ve Batman, 2013, s. 33).

6360 Sayılı Kanun ile Türk yerel yönetim sistemine il mülki sınırları içinde hizmet verecek büyükşehir belediye modeli getirilmiş ve geniş ölçekte hizmet verebilen yerel yönetim birimleri öngörülmüştür. Bu yönetim birimlerinde gelişmiş teknolojiler kullanılarak ve nitelikli personel istihdam edilerek verimlilik artışının sağlanması hedeflenmiştir.

Sağlanacak kaynakların il sınırları içinde bütünleştirilmiş yerel yönetim birimleri arasında etkin kullanımının sağlanması öngörülmüştür. İmar, planlama, ulaşım, itfaiye gibi geniş kapsamda koordineli olarak bütünlük içinde sürdürülmesi gereken, aynı yörede yaşayan insanlara kamu hizmetlerinin verilmesinde etkinliğin sağlanabilmesi, düzenleyici üst imar planları kapsamında il genelinde imar uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi amaçlanmıştır (Çelikyay, 2014 s. 12).

6360 Sayılı Kanun sonrası 30 büyükşehirde merkezi idarenin taşrada yürüttüğü hizmetleri sağlamak, hizmette aksamalara yol açmamak, denetim alanındaki boşlukları tamamlamak, afet ve acil yardım hizmetlerini sağlamak amacıyla valilik çatısı altında Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) kurulmuştur. Bu düzenleme sayesinde özel idarelerin tüzel kişiliğinin sona erdirilmesinin ardından oluşan boşluğun doldurulması, büyükşehir belediyelerinin olduğu yerlerde kamu kurum ve kuruluşlarının yatırımlarının ve hizmetlerinin etkin olarak yapılması, takip edilmesi ve koordinasyonun sağlanmasının hedeflendiği ifade edilebilir.

6360 Sayılı Kanunun uygulanışı hakkında büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir sınırları içindeki ilçe belediyeleri arasında görev, yetki ve kaynak paylaşımı hakkında muhtelif görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Çoğunlukla büyükşehir belediyeleri görev ve yetki paylaşımının dengeli yapıldığını savunurken ilçe belediyeleri bunun tersi olduğunu savunmaktadır. Büyükşehir belediyeleri imar ve planlama yetkilerinin kendilerine verilmesiyle daha doğru kararların alınıp uygulanabileceğini savunurken ilçe belediyeleri 1/5000’lik imar planlarının kendileri tarafından düzenlenmesini savunmaktadır. İlçe belediyeleri su hizmetleri, otogar, otopark, mezarlık, itfaiye, toptancı halleri gibi hizmetlerin kendileri tarafından sağlanması gerektiğini, bu hizmetlerin büyükşehir belediyelerin sorumluluğuna verilmesiyle beraber gelir kaybına uğradıklarını öne sürmektedir. Bazı büyükşehir belediyeleri tarafından kırsal alanların büyükşehir belediye sınırları içine alınmasının bütünsellik bakımından önemli olduğu düşünülürken bazı büyükşehir belediyeleri bu durumun tam anlamıyla verimli olmadığını, teşkilat yapılanması bakımından aksamaların yaşandığını ve ekonomik yönden verimsiz olduğunu öne sürmektedir. İlçe belediyelerinin çoğunluğu da bu konuda yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Büyükşehir belediyeleri, belediye hizmetlerinin birlik ve koordinasyon içinde sürdürüldüğünü belirtmiş fakat ilçe belediyeleri ihtiyaçların yerinde tespit edilmesi gerektiğini ve insanların yetkili kişilere veya kurumlara kısa sürede kolaylıkla ulaşabilmesi gerektiğini savunarak ilçe belediyelerinin daha fazla güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Hatta hizmetlerin etkin ve dengeli bir şekilde sürdürülmesi amacıyla merkez ilçe ile merkez dışında kalan ilçelerin bir tutulmaması, görev, yetki ve kaynak aktarımı konularında farklılıklara sahip olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Çapar ve Demir, 2017, ss. 50-78).

Sonuç ve Öneriler

6360 Sayılı Kanun, yerel hizmetler bakımından imkanların artırılması, kalitenin yükseltilmesi, tasarruf sağlanması, ölçek ekonomisinden yararlanılması ve demokrasinin daha işlevsel hale getirilmesi hedefiyle oluşturulmuştur. İl özel idarelerinin kaldırılarak görevlerinin büyükşehir belediyelerine aktarılıp hizmetlerin tek merkezden sağlanacak olması hizmette etkinlik, verimlilik ve kaynak kullanımı bakımından önemlidir. Yeni ölçek

düzenlemesi ve hizmet sunum kapasitesinin geliştirilmesi sayesinde büyükşehir sınırları içinde verimliliğin artmasıyla birim başına hizmet maliyetlerinin düşeceği, kaynakların daha verimli kullanılacağı, insan kaynakları kapasitesinin ve karar organlarında bulunan seçilmiş temsilcilerin çeşitliliğinin artacağı, uzmanlaşmış komisyonların oluşturulacağı tahmin edilmektedir. Hizmetlerin sağlanması amacıyla araç, gereç ve donanım unsurlarının sayı ve kalite bakımından iyileştirilerek verimliliğin artması, hizmetlerin sağlanmasında yüksek teknolojik olanaklardan faydalanılması mümkün olabilir. Ayrıca işbölümü sayesinde uzmanlaşma sağlanarak kentin bütününe içeren imar planlarının hayata geçirilmesiyle büyük ölçekli projelerin önü açılabilir. İşleyişteki koordinasyon eksikliklerinin önüne geçilmesi durumunda hizmetlerin daha hızlı ve etkili sunulması, şehrin çeşitli yerlerinde yaşayan vatandaşlara eşit özelliklerde hizmet verilmesi, il genelinde kaynakların kullanılmasında daha adil olması, hizmetlerden faydalanan vatandaşların memnuniyet seviyesinin artması mümkün olabilir. Büyükşehir belediyelerinin olanakları ve seçim sorumluluğuyla hareket etmeleri köylere ve kırsal yerleşim yerlerine sağlanan hizmetlerin daha etkin ve kaliteli olması bakımından rekabeti artırabilir.

Hukuki anlamda köylerin mahalleye çevrilmesi, köylerin kırsal ve toplumsal niteliğinde değişime yol açmamıştır. Mahalleye dönüşen köylerde yaşayan insanların ihtiyaçları kentin diğer alanlarında yaşayan insanlardan farklı özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla yeni sistemde bu alanların büyükşehir belediyesi tarafından yönetilmesi, sorunların hızlı çözüme kavuşturulabilmesi açısından sıkıntılı olabilir. İl sınırlarının bütününe yönelik tek merkezden faaliyet gösteren büyükşehir belediyesinin kırsal ve kentsel alanları tek merkezden yönetmesi durumunda merkezîyetçiliğin yerel düzeyde daha da güçleneceği söylenebilir. Büyükşehir belediye sınırları içinde hizmet sunulacak alanın ve nüfusun artması erişilebilirliğin azalmasına, özellikle kırsal yerleşim yerlerine ilişkin sağlanacak hizmetlerin etkin ve verimli olmamasına yol açabilecektir. Büyükşehir belediyesinin sorumluluk alanının il mülki sınırları olarak genişletilmesi sebebiyle uzak ilçelerde ve kırsal mahallelerde yaşayan insanların büyükşehir belediyesine ulaşması zorlaşmıştır. Bu gelişme yerel demokrasi ve halk katılımı açısından sıkıntı oluşturabilir.

Belediye yönetimlerinin, kentsel yerleşme mekanlarının yönetimi olduğu göz önüne alınırsa, mülki sınırların yerel hizmetler bakımından uygun olmadığı, siyasi ve idari kıstaslarla sınırları ortaya konan mülki idare ile yerel hizmetler kıstasına göre sınırları belirlenen mahalli idarenin hizmet ve yönetim kıstaslarının birbirine göre farklılıklar içerdiği görülmektedir. 6360 Sayılı Kanunun 11. Maddesi ve 5216 Sayılı Kanunun 27. Maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle *“büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri veya ilçe belediyelerinin kendi aralarında hizmetlerin yürütülmesi konusunda ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisi yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya yetkilidir”* ibaresi eklenmiştir. Dolayısıyla büyükşehir belediyelerinin koordinatör özelliği belirginleşmiştir. Ancak büyükşehir belediyesinin, ilçe belediyesinin ve belediye meclisinin aralarındaki denge bakımından, alınacak kararlarda bazı uyuşmazlıkların çıkabileceği söylenebilir. Mesela büyükşehir belediyeleri ile ilçe belediyelerinin bağlı oldukları siyasi partinin, sahip oldukları siyasi duruşa veya görüşe göre uygulamada çeşitli gelişmelere sebep olabilir. Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyesinin mensup oldukları siyasi partinin aynı olması halinde işbirliğinin artması, farklı siyasi partiye mensup olmaları halinde ise birbirlerine destekte bulunmamaları, hatta birbirlerine engel olmaları gibi olumsuz durumların yaşanması olasıdır.

6360 Sayılı Kanun sayesinde büyükşehir belediyelerine ülkemizdeki yerel yönetim birimleri arasında kamu hizmetinde bulunma hususunda önemli roller verildiği açıktır. Çok sayıda yerel yönetim birimlerinin olması sebebiyle meydana gelen kaynak israfının önüne geçmek, optimal ölçekte hizmet sunmak, hizmetleri geniş düzlemde tek merkezden sunarak ölçek ekonomilerinden faydalanmak gibi amaçlar hükümet tarafından amaçlar ortaya konmuştur. Yerel yönetimlerin, vatandaşların katılım olanaklarını artırdığı ve onlara yönetimde yer vererek eğitimde buldukları için demokratik sistemin temel ve vazgeçilmez birimleri olduğu söylenebilir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, büyükşehir belediyesi olan kentlerdeki il özel idarelerinin, belde belediyelerinin, köylerin tüzel kişiliğini sona erdiren bu değişimin katılımcı ve vatandaş odaklı yerel yönetim anlayışına katkıda bulunup bulunmayacağı tartışmalıdır.

Büyükşehir belediyeleri aslında aralarında hiyerarşi olmamasına rağmen, yerel yönetim birimleri arasında, eşitler arasında birinci olarak, merkezi yönetim ile ilçe belediyeleri arasında aslında bölge yönetimine benzetilebilecek yeni bir kademe haline gelmiştir. Bu durum büyükşehir belediyelerinin, kendi gücünü kullanarak yerelde daha güçlü olmasına sebep olabilir.

Son olarak merkezi yönetimin yereldeki denetiminin artması katılımcı ve müzakereci demokrasi uygulamalarının dünyada yaygınlık gösterdiği, hizmette yerindenlik anlayışının gittikçe güçlendiği bir dönemde yapılması çelişki oluşturmaktadır. Yerelde kamusal hizmetlerin sağlanmasındaki anlayış değişimi pek çok alanda merkezi yönetimin yetkileri ile görevlerini azaltıp yerel yönetimlere aktarmasını hedeflese de son kanuni düzenlemenin model olarak yerel yönetim birimlerinin güçlenmesi ile merkezi yönetimin küçülmesi hedefiyle uyumlu olmadığı söylenebilir. Bu tespitler göz önüne alınarak 6360 Sayılı Kanun hakkında gerekli düzenlemelerin yapılması ve bütüncül uygulamalarına bu düzenlemeler yapılarak gidilmesi daha doğru olacaktır.

Kaynakça

- Arıkboğa, E. (2013). *Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli*. Konya: Yerel Politikalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 3.
- Aytaç, F. (1990). *Belediye Kanununun Oluşumu Uygulanması ve Değişiklikler, Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Bae, J., Feiock, R. C. (2012). *Managing Multiplexity: Coordinating Multiple Services at a Regional Level*. State and Local Government Review, 44 (2).
- Çapar, S., Demir, R. (2017). *Türkiye’de Büyükşehir Yapılanması ve 6360 Sayılı Kanuna Uygulayıcıların Bakışı*. Türk İdare Dergisi, Sayı, 484.
- Çelikyay, H. (2014). *Değişen Kent Yönetimi ve 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası*. İstanbul: Seta Analiz, Sayı: 101.
- Derdiman, R. C. (2012). *Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin ve Bu Belediyelerin Yapılarındaki Yeni Değişikliklerin Anayasaya Uyumu Sorunu*. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Erençin, A. (2005). *Büyükşehirlerde Belediyeler Arası İlişkilerin Yenilenen Yapısı*. Ankara: Mülkiye Dergisi, Cilt 29, Sayı 246.
- Ertaş, H. (2016). *Türkiye’de Yerel Yönetim Birimlerinin Görev ve Sorumlulukları İle İlgili Mevzuat ve Karşılaştırmalı Analiz*. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 11.
- Eryılmaz, B. (2009). *Kamu Yönetimi - Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar*. Ankara: Okutman Yayıncılık
- Frey, W., Zimmer, Z. (2001). *Defining the City, Handbook of Urban Studies*. Londra: Sage.
- Görmez, K. (1993). *Türkiye’de Anakent Yönetiminin Sorunları*. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1.
- Gül, H., Batman, S. (2013). *Dünya ve Türkiye Örneklerinde Metropolitan Alan Yönetim Modelleri ve 6360 Sayılı Yasa*. Yerel Politikalar Dergisi, Sayı: 3.
- İnceoğlu, M. (2012). *Büyükşehir Planlaması ve Yönetimi, Şehircilik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 2559.
- İsbir, E. (2012). *Büyükşehir Yönetimi ve Hizmetleri, Kentleşme ve Konut Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 2559.
- İzci, F., Turan, M. (2013). *Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediye Sisteminde Meydana Gelen Değişimler*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 18, Sayı 1.
- Keleş, R. (1985). *Türkiye’de Anakent Yönetimi*. Ankara: Amme İdaresi Dergisi. Sayı: 18/2.
- Kıray, M. (1998). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kübler, D., H. Heinelt. (2005). *Metropolitan Governance, Democracy and the Dynamics of Place*. Londra-New York: Routledge.

- Oktay, T. (2016). *Metropol Kent Yönetimi Yaklaşımları ve Uygulama Modelleri*. Strategic Public Management Journal, Cilt 2, Sayı 4.
- Özer, M. A., Akçakaya, M. (2014). *Yerel Yönetimler - Teorik Boyut*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Özgür, H. (2008). *Metropolitan Alanların Yönetimine Kamu Tercih ve Klasik Yönetim (Metropolitan Reform) Yaklaşımlarının Bakışları*. Yerel Siyaset Dergisi, Sayı 30.
- Soyda, Ö. M., Türk, Ş. Ş. (2012). *Yeni Yasal Düzenlemelerle Büyükşehir Belediyesi Olma Kriterleri ve Sınır Tespitinin Değerlendirilmesi*. Ankara: 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Tekin, Ö. F. (2018). *Türkiye’de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya Örneği*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 55.
- Tiebout, C. M. (1956). *A Pure Theory of Local Expenditures*. USA: Journal of Political Economy. Issue, 64.
- Türel, A., Günay, B. (1987). *Ankara Metropolitan Alanında Yerleşme Deseni*. Ankara 1985’den 2015’e ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu. Ankara: Ajans İletişim.
- Üçer, A. G., Yenigül, S. B., Varol, Ç. (2014). *Büyükşehir’den Bütünşehir’e: Yerel Yönetim Politikalarındaki Değişimin Kırsal Alana Etkileri*. İdealkent Dergisi, Sayı 12.
- Yenigül, S. B., Çamur, K. C. (2012). *Türkiye’de Metropolitan Alan Yönetimine İlişkin Yasal Düzenlemeler: Ankara Metropolitan Alan İncelemesi*. Ankara: 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Zengin, O. (2014). *Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi*. Ankara: Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 2.

Öğretmenler İçin Göreceli Yoksunluk Ölçeği Geliştirme Çalışması

Olcay Altınlı ^{a,b}, N. Bilge Uzun^c, Yusuf İnandı^d

Özet

Bu araştırma öğretmenlerin göreceli yoksunluk algılarını belirlemeye yönelik Göreceli Yoksunluk Ölçeğini geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet ve özel okullarda çalışan 427 öğretmen oluşturmaktadır. Göreceli Yoksunluk Ölçeği için 46 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçek için toplanan verilerin faktör analizi için uygunluğunu belirlemek amacıyla yapılan KMO test değeri; 0,899 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla uzman görüşü alınmıştır. Ayrıca Göreceli Yoksunluk Ölçeğinin açıkladığı toplam varyans oranı ise % 48,590'dır. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin üç faktörden oluştuğu görülmüştür. Bu faktörler sırasıyla "Yönetimsel Yoksunluk", "Kişisel Yoksunluk", "Gelişimsel Yoksunluk" şeklindedir. Göreceli Yoksunluk için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı 0,78' dir. Bunun yanında ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen değerler ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler

Göreceli Yoksunluk
Öğretmen
Göreceli Yoksunluk Ölçeği
Yoksunluk

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.07.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.973645

Developing a Relative Deprivation Scale for Teachers

Abstract

This research aimed to develop the Relative Deprivation Scale to determine teachers' perceptions of relative deprivation. The study group of the research consisted of 427 teachers working in public and private schools affiliated with the Ministry of National Education. A total of 46 items were created for the scale. The KMO test value, which was conducted to determine the suitability of the data for factor analysis, was calculated as 0.899. Expert opinion was taken to ensure the content validity of the scale. The Relative Deprivation Scale explained 48,590% of the total variance. As a result of exploratory factor analysis, it was seen that the scale consisted of three factors: "Administrative Deprivation", "Personal Deprivation" and "Developmental Deprivation". The internal consistency coefficient calculated for the Relative Deprivation Scale is 0.78. In addition, confirmatory factor analysis was performed to test the construct validity of the scale. The obtained values showed that the scale was valid and reliable.

Keywords

Relative Deprivation
Teacher
Relative Deprivation Scale
Deprivation

About Article

Received: 21.07.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.973645

^a İletişim Yazarı: inandi@mersin.edu.tr

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. olcay-eren@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9197-5828

^c Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. n.bilgeuzun@gmail.com ORCID: 0000-0003-2293-4536

^d Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. inandiyusuf@gmail.com ORCID: 0000-0003-2760-0957

Giriş

İlk örgütlerin kurulmasından bu yana geçen sürede insana verilen değer her geçen gün artmaktadır. Başlangıçta sadece makinaya ve çıktıya önem veren örgütler zaman içinde verimliliğin ve kalitenin düşmesi sonucu çeşitli arayışlar içine girmişlerdir. Bunun sonucunda da çalışanların sadece makinanın bir parçası gibi görülmeceği onların psiko- sosyal ihtiyaçlarının da olabileceği ve bunların karşılanması sonucunda ürünlerin daha kaliteli ve örgütlerin hedeflerine daha kısa sürede ulaşabileceğini ortaya koymuşlardır. Benzer süreçler eğitim örgütlerinde de yaşanmış, bu geleneksel anlayıştan insan merkezli anlayışa geçişle birlikte eğitim örgütlerinde çalışanlarında okul içi ve dışındaki tüm değişkenlerin bireyleri etkileyebileceği dikkate alınmaya başlanmıştır. Eğitim örgütleri içinde ise temel olarak öğretmenler ön plana çıkmaktadır. Eğitim örgütlerinde asolan öğretmenliktir sözü öğretmenlerin eğitim örgütleri için ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesidir. Eğitim örgütleri için hayati bir öneme sahip öğretmenlerin ise; iş doyumlarının, örgütsel bağlılıklarının ve örgütsel adanmışlıklarının yüksek, yabancılaşmalarının, tükenmişliklerinin ve sessizliklerinin düşük olması sağlanmalıdır. Yine örgütsel güven ve örgütsel adaletin tam olması ve öğretmenlerin kendilerine karşı bir haksızlığın yapılmadığına inanması gerekir ki, olumlu bir örgüt kültürü oluşsun ve bu olumlu kültürün etkisiyle istedik hedeflere ulaşsın. Olumlu bir kültürün oluşması için gereken değişkenlerden birinin de öğretmenlerin kendilerine karşı bir haksızlığın yapılmadığına olan inanışlarıdır. Öğretmenler eğitim hedeflerine ulaşmak için çalışıp çabaladıklarında bunun karşılığını aldıklarına inanırlarsa kendilerini daha mutlu hissederler ve daha fazla çaba harcayabilirler. Aksi durumda bu kadar çok çaba harcayıp ta hiç çaba harcamayanlarla veya aynı çabayı harcayıp ta diğerlerinin daha fazla hak elde ettiklerine inanırlarsa kendilerini örgütten geri çekebilirler ve mutsuz olabilirler. Öğretmenlerin benzer işleri yaptıkları halde kendilerini diğer öğretmenlerle kıyasladıklarında onlardan daha az kazanım elde ettiklerinde bir yoksunluk yaşayabilirler. Öğretmenlerin çalıştıkları kurumlarda yoksunluk yaşadıklarını düşündüklerinde ise örgütün tüm paydaşları bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Özellikle öğretmen çalıştığı kurumda hak ettiğini düşündüğü karşılığı alamadığında ve bunu başkalarıyla karşılaştırdığında göreceli(görelî) bir yoksunluk yaşayabilir ve bunun sonucunda da kızgınlık öfke, kırgınlık, örgütten uzaklaşma, yabancılaşma vb. duygular içine girebilir. Bu noktada göreceli yoksunluk kavramının açıklanmasında yarar vardır.

Göreceli Yoksunluk Kavramı

Genelde olumsuz duygu ve düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olan göreceli yoksunluk kavramını Crosby (1976), kişinin bir referans düzeyine göre hak edilmiş bir sonuçtan yoksun bırakıldığı inancından kaynaklanan kızgınlık duyguları olarak ifade etmektedir. Walker ve Pettigrew, 1984; Yılmaz, 2019) bireylerin kendilerini başkalarıyla, önceki durumlarıyla ya da kendi grubunu başka gruplarla kıyaslaması sonucunda kendisinin ve grubunun hak ettiği yerde olmadığına inanması sonucunda ortaya çıkan, öfke, kırgınlık, kızgınlık, küskünlük ve hoşnutsuzluk durumu olarak ifade etmektedir. Toplu (2010) bireyin kendi aldığı kaynak ve ödüllerle başkalarının aldığı kaynak ve ödülleri karşılaştırması sonucunda kendi aleyhine bir olumsuzluk varsa bireyin yoksunluk hissine kapıldığını ifade etmektedir. Belirtilen tanımlar ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir kişi veya grubun kendileriyle benzer işi yaptıkları halde bu konuda olması gerekenlerden mahrum bırakıldıkları duygusunun yaşanması sonucu ortaya çıkan göreceli yoksunluk aslında daha çok olumsuz duygu durumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

İlk olarak, II. Dünya Savaşı'nın ardından, Amerikan askerlerinin kendilerini diğer asker gruplarıyla karşılaştırmaları sonucu ortaya çıkan kavramın (Özkan,2018) örgütler için her geçen gün önemi artmaktadır. Stouffer ve meslektaşları (1949) tarafından Amerikan askerleri ile yapılan çalışmalarla başlayan kuramsal boyut, Davis (1959) tarafından gruplar arası bir karşılaştırmaların sonucu olarak ortaya konmuştur. Bu teori, arzulan bir mal veya fırsattan (X) yoksun olan bir kişinin, bu kişi benzerlerinin X'e sahip olduğunu algıladığında bir adaletsizlik duygusu yaşadığı mantığı üzerine inşa edilmiştir. Yoksunluğun hissedilmesi için üç unsurun olduğunu belirten Davis(1959); 1) benzer diğerinin X'e sahip olduğunu algılama; 2) X'i istemek ve 3) X almaya hakkınız olduğunu hissetmek olarak açıklamıştır. Bu çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar da daha sonra Runciman'ın göreceli yoksunluk teorisine önemli katkılar sunmuştur. Runciman (1966) göreceli yoksunluk kavramını üç boyutta tanımlamaktadır: egoist (kişisel) göreceli yoksunluk, kardeşçe (grup) göreceli yoksunluk ve çifte yoksunluk (hem kişisel hem de grup). Bu durumda göreceli yoksunluk kavramını bireylerin kişisel mi, ait olduğu grupta mı, yoksa her ikisiyle de ilişkili olarak mı yaşadıklarına karar verebilirler. Bu konuda yapılan çalışmalar kavramın her geçen gün daha iyi anlaşılmasına katkı sunmuştur. İlerleyen yıllarda Gurr (1970) yapılan çalışmalara katılmış, üç yoksunluk modelinin olduğunu ortaya koymuş, bunları da istek uyandıran yoksunluk, azalan yoksunluk ve aşamalı yoksunluk biçiminde ifade etmiştir. Bu kavramın ortaya çıkmasında büyük emeği geçen Crosby (1976, 1979) göreceli yoksunluk kavramını sadece bir algı olarak değil aynı zamanda bir duygu olarak ta açıkça tanımlamış ve bir tür kızgınlık veya şikâyet duygusu ile eşanlamlı olan bir tür öfke anlamında hissedilen yoksunluk olarak ifade etmiştir (Karaçay 2020).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere göreceli yoksunluğun, birey ve grup olarak olabileceği gibi her ikisinin birlikte olabileceği de vurgulanmaktadır. Crosby'ye (1976) göre, ön koşullar göreceli yoksunluğun temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bir bireyde kişisel göreceli yoksunluk durumunun oluşabilmesi için gerekli beş önemli önkoşul bulunmaktadır. Bunlar ise; (1) herhangi bir şeyi isteme; (2) kendini o şeye sahip olan başkalarıyla karşılaştırma; (3) istenen şeyi hak ettiğini düşünme; (4) o şeye sahip olmanın mümkün olduğunu düşünme ve (5) istenen şeye sahip olamama durumunda kendini suçlu hissetmeme. Özdemir (2019) bu beş önkoşulun, göreceli yoksunluğu algısal süreçler ve öznel değerlendirmelerle şekillenen bilişsel ve adalet-temelli duygusal boyutlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Turley (2002) göre, göreceli yoksunluk, bir kişinin memnuniyet duygusuna ve nesnel koşullarına değil, öznel algılarına ve karşılaştırmalarına bağlıdır. Alain (1985) de göreceli yoksunluğu, mutlak ölçütlerden çok göreceli ölçütlere bağlamaktadır. Yine göreceli yoksunluk kavramının temeli aynı zamanda toplumsal karşılaştırmalara da bağlıdır. Bireyler kendilerini diğerleriyle karşılaştırarak toplumsal düzendeki konumlarını değerlendirirler. Bireyin kendisini dâhil olduğu grupla kıyaslaması sonucunda ortaya çıkan yoksunluk, "kişisel yoksunluk"; dâhil olduğu grubu diğer gruplarla kıyaslaması sonucu yaşadığı yoksunluk ise "grup göreceli yoksunluk" olarak sınıflandırılmaktadır. Her iki yoksunluk durumunun altında da benzer şeylerin yattığını söylemek mümkündür. Eğitim örgütleri açısından bakıldığında da öğretmenlerin bu yoksunlukları yaşamasının altında benzer nedenler olabilmektedir.

Göreceli yoksunluğun nedenleri

Eğitim örgütlerini diğer pek çok örgütlerden farkı kılan girdisinin ve çıktısının insan olmasıdır. Bu nedenle her yönüyle donanımlı ve nitelikli insan yetiştirmek için nitelikli bir

eğitim verilmesi gerekir. Bu eğitimin verilmesinde de yöneticiler ve öğretmenler önemli bir yer tutar. Yönetici ve öğretmenlerin birlikte çalışması işbirliği yapması eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için çok önemlidir. Ancak bazı durumlarda eğitim sistemin kendisinden ve bazen de yöneticilerden kaynaklı öğretmenlerde çeşitli hoşnutsuzluklar yaşanabilmektedir. Bu hoşnutsuzlukların kaynağının nedenleri ise daha çok yönetici tutum ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Bunların başında ise okul müdürlerinin otoriter tutum ve davranışı (İnandı, Tunç, Gılıç,2013), örgütsel güven duygusunun tam olarak oluşturulamaması (Kars, İnandı,2018), okuldaki adalet duygusunun oluşturulamaması, öğretmenlerin yıldırma davranışlarına maruz kalması (Peker, İnandı, Gılıç,2018) gibi nedenleri sıralamak mümkündür. Öğretmenlerin rahatsız olduğu bu davranışları daha da özele indirdiğimizde, özellikle okul müdürlerinin ders dağıtımında taraf tutması, kıt olan kaynak kullanımını sürekli olarak aynı kişiler lehine kullandırması, haftalık ders dağıtımında belirli kişilerin ders programlarını onların isteklerine göre düzenleyip diğer öğretmenlerin istek ve beklentilerini göz ardı etmesi öğretmenlerin göreceli yoksunluk yaşamalarına neden olabilmektedir. Yine öğretmenlerin ailevi sorunlarında istenen izinlerin verilmemesi, sağlık sorunlarının sürekli olarak göz ardı edilmesi, kendini ilgilendiren karar süreçlerine katmaması, okullarda sürekli olarak dezavantajlı sınıfların belirli kişilere verilmesi, başarılı diye adlandırılan sınıfların aynı kişilere verilmesi, bazen hak etmedikleri halde bazı öğretmenlerin yönetime yakın oldukları için ödüllendirilmesi öğretmenlerin kendilerini bu öğretmenlerle kıyaslamalarına neden olabilmektedir. Çok çalıştığı halde hak ettiği saygıyı göremeyen öğretmenlerin kendilerini diğer öğretmenlerle kıyaslaması ve ben bunları yaptığım halde hiçbir önemi olmuyor ve yine diğer öğretmenler saygı ve itibar görüyorlar düşüncesine kapılmalarına neden olabilmektedir. Alan yazında incelendiğinde bu durumu destekleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Baş ve Şentürk (2011) çalışanların yöneticilere karşı adalet algısının bozulması, okula adanmışlıklarını ve yöneticiye karşı güveni olumsuz yönde etkilemektedir. Öğretmenler karar verme süreçlerinin adil olmadığına inandıklarında, işverenlerine bağlılıkları, performansları ve yardımseverlikleri daha az olmakta; iş değiştirme istekleri daha fazla olmaktadır (Polat, 2007). Özgenel, Aktaş (2020) araştırmalarında okul müdürlerin otokratik liderlik stili ile öğretmen performansı arasında negatif yönlü ve düşük ilişki tespit etmişlerdir. İnandı, Uzun ve Yeşil (2016) tarafından yapılan araştırmada; demokratik liderlik stilinin öğretmenlerin üretkenliği ve performansını arttırdığı, otokratik liderlik stilinin ise öğretmen performansına negatif etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Göksoy (2014) okullarda karara katılım ile ilgili yaptığı araştırmasında öğretmenlerin kendilerini ilgilendiren konularda kararlara ya hiç katılmadıklarını ya da çok az katıldıklarını ortaya koymuştur. Eğitim örgütlerinde demokratik yönetim anlayışından uzaklaşıp, otokratik yönetim anlayışına doğru yönelindiğinde, çalışanların yabancılaşma ve tükenmişlik ihtimallerinin daha fazla olabileceği söylenebilir. Çelebi, Vuranok ve Turgut (2015), öğretmenlerin ödül sistemine ilişkin görüşlerini incelemek için yaptıkları bir araştırmada öğretmenlerin ödüllerin adil ve şeffaf olmayan şekilde dağıtıldığını ve ödül almada idareye yakın olmanın etkili olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Bu kıyaslamalar sonucunda öğretmenlerin, bazılarının nesnel, bazılarının nesnel olmayan bir şekilde göreceli yoksunluk duygusuna kapılabilecekleri söylenebilir. Bu yoksunluk duygusu da öğretmenlerde çok değişik sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu noktada göreceli yoksunluk yaşayan çalışanlarda ne tür sonuçlar ortaya çıkmakta çalışmanın amacı açısından önemli görülmektedir.

Göreceli yoksunluğun sonuçları

Hangi örgüt olursa olsun göreceli yoksunluğun bireysel ve grup olmak üzere iki şekilde karşımıza çıktığına şahit olmaktayız. Birey düzeyinde yoksun kişiler depresyon, kaygı, utanç ve stres gibi belirtileri daha çok göstermektedir (Walker ve Mann, 1987). Yine işe devamsızlık, düşük öznel iyilik hali, artan stres semptomları ve kötü fiziksel sağlık (Suh ve Flores, 2017). Diğer taraftan, grup düzeyinde göreceli yoksunluk ise kolektif eylem, protesto ve sosyal değişim gibi grup-temelli durumları açıklamaktadır (Walker ve Man, 1987). Yapılan bazı çalışmaların bulgularına bakıldığında (Walker 1999, Schmitt ve ark. 2010; Osborne ve Sibley 2013), kişiler-arası kıyaslamalara dayanan birey düzeyinde göreceli yoksunluğun yaşam doyumu, öz-saygı ve olumlu duygu durumu değişkenleriyle negatif yönde ilişkiler gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Bir başka ifade ile göreceli yoksunluk yaşayan kişilerin yaşam doyumları, özsaygı ve olumlu duygu durumlarında bir azalma meydana gelmektedir. Grup göreceli yoksunluk, artan önyargı ve kaynakların dağılımını değiştirmek için toplu eylemde bulunma isteği gibi gruplar arası tutumlara neden olabilmektedir (Toizer, 2016). Bireysel göreceli yoksunluk, kolektif göreceli yoksunluk ile benzer biçimde, sistemi değiştirmeye dönük kolektif davranışlara da yol açabilmekte (Özkan, 2018), sonuç olarak ister bireysel ister grup düzeyinde olsun göreceli yoksunluğun yaşandığı durumlar hem bireye hem de örgüte olumsuz yansıtılabilmektedir. Eğitim örgütleri açısından da durum böyledir. Bu olumsuzluklar sağlıklı bir şekilde yönetilmezse yıkıcı olan yani fonksiyonel olmayan çatışmaların çıkmasına kadar gidebilmektedir. Etkili yönetildiğinde, okulların ve eğitimcilerin gelişimi ve değişimi için fırsata dönüşebilirken (İnandı, Tunç, Gündüz, 2013), kötü yönetildiğinde ise çalışanlarda stres ve öfkeye neden olmaktadır (Gündüz, Tunç, İnandı, 2013). Yine öğretmenlerin yabancılaşma yaşamasına neden olabilmektedir. Yabancılaşma, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal, kültürel, siyasal ve örgütsel düzeyde temel bazı etkiler yaratmaktadır (Elma, 2003). Bu süreçte insan giderek ilişkilerinin, eylemlerinin öznesi olmaktan çıkar, nesneleşir (Erjem, 2005). Yabancılaşma yaşayan bireyler çoğunlukla kendilerini başkalarından soyutlayarak örgüt içinde yalnız ve güçsüz hissetmektedirler. Bu durumda olan öğretmeninde okula ve kendisine pek faydası olmaz. Yine yabancılaşma ve tükenmişlik yaşayan öğretmenlerin iş doyumlarında düşme meydana gelebilmekte (İnandı, Ağgün, Atik, 2010), bu da hem öğretmenin hem de okulun başarısız olmasına neden olabilmektedir. Sonuç olarak bütün bunlar mesleği insan yetiştirmek olan öğretmenlerin motivasyonunu kaybetmesine ve tükenmişlik yaşamalarına neden olmakta bu da eğitim açısından telafi edilemez sonuçlar doğurabilmektedir (Dirican ve Özler, 2014). Son olarak yoksunluk yaşayan öğretmenlerin olumsuz sonuçları sadece okula, öğrenciye ve çevreye değil kendi kişisel gelişimine de olumsuz yansıtacaktır. Yoksunluk yaşadığını düşünen öğretmenin çalışma isteğinin olmayacağı, kariyer hedeflerinden vazgeçebileceği, çocuklara ve okula karşı istekli olmayacağı açıktır. Bu nedenle öğretmenlerin göreceli yoksunluk yaşamaması için yöneticilerin çok büyük çabalar harcamaları gerekmektedir.

Hangi örgüt olursa olsun yoksunluk fikri toplumsal karşılaştırma, toplumsal kimlik, adalet, eşitlik ve sosyal psikoloji gibi pek çok alanda kendini göstermektedir. Ülkemizde Göreceli yoksunluk konusunda yapılan çalışmaların çok az olduğu ve bu çalışmaların daha çok iktisat, sosyoloji, psikoloji ve kadınların yaşadıkları yoksunluk alanlarına ilişkin olduğu görülmektedir (Özkan, 2018; Yürür, 2008; İçerli, 2010; Karaçay, 2020; Özdemir, 2019; Kırıl, 2009; Yılmaz, 2019; Toplu, 2010). Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde öğretmenler açısından göreceli yoksunluk kavramının çalışılmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda öğretmenlerde

göreceli yoksunluk düzeyini, geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçecek ve Türk örneklemini yansıtacak bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Araştırmanın Türü

Bu araştırma öğretmenlerin göreceli yoksunluk algılarını ortaya koymaya yönelik bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Ölçek geliştirme aşamasında, bireyleri maddelere verdiği tepkilere dayalı olarak ölçek üzerinde yerleştiren (Crocker ve Algina, 1986; Tezbaşaran, 2004) dereceli toplamlar yoluyla ölçekleme yaklaşımı kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet ve özel okullarda çalışan 427 öğretmenden oluşmuştur. Bu araştırma kapsamında ölçme aracı geliştirme sürecinde kullanılacak olan istatistiksel analizlerin gereği olarak ulaşılan çalışma grubunun yeterli büyüklükte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2015). Açıklayıcı faktörü analizi için ulaşılan 427 katılımcının, 254'ü (%59,6) kadın ve 173'ü (%40,9) erkektir. Katılımcıların yaş aralığı 22 ile 50 arasında değişmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliğine kanıt sağlayabilmek için açıklayıcı faktör analizinin yürütüldüğü çalışma grubunun dışında DFA için toplamda 457 farklı öğretmene ulaşılmıştır. Sayıtların testinin ardından 443 gözlem ile Doğrulayıcı Faktör analizi yürütülmüştür.

Ölçek Geliştirme Süreci

Göreceli yoksunluk düzeyini ölçmek amacıyla geliştirmesi planlanan ölçme aracının geliştirilme sürecinde sırasıyla madde havuzu ve deneme formu oluşturulmuş, deneme formu uygulanmış ve geçerlilik/güvenirlilik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek maddelerinin yazılması ve denemelik formun oluşturulması sürecinde öncelikli olarak göreceli yoksunluk ile ilgili alan yazın incelenmiş (Alain,1985; Crosby,1976; Crosby,1982; Davis, 1959; Gurr,1970; İçerli,2010; Karaçay,2020; Kırıl,2009; Osborne,2015; Özdemir,2019; Özkan,2018; Polat,2007; Runciman1966; Runciman1996; Schmitt, Maes ve Widman, 2010; Suh,Flower, 2017; Toizer, 2016; Turley, 2002; Walker, 1999; Walker ve Mann, 1987; Walker ve Pettigrew, 1984; Yılmaz, 2019) ve araştırmacılar tarafından göreceli yoksunluğa ilişkin olumlu ve olumsuz olmak üzere toplam 46 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu maddeler 5'li likert tipine uygun olarak düzenlenmiştir (5:Kesinlikle Katılıyorum, 4:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 2:Katılmıyorum, 1:Kesinlikle Katılmıyorum). Ölçek geliştirme süreci dikkate alınarak yazılan maddeler uzman görüşlerine sunulmuş ve kapsam geçerlik indeksleri hesaplanmıştır. Bu amaçla; eğitim bilimleri alanından 7 uzmanın madde bazında ilgililik ve açıklık açısından değerlendirmelerine başvurulmuştur. Kapsam geçerliliğine yönelik olarak alan uzmanlarından maddelerin uygunluğu konusunda görüş belirtmeleri istenmiştir ("1: hiç uygun değil" ile "10: çok uygun" arasında). Değerlendirmeler sonucunda, uzmanlara sunulan değerlendirme formuna ilişkin verilen yanıtlardan yola çıkılarak, düzeltilmiş kappa tekniği kullanılarak madde havuzunda yer alan maddelerin kapsam geçerlik oranları hesaplanmıştır. Kappa istatistiğinin yorumlanmasında Landis ve Koch (1977) tarafından önerilen uyum düzeyleri kullanılmaktadır. Maddelerde .80 değeri ölçüt olarak belirlenmiş olup bu değer altındaki toplam 15 madde deneme formundan atılmıştır. 4 madde ise dil, imla ve anlatım

bakımından uzman görüşleri dikkate alınarak düzeltilmiştir. Deneme formunun son hali, atılan maddeler sonucunda 31 maddeden oluşmaktadır. 31 maddelik deneme formu gerekli düzenlemeler yapılarak uygulamaya hazır bir ölçek haline dönüştürülmüştür. Ölçek formunda yer alan 31 maddelik deneme formunda her bir ifade 5'li likert tipi; "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Kesinlikle Katılmıyorum" ölçek ifadeleri ile değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Verilerin Analizi

Ölçek geliştirme sürecinde ölçeğin yapısını açıklayabilmek ve yapı geçerliği kanıtı üretebilmek amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) kullanılmıştır. Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getiren ve daha az sayıda, anlamlı yeni değişkenler sunmayı amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2014). Açımlayıcı Faktör Analizi çok değişkenli bir analiz olması sebebiyle toplanan verilerin çok değişkenli analize uygunluğu ile ilgili olarak çeşitli sayıltı analizleri gerçekleştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde göreceli yoksunluk açısından ortaya konan yapıyı ortaya koyabilmek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinin sayıltılarını test etmek için 427 bireyin ölçme aracına verdiği yanıtlar "Aykırı değerler, tek değişkenli ve çok değişkenli normallik dağılımı, doğrusallık, R'nin faktörlenebilirliği" bakımından incelenmiş, veri AFA için hazır hale getirilmiştir.

Deneme formunun uygulanmasından sonra eksik veri gözlenmediğinden analizde tam veri matrisi kullanılmış olup eksik verilerle ilgili bir işlem yapılmamıştır. 427 gözlemle analizler yapılmıştır. Madde dağılımları, çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Tek değişkenli ve çok değişkenli aykırı değerler için sırasıyla Z değerleri ve mahalnobis uzaklıkları incelenmiştir. Hesaplanan Z değeri +4 ile -4 aralığının dışında kalan gözlem olmadığı için veri setinde tek değişkenli aykırı değer bulunmadığı tespit edilmiştir. Hesaplanan mahalnobis büyüklüklerine göre ise; 20 gözlem ölçüt değerinin ($\chi^2_{31,0001}=61.098$) üzerinde olması gerekçesiyle analize dahil edilmemiştir. Çoklu bağlantı problemi için tolerans ve VIF değerleri incelenmiş; tolerans değerleri >0,20 ve VIF değerleri <5 olduğundan hiçbir maddede çoklu bağlantı problemi olmadığı görülmüştür. İncelenen Durbin Watson istatistiği 2,019 olarak hesaplanmış ve hataların bağımsız olduğuna (Kalaycı, 2005) karar verilmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinde elde edilen 407 gözlem üzerinden verilerin faktör analizi için uygunluğunu tespit etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, Bartlett testi ve antiimage korelasyonu incelenmiştir. Verilerin analizinde her bir maddenin ortak varyansının .50, faktör yükünün .45 ve iki faktöre birden verilen faktör yükü arasındaki farkın .10'un üzerinde olmasına dikkat edilmiştir (Büyüköztürk, 2011; Tabachnick ve Fidel, 2013). Döndürme tekniğini belirlemek amacıyla faktörler arası ilişkiye bakılmıştır. Faktör analizi sonucunda elde edilen faktör puanları arasındaki ikili ilişkiler, $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olmadığı için (Büyüköztürk, 2011; Tabachnick ve Fidel, 2013) dik döndürme tekniklerinden varyansı maksimum yapan varimax tekniği kullanılmıştır. Faktör yapısına karar verilirken açımlayıcı faktör analizi tekniği işe koşulmuştur. Faktör yükü çalışmada ölçüt olarak kullanılan 0.45'in altında olan üç madde (m8,m28,m26) ve iki faktöre birden verilen faktör yükü arasındaki farkın .10'un üzerinde olan bir madde (m20) analizden çıkarılmıştır. Yanı sıra iki madde ile bir faktör açıklanamayacağı için 6 madde (m9, m18, m24, m27, m29,m30) ölçekten çıkarılmış ve 20 maddelik nihai ölçek formu elde edilmiştir. Açımlayıcı Faktör Analizine ilişkin örneklemin yeterliliği ile verinin faktörlenebilirliğini değerlendirmek üzere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı 0,899 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada korelasyon matrisine ilişkin olarak Bartlett

testi anlamlı bulunmuş ($x^2 = 2621,311$; $p < 0,01$), dolayısıyla matrisin faktör analizine uygun olduğu anlaşılmıştır.

AFA ile ortaya konulan yapının farklı bir grup üzerinde de benzer yapı gösterip göstermediğini saptamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA ile ek yapı geçerliği elde etme yoluna gidilmiştir. DFA'nın yapılabilmesi için nihai ölçek formu farklı bir grup üzerinde uygulanmış ve toplam 457 öğretmenden veri toplanmıştır. AFA'ya benzer şekilde, DFA da çok değişkenli bir istatistik olduğu için veri seti DFA'ya uygun hale getirilmiştir. Ulaşılan verilerin DFA için uygun olup olmadığını kontrol etmek için sayıtlar kontrol etmiştir. Yeni çalışma grubunda tek değişkenli aykırı değere rastlanmazken; 11 gözlem çoklu aykırı değer olması sebebiyle $x^2_{20, .0001} = 45.32$ gözlem setinden çıkarılmıştır. Kalan 443 verinin çoklu bağlantı problemi için tolerans ve VIF değerlerine bakılmıştır. Maddeler incelendiğinde çoklu bağlantı problemi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hataların bağımsızlığı için incelenen Durbin Watson istatistiği 1,991 bulunmuştur. Bir veri setinde hesaplanan Durbin Watson istatistiğinin 2'ye yakın değerler alması gerekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2015). Dolayısıyla hatalar birbirinden bağımsızdır. Sayıtlar incelendikten sonra yapılan DFA çalışmasında, ölçeğin üç faktörlü yapısı test edilmiştir. DFA ile modelin geçerliğini ortaya koymak için alan yazında sıklıkla kullanılan bazı uyum indeksleri (ki-kare uyum testi, iyilik uyum indeksi, AGFI, CFI, RMSEA, RMR, SRMR ve NNFI) incelenmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Tabachnick ve Fidell, 2015). Yanı sıra gizil değişkenlerin gözlenen değişkeni açıklama durumuna ilişkin standardize yük değerleri ve t değerleri, t değerlerinin anlamlılığı (Çelik ve Yılmaz, 2013) değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

3.1 AFA Bulguları:

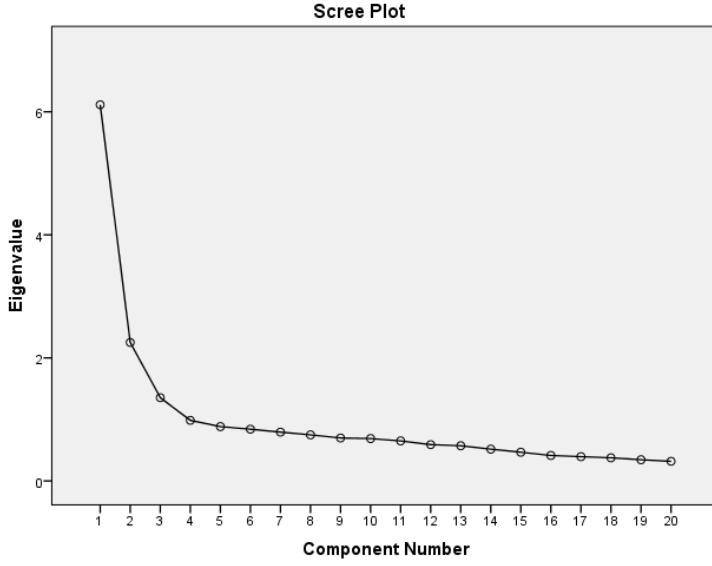
Aşağıda verilerin analize hazır hale getirilmesinin ardından yürütülen açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen ve yapıyı ortaya koyan temel istatistiklere yer verilmiştir. Tablo 1 de faktör sayısını, faktörlerce açıklanan varyans ve toplam varyansı ortaya koyan tablo bulunmaktadır.

Tablo 1. Faktörlerce Açıklanan Toplam Varyans

Başlangıç özdeğerler		Karesi alınan yüklerin toplam Karesi alınan yüklerin		Karesi alınan yüklerin		döndürme toplamı		yüklerin	
Varyans Birikimli		çıkarmı		döndürme toplamı		döndürme toplamı		yüklerin	
Bileşen	Toplam	%	%	Toplam	Varyans%	Birikimli%	Toplam	Varyans%	Birikimli%
1	6,114	30,570	30,570	6,114	30,570	30,570	5,076	25,380	25,380
2	2,251	11,254	41,823	2,251	11,254	41,823	2,875	14,374	39,754
3	1,353	6,767	48,590	1,353	6,767	48,590	1,767	8,836	48,590

Tablo 1 incelendiğinde, ölçeğin özdeğeri birden büyük olan, toplam değişkenliğin % 48,59'unu açıklayan üç faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Bu üç faktörün özdeğerleri sırasıyla 1.faktör 6,114, 2.faktör 2,251 ve 3.faktör 1,353'tür. Bu üç faktörün açıkladıkları toplam varyans ise %48,590'dır.

Sosyal bilimlerde çok faktörlü yapılar için açıklanan toplam varyans için %40 ile %60 oranları yeterli kabul edilmektedir (Scherer, Wiebe Luther & Adams, 1988'den akt., Tavşancıl & Keser, 2002). Bu faktörlere ilişkin çizilen yamaç eğim grafiği Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. Faktör Özdeğerlerine İlişkin Yamaç Eğim Grafiği

Şekil 1'deki faktör sayısına karar vermek üzere yamaç eğim grafiği dikkate alındığında ortaya çıkan keskin düşüşlerin 3 faktörlü bir yapıyı gösterdiği ve faktör analizi sonucunda ulaşılan bulgular da bu yapıyı desteklemektedir. Dolayısıyla özdeğeri açıklanan toplam varyans ve yamaç eğim grafiği sonuçları ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu bulgularını desteklemektedir. Döndürme sonrası işlemde maddelerin faktörlere verdiği yük ve içerdiği anlamlar doğrultusunda maddeler birbiriyle ilişkilendirilerek faktör isimlendirilmesi yapılmıştır. Birinci boyuta "Yönetimsel Yoksunluk", ikinci boyuta "Kişisel Yoksunluk" ve üçüncü boyuta "Gelişimsel Yoksunluk" isimleri verilmiştir. Maddeler ve buldukları faktörler, maddelerin bu faktörlere dağılımı ve faktör yükleri aşağıdaki Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi Ölçekte Yer Alan İfadeler ve Faktör İsimleri

		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Ortak varyans
		Yönetimsel Yoksunluk	Kişisel Yoksunluk	Gelişimsel Yoksunluk	
m19	Müdüre yakın öğretmenler hak etmedikleri halde itibar görür	,765		,629	
m18	Müdürüm okul için yaptığım çalışmaları görmezden gelir.	,762		,590	
m6	Müdürümüz başarılı sınıfları kendine yakın öğretmenlere vermektedir.	,761		,618	
m9	Okulumuzda ortak alınan kararlarda müdüre yakın fikirler kabul görür.	,686		,548	
m7	Okulumuzda idari pozisyonlarda yönetime yakın gruptan kişiler vardır.	,677		,535	
m11	Sınıfım için alınan kararlarda benim fikrim alınır.	-,595		,383	
m3	Haftalık ders programları hazırlarken okul müdürü bazı öğretmenlere ayrıcalık tanır.	,590		,413	
m4	Okul müdürüyle çatışma yaşadığımda açığının aranacağı hissine kapılırım.	,588		,495	
m5	Çalışma saatlerimde ihtiyaç duyduğumda okul müdürü bana esneklik göstermez.	,584		,365	
m1	Okul müdürü takdir edici tavırlarıyla okulda önemli biri olduğumu hissettirir.	-,576		,331	
m16	Problemlili sınıflar diğer öğretmenlere kıyasla daha çok bana verilmektedir.	,548		,332	
m15	Aynı okulda çalıştığım arkadaşlarımla rekabet etmek bende gerginlik yaratır.		,717	,489	

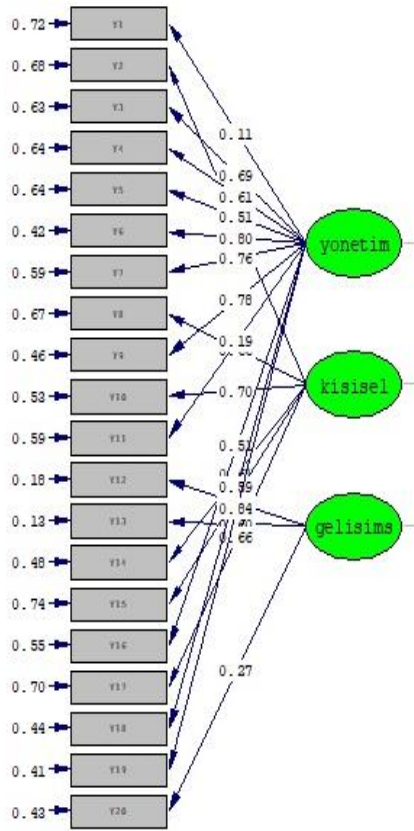
	Çalışmalarımın okul müdürü tarafında sürekli		
m14	diğer öğretmenlerle kıyaslanması beni mutsuz eder.	,687	,547
m17	Okul müdürünün bana karşı haksız davranışları bende okuldan ayrılma isteği uyandırır.	,644	,521
m2	Okul müdürünün çalışmalarım ile ilgili olumsuz eleştirisi beni mutsuz eder.	,608	,373
m10	Okulumdaki öğrenci başarılarında müdüre yakın öğretmenlerin ön plana çıkarılması beni kızdırır.	,574	,492
m8	Okul müdürümün nöbet günlerimi ders programıma uygun yapmaması beni kızdırır.	,527	,370
m13	Başarılı sonuçlar almak yeni öğretim yöntemleri geliştirmemi sağlar	,805	,656
m12	Kendimi sürekli yenileme ihtiyacı duyarım.	,716	,534
m20	Öğretmenlik becerisine güvendiğim kimselerle işbirliği yaparım.	,694	,498

Öğretmenlerde Göreceli Yoksunluk Ölçeği'nin 3 faktörlü yapısı görülmektedir. Birinci faktör olan yönetimsel yoksunluk alt faktöründe 11 madde (m1,m3,m4,m5,m6,m7,m9,m11,m16,m18,m19) kişisel yoksunluk alt faktöründe 6 madde (m2,m8,m10,m14,m15,m17), Gelişimsel Yoksunluk alt faktöründe ise 3 madde (m12,m13,m20) bulunmaktadır. Yönetimsel yoksunluk alt faktöründeki maddelerin faktör yükleri ,548 ile ,765 arasında, kişisel yoksunluk alt faktöründeki maddelerin faktör yükleri ,527 ile ,717 arasında, gelişimsel yoksunluk alt faktöründeki maddelerin faktör yükleri ise ,694 ile ,805 arasında değişmektedir. Yine tablonun son sütununda yer alan açıklanan ortak varyans değerlerinin 0.330 ile 0.656 aralığında değiştiği; dolayısıyla ölçeğe alınan tüm maddelerin ana yapıdaki değişkenlikte katkısının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada, ulaşılan 407 gözlem ile ölçeğin nihai formunun güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları, toplam test için .78, Yönetimsel Yoksunluk alt boyutu için .72, Kişisel Yoksunluk alt boyutu için .73, Gelişimsel Yoksunluk alt boyutu için .55 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, nihai formdan elde edilen iç tutarlık katsayılarının tüm test için ve Yönetimsel ve Kişisel yoksunluk boyutları için kabul edilebilir düzeyde güvenilirlik katsayılarına sahip oldukları görülmektedir. Fakat Gelişimsel yoksunluk alt boyutunun kabul edilebilir düzeyde bir iç tutarlılık katsayısına sahip olmadığı görülmektedir. Bunun nedeninin ilgili faktörlerde yer alan madde sayısının azlığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Geliştirilen ölçek bu haliyle psikometrik açıdan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilir.

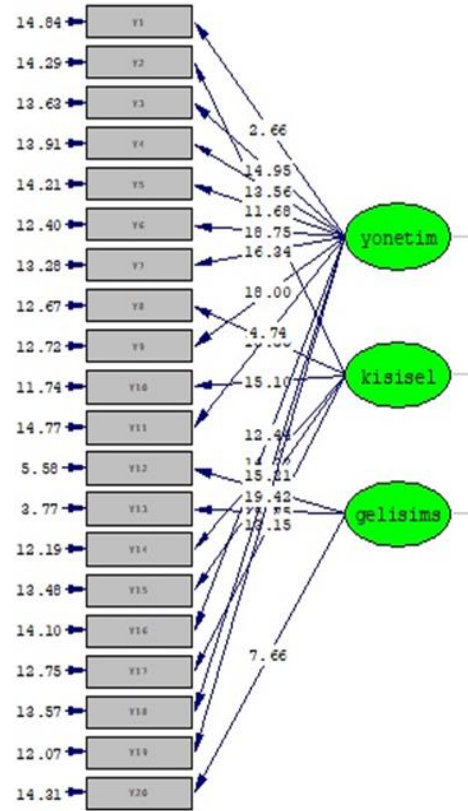
3.2. DFA Bulguları

AFA sonucunda belirlenen yapının geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla farklı bireylerden elde edilen veriler üzerinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) çalışması yapılmıştır. Ölçeğin AFA sonucu ortaya çıkarılan yapısının geçerliğini test etmek için (DeVellis, 2016) 443 yeni veri üzerinden gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda elde edilen model, bu modele ait standardize yük değerleri ve t değerleri Şekil 2 ve Şekil 3'te gösterilmiştir.

Chi-Square=620.96, df=167, P-value=0.00000, RMSEA=0.078

Şekil 2. DFA Sonucunda Elde Edilen Standardize Yük Değerleri

Chi-Square=620.96, df=167, P-value=0.00000, RMSEA=0.078

Şekil 3. DFA Sonucunda Elde Edilen t Değerleri

Gizil değişkenlerin gözlenen değişkeni açıklama durumuna ilişkin standardize yükler ve t değerleri oklar üzerinde gösterilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Şekil 2'de verilen DFA modelindeki tüm faktör standardize yük değerleri ve t değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0,01$). Parametre tahminleri, eğer t değerleri 1,96'yı aşarsa 0,05 düzeyinde ve 2,56'yı aşarsa 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Çelik ve Yılmaz, 2013). Bu çerçevede şekil incelendiğinde örtük değişkenlerden gözlenen değişkenlere giden yollara ait t değerlerinin 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Test edilen ölçme modeline ilişkin uyum

indeksleri ve bu indeksler için kabul edilen değerlendirme ölçütleri (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Tabachnick ve Fidell, 2015) Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Ölçme Modeline İlişkin Uyum İndeksleri ve Bu İndeksler için Kabul Edilen Değerlendirme Ölçütleri

İndeks	İyi uyum değeri	Kabul edilebilir değer	Hesaplanan değer
χ^2 p değeri	$p > 0,05$	-	-
χ^2 /sd	< 2	< 5	$620,96/167=3,46$
GFI	$> 0,95$	$> 0,90$	0,88
AGFI	$> 0,95$	$> 0,90$	0,85
CFI	$> 0,95$	$> 0,90$	0,94
RMSEA	$< 0,05$	$< 0,10$	0,078
RMR	$< 0,05$	$< 0,10$	0,064
SRMR	$< 0,05$	$< 0,08$	0,081
NNFI	0,00-1,00 arası	-	0,93

Tablo 4 incelendiğinde hesaplanan değerler, iyi uyum değeri ya da kabul edilebilir değer sınırları içerisinde kalmaktadır (Kline, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2015). Bu bulgu model uyumunun sağlandığını ortaya koymaktadır. $\chi^2 = 1172,07$ ($sd=167$) istatistiğinin anlamlı olduğu ($p < 0,05$) gözlenmiştir ve $\chi^2 /sd = 3.46$ olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değer, modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir.

4.Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin göreceli yoksunluk algılarını ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Elde edilen bulgular doğrultusunda yönetsel yoksunluk, kişisel yoksunluk ve gelişimsel yoksunluk olmak üzere 3 alt boyuttan oluşan toplam 20 maddelik bir ölçek geliştirilmiştir. Yönetsel yoksunluk boyutu, öğretmenlerin okul yönetimiyle ilgili yaşadıkları yoksunluk algısı ile ilgili olup toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Kişisel yoksunluk boyutu öğretmenlerin kendilerini diğer öğretmenlerle kıyaslaması sonucu yaşadıkları yoksunluk algısı olup 6 maddeden oluşmaktadır. Gelişimsel yoksunluk boyutu, öğretmenlerin mesleki gelişimleri ile ilgili yaşadıkları yoksunluk algısı ile ilgili olup 3 maddeden oluşmaktadır. Bu üç boyutun açıkladığı toplam varyans ise %48,6 olarak elde edilmiştir. Ölçmeye konu olan "göreceli yoksunluk"taki değişimin neredeyse yarısı ölçekte bulunan maddeler ve bu maddelerden oluşan faktörlerle açıklanabilmektedir. Elde edilen güvenilirlik ve geçerlik bulguları dikkate alındığında geliştirilen ölçeğin öğretmenlerde göreceli yoksunluk düzeyini ölçmek amacıyla kullanılacak psikometrik nitelikler bakımından güçlü bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Öğretmenlerde Göreceli Yoksunluk Ölçeği öğretmenlerin yoksunluk algılarını ölçmek amacıyla önemli bilgiler sağlamanın yanında bazı sınırlılıklara sahiptir. Türk örneklemini

daha iyi yansıtması ve çalışmanın genellenebilirliğini arttırmak için gelecekte daha farklı çalışma grupları ile çalışmalar tasarlanabilir. Öğretmenlerde göreceli yoksunluk kavramının kuramsal temellerinin güçlendirilmesi açısından, geliştirilen bu ölçeğin aracı olduğu farklı alt gruplarda (cinsiyet, kıdem, okulun bulunduğu bölge... vb.) hipotez çalışmalarının yapılması önerilebilir. Sonuç olarak, öğretmenlerin yoksunluk algılarını hem kendileri hem de toplum açısından önemi göz önüne alındığında, geliştirilen Öğretmenlerde Göreceli Yoksunluk Ölçeğinin Türk örneğine uygun geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçebileceği ve literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alain, M. (1985). Göreceli yoksunluğun ampirik bir doğrulaması. *İnsan İlişkileri*, 38 (8), 739-749.
- Baş, G., ve Şentürk, C. (2011), İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel güven algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 29-62
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Deneyisel desenler: Öntest-sontest, kontrol grubu, desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem A.
- Crosby, F. A. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83, 85-113.ayın Dağıtım
- Crosby, F. A. (1982). *Relative deprivation and working women*. New York: Oxford University Press.
- Çelebi, N., Vuranok, T. ve Turgut, I. (2015). İlk ve ortaokullarda öğretmenlerin ödül sistemine ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(34), 75-104
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). *Lisrel 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Davis, J. A. (1959). A formal interpretation of the theory of relative deprivation. *Sociometry*, 22, 280-296.
- DeVellis, R. F. (2016). *Ölçek geliştirme kuram ve uygulamalar*. (T. Totan, Çev. Edt.). Ankara: Nobel Yayınları
- Dirican, M. Ö. ve Özler, N. D. (2014). Örgütlerde yabancılaşma ile tükenmişlik sendromu arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 291-310.
- Elma, C. (2003). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşması (ankara ili örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erjem, Y. (2005). Eğitimde yabancılaşma olgusu ve öğretmen: Lise öğretmenleri üzerine sosyolojik bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 395-417.
- Göksoy, S. (2014). Okul yönetiminde karara katılım. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 253-268
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Gündüz B, Tunç B, İnandı Y, (2013). Okul yöneticilerinin öfke ve stresle başa çıkma yaklaşımları ile çatışma yönetimi stilleri arasındaki ilişki. *International Journal of Human Sciences*, 10(1): 641-660.
- İçerli, L. (2010). *Örgütsel adalet: kuramsal bir yaklaşım*. Aksaray Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
- İNandı, Y., Ağgün, N. ve Atik, Ü. (2010). Yönetici ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 102-126.
- İNandı, Y., Tunç, B. ve Gılıç, F. (2013). School administrators leadership styles and resistance to change. *International Journal of Academic Research Part B*, 5(5), 196-203.
- İNandı, Y., Uzun, A. ve Yeşil, H. (2016). The Relationship Between Principals' Leadership Styles and Their Efficacy in Change Management. *Journal of Educational Sciences Research*, 6 (1), 191- 209.
- Kalaycı, Şeref (2005) *SPSS Uygulmalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım

- Karaçay, G . (2020). Leader-Member Exchange and In-Role Performance: Can Perceived Organizational Support be a Remedy for Employee Affective Reaction? . *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* , 7 (2) , 361-372 . DOI: 10.17541/optimum.661529
- Kars, M., İnandı, Y. (2018). Relationship between school principals' leadership behaviours and teachers' organizational trust. *Eurasian Journal of Educational Research*, 74, 145-164. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/625731>
- Kıral, G. (2009). *Türkiye'de yaşayan kadınların göreceli yoksunluk ve adil dünya inancı ile siyasal katılım düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. (2nd edition). New York: Guilford Publications, Inc.
- Landis, J, R., & Koch, G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33, 159-174
- Osborne D, Sibley CG (2013) Through rose-colored glasses: System-justifying beliefs dampen the effects of relative deprivation on well-being and political mobilization. *Pers Soc Psychol Bull*, 39:991-1004
- Osborne, D. (2015). *Göreceli Yoksunluk*. Uluslararası Siyasal İletişim Ansiklopedisi, 1-5.
- Özdemir, F. (2019). Farklı göreceli yoksunluk seviyelerinde başa çıkma stratejileri ve öznel oluş arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Cilt: 11 Sayı: Ek 1 (Araştırma Sayısı)*, 234-245. DOI: 10.18863 / pgy.616916
- Özgenel, M., & Aktaş, A. (2020). Okul müdürlerinin liderlik stillerinin öğretmen performansına etkisi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 1-18.
- Özkan, Ü. (2018). *Farklı lider üye ve ekip üye etkileşim kalitesi kombinasyonlarının göreceli yoksunluk ve psikolojik sermaye bağlamında iş sonuçlarına etkisi ve bir araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peker, S., İnandı, Y. ve Gılıç, F. (2018). The relationship between leadership styles (autocratic and democratic) of school administrators and the mobbing teachers suffer. *European Journal of Contemporary Education*, 7(1), 150-164.
- Polat, S. (2007). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet alguları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*(Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Runciman, W. G. (1966). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Berkeley: University of California Press.
- Runciman, W.G. (1996). *Relative Deprivation and Social Justice*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Schmitt M, Maes J, Widaman K (2010) Longitudinal effects of egoistic and fraternal relative deprivation on well-being and protest. *Int J Psychol*, 45:122-130
- Suh, H. N.,ve Flores, L. Y. (2017). Relative deprivation and career decision self-efficacy: Influences of self-regulation and parental educational attainment. *The Career Development Quarterly*, 65(2), 145-158.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Using multivariate analysis*. California State University Northridge: Harper Collins College Publishers.
- Tavşancıl, E., Keser, H. (2002). İnternet kullanımına yönelik likert tipi bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 1(1), 79-100.
- Toizer, B. (2016). *Algılanan özcülük, grup göreceli yoksunluk ve toplu eylem* (Doktora tezi, Oberlin Koleji).

- Toplu, D. (2010). *Örgütsel adaletin yöneticiye güven üzerindeki etkisi ve bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Turley, R. N. L. (2002). Is relative deprivation beneficial? The effects of richer and poorer neighbors on children's outcomes. *Journal of community psychology*, 30(6), 671-686.
- Walker I (1999) Effects of personal and group relative deprivation on personal and collective self-esteem. *Group Process Intergroup Relat*, 2:365-380.
- Walker, I. ve Mann, L. (1987). Unemployment, relative deprivation, and social protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13, 275-283. doi: 10.1177/0146167287132012
- Walker, I. ve Pettigrew, T. F. (1984). Relative Deprivation Theory: An overview and conceptual critique. *British Journal of Social Psychology*, 23, 301-310.
- Yılmaz, N. (2019). *Hastanelerde çalışan kurum ev idaresi personelinin görelî yoksunluk duygusunun performans etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Yürür, Ş. (2008). Örgütsel adalet ile iş tatmini ve çalışanların bireysel özellikleri arasındaki ilişkilerin analizine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 13(2), 295-312.

GÖRECELİ YOKSUNLUK ÖLÇEĞİ

*Ters puanlanan madde.

		Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	Okul müdürü takdir edici tavırlarıyla okulda önemli biri olduğumu hissettirir.*	5	4	3	2	1
2	Okul müdürünün çalışmalarımı ilgili olumsuz eleştirisi beni mutsuz eder.	5	4	3	2	1
3	Haftalık ders programları hazırlarken okul müdürü bazı öğretmenlere ayrıcalık tanır.	5	4	3	2	1
4	Okul müdürüyle çatışma yaşadığımda açığımı aranacağı hissine kapılırım.	5	4	3	2	1
5	Çalışma saatlerimde ihtiyaç duyduğumda okul müdürü bana esneklik göstermez.	5	4	3	2	1
6	Müdürümüz başarılı sınıfları kendine yakın öğretmenlere vermektedir.	5	4	3	2	1
7	Okulumuzda idari pozisyonlarda yönetime yakın gruptan kişiler vardır.	5	4	3	2	1
8	Okul müdürümün nöbet günlerimi ders programıma uygun yapmaması beni kızdırır.	5	4	3	2	1
9	Okulumuzda ortak alınan kararlarda müdüre yakın fikirler kabul görür.	5	4	3	2	1
10	Okulumdaki öğrenci başarılarında müdüre yakın öğretmenlerin ön plana çıkarılması beni kızdırır.	5	4	3	2	1
11	Sınıfım için alınan kararlarda benim fikrim alınır.*	5	4	3	2	1
12	Kendimi sürekli yenileme ihtiyacı duyarım.	5	4	3	2	1
13	Başarılı sonuçlar almak yeni öğretim yöntemleri geliştirmemi sağlar.	5	4	3	2	1
14	Çalışmalarımın okul müdürü tarafında sürekli diğer öğretmenlerle kıyaslanması beni mutsuz eder.	5	4	3	2	1
15	Aynı okulda çalıştığım arkadaşlarımla rekabet etmek bende gerginlik yaratır.	5	4	3	2	1
16	Problemlerim için diğer öğretmenlere kıyasla daha çok bana verilmektedir.	5	4	3	2	1
17	Okul müdürünün bana karşı haksız davranışları bende okuldan ayrılma isteği uyandırır.	5	4	3	2	1
18	Müdürüm okul için yaptığım çalışmalarımı görmezden gelir.	5	4	3	2	1
19	Müdüre yakın öğretmenler hak etmedikleri halde itibar görür.	5	4	3	2	1
20	Öğretmenlik becerisine güvendiğim kişilerle işbirliği yaparım.	5	4	3	2	1

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Teknoloji Yeterliği Öz-Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki

Yusuf Mete Elkıran^{a, b}

Özet

Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin batısındaki bir devlet üniversitesinin Türkçe öğretmenliği programındaki 171 öğretmen adayının yanıtları toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Akademik Okuryazarlık Ölçeği" ve "21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır. Analizler doğrultusunda Türkçe eğitimi öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmelerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre erkek katılımcıların akademik okuryazarlık düzeyleri daha yüksektir. Cinsiyet değişkenine göre teknoloji yeterliğinde anlamlı fark göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf düzeyi değişkenine göre akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmelerinde anlamlı fark göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Akademik başarı düzeyi değişkenine göre akademik okuryazarlık düzeylerinde ve teknoloji yeterliğinde anlamlı fark görülmüştür. Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Akademik Okuryazarlık
Teknoloji Yeterliği
Türkçe Eğitimi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 27.07.2021
Kabul Tarihi: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.975296

The Relationship Between Prospective Turkish Teachers Academic Literacy and Technology Proficiency Self-Assessments

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between prospective Turkish teachers' academic literacy and technology proficiency self-assessment. In this context, the opinions of 171 pre-service teachers from different grade levels of Pre-Service Turkish Language Teachers of a state university in the west of Turkey were consulted. The relational screening method, which is one of the quantitative research methods, was used. According to the analyzes, it was concluded that the academic literacy levels of the participants and their self-evaluation of technology proficiency were at a high level. Significant differences were investigated with the variables of gender, class level and academic standing. It was concluded that there is a moderate, positive and significant relationship between the academic literacy levels of prospective Turkish teachers' and their self-evaluation of technology proficiency.

Keywords

Academic Literacy
Technology Proficiency
Turkish Education

About Article

Received: 27.07.2021
Accepted: 24.09.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.975296

^a İletişim Yazarı: ymelkiran@gmail.com

^b Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, ORCID ID.https://orcid.org/0000-0001-8372-8555.

Giriş

Okur, okuma özelliğine sahip olan kimse olarak tanımlanabilirken yazar ise yazma özelliği olan kimse olarak tanımlanmıştır. Okuryazar kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde okuma ve yazma özelliği olan kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). 1947 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ise başlarda bu tanıma yakın bir politika güderek okuma, yazma ve cebirsel işlemlerin öğretilmesini teşvik etmek amacıyla ilköğretimin yaygınlaştırılması üzerine devletleri yönlendirirken günümüzdeyse sürekli değişen ve gelişen dijital dünyada bilgiyi anlama, yorumlama, eser oluşturma ve yayma gibi iletişim temelli bir çok beceriyi kapsayan bir kavram olarak okuryazarlığı geleneksel, işlevsel, bilinçlendirici, çoklu ve çeşitli okuryazarlıklar kapsamında dünya çapında desteklemektedir (Güneş, 2019; UNESCO, 1968, 2021). UNESCO gelecekle ilgili stratejisinde okuryazarlıkların gelişimi ve sürdürülebilir öğrenmeleri iyileştirmek için dijital teknolojilerden yararlanma, okuryazar ortamlar geliştirme, öğretimde çocukluktan başlayarak güçlü temeller oluşturmaya yönelik yaklaşımlar benimsemektedir. Birleşmiş Milletler'in (UN) aldığı kararla UNESCO tüm dünyada sürdürülebilir kalkınmayı destekleyerek yoksulluğu azaltarak çocuk ve aile sağlığı ile beslenmeyi geliştirerek yaşam olanakları sunmanın itici gücü olarak okuryazarlıkları desteklemeye yönelik çalışmaları sürdürmektedir (UN, 2015).

Akademik okuryazarlık kavramı, çoklu ve çeşitli okuryazarlıklar kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü okuryazarlığın tek tipten kültürle, dille, koşul ve durumlara göre genişlediği ve çeşitlendiği yaklaşımlar mevcuttur (Akkaya ve Toprak, 2020; Güneş, 2019). Akademik okuryazarlığın temel harcındaysa bilim ve gerçeklik vardır. Bilim, sözlükte "Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim." olarak tanımlanmıştır (TDK, 2021). Bilim, bilimsel yayınlar, bilimsel bilginin ulaşılması, anlaşılması, üretilmesi, yayılması ile gerçeğe ve hayata uyarlanabilmesi konuları akademik okuryazarlığın ana öğelerini oluşturmaktadır. Akademik okuryazarlık; geçmiş ve taze bilgiye ulaşma, onları analiz etme, değerlendirme, yeniden üreterek güncelliğini koruyabilme becerisi olarak değerlendirilebilir (Branscomb, 1981; Doru, 2018; Elmborg, 2006; Kurudayıoğlu ve Çimen, 2020; Miller 1983). Bilimsel bilgiyi anlayabilmek için ana dilini iyi kullanmak ve iyi bir iletişim kurmak gerekir. Bu nedenle anlama (okuma, dinleme ve izleme) ve anlatma (konuşma ve yazma) dil becerilerine hakim olmak oldukça önemlidir. İletişimde kanal ögesi olarak değerlendirilebilen yazı, yüzyıllardır dünya milletleri tarafından değişik şekillerde kullanılırken günümüzde ise zamanla dijital ortamlarda ses şekilleri ile biçimsel öğelerle beraber anlaşılabilir hale gelmiştir (Karatay, 2011). Dil becerilerinin gelişimiye Türkçe öğretmenlerinin donanımına, öğretim heyecanına, içsel ve dışsal motivasyonlarına, kullanılan öğretim yöntem ile tekniklere ve kişinin dil yatkınlıkları gibi her biri çok önemli olan farklı değişkenlere bağlıdır. Bu değişkenler Türkçe öğretmenlerinin üzerine önemli bir sorumluluk yüklemektedir.

Her çağın kendine özgü yenilikleri olduğu gibi 21. yüzyılda da yönlendirici olan yeni teknolojiler mevcuttur ve bu yeni teknolojiler insanlar arası iletişimin gelişimini farklılaştırmıştır. Toplum yaşamında dijitalin yüksek dönüşümünü içten içe yaşıyoruz ve bu dönüşüme kayıtsız kalmak fırsatlardan uzak kalmak olarak yorumlanabilir. Yeni kitle iletişim araçları toplum tarafından kolaylaştırıcı niteliklerinden dolayı hızlıca benimsenmiştir (Güneş, 2016). İnternetin yaygınlaşması ile yazılı ve basılı medya dijital ortamlara taşınmış ve yeni

medya araçları tarafından taranıp daha hızlı ulaşılabilir hale gelmiştir. Kitapların ve kütüphanelerin mekan bağımlılığı sınırlaması zamanla zayıflamaya başlamıştır. Teknolojiyi kullanma becerisi ve dijital yatkınlık sadece öğretmenin değil yaşamın içinde aktif olan her bireyin mecburiyeti haline gelmiştir. Dijital vatandaşlığın yaygınlaştığı, devletin dijital uygulamalarını kullanarak bireylerin zamandan ve ekonomiden tasarruf yapabildiği mobil teknolojiler hayatın her alanına yayılmıştır (Arcagök, 2020; Ustabulut, 2021). Bu yeni medya araç ve platformlarının teorik olarak nasıl oluştuğu, sorunlarla karşılaşınca nasıl çözüm üretilebileceği, var olan bilgiye nasıl ulaşılacağı, sınıfın dijital yetkinliğinin farkına varıp öğrenme materyallerini nasıl uyarlayabileceği gibi bilgiler ve yetkinliklerle donanmış öğretmenlere ihtiyaç doğmuştur. Yenilenen toplum ve iletişimler dil becerilerinin önemini her geçen gün arttırırken bu yöndeki ihtiyaçları karşılamak amacıyla Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze Türkçe öğretim programları da geleceği yakalamak amacıyla güncelleştirilmeye çalışılmıştır (Güneş, 2016; Güzel ve Karadağ, 2013, Özbay ve Özdemir, 2014; Temizyürek ve Balcı, 2015). Bu öğretim programlarına bağlı olarak öğretmen yetiştirme kurumları da bu bağlamda kendini güncellemiş ve teknolojik araçlara aşına, ders materyallerinde entegrasyon yönünden çağı yakalayabilmiş Türkçe öğretmenleri yetiştirmiştir (Baş ve Yıldırım, 2018; Elkiran, 2017; Geçgel, Kana, Öztürk ve Akkaş, 2020). Ayrıca Türkiye’de 21. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin uygulamaya koyduğu Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi Projesi kapsamında Eğitim Bilişim Ağı, Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri, E-okul gibi çalışmalar doğrudan dijital araçlarla öğrenci, veli, okul ve bakanlık organları arasında anlık bilgi erişimini sağlayan ve öğrenme öğretme ortamlarını zenginleştirip kolaylıklar sunan sistemlerdir. Öğretmenler mesleğe atandıktan sonra hem özlükleri hem kurum hem de öğrencilerle ilgili birçok iş ve işlemleri bu sanal platformlarda yapmaktadırlar. Böylelikle öğretmenler için de teknoloji araçlarının kullanımı vazgeçilmez bir gereksinim olmuştur.

Öğreticilerin kendilerini akademik olarak donanımlı hale getirmek için çağın ihtiyaçlarına göre akademik okuryazarlık becerilerini meslekleri ile bütünleştirmeleri ve anadili öğretiminde öğrenenlere sunmaları beklenmektedir. Dil becerilerinin de okuryazarlıklar gibi bilişim teknolojileri ile beraber güncel olarak yorumlanma ihtiyacı oluşmuştur. Dijital altyapılara hakim olarak derse hazır gelerek, olası teknik aksaklıklarda çözümleyici olarak öğrenenlere bilgiye nasıl ulaşacaklarını, nasıl analiz edecek ve nasıl benzer ürünler haline getirebileceklerini öğretip onların yeni teknolojilerde akademik okuryazarlıklarını geliştirebilmeleri beklenmektedir.

Bu bağlamda Türkçe öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Böylelikle öğretmen adaylarının akademik okuryazarlıkları ile dijital dünyadaki durumları hakkında bilgi edinilmesi düşünülmektedir. Bu amaca yönelik olarak aşağıda araştırma problem cümleleri sunulmuştur:

- Katılımcıların teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri ne düzeydedir?
- Katılımcıların akademik okuryazarlıkları ne düzeydedir?
- Katılımcıların akademik okuryazarlıkları cinsiyet, sınıf ve akademik başarı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- Katılımcıların teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri cinsiyet, sınıf ve akademik başarı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

- e. Katılımcıların akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mı?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği öz-değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi incelemek için nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırması, belirli bir sınıfın algılanan niteliklerini anlamlandırabilmek için verilerin toplandığı araştırmalardır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının dijital yazma tutumları ile dijital okuma eğilimleri, veri toplama aracında yer alan değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir. İki ve daha çok sayıdaki değişkenin birarada değişim varlığı veya derecesi ilişkisel tarama modellerinde belirlenmeye çalışılmaktadır (Karasar, 2007).

Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında öğrenim gören 171 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubuna dair tanımlayıcı istatistik analizleri verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyetleri

Cinsiyet	f	%
Kadın	135	78.9
Erkek	36	21.1

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmanın katılımcılarının %78.9’unun kadın, % 21.1’inin erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Sınıf Düzeyleri

Sınıf	f	%
1. Sınıf	32	18.7
2. Sınıf	35	20.5
3. Sınıf	45	26.3
4. Sınıf	59	34.5

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların %18.7’sinin birinci sınıf, %20.5’inin ikinci sınıf, %26.3’ünün üçüncü sınıf, %34.5’inin ise dördüncü sınıf olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Akademik Başarı Ortalamaları

Not Ortalamaları	f	%
0-2,5 Puan	15	8.8
2,51-3,00 Puan	53	31.0
3,01-4,00 Puan	103	60.2

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya katılanların %8.8'inin 0-2.5 puan, %31.0'ünün 2.51-3.00 puan arası ve %60.2'sinin 3.01-4.0 puan arası not ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Günlük Ortalama İnternette Geçirdikleri Süre

Süre	f	%
0-1 Saat	10	5.8
2-3 Saat	49	28.7
4-6 Saat	92	53.8
7 Saat ve Üzeri	20	11.7

Tablo 4'te görüldüğü üzere araştırmaya katılanların bir günde ortalama %5.8'inin 0-1 saat, %28.7'sinin 2-3 saat, %53.8'inin 4-6 saat, %11.7'sinin ise yedi veya yediden fazla saat süresince internette zaman geçirdikleri görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından oluşturulmuş olup ölçeklerden önce öğretmen adaylarına sunulmuştur. Kişisel bilgi formu ile katılımcıların cinsiyet, sınıf, akademik başarı düzeyi ve internette bir günde geçirdikleri süre verilerinin toplanması amaçlanmıştır.

Demir ve Deniz (2020) tarafından geliştirilen beşli likert tipi ölçek olan "*Akademik Okuryazarlık Ölçeği*" kullanılmıştır. Geliştirilen ölçek bir ile beş arasında likert türünde puanlamayı gerektirmektedir. Üç boyuttan oluşan ölçeğin madde sayısı 23'tür. Üç adet (17., 18. ve 20.) ters madde mevcuttur. Ölçme aracı, "*Akademik Eğilim*", "*Araştırma Süreci*" ve "*Bilgi Kullanımı*" olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Genel olarak tüm öğretmenler için tasarlanmış olsa da ölçme aracının geliştirilmesi Türkçe öğretmeni adayları ile hazırlanmıştır. Elde edilen puanlar 1-1.80 puan arası "kesinlikle katılmıyorum" ile, 1.81-2.60 puan aralığı "katılmıyorum", 2.61-3.40 puan aralığı "kararsızım" veya "orta derecede katılıyorum" ile, 3.41-4.20 puan aralığı "katılıyorum" ve 4.21-5.00 puan aralığı "kesinlikle katılıyorum" düzeyinde değerlendirilmektedir. Bu araştırmada *Akademik Okuryazarlık Ölçeği*'nin Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayısı .936 olarak hesaplanmıştır.

Christensen ve Knezek'in geliştirdiği (2017) "*21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği*" Fidan, Debbağ ve Çukurbaşı (2020) tarafından Türk kültürüne uyarlanmış beşli likert tipi bir ölçme aracı kullanılmıştır. Uyarlanan ölçek bir ile beş arasında likert türünde puanlamayı gerektirmektedir. Ölçek yeterlik, zorluk, adanmışlık ve kaçınma olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçme aracında ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçeğin madde sayısı 24 madden oluşan ölçek "*www*", "*E-posta*", "*Entegre Uygulamalar*" ve "*Teknolojiyle Öğretim*" olmak üzere dört alt boyuta sahiptir. Elde edilen puanlar 1-1.80 puan arası "kesinlikle katılmıyorum" ile, 1.81-2.60 puan aralığı "katılmıyorum", 2.61-3.40 puan aralığı "kararsızım" veya "orta derecede katılıyorum" ile, 3.41-4.20 puan aralığı "katılıyorum" ve 4.21-5.00 puan aralığı "kesinlikle katılıyorum" düzeyinde değerlendirilmektedir. Bu araştırmada 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği'nin Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayısı .706 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada aritmetik ortalama (\bar{X}) ile standart sapma (Ss) değerlerine veri analizi programlarından IBM firmasının ürettiği SPSS programı ile ulaşılmıştır. Araştırmanın basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ile +2 puanları arasında olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlarla normalliği sağlayan puan aralığı eşleşmektedir (George ve Mallery, 2010). Çarpıklık ve basıklık puanları normal dağılım puan aralığında olduğu için çalışmada analizler için tek yönlü ANOVA, t-testi ve pearson korelasyon analizleri uygulanmıştır.

Etik Kurul İzni

Araştırmada uygulanan ölçekler kullanılmadan önce ölçekleri uyarlayan araştırmacılardan e-posta yoluyla kullanım izni alınmıştır. Araştırma bir Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla gerçekleştiği için bu Eğitim Fakültesi'nden ölçeklerin uygulanmasıyla ilgili resmi olarak yazı ile izin alınmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulu 04.12.2020 tarih, 06/45 sayılı kararı ile araştırmanın bilimsel etik kurallara uygun olduğu kararı verilmiştir.

Bulgular

Tablo 5. Katılımcıların Akademik Okuryazarlıklarının Analiz Sonuçları

Boyutlar ve Ölçek	N	\bar{X}	S
Akademik Eğilim Boyutu	171	4.69	.32
Araştırma Süreci Boyutu	171	4.60	.50
Bilgi Kullanımı Boyutu	171	4.65	.40
Akademik Okuryazarlık	171	4.65	.36

Tablo 5'te görüldüğü üzere, katılımcıların Akademik Okuryazarlık Ölçeği'ne verdikleri yanıtların ortalama beş üzerinden $\bar{X}=4.65$ ile yüksek düzeyde olduğu ve "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıtladıkları görülmektedir. Bununla beraber Akademik Okuryazarlık Ölçeği'nin "Akademik Eğilim" alt boyutuna yüksek düzeyde ($\bar{X}=4.69$), "Araştırma Süreci" alt boyutuna yüksek düzeyde $\bar{X}=4.60$ ve "Bilgi Kullanımı" alt boyutuna yüksek düzeyde ($\bar{X}=4.65$) yanıt verdikleri görülmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-Değerlendirmelerinin Analiz Sonuçları

Boyutlar ve Ölçek	N	\bar{X}	S
www Boyutu	171	4.87	.22
E-posta Boyutu	171	4.86	.26
Entegre Uygulamalar Boyutu	171	3.79	.74
Teknolojiyle Öğretim Boyutu	171	4.60	.34
21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme	171	4.57	.25

Tablo 6’da görüldüğü üzere, katılımcıların 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği’ne verdikleri yanıtların ortalama beş üzerinden $\bar{X}=4.57$ ile yüksek düzeyde olduğu ve “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde yanıtladıkları görülmektedir. Bununla beraber 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği’nin “www” alt boyutunda ($\bar{X}=4.87$), “E-posta” alt boyutunda ($\bar{X}=4.86$) ve “Entegre Uygulamalar” alt boyutunda ($\bar{X}=3.79$) ve “teknolojiyle öğretim” alt boyutunda ($\bar{X}=4.60$) 21. yüzyıl öğrenmelerinde teknoloji yeterliliği öz-değerlendirme algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Ölçeklere Ait Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Boyut	Çarpıklık	Basıklık
Akademik Eğilim Boyutu	-1.006	.209
Araştırma Süreci Boyutu	-1.007	-.245
Bilgi Kullanımı Boyutu	-1.245	.940
Akademik Okuryazarlık	-.928	.171
www Boyutu	-1.130	.566
E-posta Boyutu	-1.073	.256
Entegre Uygulamalar Boyutu	.136	-1.335
Teknolojiyle Öğretim Boyutu	-.796	.424
21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme	-.470	.264

Tablo 7’de görüldüğü üzere Akademik Okuryazarlık Ölçeği’nin tamamının (Çarpıklık: -.928, Basıklık: .171), 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme Ölçeği’nin tamamının (Çarpıklık: -.470, Basıklık: .264), Akademik Eğilim alt boyutunun (Çarpıklık: -1.006, Basıklık: .209), Araştırma Süreci alt boyutunun (Çarpıklık: -1.007, Basıklık: -.245), Bilgi Kullanımı alt boyutunun (Çarpıklık: -1.245, Basıklık: .940), www alt boyutunun (Çarpıklık: -1.130, Basıklık: .566), E-posta alt boyutunun (Çarpıklık: -1.130, Basıklık: .566) , Entegre Uygulamalar alt boyutunun (Çarpıklık: -1.130, Basıklık: .566) ve Teknolojiyle Öğretim alt boyutunun (Çarpıklık: -1.130, Basıklık: .566) değerlerinin -2 ile +2 arasında değer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede ölçekler ve alt boyutlardan elde edilen verilerin -2 ile +2 arasında değer alması dikkate alındığında bu araştırmada analizler için parametrik (normal dağılım gösteren) testler uygulanmıştır.

Katılımcıların akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık durumunu anlamak için bağımsız gruplar t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 8 ve Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Akademik Okuryazarlık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Sd	t	p
Akademik Eğilim	Kadın	135	4.66	.33	169	-2.13	.03
	Erkek	36	4.79	.25			
Araştırma Süreci	Kadın	135	4.57	.51	169	-1.64	.10
	Erkek	36	7.72	.44			
Bilgi Kullanımı	Kadın	135	4.61	.41	169	-2.67	.00
	Erkek	36	4.81	.28			
Toplam	Kadın	135	4.62	.37	169	-2.20	.02
	Erkek	36	4.77	.29			

Tablo 8’de görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının Akademik Okuryazarlık ölçeğinin bütünü dikkate alındığında cinsiyet değişkeni açısından ölçeğin bütününde anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{(169)} = -2.20$, $p < .05$). Başka bir ifadeyle erkek katılımcıların akademik okuryazarlık düzeyi ($\bar{X}=4.77$) kadın katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerine ($\bar{X}=4.62$) göre daha yüksek düzeydedir. Akademik Eğilim alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından erkek katılımcıların lehine ($\bar{X}=4.79$) anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{(169)} = -2.13$, $p < .05$). Bilgi kullanımı alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından erkek katılımcıların lehine ($\bar{X}=4.81$) anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{(169)} = -2.67$, $p < .05$). Ayrıca Araştırma Süreci alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark göstermemektedir ($t_{(169)} = -1.64$, $p > .05$).

Tablo 9. Katılımcıların Teknoloji Yeterliği Öz-Değerlendirmelerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Sd	t	p
E-posta	Kadın	135	4.83	.28	169	-2.44	.00
	Erkek	36	4.98	.07			
www	Kadın	135	4.84	.24	169	-2.28	.00
	Erkek	36	4.97	.08			
Entegre Uygulamalar	Kadın	135	3.86	.74	169	2.64	.00
	Erkek	36	3.50	.65			
Teknolojiyle Öğretim	Kadın	135	4.58	.36	169	-1.42	.15
	Erkek	36	4.66	.26			
Toplam	Kadın	135	4.57	.27	169	-.74	.45
	Erkek	36	4.60	.18			

Tablo 9’da görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme ölçeğinin bütünü dikkate alındığında cinsiyet

değişkeni açısından anlamlı bir fark göstermemektedir ($t_{(169)} = -2.20, p > .05$). E-posta alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından erkek katılımcıların lehine ($\bar{X}=4.98$) anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{(169)} = -2.44, p < .05$). www alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından erkek katılımcıların lehine ($\bar{X}=4.97$) anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{(169)} = -2.28, p < .05$). Entegre uygulamalar alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından kadın katılımcıların lehine ($\bar{X}=3.86$) anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{(169)} = 2.64, p < .05$). Ayrıca teknolojiyle öğretim alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark göstermemektedir ($t_{(169)} = -1.42, p > .05$).

Sınıf düzeyi değişkeni açısından ölçeğin bütünü ve alt boyutları dikkate alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlıklarına yönelik algı düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 10' de gösterilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Akademik Okuryazarlık Düzeylerinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Akademik Eğilim	Gruplararası	.569	3	.190	1.835	.143	-
	Gruplariçi	17.268	167	.103			
	Toplam	17.837	170				
Araştırma Süreci	Gruplararası	1.676	3	.559	2.271	.082	-
	Gruplariçi	41.084	167	.246			
	Toplam	42.760	170				
Bilgi Kullanımı	Gruplararası	.607	3	.202	1.262	.289	-
	Gruplariçi	26.771	167	.160			
	Toplam	27.378	170				
Toplam	Gruplararası	.832	3	.277	2.112	.101	-
	Gruplariçi	21.941	167	.131			
	Toplam	22.774	170				

Tablo 10'da görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlıklarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir [$F_{(3-167)}=2.112; p>.05$]. Bununla beraber akademik eğilim [$F_{(3-167)}=1.835; p>.05$], araştırma süreci [$F_{(3-167)}=2.271; p>.05$] ve bilgi kullanımı [$F_{(3-167)}=1.262; p>.05$] alt boyutlarında da sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Sınıf düzeyi değişkeni açısından ölçeğin bütünü dikkate alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 11' de gösterilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirmelerinin Sınıf Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
E-posta	Gruplararası	.510	3	.170	2.546	.058	
	Gruplariçi	11.156	167	.067			
	Toplam	11.666	170				
www	Gruplararası	.100	3	.033	.644	.587	
	Gruplariçi	8.622	167	.052			
	Toplam	8.722	170				
Entegre Uygulamalar	Gruplararası	6.883	3	2.294	4.410	.005*	A-D
	Gruplariçi	86.872	167	.520			
	Toplam	93.755	170				
Teknolojiyle Öğretim	Gruplararası	.197	3	.066	.538	.687	
	Gruplariçi	20.411	167	.122			
	Toplam	20.609	170				
Toplam	Gruplararası	.183	3	.061	.924	.431	
	Gruplariçi	11.017	167	.066			
	Toplam	11.200	170				

p* $<.05$, A:1.Sınıf, B:2. Sınıf, C:3. Sınıf, D:4. Sınıf

Tablo 11’de görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin sınıf düzeyi değişkenine göre ölçeğin bütününde [$F_{(3-167)} = .924$, $p > .05$], e-posta [$F_{(3-167)} = 2.546$, $p > .05$], www alt boyutunda [$F_{(3-167)} = .644$, $p > .05$] ve Teknolojiyle öğretim alt boyutunda [$F_{(3-167)} = .538$, $p > .05$] anlamlı bir fark göstermemektedir. Teknolojiyle Öğretim alt boyutunda ise anlamlı fark görülmüştür. Bu farkın hangi gruplar arasında kaynaklandığını ortaya çıkarmak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testine göre entegre uygulamalar alt boyutunda [$F_{(3-167)} = 4.410$; $p < .05$], 4. Sınıf ($\bar{X} = 4.03$) katılımcıların lehine 1. sınıf ($\bar{X} = 3.50$) katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür.

Akademik başarı düzeyi değişkeni açısından ölçeğin bütünü ve alt boyutları dikkate alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlıklarına yönelik algı düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Akademik Okuryazarlık Düzeylerinin Akademik Başarı Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Akademik Eğilim	Gruplararası	2.178	2	1.089	11.686	.000	A-B
	Gruplariçi	15.659	168	.093			C-B
	Toplam	17.837	170				
Araştırma Süreci	Gruplararası	7.549	2	3.775	18.010	.000	A-B
	Gruplariçi	35.211	168	.210			C-B
	Toplam	42.760	170				
Bilgi Kullanımı	Gruplararası	2.277	2	1.139	7.621	.001	C-B
	Gruplariçi	25.101	168	.149			
	Toplam	27.378	170				
Toplam	Gruplararası	3.654	2	1.827	16.053	.000	A-B
	Gruplariçi	19.120	168	.114			C-B
	Toplam	22.774	170				

p* < .05, A: 0-2.5, B: 2.51-3.00, C: 3.01-4.00

Tablo 12’de görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlıklarının akademik başarı düzeyi değişkenine göre ölçeğin bütününde, akademik eğilim alt boyutunda ve araştırma süreci alt boyutunda anlamlı fark görülmüştür. Bu farkın hangi gruplar arasında kaynaklandığını ortaya çıkarmak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testine göre ölçeğin bütününde [$F_{(2-168)}=16.053$; $p<.05$], 0-2.5 puan ($\bar{X}=4.77$) ve 3.01-4.00 puan ($\bar{X}=4.75$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcıların lehine 2.51-3.00 puan ($\bar{X}=4.44$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür. Tukey testine göre akademik eğilim alt boyutunda [$F_{(2-168)}=11.686$; $p<.05$], 0-2.5 puan ($\bar{X}=4.75$) ve 3.01-4.00 puan ($\bar{X}=4.77$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcıların lehine 2.51-3.00 puan ($\bar{X}=4.52$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür. Tukey testine göre araştırma süreci alt boyutunda [$F_{(2-168)}=18.010$; $p<.05$], 0-2.5 puan ($\bar{X}=4.84$) ve 3.01-4.00 puan ($\bar{X}=4.73$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcıların lehine 2.51-3.00 puan ($\bar{X}=4.29$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür. Tukey testine göre bilgi kullanımı alt boyutunda [$F_{(2-168)}=7.621$; $p<.05$], 3.01-4.00 puan ($\bar{X}=4.74$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcıların lehine 2.51-3.00 puan ($\bar{X}=4.48$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür.

Akademik başarı düzeyi açısından ölçeğin bütünü dikkate alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 13’ de gösterilmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların Teknoloji Yeterliliği Öz-Değerlendirmelerinin Akademik Başarı Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
E-posta	Gruplararası	.008	2	.004	.058	.943	
	Gruplariçi	11.658	168	.069			
	Toplam	11.666	170				
www	Gruplararası	.434	2	.217	4.402	.014	A-B
	Gruplariçi	8.288	168	.049			B-C
	Toplam	8.722	170				
Entegre Uygulamalar	Gruplararası	17.397	2	8.698	19.138	.000	A-B
	Gruplariçi	76.358	168	.455			B-C
	Toplam	93.755	170				
Teknolojiyle Öğretim	Gruplararası	2.159	2	1.080	9.830	.000	A-B
	Gruplariçi	18.449	168	.110			B-C
	Toplam	20.609	170				
Toplam	Gruplararası	1.333	2	.666	11.347	.000	A-B
	Gruplariçi	9.867	168	.059			B-C
	Toplam	11.200	170				

p* < .05, A: 0-2.5, B: 2.51-3.00, C: 3.01-4.00

Tablo 13'te görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin akademik başarı düzeyi değişkenine göre ölçeğin bütünü ve e-posta alt boyutu hariç diğer alt boyutlarda anlamlı fark görülmemiştir. Bu farkın hangi gruplar arasında kaynaklandığını ortaya çıkarmak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testine göre ölçeğin bütününde [$F_{(2-168)} = 11.347, p < .05$], 0-2.5 puan ($\bar{X} = 4.86$) not ortalamasına sahip katılımcıların lehine hem 2.51-3.00 puan ($\bar{X} = 4.55$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre hem de 3.01-4.00 puan ($\bar{X} = 4.55$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür. Tukey testine göre www [$F_{(2-168)} = 4.402, p < .05$], 0-2.5 puan ($\bar{X} = 4.89$) not ortalamasına sahip katılımcıların lehine hem 2.51-3.00 puan ($\bar{X} = 4.80$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre hem de 3.01-4.00 puan ($\bar{X} = 4.81$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür. Tukey testine göre entegre uygulamalar [$F_{(2-168)} = 19.138, p < .05$], 0-2.5 puan ($\bar{X} = 4.65$) not ortalamasına sahip katılımcıların lehine hem 2.51-3.00 puan ($\bar{X} = 3.96$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre hem de 3.01-4.00 puan ($\bar{X} = 3.57$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür. Tukey testine göre teknolojiyle öğretim [$F_{(2-168)} = 9.830, p < .05$], 0-2.5 puan ($\bar{X} = 4.92$) not ortalamasına sahip katılımcıların lehine hem 2.51-3.00 puan ($\bar{X} = 4.49$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre hem de 3.01-4.00 puan ($\bar{X} = 4.60$) akademik başarı ortalamasına sahip katılımcılara göre anlamlı bir fark görülmüştür.

Bir günde ortalama internette geçirilen süre değişkeni açısından ölçeğin bütünü ve alt boyutları dikkate alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının internet tabanlı okuma

motivasyonu ve etkileşimlerine yönelik algı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 16' de gösterilmiştir.

Tablo 14. Katılımcıların Akademik Okuryazarlık Düzeylerinin Bir Günde Ortalama İnternette Geçirilen Süre Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Akademik Eğilim	Gruplararası	3.611	3	1.204	14.127	.000	C-B
	Gruplarıçi	14.227	167	.085			C-D
	Toplam	17.837	170				
Araştırma Süreci	Gruplararası	11.826	3	3.942	21.282	.000	C-B
	Gruplarıçi	30.934	167	.185			D-B
	Toplam	42.760	170				
Bilgi Kullanımı	Gruplararası	5.993	3	1.978	15.402	.000	C-B
	Gruplarıçi	21.445	167	.128			C-D
	Toplam	27.378	170				
Toplam	Gruplararası	6.081	3	2.027	20.278	.000	C-B
	Gruplarıçi	16.693	167	.100			D-B
	Toplam	22.774	170				

p* $<$.05, A: 0-1 saat, B: 2-3 saat, C: 4-6 saat, D: 7 saat ve üzeri

Tablo 14'te görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin bir günde ortalama internette geçirilen süre değişkenine göre ölçeğin bütünü ve tüm alt boyutlarında anlamlı fark görülmüştür. Bu farkın hangi gruplar arasında kaynaklandığını ortaya çıkarmak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testine göre ölçeğin bütününde [$F_{(3-167)}=20.278$; $p<.05$], hem günde 4-6 saat ($\bar{X}=4.81$) internete girenlerin lehine 2-3 saat ($\bar{X}=4.37$) internette zaman geçirenler arasında hem de 7 saat ve üzeri ($\bar{X}=4.63$) internete girenlerin lehine 2-3 saat ($\bar{X}=4.37$) internette zaman geçirenler arasında anlamlı fark görülmüştür. Tukey testine göre akademik eğilim alt boyutunda [$F_{(3-167)}=14.127$; $p<.05$], günde 4-6 saat ($\bar{X}=4.82$) internete girenlerin lehine hem 2-3 saat ($\bar{X}=4.49$) internette zaman geçirenler ile arasında hem de 7 saat ve üzeri ($\bar{X}=4.60$) internette zaman geçirenler ile arasında anlamlı fark görülmüştür. Tukey testine göre araştırma süreci alt boyutunda [$F_{(3-167)}=21.282$; $p<.05$], hem günde 4-6 saat ($\bar{X}=4.78$) internete girenlerin lehine 2-3 saat ($\bar{X}=4.19$) internette zaman geçirenler arasında hem de 7 saat ve üzeri ($\bar{X}=4.73$) internete girenlerin lehine 2-3 saat ($\bar{X}=4.19$) internette zaman geçirenler arasında anlamlı fark görülmüştür. Tukey testine göre bilgi kullanımı alt boyutunda [$F_{(3-167)}=15.402$; $p<.05$], günde 4-6 saat ($\bar{X}=4.82$) internete girenlerin lehine hem 2-3 saat ($\bar{X}=4.40$) internette zaman geçirenler ile arasında hem de 7 saat ve üzeri ($\bar{X}=4.53$) internette zaman geçirenler ile arasında anlamlı fark görülmüştür.

Bir günde ortalama internette geçirilen süre değişkeni açısından ölçeğin bütünü dikkate alındığında Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Teknoloji Yeterliliği Öz-Değerlendirmeleri Arasındaki İlişki

farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 15' de gösterilmiştir.

Tablo 15. Katılımcıların Teknoloji Yeterliliği Öz-Değerlendirmelerinin Bir Günde Ortalama İnternette Geçirilen Süre Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
E-posta	Gruplararası	1.145	3	.382	6.057	.001*	C-B
	Gruplariçi	10.522	167	.063			C-D
	Toplam	11.666	170				
www	Gruplararası	1.720	3	.573	13.678	.000*	C-B
	Gruplariçi	7.001	167	.042			C-D
	Toplam	8.722	170				
Entegre Uygulamalar	Gruplararası	17.266	3	5.755	12.566	.000*	D-C
	Gruplariçi	76.489	167	.458			B-C
	Toplam	93.755	170				
Teknolojiyle Öğretim	Gruplararası	1.462	3	.487	4.251	.006*	C-B
	Gruplariçi	19.147	167	.115			
	Toplam	20.609	170				
Toplam	Gruplararası	.376	3	.125	1.935	.126	
	Gruplariçi	10.824	167	.065			
	Toplam	11.200	170				

p* < .05, A: 0-1 saat, B: 2-3 saat, C: 4-6 saat, D: 7 saat ve üzeri

Tablo 15'de görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin bir günde internette geçirdikleri zaman değişkenine göre ölçeğin bütününde anlamlı bir fark göstermemektedir [$F_{(3-167)} = 1.935$, $p > .05$]. Bununla beraber ölçeğin tüm alt boyutlarındaysa anlamlı fark görülmüştür. Bu farkın hangi gruplar arasında kaynaklandığını ortaya çıkarmak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testine göre e-posta alt boyutunda [$F_{(3-167)} = 6.057$, $p < .05$], günde 4-6 saat ($\bar{X} = 4.94$) internette zaman geçirenlerin lehine hem 2-3 saat ($\bar{X} = 4.77$) internette zaman geçirenler arasında hem de 7 saat ve üzeri ($\bar{X} = 4.78$) internette zaman geçirenler arasında anlamlı fark görülmüştür. Tukey testine göre www alt boyutunda [$F_{(3-167)} = 13.678$, $p < .05$] günde 4-6 saat ($\bar{X} = 4.96$) internette zaman geçirenlerin lehine hem 2-3 saat ($\bar{X} = 4.75$) internette zaman geçirenler arasında hem de 7 saat ve üzeri ($\bar{X} = 4.86$) internette zaman geçirenler arasında anlamlı fark görülmüştür. Tukey testine göre entegre uygulamalar alt boyutunda [$F_{(3-167)} = 12.566$, $p < .05$], hem 7 saat ve üzeri ($\bar{X} = 4.32$) internette zaman geçirenlerin lehine 4-6 saat ($\bar{X} = 4.51$) internette zaman geçirenler arasında hem de 2-3 saat ($\bar{X} = 4.00$) internette zaman geçirenlerin lehine 4-6 saat ($\bar{X} = 4.51$) internette zaman geçirenler arasında anlamlı fark görülmüştür. Tukey testine göre teknolojiyle öğretim boyutunda [$F_{(3-167)} = 4.251$, $p < .05$], 4-6 saat ($\bar{X} = 4.66$) internette zaman geçirenlerin lehine 2-3 saat ($\bar{X} = 4.46$) internette zaman geçirenler arasında anlamlı fark görülmüştür.

Tablo 16. Katılımcıların Akademik Okuryazarlık Düzeyleri ile Teknoloji Yeterliği Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Analizi

		Yazma	Okuma
Yazma	Pearson Correlation	1	.517**
	Sig. (2-tailed)		.000*
	N	171	171
Okuma	Pearson Correlation	.517**	1
	Sig. (2-tailed)	.000*	
	N	171	171

*p<.01 düzeyinde anlamlı fark vardır.

Tablo 16’da görüldüğü üzere Türkçe eğitimi öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir [$r=0.517$, $p<.01$]. Buna göre öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri arttıkça teknoloji yeterliği öz-değerlendirmelerinin de arttığı söylenebilir. Determinasyon katsayısı [$r^2=.27$] dikkate alındığında akademik okuryazarlık düzeyleri ölçeğindeki toplam varyansın %27’sinin 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme ölçeğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının dijital yazma tutumları ile dijital okuma eğilimleri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde öğrenim gören 171 öğretmen adayı katılmıştır. Katılımcıların %78.9’unu kadın, % 21,1’ini erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır. Ayrıca %18.7’sinin birinci sınıf, %20.5’inin ikinci sınıf, %26.3’ünün üçüncü sınıf, %34.5’inin ise dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların %6.6’sının 0-2.5 puan arası, %34.5’inin 2.51-3.00 puan arası ve %58.9’unun 3.01-4.0 puan arası akademik başarı puanına sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların bir günde ortalama %5.8’inin 0-1 saat, %28.7’sinin 2-3 saat, %53.8’inin 4-6 saat, %11.7’sinin ise yedi veya yedi saatin üzerinde internette vakit geçirdikleri tespit edilmiştir.

Türkçe eğitimi öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliği arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Korelasyonun orta düzeyde olması aralarında ilişki olduğunu göstermektedir. Birindeki değişim diğerini de orta düzeyde etkilemektedir. Buna göre öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliklerinin birbirlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe öğretmenliği programlarında ikinci yarı yılda verilen “Türk Dili 2” dersi içerik olarak akademik okuryazarlığı beslediği ve araştırmancının bu sonucu ile eşleştiği düşünülebilir. Bununla beraber doğrudan Türkçe öğretmeni adayları ile ilgili akademik okuryazarlık üzerine araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak literatürde akademik okuryazarlık kavramının kapsamı içinde olan akademik özyeterlik, akademik veya bilimsel dil becerileri (bilimsel yazma, akademik dinleme vb.) ile ilgili birçok çalışma mevcuttur (Aydın, 2010; Bayat, 2014; Ekmekçi, 2018; Güneş, 2019; Halitoğlu, 2018; Kurudayıoğlu ve Çimen, 2020; Lent, Brown

ve Larkin, 1986). Araştırmanın bulgularından hareketle araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarında erkek adayların akademik okuryazarlık algılarının kadınlara göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber bilgi kullanımı ve akademik eğilim alt boyutlarında da Türkçe öğretmeni adaylarında erkek adayların akademik okuryazarlık algılarının kadınlara göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların araştırma süreci alt boyutunda ise akademik okuryazarlık algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık algısının sınıf düzeyi değişkenine göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun "Türk Dili 2" dersinin etkisinden kaynaklandığı düşünülebilir. Birinci sınıftan itibaren akademik okuryazarlık farkındalığının söz konusu bu dersle geliştiği veya desteklendiği düşünülebilir. Katılımcılardan elde edilen bulgulardan hareketle akademik okuryazarlık düzeyi akademik başarı değişkenine göre anlamlı bir fark görülmüştür. Akademik başarı seviyesi arttıkça akademik başarı düzeyinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre katılımcıların akademik okuryazarlık düzeylerinin bir günde ortalama internette geçirdikleri süre değişkenine göre anlamlı farklılık görülmüştür. Türkçe öğretmen adaylarının günde ortalama 4-6 süre geçirenlerinin günde ortalama hem 2-3 saat geçirenler hem de yedi ve üzeri saat süre interneti kullananlara göre akademik okuryazarlık algılarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak araştırmanın bulgularına göre ölçme aracının bütünü ve diğer alt boyutlarında Türkçe öğretmen adaylarının teknoloji yeterliliği algılarının "kesinlikle katılıyorum" düzeyinde iken entegre uygulamalar boyutunda ise "katılıyorum" düzeyinde algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin bütünü için Erdin'in (2021) ve İncel'in (2021) çalışmalarında da teknoloji kullanım yeterlilikleri yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu araştırmanın sonucu ile Erdin ve İncel'in çalışmaları örtüşmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının 21. Yüzyıl Öğrenmelerinde Teknoloji Yeterliliği Öz-değerlendirme ölçeğinin bütünü dikkate alındığında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark görülmemiştir. Bununla beraber e-posta ve www alt boyutlarında erkek adayların, entegre uygulamalar alt boyutunda ise kadın adayların lehine anlamlı bir fark görülmüştür. Erdin'in (2021) çalışmasındaki cinsiyet değişkeninin teknoloji yeterliliğini etkilemediği sonucuyla eşleşirken İncel'in (2021) çalışmasında teknoloji yeterliliğinin erkeklerin lehine farklılık sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak sadece entegre uygulamalar alt boyutunda Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından 1.sınıflara göre 4. sınıfların lehine anlamlı bir fark görülmüştür. Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin akademik başarı düzeyi değişkenine göre ölçeğin bütünü ile www, Entegre Uygulamalar ve Teknolojiyle Öğretim alt boyutlarında akademik başarı değişkenine göre anlamlı bir fark görülmüştür. Araştırmanın bulgularından hareketle ölçeğin bütünü ile www, Entegre Uygulamalar ve Teknolojiyle Öğretim alt boyutlarında 0-2.5 puan not ortalamasına sahip Türkçe öğretmeni adaylarının hem 2.51-3.00 puan hem de 3.01-4.00 puan not ortalamasına sahip katılımcılara göre teknoloji yeterliliği algılarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin bir günde internette geçirdikleri zaman değişkenine göre ölçeğin bütününde anlamlı bir fark göstermemektedir. Ancak tüm alt boyutlarda katılımcıların teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin bir günde internette geçirdikleri zaman

değişkenine göre anlamlı fark görülmüştür. Türkçe öğretmeni adaylarının teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmelerinin E-posta, www, entegre uygulamalar ve teknolojiyle öğretim alt boyutlarında bir günde internette geçirdikleri zaman değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. E-posta ve www alt boyutlarında günde ortalama 4-6 saat süresince internette zaman geçirenlerin lehine günde ortalama hem 2-3 saat hem de yedi ve üzeri saat süre interneti kullananlara göre teknoloji yeterliliği algılarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Entegre uygulamalar alt boyutunda günde ortalama hem 7 saat ve üzeri internette zaman geçirenlerin lehine hem de 2-3 saat internette zaman geçirenlerin lehine 4-6 saat internette zaman geçirenlere göre teknoloji yeterliliği algılarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Teknolojiyle öğretim alt boyutunda günde ortalama 4-6 saat internette zaman geçirenlerin lehine 2-3 saat internette zaman geçirenlere göre teknoloji yeterliliği algılarının daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin bütünü için Erdin'in (2021) çalışmasında da teknolojik araçlar kullanıldıkça teknoloji yeterliliklerinin olumlu yönde etkilendiği ve daha yüksek düzeyde algılandığı bulunmuştur.

Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile teknoloji yeterliliği öz-değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda sunulan öneriler aşağıdaki gibidir:

- Akademik okuryazarlığın farkındalığının oluşması özellikle ana dili öğretiminin desteği ile özelde akademik başarıyı genelde ise ülke kalkınmasını önemli yönde destekleyecektir. Akademik yazma ve okumanın gelişmesi doğrudan öğretmen ve öğretmen adaylarında özgüveni geliştirip ve akademik özyeterliliği destekleyecektir. Lent ve diğerine (1986) göre akademik özyeterlilik ile akademik başarı arasında doğrusal bir ilişki vardır. Aynı durum akademik güdülenme ile akademik özyeterlilik arasında da yüksek düzey bir ilişki tespit edilmiştir (Akbay ve Gizir, 2010; Aydın, 2010). Bu bağlamda Türkçe öğretmenliği programlarında verilen "Türk Dili 2" dersinin birinci yılda veriliyor olması doğru bir uygulamadır. Ancak elde edilen veriler sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının araştırma süreçlerinde desteklemesi için daha çok ürün üretecek uygulamalara yönlendirilmesi tavsiye edilebilir. Bununla beraber sözü edilen ders kapsamında veya lisans programı bitiminde öğrencilerden bitirme tezi gibi bir ürün istenmesi hem akademik okuryazarlık farkındalığını pekiştireceği hem de yarımlar için büyük ölçekte ülke refahını olumlu yönde destekleyeceği düşünülmektedir.
- Yurtdışı kaynaklardan akademik okuryazarlık ölçeklerinin Türk kültürüne uyarlamaları yapılabileceği gibi doğrudan bu konuda ölçme araçlarının sayısının artırılması için çalışmalarında faydası olacağı aşikardır. Böylelikle akademik okuryazarlığı etkileyen değişkenler ve algılar daha geniş kapsamda araştırılıp değerlendirilebilir.
- İnternette daha uzun veya daha kısa süre zaman geçirmenin akademik okuryazarlık ve teknoloji yeterliliği ile ilişkisinin anlaşılabilmesi için daha derinlemesine yarı yapılandırılmış formlarla nitel araştırmaların desteğine ihtiyaç vardır. Katılımcıların internet araçları ve medya kaynakları ile ilgili durumları incelenerek akademik okuryazarlıkla ilişkisi aydınlatılması alana katkı sağlayacaktır.
- Teknoloji yeterliliğini güçlendirmek için güncel teknolojiler kullanılarak ürünler üretilmesi teşvik edilebilir. Hesap tabloları ile grafik oluşturabilme, grafik kullanarak medya ürünü oluşturabilme, kelime işlemci programlarındaki hakimiyet ile ellerinde var

olan bilgi ve metinlerle bir veri tabanı oluşturabilme yetisinin hem sahada görevli öğretmenler için hizmet içi eğitimlerle hem de lisans öğretiminde “öğretim teknolojileri” dersinde desteklenebilir.

Kaynakça

- Akbay, S., ve Gizir, C. (2010). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: akademik güdülenme, akademik özyeterlik ve akademik yüklenme stillerinin rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 60-78.
- Akkaya, A., ve Toprak, F. (2020) *Görsel okuryazarlık karikatürlerle Türkçe dersi işleme süreci*. Elazığ:Asos yayıncılık
- Arcagök, S. (2020). Öğretmenlerin dijital vatandaşlığa yönelik algılarının incelenmesi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 534-556.
- Aydın, F. (2010). Akademik başarının yordayıcısı olarak akademik güdülenme, özyeterlik ve sınav kaygısı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baş, B., ve Yıldırım, T. (2018). Yabancılara Türkçe öğretiminde teknoloji entegrasyonu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 6(3), 827 - 839.
- Bayat, N. (2014). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri ile akademik yazma başarıları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 39(173).
- Branscomb, A. W. (1981). Knowing how to know. *Science, Technology & Human Values*, 6(36), 5– 9.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem akademi.
- Christensen, R., ve Knezek, G. (2017). Validating the technology proficiency self-assessment questionnaire for 21st century learning (TPSA C-21). *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 33(1), 20-31.
- Demir, S. ve Deniz, H. (2020). Akademik okuryazarlık ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1366-1379.
- Doru, M. N. (2018). *Akademik okuryazarlık*. M. Öztürk (Ed.) *Sosyal bilimlerde etik sorunlar içinde..* Ankara: Nobel.
- Ekmekçi, V. (2018) Akademik Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi süreci içerisinde dinleme öğrenme alanına yönelik bir eylem araştırması. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 3(1), 21-46.
- Elkırın, Y.M. (2017). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmalarının İncelenmesi. *International Journal of Innovative Approaches in Education*, 1(1), 45-58.
- Elmborg, J. (2006). Critical information literacy: Implications for instructional practice. *The Journal of Academic Librarianship*, 32(2). 117-220.
- Erdin, Y. (2021). *Factors affecting perceived technology proficiency of Turkish teachers of English in the light of 21st century learning* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

- Fidan, M., Debbağ, M. ve Çukurbaşı, B. (2020). Technology proficiency self-assessments of teachers becoming professional in the 21st century: A scale adaptation study. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 10(2), 465-492.
- Geçgel, H., Kana, F., Öztürk, N. E., ve Akkaş, İ. (2020). Öğretmen adaylarının okuma motivasyonları ve sosyal medyaya özgü epistemolojik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 478-507.
- George, D., ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step. A simple study guide and reference (10. Baskı)*. GEN, Boston, MA: Pearson Education, Inc.
- Güneş, F. (2019). Okuryazarlık yaklaşımları. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4(3), 224-246.
- Güzel, A., ve Karadağ, Ö. (2013). Anlatma becerileri açısından "Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7, 8. Sınıflar)" na eleştirel bir bakış. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 45-52.
- Halitoğlu, V. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde akademik dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 21.
- İncel, C. (2021). Okul yöneticilerinin teknoloji kullanım yeterliğine ilişkin algıları. Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara:Nobel yayın dağıtım.
- Karatay, H. (2011). 4+1 planlı yazma ve değerlendirme modelinin öğretmen adaylarının yazılı anlatım tutumlarını ve yazma becerilerini geliştirmeye etkisi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 1029-1047.
- Kurudayıoğlu, M., ve Çimen, L. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin akademik yazılarında etkileşimli üstsöylem belirleyicilerinin kullanımı. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 3899-3923.
- Lent, R. W., Brown, S. D., ve Larkin, K.C. (1986). Self-efficacy in the prediction of academic performance and perceived career options. *Journal of Counseling Psychology*, 33, 265-269.
- Miller, J. D. (1983). Scientific literacy: A conceptual and empirical review. *Daedalus*, 29-48.
- Özbay, M., ve Özdemir, O. (2014). Türkçe öğretim programı için bir öneri:dijital okuryazarlığa yönelik amaç ve kazanımlar. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 2(2), 31-40.
- TDK, (2021) <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi:20.03.2021
- Temizyürek, F., ve Balcı, A. (2015). *Cumhuriyet dönemi ilköğretim okulları türkçe programları*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- UN, (2015) *General Assembly Resolution A/RES/70/1. Transforming Our World, the 2030 Agenda for Sustainable Development.* internet adresi: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. (erişim tarihi:27.03.2021).
- UNESCO, (2021) *Literacy* internet adresi: <https://en.unesco.org/themes/literacy> erişim tarihi:27.03.2021
- UNESCO. (1968). *Literacy: 1965–1967*, Paris:UNESCO.
- Ustabulut, M. Y. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının yaşam becerileri ile ilgili görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1) , 205-219.